

Posoni kert. Mellyben minden Kerti Munkák, Rendelések,
Virágokkal, Veteményekkel, Fákkal, Gyümölcstökökkel, és Kerti
Csemetékkel való bajmólódások: azonak Nemek, Nevek,
hasznok (etc.) (hung.)

Streibig

Györött; Raab 1753

Signatur: 43.E.17

Barcode: +Z170335809

Zitierlink: <http://data.onb.ac.at/ABO/%2BZ170335809>

Umfang: Bild 1 - 696

Nutzungsbedingungen

Bitte beachten Sie folgende Nutzungsbedingungen: Die Dateien werden Ihnen nur für persönliche, nichtkommerzielle Zwecke zur Verfügung gestellt. Nehmen Sie keine automatisierten Abfragen vor. Nennen Sie die Österreichische Nationalbibliothek in Provenienzzangaben. Bei der Weiterverwendung sind Sie selbst für die Einhaltung von Rechten Dritter, z.B. Urheberrechten, verantwortlich.

Hinweis: Das Dokument enthält hinterlegte Textdaten, die eine Suche in der Datei ermöglichen. Diese Textdaten wurden mit einem automatisierten OCR-Verfahren ermittelt und weisen Fehler auf.

43. E. 17.

MENTEM ALIT ET EXCOLIT

K.K. HOFBIBLIOTHEK
ÖSTERR. NATIONALBIBLIOTHEK

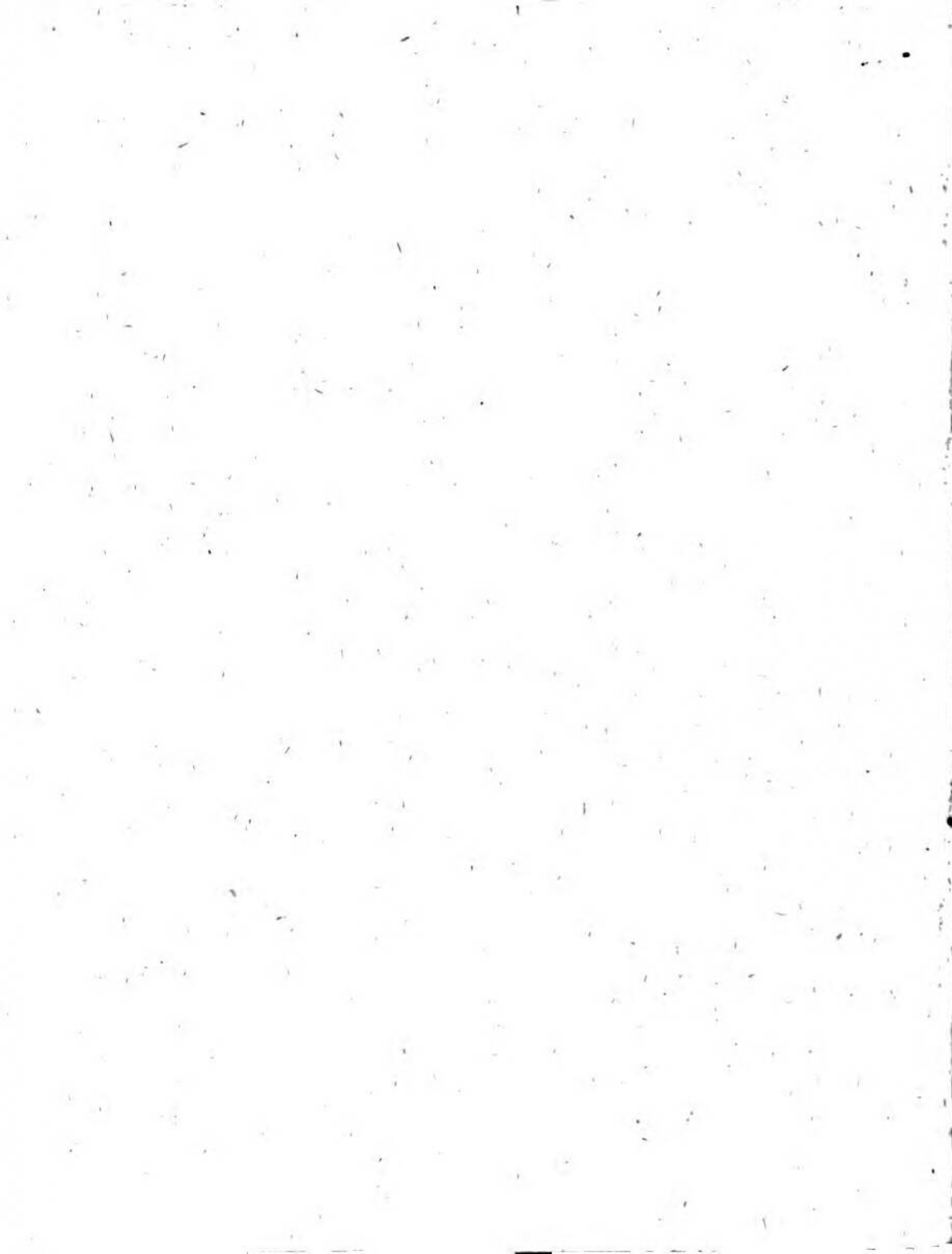
43. E. 17

Joh: Lippai Soc: Sep

De Notitia Plantarum

Javini Typis - Straubii

1753

P O S O N I K E R T.

Mellyben minden Kerti Munkák, Rende-
lések, Virágokkal, Veteményekkel, Fákkal, Gyü-
mölcsökkel, és Kerti Csemetékkal való bajmólódások : azok-
nak Nemek, Nevek, hasznok, bé- tsinálások bővségefen
Magyar nyelven nagy házonnal le-irattatnak, kivált-
képen azok, a' mellyek

ESZTERGAMI ÉRSEK UR NAK
LIPPAI GYÖRGY HERTZEG UR
*Ő Nagyságának Kertében akkori időben
találtattak.*

Irta

Jesuiták rendin- való

L I P P A I J Á N O S.

A' Nemes Magyar Nemzetnek közönsé-
ges hasznára.

Melly

*Drága, ritka, ékes Magyarsággal iratott szép
munka három Részen foglaltatik. Az első a' Vi-
rágokról, második a' Veteményekről, harmadik a' Gyümöl-
csokról szépen tamit :*

Most pedig njonnan tulajdon Költségével ki-nyomtatta

GYŐRŐTF, Streibig Gergely János, Királyi. Püspöki és Városi privi-
Könyv-nyomatató, 1753. Esztendőben.

A' KEGYES OLVASÓHOZ.

EZen drága Hazá nyelvén írott szép munkát írta Lippai János Jesuiták rendin-való szerzetes Pap, és ő Hertzegségének Lippai György Esztergami Ersek Urnak, kedves Bátyya Urának, Méltóságos Udvarában-való létekor ki-bocsátotta. De mivel nagyon meg-fogyatkoztak az Exemplárok, hogy azért ne tsak az Országnek emlékezetében, hanem a' kezében-is fen maradjon a' munka; Ugy itéltem hogy nem utólsó, és kis hasznára való dolgot teszék az Hazának, ha ismét ezen drága szép magyarsággal írott munkát, (mellyben az Kertészfi dolgokrúl való ékes szollások-is az Magyar-nyelven meg-maradnak) nyomtatásba bocsátanám. Meg-vallom hogy nagy költségemben tölt, de azt az Országnek közönséges javára nem kéménlem; tsak azomban te Kegyes olvasó azt helyben hadgyad, és ezen fáradságomat jó névvel vegyed, és véle él.

Igy kívánva az egész Nemes Országnek

Egy leg-kifebb Hazafia

Streibig Gergely János
Gyóri Könyv-nyomtató,

ELSŐ KÖNYV VIRÁGOS-KERT,

I. RÉSZ.

Az Kertnek becsülletes, gyönyörűsége, és hasznos munkáirúl.

Ogy a' Kertnek becsülletes, Num. és kedves munkája, az több Ma- I 9.

jorsághoz tartozandó foglalatosságok, és munkák között, méltán első helyet foglal: Világosan ki-tetzi abbúl; hogymaga a' minden

állatok Teremtője, a' mi első Atyánkat, az első Világi Majorságnak Gazdáját; nem a' sovány szántó földekre helyezettte. Mert, az után veté reá a' szántást, vetélt; *In sudore vultus tui vesceris pane tuo;* Gen. 3.

A' te ábrázatod veritékével eszed kenyeredet. Nem is fogadá őtet a' vigasztaló szőlőnek kapállására, se nem az oktan állatok körül-való gondvifelétre, és bajmolodásra; hanem, *Posuit illum in Paradisum vo-* Gen. 2.

A

lupta-

luptatis, ut operaretur, & custodiret illum. Tévé ugyan mond, őtet az gyönyörűség Paradicsomában, hogy mint első Kertész, munkálkodná, és óltalmazná azt: Mivel az Ur Isten, alig hozá az emberi nemzetséget ez Világra: mindgyárt, mint-egy virágos bölcsőben, a' gyönyörűség' kertében fekteté; hogy ottan felnevekedvén, a' Paradicsom-béli kertészséghez kezdene leg-elsőbben-is. Azért, talám meg-nem ítéltetem én-is e' végre, ha az több Majorságról irandó Könyvek között, első helyet, és tiszteletet engedek az Kertnek; mellynek becsületes munkájában,

II.

nem-csak az alacson-renden való emberek: hanem, még magok-is a' Királyok, Császárok, Papi, és Világi Fejedelmek, sőt a' Szerzetes emberek, 's más Uri-Méltóságban való emberek-is, tiszteséges foglalatossággal gyönyörködtenek; nem csak hajdan, de még most-is nem-szégyenlik kezek szennyét ahhoz kendeni. Az többi között, ama nevezetes Persák Királya Cyrus, kirúl Xenophon csudákat ír, melly nagy kívánsággal viseltetett a' kertek épületi, ékesége, és mivel tetéséhez; el-annyira, hogy a' Királyi méltóságban nem-csak meg-nem pirúlt, hogy munkálodott a' kertben: hanem inkább, dicfeketett abban Lyfander előtt, hogy kertének rendes ékesességét, maga elméjével találta-fel, és jobb részére, tulajdon maga kezeivel óltotta a' fákat; És ha valami tartományt, hadi erejével meg-vett, az vólt első igyekezete, miképen ékesíthessé-fel szép kertekkel. Es így, ha valakit látott a' fő ember' szolgai, és tisztt-viselői között, kinek háza körül szép virágokkal, veteményekkel, és gyümölcsökkel tenyésző kerte vólt: azt több

*Xenoph.
lib. 5. me
mor.*

több jószágokkal megajándékozta, és fel-tisztelte. Ha pedig valakinek hívalkadó reftségéből, el-pusztult kertyét szemlélte: azt javaitúl, és tiztségitúl való meg-fosztással büntette. Sőt ha valamely idegen Országban hallott ritka, és drága virágokat, veteményeket, fákat: azoknak szerzésétúl, meg-nem vonta költségét. Ha ezeknek, és sok számlálhatatlan tekintetes fő embereknek dicséretes nyomdokit követik mostani időben is, a' mi Méltóságos Uraink, és mások is Magyar-Országban nem kevesfen, kiknek természet-szerént való hajlandóságok vagyon a' kertnek' gyönyörködésében: és idegen virágok, 's csemeték meg-szerzésében: 's értekek is lévén hozzá; mellyekkel a' régi Magyar pusztaságot, és vadságot szelidíteni, és csinosítani igyekeznek; miért kell illy becsülletes, és dicsiretes foglalatofságért megszollani, és nyelvekkel kifsebbíteni: és a' mit magok tompa elméjekkel fel-nem érnek, arrúl mást meg-ítél-ni? Sőt az ki a' becsülletes kerti munkátúl irtózik, és annak gyönyörűségét meg-veti, azt én, több okos emberekkel együtt, az emberi természettúl el-fajult állatnak ítélem. Ha ki pedig a' kertnek hasznátakarná fontba vetni, és abbúl itilné nem méltónak, hogy emberséges ember abban foglalná elméjét, 's fáradságát töltené; mivel az igen csekély hasznot hajt: fölötte meg-botlanék. Mert vallyon, mi lehet ez Világon hasznosabb az embernek, mint maga életének hosszabítása: egészségeinek óltalmazása: fát erejének meg-nyúgotása: sullyos gondgyainak enyhítése: és mindentagjainak vigasztalása? azt pedig sohúltinkáb fel-nem talállya, mint az kerti mulatságban, Kiben

III.

IV.

- csak egy kedves sétálás-is alkalmas időben, csudálatos-képen meg-vidámittya az embert: és annak a' Mennyei Paradicsomnak kívánságára fel-indittya elméjét: kiből csak egy Virágocskát meg tekéncien-is, leg-ottan annak alkotójának szépségére, és szeretetire fel-gerjed. Maga-is a' Mindenható Isten, kinek az Egeknek felette, és a' fényes csillagoknak tetején vala
- Job. 22.* ékes Palotája, mint Jób az könyvébe meg írta: *DEUS excelsior est Cælo, & super stellarum verticem sublimatur.* Az Isten, magosfabb az Egnél, és a' csillagok tetején fel-magasztaltatott; és az ő járó helye-is, *qui cardines Cæli perambulabat*, a' ki az Egnék sarkai-körül jár: még-is mulatságnak okáért, a' Paradicsom-béli gyönyörűséges kertiben ment sétálni; mint a' teremtetés-
- Gen. 3.* rül írt könyvben nyilván meg-vagyon írva: *Et cum audissent vocem Domini DEI deambulantis in Paradiso, ad auram post meridiem, abscondit se Adam & uxor ejus;* Es minekutánna halloták volna az Ur Istennek szavát, ki a' Paradicsomban sétál vala dél-után a' szellőn, el-buvának Adám, és az ő felesége, az Ur ábrázattya elől. Ha azért az Ur Isten leg-alkalmatosfabb szellőzni való helyet nem másut, hanem, a' Paradicsom-béli kertben akart magának szerzeni; miért keresnének az emberek-is, kik az Ur Isten követésére teremtetettek, magoknak alkalmatosfabb helyt a' kertnél? Valyon lehet-e' az emberek táplálására, hasznosfabb eszköz a' kertnél: ahol mind konyhára, és étkekben való vetemények teremnek, 's az fák, kedves ízt adó gyümölcsökkel bővelkednek? Fel-talállya tehát még a' köz ember-is, ki csaka' haszonban gyönyörködik, a' kertnek szükséges hasznait: mivét az mita' piaczon, drága

drága pénzen kellene venni: ahoz maga hajlékába ingyen juthat. Halgatok itten az orvossághoz, és Patikában való fűveknek erejéről, hasznairól; kik között közönségeffen jobbak azok, a' kiket a' kertben nevelnek, hogy sem mint a' kik magoktól nőnek a' mezőben. Ezen-kivül még Sz. Dávid sem itil nagyobb boldogságot ez világon, mint a' ki keze munkájából lehetik. *Labores manuum tuarum quia manducabis beatues.* Sőt maga Idvezítőnk, csak egy virágocskát-is nagyobra becsül minden világi pompánál, és dicsőségnél. *Ne-Matth.6. que Salomon in omni gloria sua, sicut unum ex his.* Becsülletes azért, gyönyörűséges, és hasznos a' Kerti munka.

II. RÉSZ.

Az Kertnek helyheztetéséről, földnek csinnya, és az égnek részéről, a' melly felé kell azt fordítani.

AZ rendes, és csinos Kertnek építéséhez, három dolog kívántatik; tudni-illik, Tehetség, Akarat, és Tudomány. Az *Tehetség*; hogy legyen annyi érteke, és költsége annak, a' ki kertet akar építeni, kivel maga fogyatkozása-nélkül azt munkálodhassa, ékesthesse, és épségében meg-tarthassa. *Akarat*; hogy kedve legyen hozzá, meg-ne unnya a' munkát, gyors, és kész legyen minden időben, annak minden féle mivéléséhez; mert ha kedvetlen, és kinszerítve munkálodik, gyakrabban Puszta Péter, Csallyán Barlabás, Boitorján Illyés; és Perje Demeter foglallyácla' kertet. A' *Tudomány* szükséges; hogy tudgya a'

VI.

- Kertész, és annak igazgatója, mit minden időben kel-
 lessék a' kertben művelni. Mert szinte olly szükséges a'
 kertel való bánáshoz az értelem, és tudomány, mint
 az emberi testnek orvoslásához, a' mint Xenophon
 bizonyította; hogy a' Gazda embernek, Kertésznek,
 és az Orvosnak egy hivatalok vagyon abból; hogy
 VII. mindent, idejébben végezzen-el. Azkert igazgatójá-
 nak tudós, és értelmesnek kell lenni; mert egyébként
 abban a' kelepceében esik, kitűl az régi gazda emberek
 intettek: hogy, roszszúl van annak az Urnak dolga, a'
 kit a' Gazda tanít; az az a' ki nem ért az Majorsághoz,
 és ritkán lát hozzá: az ki minden szavát el-hizi a' Ma-
 jorosnak, noha gyakran fillent, és ellenkező dolgot is
 mond, más képen, hogy nem mint kellene lenni, az
 Urának nagy kárával. Azért, mivel Ertek Urunk ő Na-
 tságának éles elméje, minden-féle kerti tudományban
 tökéletes: annak példáját, hogy más fő renden valok-
 iskövethetsék: arra utat mutat, ezen írásocskám,
 VIII. Azon kívül, a' Kertésznek első gondgya legyen
 az, hogy a' földnek csínnyát meg-vegye, és jól-meg is-
 mérje; a' mint hogy minden Mester embernek meg-
 kell ismérni azt az eszközt, a' mi keze között forog, és
 kiben leg-inkább foglalatos, úgy-mint az ötvésnek az
 aranyat, ezüstöt: az Acfnak a' fát: a' Szabonak a' posz-
 tót, és más materiát, 's a' t. a' mint Plinius bölcsen ok-
 Pün.l.18. tat. *Quisque suam terram, aquamque noverit*; Ki-ki
 c. 22. mind maga földét, és vizét meg-ismérje; Azért, vala-
 miképen az embernek, barmoknak, köveknek, és min-
 den-féle állatnak magános, és tulajdon természetek
 vagyon: úgy a' földnek is. Némelly ziros, némelly fo-
 vány; némelly fővenyes, némelly ifzapos, némelly a-
 gyagos;

gyagos; némelly fejr, némelly veres, némelly fekete, némelly hammú-szinű; némelly sükeres, némelly porhanyós, némelly foós, némelly nedves, némelly száraz, némelly seppedékes. Ezt meg-ismérvén, az után el kell választani: mellyik a' virágoknak, veteményeknek, fáknak leg-alkalmatosabb,

Négy érzékenségünk által, ismérhetjük-meg kiváltképen, a' földnek csínnyát, *Látással. Tapasztalással, Kostolással, Szaglással.*

IX.

Látással ismérjük-meg a' ki fekete, fejr, veres, hammú-szinű. A' fekete földet leg-inkább javallyák a' kertnek: csak ne-legyen seppedékes, avagy igen nedves; Azért, mentül inkább el-távazik a' feketeségtül a' föld, annál alább való, és erőtlenebb. A' Tekintet által, másképen-is meg-itilhetni a' földet, ha tenyésző-e' vagy csekély; tudnia-illik, ha meg-tekinttyük, miclodás füveket nemz, ugy-mint, zirofokat, vagy soványokat, bőven, vagy ritkán, szárazat, vagy nedvetet, kiváltképen ha ló-herét hoz, igen jó.

Az *Illetéssel* meg-ismérhetni a' földet, ha kővér-e' vagy sovány; tömött-e' vagy ritka; lágú és könnyű. Kővér leszen, ha mikor az újjaiddal őszve-nyomod, azokra ragad mint a' csoport: és ha a' földre csapod, el-nem őszól egy-mástül: ha az szántó-vafra, kapásra, áfora, gereblyére göröngyöffen ragad.

X.

Kostolással meg-ismérhetni, ha keferű-e', foós-e', tímsoós-e', kénköves-e'. Mert mind ezeket, a' kerthez, igen alkalmatlannak itili Virgilius. Ezeket pedig az ízeket, hogy fel-talállyad, ilyen Mesterséggel ély: jó-darabb földet vízben ólvasz, és egy étszaka ásztasd-meg; hogy el-vállýék egy-mástül; az után a' vizet, egy váfzen,

XI.

vázson, vagy papyros által szűrde-le : 's meg-mútattya az a' víz, ha az föld keferü-e', foós-e', timfoós-e', vagy kénkőves-e'. Ha az vizet ki-gőzölteted, fel-találod az edénnek a' fenekén az érczet, a' kivel a' föld őfzve vólt elegyítve.

XII. A' Szaglással ; minek utánna eső esik, kedves il-latott bocsát magátúl, mint az jó-fzagú kenetek, a- vagy mikor az erdőt irtyák, és a' fákat le-vágják.

XIII. Mivel azért a' fekete föld, a' több földnél, leg-al-kalmatofabb a' kertnek, ebben-is külömbiség vagyons; mert némelly sovány, és vékony föld: némelly tömött, és kővér. A' kővér földben, nem-hafznos mindent vetni. Az soványba pedig semmit sem. Leg-jobb vól-na egy részét a' Kertnek, a' ki záros, konyhára való ve-teményeknek hadni: más részét, a' ki soványabb, e-gyéb fűveknek, és fáknek. Harmadik részét, a' ki kő-zép szerű, az virágoknak.

XIV. Kővér és nedves földet kíván, minden-féle ká-pofzta, és egyeb konyhára való vetemények, faláta, endivia, czékla, répa, retek, veres-hagyma, pár-hagy-ma, mogyoró-hagyma, páltornák, zeller, árticsóka, spárga, spinátz, Török-bab, és búza. Majoránna, Zállya, Rosmaring, Szekfű.

XV. Porhanyós, és ritka földbe könnyebben nőnek: Ruta, Foghagyma; Petrefelyem, Sáfrány, Isóp, Ka-por, 's a' t. A' fák hasonló képen nem-szeretik igen a' búina földet, mint a' clemerek sem; és ha néhagané-val kell őket táplálni, távúl kell azt ritkán, keveffet a' gyökerektől hinteni. Illyen természettel birnak: Al-ma-fa, Körtvély-fa, Cseresnye, Szilva, Baraczk, Birs-alma, Szedery, Mogyoró-fák, Nofzpallya, Gesztenye; Som-

Som-fa, 's a' t. Csemeték, Szőlő, Vad-som, Cruspán, Genista, édes gyökér, gyalog-fenyő, ró'fa, Sz. János szőlője, egres.

Mind ezek, nem annyira kedvellik a' sűrű, és kövér földet, mint az ritka, vékony földet; mert az ritka földet, könnyebben által hattya az eső, és a' nedveség; mélyebben alá-szivárkozik a' fáknek gyökerére; mellyet nem-enged a' tömörség. A' fűveknek pedig, XVI.

és virágoknak gyökerek, mivel közelebb levelek a' földnek színéhez, azért a' le-szállott nedveség, a' ki alább liet a' ritka földbe, nem-annyira táplálhattya őket; 's kevés hafznot vesznek tüle: a' Nap-is, könnyebben által-hattya, és ki-sűti gyökerét. Másodszor, a' kövér földbe ültetett fáknek gyökerei, több táplálást vesznek-bé magokhoz, hogy nem mint szűkség volna; azért, nem a' gyümölcsre, hanem a' bújja ágakra, felettéb való levelekre, és új gyökereknek ágazatira fordittatik, a' gyümölcsnek nagy ártalmával. Azért a' gyümölcs-is vagy el-fajzik: vagy igen szűkön terem; mert a' nedveségtől el-nyomatik. XVII.

Köszép szerű földet kívánnak a' virágok, a' ki se ne igen ziros, se ne igen száraz legyen, úgy mint: Tulipánok, Anemone, Liliumok, Nárcissusok, Hyácintusok, 's a' t. Hogy pedig a' földnek zirofságát temperálják, egy kevés fővényt kevernek közébe. XVIII.

Azon-kivül, a' kertbéli föld vagy verő-fényes, vagy árnyékos föld; mert a' vetemények, és virágok közzül, némelleyek nem-igen szenvedik a' Nap-fényt: hanem inkább az árnyékokat, a' hól jobban tenyésznek: úgy-mint az Epery, Rosmaring, Majorán, Viola, Gyöngy-virág, 's a' t. Némelleyek pedig, a' Nap sűgáriban, XIX.

riban, gyönyörködnek, úgy-mint Uborka, Dinnye, Sáfrány, Olasz-Kapor, Füge, 's a' t.

XX. Mind ezeknek vetésekben, ültetésekben, palántalásokban, kávéntatik a' Kertésznek értelmes okofsága: hogy tudgya minden Veteményeket, Fákat, Csemetéket, Virágokat úgy helyheztenni: hogy ne csak ékességgel, és szépséggel csinosítsa a' kertet; de még ezeknek szerencsés nevelésekkel-is gyarapítsa. Megkell azért mindennek tulajdonságát, és természetit venni: hogy alkalmas helyre ültettefennek: mert egyébként, fogan ki-vesznek, ha az természetek ellen tusakodó helyre kényszerítettnek.

XXI. Melly részére az Égnek fordittasék a' kert, azt is igen méltó tudni. Mind inkább javallyák a' kertet, a' kik Délre szolgálnak. Az után, a' kik Nap-keletre. Ez után, a' kik Nap-nyúgotra. A' kik Északra vadnak forditva, mivel a' hideg szelek igen meg-járják, ritkán engedik, hogy az el-vetett vetemények, és más gyümölcsök derekassan meg-érhefennek; azért, nem-igen dicsírtetnek. Némelylek a' Tartományoknak alkalmatofságokat nézik: úgy hogy, a' hideg helyeken

XXII. a' kertet, a' Napra, vagy Délre fordítsák: a' melegeken, Észak-felé: a' közép-szerű helyeken, Nap-kelet felé. Az egyenes helyet-is, a' hegyes, és völgyes helyeknél, inkább becsülik. Nem csak azért, hogy a' hegyes helyek, igen alkalmatlanok a' sétalásra; hanem, azért-is, hogy a' Nap, nem-vetheti minden felől sугárit reájok; az szelek is, a' menykő-is, kő eső-is, és zápor-eső-is inkább ostromollyák a' magos helyeket. Az völgyekbe pedig a' hives, és magtalan árnyékok, az magok elevenségét meg-fojtyák. Arra-is vigyáz-

vigyázzunk, hogy az egyenes helyen-is, úgy-kell rendelkezelnünk a' kerttet, hogy ne-legyen tellyefséggel egyenes; hanem, egy kevesé alá hajollyon, hogy az esőknek felettébb való nedvességek, az ágyakon meg-ne állyanak; hanem, alá follyanak. Mind azon-által a' dombos helyeken, néha szebb kert lehet, hogy sem mint az egyenes helyen; csak hogy mindenkor egy kő-falt kelletik a' másikra rakatni, és fel-emelni, kinek négy, öt, vagy hat ölnyi széleisége legyen: és azt fellyül jó földel meg kell tölteni: kiben virágokat, vagy veteményeket vethetni. Garádicsoknak-is kell lenni, eggyik torrúl a' másikra, azoknak ékekségekre, fára folyó ró'sákat, és más fel-follyó virágokat kell mellé-k ültetni, a' kik bé-fedheisék. Hasonló-képen a' kő fal mellé-is, hogy azokat, mint egy szép karpitokkal, bé-vonassanak. Az kő-falokra, szép festet edényekbe virágokat rakjanak, hogy szép rendes prospectusra legyenek. Lugások-is lehetnek rajtok: eggyik alacsonyb legyen a' másiknál. Illyen kerteket Délre, vagy Nap-keletre kell építeni.

XXIV.

Továbbá, kívántatik a' kertnek választásához, az jó, és egészséges levegő-ég: hogy ott, a' hól egészséget keresünk, betegséget, és halált ne-lellyünk. Ne legyen mocsáros, seppedékes, poshatt helyen: távúl az álló tóktúl, kivált-képen az virágos-kert, hogy annak dögletes lehelletti, a' virágoknak gyönyörűséges ruházattyyokszínét, meg-ne vesztegeffe. Ha lehet közel a' házhoz, hogy mikor az Ur ki-tekint az ablakon, mint egy Paradiosombéli Palotákban láttasék lenni; a' hól a' külömb külömb-féle szép virágok, színes köntösökben, parancsolattyára udvarollyanak. Legyen

XXV.

XXVI. tágas-is, hogy a' virágok, fák, és vetemények cselédes nemzetségi, meg-ne szorúlyanak. Továbbá, ha lehet, a' kertet olyan helyre éppítsék, a' hól vagy kedves patakocska, vagy forrás, vagy áfott kút, vagy cfor-gó kút legyen; hanem a' kertbe, de közzel hozzá; hogy mikor szükségés, vizet meritheffenek. Mert a' víz, a' kertnek élete. Kirúl másutt többet.

Az kertek formáját, a' mint az hely engedi, és akarod tarttya, ugy szabjad; akár négy szegeletű legyen, akár kerekdéd, akár hofszúkás, akár tyukmony formára.

III. RÉSZ.

Az Kertnek kerítésérül, és kertelésérül.

XXVII. **H**A az kert hofszabb, hogy sem mint szélefebb, akár tyukmon formára legyen, hofszattával Nap-keletrül, Nap-nyúgott felé fordittasék; mert a' kerítésnek ódala, a' melly Nap-keletnek, és Nap-nyúgotnak ellenében vagyon, reggel, és este, mikor leg-hofszabb a' Napnak árnyékja, leg-kevesfebb akadékoszerez a' kertnek; hanem inkább a' Napnak fényesége, éppen el-fogja a' kertnek közepit.

XXVIII. Hogy azért a' lopoktól a' kert meg-öriztesék, némellyek kő-fallal keritik-bé; de az se legyen igen magas. Némellyek, hofszúttólgy-fa karókat áfnak a' földbe, sűrűn egy-más mellé, és fellyül veszővel egy-néhány rétűleg meg-fonnyák: hogy könnyen le-ne dőlheffen, avagy ki-ne vonhassák. Ha pedig valaki azt akarja, hogy tovább tartson, alol, a' meddig az földben megyen, tegye a' tűzbe, és egy kevesse égeffe-meg csak hogy meg-feketedgyék: ötven, avagy hatvan

van esztendeig-is el-tart affele sövény. Némellyek deizkával keritik-bé; némellyek magos sövént fonnak körülötte, és a' tetejét jól meg-rakják töviffel. Némellyek, inkább eleven kerteléffel akarják meg-óltalmazni: azt pedig, vagy fűz-fával sűrűn ültetik-bé; vagy külömb külömb féle töviffes, és bokros, ágas-bogas fiatal-fákat ültetnek az kert körül sűrűn, és ha meg-foganznak, szüntelen való eleven sövény leizen belőlek.

Aval pedig így kell banni; Sz. Márton naptúl fogva farsángig, mikor meg-nem bimboznak a' fák: galagonya fát kell ki-áfní, és el-ültetni; de meg-ne tirtsék igen a' gyökerét: hanem, megint úgy ültessék, a' mint az előtt vólt. Ha az hegyeit el-vágják, jól és rövid den hadgyák, hamarabb meg-foganznak, és sűrűbb ágai lészén. Ha pedig hosszúan hadgyák a' galagonya-fát, nem-jó. Némellyek el-mennek őszel, Sz. Márton napig: a' galagonyanak, kőkénynek magvát meg-szedik, és együtt ezen fák közzibe ültetik sűrűn, nyárba kikél; de két esztendeig, szorgalmatosan kell gyomlálni, hogy a' több fűvektől el-ne nyomattassék; csak hogy a' kőkény, későn jön-ki, és nő. Málók csipke bokornak, töviffes sederjnek, lendeknek magvát veszik, és azt régi hajó kötélbe teszik, 's úgy áfsák-el a' földbe. Némellyek, külömb külömb féle töviffeknek magvait viaszban, vagy más ragadozó materiában teszik, 's el-nyúítják a' kert körül, és jó ganéjos földbe el-áfsák. De mind ezeknél leg-jobb, ha három arasznyi földet áfal-ki az kert körül, és az bokrosbúl ás-ki külömb külömb féle töviffes bokrokat, mind gyökereftől: és azoknak hegyeit vagdald-el egy kevesé, hogy

XXIX.

XXX.

az mint lehet, egy aránfuak legyenek, Novembertől fogva, Februariusig ásd el a' földbe. Három könyöknyire egy-mástól, ültess szil-fát közébe: az léfzen a' többinek gyámola. Más fákat-is ültethez, akik elszenvedhesék a' tarolást: úgy-mint a' kőris-fa, ha sűrűn ültetik, az hegyit egy kevelés el-metszik, de fiatal legyen; midőn ki-nő, minden-felé el-haithatni az ágait. A' Somfa-is, vad Somfa-is kecske-rágó fa-is igen jó. A' bodza fát nem-igen dicfirik; mert a' többinek kiszija nedveségeket, és igen temérdeken nő. Hofzszú Genistát, a' ki sűrűn nő, könnyen meg-hajthatni: és az éretlengyűmölcsöt-is, eczetbe bé-csinálhatni. Több eff-le bojtos, és bokros fákból-is csinálhatni ilyen zöldellő, és eleven sövényt: az mint vad Ró'sábúl, vad Megybúl, szederj bokorbúl, Fáji foskábúl, avagy kecske rágó fábúl.

XXXI.

Ehez a' bokros kerteléshez, leg-inkább kívántatik, hogy sűrű legyen; azt pedig két képen nyerheted meg. Elsőben, ha három, avagy leg-alább két rendre ültetted, egy-más mellett, a' bojtos fákat egy arafznyira: úgy hogy az egész kertnek kerítése, három rendel ültetett bokrokból álljon. Másodszer, ha első esztendőben úgy alá nyíred, hogy két-arafznyira álljon-ki a' földből: második esztendőre, csak nem egy réfnyire; harmadik esztendőre, annyira bocsáthatod, a' mint akarod. Miképen kell pedig, és mikor, efféle bokros fákat nyírni, ez után meg-írom. Ez féle bokros fákat, ha a' kő, vagy sövény kerítés mellé ültetik, és nyírják; egy néhány esztendő múlva, éppen bé-fedik, mintha szép zöld kárpittal bé vonták volna.

IV. RESZ.

IV. RÉSZ.

Az Kertnek Ofztásárúl, Réfzeirúl, Lugafok- rúl, és útakrúl.

AZ Kertnek közönségeffen, három-féle ofztált XXXII.
szabnak. 1^{md}. Virágos-Kert. 2^{dd}. Vetemé-
nyes-Kert. 3^{tid}. Gyümölcsös-Kert. Az íző-
lés, komlós, és orvofságos kertek, ezekhez tartozan-
dok.

A' ki nem-akar mind ezeknek külömb helyeket
rendelni, hanem, mind egy kertben heyheztetni; El-
söben, ofzfa-fel a' kertet, egy-néhány egy-arású táb-
lára; de ne-legyenek a' táblák se igen nagyok, se igen
kicsinyek: hanem az mint a' kertnek nagysága nyúj-
tózik. Haaz hely engedi, legyenek felesek. Ezeknek
közepette, legyen egy hofzfú út, keresztül által ho-
szattában; s meg szélelségére. Annak felette, minden
tábla után hadgyon hofzfú utat, és mellette is. Ha
nagy a' Kert, némelly utat lugosnak hagyhat; némel-
lyeket ékelségnek okáért, alacson Spalieroknak: mind
két-felől legyenek ültetve, és egy-korúk legyenek;
Az első út, a' mint az ajton bé-mennek, légyen hofza-
tára vagy lugas, vagy alacson út: az az, Spalyér. Szé-
lelségére legyenek Spalyérok. Ha nagy az hely, há-
rom, s négy lugos-is lehet hofzatára: hasonló-képen
szélelségére is; csak hogy, ha ki csínofságát akarja a'
kertnek, csinállyon minden lugos között, vagy után-
na Spaliért: akár hofzattára, akár szélelségére; ugy
hogy, ha az első út Spaliér, a' másik út ellenében le-
gyen lugos. Az két végén a' kertnek oldalaslag, avagy
lugos, avagy magos Spaliér. Az lugosnak szélelsége,
ne le-

ne- legyen hat, nyólcz, vagy tíz lábna! keskenyebb : tíz, tizenkét, vagy tizen-négy lábna! tágaffabb, az mint a' kertnek alkalmazóságához illendő. A' Spaliérok között az út, vagy egy-aránt a' lugossal, vagy egy kevesse keskenyebben hagyhatod.

XXXIII. Az lugosok fellyül, vagy ki-nyitva lesznek, vagy arcusokra, azaz, bólt-hajtás formára hajtva. Az elsőt, szőlő-tővekkell ki-ültetni. Az másikat, vagy szőlő tővekből, azaz, venyikéből, vagy külömb külömb-fole gyümölcs fákból; ugy-mint, mogyoró-fából, birs alma fából, meggy, hályag-meggy, Spanyor-meggy, Spanyor hályag-meggy, minden-féle szilva, cserenye, som, és több efféle fákból: kiknek gyenge ágai lévelnek és sűrű levelei. Hasonló-képen vad-fából, fagyal-fából, bik-fából, Spanyor bodzából, mind kékből, 's mind fe-jérből, és több efféle csemetékből, a' kik örömeft hajolnak, és magossan fel-nőnek; korókból-is meg-lehet, kik a' fára folynak: ugy-mint Ró'sa de Iericho, Borostyán, téli zöld, 's a' t.

XXXIV. Az lugosnak való fiatal-fákat, mikor ültetni akarja ember; az sinort ki-vonnya hoztattában, és áffon térdig való vermet, leg-alább egy lábnyi szélességre: abban hánnyon bőven jól meg-ért tehén ganéjt, melyet földel őszve keverjen. Azután, ültette reá a' gyökereket, avagy fákat, a' mi-némüket akar, jó sűrűn, és tömjé jól-meg környül földel. Az felit el-vagdallya, hogy első esztendőben, egy ölnél ne- legyen magosfabb: hanem alól bojtosfabban nőjön. Második esztendőben, még magosfabban hadhattya egy kevesse. Harmadikba-is, de mindenkor sinór-szerint nyírjemeg. Efféle fáknak ültetések, legyen jó idején ki-keletkor,

letkor, mihent a' fagy el-megyén: vagy őszkor, egy kevelsé Sz. Márton nap előtt.

Az Lugosoknak való faragott oszlopok, és bólt-
hajtások, legyenek ha lehet tölgy-fából ki-faragva íze-
pen; se ne igen temérdekek, se ne igen vékonyok.
Négy szegletűek legyenek kiknek a' temérdek részét,
mellyet a' földbe-temetnek, elsőben meg égesék egy
kevelsé: hogy hamar ne-rothadgyon. Az hegyit kil-
lyebb-kell hadni egy kevelsé, hogy nem mint az ar-
cusnak vége érne: és azon, vagy gombot faragni, vagy
más-fából faragtatni, meg-festetni, aranyoztatni, ho-
szúkás-is lehet, nem csak gömbölyű. Ha ki pedig job-
ban akarja, csináltasson a' fazakasokkal, kivált-képen
az új-Keresztényekkel, külömb külömb-szinű mázos
gombokat, kikkel az karóknak hegyeit fel-ékesítse:
mint ezen Ersek Urunk ő Natsága Pofoni-Kertében
vayon. Az arcusok hasonló fából vagy deszkából le-
gyenek ki-faragva. Formája azoknak, vagy éppen ke-
rekded, vagy hat szegletű formára. Magoságát fel-
viheted, a' mint akarod; csak hogy a' szélességéhez ké-
pest, jó proportioja legyen, és ne-igen alacson, hogy
alatta bújkálni kellesték. Azokat pedig éppen meg-
kell léczezni, meg gyalúlt léczekkel; egy-aránt veres-
fenek-fel egy fingnyire egy-mástúl. A' ki azt akarja,
ékessek, és tartások legyenek a' lugosok: festesse-meg
veres olajos festékkal mind az oszlopokat, léczeket,
arcusokat éppen. Az veres festéket akár miniumból,
tehén vérrel elegyítve, len-mag olajjal töresse-meg, a'
ki szebb akár veres földből olajjal, csak magánosan,
akár ebben-is vért tölcsön, és ugy festesse meg. Az
fáknak ágait, szorgalmatosan, ezekre a' léczekre le-
hajtsák,

hajtsák, és rendszeren szironnyal, az az, pánt veszővel le-kötözzék.

XXXVII. Az Lugosoknak végein a' kő-falra, vagy deszkából csinált táblákra, szép prospectusokat, és képeket írhatni; hogy hofzúaknak láttassanak. De ha a' kő-falon írják őket, a' Kép-író, mindgyárt akkor írja, mikor vakolják, és még jó nedves a' vakolás; mert ha meg-szárad a' vakolás, és az-után írja, mind le-mossa az eső a' festéket. Kitűl ugyan még-is meg kell óltalmazni, egy keveysé killyebb hozván a' kő-falt, a' hól ből. hajtásra vagyon a' lugas.

Az is ékefti a' lugosokat és kertet, ha négy szegletin a' lugosoknak rundelákat, az az, kerekded erkélyeket, és a' közepin, a' hól négy lugos őszve megyen, csinálnak: kiknek feliben szép kerekded, vagy másforma hejazatot éppithetni: és azt vagy sindellel fedhetni, hogy az eső meg-ne járja, vagy léczekkel léczezni, 's ugy azon ültetett fáknek, szőlőknek le-hajtott ágaival bé-borítani: de ugy, hogy a' lugosnak végig menendő prospectusát meg-ne gátolják.

XXXVIII. A' ki akarja, kettős lugost-is csinálhat egy-más felett, ha mikor a' fák jó magassan fel-nőnek: ugy hogy fellyűl az alsó arcusokat, deszkával meg-padolják; a' kin járhattnak; az felső folyosó lugosnak arcusit, ugyan azon fáknek ágaival bé-födözze, és borítsa; az négy szegletin pedig, négy nyári házat csinálthat, két sorba: hogy ezen a' lugosos-follyason, egyik-ből a' másikba járhattnak.

Ha még-is valaki czifrázni akarná lugosfajait, azoknak bé-meneteleken Pörtálokat, az az, mesterséges kapokat (az mint Fig. I.n.I.) csinálthat: kiket magyero-
ró egye-

ró egyenes pálczákból, pánt veszfzőkkel, rostély formára öszve kötözzenek mesterséges figurákra, öszlopokra; kiknek párkányozottokat, bólt-hajtásokat, ugy kőcsék, mint-ha kőből, vagy fából volna kifaragva. Fellyül hegyes öszlopokkal, gombokkal, és cliga, 's más hajtott formákkal megékesítse; de elsőben, ahol efféle kapuk lesznek, fiatal bik-fákat, bűdős-fákat, fagyal-fákat, és más fele fel-növendő fákat ültessenek belől, hogy zöldségével, az öszlopoknak üregét bé-tölcsék, és el-foglallyák. Ezeket, ha nőnni kezdenek, jól az fácskákhöz kell vitlával kötözni: hogy ki-ne nőjjenek az ágak. Efféle portálokat, vagy kapukat, leg-inkább a' kertnek bé-menetelén csinállyák, és az spaliér helyett, mint-egy falt csinálnak széleségre: kit bólt-hajtásos ablakokkal, és azoknak felső részét, külömb külömb-féle ahoz illendő figurákkal meg-czifrázzák, fákkal bé-ültetik, mint-ha drága eleven kárpitokkal bé-vonták volna. Az ablakokban pedig, festet edényekbe virágokat, vagy idegen fákat helyeztetnek, az mint num. II. Fig. I. Ez csinos ékeség után; csak hogy fok munka megyen reá, és nem-tartos, szüntelen-kell rajta tatarozni.

XXXIX.

Az Lugafoknak-is (kiket fából ültettek) külső részzeitilyen öszlop formára, vagy kerekdedre, vagy más czifrára nyírhetni, hogy ugy nőjjenek. Hasonló ablakokat-is metélhetni rajtok, hogy az táblában bé-nézhessefen ember. Az Lugafoknak-is úttyait, fel-kell töltetni temérdek éstiszta fővennyel, fél-lábnyi mélységre: hogy esős időben szározan maradjanak, és ne-kellefsék a' sárba gázolni. A' ki akarja, kővekkel rakathattya, vagy pázintos hantal. A' szorgalmatos Ker-

XL.

tésznek, gyakran-kell efféle útakat, arra-való ásóval vakartatni, ha gyom nőrajtok; hogy tiszták legyenek.

XLII.

Az Spaliereknek, vagy útaknak bojtos ágas-bogas fákból ki-ültetésével ugy-kell bánni, mint a' lugafravaló fákról meg-van írva: jó zíros földet alól töltve, elvagdálván hegyét, és éles kéffel, a' meg-sértet gyökereket el-meczvén, finor szerént. Első esztendőben, egy lábnál ne- legyen a' földön kívül igen magassabb, hogy bojtossan nőhessen. Második esztendőben, egy kevesé fellyebb hagyhatni. Mikor szintén rendiben vagon, két lábnyi, és nyólcz izni legyen magassága: szélesége, egy öreg lábnyi. Ezeknek ki-ültetésére, legjobb az Fagyal-fa; mert szép zöld, sokáig tart a' levele, jó-bokrossan nő: Som-fa-is, megy-fa-is, szilva fa-is, kecske-rágo-fa-is alkalmatosfak, Egres-fa-is fejér Spanyol-bodza-is, és más-fák a' kik bokrossak. Sz. János

XLIII.

szőlőcskéje-is ilyen, csak hogy az ágai igen gyengék, és ha magassabban erefzti ember, hamar meg-hajolnak; ha léczel meg-nem gyámolittyák. Azért, a' Ró'fa-fa sem alkalmas a' kertnek közepin, hogy léczekkel kellene fel-támasztani: hanem a' kertnek szélire, vagy a' fal-mellé ültetésék. Ezeknek nyírására, tarcson a' kertész, jó öreg, éles ollót; kiket minden esztendőben, kétszer-kell nyírni: ki-keletnek végén, 's Caniculák után, 's mindenkor az finor igazában, mind magasságra, mind széleségre, mind oldalaslag: hogy az ágak, egyenessen állyanak. Ezek között, az bokros sövények között, gyümölcs-fákat ültethetni, hogy kinőjjenek, két-ölnyre egy-mástúl: de ne- legyenek igen sűrű levelűk; ugy-mint, kaifzi baraczkot, más-féle baraczkot, mandolat, 's a' t. Annak-felette, ugyan ezen sövé-

XLIII.

sövények közibe tölgy fábúl, avagy kőből faragott oszlopocskákat áshatni: és arra egy darab deszkát vehetni, kire minden féle festett edényekbe, vagy mázos fazakokban ültetett virágokat, idegen fácskákat rakhatni egy-más ellenében, nagy ékességével az kertnek. Ugyan ezen sövényeken, léczekből gátoros ajtókat csinálhatni, kin ki-'s bé járhatni a' táblákba, 's bé-is zárhatni; de ne legyenek magosabbak a' sövénynél. Meglegyenek festve, kiknek két oszlopocskáira gombokat csinállyanak: azokat meg-aranyozzák, vagy féslek. Ha ki ezekben az bojtos sövényekben gyönyörködik, azokat fellyül fel-ékesítheti sok külömb külömb-féle állatoknak, embereknek, és egyéb-féle figuráknak, azon ágak növésének kötözése által csinált formáival, az mint Figura II. n. 2. 3. 4. Azoknak pedig ki-formálásához, így juthat a' kertész, főképen ha az sövény, fagyal-fábúl vagyon ki-ültetve, melly fa a' többi között, leg-alkalmatossabb a' hajlásra, minden-féle állatoknak ábrázattára; Téli időben, mikor a' kertész a' kemencsénél fűjtözik, és egyéb dolga nincsen, mogyoró pálczákat metéllyen magának: azokat szépen lehamozza fejéren, és olyan formára őszve kötözze, a' minéműt akar ábrázolni; akár csillagokat, akár embereket, akár állatokat; azt pedig őszve kötözheti, vagy pant, vagy réz veszővel, ez tartosabb. Mikor a' bojtos útat, fellyül egyeneffen meg-nyíri, hadgyon egy-néhány helyett ágacskákat: és minék-utánna a' bokroknek ágai jól fel-nőnnek, tegye reá azt a' mogyoró pálczából csinált formát, hajtsa, és alkalmaztassa rendessen, 's erőssen arra az ágacskákat, és öltöztesse bé azokkal, és így, idővel éppen bé-nővik. Ha melly

XLIV.

XLV.

ágacska killyebb állana, azt el-kell az ollóval nyírni: hgya'ki formált képet, ki-hasonlítja. Effele képet, egy-néhány helyett csinálhatz; az ábrázottját, mind az-által, más-fábúl faraghatni. Ha valaki új-kertet akar el-intézni, vagy ott rendezzen éppíteni, leg-elsőben mérje-meg szélét, 's hozzáta' kert-helyének. Avagy azt négy egy-arású szegletre akarja csinálni, ki-nek mind széle, hosszsa egy-korú legyen; ugy-mint ha a' hosszsa 200. láb, a' széleisége-is annyi legyen. Avagy hozzukáson kívánnya formálni, tudnia-illik, ha az kertnek hosszszá 200. láb, vagy ől; a' széleiségének 120. lábnyinak, vagy őlnyinek kell lenni: hogy proportiojalegyen. Ez meg-lévén, mérje-ki a' közepin a' kereszt utat mind hozzáttára, 's mind széleiségére. A' kereszt utat hogy igazán csinállyá, így munkálogyék. Elsőben, egy sínorral, vagy egyenes-fával mérje, és talállyá-mega' közepit, mind hozzáruól, 's mind széleiségérül. Jegyezzen a' széleiségérül sínor szerént, egy lineát, annak a' lineának vegye közepit, azt egy karóval jegyezze meg; attúl az sínorral vegyen bizonyos jelt, két-felől a' lineán, és hasonlóképen karóval jegyezze meg; azon lineán nyúitá megénta' sínort jobban-ki, és tegye egyik végét, egyik karóhoz, és avál a' nyúitással, vonnyon fel-yúl 'salol is, fél kerekded vonást, vagy kőgőt, az az, Circulust: más-felől-is a' karóhoz tegye egy részét az sínornak, 's azon előbbeni nyúitással, vonnyon hasonló kőgőt, vagy kerekded vonást és a' hól egy-mást meg-érintik a' vonások, jegyezze-meg mind két-felől, az az, alól 's fellyúl; azokona' két jegyeken, és a' közép jegyen, vonnya-által a' sínort, 's tegyen egyenes vonást, és meg-leszen a' kereszt

részét út. Ismét, ha ki négy egy-arású szegletekre akarja a' kertet éppíteni, és azt el-intézi, vonnya a' középitúl a' sinort jobb kéz-felé a' lineán, a' még az kertet ki-akarja vinni: bal-kéz felől-is ugyan azon lineán, és azon ki-nyúításon jegyezze-meg: attúl az jegyzéstül ezen ki-nyúítással, mennyen-fel egyenesen a' felső lineának ellenében, és ha azon nyúítással egyaránt éri az másik kereszts lineát-is, ott jegyezze-meg. Hasonlóképen cselekedgyék alól-is, 's a' tulsó részén-is, és a' végén, minden két lineán által vonnyon lineát, az az, négyet: és meg lesz az négy egy-arású szegletű figura; a' ki mindent igazán, és regula szerint el-osztott négy-szegletű kertnek, és tábláknak fundamentuma.

Ha ki kerekded kertet akar csinálni, és olyan lugafokat-is: tegye a' sinor végét a' kereszts-útnak közepire, és az másik végével vonnyon Circulust a' mekora lesz az a' kert; és az-után más Circulufokat, az lugafoknak hagyván tábláknak-való közt, a' lugafok és utak között. A' sinorral szintén ugy élhet a' földön: mint a' papyrosan a' Circalommal. Ha ki csillag-formára akarja a' lugafokat csinálni, az öreg kögön kívül, vonnyon más kicsint-is, és osztza-el azt, a' mennyi részre az öreg: és vonnyon minden punctumra, vagy jelre oldalafon lineákat, avagy utakat, az öregtül a' kicsinyig, az az, minden punctumra kettőt, és meg-lesznek a' Csillagos lugafok; 's az közepin akár tornácot, erkélyt, akár kútat éppítsen. A' mennyi hely négy szegletin a' kertnek a' kögbül kin-marad: oda rundelákat, nyári házakat, vagy más kerti eszköznök való erkélyeket csinálhatni. Ha pedig nem-egyenes a' kertnek kerülete: *hanem* oldalaslag, valami hely marad ezen kívül a' négy szeg-

XLVI.

XLVII.

XLVIII.

fzegletű figurán kívül, azt más táblára, vagy ágyakra kell osztani: vagy más spalierekkel, vagy fákkal bé ültetni. Ha hozfúkás leszén-is a' kert, de közepette a' kereszt-lineának meg kell lenni; mert a' fzerént mind utakat, s mind táblákat kell ki- osztani; csak hogy, mint az előtt-is mondtam, ha egyk út lugas leszén, a' máfik utánna legyen bejtös út, avagy spalier: és egy tábla közötte, vagy quartier. Ha azért, tizen-hat táblára akarod a' kertet osztani; négy táblát szélelségére: négy táblát hozfátára: három utat adgy hozfattára: hármat szélelségére, az külső utakon kívül. Az gyümölcsös kertnek annyi helyt hagyhatni, a' mennyit ki ki akar: az utakat-is, és lugasokat ha végig ki-vízi, avagy csak az gyümölcsös kertig szabad véle. Nem kü- lömben az veteményes kertet-is: de azokban-is rendezsen, és egy-aránt intézze-ki a' táblákat;

V. RÉSZ.

Az Virágos-Kertnek Tábláirúl, és azokban lévő czifra formáknak rendelésérúl.

XLIX.

AZ Kertek úttya, és lugasok osztása után következnek a' Táblák: és leg-elsőben a' virágos kertiek; mert a' veteményeknek valókat, magok helyére hagyom. Elsőben-is, a' Táblákat a' kertnek nagyságához kell alkalmaztatni: több vagy kevessebb, nagyobb vagy kisebb legyen. Csak hogy ha ki rendes, és cfinos kertre vágyodnék: az középső táblákat, virágoknak kellene hagyni. És így, hat tizen-hat a' tábla, és négy rendel vannak: nyólcz táblát a' közepin, virágoknak hagyat; és nyólczata' veteményeknek. Egy felöl-

felől-is négyet, más felől-is négyet. Ha tizenkettő a tábla, és négy vagyon egy rendben; hat középső szolgálhat virágoknak: hata két-felől veteményeknek. A Táblába az ágacsok, némeltyek nagyobbak, némeltyek kisebbek legyenek elegyítve, mint a' figura magával hozza: hogy a' gömbölyű gyökerek magánosan, az apró ágacsokban ültessenek: és más-fele virágok a' többiben.

Minden osztályban arra kell vigyázni, hogy az leg-nagyobb ág, ne- legyen szélesebb negyed-fél láb-nál; és a' kerekdednek, hason-fele, se harmad-fél láb-nál. Egy szóval: minden ágynak formálásában azon kell lenni, hogy szélesebb ne- legyen: hanem, hogy a' gyomláló, egy-felől felét elérje kezével; másrészéről is felét. Az útacsoknak az ágak között, minden felől egy-korú széleseknek kell lenni, tudnia-illik, leg-feltyebb más-fél lábnyinak: hanem az lugafok mellett, és az bokros sövény mellett (kivált-képen a' hól szőlő vagyon) leg-alább négy, vagy hat-lábnyi közt kell hagyni; hogy az szőlő körül munkálódhassanak.

Hogy azért a' kerti formákhoz, a' táblákban, könnyebben hozzá juthass: minek-előtte a' földön el-intézed, vedd a' papyrosra, és a' papyrosban ki-formált czifra szerént intézzed a' földön-is. Mideneknek előtte pedig, a' mint oda-feltyebb, a' kertnek osztásáról meg-irtam: csinály egy kereft lineát a' tábla közepin, kihez képest, oszd-el a' táblát, négy egy-arányú szegletekre. Hogy pedig azt, világosabban meg-érthesd: ez következő figura meg-mutattya.

Annak-okáért, az tudatlan és tanuló Kertészekért, jegyzetem-fel egy-néhány egygyűgyű figurákat:

D

kik

kik mint-egy fundamentumi a' több mesterséges czifráknak, kik után ezeket meg-syllabicalhatyák. Legyen azért a' formáknak első fundamentuma, a' kerefztnek csinálása. Kinek példájára, vony a' táblának, avagy quartiernek közepin egy egyenes lineát A. B. annak vedd közepit, és jegyezd-meg punctal, és ird oda C. Az A-rúl B-felé nyisd ki az Gircalomot, és tégy egy punctumot, és ird reá E. Ismét azon lineán B-túl A-felé azon ki-nyítással, csinály punctumot, D. kerúly az C-n fellyül, vony fél, vagy egy-darabb kerekded vonást: hasonló-képen alól-is, tedd ismét a' Gircalomot az E-re, és azon ki nyúitással hasonló kerekded vonásokot, a' C-én fellyül, 's alól is vony; a' hól y-mást meg érintik ezek a' két kerekded vonások, oda tégy punctumot, és azon a' felső, 's alsó punctumon, és a' G közepin vony egy egyenes lineát, meg-leszen a' kerefzt, négy egy-aránsú szegletekkel. Az lineára fellyül írjad F. alól G, a' mint az I. figura mütattya. Ezeken, külső négy egy-arányú szeleteket csinály, ugy mint a' C-túl nyúics-ki az A-felé a' Gircalomot, az I-ig, és azon nyítással az I-n fellyül az F-nek ellenében tedd az másik lábát: és ha attúl az punctomtúl egy-aránt éri mind az I-t, 's mind az F-et, jegyezd-meg, és ird oda N. alól is azon nyítással meny az C-túl A-ellenébe, az I-ig, és ha egy-aránt éri mind az I, 's mind a' G, oda csinály punctumot M. Tulsó részérül-is hasonló-képen G-túl P-ig, P-túl L-ig, L-túl O-ig. Vony az-után M-túl fogva N-ig, az I-n által egy egyenes lineát, M-túl P-ig G-én által. P-túl O-ig, L-en által, és meg-lesz kívül-is a' négy szeglet. M. N. O. P. a' mint a' II. figurából ki-tetfzik.

LII. A' kiben ha két-lábnyi széles ágyakat kívánsz, és egy lábnyi

lábnyi útat, végy két Circalmot elé, egyiket nyúicski két-lábnyira, a másikat egyre. Az ágyaknak való Circalomot, tedd az M-punctumára, és mérj egyet az N-felé, jegyezd-meg; az egy-lábnyit mindgyárt utánna tedd, és azt-is jegyezd-meg. Hasonló képen ugyan ezen M-túl P-felé cselekedgyél, és meg-leszen mind két-felől az egy ágy, és egy út. Így munkálkodgyál a tulsó részén-is, a' mint az négy szegleten. Az-után, tedd egyik lábát az útnak való Circalomnak az I-re, és meny N-felé kétszer, és M-felé-is kétszer, és egy ágy leszen, 's mind két-felől utak. Hasonló képen cselekedgyél az E. L. G. punctumokrúl. Az-után, az minémű köz meg-marad, a' meg-jegyzett punctumoktól mind az nyólcz részén a' táblának, ozd mindeniket két felé, és cseleked azt, a' mit cselekedtél az I túl N. és M-felé, 's megint minden-felé egy ágyad, 's egy útag leszen. Az mint a' III. figurán. Ez meg-lévén, minden meg-jegyzett punctumoktól, vony egyenes vak lineákat által, fellyül-is alá-is; az melly lineákat az osztályban nem-kell tentával, vagy festékkal ki-írnia, hanem csak vakon, az az, fejer vonásokkal: az melly lineák-szerént, ugy rendelheted az ágyakat, és útat, a' mint akarod.

Hanem ezeknek a' figuráknak delineatiojában, LIII.
arra-kell figyelmezeni, hogy ha lehet, minden táblát *feletlen* ágyakra osztzák, és annyi útagra, ugy-mint *kilenczre, vagy hétre, avagy ötre*; minden-felé esék annyi ágy, annyi út; ha *kilencz*, az négy-szegletű táblának egyik fertályán esik négy ágy, négy út: hasonló képen más felől-is. A' több fertályokon-is annyi, a' kereszt-lineákan-is mindeniken egy esik. Ha hét lesz,
D 2 három

LIV. három egyfertályon; ha öt, kettő, 's'a't. Ara-is igen reá-kell vigyázni, hogy az utak, mindenütt egy-korú szélesek legyenek, akár-minémű figurák legyenek, és ágyak, és hogy a' figurákban a' szegletek mindenütt őszve illyenek; és így, ha hosszabbak, vagy rövidebbek lesznek-is az ágyak. Az mint a' IV. és V. figurában.

Ha egy-néhány kerekded ágyat akarsz csinálni, akár immár egész kerek legyen, akár fél, akár fertály, akár darab: nyúicsd-ki a' Circalomot a' közepiről Eről, annyi szélelségre, a' megnyit egy ágy kíván, és vony aval egy egész kereket az egész vak lineákon: ugyan azon punctumról vony megint más kereket, olly távúl az előbbenitől, a' mennyi köze az útnak vagy on. Ha több kerekded ágyakat akarsz, hasonló-képen vonnyad az utakat-is. Azt cselekedheted az négy-szegeletről-is, vagy akár-mellyik punctumról kedved tarttya, ugy formálhatod a' czifrát, kinek példája a' VI. figura-

LV.

Ha még-is keresztül akarnál egy-néhány ágyat ki-formálni: tudnia-illik, egyik szegelettől a' másik felé, ugy-mint, az M-től O-ig, az N-től P-ig, vony két lineát az N-szegelettől P-ig, és M-től O-ig, annyira egymástól, a' mint az ágyak szélelségét akarod: a' mellé két-felől utakat; ezeken az lineákon kell el-osztani a' keresztül formált ágyakat és utakat. Azokon az megjegyzett punctumokon vond keresztül által az lineákat, és csinály a' minémű figurát akarsz, a' mint az VII. figura mutattya. Ezt elsőben a' papyrossan le-ábrázolván, avagy más írott czifrát a' földön ha akarod ki-formálni, így cselekedgyél. Mindeneknek előtte, a' négy egy arányú szegletet, az mint oda-fel, a' közepit-is hasonló-képen jegyezd-meg, és dugj-bé mindenik szegelethez

lethez erőssen egy karót, és a' közepin-is; azt pedig könnyen fel-találod, ha két finort vonszasz által, egyik szegelettül az másik-ig, úgy-mint az M-tül O-ra, és az N-tül P-re, a' hól egy-mást meg-érintik, ott leszen a' közepe C. Az-után végy egy létzet, vagy pácztát, és mérj annyi lábat azon, a' mennyit a' papyrossan mértél: avagy a' mennyi szélelsőgre akarod az ágyakat, és utakat formálni, ozd-el az szerént az ágyakat, és utakat, és minden jegyzésre dugj-bé egy karócskát a' földben; azektül vond által az finort, a' kívül mind Circalom, 's mind lineálé helyett élhetz, és a' szerént vony vak lineákat, kiket páczzával jegyezd-meg, hogy meg-láttathassanak. És meg-lévén, ozd az külső lineákat mind a' négy-felől, az mint oda-fel meg-van írva. Hasonló ágyaknak, 's utaknak való lineákat vony a' mint az papyrossan vannak; ha ezeket mind el-íntézed, vond-ki a' több apró karócskákat, és csak a' négy szegletin, 's a' közepin had-meg.

A' keresztül való ágyakat-is, egyik szeglettül az másik-ig, úgy ozd-el, a' mint oda-fel: egyik szeglettül a' másikhoz vonván az finort, a' kiken az ágyaknak, és utaknak szélelségét jegyezd-meg. LVI.

Nem-külömben bánnyál az kerekded ágyakal, és utakkal: az C. közepre tévén a' finornak végét, vond környős környül az Circalmot a' vak lineákon, a' mint akarod az ágyakat, és utakat szélessen hagyni; és mindenkor meg-jegyezzed. Ha nagyobb ágyakat akar sz-formálni, tehát az oldalának hosszát, meg-kell hat-lábal szaparitanod; ha még-is nagyobbakat kíván sz, adgy annyi lábat az előbbenihez, a' mint akarod; az-után ozd-el, a' mint meg-van oda fel írva, Hasonló-

képen, ha kissebket, annyi lábat végy-el az táblából, a' mennyit akarsz, és a'probbak lesznek az ágyak. Nem külömben munkálkodgyál, ha hofzas táblád vagyon, vagy csillag formára, avagy akár minémű legyen.

LVII.

Labyrinth, avagy tévellyítő formát csinálhatz több, vagy kevessebb útból. Itten kilenczet jegyzetem. Az kiknek le-írására vony keresztet, és egyarányú négy külső szegletet, a' mint oda-fel az I. és II. figurában. Az közép punctumon, írj C. bővűt. Az bémenetelét jegyezd-meg A-val. A' felső részét a' lineának B-vel. A' közép lineát bal-kéz felől D-vel: jobb-kéz felől E-vel. Ozd kilencz egy-arányú részre, a' C-től A-felé: hasonló-képen mindenik oldalát azon kinyitással; vony az-után, minden punctumoktól egyenes vak-lineákat, fellyül alá, 's meg keresztül, és meglesz a' Labyrinthusnak fundamentuma kilencz útas. A' hól el-kell intézned, hová akarod bémenetelét helyhezteni, kinek regulárter nem-kellene egynél többnek lenni, minden Labyrinthusban; és annak nyitva-kell lenni, mint az VIII. figurában. Az-után jegyezd-meg a' közepit, a' mennyire akarod, a' hová bé-kellene menni leg-nagyobb tévelygéffel; avagy a' hová kedved tartva. A' te akaratodban áll az-is, melly magofra akarod vinni a' bémeneteltől az útat, ha ötödik, vagy hatodik lineáig. Bé-kell azért zárni az lineákat, hatodik lineáig. Hogy tehát az kereszt lineán három felől, ugy-mint az D. B. E-től, a' C. közepijig egy-néhány lineát, a' kik fel-mennyenek négy, vagy öt lineáig; és a' mi a' papiroffan a' linea, az a' földön a' verem, a' hová a' fácskákat kell-ültetni, ugy-mint a' IX. figura mutatya. Ha nagyobbak akarsz csinálni több, vagy kevessebb

vefőbb lineát vonhatz: az hosszú lineák mellett is approbakat hagyhatz, és több helyeken, több útakat is egynél ki-nyíthatz. Azt jól eszedben kell vened, hogy az fel-menendő lineákat ne-vonnyad az felles lineákra, hanem az feletlenekre, ugy-mint az harmadikra, ötödikre, és hetedikre; nem az negyedekre, hatodikra, nyólczadikra. Arra is kell vigyáznod, hogy ugy bé-ne rekeszteszenek az lineák, hogy a' ki az útakon megyen, tovább ne-mehessen; hanem, vagy ott kellefsék maradni, vagy visszafá térni. Két lineát azért egy-mással, nem-kell bé-zárni. Ezeket az fel-menendő lineákat, azon légy, miképen leg-alkalmatosabbban, az keresztül-menő lineákkal őszve-foglalhassad: mellyeket ha modóssan őszve-vonszod, kész leszen az Labyrinthus, a' X. figura szerént. Ha kerekdedet akarsz, példát ad az XI. figura.

A' mit a' papyrossan, az lineák vonásában cselekedtél, azont cselekedgyóla' földön-is a' vermekkel: a' kik egy-arántessenek egyik az máliktúl, mind az négy résztül, és minden jegyzésen karót verj-bé az kiktül finort vony keresztül, és a' mint a' papyrossan fekete lineát vontál, ugy jegyezd-meg a' földön-is. Hogy pedig jobban meg-ismérheszed, az vermeknek kezdetin, és végin, verj karót az földben. Az útaknak szélessége, a' vermekkel együtt, legyen hét-lábnyi leg-alább; ugy hogy az egész helység, 64. lábot foglallyon magában; mert, egy láb, az külső lineára számláltatik, az az, negyed részén; és így, négyszer 64. 256. lábat foglal. Azért hoztatára eskik 128. láb, az szélességire-is annyi. Ezeknek ki-ültetésére, kivált-képen alkalmas az Mogyoró-fa, Kecskerágó-fa, Egres, Megy-fa, fejeér
Spanyór

LVIII.

LIX.

Spanyór bodza, 's a' t. Az szegleteken fákat-is ültethetni,

VI. RÉSZ.

Az Formák ki-ültetéséről.

LX. **M**Inek-utánna a' formákat a' földön ki-intézte valaki, és az ágyaktúl az utakat el-jegyzette, el-kell azokat választani, az ősvényeket egy kevesé alább átván: és a' ki-ásott földel az ágyakat fellyebbtöltvén, melly igen paraszt munka; és az formákat-is minden esztendőben ujjítani kelletik. Mert az eső-is le-mossa, a' Napnak sugári-is, és hidegnek fulánkja hamarébb ki-súti a' virágokat, és azoknak gyökereit. Jobb azért ha az ágyacskákat az ősvényektúl, vagy szagos, és zöld fűvekkal: vagy alacson fácskákkal, a' kik meg-hadgyák magokat nyírni, és bojtoflan nőnek: vagy czifrákra meczett léczekkel: vagy téglákkal választyák-el. Vagy, hogy a' tégláknak felét a' földbe ássák, felét kin-hadgyák a' formáknak széleire.

Ollyan fűvekkal kell pedig az ágyaknak széleit meg-prémezni; Először, a' kik az fanyargató hideget, és dereket teletszaka el-tűrhefsék. Másodszor, a' kik állandók, nem-csak egy-hólnapig, vagy esztendeig. Harmadszor, a' kik az nyírést el-szenvedhefsék, és az-után, ujjabban nőhefsenek. Az csillag virágon kivül, a' kit nem-kell tarolni. Két okból szükség pedig a' nyírás. Először, mikor el-ültetik, a' föld színéig kell őket nyírni, hogy egy ágacskát se hadgyanak rajtok, akár fiatal, akár vén gyökerek legyenek: és így, a' vén ágak ben-fúlnak a' földbe, és az iffiak, sűrűbben bé-fedik az ágyaknak széleit. Mert, ha meg-nem nyíred, az régi ágak

ágak ki-állanak a' földből, mint az serték az domáz há-
tából illetlenül; és az ujjak-is, avagy nem-nőnek, a-
vagy igen-ritkán. Másodszor, minden esztendőben
kétszer, háromszor, vagy többször-is meg-kell tarolni
a' füveket az ágyak körül, éketségnek okáért: hogy
szép egyenesek legyenek.

Az füvek között, leg-alkalmatosabbak az ágyak
szélinek ékeítésére, az Ifop, Levendula, Spikinárd,
Ruta, Zállya, Isten-fája, Romai Rakuk-fű, Matra-fű,
Szék-fű, Csillag-virág apró Cziprus-fa; alacson Krus-
pán, a' ki minden füveknél leg-alkalmatosabb, és é-
keesebb. Ezekkel a' füvekkel, és Kruspánnal, a' táblák
közepin akár minémű czimereket, neveket, orákat, és
a' minémű czifrát kívánsz, ki-formálhatz.

A' Kruspánt; minden esztendőben kétszer-kell
nyírni, ki-keletkor, és mindgyárt a' Caniculák után,
mentül alább lehet, hamar az hóld-tólte után; ugy
hogy, se magassabb, se szélesebb ne- legyen három új-
nyinál. És így, szép gyenge, és zöld levelei nevelked-
nek: el-is tarthatni őtet ebben az állapotban őt, vagy
hat esztendeig, tovább-is; mert egyébként, ha alkal-
matos időben, és rendesen nem-nyírik, három, négy-
esztendőalatt ugy meg-nő, hogy ujjabban ki-kell fzed-
ni a' földből, ha azt akarjuk, hogy a' Nápnak világos-
ságát, árnyékának superláttyával bé-ne vonnya, és a'
virágokra lehellő szellőt, meg-ne gátollya. Ezt pedig
a' Kruspánt, avagy Puszpángot, két-képen lehet ültet-
ni. Először; ha régi és hosszú gyökerű, mind gyö-
kerestül ki-ásák, és a' linor szerént ki-áffot földbe; egy
aránt bé-ültesék egy mástul; ugy-hogy az zöldgye,
csak két-iznyire legyen-ki az földből; azt jó földel bé-
E tólt-

LXII.

töltsék, és környős környül erőssen meg-tömjék. Jobb volna mindazon-által, ha az Kruspánt apróra el-szagatnák, és egy-néhány gyökerecskéket hagynának rajta, az őregit el metzvén, és az hegyeit is. Hadgyák az után egy-óráig a' vízben, hogy nedvességet vonnyon magához: és úgy tegyék a' földbe egy-arasznyi mélységre; jól meg-tömjék a' fája körül földel, sűrűen ültessék, és néha meg-öntözzék. Másodszor; ha fiatal gyökeres Puszpáng nincsen, csak ágacskákat messenle az ember, és ültesse-el, 's gyakran öntözéssel táplálja: meg foganszik, és gyökeret vér magának. Ha tél-előtt ültetik, hamar meg-árt neki a' hideg; hanem, mihelt a' fagy ki-megyén a' földből, mindgyárt el-ültethetik. Es így, leg-alkalmatofabb, s' ékefőbb ehez a' Puszpáng fa, vagy Kruspán, a' mint némellyek nevezik. De mivel eza' fácska, jó kővér földet kíván, némelly virágok pedig, kivált-képen a' Tulipán, irtóznak a' zírós földtől; azért efféléknek alkalmatofabb, és cfinos-is, ha az ágacskákat gyalúlt tölgy fa léczekkel, vagy keskeny deszkákkal foglalják-bé; és azokat olajos festékkal fejjérel, és vereffel festik-meg: avagy a' mint tetszik. Sokáig-is tart, és minden-féle figurához hozzá metzhetni. Kerekdedhez is, ha az léczet félig egy fűrészfel, egy-másba metszed: mint az malom kőnek foglalására, a' kit jól-tudnak az Asztalosok; és így, könnyen meg-hadgyák magokat kerekdeden hajtani. Legyen az léczeknek magofságok az földön kívül, négy iznyí, és szélefségek kettő. Minden szegletire egy festett pálczát dughatz: kinek végén aranyos gombocskák legyenek. Ezeket szép porhanyós, és göröngy-nélkül való fekete földel meg-kell tölteni.

Az őf-

Az ősvényeket, kik az ágyacskák között vadnak, LXIV.
 szép fejrővennyel szokták némellyek, avagy veresszel
 négy-újni mélységre meg-tölteni, hogy sárosok ne-
 legyenek, és hogy ékeiséget adgyon nekik: hogy a'
 gyomot, és hijába való fűvet ne-hadgya fel-nőnni. Ar-
 ra-is reá-kell vigyázni, hogy mikor más figurát akarna
 valaki azon a' helyen formálni, és az ősvényeket el-
 bontani; elsőben a' fővent ki-kell az ősvényekről hor-
 dani: hogy el-ne soványítsa az ágyakat. Az ősvénye-
 ket fel-ékesíteni, ha az Tímároktól maradott cserrel
 fel-töltik, kit a' nélkül-is ki-hánnak. Kinek egy-néhan
 hafzna van. Először, ékeiséget ad. Másodszor, nem-
 engedi, hogy sáros legyen az út, avagy a' sár, a' talpára
 ragadgyon embernek: hanem szép egyenesen marad-
 gyon. Harmadszor, a' hafzontalan fűveket meg-fojt-
 tya, és nem-engedi, hogy ki-nőjjenek. Negyedszer,
 két vagy három esztendő mulván, jó ziros ganévá vá-
 lik. Némellyek, apró külömb külömb-szinű kövecs-
 késsel meg-hintik: minéműek lesznek a' folyó-vizek
 mellett. Az polyva távúl legyen a' kerttől; mert an-
 nak a' pora ha a' virágokra, fűvekre, káposztákra, és a-
 kár-minémű levélre szállyon, azt meg-likaszttya, és
 meg-égeti, a' többit is el-veszti.

Az ágyakat, a' ki virágokkal csinosan bé-akarja LXV.
 ültetni, és vetni, ne zurja zavarja mind egybe: hanem
 rendessen ültesse, és a' gömbölyű gyökereket, vagy
 mind renddel a' linéa szerént; vagy őt szegleteffen. A'
 virágok úgy ültetteffenek, hogy egy-más ellenébe,
 egy-félék legyenek; tudnia-illik, a' négy ellenben való
 részben Basa-ró'sa: más négy részben, más egy-máshoz
 hasonló virágok legyenek. Az gömbölyű gyökerű

virágokat, szélről ültethetni; hogy az ágyaknak közepi maradjon, a' ziros-föld kedvellő virágoknak számára.

Az virágoknak ültetéséről, nem minnyájan egy itéletben vadnak; mert némellyek azt javallyák, hogy egy ágyba, egy-féle virágok ültetessenek; másban, más-félék, és ki-ki mind az ő neme-szerint. Némellyek azt itélik, hogy jobb külömb külömb-féle virágokat egy ágyba ültetni, hogy meg-ne szűnnyenek a' virágozástól; hanem ki-kelettől fogva, egész nyaratszaka, és minden hólnap virágjának szép-színű öltözetivel tűndőköllyenek. Azért elsőben a' virágoknak tulaydon helyeket jól kell tudni, honnét származtanak: meleg országból, vagy hidegből; száraz vagy nedves; kővér vagy sovány; árnyékos vagy verő-fényes földből, hogy kinek kinek okosfan, és szerencsésfen alkalmas helyt válasszanak. Azon kivűla' virágok gyökereinek rendszerént, és az ágyak helyheztetése szerént, a' hól vadnak, számát 's nevét fel-kell jegyezni, hogy ki-ne első elméjéből embernek. Kinek kinek négy-újnyi tágatságot egy-máttól rendelvén, és azokat-is kik elébb, kik későbbben virágoznak. Arra-is szorgalmatosfan reá kel figyelmezni, hogy ugy oszák-ela' gyökereket, hogy mikor ki-ásák őket, őszve ne-elegyitessenek; hanem meg-ismerjék egyiket a' másiktól. Az-is igen ékefíti a' táblákat, ha ugy el-intézi a' virágokat, hogy külömb külömb féle mesterséges színeknek elegyítésével elváltzott ágyakban, embernek szem-világát meg-vigasztallyák. Hogy egy-féle virágból, minden ágyba bővebben ültessenek, és az el-elegyített virágok rendszer-színek, az mesterségesen varrott karpitot kővesék.

Mérték-

LXVI.

Mértékletesen kell tehát az virágokat ültetni, se ne mind egy ágyba, se ne igen sok félét; hanem, az mint némelyek dicfireteffen cselekszik, a' kik csak nem minden ágyat két, vagy három-féle külömb-fzinű virágokkal ültetik-bé; hogy az ellenkező, vagy hasonló, vagy keresztül helyhez tetett ágyak, vagy hasonló, vagy külömböző szinnel felellyenek-meg egy-másnak; és ezzel az szineknek egy-máshoz illendő változásokkal, ékesítsék a' táblákat. Az gömbölyű gyökeres virágok között, imitt amott hinthetni sok szinű tellyes-mákokat: hogy mikor amazoknak virágjok meg-hervad; ezek akkor gyönyörködöttő szines ruhájokban, ékesen udvarollyanak. A' táblák közé, ha lehet, ne ültessenek öreg-fákat: hanem, csak alacson csemetéket, a' kik virágozzanak az szegleteken; és azoknak-is néha el-kell csápnia az hegyeket, hogy magossan ne-nőjjenek.

VII. RÉSZ.

Az Virágok ültetésének, és vetésének idejéről.

SZóllok itten leg-először közönségesen a' gömbö. LXVII. lyű, és csomos gyökerű virágok ültetésének idejéről; mert a' többiről az-után. Azért ilyen virágoknak gyökereit, vagy Deákul bulbusit, Septembernek végén, Sz. Mihály nap tájban ültessék, az napnak, és étszakának egyenlősége után; ha pedig félő az idején bé-rohanó téltől, és hidegtől, Septembernek közepin, mikor az föld nevelkedik, szép tiszta, száraz időben. Az régiek, Octobernek első napja előtt nem-ültettek; sőt arra-is vigyáztak, mikor az Fias-tyúknak

Csillaga el-enyészett: és a' Corona fel-tetzett, és el-is enyészett. Mert a' mit ezek a' napok között ültetnek, sőt vetnek-is, szerencsésen ki-kél. Okát adgya Democritus, mert mikor a' Corona el-enyészik, bőven kezd az eső esni, és a' föld mint-egy szülő oráját, nagy vigasztalással várja a' magokat, és gyökereket. Támad pedig-fel az étszaki Corona, Octobernek mint-egy 28-dik napja felé, mikor reggel kezd fényeskedni, az Nappal együtt enyészik-el 16, Decembris. De erre Magyar-Országban nem-kell várakozni; mert a' mint csak-nem mindenek ideje, egy-hónappal elébb jár, Olasz-Országban, ugy az ültetésnek-is. Azért némelyek idejében ültetnek, viseltetvén ama régi példabeszédűl: hogy, az idején való vetés, gyakran megcsal, a' késő mindenkor. Némelyek, hogy meg-ne csalatkozzanak, három, vagy négy ültetni való időt választanak magoknak. De mind ezeknél leg-jobb, hogy az ember a' Tartományoknak, és Országoknak helyhezteséséhez alkalmaztassa magát. Ugy hogy a' hideg, és nedves helyeken, a' napnak, és étszakának egyenlő létele előtt ültessen: a' ki történik 21.22.23. napja tájban Septembernek, avagy utánna, a' mikor közép-szerű meleg és szárazság szokott lenni. A' hól pedig legmelegebb, és szárazzabb lesz, ott utólszor, az Solstitium után. És jó-lehet a' földnek nedvesnek-kell egy kevelésé lenni; de akkor nem-jó az ültetés, mikor zápor esők járnak, és igen nedves a' föld; hanem meg-kell várni, hogy le-szivárkozzék az fölöttébb való nedveség, és egy kevelésé meg-tikkadgyon. Aval sem-kell igen gondolni, ha nem-járnak olyan gyakor esők, az száraz földbe sem vesznek meg egy ideig a' gyökerek; a' mint

a' mint hogy a' nedvesben meg-rothadnak. Igen hidegbe sem-jó ültetni, vagy vetni, hanem mértékletes időben.

Az Hóldnak változására-is, és erejére, igen reá-kell vigyázni az ültetésben, és vetésben. Némellyek a' Görög Gazdák közzül azt tartották, hogy leg-jobb ültetni, és vetni való idő, mikor az hóld nevelkedik; úgy-mint negyedik napjátúl hóld-töltéig, mikor az föld-alatt lappang. Némellyek azt tanítták, hogy jobb az hóldnak vénségére, hogy sem mint iffiuságára vetni; Mert az hóld-tölte után, erőtlenebb az hóldnak világosága, és melegsége, melly két eredeti a' termé- nek: és azért vékonyan, 's későbbben hathattya által a' földnek, gyökereknek, 's magoknak likacskaít; lassabban-is közli velek a' melegséget, és nedveséget, 's azért az leveleknek búja növéseket meg-czáfollja, hogy inkább virágokat, és gyümölcsöket bővebben nemzene. Mind-azon-által, az mindennapi figyelmetes vigyázás, külömbet tanít: hogy tudnia-illik, negyed nappal az újság után, ismét negyed nappal az hóld tölte előtt, vagy utánna, mind jó a' gyökereket el-ültetni, hogy jobban virágozzanak. Mert akkor az hóldnak hatalma mind melegséggel, 's mind nedveséggel, világossággal-is inkább bővelkedvén, az gyökerek természet-szerént való nedveségeknél, és melegségeknél erejét meg-öregbiti. Azok-is, magok szálkás hasadékit meg-nyítván, és töltvén, az virágzásra tenyészőbbek. Egy-szóval azt tartták, hogy akkor jó a' virágok el-ültetése, mikor a' hóld nevelkedvén gömbölyű: Oságra mikor szarvas. Némellyek illyen külömbiséget tartanak, hogy a' gyökereket, hóld nevelkedésére ültetik,

LXIX.

tik, az magokat pedig, hód fogytára vetik. Az jó kertészek, ilyen regulát tartanak, hogy a' minek tellyes virágunak kell-lenni, a' körülember bánnyék két nappal hód-tölte előtt, vagy ugyan hód-töltekor; a' ki nem-tellyes, és magosan nő, két vagy három nappal az újság-után. Az kinek pedig heja vagyon, és abban magvat nevel, ugy-mint borsó, bab, 's a' t. ültetés u-tólsó fertályán az hóldnak. Ezeket pedig a' meg-nevezett virágokat, akár ültetés, akár vésék, akár az földbül ki-vegyék, akár magvokat szedgyék, mindenikkel, az mint meg-irtam, ugy-kell bálni.

Ezeknek ültetéséről, hogy többet szóllyak, adatik ide alá-is alkalmatóság: mikor minden kerti virágnak tulajdonságáról külömben írok. Csak arra legyen a' figyelmetes kertésznek vigyázása: hogy mikor az hideg étszaki-szél fúj, akkor se ne vessen, se ne-ültesse. Az Planetáknak oráját-is meg-tarcsá. Az Venus, a' Vetésre, a' Jupiter az ültetésre szolgál.

VIII. RÉSZ.

Az Gömbölyű, és csomos gyökerű virágok ültetéséről, és ki-vételéről.

LXX.

Minden gömbölyű gyökerű virág, olyan földet kíván, a' ki nem-kövére; hanem egy-kevelésé agyagos; a' ki nem igen sovány, hanem tenyéző. De semmi képen ne legyen ganéjos, hanem ha az ganéj tellyeséggel földé vált: és ha a' gyomot, 's földet egy garmadában hánták, és éppen meg-rothadt. Legyen az föld tisztán vas-rostélyon által-vert, avagy rostált: azért a' gömbölyű gyökereket, nem-kell
más

más virágokkal egyyüvé ültetni, az kik g: néjos, és ziros-földet kívánnak.

Vethetni ezeket magon-is, kivált-képen ha szép virág vólt, a' kibúl az magot le-szedik: ugy-mint, a' Tulipánokból, a' kik Niderlandiak, és másokból. Kivált-képen ha fejérek; és azt Szent Bertalan nap tájban kell el-vetni, (csak hogy négy, vagy öt esztendő múltán kezd virágozni) és az-után el-plántálni. De azt tarttyák, hogy szebbek lesznek ezek, a' kiket magúl vetnek; mert ékefsebben változtatttyák színeket. Az Niderlandi Tulipánok álhatatosok, és nem-változnak: meg színeken, az mint más-félék: kik csak nem-minden esztendőben, külömb-szinű köntösben öltöznek.

Ezen magon ültetést dicfirik, az több gömbölyű gyökerű virágokban-is, kivált-képen az Hiacynthufokban, és Anemonékban: kikhez egyéb munka nem-kivántatik esztendő által, csak a' gyomlálás. Az kiknek olyan rétes gyökerei vadnak, mint az hal-héja, az mint magoktól szeletenként el-válnak, el-szaggathatni, és ültethetni; csak hogy az hegyek fellyúl meg-ne sértdgyenek, és afzanak: meg-fogansznak, és virágoznak. Illyen az fejér, és sárga Liliom; Item Türdische Búnd Németül, az az, Török Turbánt, Martagon, aranyos-gyóker Ornithogalum. LXXI.

Az bulbusokat, avagy gömbölyű gyökereket, a- LXXII.
vagy hagymákat (akár mi képen nevezzék, mert Magyar tulajdon neve nem-találtatik) az mint oda fel-is meg-mondám, Septembernek végén, Sz. Mihály nap tájban ültetsék-el: ha pedig idején való hidegtül, vagy téltül félne az ember, Septembernek közepin, hóld nevelkedésére, száraz napon, minek-utánna a' földet meg-

meg-ásták, és az csoportokat meg-törték. De reá-kell vigyázni, hogy az hegyivel fel-fordítsák, kivált-képen az kotzkás Liliomokat: és az gyökereket őt, vagy hat újni mélységre tétessenek alá az földben; csak hogy mikor ültetik, igen meg-ne nyomják az újjakkal a' gyökereket: hanem inkább nyólcz íznyire átsák-ki a' földet, és mint az Sáfránt ugy rakják rendel, az-után szép gyengén hánnyák reá a' földet. Az ki pedig több munkát akarna reájok vesztegetni, csináltasson deszkából három, vagy négy-szegletű ezközt, mint-egy rostélyt, avagy mint az boronát, és azt jó temérdek fa-szegekkel rendessen verje-bé, 's azzal csinállyon lyukakat az ágyakon, kikben az gyökereket rakja, mélyebben, a' kik mélyebb vermet kívánnak. Az-után, újjonnan rostált földel fedgye-bé, és vagy kezével, vagy gereblyével gyengén egyenesítse-meg; de úgy, hogy egy kevelésé magóssabb legyen a' közepin, hogy meg-ne állhasson rajta az eső-víz, hanem alá-follyon. Mikor pedig az eső-után le-száll a' föld, megint meg kell egyenesíteni. Az Indiai bulbuszokat alább-kell valamennyire áfni, és fellyebb-kell tölteni; mert egyéb-ként, ki-dugják a' Napra nyakokat, és annak az sугári meg száraztatyák őket; azért ne hadgyák sokáig az Nap-fényen, minek utánna el-szárad az levelek.

LXXIII.

Persiai Tulipa Németül Larberle, mélyen el-bu-vik a' földbe: azért meg likasztott cserepet tesznek alája, hogy alább ne-mehessen. *Colobicum Orientale*, Nap-keleti Sáfrány-virág, Sz. Jakab nap tájban tétetik a' földben, Sz. Mihály nap tájban jön-ki a' virágja levél nélkül, teletszaka csak ugy hadgyák a' földbe, ki-keletkor levelesedik-meg; azért ugy-kell őtet a' földbe hagyni,

hagyni, még el-nem rothad, vagy szárad az level rola : az-után ki-vefzik a' gyökerét, és meg-száraszttyak, meg-istmét a' földben teszik.

Mikor az ember efféle gyökereket, edényekben vagy ládáknak akarna tenni, és ültetni, kivált-képen a' ki nem-közönséges, hanem ritka; meg számlállyá az edényeket, és gyökereket, azokat fel-jegyyezze, hogy el-ne felejtse. Az mi-némű edénybe akarja ültetni, a-lól meg-fúrja egy néhány helyen, nem-igen temérdek likakat csinálván rajta, annak fenekét apró kővecskékkel meg-rakja, hogy könnyebben által szivárkozzék a' víz rajta : azon fellyül két, vagy három újnyíra tegyen apró követes fővenyt reá; az-után tölcson rostált földet belé; a' mennyit a' gyökér maga alá kíván. Ha Anemonékat, avagy Ranunculufokat, avagy más lágy, és fő-gyökereket akar ültetni, nyomja alá gyengén a' kezével a' földet, hogy három, vagy négy újnyíra legyen alább az edény szájátúl; ha pedig nagyobb az gyökér őt, vagy hat újnyíra legyen : az-után tegyen egy-fő gyökér a' közepire, ha környős környűl többet akar, hat újnyíra távúl legyenek az edény karojátúl, egy-mástúl pedig leg-alább négy újnyíra. Mindenik gyökér után oda dugja maga-jelét egy fácskán, vagy számát. Az-után tölcse-meg szép gyenge rostált földel, a' közepe legyen magofabb, hogy a' víz le-folyhasson a' karojára. Némellyek elsőben töltik-meg földel az edényt, és az-után dugják belé a' gyökereket: de ez sem alkalmas; mert nem-egyenefen esnek a' gyökerek, és az aprók, kik még rajtok csüggenek, hamar meg sértődnek : nagy-károkkal az annyoknak-is.

Efféle ládákat avagy edényeket, ha lehet, a' Napra LXXIV.

tegyék még fagyni nem-kezd, és ha egy keveysé fagy is, nem-árt nekik: az után a' pinczébe, vagy más bört-
ba rakják. Mi képen kell ott velek bánni, másut meg-
írom. Kikeletkor, nem-kell fokáig őket rejtekbe tartani; hanem, hamar ki-hozni nappal, és étszakára megint bé-rakni, avagy csak gyékénnyel, vagy valami deszkával bé-fedni; hogy a' mi gyenge növénye legyen, azt egy-szer-'s-mind meg-ne vegye a' hideg. Az után ha nem-félő a' dértől, mind ládástól, avagy edényestől a' földbe áshatni: hogy attól-is vegyen valami természet szerént való nedvességet, ne-is kellesték annyi víz-zel táplálni. Ha a' földbe nem-áshatták, az Napra kitegyék, valami téglát, vagy fákat alája tévén. Mind-azon által, jobb őket télben-is a' földbe hadni, miképen kellesték pedig akkor velek bánni, meg-lefz alább írva. A' mint az öntözésekről, gyömlálásokról, óltalmazásokról, és egyéb velek való bajmóladásokról.

LXXV. Az Bulbusoknak avagy gömbölyű gyökereknek, noha közönségeffen két, vagy három esztendeig, az az, mikor harmadszor el-virágoztak kellesték a' földbe maradniok, hogy szaporodhassanak: mind-azon által, ha csak a' virágzásnak bővségére akar valaki vágyodni, azokat minden esztendőben ki-szedhetni, kivált-képen az elein virágzókat, a' kiknek gyökerek hamar meg-rothad. Az Niderlandi Tulipánakat-is, csak nem minden esztendőben ki-vefzik, 's egy keveysé meg-száraztyák, 's megént el-ültetik. Némely értelmes kertészek, ezeket sem veftik-ki minden esztendőben: hanem azt meg-óltalmazzák, el-vonván tőlek minden esztendőben a' hozzájok nőt fiaikat, hogy az annyokra szolgáló nedvességet, magokhoz ne-sziják. Azért minek-utána a'

na a' levelek, és szárok meg-hervad, gyengén az földet el-voníták a' fő gyökér mellől, és az magzatit-is el-szedik tőle: kiket mindgyárt el-ültetnek, az fő gyökereket pedig, új-földdel megént bé-borították. Az idején való gyökereket, kivált-képen Nárcissusokat, idejében ki-kell venni.

Az gömbölyű gyökerek, avagy bulbufok, közön-LXXVI. ségesen Sz. Jakab nap tájban vétetnek ki a' földből, mikor mind szárok, 's mind levelek meg-szárad, valamely szép-napon, mikor a' föld száraz; azokon-kivül, a' kiket magnak hagynak: mert azokat ben-kell hagyni, még meg-érik a' mag. Mikor ki-ásod, elől kezd az ágyat áfni, és az gyökérén alól, és kezdeddel ved-fel szépen őket; de lássad, hogy valami-képen meg-nesértted vagy kezdeddel, vagy kapával. Az után ragd széplaffan egy-más mellé, hogy meg-száradhassanak, vagy a' házhéjára, vagy kamarába a' hová nem-járnak az egerek. Ha nyolczad napig így heverték, az melly föld reájok ragadt, azt le-kell vonni róla. Nohánémellyek azt tartják a' Tulipákról, hogy mindaddig rajtok hagyják a' földet, még bé-akarják ültetni. Hasonló-képen, ha el-szárat gyökér van rajtok, avagy hejában való külső heja: de az Tulipánokon meg-kell az külső száraz háját-is hagyni. Ha melly gyökér meg-kezdett volna pénéfzedni, vagy veszni, azt az el-veszett részt, és le-késcskével mesd-el, de ne az szivét. Így száradgyanak az árnyékon, 's nem az Nap-fényen, még el-ültetik őket. Az külömb-féléket, külömb-felérakjad: és kinek kinek nevét egy czédulára írván, hozzá tegyed.

Azokon az bulbufokon, kiknek ezen kívül gyö-LXXVII. kerek-is vagon, úgy-mint fejér Liliomnak, Török

Turbántnak, *Muscari*, vagy *Pézma* virágnak, *Narcissusoknak*, *Hyacinthusoknak* rajta hadgyák gyökereket, még a' földbe akarják tenni: hanem akkor egy kevelésé, késsel el-metszik hegyeket. Anemonét-is hasonló-képen szedik-ki, csak hogy ezt minden esztendőben, a' ki akarja; ha nem, ben is hadhattya két-esztendeig, az mint experienciakbúl tanúltuk. Noha másoknak, más itéletek van felőle. Az *Ranunculusokat*-is; mert ha ezeket ki-nem szedik, magoktúl a' föld-színére ki-ugrándoznak, és el-száradnak. Hogy pedig ennek fiait, az anyyoktúl el válasszhaflad, egy kevelésé szarazd-meg az árnyékon, és könnyebben el-szedheted egy-mástúl.

LXXVIII Arrúl-is akartam a' Kertéizeket inteni, hogy az Anemonékat, és *Ranunculusokat* egy-más közibe ne-ültetsék, se igen közel: mivel nagy-ellenkezés vagy on közzöttök, mert ez, amast el-sűti. Hásonló-képen az Tulipák, és Spanyol Iuncilia közzé sem-kell a' *Ranunculus*ft ültetni.

IX. RÉSZ.

Az Gömbölyű, és csomos gyökerű Virágoknak Neme, és Tulajdonságirúl.

LXXIX. **E**Sztergami Ersek Urunk ő Natsága kert-béli virágoknak szépségeket, ékeiségeket, illattyokat, természeteket, Neveket, számokat, hogy magánosan le-irhaffam, csak nem lehetetlenségnek itélem; mind-azon által, az kivált képen valóknak, nevezetesebbeknek, idegeneknek, és kedvessebbeknek tulajdonságokat, Neveket, és velek való bajmolodásokat, az mint lehet, le igyekezem írnia. Csak hogy elsőben is arrúl intem az kegyes olvasot, hogy meg ne útköz-zék

zék abban, ha fokoknak Neveket igazán Magyarúl meg-nem találom nevezni. Mert fokan-is vannak olyan idegen-virágok, kiket Ersek Urunk ő Natsága, elsőben bé-hozott Magyar-Országban, az maga Pofoni kertében; ugy-mint Indiából, Spanyol-Országból, Belgiumból, Olasz-Országból, Német-Országból, Török-Országból, 's a' t. kiket mind ez ideig Magyar-Ország, a' mi időnkbe nem-esmért, 's nem-is látott. Azért ne-csudálkozzék senki, ha igaz Magyar nevétnem-tudhat-tyuk: hanem, más idegen nyelven-kell neveznünk. A' mi leg-közönségessebb. Legyen első.

Tulipa, mellyet némellyek *Liliomi Narcissus*nak neveznek. Ennek külömb-féle kelemetes, és kedves színében leg-inkább játszadozik a' természet; ugyan-is olyan állattyában mint az Liliom, csak hogy nem-olly igen hegyes, hanem kevesé kerekded. Némellyeknek színe, csak-nem minden másod esztendőben változik. Közönségesen három-féle. Első, idején. Második, közép-szerént. Harmadik, későbbben virágzik. Némellyik, egy-könyöknyi magótságnyira egy-fzálon fel-nő; levele néki három, négy, öt, temérdek, három, vagy négy-újni széles; virágjának pedig levelei hat, hét, nyólcz-is. Középin belől a' fundamentuma, kinek sárga, kinek kék, kinek fekete, és mint-egy prémezett, más-szinnel. Az virág levelei között nő egy bototska, a' körül mint valami csákányós vékony száron álló négy, vagy öt őrző, külömb-szinű: a' botocskába a' magva szokott őszán őszel meg-érni, hat rendel egy másón fekszik, veres, lapos, vékony. A' ki el-akarná vetni, jobb volna mindgyárt őszel fére valamelly ágyba vetni, hogy sem mint ki-keletkor.

A' ki.

LXXX.

A' kinek csak egy levele jön-ki, az abban az ezften-
döben nem-virágzik; hanem az kik két levelet, és töb-
bet mutatnak. Az gyökére a' Tulipának, avagy hagy-
mája, bulbusa gömbölyű, egy kevesé hosszúkás nya-
kú; külső heja gesztenye-szinű, vagy feketére hajlan-
dó veres belől, a' széki fejér, mint a' keményen-sült
tyukmannak fejére. Némellyeknek gyökerei, a' búj-
naságtúl egy-más után nőnek: némellyek a' szárán
verik-ki magvokat. A' fiatal gyökereket, el-kell az an-
nyoktól szagatni, 's ugy köldömben ültetni. Az gyö-
kerekről, nem-ésmérni-meg mellyik-másik: hanem az
idején virágzó Tulipáknak, közönségeffen kissébb a'
gyökerek, magok is alacsonybak a' virágok. Az későb-
bieknek pedig, nagyobbak a' gyökerei: az gyökerek-
nek koronái szélesebbek azoknak, ezeknek pedig szű-
kebbek.

LXXXI.

Az *Perfiai* Tulipák virágjánan-is kissébbek a' leve-
lei, kívül karmasin-szinű veresek, fejérrel prémezve;
belől fejérek, helyesebbek, az levelek-is keskenyebb
az gyökerek-is kissébb, csak nem-mint a' mogyoró, ki-
vül fekete heja vagyon, azon belől hártýácskája. A'
Tulipák nem-szeretik más-virágokkal való tárfaságo-
kat; három-újni mélységet kívánnak, ötöt az távúl
lételre: közép szerű földbe, és Nap-fénybe gyönyör-
kődnek, kivált-képen abban, kiben az előtt való ez-
tendöben, anemone vólt, és az káposztás kertbül való
földben, ha meg-rostályák. Arra-is igen reá-kell vi-
gázni, hogy a' jó-fajbül való fiatal gyökér, annak le-ne
vonnyák az külső heját, hogy mezeitelen maradjon.
Ha pedig magvát akarod a' Tulipának venni, az későb-
ben virágzót válszad; azok közzül is némellyek a' fe-
jérbül

jérből fzedik, kinek közepe alól fekete, vagy kék, vagy szederjes: karmafin színűből, kinek fenéke világos színű szederjes, fejjérel prémezett. Sőt a' kinek nem feketélő a' közepe, sem mire-kellő annak a' magva; mert nem-lez külfömb külfömb-féle színű virág belőle. LXXXII.

A' Tulipáknak gyönyörűséges színes öltözete-
ket, hogy valaki meg-számlállya, nincs mód benne. A'
közönségestulipák sárgák, veressék, fejérek. Az sár-
gák, kik arany-színűek, kik sáfrány-színűek, némel-
lyek kénkő-színű, narancs-színű, 'sa' t. A' veressék
közzül Bársony-színű, karmafin-színű, vér-színű, Ró-
sa-színű, Skárlát-színű, Test-színű, Minium színű, feke-
te-színű, veres, kék-színű, veres, verhenyeges. Fejé-
rek némellyek, mint-egy vér-cleppel cseppentettek,
veres-prémekkel csipkézttettek, veres-sújtásokkal fe-
stettek. Tiszta szederjesek, és tiszta zöldek találtotnak
Eriek Urunk ő Natsága Tulipái közzül, Laurember-
gius írja, hogy soha olyanokat nem látott. Az Tuli-
pák közzül leg-becsűssebb, a' kiben leg-több-szín talál-
tatik, és az levelei-is nagyobbak. De az színek-is vál-
tozó helyekre vettettek. Mert most minden levelei-
nek szélén, más-színek vannak; most csak némely leve-
lenek: most a' hátokon; most alól; most felén a' levél-
nek; most a' hegyén; most sújtások; most punctumok:
most pettyezettettek; most lángozók. Némellyek
szagosak, mint az Sáfrány, úgy-mint az naracs színű-
ek, és az apró sárgák: kik közzül néha egy-száron ket-
tő, három, négy virág-is vagyon.

De mind ezek közzül leg-szebbek, és nemesseb-
bek az Niderlandi Tulipák. Kiknek sok külfömböző
színeknek le-írásával, nem akartam terhelni az kegyes

*Appar ;
Plant. l. 1.
c. 24.*

Olvasot, Éppen zöldek is, éppen megy-színűek, és több le-irhatatlan külömb külömb-féle színnel termé- szettül festetett Tulipák, kik többen találtnak ezen dicshiret kertben, két-száz elegyes-színűeknél. Az többinek nemességét, fejezze-bé dicsőségével a' tel- lyes-levelű Tulipa, arany színű, narancs-színű, veref- felelegyes levelei; némelynek közepe, és széle zöld, némely levelei zöld, sárga, és veres-csapásrajtok: van közönségesen 60. 's 80. levele egynek. Azt-is kell tud- nunk, hogy az Niderlandi, avagy Belgiumi Tulipák, nem-változnak ez-tendőnként színekben, mint az töb- bi: csak az kárbennek, hogy az színekhez-képest, a- vagy igen kevés, avagy semmi szagok nincsen.

LXXXIV.

Narcissus Virágnak legyen második helye, az gömbölyű gyökerű virágok között: a' ki noha nem olly fok-féle színében, mint külömböző állattyában, Közönségesen fejér, és sárga; veres avagy más-fele szí- nű, igen ritka. Némellyek idején ki keletkor virágoz- nak, némellyek későbbben Junius-felé. Ezek-közzül if- mét némellyek tellyes-viráguak, némellyek nem. Az kik nem tellyesek, azoknak közepin egy pohároccka van ki-formálva, (ezt ugy-nevezzük ez-után, mert más nyelveken-is annak nevezik) levelei virágjának közön- ségesen izélesecskék némellyeknek hozúkácskák. Né- mellyeknek még-is öreg virágjok van, némellyeknek közép-szerű, némellyeknek kicsin. Az öreg tellyes vi- rágú mint a' ró'sa, sárga, kit Martius-béli pohárnak ne- veznek, mindgyárt ki-keletkor virágzik: más öreg vi- rágú, kinek csak a' belső hozfszú pohára tellyes, sárga, Hasonló-színű, ki fok-pohárokkal tellyes. Van igen szép fejér tellyes, ki későbbben virágzik, jó-illatú. Va-
gyon

gyon kissébb fejér tellyes, kinek közép-levelei egy kevesé sárgácskák, igen drága illatúak. *Narcissus de Alepo* az ő neve, egy szálon három, négy. Spanyol Narcissus tellyes, arany-szinű sárga, igen kedves illatú, egy gyenge szálcskán egy-néhány. Ismét Spanyol Narcissus, csöve-levelű, tellyes sárga, hatalmas jó-szagú. Megint Spanyol csöve-levelű, fordúlt virágú, igen jó-szagú sárga, kén-kő színű sárga, arany-szinű sárga; hosszú pohárú nem-telleyes.

LXXXV.

Hasonló halaván-szinű fejér, sárga levelű, kicsin sárga pohárú, közép-szerű, szagos. Fejér virágú, sárga kicsin pohárú, jó-szagú, egy száron 14. virág-is vagon, Joseph Stabel Németül. Fejér kicsin virágú, kicsin fejér pohárú, 17-is egy-szálon, igen jó-illatú, kit, ha az ember a' szabában víszen, az egész szabát betölti gyönyörűséges illattal. Fejér öreg virágú közönséges, kinek pohárocskája vereffel prémezett. Ezek közül némelleyek ki-keletkor, némelleyek későbbben virágoznak; és több ilyen ki-mondhatatlan jó-illatú Narcissus virágok, kiknek nagyobb részét, ez mostáni Esztergami Ersek Urunk ő Natsága, örök emlékezetre, mind maga Pofoni kertében, 's mind egész Magyar-Országban, elsőben hozta-bé.

Az Narcissusnak fűves levele, közönségesen olyan-formával bir, mint az két-élű Dákosnak a' vége, nem-hegyes, hanem tompa, belől üres, egy újnak szélességére, 's egy lábnek hosszágára egyenesen fel-nő: az gömbölyű gyökere belől fejér, kívül az heja valamenvire f-keletlik, kerekded hosszúkás nyakacska; ha több fia van, úgy nőnek őszsze, mint az pár, avagy meggyoró-hagyma; mikor ültetik, el-szaggattják egy-

mástúl. Az fejéreknek gyökerei kerekdedebbek. Az sárgáknak kőrtvély formára hozzúzás. A' Spanyoloknak csóvés levelek van, kiknek szélefebbek : gyökerek is kissebb, kerekded, egy-keveysé sárgább. Virágjának illattya, mintha jelszaminnak, és birs-almának ízagát egybe-foglalnád, olly kedves.

LXXXVII *Narcissus* nem-kéván igen nagy-munkát; közönségesen sovány-földet szeret, egy-keveysé fővenyest : de nem-szinte roszat; Nap-fényt szeret, harmadik esztendőben ki-kell szedni, minek utánna el-hervadnak levelei, meg-száraztani az árnyékon; igen száraz helyen, mint az Tulipát, öt újni mélységre, fél-ara újni távúl egy mástúl ültetésék. Magúl nem-vetik, mert kevés-hafzna vagyon, mivel nem-változik. A' Spanyol csóvés-levelű *Narcissus*okat, négy újni mélységre, meg-annyi, vagy három-újni távúl kelletik ültetni : egy-keveysé zíroffabb földet szeret, és gyakrabb, 's idején való öntözést, még az levelei meg hervadnak. Négy, vagy hat napnál tovább fedetlen ne-hadgyák : mert mivel kicsiny a' gyökere, hamar el-szárad. Ha ezt magúl vetik, jó tenyésző bulbusokat hoz.

Két gondviseles kívántotik leg-inkább ezekhez. Először, hogy mikor ki-virágzik, sokáig a' szárán ne-hadgyák a' virágot: mert igen meg-erőtlenedik a' gyökere. Másodszor, hogy mikor el-virágzott, a' felettebb való csőtúl meg óltalmazzák, hogy a' víz alá ne-szivárkozzék, és a' gyökere meg ne-rothadgyon.

LXXXVIII Az veres *Narcissus* igen ritkán virágzik, mivel inkább csak leveleivel, és gyökerekkel felette bújnán szaporodik; azért ötet igen sovány, és kopár földbe, két, vagy három újnyira kell-ültetni, és ugy Novemberig néha

néha néha öntözéssel táplálni, még egy-kevesé meg-
csipi leveleit a' dér; az-után, ha ládába van, az esőrül,
és Naprúl el-venni, hogy az hideg ne érje, szellős hely-
re mind-azon általtenni; ha ott kin hadgyák a' föld-
ben, bé-fedni: csak nem Majus közepiig meg-nem önt-
tözik. Akkor az bulbusokrúl lassan el-vonnyák a' föld-
et, még az anyyok fiaival együtt, földel nem-lesznek
bé-fedve. Az-után a' fiait, lassan lassan el-kell az anyyok-
túl szedni, és más-hová ültetni; de az gyökerecskéje-
ket, a' kihez mindenkor föld ragad, nem-kell a' föld-
tül meg-fosztani; az-után helyén hagyván az anyyok-
kat, megint bé-fedgyék földel.

Hyacinthus Virág igen szép kedves bor illatú. a- LXXXIX.
pró virágocskák, mint az kis-harangocskák keskenyek,
fokan fűgnek egy-száron, néha csak egy felől, néha
környös környül, a' karojok csipkésen meg van hajt-
va. Néha az szárának allyán kezdetnek-el, néha kö-
zepin végig. Hól sűrűen fűgnek, 's hólritkán. Leve-
lei mint a' pár-hagymának, de nem olly hoszak, meg-
hajlottak belől, pázint-szinű zöldek fényesek. Az Nap-
keleti Hyacintusoknak temérdekebb az szárok, és a'
virágjok-is nagyobb. Némellyeken gerezd-formára
fűgnek a' virágok, mint az szőlőn a' szemek, kiket bo-
troidesnek neveznek. Az levelek is temérdekebbek,
és egy-kevesé szélelfebbek. A' gyökerek gömbö'yű,
egy-kevesé csúcsos belől, fejér réttü külső heja szeder-
jes szabású, és veresses, főképen a' fejéreknek, a' ki i-
dején ki-keletkor virágzik, ugy-mint Februarius vé-
gén, és Martiufnak eleén. Vannak hasonló képen vi-
lágos-kékek, viola-szinű szederjes, sötét-szinű szeder-
jes, világos szederjes, hamú-szinű, test színű, fele zöld,
fele kék. Tellyes kék, és fejér. Baraczk virág színű.

Vannak a' kik nyárba, és őszel virágoznak : ezek kékek, Haj-szinűek, test-szinűek, szederjefek-is, fejérek-is, csak hogy gyengébb virágúak a' többinél, és jobban alá fűgnek.

XC. Vannak más-formájú Hyacinthusok, kik olyanok mint az bojtos-fák, egy-arasznyi magótságok. Kiknek sok ágok-bogok vagyon, szép apró kék virágokkal rakva; azért hívják őket *Comofus Ramosus*, az az, üstökös, és ágas Hyacinthus. Találtatik cfillagos, az igen idején virágzik, mielt a' hó el-megyen, apró ki-terjett virágú mint a' cfillag, kinek a' közepe feje sárgás, abból mint-egy sárga czérna-szálak nőnek-ki. Az Hyacinthusok közzé számlállyák a' *Pézma* virágot, kit némelyek Botroidesnek hívnak Deákúl, Törökúl Dipekadi, vagy Muscati, hogy olyan kedves szaga van, mint a' Pézmának, avagy Ambrának. Egy-újni szálon nőnek-ki a' virágjai környős környűl mint az cserép pohárkák, közepitűl fogva tetejéig. Kik hamú-szinűek, némelyek sárgák éppen, némelyek kékek, és a' tetejek sárgás. A' levelek hoszúkás, keskeny, hegyes, üreges, el-terjed a' földön. A' gyökerek hoszúkás, feje, rétes hejű, mint az veres-hagyma, ki-keletkor virágzik. Botroidesnek hívják azt az virágocskát-is, a' ki hasonlú az Muskárihoz: de semmi szaga nincsen, igen idején virágzik, szederjes, olyan mint a' kigyó-hagymának a' virágja, az erdőben-is, és szántó-földeken lelhetni.

XCI. Az Hyacinthussal való bajmólódás, nem-igen nagy szorgalmatóságot kíván, szereti a' Nap fényet, és könnyű földet, nem keményet avagy kővest, se igen zirost; mert effélékben csak levelezik, és nem-virágzik

rágzik. A' mint az nagysága hagymájának , vagy gyökérének vagy on, ahhoz-képest-kell ötet közelebb, vagy távullabb ültetni. Az aprókat 6. 5. 4. 3. újnyira egymástúl, és annyi mélységre-is. Az örögeket pedig, fél-ara-fnyira-is. Negyedik esztendőben, közönségesenkell ötet a' földből ki-ásni, minek-utánna el-hervadtak levelei : és ugy-kell velek bánni, mint oda-fel meg-irtam az Tulipák, és Narcissusok bulbusirúl. Csak az fejért, a' ki idején sűrűen virágzik, jobb vólna minden második esztendőben ki-szedni. A' mint az későbbben fejérel virágzokat-is minden esztendőben, hogy meg-ne férgesedgyék a' gyökerek a' földbe. Az kik tovább maradnak a' földbe; azok körül minden esztendőben ki-keletkor meg-újjítsák a' földet, mint az több *bulbusokom-is.*

Két-képen szaporithatni az Hyacinthusokat ; avagy az hagymáján, az új-növéseket el-szaggatván az annyoktúl, és magán ültetvén, kik hamar virágoznak: avagy az magván, mellyet ezen mostani kertészek, inkább javallanak. Kivel ilyen-képen bánnyal; Az melly virág igen szép örögen, sűrűen virágzik, és idején, ki-nek csemetéi ki-nem sziják erejét, had-meg azt ; az többit környülötte, második, vagy harmadik helyen mesd-le. Mikor immár az virágjai jobb részént meghervadnak, mesd-el a' tetejét a' szálának, és az több virágját-is le-szaggatván, hagy alól az öreg virágiban hármat, vagy négyet magnak ; mikor meg-érik a' mag, az hojagocskája, (kiben az fekete magocskák vannak) magátúl meg-hasad, és minek-elötte ki-hullyanak az magok, szed le : és Octoberbe, vagy inkább Septembebe veds-el jó káposzta-alá való földbe, igen ritkán ; had-

XCII.

had-ugy két-éztendeig, még meg-nőnek gyökerei : ha szűkség, meg-öntözheted, és gyomlálhatod. Az-után, vedd-ki az gyökereket, és ültess-el, harmadik éztendőben virágozik: de negyedikbe meg-ismérheted a' ki szép öreg, azokat tarcsd-meg; a' ki nem ollyas, elvetheted.

XCIII.

Hogy pedig idején virágozzanak az Narcissufok, és Hyacinthosok, és télben-is jól meg-maradgyanak, fő-képen ha tél-előtt ki-kelekednek levelei : csináltas nekijek deszkából egy-lábnyi magósfágra ollyan formára, az mint az ágyacskák vannak, feneketlen ládákat, tedreájok, az-után fellyül fed-bé deszkákkal: azokra rakj bőven meleg ló-ganéjt: de ugy, hogy a' virágokra ne-essék az ganéj; és mikor télbe az verő-fény szolgál, a-vagy meleg-ido vagyon, vond-felre az ganéjt egy-kevelsé, és nyisd-ki az felső deszkákat, hogy érhesse az virágokat az Napnak sугára. De étfakára, és mihent hideg akar lenni, mindgyárt megént bé-fedgyed, szépen meg-virágoznak alatta a' virágok: ezt cselekedheted egész ki-keletig, még az hideg-tart. Ha pedig azt akarod, hogy télben-is Narcissufod, és Hyacinthufod legyen: tégy ősz-előtt egy-néhány gyökert valami edénybe: télbe tarcsd meleg-szabába, és néha néha meg-öntözzed, ki-virágozik, és szép illatott ad.

XCIV.

Corona Imperialis, Törökül Tufai, Tale, Magyarúl Császári koronának nevezhettyük : Liliom formára termett virág, kinek három-újnyi temérdek ága vagyon kékes és zöldes, annak fele Liliom formára való levelekkel fel van környös környül ékesítve, a' tetején kerekdeden fűgnek a' Liliomok, mint a' harangok: szép rendel tiz, tizen-kettő, 's több-is egy rendben: néha talál-

találtnak kétrendel-is virágozni; a' virágokon fellyül nő levelekből, szép széles üstökök. A' virágoknak színük veres, sárga lineákkal ékesített. Avagy sárga, veres lineákkal vagy sárga vereffel pettyezetett. Vannak tellyes virágok, noha másfűt igen ritkák. A' minémű kedves ékeiségek vagy, meg olyan kedvetlen az illattok: mert igen nehéz szaggal töltik-bé embernek fejét. Az virágok közepin, hat sárga fejr szálcskán botocskák nőnek. Gyökerek ezeknek kerekded, mint az közép-szerént való korontarirépa öreg: némellyek apróbbak, Bak bűzűek, kiknek közepin lik vagy, óldaiaslag apró gyökerecskéi nőnek-ki: azt az likat, minek-előtte el-ültetik, bé-kell fedni szőlő levéllel, hogy valami víz bé-ne szivárkozzék, és megne rothadgyon a' gyökér. Kit, mint az több bulbusokkat, Sz. Jakab nap tájban szedik-ki, csak-nem minden esztendőben: Septemberbe megint el-ültetik. Idején Martiusban jön-ki a' földből, jelentvén végét az télnek; Ha az szárazon gyökereket indít, esőt, és hideget érez. Ha magúlvetik, kevés haszna van: mert nyólc esztendő előtt alig virágozik, közép-szerű földet szeret.

Crocus Vernus, ki-keleti Sáffrány, olyan mint az XCV.
 őszi vad-sáffrány, csak hogy apróbbak az virágjai: az színe-is ennek szépsárga, kinek éppen, kinek fele szederjes, kinek csak lineája szederjes, ki kék, ki fejr: mindgyárt mihelyt a' hó el-megyen, virágozik igen alacsonon, szaga is vagy. Mint az több bulbusokkal, úgy bánnak vele-is. Az közönséges őszi Sáffrányról szóllok az veteményes kertben.

Colchicum virág Nap-keleti Sáffrány, hasonló ez XCVI.
 is az őszi Sáffrányhoz, csak hogy fejrőbbek az virágjai.

jai. Némellyekugyan olyanok, sűrűn, és csoportosan nőnek. Némellyek tellyesek-is, veresszel, és kékel pettyegettek közzülők; bulbusok vagy on csufos, ki nagyobb, ki kisebb; fekete, vagy veres hárttyával bé-vonva, semmi, avagy igen-kevés szaga van. Őszel virágzik, a' levele az-után nő ki-keletkor, széles sűrű. Egy-kevelésé zíroffabb-földet, 's azon munkát kíván, mint az több bulbusok; csak hogy meg kell várni, minek-előtte ki-szedgyék, hogy az levelei meg-fzáradgyanak.

XCVII. *Fritillaria*, kocskás, vagy ostáblás Liliom, mert olyan tarka-barka, négy szegletű kocska-formára, feje, avagy más-szinű foltokkal vagy on ékesítve. Le-fűg a' vékony szálárúl mint a' harangocska, egy vagy két virág: közönségesen baracsk-virág szinű, feje táblácskákkel pettyegetett. Vagy on meg-y-szinű, sötétes feje makulákkal rakva. Vagy on fekete veres-szinű, egy-kevelésé világosabb punctumokkal. Feje-is talál-tatik. Gyökere kettős, a' kit mikor ki-szednek Sz. Ja-kab nap tájban, nem-kell fok-ideig az földön kívül tar-tani, hanem tíz vagy tizenkét napig, mivel hejatlán, is-mét el-kell ültetni: de jobb gyökerén, és hamarébb vi-rágzik. Magyar-Országban néhant, az erdőkn-is ta-lálatnak. Keskeny hoszúkás zöld levelei vannak.

XCVIII. *Iris*, az az, szivárványos Liliom, a' ki azért hivat-tatik annak, hogy az ő szinének külömbségével, az Égi szivárvánnak ékeségét követi: és nem igen külömböz mind levelével, 's mind virágjának abrázattyával az ví-zi Liliomoktól, a' kik az kákán, és sáfon virágoznak; csak hogy az kertiek, fok számlálhatatlan szinekkel é-kessebbek; leg-közönségessebbek a' kékek, Némellyek sötét-

sötét-szinű kékek, kik Majusban, és Juniusban virágoznak. Némellyek világafak; némellyek szederjesek; és sárgák; némellyek sárgák, szederjes, kék temérdek vonásokkal a' közepin tündöklenek. Kik hamú-színűek, sárgával, és szederjefel ékesítettnek. Találatnak baracska-virág színűek, sötét-vereffek, más szinekkel elegyítettnek. Két-féle a' gyökerek, kiknek gömbölyű, kiknek hoszúkás; azoknak hejok verhenyeges, és feketés; az levelek-is szélefebb mint az káának, avagy keskenyebb mint az sáának. Az közönséges efféle Liliomoknak az öreg levelei viráginak, mint-egy nyelvekkel le-fordittatnak, az aprók fel-emeltetnek. Az több kék Liliomok közzött, igen nevezetes az *Iris Persica odoratissima*, Persiai Liliom, igen kedves jó illattal bír: kit ha az szabába víznek, csak egy, kettő-is szép szaggal bé-tölti az házat; igen idején, és mindgyárt Februariusban virágzik alacsonon. Az szine hamú-színű kékes, mint az nyelvek, azokon sárgalineák, és mint egy szederjes bársonnyal bé-vont ajakúak.

Világos kék Liliomoknak, kiket *Iris Illyrica*, azaz, **XCIX.** Horvát-Országai Liliomoknak neveznek, igen szép Vióla-szagú gyökerek vagyon, és a' végre a' Németek, Vióla-gyökérnek hívják. Igen élnek az Orvosságokban is vélek, az nátha ellen, fülladás, és mej-fajás ellen, kivált-képen az apró gyermeknek. Ha meg-törik, hintsék a' ruhák közzé, jó szagot ad nekik, és a' molytúl meg-óltalmazza. Az kiknek gömbölyű gyökerek vagyon, használó munkát kívánnak az több bulbusokkal. Az kék Liliomnak virágját, ha az pinczében meg-hadgyák rothadni: annak leveléből igen szép zöld festék

léfzen. Ezeket-is mind jobb, 's mind könnyebb gyökereken, hogy sem mint magokon szaporítani.

- C. Hogy az több kékes sárga vízi Liliomoknak, külömb külömb féle szinekkel ne-terhelyem ezen könyvnek olvasóját: a' *Fekete Liliommal*, avagy *Iris Susiana* nevű Liliommal fejezem-bé, a' ki az többinél sokkal nagyobb, és nemefebb. Ennek az fenn-álló levelei világos szederjes erekek, mint az ezűst tündöklének: az alsó leveleit tiszta feketéknek látszanak, fehér cseppekkel pettyegettettek. És mivel az hidegnek nem igen baráttya, attúl szorgalmatosfan meg-kell óltalmazni, és télbe bé-fedni. Noha a' Pofoni Kertész nem-bánik olly gyengén vele, hogy azt felette nagy szorgalmatossággal bé-fedné: mind azon által, ha kinek kedve tartya, és annak bátorságos maradását kívánnyá, e'-képen bányék véle; mindgyárt ki-keletkor, törjön-el a' gyökerebűl egy darabot, kinek két vagy három szemecskéje vagyon; de ne-messe, mertez kéft, avagy éles vasat nem-fzenved. Az-után vegyen agyagos földet, a' ki sárga agyaggal vagyon ősfze elegyítve: akár vegyen közönséges földet a' szántó-földrűl, törje meg jól az agyagot, és keverje ősfze véle, eggyikbűl annyit, mint a' málikbűl, tegye azt egy edénybe, űlteffe belé az gyökert oly méjjen, mint három-újnak szélesége vagyon. Az-után afféle földel töltsé-meg az edényt, minden héten kétszer kevelsé öntözze-meg: igen jó, minek-előtte el-űltefsék, takarják bé egy újnyira tiszta nedves agyagba, így nyárba bújnnán ki-veri káka-formájú leveleit, és a' gyökere-is jobban nevelkedik. Mikor immár hideg-kezd lenni, étszakára valami kamarában, avagy hajlék alá vigyék: és nappal minek-utánna el-enyészik a' hó-

a' hó-harmat, vagy dér, megint ki-hozzák a' Napra, mindaddig, még az hideg miatt a' pinczében nem-keletik tenni. Ottan-is olly helyre helyeztetésék, a' hól közzel az ajtó, hogy mikor azt fel-nyittyák, friss eget vehessen magához : de azt-is ugy, hogy meg-ne vegye a' dér. Mert ha igen rekkenő helyen vagyon, az levelei meg-tikkadnak, és sárgúlnak, Mihelt pedig a' tél meg-szűnik, Februariusnak közepe-felé, egy Vermet áfnak az virágos táblában, ollyan tágast, kiben az cserép-edény bé-férheffen, mellyben az Liliom áll : ebben olly agyagos földet, mint elébb meg-mondám, tölcsenek; az-után törjék-le szép gyengén az cserépnek fenekét, és tegyék a' verembe, az meg-nevezet földbe. Az-után vonnyák-ki az környős környül-lévő cserépet, és tölcsék-meg minden-felől földel az Liliomot : azon esztendőben virágzik a' gyökér, a' ki nem-könnyen történik. Hanem arra-kell vigyázni, hogy azon levele, mellyet a' pinczéből ki-hoznak, zölden maradjon. Mert ha el-hervad, minek-előtte meg-virágoz-zék, megént más-levelet vér, és maga a' gyökér meg-eméftődik, 's nem-virágzik azon esztendőben.

Fejér Liliom közönséges virág az Magyar-Országi kertekben : azért nem-szükség fok szóval ennek ékef-ségét, állattyát, és illattyát le-irnom. Annak levelei hozsak mint a' pallos, a' korója övedzőig, és magosabb-ban is fel-nő; annak tetején az fejér hó-szinű virágok, harang-formátúndóklenek, hól többek, hól kevesfebbek; kiknek levelei kívül vonatossak : az gyökerek kerekded, de nem-tömött, hanem szeletenként őszfe nőnek, fejérek is. Szaga a' fejér Liliomnak nagy va-gyon, jó, és hathatos, csak hogy az ember fejének nem-

igen egészséges. Haki az földből ki-akarja venni, Sz. Ja-
kab nap tájban cselekedgye azt: és rövid idő alatt me-
gént el-ültesse, és ha csemetéi vannak, egy-mástól el-
szaggatván szaporitja; egyéb-ként nem-kéván semmi
kivált-képen való bajmolodást. Ha magúl vetik, igen
kevés hafzna vagyon; mert ez igen ritka, sokesztende-
ig-is kellene várni, még virágozzék. Ha az leveleit vi-
rágjának fa-olajba teszik, igen-jó az sebek gyógyításá-
ra: az gyökerét pedig, ha kecske tejbe meg-főzik, és
meg-íszák, igen jó, és gyengén purgál. Vannak a' Po-
soni kertben fejei Liliomok, kiknek két-száz, 's több
virágja-is vagyon Constantinápoli, kit a' Törökök Zul-
tán Zambacsnak neveznek. Vannak azon-kivültelleye-
fek-is, kiknek egy-néhány ezer levelei vannak.

CII. *Lilium Cruentum*, sárga avagy narancs-szinű vérrel
csepegetett Liliom, kinek jó temérdek szára rakva te-
tejéig levelekkel, kinek tetején nő hól kettő, három,
tíz 's több Liliom szál-is, semmi derekas szaga nincsen.
Az levele, és szára-közzött nőnek valami vereffes bim-
bockák, az kikkül szintén ugy meg-nő ez a' Liliom,
mint az magvábúl, noha későn; de jobb az gyökeréből,
a' ki nem-igen különböz az fejei Liliom gyökerétől,
csak hogy ez vereffes. Vannak más narancs-szinű Li-
liomok, kiknek vékony szárok vagyon: hamar meg-
hervadnak, levelek olyan mint a' sásnak.

CIII. *Martagon*, az az, vissza-fordult virágú Liliom, az
Németek Török Turbátnak, vagy süvegre tekert pa-
tyolatnak nevezik; azért, hogy olyan kerekded, és a'
virágnak közepin egy-néhány vereffel festett szála-
kon, szép botocskák fűgnek. Jó-lehet mostani időben
immár mind vad, 's mind erdei vissza-fordult levelű Li-
liomo.

liomokat, Martagonnak szokták nevezni; de kiváltképen azok nevezetesebbek, a' kik igen szép világos Cinobrium-szinű virágokkal ékeskednek, és az virágoknak-is keskeny levelei pettyegettettek. Ezen virágoknak száma pedig holtóbb, 's hól kevessebb: és néha Corona, vagy kedveskoszorú formára fűgnek egy-szálon harmincz, negyven, ötven, hatvan Liliomok-is: néha két rendel-is egy-más felett, az melly szárok rakva vannak nem-igen széles hegyes levelekkel. Némelyeknek virágok sárga, vereffel pettyegett. Némelyeknek fehér, némelyeknek test-szin, avagy baracskvirág-szinű, igen szép illattal kedveskednek. Az erdőkben, és szőlők megyeiben effélet találni Magyar-Országban; nagyobb az levelek, és csillag-formára kőnyűl fogják az Coronáját, 's nem-is olyan sűrű. Az gyökerek sárga; azért az Németek, Arany-gyökérnek nevezik: az virágok sem nő olly koszorúffan; hanem tornyoffan, és kőnyűs kőnyűl tetejétől fűgnek alá. Káposztás kertnek való földet szeret, és kőnyűt: az felettébb való Nap-fényt nem-igen, se az nedveséget; az hivesen örömeftb nő. Az gyökérét ki nem-kell venni, hanem ha valaki szaporításnak okáért, a' fiait elakarná szedni. Idején mihent virágzik, által ültetteffenek. Sőt még ha az szeleteket is egy-mástól el-szagattják, és el-ültetik, egész gyökér, avagy bulbus nevedik belőlök; a' mint az több efféle hejas hagymák-ból is. Magúl-is vetik, de kevés haszonnal. Ennek az gyökérnek, nagy ellenségi az hangyák.

Gladiolus, fegyver Liliom, az levelének formájáról hivattatik annak, a' ki olyan, mint az két-élű dákofocska; a' ki két, vagy három arasznyira fel-nő. Egy le.

CIV.

le-hajlott szálon fügnek rendel, az szép piros Liliomocskák, mint az harangocskák. Találatnak test-szinűek, vereskek, ezüst-szinűek, Piros elég léfzen Magyar Országban, imitt amott az réteken. A' gyökerek, hasonló az sáfrány gyökeréhez: csak hogy laposabb annál. Nem-kéván igen kővér földet, se más bajmoldást, hanem, mint az több bulbusok, Ki-kelett után, mindgyárt virágzik.

Cyclamen, kit az Németek dísznövénynek neveznek, Magyarúl Porcs-fű, vagy virág: kinek nagy gömbölyű az gyökere, de a' virágja kicsiny, és alacson; hátra fordult piros levelei annak, az illattya igen kedves, de igen ártalmas az nehézkes Afzfonyoknak, ha csak által mennek-is rajtok: azért férrre-kell ültetni árnyékba. A' levele fellyül zöld, fejjérel pettyezetett, alól mint egy megy-szinű: ez a' közönséges fenyvesben, és az sóvények mellett, öröme nő, Némellyek ki-keletkor virágzanak; némellyek nyárba; némellyek őszel. Ezek leg-kedvesebb illatúak, egész teletszaka meg-tarttyák leveleknek zöld ékességeket, Aprilisben vesztik-el. Az Constantinápoli, és Belgiumi közzött találatnak fejjé virágúak is. Szaporitása ennek, vagy az gyökeréből ki-nőtt szemecskéiből lehet: vagy az magvából. A' kinek illyen tulajdonsága vagon, hogy mikor el-vetik, nem-nő mindgyárt elsőben levele, mint az több plántáknak; hanem az föld alatt gyökerek nő: az után; mikor ez meg-ért, virágot hoz: az virág után jön elsőben-kiaz levél.

CV.

Hyacinthus Indicus tuberosus, Indiai Hyacinthus, kinek gyökere szarvas gomba formájú, levele mint az sásnak pázint-szinű zöld. Ki-keletkor jön-ki, őszel virágzik,

rágzik, két-könyöknyi kóron, mint az nád-szálon, a' ki csomós; annak tetején, bokroffan nőnek az szép fejr virágok, Hyacinthus formára; csak hogy annál sokkal nagyobbak, és kövérebbek, igen igen kedves; szép illatúak, mint az narancs virág; egész télig mind virágzik. Ha edényestül a' meleg szobában viszik, az egész házat bé-tölti illattal, és télbe-is sokáig virágzik. Könyű, és jó földet kíván, ahhoz Nap-fényt, és nyárba bőv öntözést. Cserépedényben bújnábban nő és virágzik, hogy sem mint az ágyakban. Télben meleg szobában kell tartani, mind edényestül; noha némelyek úgy is bannak véle, hogy mihent el-hérvattak levelei, az mely Novemberbe leszen, mindgyárt ki-vezzik az edényből, minden növéssel együtt: és egy rostában, vagy más effélében teszik's úgy tarttyák meleg szobában, hogy az hideg hozzá ne-férkezzék: meg-sem öntözik. Kikeletkor megint jó földel meg-töltött edényben teszik, 's ki-viszik. Az melly gyökeret kin-hagynak az földben, télbe bé-kell azt fedni. Az gyökerét el-nem kell egy-mástul szaggatni, hanem ha magátul el-válik. Magul úgy-kell őtett vetni, mint az több Hyacinthusokat, körül oda-fel meg van írva.

Anemone, kit balgatagúl, és tudatlanúl Molnár az CVI.
 ő Dictionariumjában Magyarúl *Pipaes*nak nevez. Hott tudgya minden paraszt ember-is, micsoda az *Pipaes*; de Anemonét, jobb részint nem-is látott, nem-is hallott, nevezni sem tudgya. Es noha némely virágának színében, vagyon valami hasonlatosság a' *Pipaes*-hoz; de sem állatttyában, sem formájában, sem levelében, sem gyökerében nem-eggyez a' *Pipaes*tal. Hadgyuk azért mi-is, az idegen *Anemone* nevet rajta, a'
 I mint

mint hogy más nyelveken is, ugyan azon nevért megtartotta. Ez ám a' gyönyörűséges szép-szinű virág, kinek külömböztető színét, alig ha valamely virág fellyül haladgya: holott az ő világos veres színével, még az embernek szeme-világát-is csillámittya. Két-félelevelű: egyik széles, másik keskeny. Ez, a' Coriandernek leveléhez hasonló; amaz a' Petreselyem leveléhez. Három-felé szlik, kevesé csipkés a' kerekded széle, és egy-kevesé fodor. Egy-kis vékony, talám egy lábnyi szálacskája nő-fel: kinek tetején tündöklök kerekded rósa formára nőt virágjának hat széles levele. A' közepin egy gombocská, mint egy fejtér hajacskákkal, és pelyhécskékkal meg-hajazott fejecske; kiben mikor meg-ér, verhenyeges, hofszúkás, lapos-magva leszen, és akármi kicsiny szellőtül meg-hafad, és a' mag ki-fújatik. Néha mag nélkül is igen sűrűen nőnek ki az hajacskák. Ezek az eggűgyűek, a' kik nem-tellyesek. Az széles levelűk pedig, ki tellyes, ki nem; ennek ha-lehül a' virágja, pelyhés maggal tellyes, mellyet hasonló-képen hamar ki-fúj az szél, ha reá-nem vigyáznak. Az gyökerekből meg-ésmérhetni, mellvik másik. Noha mind az kettőnek nem-igen temérdek csomós, hofszúkás, és néhant, mint egy apró gombocskákkal rakott. Az keskeny levelűek, örömeft virágoznak; belől fejérek, kívül gesztenye-szinnel feketélnek; és közönségesen, mint az nyelvecskéek, fűgnek az gyökerek; némelyek csomós szemecskékkel bővelkednek, mint az apró gombocskákkal: kivált-képen azok, kik baracskavirág-szinű ékességgel gyönyörködnek: avagya' kik világos veres Cinobrium-szinnel tündöklenek, avagy fejtér zöldes sárgák. Az-is gyakran történik, hogy mikor

az em-

az ember a' nyelvcs gyökeret el-ülteti, gomba formájú szemekkel, és lapos csomós nyelvekkel nevelkednek. A' széles levelűeknek pedig feketébb a' gyökerek, és nem-nőnek semmi nyelvek rajtok: hanem kerekded gomba-formájú szemek, vagy laposfak kerekdeden, vagy hofzúkáson fel-emelkednek. Sok, számtalan, kimondhatatlan drága szép-szinekkal ékefttetett Anemonék virági nemesítik Ersek Urunk ő Natsága Pofoni Kertét; a' ki ennek a' dicfirtes virágnak Magyar Országban első plántálója, és idegen Országból bé-hozója.

Szólyunk azért, ennek az virágnak bajmolódásá-
rúl. Mind az széles, s mind az keskeny-levelű Anemoné vagy rostán, vagy vas-rostélyon által-vert veteménnek való földet kíván: mikor tudnia-illik, az régi ganéj tellyeséggel földé vált, ahoz sovány vékony földet tesznek, kivel az gyökereket bé-fedik. Némellyek el-mennek, s az meg-rothadt földet, mellyet olyan meg-roshatt fűz, avagy nyár-fa odvában találnak. (NB. Az melly föld más-féle sok virágoknak-is igen hasznos) azt az földet, a' patakbul szedett apró kővecses fővenyel, és az szántó-földrül hozott ziros-földel, őszfelegyitik, és abban ültetik az Anemoné gyökeret, ha azon kívül-is az föld nem-fővenyes. Mikor pedig el-ültetik (az mellynek két-nappal kell az hólde tölte előtt lenni) igen reá-kell vigyázni, hogy az egészséges gyökérnek szemeit, az kinek csirázni-kell, fellyül hadgyák: az nyelvecskéjeket-is a' lapjával, a' hól szemecskéjek van, hanyatt-kell fektetni. De ha az gyökérben vagy on fogyatkozás, sértés, rothadás, vagy vak-séb volna, egy kevesé oldalaslag-kell ültetni: egy arasznyira távul egy mástul, és négy-újjnyira mélyen:kire megint

az meg-nevezett földet hintik. Ha az edényben ültetik és nem-az ágyakban, hetedszaka egyfer, vagy kétszer öntözik, mikor száraz idő jár. Mihent az levelei el-száradnak, egy hétnél tovább nem-várokoznak: hanem ki-fzedik a' földből; noha az Pofoni Kertész néha két, 's három esztendeig-is a' földbe hadgya ezeket az gyökereket: főképen mikor ágyba, 's nem edényben vannak. Az-után az árnyékon meg-száraszttyák, minek-utánna meg-tisztíttyák az száraz levelétől, földtől, apró heában való gyökerecskéitől, és az hozzá-nőtt magzatitúl: a' kiket jobb még mikor nyers, hogy sem mikor száraz, le-törni; jobb pedig késsel le metzzeni, hogy sem mint a' kőrömmel. Az sem hasznos, ha a' gyökeret több részre metélik; hanem a' mint magátúl el-akar oszlan. Azért arra-kell vigyázni, hogy az vén szülék körül ki-nőtt szemek, a' kik azon alig fűgnek, el-véteffenek; a' kik pedig erőssen oda vannak kapcsolva, rajtok hadgyák, hogy valami nagy sebe ne-következzék az le-metzésben, a' derék gyökérnek, kitúl meg-vefzfzen.

CVIII. Gyakran történik, hogy az Anemoné régi, és vén gyökere az szútúl, és állástúl meg-afz; azért meg-kell próbálni, ha belől üreges, és üres, el-kell metzeni az üregét mind az friffig. Mert egyébként, vagy éppen mind el-vézf, vagy csak levelezik, és nem-virágzik. Mind-azon által, az el-metzett gyökerét sem kell mind-gyárt el-vetni; hanem, meg-tisztítani, és a' többi közé ültetni: mert néha meg jóvúl, és meg foganszik. Minek-utánna pedig az sebes gyökér meg-száradott, Terpentinával elegyített viafzal-kell meg-kenni a' seb helyet. Ha pedig némely gyökér úgy meg-vefzett, hogy

hogy az egész gyökérnek veszedelmével, egyeneffen el-nem metzhetni az egészséges gyökértől; tisztítsak ki szépen kéffél az üregét; és töltsék meg a' meg-nevezett vialzal, 's úgy ültessék ősztvér földbe. Némellyek, mikor meg-szárad-is a' gyökér skatulában száraz fővenybe teszik: de ez nem-szükséges, csak jó száraz helyen tarcsák, el-áll fél-esztendőnél tovább-is, és ha ugy meg-szárad-is, mint az fa nem-árt neki.

Az el-ültetése a' gyökérnek, szokott lenni Januariusban, Februariusban, Martiusban, Aprilisben, és mint az ki virágját kívánja: mert három hólnap múlván ültetése után virágzik. És így, a' kinek sok gyökere legyen, egész nyarat szaka, 's még Télben-is Anemonéja lehet, kivált-képen kék, a' ki nem-teljes. De efféléket még tél előtt, vagy edénybe, az kit bé-vihessenek a' pinczében: vagy ágyakba, az kit bé-kell télre fedni deszkával, 's azon ló-ganéjjal, de úgy, hogy ki-nyithassák az verő-fényre, hőlde töltere ültessék.

Az Pofoni Kertész, más fő Kertészek-is ilyen industriaal élnek hogy az Anemonét, a' czifrás táblákon kívül hofzabb ágyacskákban ültetik-el a' meg-nevezet időkben, földé vált meg rostált ganéjos földbe: a' hól mind bújnábban, szebben, 's nagyobbban nő; az után látván virágját, a' kit akarnak, ki-választyák. Így cselekesznek az fő Tulipánokkal is, Hyacinthusokkal, és Szekfüvel, Leucojummal, 's a' t.

Szaporitása az Anemonénak lészén, Elsőben az gyökere által, az kit darabonként el-törnek, az mint oda fellyebb mondám. De ha igen apróra törik, egy-néhány esztendőre nem-virágzik: hanem csak az levele nő; így-is mind-azon által ki-kell szedni minden esz-

tendőben. Másodszor az magva által, csudálatos különbömb különb-féle virág nevelkedik. Leg-jobb mag az széles levelűek között, a' ki tellyeffebben virágzik. Az keskeny levelűek között pedig, csak az hoz magot, a' ki nem-telleyes; mert azok között válnak különbözö, és telleyes virágok főképen ha fejér, veres, és zöld színűekből veszik. Hóld tölte előtt két nappal dél-után fedik a' magot, mikor az fejecskéje meg-hajtya magát, egy darab szárával, hogy jobban meg-érhefsék. Augustusban, mikor az Nap által lépte az Oroszlánnak jelét; avagy tizen-kettödik Septembris, harmad nappal hóld-tölte előtt; ziros, könnyű, rostált földet töltenek egy cserép, vagy fa-tálba, és arra az pelyhés magot reá töltik, 's jól el-keverik. Az-után, igen ritkán el-vetik ugyan olyan földbe: majd három nap gyengén meg-öntözik, még ki-csírázik; az-után, egy-újni földet rósta-által hintenek reá, és öntözik még három levele nő.

CX.

Télbe meg-óltalmazák az hidegtől: nyárban-is a' virágját, az Napnak sűtő sugáritúl; mert hamar elveszti az színét. Ha igen bújnán akar virágozni, tizenkét virágnál többet ne-hadgyanak egy gyökeren, az többit ollóval metéllék-el. Télben, nem-olyan virgonczan virágoznak. Ha valamelly lankatt, és hervadó állapottal vagyon, földig el-metéllék levelét, és frissebben jön-ki. Vannak ollyan Anemonék-is, az kiknek kettős virágjok vagyon: egyik az másikból jön-ki, telleyes, hatalmas szép világos veres-színű, még az levelei-is veres sűjtásokkal ékefek. Csak az kár ebben, és az következendő virágban, hogy Lelkek nincsen, az az, illattyok, kivel az embert vigasztalják,

CXI.

Ranunculus, kinek magyarul más-nevét nem-talván

lálván Molnár, abba hadgya; Deák szó, annyit téfzen, mint Békácska, az gyökeréről hivattatik annak, az kik fekan egy főből egy csüportban függenek alá, kik gömbölyűk, kik hozzucskák, mint az retkecskék. Az kiknek hozzabb, éstemerdekebb gyökerek, azok egygyűgyűek, és nem tellyefek: hanem hozszú gömbölyűcske veres magot hoznak. Ezek közzül, az sárgát tarttyák becsülletben. De az Afiaiak, a' kik egynehány száz vékony, sűrűen ofszze-fzedett levelekkel virágoznak, mint az ró'fa ki-terjednek kerekdeden, és az ő leírhatatlan világos, tűzes, veres-szinekkel nemeskednek; apróbb, és hól kerekded, hól hozzúkás gyökerekkel vannak ofszze-foglalva: a' zöld levelek-issárgább, csipkés, kissébb, és gyakran három-felé ofztva jön ki.

Ezeknek az Ranunculufoknak levelek sárgás zöldek, és szélelfebbek, 's kővérebbek az Anemoné leveleinél: és nem-olly méllyen metzettek. Más-félesárga fehér virágú Ranunculufok-is vannak, kiknek levelei sötét-szinű zöldek: de nem-ollyan becsúsók, mint az veresek. Ezeknek gyökerét minek-előtte el-ültetsék, hufzon-négy óráig áztassák hideg vízben, hogy meglágyullyon, és könnyebben meg-fogannyék. Némellyek, Septemberbe ültetik-el, három nappal hól d tölte előtt. De az Pofoni Kertész akkor, mikor az Anemonét: két-újni melységre, és négy-újni közre ülteti; de ne az több virágok közzé, avagy igen közzel; mert az ő tűzes mérgével, a' többit meg-emészti. Elsőben Nap-fényt kíván, hogy szép-szint kaphasson: az után árnyéket, a' ki azt meg-óltalmazhassa. Azért, alkalmatofabb őtet edényben ültetni. Ha igen száraz, meg-öntözzék: ha az földből ki-áll, földel bé-fedgyék.

Az

Az pervátában meg-rothatt ganéjt földel egygyütt, igen szereti, Mihent meg-hervadnak levelei, mindgyárt ki-kell szedni, és ugy tartani, mint az Anemonét.

CXII.

Narcissus Masbeoli, Kís-Máthe Narcissusa, kinek gyökere öreg, hofzúkás, mind az jó temérdek karó répa vagy retek. Az virágja szép fejér, mint az fejér Liliomnak; csak hogy keskenyebb annál, kinek közepin fejér sárgás ró'sácska szabású nő; annak alólla hat horgas szálacska, kinek végén gombocska, az közepiről egy jön botocska-nélkül; abban magva nő, az kit el-is vehetni. Gyenge jó illatú virág, egy jó temérdek úreszálak végén buzogány formára nőnek kerekdeden, ágassan; de nem egy-szer-'s-mind nyilnak. Ezzel való bajmolódás, mint az több bulbusokkal.

Narcissus Indicus Liliaccus, Indiai Narcissus, kinek virági Liliom formára nőnek, egy öreg újni temérdek kékes szálnak a' végén, hat hét egy-más mellett; azoknak színek, igen szép ró'sa színű test-szín; azért Olaszúl Donna Bella, szép Afzszony. A' virági vannak akkorák, mint a' fejér Liliom, a' közepin egy-néhány botocskák nőnek-ki. Az gyökere, vagy hagymája, nagy öreg, mint az jó karó répa, hofzúkás körtvély formájú: elsőben a' közepiről nő-ki az szál, a' kin az virágok vannak; és előbb virágzik őszel, minek előtte levelei nőjjenek. Az-után mikor el-virágzanak, jönnek-ki az levelei, csak-nem hasonlók a' több Narcissufokhoz. Bajmolódások-is olyan, mint az több bulbusokkal, csak hogy ki-nem veszik őtet: hanem szaporitásnak okáért; minek-utánna meg-száradnak levelei.

CXIII.

Lilium Persicum, Persiai Liliom, kinek virági egy szálon sok fűg-le rendezen, a' ki csak nem egy síngnyi apró

apró hegyes fejér, és világos zöld levelekkel rakva; Ezek olyanok, mint az csengetyűcskék; az szinek, megyszinű szabású, sötét veres, kinek közepin botocskák nőnek: hagymás gyökerű, nincsen semmi illattya virágjának.

Leucojum bulbosum, hagyma gyökerű fejér viola, kinek virágja olyan formára nő, csak nem-mint az gyöngy-virág: de annál sokkal örögebb, egy szálnak tetején fűg egy-néhány; idején ki keletkor virágozik a bokrok között, mihent az hó el-megy. Azért az Németek Schneetropfennek, az az, hó csepnek hívják; némelyek az réteken későbbben virágoznak, belől zöldek, nincsen szaga, avagy igen kevés. *Moly*, olyan virág, mint az vad-hagyma, a' ki az ugarakon terem: egy szálnak tetején; sok apró virágok, sűrűen mint az ecset bokrosan őszre teremnek, közönségesen fejérek. Ritkábban találatnak sárgák: és még annál-is ritkábban vereffek. A' gyökere gömbölyű, szép fejér mintjokora hagyma kerekded; az szaga-is csak-nem olyan, mint az pár-hagymának; vagy foghagymának.

Ornithogalum, Görög szó annyit téfzen, mint tyúk, CXIV. avagy madár tej: sok apró virágja nő egy fingnyi szálon, tornyósan hegyesen fel. Vagyon egy kóron több száznál, szép rendezen, az alsó rend killyebb az másiknál; mindugy virágozik éppen az hegyéig. Az virágnak formája olyan mint az fejér Spanyol bodzának a' közepe: zöldes, a' gyökere gömbölyű, Majusban virágozik. Magyar-Országban, az Tókhöz közzel leszen, és az szántó-földeken-is: azért hívják *Pannonieumnak*. Sárga-is találatik, kinek gyökerét parás hamúban megsűtvén,

sültvén, eczettel, olajjal, meg-eszik a' parafztok. Egyéb bajmolódást nem-kéván mint az Narciffus:

Satyrion Orebis, Nősző-fű, egy-néhány féle: közönséges Magyar-Országban, a' réteken terem, sok apró virágocskák, fejér, vereffes, viola-szinnel pettyegtettek; egy arasznyi kóron nőnek, a' levelek olyan, mint az vad-sáfránynak a' gyökere, két gömbölyű hagymácska, egy kevelséhszfűzés, egyik kisebb az másiknál. Semmi kivált-képen való bajmolódást nem-kéván.

Elég eddig az hagyma formájú, és csomós gyökerű idegen Virágoknak tulajdonságirúl, és bajmolódásirúl, ha mi még efféle aprólékos találkozik, előkerül ez-után-is. Most az közönségebb virágokra, és a' kik nagyobb isméretséginkben vannak, azokra veszük pennánkat.

X. RÉSZ.

Némely Virágokrúl, kiket jobb gyökéren ültetni, hogy-nem mint magúl vetni.

CXV.

A *Quilegia*, Harang virág, avagy geleszta-fű, telyes virágú, minden-féle színű, kék, szederjes, veres, test-színű fejér, 's a' t. Noha kevés magot hoz, de ha ezen vetik, három esztendeig is alig hoz virágot. Jobb azért idején kikeletkor a' gyökerét el-szaggatni, és ugy ültetni kövér földbe. Az eggyűgyűeket, kik nem-tellyesek, leg-inkább az magvokért kell nevelni, a' kik igen hasznosok a' patikában.

Antirrhinum, Oroszlán száznak hijáka a' Németek, *Rozen Weiber* olyan a' virágja, mint az Oroszlánnak szája: ha meg-nyómttyák, meg-nyilik, egy-néhány-színű.

szinű, ki veres, ki fejér, 's a' t. az ajaka sárga ; maga magát el-vetisűrűen Azért, sokat csen etéit ül ki-kell szaggatni : és mivel két, 's három esztendeig-is alig virágzik, jobb gyökeréről szaporítani, mint az felsőt.

Aster Atticus, Görög csillag virág vereffes kék, csak nem Sz. Márton napig mind virágzik, apró leveles szálacskákon : minden esztendőben földig el-kell metznie minek utánna el virágzott.

Althea vad-málva, a' gyökerén ültetik : minden őszel földig el-kell metszeni, minden esztendőben más kórót vér-ki, igen szép virággal, a' ki fokáig, és kedvesen virágzik.

Auricula Ursi, Medve-fül ; mivel a' magva igen kicsiny, és hamar ki-húll ; azért gyökerén inkább ültetik. Alacson virágocska, egy-néhány van egy szálon, sárga közönségesen : de vagyon szederjes-is, veres-is, piros-is, fejér-is, sárga közepe ; verhenyeges a' karajja a' többinek-is, sárga a' közepe. gyenge kedves illattya van, szélesecske, csipkés kövér levele van, a' gyökere el-nyúl a' földben. CXVI.

Aphodelus Liliacius, Liliom formájú virág, hozsacskán fel-nő, sárga, és fejér ; szép gyenge szaga van, a' levele mint az sáfnak, a' gyökere a' kin szaporodik, sok őszfe fűzött, mint az retkecskék. Az másiknak, a' kit vad-foghagymának neveznek, avagy *Hastula Regia*, Király dárdácskának : a' gyökere nagyobb, több, gömbölyűbb, a' kin szaporittyák, mind virágja, 's mind levele külömböz.

Bellis, mellyet némellyek, Csillag virágnak neveznek, vagyon vad, és együgyű : alacson, kerekded, közönséges virágocska, kinek karajjan veres, avagy fejér

szálak vannak, a' közepin sárga, A' tellyes, veres fejjérel tarkás, avagy éppen fejjér, vagyon éppen kék-is. Vannak kiknek karajján, más aprók környős környül nőnek, az gyökereket egy-mástól el-szaggatván, ki-keletkor ültetik, és szaporították.

Caryophyllus plumarius, Pünkösdi székfü, apróbb az más-félénél, együgyű fejjér virágú, ki-keletkor virágozik, és baracsk-virág színű; tellyes, hasonló színű, nagy csoportban ki-terjed, és gyökerezik; levelei-is vékonyabbak, mint más-féle székfünek.

Clematis, Szulák-fű, avagy fára-folyó szederjes virág vagyon sötét-színű veres-is, avagy erdei venyike, kit minden esztendőben el-metzenek, jobban nő: ha az sövények mellé ültetik, sűrűen el-borította.

Camamelum nobile, Székfü tellyes virágú fejjér, jó illattya van. Spanyol székfünek-is nevezik, alacson virág.

Diſamnus, Diſtamos szép baracsk-virág színű virág; szép illattya vagyon, magosan fel-nő az szára, kin a' virágok függenek rendel alá, ágas levelei. Az erdős hegyekben, találkoznak fejjér virágúak-is.

EXVII. *Digitalis*, Gyűszű virág; mert olyan mint a' gyűszű, csak hogy hozzukás belől üres, egy magos kórón fok virág függ alá; belől pettyegettet. Némelleyek, szép karmasin-színű veresek; némelleyek fejjerek; némelleyek, sötét-színű sárgák; némelleyek, világos sárgák.

Flos Trinitatis, Császár virág kék, sárga, fejjér: alacson virágocska, viola formájú. Tiszta sárga-is vagyon.

Geranium, Darú orrú virág, egy-néhány színű.

Helleborus niger, Fekete hunyór, zászpa, fejjér virágja vagyon.

Hellebo-

Helleborus viridis, zöld virágja vagyon, Télben is virágzik, ha edényben tefzik, és az pinczében vitzik.

Matricaria, Tellyes virágú, mátra-fű, magoffan fel-nő, nehéz szaga van.

Mille folium rubrum, Veres virágú egér-fark, jó földet kíván, ki-keletkor ültetsék.

Perielymenum, Rosa de Jericho, Jerichói Ró'sa, vagy fára-folyó ró'sa; kinek levele közepiből jön őt, vagy hat fejér, sárgás, vereffes virág szál ál-ki: az-után az le-velén nőnek meg-annyi veres lágy szemecskék, kik-ben magvok vagyon. Igen magoffan fel-foly a' fára, 's éppen el-borította a' lugast. Ezt-is meg-kell metze-ni, mint a' szőlőt.

Primula Veris, Sz. Péter kúlcfa, sárga, veres, tellyes- is vagyon; alacson virágocska, idején ki-keletkor vi-rágzik. Eleget találni az erdőkön, hegyekben, 's a' t. CXVIII.

Paonia, Bata-Ró'sa, igen szép veres virágú; va-gyon a' ki nem-tellyes veres, fejér is van. Tellyes va-gyon veres fejér. Bokrossan el-terjed a' gyökere, ki-vül vereffes, belől fejér, a' kit őszel-kell ültetni, el-vá-lasztván egy-mástúl, jó ziros földbe. Minek-előtte pe-dig el-ültetésék, a' gyökérnek fejér három, vagy négy sze-mekre messe az ember késsel: az-után, ugy tegye a' földbe, hogy három újnyira fellyebb legyen a' föld: és az el-metzett szemek közzé földet tegyen, hogy egy-mást ne-érjék. A' ki nem-tellyes, azoknak szép fe-kete magvok leszen; de ritkán kaphattya az ember, mert hamar ki-ugrik, 's el-vész: hanem némellyek Sz. Iván nap tájban, czérnával meg-kötik az szárát, 's meg-marad. Ez a' mag, igen jó az nehéz betegség ellen, ha czérnára vonnyák, és az gyermek kezein való pulsu-

fokra kötik; hasonló-képen a' gyökerét-is. Így, ha az virágjának vizét veszik, 's azt adgyák innya a' betegnek. Nem-is kell őtet a' földből igen gyakran ki-ásni; hanem, három esztendőben egyszer, szaporításnak okáért.

CXIX. *Lilium Convallium*, Gyöngy virág, fehér és test-szinű-is vagy on: árnyékot szeret, őszel ültetik, az őszsze-szótt gyökerét késsel egy-néhány-felé metzve. Igen jó az virágjának vize, a' gutta ütés ellen: az eczettye, a' hé fő fájás ellen, ha evel bé-kötik.

Viola ki-keleti szederjes, fehér, hamú-szinű mind tellyes. Jobb ültetni, minek-utánna el-virágzot. Kinek orvofságát fel-találod az Kalendáriumban n. 84. fol. 14.

Ranunculus, Tyúk-láb, avagy sárga csillag virág; öreg sárga, tellyes virágú. Apró sárga tellyes, fehér tellyes.

Ezeknek a' virágoknak jobb része, ki-keletkor gyögereket el-szagatván, ültettetnek; és télben-is a' táblákban, meg-maradnak.

XI. RÉSZ.

Az ganéjos ágyrúl, kiben idején mind virág, 's mind vetemény magokat vethetni.

CXX. **M**ivel hogy sok virágok vannak, kiket minden esztendőben, magúl kell vetni, hogy azok hamarébb ki-kelethessenek, és az hová illendő, által-ültethessenek: izükség, hogy meggyát meg írjam, miképen kellesték az ganéjos ágyat csinálni; ki-által, idejébben véghez viheszük, az meg-nevezett virágoknak

nak ültetések. És noha erről, az Majórságról írt Kalendariumban, bőven istam, fol 18. n. 93. mind azonáltal, mivel ez tulajdon helye, és talám nem-mindenek jutott azon könyvecskébe: szememre nem-vetik, ha azon dolgot megént meg-írom.

Áffanak azért a' kertben, egy hoszfú négy szegletű vermet, kinek hoszasága, legyen két-ölnyi: szélessége, öt lábnyi: harmad-fél lábnyi mélysége. Közze a' falhoz, avagy sövényhez, a' ki háttal, Észak felé legyen; hogy az kemény szél túl meg-óltalmazza: vizontag, a' reggeli, és déli Nap-fény, szabadon szolgáljon reája. Ebben a' ki-ásott veremben (Januariusnak közepin, elébb vagy későbbben, az mint ki szorgalmatos akar lenni, és az idő engedi) hányon jó meleg éretlen ló-ganéjt, tiporja ő (szíve az mint lehet, és néha vízzel is öntözze-meg, addig még meg-telik az verem. De elébb, deszkákkal jól-meg támogassa az oldalát, hogy bé-ne döllyön a' föld. Az-után tölcsön egy arasznyira, reves-fának ódvában el-rothatt-földet, tehén ganéjjal, és más jó földel őszsze-elegyítve, egy arasznyi földbe. Csinállyon felibe pálczákra, vagy zupbúl, vagy nád búl, vagy deszká búl fedelet, kivel bé-fedhesse: legjobb az szalma-zupbúl csinált. De ne- legyen teli kalászf benne; mert az egerek reá-szoknak, és az veteménybe kárt tesznek. Az-után, az öntöző edény búl, öntözzék jól-meg: hogy alól az ganéj meg-melegedgyék, és hamarább ki kelhessen a' mag. Ezt az ágyat minden ét-szaka, jól bé-kell az meg-nevezett földel fedni, mihent az Nap el-enyészik: és reggel nem-kell mindgyárt felnyitni; hanem, mikor az Nap jól-szolgál. Sőt mikor igen hideg vagy, nap-estig sem-kell meg-nyitni.

Mikor

Mikor száraz az ágy, meg-kell öntözni. Efféle ágyakat, többet más-hólnapokban-is csinálhatni.

§. I. Micsoda Virágokat kell az ganéjos ágyban, hól-d-töltére vetni?

CXXI. **E**Zeket a' magokat, jó sűrűen kell-vetni, hogy több férhessen belé: és külömb külömb pálczácskákkal, meg-kell jegyezni.

Amaranthus tricolor, Németül, Papagen Federle, az az, Publicán tolla; kinek az levele, három-féle színnel pípeskedik, zöld, veres, sárga.

Cariophyllus, Szekfű; ha lehet, eggyűgyű szekfűből az az a' ki nem-tellyes, ne-vegyenek magot hanem a' tellyesekből, és azok közzül-is kivált-képen a' fejérekből; ezek után, test-színűekből, és veres feketéssel pettyegettettekől. Egy-szóval, mennél szebb, tellyesebb, nagyobb szekfűből szedik az magokat, annál jobb lesznek: Ezt pedig, két-nappal hól-d-tölte előtt kell leszedni; és akkor vetni-is, ha jó Jel vagyon, és kedves szél, ugy mint, Nap-nyúgotti szél. Egyébként, ha azon nap ezek őszfe nem-találkoznak, inkább más-hólnapon, azon napokra hadgya ember az ültetést, még jó Jelei nem-lesznek. Ezek az szekfűek, mellyeket magúl vetnek, ritkán maradnak két esztendőnél tovább; hanem, ha télben az pinczében viszik, az valamenyire tovább tart. Azért-kell minden esztendőben bőven vetni.

Cariophyllus Indicus, Sárga ró'sa, kinek nincs igen jó szaga öreg tellyes virágú. Vannak apróbbak-is, narancs-színű, mint az bársony: ezeknek magvok, megmarad télben-is az virágjában; de ne pestiskor, mivel mérges,

mérges, fő-képen ha az ember szájába veszi, vagy meg-eszi.

Calendula, Kenyér-bél virág; noha ez magátúl-is CXXII. nő az táblákban: de mivel ezek, közönségesen csak egy-gyűűek, azért azokat, ki-kell a' táblából szaggatni, és azokat, kik az ganéjos földben hóld-töltére vettetnek, helyekben ültetni: a' magokat-is hóld töltére-kell szedni.

Leucojum, Nyári vióla; veres, szederjes színű veres, fejr, vereffel pettyegetett, test-színű. Ez-is két-nappal, hóld-tölte előtt kell vetni, és el-ültetni: mint az szekfüvet, mindgyárt ki-keletkor, kedves Jelben, az mint oda-fel meg-van írva. Az magvát is hasonló-képen, két nappal hóld-tölte előtt kell szedni, az egy-gyűűekről: mert az tellyesek nem-hoznak magot.

Canna Indica, Indiai nád, olyan mint az nád, de az levelei hosszú széles, fellyül szép veres Cinobrium-színű virágok fügnek egy-néhányan alá rajta: némel-lyek sárgák, és pettyegetettek: a' virágok le-húlván, egy gesztenye-formára nőtt hajban leszen, fekete kemény mag, gömbölyű, azért minek-előtte el-vetik, egy-néhány nap, ganéjos vízben kell-ásztatni, hogy meg-lágyúlyon, némel-lyek éget-borban ásztattják.

Convolvulus Hispanicus, major & minor. Fára folyó harang virág kék, belől fejr, avagy veres vióla-színű fejr. Az apró igen szép kék, belől fejr mint az cöl-lag, nem-folly igen-fel.

Malva, külömb külömb-féle tellyes málvá ró'sa, CXXIII. veres, test-színű, hamú-színű, sárga. Ezek, másódik esztendőre virágoznak.

Nasturtium Indicum, Sárga szarka-láb, Mind maga,
L mind

mind levele jó salátának, erősdöcske mint az retek; Mikor el-ültetik, és fel-kezd nőnni, ágakat-kell melléje ültetni, a' kire fel-follyon, avagy az sövény mellé.

Lupinus caeruleus, Kék Spanyol Vióla; kinek virágja csak-nem egy nő-fell, mint az szarka-lábnak: a' magva, mint egy bab, csak hogy kerekded, lapos, gesztenye-fzinű fejjérrel pettyegetett, jó-kora.

Lupinus albus, ennek-is olyan az virágja, csak hogy fejjér, a' magva-is tiszta fejjér.

Lupinus luteus, Sárga Spanyol Vióla; ennek-is ugy nő az virágja, de sárga, és igen jó illatú: a' magva kissébb a' többnél, fejjér feketével pettyegetett. Az szára-is, 's az virágja-is kissébb.

Ezeknek az magvokat, minek előtte el-vetik, meg-kell áztatni vagy két-nap, kihez igen alkalmas, ha e-lébb jűh, vagy tehén ganéjt kevernek a' vízben, 's ezt az-után le-szűrik, és abban áztatták.

Scabiosa, vel *Cyanus Turcicus odoratus*, Szagos Búza virág, Török-Országi tellyes. Nap-után járó virág sárga, mind öreg, 's mind apró kinek fekete magvát e-lébb meg-áztassák, minek előtte el-ültetik.

Flos Mexicanus, kit az Németek Spanyol An-strich-nek nevezik, az az, Spanyol kendő. Olyan formájú virágjai nőnek, mint az töcsérecskék; nem-igen nagyok, veressék, fejjérek sárgák; sárgák veressé pettyegettettek: néha csak egyik része; fekete, gömbölyű hofzúkás a' magva. Az gyökere lalappa, jó orvos-ság. Ennek-is az ültetés előtt, jól meg-kell az magvát áztatni.

Flos Africanus, Török székfű tellyes: egy száron, a' ki olyan mint-ha egyenes volna, fok nő. Szép piros, nincsen szaga.

§. II. Miképen kell ezeket a' Viragokat a' táblába, vagy más-hová plántálni, vagy által ültetni.

Elsőben, az mit hóld-töltére vetettek, azokat meg-CXXIV.
gént hóld-töltére, vagy két-nappal elébb, mikor jó Jelek vannak, az mint oda-fel, által-ültetni.

Minden virágnak által-ültetésére, leg-jobb föld, az reves-fának odvában meg-rothadt föld : ha azt jó kövér földel őszfe keverik. Az-is igen jó, mikor az gyomot, mellyet esztendő által ki-gyomlálnak az kertből, ha őszfe hordgyák ; vagy verembe, akár az kerten-kivül egy-rakásban ; és az ott jól meg-rothad, 's földé válik.

Mikor az el-vetett virágok, ötödik levélbe mennek, akkor-kell által-ültetni, hóld-töltére dél-előtt, a' ki akarja, hogy tellyes virága legyen : és mihent el-ülteti, meg-öntözze, 's ezt harmad-napig ilyen formán ; Első-nap, jól meg-öntözze : az-után való két-nap, nemannyira. Nyárban másod, harmad, vagy negyed-napban egyszer, a' mint az hőség szolgál. Ha pedig az Verő-fény sűt, árnyékot-kell nekijek csinálni deszkából : vagy gyékényből, vagy másból, hogy az verő-fény ki-ne sűsse egy néhány nap. Az ültetésre, jobbak az nedves idők, az szárazaknál ; az lágy idő, a' hidegnél ; mert a' föld-is lágyabb, és hamarébb meg-foganszik a' virág, csak ne legyen igen vizes, és sáros. Arra-is igen reá-kell vigyázni, hogy verő-fény sűtő délben, semmit ne-ülteffen az ember : hanem inkább este-felé, hogy sem mint reggel. Azt-is észbe-kell venni, hogy a' mi tellyes virágú, hóld-töltére, vagy ugyan akkor, vagy négy nappal, hárommal, kettővel, eggyel elébb : de leg jobb,

L 2

hogy

hogy két-nappal ültessék: de mindenkor az kedveskedő jelekre. A' ki nem tellyes, és magoflan fel-nő, avagy csak ugyan virágozni-kell, azt hól-d-nevelkedésére palántályák. A' kinek mind virágot, s mind gyümölcsöt kell-hozni, hól-d-fogytára, az mint alább.

CXXV. Az szekfünek kivált-képen való ültetéséről, akár a' táblában, akár hozfszú ágyban ültessék; jegyzést-kell tennem. Hadgyanak két, vagy három hozfszú ágyat, kiben két, vagy három-száz gyökeret ültethessenek, jó ziros földben: de ne- legyen ganéj rajta, se ne gyomos, hanem szépen meg áfott. Mikor immár egy újnyira fel-nőtt a' szekfü, a' ganéjos földben: ki-vonnyák, és által-ültessék hozfszú ágyban, kinek hozsasága negyed-fél láb, hat rendel: és mindenkor az finor szerént, tíz ízzel egy-mástúl; azt jól bé-kell a' földbe tőmni: az után, szorgalmatoflan meg-öntözni, és minden gyomtúl tisztán tartani; így szépen nőnek. Sz. Bertalan nap tájban, vagy előtte, hól-d-töltére, az az, negyed nappal az téli hól-d-előtt, az mint oda-fel, megént által-ültessék, (mivel első esztendőben közönségesen nem-virágzik) bár csak abban a' földben, a' hól-elébb állottanak. Vegyék-ki elsőben az szekfüet belőle, áfsák-meg újjonnan; és ha ki akarja, megint egy kevés jól el rothadt ganéjt keverhet hozzája. Egyenesítse-mega' földet, és messen egy keveffet-el az szekfünek gyökeréből, és ültesse megént belé: de csak öt rendel, és tizen-négy ízen egy mástúl: mivel jobban meg-nőttek. Nem-kell ötett télben is a' hidegtől félteni, se befedni. És ha ki jól akarja (mivel ez a' virág, igen gyönyörködik az által-ültetésben) Sz. György nap tájban, vagy elébb, és többször-is esztendő által, megint által-ültet-

ültethetni. Sz. Jakab naptájban, igen gyönyörűséges, külömb külömb-féle, kedves szép színekkel virágnak. Az mint hogy a' Méltóságos Efztergami Ertek Urunk ö Natsága Poioni kertében, többet hatvan külömb külömb-féle drága színű tellyes szekfüveknél található: és nagyokat, mint az öreg ró'fa: nem-csak óltott sötét vereseket, de magon köiteket-is, mind fejér veresfel pettyeg-tetteket, s mind király-színűeket. Mikor ezek az el-vetett szekfüek, virágoznak Sz. Jakab nap előtt, és utánna, az ki tetzik, és szép tellyes, azt ki-vehetni mind földel együtt; de jól reá-kell vigyázni, hogy az föld, le-ne hulljon az gyökere körül: és az cziffra táblába ültethetni, reá vigyáztván az fellyül meg-nevezett időkre, és Jelekre: úgy hogy, egy-más ellenében effenek ékefen. Ha pedig felettebb fok az szárok, felét-is le-metzhetni, hogy az többi jobban, és szebben virágozhassanak. Azok mellé, szép pálczácskákat verjenek, és gyengén hozzá kötözzék, hogy az szél, le-ne törhesse őket. Ószel, ha akarja, megént hasonlóképen ki-veheti, és edénybe teheti: de télbe az pinczében vigye. Ha pedig némellyeket, mindgyárt edénybe akarna tenni, azoknak jól el-metéllyék ágokat, és csak ötöt, vagy hatot hadgyanak: hogy még tél-előtt, fiatal ágacskákat verhesse nek-ki. Mert egyébként, el-vesznek; ezek is télben, az pinczében téteffenek.

Az kikkül pedig, magokat akarnak szedni, ben ha-
gyassanak az hozszú ágyban, a' hól elsőben állottak: CXXVI.
hanem ezeknek-is jobb-részét az ágainak le-kell metélni: és az középp derék ágokat kell meg-hagyni, a' kikkül magot szedgyenek. Némellyek azt tarttyák leg jobb magnak, kinek virágja leg-idejében nyilik, főképen

ha szép-is. Mert ez, leg-jobban meg érhetik. Még ab-bap-is, nagy observatiojok vagy on az szorgalmatos Kertészeknek, hogy annak az szekfűnek vegyék mag-vát, a' ki szép tellyes, és a' közepin bajusza nő, az az két fejér szál; azok közzül-is jobb, a' ki az hejacskájában alól fekszik. Meg-ért a' szekfű mag, ha az heja meg-száratt, és fekete a' magva.

Ha az szekfűnek, Tulipánnak, 's a' t. magvát bor-búl égett-borba, az az, *spiritu vini* áztatod, és meg-szá-raztod; ez csudálatos külömb külömb-féle színű szek-fűvet hoz.

Az Olafz Kertészek, hogy az száraz, régi magot, tenyészővé tegyék: a' kovászt, kiből kenyeretsútnek, vízben el-olzlattják, és azt az vízet le-szűrik, 's abban áztattják a' magot.

CXXVII. Azt tarttják némellyek, hogy egy esztendő alatt, virágzik a' szekfű, ha annak magvát, mihent meg-érik, le-szedik: és mindgyárt el-ültetik, tizen-negyedik nap-ján az hóldnak, az az, egy nappal hóld-tólte előtt, jó ziros és apró földben, fél-újnóra, és valami edényben, az kit lágyan sűtő verő-fényre, nyárba dél-előtt, csak három óráig ki-tegyenek, és gyakran öntözzék. Igy nyólcz-nap alatt, ki-czirázik. Ha négy levele leszen, tovább-kell az Napon tartani: hanem reá vigyázzanak, hogy gyakor öntözéffel, mindenkor nedves legyen a' föld: Tél előtt, a' pinczébe vigyék: ki-keletkor idején ki-hozzák, 's azon esztendőben virágzik.

Mivel pedig némelly tellyes szekfűvek, magot mem hoznak, mint a' sötét veres óltott öreg szekfű-vek, és más színűek-is: azokat igy-kell szaporítani. I. Ha iffiú növények, avagy ágacskák vannak a' gyökere körül,

körül, kiket egy darab régi gyökérrel el-szakaszthatni a' derék gyökértől, azt szakaszják-el: és jó földbe, edényben ültetésék-el. 2. Ki-keletkor, mikor az szekfűvet a' pinczéből edénybe ki-hozzák, úgy-mint fél Februariustól fogva, fél Martiusig, vagy tovább-is; avagy Sz. Iván nap tájban, vagy mindgyárt Caniculák után hóld-töltére, az mint oda-fel: metszenek az újnövésben vagy két-izig egyet, vagy kettőt, akár többet-is le. Annak a' végét az ízen hasítsák-meg egy késsel két-felé, vagy keresztül négy-felé; tegyenek egy kiskövecskét belé; avagy csak úgy-is, de hogy oltsze-ne nőjön a' meg-hasított ágacska; a' leveleinek hegyeit metsék-el, és úgy ültetésék az edénybe jó földbe: nem-is szükség árpa szemet beléje, vagy kórnyúl tenni, avagy gyepp gyökere közzé. Mert ezek, csak ki-sziják az nedveséget, kivel az szekfű növésnek táplálatni kellene, kirúl a' száraz levelet le-kell szedni. A' nap-fénytől meg-óltalmazzák hűsz, vagy harmincz napig, még meg-nem foganszik, és a' közép levelei nőnni kezdenek: de azomban, öntözéssel táplállyák, az-után ki-hozhattják a' napra. 3. Ugy-is szaporittják, mint a' fákat: egy mázatlan fazaköcskát csináltak, kinek fele-fenekétől meg-van hasítva; annak közepiben belé vonnyák az szekfű ágat, a' ki még nem-virágzott, a' fás részének darabjával. Az-után földel meg-töltik a' fazakat, hogy a' közepire esék az növés: a' hegyét az ágnak, kinhadgyák a' fazékból és földből, vagy három újnyira. Az több levelét, még az növés a' földbe megyen, levoníták; az fazék mellé karót dugnak, 'sahoz kötözik vékony réz veszőcskével, hogy le-ne törje az ágat. Így minek-utánna a' fazékban gyökeret vér, el-kell metzeni, 's a' fazékból ki-véven, jó földbe ültetni. 1.

CXXVIII

1. Hogy az meg-nevezett gödreckét, mondva csináltassanak, és hogy az oldalához, a' hól hafadékot csinálnak, egy kifs-újnyi széleségre, megént hasonló széles cserepet kell alkalmaztatni, avagy deszkácskát, a' kivel azon hafadékot bé-dugják: hogy a' föld ki-ne húihallon belőle. 2. Hogy minek-előtte az ágat be-teszik a' földbe; az ízen, a' fásán fellyül bé-mesék éles kéfecskével félig; azon úttal fel-haítsák fél-íznyire: úgy hogy fele az ágnak, a' tőkén maradjon; a' fele el-légyen válaíztva, és így tegyék a' földbe, hogy egymást ne-érjék a' meg-haítot részek. Es így egy-hónap vagy hat hét múlván, gyökeret vér a' fazakacskába: a' kit el-kell az annyátul metzeni, 's csuporkábúl ki-vé-vén, más edéybe, jó zírós földben ültetni. 3. Ennek az ágnak új, az az, azon efszendőbéli növéfnek kell lenni. 4. A' ki akarja, szemre-is ólthattya, mint az fákát, kirúl oda-alá; tudnia-illik, ha az vén tőke valami új szemet vert ki (ez történik Szent Bertalan nap előtt) azt gyengén le-metzeni éles kéfecskével, úgy hogy a' fája benne maradjon; más növéfnek az heját meg-haíttya, 's abba vonfza, és bé-köti az haítást, a' mint annak a' módgya. Így többszinű szekfüvek-is nőhetnek egy gyökeren, kihez én nem-fokat bizom; amint hogy a-hoz-is, hogy két külömb-féle gyökeret, két-felé mesfenek, és köfsék eggviket az másikkal ősfzfe, 's úgy ültetsék-el, két-szinű virágot hoz. A' ki akarja, meg-próbálhattya. 5. Bújtatással-is szaporithatni a' szekfüvet, ha az új növéf közzel a' földhöz, és úgy meg-hajtyák, 's meg-metzvén mint az fazakacskában ültetett ágacskát, úgy temetik el az földbe, rajta hagyván az ágat a' tőkén: de hogya' tetejét kin-kell hagyni.

Ha ki

Ha ki akarja, hogy nagyobb virágja legyen, sok bimbót ne hadgyon rajta: hanem az allyaísát le-szag-gassa, sőt ha egyet, kettőt, avagy leg-felleyebb hármat hágy, annál nagyobb leszen. Mivel pedig az szekfű szálon, mindenkor két bimbó nő-ki egy-más mellett, egyik nagyobb, az másik kisebb: törje-le idején a' kisebbiket, hadgya-meg az öregbiket. Hogy pedig el-ne hasadgyanak a' kővérségtől, a' szekfű virágok; mikor látod, hogy jó temérdekek a' bimbok, és két-nap múlván ki-nyilnak, tekerd-meg kétfzer, vagy háromszor csérnával a' bimbónak középit, és kősd-meg; az-után, egy penna cínáló kéffel igen gyengén, és egy aránt hasicsd-meg jobban az el-ozlott végét a' bimbónak: szép rendesen, és őregeen nyilik. Avagy egy kis hegyetlen ollocskával metéllyed környős környül-el a' bimbónak zöld hejét félig, mikor közzel van a' virágzáshoz: és rendesen kerekdeden nő a' virágja. A' szekfű, igen szereti az által-ültetést: azért gyakrabban kell ötet által-ültetni; mert ha sokáig egy helybe hadgyák, kevesebbet virágzik, és nem olyan jó illatú, a' levelében meg-vadúl. Minek-utánna el-virágzottak, le-kell jobb részét az ágainak metélni, fő-képen a' kibben mag nincsen, és keveset hagyni; a' ki oldalaslag-is meg-virágozzék. A' ki akarja, hogy télbe szekfűve legyen, meste-el nyárba az első bimbóját, és télbe fog virágozni, a' pinczébe.

Mind szekfűvet, 's mind *Leucojum*at ólthatni ágacs-kára-is, mint az fát: csak gyengén, és szorgalmasan bánnyanak véle.

Leucojum veres, kék, fejér, pettyegetett, sárgatellyes vióla; mivel pedig ezek nem-hoznak magott, sza-

M

porit-

CXXIX.

CXXX.

porittatnak, és ültettetnek, az öreg gyökérnek mellette ki-nőt apró csemetékből. Ezeket le-kell szakasztani, és a' fájának végét, egy kevesé meg-törni; és mindgyárt ki-keletkor, ha a' vén gyökereken találhatik afféle növés; hól pedig nem, ősz felé a' Caniculák után: vagy nyárba, Sz. Iván nap tájba: a' melly időkben, elég új növések lesznek, jó kővér földbe (az mint oda-fel) ültetsék-el, és az földet jól hozzá nyomják: de úgy, hogy a' szivét bé-ne fedgyék a' földel, hogy meg-ne füllyon. Ez pedig, két, vagy három nappal, hól-d-tólte előtt legyen; egy ideig, még meg-foganszik, az árnyékön-kell tartani, és szorgalmatosan öntözni. Mikor jól fel-nőttek, hól-d tóltekor az edénybe-kell tenni, mint a' szekfűről mondtam, és télbe, a' pinczébe vinni.

A' ki más-képen akarja, bújtatással is szaporíthatya: ha tudnia-illik, az ódalaslag hozsizan ki-nőt ágait, gyengén le-hajttya a' földig, és annak egy részét, földel bé-tömi, hogy abban gyökeret verhesen: úgy hogy az hegye ki-álljon a' földből, és mikor gyökeret ereztett az ág, metsék-el a' fájátúl, és ültetsék más edénybe. Ugy-is meg-lehet, a' mint oda-fel meg-írtam a' szekfűről; ha egy likas fazakon által-vonnyák az ágat, és földel meg-töltik, 's abban meg-gyökerezik, 's a' t.

Leg-jobb, és szerencsésebb, a' kinek tágas helye vagyon: hogy jó záros földbe, az eggyűgyű minden-szinű nyári viólákból vévén magot hól-d-tóltekor, vesék-el, az-után, (az mint a' szekfűről mondtam) ugyan akkor jó jegyekre, és szelekre vigyásván, bőven hozsizu ágyakban ültetsék-el, mint egy 300-ig, a' ki-ből talám 50. válik tellyes, kiket az meg-nevezett időben

ben ki-ásák, és edényekben ültetésék. Meg-ősmérhetni a' temérdek bimbójárúl, és virágjárúl; mert ez, azon esztendőben virágzik. Ezt azért, minden esztendőben friss magúl vésék. Hasonló-képen ültetésében, és vetésében procedallyanak, mint az szekfűvel. Ennek igen gyenge szaga vagyon.

Ha az *Sárga Viólával* is, az meg-nevezett módon bännék az ember, talám az-is szinte ugytellyes lenne; egyéb-ként ezt is ugy, az mellette ki-nőt cfemetéket ki-szaggatván, és el-ültetvén, szaporittyák: kinek igen szép illattya vagyon.

Lycbnis Bizantina vel *Calcedonica*. Az Németek CXXXI.
Jerusalemi virágnak, avagy égő szerelemnek hiják. Ez tellyes virágú, igen szép veres minium színű, fejér-is vagyon, apró kereft formára vannak ki-formálva: egy hosszú kóron állanak, a' tetejin-is kerekdeden őszfe nőnek, a' virági, mint az labda; a' ki nem-telleyes, közönséges virág Magyar-Országba. Azért a' tellyest, mint az *Leucojumot* ugy szaporittyák: az melly nővések mellette nőnek, azokat egy kis gyökérrel ki-szaggattyák, vagy le-metzik nyárba, mindgyárt az *Caniculák* után; mert még ki-keletkor nincsen, s ugy ültetik-el föld-tőlre, edénybe. Ki-keletkor-is szaporithatni, ha az ember ki-veszi az edényből, és három, vagy négy-felé metzi kéffel a' gyökérét: de meg-kell látni, hogy az föld, alkalmasint rajta maradgyon a' gyökérén: és így különösön azokat el-ültetvén, hármat, s négyet-is csinálhat egyből. De télbe a' pinczébe-kell vinni: néha néha itt kin-is hadgyák szerencsére.

Lycbnis coronaria, kit az Németek Bóldog-Afzony, avagy Mennyei ró'sácskának neveznek: veres

vióla-szinú, csak-nem olyan, mint az konkolyvirág, a' ki nem-telleyes; fejr-is nagyon. Az telleyest, szinte úgy ültetik, mint az felsőt: ki-keletkor-is, el-szaggathatni gyökerét egy-mástúl, és úgy ültethetni föld-töltére. Ezt-is télbe, kin hagyhatni a' kertbe, csak valami levéllel, vagy szalmával fedgyék-bé.

Onobrychis, Spanyol ló-heré, szintén olyan a' virágja, mint az mezei ló-herének, csak hogy nagyobb annál; és az színe-is veres karmazsin-szinű: az levelében-is nagyon hasonlóság, csak hogy nem három nagyon ezen; hanem egy ágon, sok terjed két-felől. Es noha ezt-is magúl vetik, az ganéjos ágyban: de azután, mivel esztendőben ritkán virágzik, által-kell ültetni, akár edénybe, akár a' quartélben, szépen ékesíti az ágyakat; mert egész nyaratfzaka, mind virágzik. Ott-kin-is hagyhatni telben egy részét, fő képen a' hól melegebb nagyon: de bátorságosabb egy részét az edénybe ültetni, és télbe az pinczébe vinni. A' magva, mint egy borzos hejacska-ba nő.

Több effele virágokat-is, kiket az ganéjos ágyban ültetnek, és telleyeseknek-kell lenniük; az meg-nevezett formára vessék, és ültessék.

§. III. Micsoda virágokat kell új-höld után vetni, és ültetni.

CXXXII.

AZ melly virágok nem-telleyesek, nem-parasztok, és csak az virágokért tartatnak: azokat két, három, és több nappal az első negyedig, vethetni, és ültethetni; úgy mint.

Nasturcium Indicum, Sárga szarka-láb, avagy vitézi farkantyú, fára-follyó, kinek virágja sárga, vereffel pettyege-

tyegetett: akár edénybe ültesse ember az ablak eleibe, szépen be-fedi azt, ha fácskákkal, vagy czérnával segítik, hogy fel-folyhasson; ha pedig az ágyakba ültetik, olyan formára nevelheti, a' ki mint akarja, csak kötözéssel segítse. A' magva mikor meg-érik, magátúl lehúll, valamennyire meg-feketedik, alatta-kell kerefni, gerezdes, és rovásos: minden esztendőben kell-vetni, és öntözéssel táplálni, kirúl oda-fel.

Convolvulus Hispanicus, fára-follyó harang virág, kirúl oda-fel. Evel-is szinte ugy-kell bánni, mint az meg-nevezett szarka-lábbal mind vetésében, ültetésében, nevelésében. Ezt-is minden esztendőben ki-keletkor, újonnan-kell magúl ültetni: a' ki igen fekete, olyan formájú, mint negyed része, valamely kerekded golyobisznak.

Canna Indica, Indiai nád, kirúl oda-fel.

Amarantbus minor, Publicán tolla oda-fel.

Török búza virág, oda-fel.

Sárga viola, vagy Ivoliaparaszt. A' ki ezt félti télbe a' kertben, ássa-ki egy részét őszel, 's vigye a' pinczébe, ott-is virágzik, ki-keletkor ültesse megént ki. Egy részét kin hadhattya, idején virágzik, szép illatya-vagyon. Öreg viráguk-is lefznek, kiket edényben tartanak jó földben.

Solsequium, Nap után járó virág, kirúl oda-fel. Ezt-is minden esztendőben magúl-kell vetni, a' ki ha meg-érik, 's feketül, örömeft ki-húll.

Viola Lunaris, Ezüst levél. Ez ugy fel-nő mint az C XXXIII. bokor, kék virágocskái, némellyeknek feje: azokon széles kerekded hajacskák nőnek, abban az mag, a' ki meg-érik, mikor az heja olly nagy, mint egy fél-tallér, és meg-nyilik: ugy fémlik mint az ezüst. Pba,

Pbafeoli Turcisi, Török avagy Spanyór fára-folyó Bab. Ha azt kívánja ember, hogy csak virágozzék, újság után, az első negyedig ültetessék; ha pedig hogy magot is hozzon, utolsó fertályán az hóldnak; ennek igen szép veres király-szinű virágja leszen, és fokáig virágzik olyan formára, mint az Olasz-Babnak virágja. Az babja sötét-szinű szederjes, avagy fekete, avagy kék, veres pettyegettetéssel elegyes. Ezt is vagy az ablakon, vagy sövény mellett, vagy ágakra fel kell nevelni, az minémű formára tetfzik,

Flos Mexicanus, Spanyór kendő; ezt is új-hóldra vethetni, 's ültetetni is jó földbe, mikor négy, vagy hat levele leszen: de jól meg kell óltalmazni az dértől. Az magvát, elébb egy-néhány nap, meg-áztatásák. Eről oda-fel.

XII. RÉSZ.

Más-féle Virágokrúl, kiket nem az ganéjos ágyban, hanem az táblában vetnek, a' hól virágozniak-kell.

CXXXIV. **E**Zeknek az ágyacskákban, jó zírós, apró meg-rot-hadt ganéjjal földet készitene, kit elébb szépen meg-ástanak; és gyombúl, 's gyökérből ki-tisztítottanak. 1. Ezekben az ágyakban vetnek, minden-féle paraszt, és eggyűgyű virágot. Az az, a' ki nem-telleyes, és igen ékesíti az kertet: a' ki mind virágzik, 's mind magot hoz. 2. Némelly telleyes virágokat-is, kikről szollok rövideden.

Consolida Regalis, Szarka-láb mind telleyes, 's mind eggyűgyű, külömb külömb-féle színű. Ezt hóld-töltére, vagy két-nappal elébb vetik. Ha igen sűrű, ki-kell

kell vonni, hogy egy arafznyira legyenek egy-mástú!; de az tellyefre, jól reá-kell vigyázni, hogy ha lehet, (mivel a' nélkül-is kevés magot hoznak; az kiket, mint fokszor meg-írtam) hóld-töltére szedgyék, és azokat is az közép szálról; azért, a' közép szálat, le-nem kel- lenetörni, hanem inkább, az kik oldalaslag nőnek; amazokat pedig magnak hagyni. Akkor érik-meg az magva, mikor meg-kezd nyilni az heja.

Cyanus, külömb külömb-szinű búza virág, tel- lyes: ennek akár mikor szedgyék az magvát, nem-árt: csak hogy, minden-féléből szedgyenek, hogy megint el-ültethésék.

Papaver, Mák, tellyes, és parafzt, minden-féle fok színű. Ezt minden hólnapban, hóld-tölte felé imide amoda az virágok közzé el-hinthezni: csak hogy azok miatt fel-nőheffen: és így egész nyaratszaka mind vi- rágzik. Igen szép, ha egy hofszú ágyban, minden- féle szint vetnek; a' hól parafzt, és csak közönséges- színű nő, azt ki-vonnyák. Az magvát-is hóld-töltére szedgyék-le. Az ki bizonyos akar lenni, micfoda színű magot akar le-szedni; mikor meg virágzik, egy kis fácskára messen számot, kösse az mák szárára; azt írja- fel laiftrómában, 's az színét-is micfodás.

NB. Így cselekedhetik más virágokkal-is, kivált- képen a' Tulipánokkal, 's meg a' fákkal-is.

Az öreg fejér mákot, az veteményes kertben-kell vetni újságra.

Papaver corniculatum, Szarvas mák sárga, veres. CXXXV. Minden esztendőben kell-vetni.

Papaver erraticum, Tellyes Pipacs szinte olyan az szine, mint a' mezeinek; de szép tellyes, mint az öreg
Anemo-

Anemoné. Vagyon test-szinű-is, és sötét veres közzöttök; maga el-veti magát.

Leucojum, Nyári vióla szederjes, megy-szinű, fejér, pettyegetett. Ezeket a' kik nem-tellyesek, mind virágokért, s mind magvokért kell egy-néhány ágyacskában, egy-más ellenében vetni, két-nappal hóld-tölte előtt, s abban az időben, a' ki akar közzülök egy-néhányat el-ültetni, az mint oda-fel: talám tellyesé válik némellyik közzülök. Az magvát-is akkor-kell leszedni, a' ki kicsin, lapos, és a' közepe feketélik.

Nigella seu Melanthium, Fekete kőmény, avagy fekete Coriander, tellyes, és eggyűgyű, fejéres, és keskes virágja vagyon, kerekded: sok szálás levelecskéből áll. A' magva fekete, gömbelyűcske szabású, igen jó szaga van. Azért ha kenyérbe, kalácsba, Májósba, és effélékben teszük, igen jó illatot ad nekik. Erre jó az eggyűgyűnek is magva, mindenűt az tarlókon is eleget találni; hanem a' ki akarja, hogy tellyes virága legyen, szedgyen az jó tellyesekről, hóld-töltekor, akkor is vesse-el ki-keletkor, minden esztendőben.

Liebnis coronaria, Mennyei Ró'fa; a' ki nem-tellyes, veres, és fejér, magúl ültetik ki-keletkor; télbe is néha el-marad a' földbe.

CXXXVI. *Stramenium*, Kerti maszlag virág, kék öreg fejéres, tellyes-is vagyon, kettős-is: minden esztendőben meg-érik, a' magva fekete, a' heja olyan, csak-nem mint a' gesztenye külső heja.

Viola Mariana, Szederjes, fejér eggyűgyű vióla kikeleti.

Amaranthus major, avagy *flori mori* Bársony virág, három-féle, veres a' virágja. Az öreg Török-Országgy

ugy fel-nő mint az nap után járó virág: de annál bokorossabb, és temérdekebb, az ágainak tetején nőnek a' virági, olyanok mint a' korbács vereffek: abban vannak fejer magocskái, mint a' mák szeme, avagy köles kása. Az középső-is hasonló ahoz, a' virágja-is, csak hogy nem nő olly nagyot a' magva-is fejer verefecske. A' harmadik kissébb, annak virágja-is igen szép világos megy színű 's nem-ollyan hoszízú, a' magva-is fekete fényés. Ezeket jobb még-is ganéjos földbe vetni, hódolttérre reggel hét orakor. Ha öt levele nő, el-kell ültetni újság után, mikor az hód hat napi, jó kövér földbe; mihent elsőben virágzik, mindgyárt meg érett a' magva.

Armerium, vad szekfű. Elég hasonlatosága van a' szeliddel, csak hogy a' virágja kissébb, és sok vagyon egy bokorba. Vagyon tellyes-is, és eggyűgyű-is: ki tiszta veres, ki veres fejerrel pettyezetett; ki tiszta fejer. Az eggyűgyűt magúl vetik; a' tellyest gyökéren szaporittják.

Boglár virág, mivel a' formája ollyan kerekded. A' Németek, Sz. Catharina virágjának nevezik: ki kék, ki kék-veres, ki fejer. Ezt-is magúl vetik a' quartélyba.

Viola odorata, Etszaki viola. A' virágja ollyan formájú, mint az nyári viola, haj-szinű; nappal semmi szaga nincsen; hanem mihent el-enyészik a' nap, mindgyárt ollyan szép gyönyörűséges illattal bővelkedik egész étszaka úgy hogy, ha az szobába viszi ember, bétölti azt jó illattal.

Hepatica nobilis, Máj eggyűgyű szederjes tellyes virág csak-nem ollyan mint a' viola, sárga a' közepe, idején ki-keletkor virágzik, előbb ki jön a' virágja a' leve-

levelénél, alacson virágocska. Vagyon a' ki nem-tel-lyes, szederjes, fejér, test-szinű, veres, szederjes-szinű veres. Az egygyűt magon; a' tellyest; gyökéren szaporittyák.

Ezek, s más-féle virágok-isvannak, kiket az táblákba-kell vetni, és ültetni; hanem arra-kell vigyázni, hogy a' melly virágok, vagy igen nagy bokrosan, vagy igen magosan szoktak fel nőnni: azokat végrül-kell ültetni, hogy el-ne vegyék tekintetitt az több virágoknak, és az táblákban lévő cziffráknak.

XIII. RÉSZ.

Micsoda Virágokatt-kell Télre, a' Pinczébe vinni.

CXXXVII. **E**Lsőben azokat, az kiket nyárban, ki-keletkor, a- vagy őszel az edényekben ültetnek, hogy tellyes-fek legyenek. Ugy-mint.

Cariophyllus, Oltott, és más minden-féle tellyes szekfüvek: kiket több esztendeig-is akarnak tartan. Kirül oda-fel.

Leucojum, Tellyes nyári vióla minden-féle, sárga is tellyes. Errül-is oda-fel.

Lychnis Calcedonica, Tellyes égő szeretett.

Lychnis Coronaria, Tellyes Bóldog-Afzfzony ró-sája: noha egy részét ennek, kin-is hagyhatni.

Canna Indica, Indiai nád. Ezt nem csak a' pinczében de még a' meleg szobába-is tarthatni ha fiatal, sőt még ott kin-is a' kertben: de el-kell metszeni a' gyökéréig, és maga levelével bé-fedni, az-után valami ganéval. Ki-keletkor, ha mi télbe el-vezet volna, a' földből ki szedgyék: és az jóvát megint újjonnan el-ültetsék.

Apium

Apium Americanum pyramidale odoratum, Fára folyó ló-heré. Mert olyan a virágja, csak egy keveysé kékeffebbszép szaga van, magossan fel-nő: azért veszfőt-kell melléje dugni, kire fel-folyhasson.

Onobrychis, Spanyór ló-heré. Errül-is oda-fel;

Orobanché, Isten nyila, Mife gyertya, egyenesen magossan fel-nő, fejér vereffes a virája.

Flos Passionis, *Granadilla*, Maraton, Passio virág. Mivel ebben az virágban, Christus szenvedésének eszközi, igen szépen ki-ábrázoltatnak: hollott környős környül a karéy, a tövisses koronát formályák; a véres ostort, a vér és kékes színű szálak, a kikkül áll a virág, jelentik. Hasonló képen azoknak külső fejér színnek, az ártatlanságnak mi-érettünk való kinnyait mutatnyák; a virágnak közepin, mint egy márván kőből faragott ofzlop nő-ki; kinek tetején egy kerekded darab, mint az spongyia, látszik; a mellett kibén három, kibén négy fejes szegecskék állanak. A mi Idvezitőnknek, öt sebei-is meg-tetszenek rajta. Az levelei, mint az dárda hegyefek: az ágain olyan zenegecskék nőnek, mint a kötelek, kikkel az melléje dugot fácskákhoz kötőzi magát. A magva, sziv formára kerekdedül; kival a természet meg-akarta mutatni, hogy a mi kegyes Idvezitőnknek sebei virágjának gyümölcsé, az Istent szerető szivű. De mivel ennek magva, igen ritkán érik-meg mi-nálunk; azért inkább ültettetik, és szaporittatik az iffíú gyökéren, ha az el-szaggattatik az többtül: és jó földbe edénybe ültettetik: avagy kin az kertbe hagyatik jó földbe; a ki majd leg-jobb, csak hogy télbe meg-óltalmazák a hidegtül. Ez-is fára folyó fű; azért ágakat, vagy pálczákat-kell melléje dugni.

Ha el-virágzott, a' ki ősz tájba leszen, el-kell metzeni az ágait, jobban meg-erősödik a' gyökere. Ha az edénybe vagyon, meg-kell látni, hogy ha alól ki-bújik a' gyökere, el-metzettefsék.

CXXXVIII. *Flos Cardinalis, sive Trachelium Americanum*, Cardinalál virág, a' színérül neveztetik annak: mivel a' virágjának színe veres, mint a' szép bársony: hoszszú kóron nő, kinek tetején többengyűlnek őszsze. Annak alatta imitt amott ódaldaslag, ékesíti gyönyörű virágjával a' kóróját: kinek formája olyan, mint a' paraszt szarka-lábnak: levele mint az égő szerelemnek. És noha az virágja után ki's fejecskékben, olyan apró fekete kerekded magocskája leszen, hogy alig láthattya ember; mind-azon által, inkább ültettetik az öreg gyökerektől el-szaggattatott apró gyökereken, mindgyárt ki-keletkor: és azonnal meg-öntöztetik, s az napra hozatik, kit igen szeret, a' mint az gyakran való öntözéftis; mert egyébként, meg szárad. Tétre a' pinczébe viszik: itt kin-ishagyhattya egy részét, a' kinek fok vagyon.

Saponaria, Tellyes szappan virág, fejeér és veres, bokrosán nő; fekete-színű zöld levelei. Paraszt, elég nő az út félen-is, és el-hagyott szántó-földeken. Szaporittatik a' gyökerérül.

Gelsaminum, Jelsemin virág, a' ki egy-néhány féle. De kivált-képen a' ki fejeér, két féle. Eggyik paraszt, és vad szabású; az máfik óltott, kit Spanyór Jelseminnek hinnak. Olyan formájú a' virágja, mint az nyári fejeér vióla; az közönségesnek apróbb, az óltotnak nagyobb: és az külső részének fele veres. Ezeknek igen kedves illattyok vagyon, olyan mint az narancs virág-
nak:

nak; de az óltotnak még-is erősebb. Az ágak vékony zöld, minden felé hajlandó, mindenik csomóján. Két felől vannak keskenyen metzet levelei, jó magoflan fel-nő, Azért, léczekre, vagy a' fal mellett fel-kötözik, mint az kárpitot; vagy az ágak körül az út mellet, mint a' spalért léczek közzött; vagy rostély formára dugutt pálczákhoz. Lugas formára csinált erkélyeknek bé-borítására-is ékefek. A' virágjok, az ágaknak tetején virágoznak. Zíros földet szeret, bőv öntözést, a' verő-fényt annál inkább.

A' Spanyol Jéfamint, avagy Gelfemint, így ólt- CXXXIX.
tyák-bé: vad, avagy paraszt Jéfemint, fél-újnyi temérdeket, fiatal, szép simát, ki-ásnak a' földből gyökereftül: és cserép edénybe ültetik jó földbe, abban hadgyák esztendeig, még jól meg-foganfzik a' gyökere. Avagy ha akarod, őszel ülted-bé: hogy ki-keletkor Martiusban, hód fogytára, egykevesé újság előtt, bé-ólthafad; de bátorságosb az előbbeni. Azon légy tehát, ha óltani akarfz; hogy az vad-fát, leg-közzelebb az utólsó csomóig, el-messé fellyül. Az-után, más jó Spanyol ágacskákat mess-le: és hagy egy, vagy két csomót rajta, avagy ízet: és az ízen alól faragd-meg a' veszőt, mint más óltani való ágacskát mind két-felől, 's nem penna modgyára. Az felső részét jó egyenesen hadgyad, hogy egyenesen fekhessék az vad tőkécskén, a' kit meg-hafics, mint az több óltani való vad-fákat; ted Izép egyenesen a' közepibe, az meg-faragot ágacskát: az-után tekerd jól őszfe, vékony hárs-fa le-hámozott hejából csinált hantal, vagy kenderrel. Az-után, kend-bé óltani való vialfal (kinek csinálásárúl, az gyümölcsös fákrúl való írásomban) mind fellyül, 's mind óldalaslag a'

metzések: és ha az vad tőkécskéből, valami ágacskák nőnek ki, azokat le-kell szakasztani, hogy az nedveség, az óltott ágban inkább hathasson. Ha ötödik bimbója ki-nő, le-kell az tetejét metzeni, hogy sűrűbben nőjjenek az ágai. Minden két esztendőben leg-alább ki-kell venni földestül az edényből, és környül metélvén két-újnaira késsel, megint vízra tenni edényében, jó ziros földet reá tölteni. Minden esztendőben pedig, mindgyárt ki-keletkor, egész az óltásnak fejéig, le-kell az ágait metélni; mert ha ugy metélik-le, hogy egy, vagy két szemet hagynak rajta, kevés sугári nőnek: hasonló-képen virági-is. Ha pedig mind el-metszik, sűrűbben nőnek, és tartosabbak lesznek, Nap-keletre inkább fordittatik, hogy sem mint Nap-nyúgotra. Nyárba, Juniusba, és Juliusba szemre is ólthatni. Az melly óltáfrúl, bővebben az gyümölcsös kertben. Ha ki más képen szaporítani akarja, ültesse a' földbe: kivált-képen a' parasztot, és annak temérdekebb ágait bújtsák-el a' földbe, mint az szőlőt ki-keletkor, és hajtásák-meg: vagy négy szemet temessenek-el a' földbe, ki is hadgyanak a' földből; a' végét is, kinek tetejét ugy metsék-el, hogy egy vagy két bimbót meg hadgyanak rajta, az kik a' földből ki álljonak. Így, egy esztendő múltván, gyökeret vernek: el-metélteffenek az annyoktól, és oda ültessék, a' hová akarják. Leg-jobb azért, a' kit óltanak vad tőkécskébe; kiket télbe, bé-kell vinni az pinczébe; és a' kik kin maradnak, bé-kell fedni. Ha valaki ennek a' virágnak illattyával akarja fejét vigasztalni, és kezében hordozni: messen-le egy szál olasz kaprot, avagy kőmény magot, és annak apró szárait fellyül metéllye-le: hogy egy ízig, mint az serték, si-ál-

ki-állyanak; szedgye-le az Jesamin virágot, és vonnya rendel azokba az Izáracskába: hogy ki ne láttassanak, 's ollyannak látszik, mint a' fejer hó labda virág. Így, kezében hordozhattya, és szagolhattya. Evela' virággal szagolittya-k-meg az Olaszok, a' bőröket, és kesztyűket,

Vannak más Spanyol Jesaminok-is, kiket még CXL.
nem-láttunk a' mi Országunkban. A' többi között, Indiai sárga Jesamin felette szép szagú, kinek virágja olyan, mint a' paraszt sárga Jesaminnak: a' kit, mivel hogy nincsen semmi derekaszaga, nem-igen becsül-
lenek. Az levelei-is olyanok, de szélesebbek; kinek virágja után, az kicsin olaj maghoz hasonló szem nő rajta: ez mikor meyerik, olyan világos, és által-látható, mint a' szőlő szem: ebben egy fekete hofzúkás mag vagyon, hasonló az körtvély maghoz. Vele való bánás nem-külömb, az több Spanyol Jesaminnal. Az verő-fényt, és nedveséget igen szereti: de nem az hideget, a' ki igen hamar meg-árt neki; az reggeli harmat-is, ki-által meg-sárgodnak levelei: az felettébb való öntözés is. Ennek szaporitása így leszen: az veszejét, a' ki egy temérdek körmönyire távúl vagyon az annyátúl, egy újnak széleségére, az hegyét a' béli-ig meg: hasították, az metzelt egy kevesé meg-tágították, és abban egy kővecskét tesznek. Az-után a' hasadékot, nedves agyaggal békenik, és edényt, vagy más nagyobb, és szélesebb edénybe teszik, hogy az meg-hasított ágat, el-temethessék a' földbe; vagy más fazakat tesznek melléje, a' kiben el-bójtathassák az meg-hasított ágat. Es így egy esztendő alatt gyökeret ver, kivel az annyátúl el-metzik, és más edénybe ültetik.

Jesami-

CXLI.

Jesaminum Indicum, vel *Canadinum*, Indiai Jesamin, a' ki igen magosan fel-nő mint az vad-fzőlő, az ágai-is ugy nőnek, csak hogy fejérbek. Fára, falra, fel-foly, ha lesz mihez kapaszkodni: szélesen ki-terjed az ágai-val, és leveleivel mindent be-fed: oda hajthattya az ember, a' hóvá akarja. Annak virágjai, az ágoknak te-tején bokrosan nőnek, egy csoportba 15. hűz-is meg-vagyon: egy újni hűzfű mint a' tócsér, de nem-olyan széles, nem-is egyfere nyilnak ki hanem kétt, három: a' többi ki-kissebb, ki nagyobb, bimbója-ba marad. Az-után nyilnak-ki, egy-más után. Olyan az szine, mint a' veres sáfrány-szinű bárfonynak; néha magot-is hoz, olyan hüvelket, mint az babnak vagyon, mint egy hajakba bé-takart fekete magot. Nem-két-lem, hogy ebből-is szaporodnék, de későre: leg-jobb, ha el-bújtattják, és gyökeret vér. Néha az gyökeréből is sok ágak nőnek-ki, kiket hasonló képen gyökereztől el-ültethetni: és még így is egy-néhány esztendeig nem-virágzik. Télbe bé-kell fedni a' gyökerét, és tőkénének egy részét, ló-ganéjjal. Ha az hideg meg-vefzi a' magos ágait, ki-keletkor meg-mesék, és haki akarja, más ágait-is, mint a' fzőlőt, hogy sűrűbben nőjjon.

Az *szederjes*, vagy kék Jesamin, ugy nő, mint egy bokor; edénybe-kell tartani, hogy télbe a' pinczébe vihetsék. A' virágja olyan színű, és formájú, mint az kék Spanyol bodzának, de igen szép illattya vagyon, az levele apróhegyes.

Az közönséges, sárga, és fejer Jesamin-is télre bé-kell fedni, ha kin hadgyák-is: te-hajtván őszsze-kötöz-zék, és ló-ganéjjal bé-fedgyék.

Geni-

Genista Virág, kinek fok vékony zöld ágai, vagy ikább veszei vannak, az kiken szép sárga jó illatú virágok nőnek. Ollyan a' formája, mint az Iglitze tövisnek, vagy bársonak. Találatnak fehér virágúak is, kiket Spanyór genisztának neveznek. Az virágjok után mint az lendek, hüvelykbe magvok nő, a' kit el-vetnek, és azon nőnek. Noha a' gyökereket is el-szaggathatni egy-mástúl, és azon ültethetni. Az veszeinek hegyét, mikor még gyengék, bé-csinálhatni eczetbe, mint az uborkát. Jó földet kíván, el-áll egy-néhány esztendeig az földbe. Téltre bé-kell fedni ganéjjal: e-
lébb meg-kell hajtani, és az ágait őszfzekötözni.

Jucca Indica, vagy *Junca Gloriosa*, Dicsőséges, vagy dicsekedő káka. Kinek gyökere, avagy torsája, CXLI. olly temérdek, mint az embernek karja: a' levelei három újnyiszélelek, csak nem két arasznyi, a' végén hegyesek, sűrűen nőnek: kiknek közepirül egy vereskóró, három újnyitemérdekséggel nő ki. Annak teteje, mint az Spárganak, azon függének alá mint az harangok. Halavány fehér tulipa formájú liliomok: az allyok vereffes, néha két-száz is vagyon egy kórón. Azért, hogy azt le ne vonyák, pálczához-kell kötözni. Nincsen semmi szaga. Jó földet szeret, öreg edénybe-kell ültetni; nincsen magva, hanem a' gyökeréből jönnek ki új csemeték: azokat az annyoktól ki-keletkor el-kell szaggatni, és más edénybe ültetni. Közép szerű melegget, és öntözést kíván, mind-azon által, télbe ugyan a' pinczébe-kell vinni.

Alóé Tengeri téli zöld, nagy öreg, temérdek, kövér, széles levelekből álló fű: az melly levélnek szélessége, alól vagyon más-fél arasznyi: hofzasága nagyobb

egy fingnél, mind keskenyebb az végéig, a' hóligen hegyes, az mint a' karéján-is néhól töviffes. Temérdeksége vagyon két újni: az szine, tenger-szinű zöld; ritkán virágzik, de mikor virágzik, a' közepin egy három ágú kóró jön ki, 's azon fűgnek az apró veres virágok, mint a' pézma virágok. Temérdek a' gyökere, és torsája. Az gyökeréről nőnek új csemeték-ki, kiket el-kell szaggatni az annyoktól, 's az-által szaporítani, és más edénybe tenni: kinek öregnek-kell lenni, ha meg-nő. Télbe a' meleg házba tegyék, avagy jó meleg pinczében. Havalamellyik levele rothadni, vagy száradni kezdene, a' friss részéig el-kellene metzeni. Indiába ennek leveléből szőr-szemet csinálnak.

CXLIII.

Ficus Indica, Indiai fűge csudálatos termés. Egyik nagy, 's másik kicsiny. Azért két-féle: mind a' kettő temérdek, és kővér zöld levélből áll; mivel egyik levél, az másikból nő ki. Az öreg, magossan nő, mint egy fa, sok ága vagyon. Az ő levelei olyan szélesek, mint az tángyér; de hoszúkások, és az allyok keskenyebb, vagyon két-újni temérdekségek. Azok mind rakva vékony töviffecskékkel, kiket alig látni, mint az éretlen uborkákban: kikhez ha hozzá nyúl ember, az újjakban marad az tövis, és két nap-is meg-érzi. Némelly leveleknek tetején nő-ki az gyümölcs, olyan mint a' közép szerént való uborka, a' ki nem-hoszúkás; mikor meg-érik, meg-sárgul mint az uborka. Narancs-szinű gyenge heja vagyon: a' béli is lágy mint az uborkának, meg-eszik, az íze édes, de nem-felettebb, majd mint az fái fejér szederjnek. Mikor szaporítani akarják, egy öreg levelet el-szakasztanak, 's azt félig jó földben el-ültetik edénybe, meg-foganszik, gyökeret vér, 's meg-nő, mint a' többi.

a' többi. Télbe meleg szobába, vagy meleg pinczébe tarttyák, 's ott érik-meg a' gyümölcsfe. Az kissebbe-
ket is így szaparittyák: egy levelet le-törvén, félig jó földbe el-ültetik, meg-foganzik, 's más levelet nevel: egy levélbül kettő, 's három-is ki-nő. Ez a' földön terjed-el, avagy edénybe, kinek levele mint egy tenyérnyi. A' tetején sárga virágja leszen: az után, veres gyümölcsök hozzúkás leszen, egy hüveljknyi temérek; az ha meg-irik, szép piros, koronás, belől lágy. Ezt-is a' ki szereti, meg-eheti: a' kinek fok van, veres karmazin festéket csinálhat a' gyümölcsébül. Nem olyan gyenge, mint az öreg. A' pinczébe télben el-marad, sőt ott kin-is a' földbe, ha egy kevesé bé-fedik.

Nerion, vagy *Oleander*, Olasz-Országban termő csemete; hozzúkás az levele, kivel egész tetejéig rakva: fellyül nőnek az virágjai, baracsk virág színénél vesebb: Fejér virágú-is vagy on, hozzú hüvelyek vagy on virágja után, kiben magva terem: azt ha el-ültetik, ki-nő; de hamarabb az gyökerérül ki-jött fiatalokat le-ízaggatni, 's azt el-ültetni. Télbe, a' pinczébe-kell vinni. Egyébként ha ki ennék benne, vagy bé-venné, igen mérges állat.

Rosmarinról, *Téli Majoránáról*, kiket a' pinczébe-kell vinni: az veteményes kertben bővebb tudományt találsz.

Acanthus, avagy *Acantha*, Tővisses lapú virág, avagy *Medve talp*: kinek a' levele olyan mint a' tővisses lapúnak, tiszta zöld. A' levelei a' földön fekszenek, azoknak közepin nő egy hozzú szá-ki, azon sűrűn fűgnek az apró virági, éppen végig kék, és fejjel elegyítve. Olyan formájuk, mint az Oroslán szá-ki.

XIV. RÉSZ.

Az Virágzó Fákruól.

CXLIV. **C***Orali Arbor*, Kláris-fa, nem-igen nagyon nő, sok ága vagyon, a' levele olyan mint a' Cardinal virágnak : a' virágja feje apró, a' közepin, sárga szálak, mint az feje Valerianának. A' virág után nőnek, szép veres Kláris-szinű golyobifok, a' kik tellyesek sárga magocskákkal ; a' kiket ha el-vetnek, hasonlók fák nőnek belőllek. Ezeket a' pinczébe-kell télre vinni, és ott érnek jobb részére-meg a' golyobifok ; jó lehet itt kin-is hagyhatni egy részét, csak egy kevesé bé-fedgyék. A' gyökereből-is jönnek új növények-ki, kik által szaporithatni : és noha néha el-szárad a' fája, ki-keletkor csak le-mesék, ki-vér a' gyökere.

Rosa Sinensis eggyűgyű, Pappelbaum : ember magoságnyira fel-nő ez a' fa, jó ágafan, kinek levele csak nem olyan, mint az szőlőnek, apró levele a' formája szerént. A' virágja csak-nem olyan, mint a' paraszt málva-ró'sának, csak hogy mélyebb ; némelly feje virágot nemez, a' közepé veres szabású. Némellynek kék virágja vagyon, a' közepé feje szabású. Némellynek veres berzeny-szinű virágja, a' közepin szálacska nőnek rajta. A' virágjale-húlván, gombok nőnek rajta, kikben magva terem : ezt el-ültetvén, fa-nő ugyan rajta, de későre : hamarébb az gyökereből ki-vert ágak, ha le-szakaszttyák gyökerecskével, és el-ültetik, nevelkednek. Télbe a' pinczébe vitetik, noha itt kin-is gyakran meg-marad, ha kevesé bé-fedik.

CXLV. *Syringa*, Spanyol bodza két-féle. Eggyik feje ; másik kék virágú. A' fejeznek virágja csak-nem olyan, mint

mint az narancsnak, mikor jól ki-nyillik: de nem olyan kővér, hanem vékonyabb. Az szagában van alkalmatos hasonlatosság. Az fája egyenesen vékony ágakkal fel-nő: igen szép az spaliérekben, kivált-képen a' kik magosabbak, meg-is hadgyák magokat nyiretni.

Cerulea, A' kék Spanyol bodzának mind levele, mind virágja külömb: a' virágja apró gerezdesen nő, mint az kék Jesaminnak, mindigárt ki-keletkor. Nem igen kedves szaga van, a' levele csak nem olyan, mint az borostyánnak: a' fája jól fel-nő, ha hadgyák; és alkalmas fa leszzen belőle.

Sambucus Rosea, kit az Németek Schneeballennek, azaz, hó laptá; mert sok apró fehér virági, mint az jókora laptá, gömbölyűn őszfe nőnek: egy újniy temérdek veszei nőnek mint az Kánia böggének. Nincsen szagok. Mind a' hármon a' gyökerekből ki-nőtt ágaiból szaporittatnak, avagy bújtatással. Az hideget is el-szenvedik, nem-kell őket bé-fedni.

Balaustia, Vad Pomagránát, avagy tellyes virágú Pomagránát, a' ki gyümölcsöt nem-hoz: de a' virágja igen szép minium-szinű veres, öreg tellyes, mint az közép szerű ró'fa. Fája, levele, nem-külömb az gyümölcsöző Pomagránátnál. Kirúl az Olasz-fák közzött. Szaporításalehet az bújtatás által: vagy az gyökeréről ki-nőtágacsakárrúl, az mint gyakran meg-mondottam. Öreg fa-edényekbe-kell tenni, hogy télbe, a' pinczébe vihesék.

Tellyes Baracsk Virág, mint az szép apró ró'sácskák, ugy nőnek tellyesen az ágokból ki, mint az egygyűgyű virágúak, 's ollyan szinek-is van. Oltani-kell más baracsk-fában, az hóldnak nevelkedésére. Ha
O 3 melly

melly ága meg-szárad, Februariusban le-kell metzeni, és egy efsztendő múlván, meg-újúl. Jó földet szeret.

Tellyes Cseresznye, és *Megy*. Ezeknek fejr a' virágjok, mint a' közönségesnek, és ugy nőnek: csak hogy tellyesek. A' Megynek, ha gyümölcsfe leszen, jobb részére mind kettős. Ezek-is óltáffel szaporodnak; szemre-is ha más cseresznye, vagy megy-fába óltatnak, öreg-fa nevelkedik belőlek: azért nem-félnek a' hidegtől.

Colutea Lenofe-fa, vagy inkább *folia Sena*. Sárga virágja van, hójagocskák nőnek rajta, kiben fekete magok. Ennek mind levele, 's mind magva jó purgatio, az hideglelés ellen, ha szilva leben főzik-meg, 's azt meg-íszák.

CXLVII.

Ró'fa, hogy a' Ró'fának dicsőséges szépségét, fok ékes szókkal fel-magasztallyam, és annak tulajdon-ságát cziffrán le-ábrázollyam, nem-szükséges. Eléggé fel ékeftette az, a' ki őtet, virágok Királynájának nevezte. *Nemes*, és szine neki külömb külömb-féle. *Közönséges* a' dupla baracsk virág, avagy test-szinű, igen jó illatú. *Másik*, egy kevesé pirossabb, sokkal nagyobb tellyesfebb, levelesfebb, száz levelűnek hiják. 3. *Hollandiai Ró'fa*, azt-is száz levelűnek hiják: ez még veresfebb cinobrium színű, de nem-olyan erős illatú. Alacsonon nő, a' táblákban-is illik, főképen a' közepin, és szegleteken. 4. *Tarka-barka*, veres fejrrel tellyes. 5. *Milefia* Bársony ró'fa, igen szép veres, noha nem-felettébb tellyes: de minden levelei szivefek. Igen jó Ró'fa eczetnek, kivált-képen a' bimbója, mikor szinte ki-nem nyilt. El-metzik az sárgáját róla, szép veres szint ad neki, ha meg-szárazttyák az árnyékon, 's ugy tefzik

teszik az eczetbe. 6. *Cinnamomea*, Pünkösdi Ró'sácska apró, leg-elébb virágzik, kevés gyenge szaga van, a' fája-is alacson, maga tellyes. 7. *Hólnapi*, vagy Olasz-Országai Ró'sa, a' ki csak nem minden hólnapban virágzik, főképen őszel, és télnek elején-is: szép tellyes, és jó illatú-is, a' szine mint az közönségesnek. Ezt edénybe-kell tartani, és télre a' pinczébe vinni. 8. *Vagyon paraszti*-is igen szép veres, jó eczetbe. 9. *Fejér Ró'sa* tellyes, kinek a' közepe egy kevesé veres. 10. *Halavány-szinű fejér ró'sa* tellyes. 11. *Téj színű*, igen fejér tellyes, sok levelű. Holandiai Ró'sa. Ezek a' fejér ró'sák, nem-olly jó illatúak, mint az vereffek; az ró'sa írnek jók. 12. *Vannak* apró fejér ró'sák, egy szálon sok nő ki, egész télig mind virágzik, tellyes, valami szaga-is. 13. *Sárga*, tellyes öreg ró'sa, mint az más-féle színű, csak hogy ritkán virágzik: idején féreg terem a' bimbójában, s meg-eszi. Nincsen szaga. 14. *Sárga* eggyűgyű a' ki nem-tellyes, ennek-is nincsen szaga. 15. *Narancs-szinű*, belől a' levelei vereffebbek mint az bාරfony: kívül sárgább. Ha ki a' kezével meg-töri, olyan bűdös mint a' palacska-féreg. Minden-féle ró'sa kővér, és sűrű, s alkalmas nedves földet szeret; az agyagos, és fővenyes föld, nagy ellensége. A' ziros és száraz földbe Októberbe, Novemberbe, és ha az idő engedi, még Decemberben-is. Az hideg, és nedves tartományokban Januariusban, Februariusban, és Martiusban is ültethetni ró'sa növényeket; az kiket, ha egy kevesé későbbben ültetik, azon esztendőbe virágoznak. Nem úgy, a' ki idején. Ha a' ró'sa jó kővér földbe vagyon, nem-sükség őtet ganéjozni; mert így, az maga természet szerént való illatját, jobban meg-tarttja.

Az ró'-

CXLVIII.

Az ró'sát palántálhatni, ha az fiatal növényeket, egymástól el-szaggattják, és ki's gyökereket hagynak rajta. Némellyek egy növést vevznek, és azt darabonként metélik egy arasznyira, és minden darabot külön ültetnek jó földben egy lábnyi mélységre, és egy könyöknyire egymástól; és ha egy esztendő, meg ki-vevzik, 's más-hová ültetik. Némellyek, kofzorú módra öfzfe fonnyák mind gyökereitől az csemetét, és úgy ültetik-el. Bújtatással-is szaporodik. Magvárúl-is nő, de felette későn. Igen jó, ha a' ró'sát gyakran által-ültetik: de leg-alább, minden ötödik esztendőre egyszer, mikor meg-kezd vénhedni. De el kell elébb a' felit metélni, és a' felettebb való ágakat le-vagdalni, 's a' kik meg-szártanak; így megént meg-újulnak, és zöldülnek. Találkoztak olyanok-is, a' kik Majusban hól-d-töltekor el-ültették a' ró'sát, 's Decemberbe virágzott. Hogy pedig idején ró'sád legyen, ás egy vermeta' ró'sa bokor körül, és öntözd-meg kétszer napjában reggel, és este, lágy meleg vízzel. Ha a' ró'sát alma-fában szemre óltyák, azt írják felölle: hogy akkor virágzik, mikor az alma érik.

A' Hollandiai Ró'sa hives, és kevesé meleget szeret; nem-kell ötet nyírni, hanem a' vén ágokat le-metélni. A' tarka ró'sa meleget, szabad, és nedves helyt keres, kemény földbe gyönyörködik. Az virágjának hamar meg-árt a' köd. Nem-kell ezt nyefni, csak az gyenge hegyét le-csapni. A' fehér ró'sa mind hideget, meleget, nedveséget el-szenved. Az régi ágait, a' tőkégig le-kell vagdalni, ki-keletnek elején, hogy fiatalok nőhessenek, az kiken egy vagy két bimbót hagyhatni, hogy sűrűbben nőhessenek.

Az ba-

Az balavány fejer ró'sa, mivel igen hajladozó vékony ágai vannak, alkalmas a' lugafokra. Nem-kell őtet nyírni, hanem csak az száraz agokat le-vagdálni; a' fiatal növényeket, a' kik bőven jönnek-ki az alsó ágai-búl, a' vénekkel egyűvé-kell alkalmaztatni. Az hólnapi ró'sát, mivel gyakran virágzik, leg-alább kétszer esztendőben nyelik némellyek. 1. Octobernek végén, és akkor csak-nem a' földig, hogy újjonnan nemzen fiatalokat. 2. Martiusba, és akkor három vagy négy ágat meg-hagyván, a' többbit ki-metelik. Az nyesésnek ideje leg-jobb, három vagy négy nappal hól-d-tólte előt: de az nyesés előtt tizen-ötöd nappal, nem-kell őtet öntözni: hanem mikor jól meg-szomjúhozik, előbb környúl meg-kapallyák és a' régi földet el-vonván róla, a' helyét, az embernek el-nyirt hajával, vagy tellyeséggel el-rothatt ganjjal bé-fedgyék. Az-után, jó földet tölcsenek reájok, és gyakran öntözzék: a' nap fényel is néha vigasztallyák, 's az hidegtúl valami lágy meleg helyen óltalmazzák. Hasonló képen-kélt bánni efféle ró'sákkal, az táblába hadgyák; csak hogy télbe bé-kell fedni és mikor a' verő-fény szólgál, egy kevesé meg-nyitni, 's étfakára megint bé fedni. Ez mind jó tudomány az meleg helyeken. De minálunk, a' hól hivessebb az Eg, azt experiáltuk: hogy ha ilyen kényesen, meg-nem nyelik-is, csak a' vén ágait le-mesék, mind eleget virágzik nyaratzfaka; csak jó záros földé legyen táplálására, és gyakran meg-öntözzék. Ha szaporítani akarod, meg lehet bújtatással: avagy ha a' veszőt, melyet őszel el-metesz, a' földben temeted nem-igen mélyen: úgy a' hegyét el-metzven, két újnyíra állyon-ki az földből.

Sárga Ró'sa, hives helyet kedvel, erős földet, és

szabad eget; azért nem-kell őtet se meg-kötözni, se léczekkel meg-támogatni, meg-sem kell nyirni; hanem az heában való ágokat, és a' kik rőszül nőnek, 's megasztak, el-metélni; az virágjának-is jobb részét, mikor még bimbóban vagyon, le-szaggatni, hogy a' többi annál tökéletesebben virágozhassanak. Az apró ró'sácskákat sem-kell nyirni. Efféle apró ró'sácskából, se vizet nem-égethetnek; se más-féle orvóságnak nem-alkalmas: hanem csak meg-kell őtet szárasztani, és az ruhák közzé hinteni.

Az Ró'sa virágot, miképen-kell sokáig frissen tartani, külömb külömb-féle színébe őltöztetni, conservákat, vizeket, 's a' t. belőle készíteni, másfűt leszen meg-irva:

Az ró'sa virágon lévő harmatot, ha ki egy tiszta tollal le-szedi, és meg-gyűjti, 's cseppenként az szemében ereszti: midennémű szem fájját, és folyásokat meg-gyógyít.

XV. RÉSZ.

A' Virágoknak közönséges munkáirúl.

§. I. Az Virágos földnek ásásárúl, vagy kapálásárúl.

CLI.

ODa-fel 2. Részében ennek az Könyvnek meg-írtam: hogy az virágoknak való föld, leg-alkalmasabb az mértékletes, és közép-szerű föld; a' ki se igen záros, se igen sovány ne-legyen. Mert ha igen záros, a' gyökerét szaporittya ugyan bújnán: de annál fősvényebb az virágoknak nemzésére, holott ezeknek ékesen, és bőven való táplálásokra tartatnak. Ha igen sovány az gyökerek, magtalanúl maradnak, és ki-vesznek. Leg-jobb közép-szerű földnek itéli Joannes

nes Baptista Ferrarius, az káposztás kerti földet; mert *Flora 1. 1. 6. 6.* noha ezt minden esztendőben ganéjazzák; de mivel sokat süti a' nap, és az eső áfztattya, maga is a' káposzta a' földnek zírját jól ki-szija: azért mértékletessé válik. Igen jóvallyák némellyek, az reves fűz-fában; vagy nyár-fában lévő rodhatt fa-móhot, az kit jó földel őszfe elegyitenek. Az úczán, avagy úton heverő sárt-is, a' ki alkalmas ideig szekerekkel meg-tiportatott, meg-nem vetik a' Kertészek; a' kiknek egy-néhány féle készitet földet kell öreg vermekbe tartani: az virág magok, és gyökerek külömbségéhez képest. Mivel némellyik, efféle káposztás föld közzül ziroffabb: némellyik soványabb: némellyik ritkább: némelly tömöttebb szárazabb; avagy nedvessebb, avagy könnyebb, avagy nehezebb: az mint oda fel-is meg-irtam, és közönségesen külömb-féle nemeit a' virágoknak, magánosan micfoda földet kívánnak.

Meg-választván azért a' földet, minek-előtte a' virágokat bé-vetik, avagy ültetik: izúkséges a' földet meg-ásni, vagy kapálni. 1. Hogy az hafzontalan-fű, és gyom az ásás, vagy kapálás által, ki-gyomláltafsék: hogy ki-ne szija az földnek nedveségét, kivel az virágoknak, és veteményeknek tápláltatni kelletnék. 2. Ha meg-nem nyirtatik, és töretik az föld: nem-veheti-bé a' magokat, az kik puha ágyat kívánnak. 3. A' tenyésző eső, és napnak sugári, s az több csillagoknak erejek sem hathattya által, a' földnek belső részeit, ha kemény; és mint-egy erős hejal bé-vont a' föld.

Az ásáshoz, két dolog kívántatik: az idő, és mód. Az idő-is kettő: Ki-kelet, és Ősz. A' ki őszel akar új kertet készíteni: az, ki-keletkor állá-meg az földet. A'

ki, ki-keletkor: az ősznek elein. Mert az nyári melegség, és téli hidegek által, az göröngy, és ciüport, el-
 ősztatik: az hejában való gyökerek, és fűvek-is az de-
 reknek, és hévségeknek erejek által, meg-emésztdnek.

Módgya pedig, az ásáznak ez. Hogy ha a' föld, a'
 hól kertet akar sz csinálni, igen el-vadúlt, és fok bojtor-
 ján borította-el: ha lehet, az öreg kórokat elsőben ki-
 vonnyák, és az-után színtsák, avagy kapállják-fel, ki-
 keletkor vagy őszel; és szorgalmatosán ki-gyomlálják.
 Az mit ki nem gyomlálhatnak, hadgyák az göröngy
 alatt; hogy jóvendő nyárba; vagy télbe meg-rothad-
 gyon: és ugy-kell hagyni a' jóvendő ki-keletig, vagy
 őszig. Akkor vízontag három-ágú vas-villával, meg-
 kell forgatni a' cfoportokat, és ugyan aval ki-szedni, az
 ben-maradott fűvet. Az-után, bőven ganéjt-kell reá
 hánni: és ugy-kell hagyni, még az föld bé-íszza annak
 nedveségét; az-után harmadszor, megént meg-kapál-
 ni, vagy áfoval meg-áfoi, hogy az ganéj alól fordúlljon.
 Ezt, szépen gereblyével meg-egyenesítvén, az miné-
 müt kívánsz, olyan magot vethetz belé. Némellyek
 azon szorgalmatoskodnak, hogy első esztendőben, ne
 igen méllyen áffanak az veteményeknek: ugy-mint,
 vagy két tenyérynire. Második esztendőben, négy te-
 nyérynire, vagy egy öreg lányira; ugy hogy az új földet,
 a' kiben még semmi sem vólt, fellyül-hagják: és a'
 göröngyöket alól forgassák. Harmadik esztendőben,
 még alább mennek, és új földet hánnak fellyül, az régít
 el vetvén: és így, ha minden esztendőben új földet for-
 gatnak-fel, igen kevés, avagy semmi ganéj nem-kell
 hozzá.

Virgilius, 's más Gazda emberek-is igen reá vigyáz-
 nak,

nak, hogy mikor szántanak avagy ásnak; ha akkor az hideg Etízi-szél fúj, ne-mozgassák a' földet. Mert ennek az szélnek hidegsége által, az földnek likacskái berekesztetnek; azért a' magok, és gyökerek nem-ragaszkodhatnak a' földhöz; és az szükséges táplálások sem lehet. Ezt pedig, nem-csak a' virágokban: de még más veteményekben-is, meg kell tartani.

A' virágok, nem-igen kívánnák a' gyakorta való kapálást; hanem, minek-előtte el-ültetnek, avagy vetnek: és a' kik a' földbe maradnak, azokat fellyúl ki-keletkor, mikor az levelek ki-vér, két-ágú kapácskával, meg-kapálhatni: és ha igen száraz volna a' föld az körülöttek meg-ingathatni, de nem télbe: mert az hideg könnyebben által-hattya őket. Néha az száraz földet is el-vonhatni, és újjat hányhatni az virágok körül.

§. II. Az Virágos földnek ganéjozásárúl.

AZ ásás után következik a' trágyázás, vagy ganéjozás. A' ki záros, és tenyésző föld, annak nem-szükség az ganéj. Ha igen száraz, és igen nedves, azt ganéjjal-kell meg-jobbitani. És így, az felettébb való szárazságot, vagy nedveséget, bővebb ganéjozással; a' közép-szerűt, mértékletességgel kell-segíteni. CLIV.

Ehez pedig szükséges, hogy tudgya az ember meg-választani, a' ganét, és meg-ősmérni, mellyik alkalmatóssabb. Azt háromállatból vehetni, ugy-mint tollas állatokból; emberből; és más négy-lábúakból. A' tollas állatnak ganéja, mivel igen száraz, és hevítő; igen meg-melgíti, és meg-gyújtja t' földet. Azért, csak igen nedves helyeken szolgálhat valamit; ugy-mint

mint a' Galamb, és tyúk ganéj. Az lúdtúl, és kácsátúl való, semmire-kellő. Az ember ganéj-is mivel efféle természettel bir nem-igen alkalmas. Leg-jobb, az négy-lábú állatoknak ganéjok. Azok között-is némelyek, mindeneknek-felette inkább jóvalyák az szamár ganéjt; mert az, sokáig eszik, és jól-meg emészti az eledelet. De mivel afféle állat, igen szűk a' mi Országunkban: nem-élhetünk felette véle. Második helyt adnak az Juh ganéjnak, fő-képen az gyökerekre, és veteményekre. Az-után a' kecske ganéjnak: de mivel effélékkel sem igen bővelkedünk, elegendyünk-meg a' tehén ganéjjal: a' ki igen jó, és jobb a' ló ganéjnál; leg-alább való a' dísznö ganéj.

Az sem elég, hogy meg-ísmérje ember az ganéknak közönségét: hanem azt-is meg-kell tekinteni, kivel minémű földet trágyázhatni; mert az melegekkel, ugyanint a' tollas állatoknak, embernek, és lónak ganéjával, az igen nedves helyeket. Az ki nem-felette nedves: Juh, tehén, kecske ganéjjal. Azért a' ki-keleti ganéjözásra, tehén, Juh ganéj hasznos: a' ló ganéj nem-anyira; mert ez nyaratszaka, igen meg-sűti a' földet. Az őszire jobb mert az alatt az szőlő venyike, 's vetemények melegecskén fekűsznek: fő-képen ha hó esik reájok. De reá-kell vigyázni, hogy sűrűen ne-hánnyák reájok. A' fák, tehén ganét kívánnak. A' virágok pedig, a' kik gömbölyű gyökerűek, nem-kedvelik a' ganéjt: az mint oda fel-is meg-moodottam. A' többi a' kik szeretik, micfodásban gyönyörködnek: fellyül-is meg írtam, 's alább-is meg-leszen.

CLV.

Két-féle ganéj tartó helyt rendelnek a' Kertészek, Egyikbe, a' hóvá az új ganéjt hánnyák. Másikba, a' honnét

honnét az régi, és el-rothadt ganéjt ki-hánnyák. Ne legyen igen mezsze a' virágok kerítésétül: hogy a' kike szűkséges, közszel érhelessék. Az több szagos virágoktól, hogy azokat, nehéz illatok által, meg-ne sértessék: elég távúl. Kinek jó kemény földje legyen mind alól, 's mind környül: hogy által ne szivárkozzék a' ganéjnak nedvesége, kibenn annak ereje foglaltatott. Ezen kívül legyen árnyékba, és félen: hogy az-nap meg-ne szárazsza, és ki-ne szija. Azért ha lehet, víz folyon reája. Ázon kívül az új hóldra, nyári hólnapokba, vasvillával meg-forgassák: hogy egy-aránt rothadgyon meg. Az igen friss, és új ganéjjal nem-kell élni; mert az jó magokat ki-sűti, és rozsz fűveket nemez, annak fellette, ártalmas férgeket. Az esztendőst sem jóvallyák ezen okért; hanem három esztendősz leg-jobb, avag leg-fellyebb négy esztendősz. Mert azomban, ha mi búz volt benne, ki-párállott; ha mi keménység, meg-lágyúlt.

Az ganéjhozásnak ideje-is kettő, a' mint az ásásnak; a' ki-kelet, és ősz. A' szagos virágokhoz, és veteményekhez való földet, leg-jobb ganéjhozni, mindgyárt mihent ásót, vagy kapát szenvedhet, Februariusnak végén, vagy Martiusnak elején. Az melly trágyázás, elég az közép-szerű földbe: ha kétfzer vetik-is bé azon földet. Egyébként ha csekély a' föld, Sz. Jakab nap tájban, valami keveset hinthetni reá. A' fának ganéjhozásárúl, szollok tulajdon helyén. Egy szóval, akár mikor trágyázza ember a' kerteket; de mindenkor azon legyen, hogy mikor az nap-nyúgatti szél fúj, és hóldfogytára, száraz időben legyen az, mert így, nem-olly füves, mint virágos lesz a' föld.

Arra-

CLVI.

Arra-is szorgalmatosan rá kell vigyázni, hogy az melly ganéj még meg-nem emésztdött, és ritkult, avala' virágoknak való földet meg-ne ganéjazzák; mert a' mint egy-néhányszor mondottam, a' hagyma gyökereket ki-égeti, és meg-rothasztja. Némellyek az-is tanácsfolyák, hogy száraz legyen a' ganéj, minekelőtte a' földet őszfze elegyítik; azért meg-kell várni, hogy az ganéjnak nedvesége alá szivárkozzék a' földbe: leg-ottan forgassák-meg a' földet, és minden felől jól őszfze elegyítsék vele a' ganéjt. Kinek csak annyinak-kell lenni, az mennyi elég: hogy az meg-lankatt erejét a' földnek, és erőtlenségét meg-jobbitsa; mert jobb gyakrabban ganéjozni, hogy sem mint felettébb.

A' hól pedig igen szűk a' ganéj, annak helyébe élhetnek. 1. Agyaggal, kit a' halastókból, patakokból, és más víz-álló helyekből ki-ásnak; a' ki nem-fokkal alább való a' ganéjnál: fő-képen az Spárgára, a' ganéjos ifzap-is, a' hól ki-öntött az káposztás földre. 2. Igen, hasznos az reves, avagy rothadt fűz-fában, nyár fában, tőgy-fában lévő por, avagy föld, ha más jó földel őszfze elegyítetteti: fő-képen az virágokra, szagos fűvekre, és veteményekre. 3. A' Timároktól maradott cser hej, az mint oda fel-is c. 6. meg-írtam, ha két vagy három esztendő alatt meg-kezdett rothadni. Vannak az kik fejer kréta szabású földel, ganéj helyett élnek: meglehet ez az szőlő tövekre; de nem-az virágokra. Az mint se hamú, se sóó, sem eleven méz nem-alkalmas, azok közzé, hanem a' mint egy-néhányszor meg-mondottam, az káposztás föld, a' kiben a' ganéj földé vált. Azt pedig, hogy hasznosabb legyen, leg-alább minden hatodik esztendőben ki-kell ájni, egy vagy két te-

nyér-

nyérnyire; és megint az káposztás földre hordani: ez helyet pedig, más újabbat, és frissebbet, azon káposztás földről őszfe gyűjteni, és bé-hordani; mert az meg-vénhedett föld, ha fokáig úgy hadgyák, lassan lassan meg-soványkozik. De mivel a' tágas kertre, nem-érkezhetik a' Kertész, hogy minden esztendőben meg-ganéjzohaffa, azért leg-alább egy részét a' kertnek, egy esztendőben: más részét másodikban, harmadikát harmadikban meg-trágyázza; hogy minden harmad esztendőben az egész kert meg-zirosodgyék. Effele föld, nem-csak a' hagyma gyökerű virágosnak, Anemonénak: hanem szekfüeknek-is, rósáknak, virágos-fáknak, és cfemetéknek-is hasznos, és még az apró magoknak-is: csak hogy ezeknek jó aprón meg-rostállyák.

§. III. Az öntözésről.

CSak nem minden kerti veteménynek szükséges az öntözés, mikor igen száraz az idő; vagy természet szerint való, mint az eső, harmat, hó, 's' a' t. avagy a' Kertésznek izorgalmatoísága által. Három-féle a' hasznos, és jokor való eső. 1. Az melly ősznek végén, és télnek kezdetin esik; mert az által, az nemzéstül való erőtlenések a' gyökereknek, meg-újjúl. 2. Az a' ki mindgyárt a' nemzés előtt esik; mert akkor szükséges a' bőv eső. 3. Mikor a' fák el-virágoztak,

Az alkalmatlan, és ártalmas esők azok, kik az virágzásnak kezdetin, avagy közepin esnek; mert akkor mind el-vész, virágjában meg rothad, és le-húll a' virág.

Ha az eső meg-nem felel az Kertész kívánságának, az ő serénysége által, öntözéffel-kell meg-legíteni a' nedves

nedveséget alkalmas hónapokban, napokban, órákban, Mindenek felett, az időkre kell vigyázni. Csak nem egyenlő ítéletben vannak a' Kertészek; hogy nyárba, mikor délbe a' nap igen sűt, nem-kell öntözni. Kinek külömb külömb-féle okát adgyák, az kit én most nem-vizsgállok. Némellyek kivált-képen való okát azt adgyák: hogy a' virágok, avagy vetemények körül a' föld igen meg-szárad, és keményen meg-hártyázik, hogy az Étzaki harmat sem hathat az földbe, és ki-száradnak a' gyökerek.

CLVIII.

Mindazon-által az fővenyes földön, igen hasznos az déli öntözés. Leg-jobb ideje az öntözésnek, télbe ha sűkséges, a' nap-kelet után két órával; Nyárba mikor az nap el-akar enyészni, avagy el is enyészett; hogy télbe az étfzaki hideggel meg-ne fadgyon a' föld: nyárba pedig, hogy az reggeli öntözés által, az nappali hőség meg-ne sűffe: és mind a' kettő, a' magokat ki-ne tegesse.

Azon-kivül, nem-kell igen lassu öntözéssel öntözni, se felettebb való hertelenséggel, sokat egyszer-és mint reájok önteni; hanem arra való öntöző kannát tartson az ember, vagy rézbűl, vagy bádokbűl, vagy fábűl, vagy cserépbűl; kibűl egy vagy két arafznyi cső ki-állyon. Annak végén egy gomb, a' kin sok apró likacsok legyenek, kiken ki-öntsék a' vizet apránként, mint az kedves esőt, egy aránt esék minden felé.

Az kiknek ilyen edények nincsen, fa rosta-által öntöznek, fő-képen az palántra. Mihent az magokat el-ültetik, ha a' föld száraz volna, mindgyárt öntözhetni. Eszébe veheti az ember, ha elegendő nedvesége vagon az földnek; az vetemények meg-vidámodnak,

nak, és az virágok meg-frisülnek. Az igen fiatal vete-
mények, kevessebb öntözéssel érik-meg: hanem a' ki
immár fel-nőt, és erejében-is meg-öregbedett, mivel
szárazzabb, és melegebb természettel bír, többet ké-
ván, 's többet-is ihatik; azok is a' kik bőv öntözéssel
gyönyörködnek. Azokat pedig, a' kik immár meg-
vénhedtek, és az óság bántya őket; ritka, és mértékle-
tes öntözéssel táplálják, hogy idő-előtt meg-ne fojtsák;

Az öntözésre való vizet-is meg kell választani; mert az mélykútból való hideg víz, nem-jó arra; mivel
a' gyökeret igen hidegíti, és el-veszti. Ha pedig más
vizet nem kaphatna ember, elsőben ezt a' vizet tölcsék
valami sáffba, vagy kádba, és hadgyák a' Napon, hogy
ki szija az hidegségét: 's az-után öntözzék vele. Leg-
jobb az eső-víz, hanem azt valami sáffba meg-tarttyák,
és mikor szükséges, öntöznek vele. Az-után az folyó
víz. Az álló, és poshatt vizet nem jóvallyák: mivel az
posványos sűrűsége miatt, nehezen hathat által. Ár-
talmas-is igen a' bűze, férgeket hamar nevel. Nem-is
kell minden-nap öntözni, hanem másod nap.

Másképen-is öntözhetni, fő-képen az gyökereket;
a' többi között dinnyét, tököt, csemetéket, 's a' t.
tudnia-illik, mint az Kalendariumban-is meg-irtam n.
172. ha egy fazékba vizet töltenek, kivált-képen eső-
vizet: és abban egy, két, vagy három újni széles rú-
hát tesznek, kinek egy része, jó méllyen az fazékba le-
gyen; az másika ki-fizolgállyon az virágnak, vagy vete-
ménynek, vagy csemetének részére; azért melléye-kell
tenni, hogy egy kevesse magosfabban álljon az edény:
elegendő nedvességet ad. Ha ki-foly, meg-többet töl-
csenek belé, mikor száraz idő vagon, egyébként a'

vizből a' ki az levélre esik, férgek és csigák nőnek a' kik meg-eszik az levelet. Ha kevés tejet töltenek a' vízben, és aval öntözik a' fűveket: csudálatos-képen nevelkednek tőle. Ha az folyó vízben lévő rákokat megfőzik, és annak levélvel öntözik a' fűveket, hamar nőnek utánna: de ne legyen soós víz; mert ezt nem-szenvedhetik.

§. IV. Az Gyomláláfrúl.

CLX. **M**ivel mind az esők után, 's mind a' gyakor öntözéssel gyom, és hazontalan fűvek nőnek, az virágok, és vetemények között, az kik ezeknek táplálásokra szükséges nedvességet ki-sziják, és az földnek zírját, magokhoz vonzák; azért a' Kertésznek első gondgya legyen, hogy effele hazontalan, és ártalmas fűvektől az virágokat, és veteményeket meg-óltalmazza, 's azokat szorgalmatosán ki gyomlállyá; kit télbe, mikor a' föld meg-fagyott, és nyárba mikor igen vizes, el-kell távoztatni. Mert a' kemény földből, ha ki-szakasztod-is az levelet: de az gyökerét ki-nem vonhatod, és annál inkább nő. Mikor pedig igen nedves, sok jó földet vonszasz-ki vele, és féld, hogy az jó fűvet-is ki-ne húzzad egygütt, a' kire igen nagy gondod legyen, hogy meg-ne sértsed, avagy kezdeddel illessed: mert hamar ki-vezznek a' gyenge virágok. Azért, sem akkorra nem-kell a' gyomlálást hagyni, mikor igen meg-rögzöttek, és erősödtek a' földben a' fűnek gyökerei: se mikor még igen gyengék a' fűvecskék; hanem mikor immár egy-kevelésé meg-nőttenek hogy kézzel megfoghassa ember. Azokat pedig, az újjával fogja-meg a' levelei-alatta' gökereknek, és egy kevelésé forgassa-meg környül

környül a' fűvet, és egyenesen vonnya-ki a' gyökerét. Azért leg-jobb az eső után, mikor még lágy a' föld, és a' víz le-szívárkozott róla. Nem-is kell meg-tapodni a' veteményeket; azért az ágyakat, csak olly ízélesen kell hagyni, hogy felét el-érhesse egy felől kezével: más-felől-is felét. Arra-is reá vigyázzon a' Kertész, hogy a' gyomláló, ki-ne vonnya az ollyan fűveket, a' kit nem esmér; hanem meg-kérdgye elébb, és jól-meg esmérje, ne-talántán a' jó fűvet ki gyomlállyá, 's az roszszat ben hadgya. Azon-is kell lennünk, hogy a' gyomlálást fokára ne-hadgyuk: még a' fűvek a' virágokat, és veteményeket el-nyomják, eledeleket ki-sziják, és mint egy kőtelekkel meg-kőtoztetvén, el-fojtsák őket. Annál inkább, ha a' gyomot magban hadgyák menni, és a' magot szerte-széllyel maga el veti. A' végre, ha lehet, az ágyakat elébb meg-gyomlállyák, minek-előtte meg-virágozzanak. Ha azért igen nagy melegek járnának, jobb volna a' gyom közzött hagyni egy ideig, az kik alatt, mint-egy fedél alatt meg-maradnának: hogy sem mint azt ki-gyomlálván, a' verő-fényki-sűsse őket. Ezt pedig a' gyenge virágokrúl, és veteményekről-kell érteni; nem a' kik immár alkalmasin meg-nőttének.

Az útakat is, mivel gyakran a' fű bé-nővi, nem-kell igen fűvesen hagyni: hanem mikor egyéb szorgosabb dolga nincsen a' Kertésznek, vakaró lapáttal, a' ki egy tenyérszi széles legen, vakartassa-meg nyári, és száraz időben. A' gyomot egy kevesé az úton-kell hagyni, hogy egy kevesé meg száradgyon, és annyi földet ki-ne hordgyanak vele. Azt pedig, vagy ki-kell hánni; vagy egy helyre, a' hól meg rothadgyon, ganéjnak hordani. Az apró magoknak vetésekrúl, az ve-

CLXI.

teményeknek elültetésekről, és virágoknak; az vete-
ményes kertnek munkáiban találod.

§. V. Az Virágoknak némelly általmazá- fokról.

CLXII. **G**yakran történik, hogy az el-vetett magok, vagy magok szerént, a' föld-fzinére ki-verekednek; vagy történet szerént, a' földből ki-állanak. Azokat azért, ha még gyökeret nem-verték, mélyebben dugd-bé a' földben. Ha meg-gyökerestek, több földet hárints reájok. Hasonló-képen hány földet efféle magokra, ha nem-elég mélyen ültettenek, vagy vettettenek; a' kit meg-ísmérhetz arról, ha az leveleknek alsó része fejér.

Némelly virágokat, a' kiknek hosszú gyenge szárok vagyon, hogy az szél le-ne törje: pálczáczkával, vagy karocskával-kell meg-támogatni, és ha szükséges, hozzá-is kötözni. Ha az edényben ültetett virágnak gyökere, betegeskedni találtatik; kit észre vehetni, ha az levele sárgúlni, és lankadni kezd; félre-kell az edényt fordítani, és vizet-kell reá tölteni, még az gyökeréhez ragadott föld el-válik tőle. Ugy hogy, a' gyökerének fzeve, avagy fél-része, az apró gyökerek szálkáinak sérelme nélkül ki-nyittassék, és meg-mofattassék. Az meg-vezett részét, kéffel el-messék az nyers-ig: és fél-oráig, még meg-fzárad, föld nélkül legyen: az-után, terpentina gyantával ószfe elegyített viafzal kennyék-bé az febet: és száraz sovány földel tölcsek-meg a' vermet, a' kit ki-vájtanak.

Ha pedig az földben ültetett hagymás gyökér,
ugyan

ugyan azon jelekből, fogyatkozásban találtatnék: a' környül való földet, óva el-kell vonni tőlle, és fa-késsel a' gáncsot az nyers-ig le-kell vakarni, és az meg-veszett hejait le-kell vonni, s hasonló száraz, és sovány földet, megint bé-tölteni a' ki-áfott vermet. Ha ismét a' gyökérnek, vagy bulbusznak, szinte az alsó része veszett volna-meg: éppen ki-kell áfni, és az meg-írt móddal orvosolni. Ha az levelei, avagy virágok körül volna valami hiba, vagy hervatság, vagy pókhálos, harmatos, gomba szagú peniszél vólnának bé-vonva: a' kik mintha vassal metzettek volna-le mind gyökereztül meg-emésztik a' virágokat, és veteményeket: Azért abban az földben, vagy darab bőr, vas, forgács, vagy mi efféle fogyató állat vagyon, a' ki meg-nem rothadott, földé sem vált. Annak-okáért mindgyárt a' meg-veszett földet, a' ki az gyökér körül, és fellyül is vagyon, el-vonnyák róla; hogy meg-ne sértsék a' gyökereket, és más friss, száraz, sovány földet töltsenek reá.

Az virágokat, és azoknak száráit ártalmas kézzel CLXIII. illetni; nem jó mert el vész a' virág. Ha le-kell szakasztani, inkább késsel metsék, avagy kőrömmel csipjék-le; hogy sem mint kézzel szakaszák. Mikor pedig le-akarják szakasztani, imitt amott kell le-metzeni. hogy maradgyon még-is ritkán az ágyacskákon az virágokban. Az szárokat is jól alá metsék, hogy a' gyökereknek eledeleket ki-ne szíják; és az virágoknak ékefségeket el-ne vegyék.

Némellyek, mihent a' virágok el-virágoztak, és le-húllottak: mindgyárt földig el-metélik leveleket a' virágoknak; ítélvén, hogy az által jobban nő az gyökerek. De ezt a' tarolást, közönségesen nem-jovallyák

lyák a' Kertézfek. Mert ez által az seb által, a' vete-
ményeknek éltető, és nemző eleveliségek ki-párállik,
és a' gyökerek vagy el-vesznek, vagy igen magtalanná
lesznek. Jobb azért, hogy a' virágos táblák, levelesek
legyenek, hogy sem kopaszok. Sőt evel a' tarolással,
mind az kemény hidegnek, mind az sűtő verő fények
után nyitnak: hogy az gyökeret, vagy meg-szárasszák,
vagy meg fojtsák.

Az gyenge, és szép színű nemes virágokat, ugy-
mint Anemone, Ranunculus, és Belgiumi Tulipáknak,
és többeknek virágit, az sűtő verő-fénytől meg-kell
óltalmazni: fő-képen az veres skárlát, Cinobrium, 's
effele színűeket. Mert a' verő-fény, meg-vesztegeti
színeket, és haloványok lesznek. Azokat pedig, vagy
ágakkal, vagy gyékényel fákra vonván, vagy más fe-
déllel vonnyák-bé. Ugy hogy étfakára, vagy esőre,
vagy mikor az verő-fény nem-sűt, ki-nyithassák. Ol-
lyan eszközzel-is bé-fedhetik, hogy a' melly felől a' ve-
rő fény szolgál, arra fordíthassák: és a' virág árnyékba
maradgyon.

§. VI. Miképen-kell Télbe, a' Virágokat, és idegen fákat, óltalmazni az hidegtől.

CLXIV. **M**ivel az mint oda-fel meg-mondottam, némelly
virágokat, az quartéliokban-is, kin-hagyanak;
néha az hideg-is meg árt nekik, ha bé-nem fedik: kik-
nek nemeket, és neveket-is meg-írtam. I. Az csomós,
és gömbölyő gyökerű virágokat ha kin-hadgyák, és
valaki bátorságnak okáért, bé-akarná fedni: mivel az
ganéjt nem-szeretik, 's ánnál inkább a' ló ganéjt: meg-
írtam,

írtam, hogy deszkával fedgyék-bé, és arra rakják az ló ganéjt, hogy néha néha az verő-fényre ki nyithassák.

2. Az tellyes, és gyenge virágok gyökerét, csak fa levéllel-is, vagy szalmával bé-fedhetni: csak hogy az szalma alá örömeft bújnak az egerek, és kárt tesznek az gyökérbe. NB. Ha tők levéllel, tők szalmájával, vagy inkább szárával, akarmit-is télre bé-fedgyenek: igen meg-óltalmazza. Mert ennek olly természete vagyon, hogy kivált-képen ellenzi az hideget, és nem-engedi, hogy árthasson annak, a' mit aival bé-fednek. Hasonló-képen az tengeri HINAR, avagy inkább az tengeri szőna, a' mint az Németek nevezik kibén ivegeket szoktak takarni.

3. Az melly virágok ágas-bogasok, vagy hoszszú vékony veszejek vagyon: ugy-mint Genista, Jesamin, fűge, és több efféléknek veszejit őszsze kötözik, és le-hajtyák; fákat, sövényeket, vagy deszkákat támasztanak oldalaslag melléjük: azt meg töltik ló ganéjával jó temérdeken, az-után földet hánynak reája.

4. Az mellyeket edényekben vísznek a' pinczé-ben, vagy meleg bóltba, azok alá gantár fákat rakjanak: a' pincze ne-legyen nedves, hanem száraz. Délre ablakja legyen, a' kit néha néha meg-nyithassanak: és az Napnak sűgárit bé-bocsáthassák. Mikor pedig az pinczébe víszik akár virágokat, akár fűveket, akár cfemetéket, és fákat: igen reá-kell vigyázni, hogy nedvessen bé-ne tegyék, hanem szárazon. Hasonló-képen azok se legyenek nedvesek, a' kiket az ágyakban bé fednek; mert hamar meg-rothadnak, és az hideg-is ha meg-érin-ti, hamarébb el-vesznek. Azért nem-árt egy kevesé földet alá tenni őket, ha igen nagy hideg nem-szolgálna,

na, minek-előtte bé-tegyék: hogy meg-szikkadgyanak, és száradgyanak.

CLXV.

5. Arra-is figyelmeteffen reá-kell vigyázni, hogy télbe a földel alá, avagy pinczében, vagy házban az eső bé-ne esék, se ne szivárkozzék: fő-képen, mikor igen meg-fagy. Mert efféle víz felette ártalmas, és az hó víz-is. Azért, ha valami képen vagy likacskán, vagy hafadékocskán bé-fúja a' szél a' havat; az ágakrúl, és levelekrúl, le-kéll rázni: és az allyárúl-is el-sepreni: az likakat-is vagy ganéjjal, vagy mőhval, vagy szószfel szorgalmatofsan bé-csinálni. Ha pedig ablakocskát, vagy lélekző likat szánfzándékkal hagynak az ilyen házon: mikor a' Nap-fény szolgál, és melegecske van, meg nyífsák azokat; hogy az apró csemetekre reá szolgálhasson a' fényesség: és az rekkenő Eget el-olzlaffa, 's az felettébb való árnyéki nedveséget, meg-emészt-heffe. Mihent pedig a' Nap el enyézlik, vagy bé-homályosodik: mindgyárt bé-tegyék, hogy az hideg meg ne előzze.

6. Az sem ártalmas, ha mikor igen meg fagy, avagy igen hideg vagyon, az ilyen házakban, vagy pinczében tüzet rakjanak, jól meg-száradott fábúl, avagy eleven szénbúl. Mert az ilyen-fa világofsan, és fűst-nélkül ég: és jó melegetád, a' ki fokáig tart. Nem is csinál olly nagy lángot, és fűstöt, a' ki az fákban, és virágokban kárt tenne; kivált-képen pedig a' Czitromfáknak kévántatik ilyen melegség. Mert azoknak inkább árt a' hideg, és dér, a' kik több nedveséggel bővelkednek hogy sem mint a' kikben szárazság találatik.

7. Némellyek, fő képen a' Nagy Urak, a' kiknek elegendő költségek vagyon; az föld színén fa-házat csináltat-

nálatnak, faragot gerendákból, fa-öszlópok közzé. Avagy a' mint szokás, egy-más közzött rovátskolván, mellyeket két-élre öszsze-csínálnak; 's azoknak közeit, és likait mohval jól bé-dugják. Az-után temérdeken, vagy mind mohval (a' ki jobb az ló ganéjnál,) vagy mind ló ganéjjal meg-rakják oldalaslag. Némellyek az gerendák helyett, rendel deszkákat raknak, a' közeit mohval töltik-meg: és ha kívántatik, kívül ló ganéjt raknak melléjek. Hasonló-képen földet-is vagy deszkából, vagy findelből csínálnak neki; és azt-is mohval bé-rakják ki-keletkor, mikor immár a' hidegtől, és dértől nem-félő, megént el-szedik egy-mástól; és az gerendákat, 's fedelét meg-tarttyák má'zorra. Az ilyen házak, kivált-képen szolgálnak afféle fáknak, és csemetéknek, a' kik mindenkor a' földben vannak. Azért afféle fákat, jobb részére a' fal-mellé ültetik. Az melly fal, hátul Etszaki-szél felől építtesék jó magossan fel; hogy mind az Etszaki szélnek sanyargatásátúl; 's mind az kegyetlen hidegnek keménységétül, meg-óltalmazza az edényekben, és földben lévő virágokat, és fákat; 's mind pedig egy részét, a' ház fedelezésére való gerendáknak, arra tehetség. Olly magos-is legyen pedig, hogy az fák, a' kik benne lesznek, meg-ne fullyanak, hanem szabadon álhassanak.

8. Esztergami Ersek Urunk ö Natsága, sok módot probálván, az ilyen idegen fáknak, és csemetéknek telben való meg tartásában, jobb módot nem talált: (mivel ha ganéjt raktanak, vagy nádat a' fedelére, az ganéjnak ártalmas nedvesége, és a' hó-víz bé-szívárkozott: és által hatván, el-vesztegette a' mit meg-ért;) hanem ö Natsága, nagy széles árkot áfatott, közzel két-ölnyi

mélységre: hofzfa annak a' ki mint akarja: két felől-is hasonló-képen. Az melly árkot, mind két-felől meg-béleltetett: hátul magofabb fallal; elől egy kevesfé fellyebb az föld-szinénél; a' közepin annak az ároknak, cfináítatott Délre egy-néhány önyi házat. Két-felől ajtókat, a' kin az edényeket bé-vihetsék: fellyül pedig az föld-szinén, három alacson ablakokat, az kik ugyan azon Délre szolgállanak: és mikor az Nap-súgára fényeskedik, meg-nyithatsák. Fellyül deszkával megpadlották, az mint szokás, és agyaggal meg-töltötték. Azon kívül, a' padláson cfináltak deszkából egy jó arafnyi szélelségre, két vagy három helyen lélekző likat, mint egy kéménykéket, a' hejázat alá; a' kit bétehetnek, 's ki-nyithatnak mikor kívántatik. Azt a' házat szokás szerént bé-fedték, és síndelezték. Belől a' házban, két kályhás kemenczét raktak; az kiket mikor felettébb való hidegek járnak, kívül bé-fűjthessenek; hogy lágy meleg legyen a' ház: hogy a' virágoknak, és fáknak gyenge ágai, az hidegtől meg-ne véteffenek. Azért szoktak az Kertészek az olyan házakban egy kis edénybe vizet tartani, és reá vigyázni; hogy ha a' víz meg akar fagyni, bé-fűtsék az kemenczéket. Ha nem; nem-szükséges. Abban a' házban, a' fal mellé, állásokat cfináltak: a' kikre egy-néhány sorba az apró edényeket, és fazakakat rakják. Az öregeket, a' közepin gantárokra; úgy-mint narancs-fákat, citromokat, lemoniát, és többeket. Ide-ki a' fal mellé ültetik a' fűge fákat, laurusokat, és többeket: az kiket őszfe-kőtőzvén, meg-hajtanak; vagy deszkákat, vagy sövént melléjek tévén: azt elsőben lő ganéjjal; az-után csak azon veremből ásván földet, jól bé-fedik, hogy ne-árt-hasson

hasson a' hideg nekik. Alól egy kifs likat hagynak néhol, a' kin az macska bé búhaisék, és egerézfessen, mert az egér, télbe igen meg-rágja a' fűgének a' hejét.

Mind ezeken kívül, néha véletlenül meg-fagynak CLXVII
a' gyökerek, bulbusok, fűvek, virágok, és csemeték: kiket segíthetni, hogy megint az előbbeni állapottyokra térhessenek. Ha tudnia-illik, csak úgy hadgyák őket: se hozzá ne-nyúllyanak, se lehelletekkel ne-illesék; hanem magoktól meg-ólvadgyanak, és a' bé-férkezett hideget ki vésék. Azért igen reá-kell vigyázni, hogy a' fagyos gyökereket fűveket vagy csemetéket, a' meleg szobában ne-vigyék; mert úgy meg-rothadnak, és meg-vesznek. Kivált-képen a' répa, retek, vörös-répa, sárga-répa, földi-alma, és többek effélék. A' kik noha úgy meg-fagynak, és kemények lesznek, mint a' kő; de ha úgy hadgyák, hogy magoktól a' fagya kimennyen, meg jók, és hasznosok lesznek. Az Rosmarin-g-is a' kit télben hideg szobában tesznek, 's az gyökérét földel bé-fedik: ha szintén az a' föld meg-fagy, és meg-keményszik is rajta: ha magán hadgyák, úgy hogy el-jövéen az Egnek vékony melegsége, meg-lágyítja a' földet, 's meg-enged: kár nélkül vissza-tér az régi nyersségére, és meg-éled. El-annyira nem-szenvedhetik a' fagyos növények az lehelletett, vagy illetést, a- vagy hertelen bé-fűjtött szobának melegségét.

Annak-okaért, az hidegtől vagy dértől lett károknak, két-képen vehetni eleit. 1. Az plántáknak, kiket kivált-képen való edényekben ültettek: lágy meleg pinczébe való által-vitelével. 2. Ha azokat jól bé-fedik; az mint oda fel is meg-írtam. Az hely, a' hová bé-viszik, ne-legyen új-kőfalból rakott: avagy nedves,

akár kőből, akár téglából rakják. Mert mikor engedni kezd az idő, igen ártalmas nedveséget szerez a' kő-fal. A' kit pedig meleg szobában tartnak, az is veszedelmes; mert így, nem-szokván az hideghez, ha leg-kissebb hideg éri-is, avagy ha idején ki-hozzák a' Napra, megárt, és el-vész. Azért mikor efféle plántákat, vagy csemetéket ki-keletkor ki-hozzák a' meleg szobából; ne tegyék mindgyárt szabadgyában a' levegő égre; hanem egy-néhány napig, valami hejazat alatt, vagy árnyékba hadgyák: még hozzá szokik a' friss, és hives szellőhöz,

CLXVIII.

Ha mikor bé-fedéssel akarja valaki az kin-hagyott plántákat, és növényeket az hidegtől, és égi háborútól meg-óltalmazni; Elsőben az földnek szerét, avagy az fiatal csemetéket, egy réfnyre környős környűl jó földel fedgyék bé: az-után tehén, vagy ló ganéjt rakjon környűlőtte. De jól reá vigyázzon, hogy valami-képen az gyökerét; vagy az tőkéjét a' fának, vagy az plántáknak ne-érje. Mert ki-égeti, és annak nedveségét, mind magához vonfsza. Harmadszor, a' fának, fűnek tetejét, avagy mind éppen szalmából csúcsosan csinált fedéllel bé-fedgye: és hogy a' szél le-ne hajtfa, körül oda kötözze. Mindaz-által, az szalma süvegnél, jobbnak ítélik némellyek csővéből, vagy kákából, jó sűrűen varfa formára öszsze-szótt süveget. Némellyek, ivegből csináltatnak víz égető iveg marad magos süveget: kinek az tetején likat hagynak, azt teszik az gyenge virágokra; s meg-óltalmazza őket a' dértől, hidegtől, hőtől. Az iveg, a' Nap sugáritól meg-melegszik, az levegő ég-is benne: melly az virágokat érvén, kényszeríti azt az virágzásra. Az felső likon-is ki-lehellődik az levegő-ég, és más friss érkezik belé. Némellyek az dér, és fagy

és fagy ellen, egy fazekat töltenek-meg vízzel, és azt a' fák gyökerei mellé teszik: hogy az magához szija a' dért. Sőt még az fáknek gyökereiről is a' földet le-von-szák, és úgy hadgyák télbe, még a' fagy ki-megyen az földből: s az-után fedik-bé, és így, nem-ártana a' dér a' fa virágának. De a' Kertészek, sokaknak tanácsából ne-mérfézzelje ilyen veszedelemre vetni a' fakat, és csemetéket: fő-képen az hideg tartományokba. Noha talám inkább használ ha azoknak a' csemetéknek, effé-le edényben töltött víz: a' kiket a' pinczében, vagy börtben vísznek, csak hogy a' gyökérére ne-tölcsék, magához vonván a' hideget.

XVI. RÉSZ.

Virágoknak Mesterséges nevelésekről, és munkáiról.

§. Hogy az Virágok idejében, vagy későbbben virágozzanak, és sokáig meg-maradgyanak.

HA a' Kertész szorgalmatos, és serény akar lenni, CLXIX.
könnyű Mesterséggel végbe viheti azt: hogy némelly virágok, szokott idejeket, virágzásokkal meg-előzzék. Annak-okáért, vegyük elé például a' Ró'sát; (az melly mesterséget, más virágokhoz-is alkalmaztathatni.) Ezt ha akarod, hogy idejében virágozzék: őszel ültess cserép edénybe jó vékony, ganéjos, nedves földbe. Minden-nap kétfézer meg-öntözzed meleg vízzel; mikor hideg-szelek, vagy nagy esők szolgálnak, hejzat-alá vidd: étszaka kin-ne had fedél nélkül. Minek-utánna az télnek kegyetlensége, fagyak és de-

és derek meg-szűnnek, és a' Napnak vigasztaló sугári fényeskednnk: ki-hozzad a' Napra. Ha ki-keletkor csi-rázni kezd, melegebb vizet tölcs reá. Ha pedig a' ró'sát, az földben akarod hagyni, als két-araşnyi földet az ró'sa gyökerérül-ki, és abban minden-nap kétfzer, ugy-mint reggel, és este-felé tölcs meleg-vizet; így idejében virágzanak. Csak hogy ilyen veszedelem éri őket: hogy az meleg víztől, hamarébb el-vesznek a' gyökerek.

Némellyek azt írják, hogy ha az Ró'sa ágocskárúl le-metzi az levél között növő szemecskét: és azt szemre mandola-fában ólttyák, a' mint szokás, idején virágzik, mikor az mandola. Hasonló képen ha alma-fában, akkor virágzik, mikor az alma meg-érik: az mint fellyebb-is a' ró'sárúl meg-irtam. Egyéb-ként ha ki azt akarja, hogy nyaratfzaka ró'sája legyen: minden hólnapban ültessen más más ró'sa gyökeret, és azt gyakran ganéjossa, es nyári napokban, minden-nap kétfzer öntözze. Azon-kivül, a' ki-keleti és nyári virágok, idején virágoznak: ha meleg, kövér, és vékony eszközzel ganéjoztatnak; ugy-mint ló ganéjjal, szőlő, és olaj mag-nak törkölyével. Így ha Septembernek végén az szek-füvet, viólát, és több efféle virágoknak némelly növé-feket gyökereitől le-metélled, és valamellyikkel, az meg-nevezett eszközzel bé-feded; télbe az hó alatis virágozni-fog. Az mint oda fel-is a' Narcissusokrúl, Hyacinthusokrúl, 's a' t. fel-találod. Noha az mint mondám elébb-is, meg-erőtlenedvén az annyok gyakran való virágokkal: eggyütt el vesznek. Egy szóval, akármi-némű magot az kigyó-hagymának gyökerében dugsz, az magatulajdon hésége miatt, hamarébb virág-zik.

Hogy

Hogy pedig későbbben virágozzék az ró'fa, a' hó alatt; minent ki-csírázik, más alkalmas földben ültetted-el. Más-képen-is, a' mint fellyebb mondám, az óltáfrúl. Azon-kivül hogy az ró'fa, és szekfű későbbben virágozzanak, mikor az első bimbójokat ki-verik, csipd-el azokat az újjoddal, az Napra helyhezted, gyakran öntözzed, hogy meg-ne száradgyon; és így megtartatván az élesztő nedvességet későbbben virágoznak.

Ha ki akarja, hogy sokáig frissen meg-maradgyanak a' virágok télbe, vagy újjig-is, ilyen Mesterséggel éllyen. Mikor leg-jobb természet szerént való erejekben, és ékességeken vannak, s minek-előtte tőpörödni, és hervadni kezdenének, szakaszák-le az szekfüveket, szakalábat, kenyér-bél virágot. Baza-ró'sát, tulipákat, búza-virágot, fekete-kömény virágot, és több effelét: némellyeket egészen, némelly virágoknak csak leveleit szedvén-el, az egész virágtúl; rakják ritkán vagy lepedőre, vagy deszkára, vagy más cserép edénybe, tegyék a' kemenczébe, a' ki nem-igen hév; hanem félmeleg, és száraszszák hamar hevenyében. Mert ha sokáig benne tarttyák, el veszti színeknek ékességét. Ha így meg-száradnak, ted-el télre. Egy kék virág lincsen, kinek színe szárazon tovább tartana mint az szakalábnak.

Az verefs-szinű szekfüveket, választó vízzel, vagy erős-vízzel meg-kenik; avagy belé-márttyák, s ki-terjeztik deszkára, hogy úgy száradgyanak-meg, az színeket meg tarttyák, és keményeskké lesznek, az mint a' börtökben árullyák.

Ha sokáig frissen kívánna valaki a' virágokat tartani; szakasza-le még mikor jól ki-nem nyiltak, és tegye

tölgy-fa hordocskában; vagy ivegben; vagy cserép edényben: kőfőn kötelet reá, bocsássa a' kútnak mélyére: de úgy, hogy víz ne-mennyen belé. Avagy az fővenyes földben áfsák-el; szép nyersen maradnak: mikor szűkséges, vegyék-ki. Így bánhatni az fejér Liliommal; de az fa-edényt belől meg-kell szurkozni, és az Liliomot mind száraftúl le-kell metfzeni. Az cserép edény fe legyen mázos.

CLXXI.

Hasonló-képen, frissen sokáig meg-áll az Liliom; ha az szárát friss agyagba dugják. Ha ki azt kívánnya, hogy egyik Liliom, elébb virágozzék az másiknál, és különb időben; az gyökerét némellynek tizenkét, némellynek nyolcz, némellynek négy újnyira ültesse a' földben.

Az Ró'sának még jól ki-nem nyilt bimbóit, különb különb-féle mesterséggel tarttyák. Némellyek, olaj seprőt töltenek reájok. Némellyek a' zöld árpát, gyökereftől fűvestől ki-vonnyák: és mázatlan fazékban teszik, 's arra rakják a' ró'sa bimbókat. Fellyül-is hasonló zöld árpát, gyökereftől raknak reá, és bé-csinálva tarttyák. Némellyek nyers, és zöld árpát tesznek a' padimentumra, és arra rakják az ró'sa bimbóit. Némellyek el-mennek, 's a' ró'sa-fa mellé nádat ültetnek, és mikor zöld, az ízénél meg-hasittyák, 's abban teszik az ró'sa-fán lévő bimbót, a' ki még ki-nem nyilt, és papiroffal az hasadékot bé-csinállyák gyengén. Mikor szűkséges, le-metzik az nádat mind ró'sástúl, és lágy meleg vízben teszik; hogy ki-nyillyék. Némellyek le-metzik az ró'sa bimbót, és szőszszel bé-tekerik, és az metzését ólvasztott szurokkal bé-kenik, 's úgy csinállyák-bé az nádba; mind két-felől viafzal, az nádnek száját bé-dugják,

ják, 's úgy temétk-el az alá hajlott földben, hogy az eső reá-ne szivárkozhassék. Ha az száraz ró'sát, meg-hinted ró'fa-vízzel, és egy fazékba teszed; ötöd-napig az földbe el-ásva tartod, meg-frissül). Leg-közönsé-geffebb, ha egy fazékba elegendő bort és sóot töltesz: néha csak sóos víz-is jó, és azt ró'fa bimbóval, a' ki még szinte ki-nem nyilt, meg-rakod: jól be-feded, 's az pin-czében teszed; mikor ki-szeded az ró'sát, ted vagy az verő-fényre, vagy az kemencséhez; vagy csak az szád-dal-is ki-fújhatod, hogy ki-nyillyék.

Egy-szóval az váltazó virágzás idejének okai ezek; ha meg-tartoztattják az virágokat, vagy bimbóknak, és csiráknak le-szedésével; avagy az helynek melegsé-geivel: vagy kövérebb táplálással; vagy alkalmas mér-tékletességgel. Mert az idején való virágzásnak meg-tartoztatása, késő virágzást szerez; az által-ható meleg-ség, meg-nyitja az éltetésnek járását, és meg-előzteti az virágzást; a' tápláló kövérség, és mértékletesség, a' késedelmes virágoknak elé-hozására, elegendő erőt ad.

Azon-kivül, ha ki az virágokból égett sónak me-fferségét, az virágoknak csudálatos nemzésekben akar-ja tudni; olvassa *Floram Joannis Bapt. Ferrarii lib. 4. c. 4.* deákül.

Nem-külömben, mi-képen száraz fővényben sok ideig az virágokat tarthatni frissen. *Idem lib. 4. c. 2.*

Igy, mi képen könyveket csinálhatni az virágok-ból, hogy természet szerént meg tarcsák állatnyokat. *Idem ibidem.*

§. II. Mi-képen változtathatni az virágoknak színeket ?

CLXXII.

Három-féle szokatlan színeket találok a' virágokban : ugy-mint Feketét, Zöldet, és Kéket. Feketét ad az Eger-fának gyümölcse, az ki a' fán magátúl meg-szárád ; ha apróra meg-török. Zöldet a' Rutának levele; Kéket a' Búza virág, kit az Erdélyiek Sokoriát-nak hinnak : ha meg-szárázttyák, és porrá török. Az kikkel ilyen-képen kell élni ; végy Júh ganéjt, azt e-czetbe áfztasd-meg jól, és egy kevés foót-is vefsz hozzá. Az-után a' ruta levébúl; avagy az meg-nevezett porok-búl, harmad részt a' ganéjhoz képest, keverj őszsze vele : egy kifs vermet áfs jó földbe, 's akár edény kívül-is ted abban ezt az elegyes ganéjt, a' kiben kell a' palántának, avagy virágnak gyökerét ültetned : az-után meg-kell öntözned gyakrabban, és szokás szerént vele bán-nod. Arra jól reá-kell vigyáznod, hogy fejer virágnak gyökere legyen, mellyet akarfs festeni. Mert a' fejer szín, leg-könnyebben veszen más színt magához. Ha pedig több színnel akarod virágodat ékefiteni, több színt keverhez őszsze : az az, mind feketét, zöldet, 's kéket, az mint akarod. Az öntözéffel-is változtathatod a' virágoknak színeket. Ha tudnia-illik, igen kövér, és bújna földet választasz, azt az Napon meg-száráztod, még porrá leszen : rostáld jól-meg, 's avar rakd-meg az edényt, és ülted belé a' fejer virágnak gyökerét : és más vízzel ne-öntözd, hanem a' festet vízzel. Etszaka, vagy esőben fedél-alá vid. Mikor pedig szép idő van, a' Napra ki-ted. Ha veres rófa színt akarfs, föld-meg jól a' Berzent, hogy harmad, vagy ne-gyed

gyed része bé főjjon, és mikor meg-hűl, a val három hertig, reggel, és estve öntözd. Hasonló képen ha zöldel akariz öntözni: szed-meg a' varjú tövisnek jól megért gyümölcsét, főzd-meg vízbe, facsard-ki, és annak levével öntözd-meg a' gyökeret a' mint fellyebb. Azonképen sárga lesz a' virág, ha sáfrányos vízzel öntözd. Avagy az meg nevezett varjú tövisnek éretlen gyümölcsét, Sz. Lőrincz nap tájban ha meg szeded, és vízbe meg főzöd, sárga szint ad, ha elsőben meg-száraztoldis: noha tulajdon szinet-is néhült meg-tarttya.

Ha még valaki akarná, hogy három színű virágja lenne, külömb külömb részén; végy külömb külömb-féle színű vizeket. Eggyikkel reggel, máfikkal estve mind az két oldalát a' gyökerének öntözd-meg, úgy hogy minden-nap két-féle színű vízzel nedvesítsed, változtatván az vizeket, és az időt: tudnia-illik, ha reggel az eggyik oldalát valami színű vízzel öntözted; máfikat más-féle vízzel öntözd-meg azon oldalát, mellyet reggel; hogy egy féle víz kétszer napjában, ne-érje azon oldalát. Így egy virág, három színű lesz. És ha abból az gyökérből más növéfeket ültetsz, annak is három színű virágja lesz.

Ha öt színű ró'sát kívánsz egy fán, cseleked azt: Mikor az ró'sa csirázik, és immár-is meg-látlanak a' csirai: válsz egy ágat, és a' csirának alatta, fúrj egy fúrócskával az ágon likacskát, az ágnak béli ig; egy tollal tölcs abban fött berzeny levét, ha vereffet akariz: másban zöldet; harmadikban sárgát; negyedikben feketét; ötödikben kéket, az mint oda-fel; és kend-bé azt a' likacskát.

Ha az fehér Liliomot, verefsé akarod változtatni:

mesd-le Juliusban, mikor virágzik az Liliom, mind száraztúl; kös tizet, vagy tizenkettőt őszfe, és függezd a' füstre, gyökerecskék nőnek-ki az szárazon, mint a' hagymácskák. Az-után Martiusban ki-keletkor, mikor ideje leszen az ültetésnek; áztasd-meg azokat az gyökerecskéket, veres bor seprejében, az még ítéled, hogy jól meg-veressedtenek. Az-után ültessd-el a' földben, és tölcs mindenikre veres bor seprőt: veres virágja leszen. A' fejer Liliomot másképen-is festhetni: ha tudnia-illik a' gyökereben, az szeletek közzé, különb-külömb-féle festéket ereszteiz, az gyökérnek sérelme nélkül, az mint akarod.

CLXXIV. Tulipákat-is festhetni más szinnel, ha két, vagy három nap eczetbe áztattják hagymájokat, hogy meglágyúllyanak. Az-után ki-teszik, hogy az eczet ki-párállják; ugy tölcsenek festéket az rétei közzé, az kiket borral csináltak: és egy hólnap múlván, az meg-festett gyökereket ültessék-el. De jól reá-kell vigyázni efféle festékek mérgefek ne-legyenek; mint az Auripigmentum Minium, 's a' t. a' kik meg égetik, és emésztk az palántákat.

Az veres Ró'sákat, Tulipákat, Szekfüveket, 's a' t. fejerre változtathatni; ha az kénkövet meg-gyújtod és annak füstivel füstölöd-meg a' virágokat: de forgatni-kell őket, hogy meg-ne száradgyanak; És így, akár-melly részét akarod fejerre csinálni, az alá tartsd az füstöt.

Ha szivárvány színű virágot akarsz, egy-féle virágnak egy-néhány szín magvait a' Júhoak, vagy kecskének babjában rekezd: vagy egy nádacszában; vagy egy ritka ruhácskában, 's ugy ásd-el a' földben: és mi-
kor

kor el-rothad boritékjok, a' külömb-szinű magokból; gyönyörűséges fok színű virág leszen.

Az óltáffel-is egy-néhány féle virágnak színeket CLXXV. meg-változtathatni: fő-képen ha fás a' virágnak ága, és annak heját le-vonhatni. Így, ha ki sárga ró'sát, és Jesamint akar nevelni; a' ró'sát, vagy Jesamint mind földestül, az Genista virág mellé ültesse. Mikor meg-foganfznak, fúrja által a' genistát hegyes kéfecskével, vagy inkább üreges fúrocskával, a' ki hulladékot nem-csínál, se meg-nem égeti a' fát. A' lik félen legyen, hogy mind az bé-óltott ág; 's mind a' természet szerént való nedveség, fel-szolgályon. Az-után a' Ró'sának, vagy Jesaminnak ágát vonnya által, két, vagy három szem-ig azon a' likon: de elebb az bé-óltandó ágnak külső heja, a' még a' fában benne leszen, szép gyengén vakarja-le; hogy így a' fához, könnyebben, és jobban ragaszkodhassék. Annak-utánna, kenneye-bé lágy ganejos agyaggal az sebet, és kösse-bé, mint az óltoványokat. Minek-utánna meg-foganfzik, és bé-nő a' seb, melle-el az annyátúl a' bé-óltott ágacsakát addig, még a' fában áll: a' Genista fát-is, csak nem az óltáfig, hogy más-hová a' nedveség ne-terjedgyen; hanem csupán az bé-óltott ágnak táplálására.

Hasonló-képen azt ítélik némellyek, hogy a' fejtér, és veres szekfűből kéket csínálhatnak; ha az kék virágú czikoriát, avagy katáng-kórót a' gyökeréig le-metzik: de az gyökérnek leg-alább egy öreg újniy temérdekségének kell-lenni, azon gyökeret a' közepin meg-hasítyák módgyával, és abban, a' szekfű gyökérről le-metszett ágacsakát belé-eresztik: és hozzá alkalmaztatják, az mint a' fának óltásában szokás, és jól bé-tőtik.

Az-

Az-után jó ganéjos földel a' gyökerét a' szekfűnek ; nagy részével, környős környűl fel-töltik, és alkalmaztos időben öntözik, 's meg-foganfzik ; és kék szekfűet hoz. De még illyet, nem-fok ember látott. A' ki gyönyörködik benne meg-probálhattya. Az két színű szekfűvet-is ólthatod-bé: ha két külömb-színű szekfűnek a' gyökerét le-metzed, és két-felé hasítod, 's azt ugy egy-máshoz alkalmaztatod, mint-ha egy vólna, 's jól őszfze kötőződ ; ugy jó ganéjos földben ülteted-el.

CLXXVI.

Ezek szerént, a' ki-gondolt mesterségek szerént vélik némellyek, hogy a' fejr virágok veresé változnak : ha az fellyebb meg-írt mód szerént, veres rópába, vagy czéklába ólttyák ; narancs színűk, ha vad ökörs nyelvű fűnek a' gyökeriben: a' kit Ancfúsának neveznek.

Ró'sát-is két színűt nyerhecz, az szemre való óltással: ha egy szemet hejastúl, a' másik színű ró'sárúl levonzafz ; két felé metzed ; és más-színű ró'sának heja közzé vonszod az szem mellé : és annak-is felét el-metfzed, és ugy alkalmaztatod egy-máshoz, mint ha egy vólna, és jól bé-cfinálod. De efféle mesterségeket, könnyebb ki-gondolni, hogy sem mint cselekedettel végbe vinni.

Mind azon-által, hogy evel az szemre való óltással, a' virágok körül élhefs: annak módgyát, minek-előtte a' fáknak óltásárúl irjak ; itt rövideden fel-jegyzottem. Azért ha a' ró'sát, vagy más ágocskát szemre akarod óltani: válafz magadnak egy szép sima új növés ágat, azon egy egésészes, az levél közzött, ki-nőtt szemet ; az ki jól meg-láfsék, Nap-kelet felé legyen, jó virág nem-ből; azt a' szemet környűl-metélvén, hejastúl levonnyad

nyad a' fájárúl, hogy meg-ne sértfed az szemet; avagy mesd-le az új növést, mikor hámlik, vagy mézgál a' fa. Arrúl éles késcskével, mets egy szemet le mind bőrs-túl; kinek egy íznyi, vagy kissébb hozzásága legyen: abbúl vond-ki az fácskát a' ki rajta maradt, hogy csak a' heja legyen. Az-után szép friss sima fácskát válasz, a' kinek a' heját hasítsd-meg gyengén éles késcskével, hogy meg-ne sértfed a' fáját: válaszd-el egy fog-vájóval, vagy arra faragott fácskával, azt az meg-hasított heját a' fájátúl, a' közzé, és a' fa-közzé vond-belé az le-metzet szemet, az hasítás végé-ig; és kösd-őszfe az hasítot he-ját, vagy csérnával, vagy kender, avagy len-szállal, akár vékony hársnak a' hejával. Az-után kend bé az hasa-dékot, vagy viafzal, vagy óltó-viafzal: vagy agyaggal, a' kit az eső le-ne mősson; de ugy, hogy bé-ne fedjed a' szemet: hanem helyt hadgy neki, az kin ki nőheffen. Hogy pedig a' nedveség, csak az egy bé-óltott szemre szolgálhasson, az felső ágait a' fának, és oldalaslag-is ha leszen, le-metéllyed. Huszon-egy nap múlván, avagy egy, vagy két hólnap alatt, le-veheted a' kőteleket ról-la: avagy mikor eszedbe veszed, hogy meg-foganszot: mikor tudnia-illik csírízni kezd.

Az virágoknak színekben való változások, néha az helyeknek, és tartományokban való változástúl is meg-történik. Néha az el-hagyástúl is, az mint Theophrastus írja: hogy az ró fa és viola, három esztendő múlván, ha nem-bánnak velek; halavány és sárga leszen.

Hogy egy viola, minden-féle színben öltözzék, azt meg-nyerheted: ha minden-féle színű violának mag-vát, egy vékony, és igen ritka ruhácskában kötöd, és

T

igen

igen jó ziros, és ganéjos földben temeted-el. Ezt próbált dolognak írja Mizaldus.

§. III. Mi móddal változtathatni a' virágok illattyokat.

GLXXVII.

AZ mint a' színeknek külömbségét meg-szerzettük; hasonló mesterséggel, a' virágoknak illattyokat is meg-változtathattuk. Elsőben ha az földet, kiből a' virágot akarjuk ültetni, avagy vetni, jó illatokkal meg-orvasoljuk. Így, ha a' Juh ganéj közzé, az kit eczetbe meg-ásztatunk; Pézma poros, avagy ámbrás; vagy zibetes vizet elegyittyük, akár más-féle fű-szerzámokat, 's a'val öntözöd: magához vonzza a' jó illatot, és olyan szagú virágot nemz. Fogatofabb lesz, ha az virág magokat, efféle jó szagú vizekben ásztattuk-meg: és úgy vettyük-el. Így azoknak, a' kiknek szagok nincsen; ha ró'la vízben pézmat tesznek, és abban két-nap ásztatták: 's az-után árnyékon száraztatták-meg, 's úgy ültetik-el; mind az ró'sának, 's mind pézmának szagát magához vonzza, abból az magból nő virág. Némelylek, az virágoknak gyökereket árral meg-fürják: 's abban töltik az szagos vizet.

Némelylek, óltással is az szagotlan virágot, szagossá teszik. Így ha az Holandiai ró'sát, kinek igen kevés szaga vagon, jó illatú telleyes ró'sában ólttyák: ennek illattyában öltözik. Némelylek a' Ró'sának jó illattyát, más szagotlan ró'sákkal így közlik; ha az illatlan ró'sának gyökerét, az jó szagú ró'sának gyökerével, koszorú formára öszíze-fonnyák, és úgy töltik fel földel. Theophrastus és Didymus azt írják: hogy az ró'sa mellé foghagymát ültetnek, (de jól közzel ültessék, hogy

hogy a' foghagyma, a' ró'sa gyökerét érje) kedvesebb szaga lesz a' ró'sának. Egy ízóval azt tarttyák; hogy az száraz helyeken, minden virág szagofabb: hogy sem mint az nedves helyeken.

§. IV. Miképen változtathatni a' virágoknak Termeteket?

HOgy tellyeffeb, és több levelű legyen az Anemoné, az magvát szedgyék olyan virágrúl; a' ki se ne igen idején, se igen későn ne- legyen: hanem középső, a' ki az kettő közzött virágozott. Mert ezeket se az hidegnek, se melegnek kegyetlensége meg-nem vesztegeti: hanem az mértékletességnek kegyesége, tökéletes éréfre neveli. De mivel hogy még ezek közzöt-is némellyek; vagy semmi, vagy gyarló magot hoznak; azért az melly virágok nem szinte ollyások, azokat le-kell szagatni, és egyet vagy kettőt kell csak rajtok hagyni, az kik leg-ízebbek, és erőfőbbek: s az kiknek középső fejek temérdekebben dagad. Hasonló mesterséggel élhetfz az több virágok körül-is: ha az idején valókat, és allyafsát le-szagatod; s egyet vagy kettőt hadfz az kövérebbek közzül, és azokból szeded az magokat, a' kikre az nemzésnek nagyobb ereje szolgál. Az mint oda fel-is, az szekfűrül meg-írtam. Némelly figyelmetes Kertészeknek probált mesterségek az; hogy ha valamelly virágot lelnék, a' ki rövid idő alatt virágozandó, azt tizen-ötödik napján az hóldnak, avagy egy kevesé elébb, által ültetik, le-metzvén a' virágozandó bimbókat: és méglen meg foganszik, az Napnak sugáritúl meg-óltalmazák; hogy az tellyeffebben virágozzék az-után. Hasonló-képen (az mint

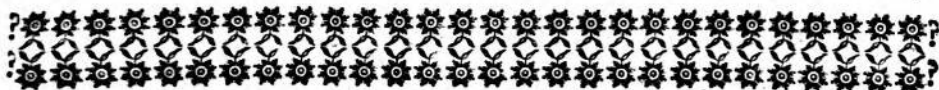
oda fel is fel találod) ha az szekfűn, csak egy, vagy két szárat hagynak, 's az többit le-metélik: nagyobb, és tellyesfebb virágja lesz. Sőt némellyek, az eggyűgyű szekfűből tellyeset csinálnak: ha Nagy Bóldog Aszszony napjától harmincz nap alatt, az az, Kís-Aszszony napjáig, az eggyűgyű szekfűvet ki-ásák, és edényben ültetik jó földben: 's télben-is lágy meleg helyen az hidegtől meg óltalmazzák.

Más-képen tellyesek lehetnek a' virágok, ha úgy bánnak velek, az mint oda-fel a' szivárványos virágokról írtam: ha tudni illik, egy-féle magokat tesznek őszsze. Ha pedig, külömb külömb-féle virág magokat kötnek, avagy csinálnak őszsze, az mint ugyan azon helyen: csudálatos természetű virág nő belőllek. Az kiben én nem-fokat bizom.

Az óltással-is az-mint oda-fel, tellyesek lehetnek. Az vad-ró'sárúl, fel-találod a' Kalendáriumban, n. 67.

MÁSO-

MÁSODIK KÖNYV VETEMÉNYES KERT.

I. RÉSZ.

Az Veteményes Kertnek alkalmas Hely-
heztetéséről.

EL-végezvén Istennek segítség-
géből, az virágokkal való bajmoló-
dásról, és azoknak tulajdonságiról
írásomat: következő-képen ízó-
lok az Veteményes-kertről; abban
ültetett, vagy vettetett konyhához

tartozandó, és ételre való veteményekről; azoknak
nemekről, és munkáiról, 's hasznokról-is.

Hogy pedig ezekhez illendő alkalmatóságokat,
a' Kegyes Olvasó, könnyebben észébe vehesse: és ha
új kertet akar éppíteni, olvassa-meg a' Virágos kertről
való írásomnak 2. 3. és 4. részeit, kiknek újjonnan le-
írásával, nem-akarám terhelni; mivel mind az két kert-
tel közös azon alkalmatóság: mind az föld csinnyának
ismérése, kertelése, osztása; hanem ha miben külö-
m-bőznek, azt világosan ezen könyvecskében, vékony
tehetségem-szerént meg-mutatom.

Azért lég-elsőben szükség, a' ki veteményes kertet
akar éppíteni, hogy két dologra vigyázzon leg-inkább:

T 3

az

az Hellynek alkalmatosságára, és a Földnek tulajdonságára,

A' mi ezeket illeti, olly helyre legyen a' kert helyeztetve, hogy a' Napnak sugára, és munkálkodása; fe az éppülettúl; se a' fáknek árnyékátúl, meg-ne gátoltassék. Azért ha lehet, egy keveysé távúlyabb legyen a' Veteményes-Kert effele akadálytúl; de ne-igen távúl-is, hogy az szorgalmatos Gazda, és Gazda-aszszony meg-tekinthessék, és az munkásokra figyelmeteffen vigyázhasanak.

- III. Ezen-kivül, a' Veteményes-kertet Délre fordítsák, a' hól leg-szebb tekintete leszen; hogy így, ne-csak haszonra, hanem gyönyörűségre-is szolgállyon. De ebben-is, a' Tartományoknak tulajdonságára vigyázzon a' Kertész. Azért, ne-restellye mind ezekrül meg-tekinteni a' mit írtam, a' Virágos-kertnek 2. Részében.

Azon-is igyekeznünk kell, hogy a' Veteményes-kert, ne- legyen közzel a' pajtához, avagy csűrhez, a' hól gabonát csépelnek; hogy annak polyvája, és pora, az fiatal fűveket, és fákat meg-szálván, meg-ne ártson nekik. Ennek-felette, egy keveysé lejtőre legyen, hogy az eső víz, meg-ne álljon az ágyakon, és útakon; hanem, lassan alá-szivárkozzék;

Ezeknek kertelésékrül, eleget írtam az Virágos-kertnek 3. Részében.

II. RÉSZ.

Az Veteményekhez való földnek tulajdonságárúl, és el-készítésérül.

- IV. **M**iképen ismérhetni-meg a' földnek tulajdonságát: meg-írtama' Virágos-kertnek 2. Részében. Azért haszon-

hazontalanul itt arról sem szólok; hanem mivel nem-minden féle föld alkalmas az Veteményeknek: ha mi fogyatkozás ebben volna, miképen-kell azt meg-orvosolni, meg-jelentem. Mert az agyagos, fővány, fővenyes föld, semmire-kellő az Veteményeknek műveléséhez: hanem a' ziros fekete föld, a' ki nem igen köves, se nem-igen vízes. Ha azért valaki, lakó helye körül, Veteményes-kertet akarna építeni, és az földben, az meg-nevezett fogyatkozások, alkalmatlanságot szereznének, nem-kell izintén azt meg-vetni, hanem szorgalmatozással meg-győzni. Annakokáért, ha a' föld igen agyagos, átsák, vagy szántsák azt, jó két vagy három lábnyi mélységre-fel; törjék jól apróra az göröngyöket, tisztítsák-ki minden gyom, és hejában való gyökerektől; az-után, fővenyes földet hordgyanak reá, és elegyítsék őszsze az agyagos földel, és jó tenyésző föld legyen belőlle.

Ha pedig viszontag igen fővenyes, vagy ízapos föld volna; ellenkező orvossággal, az az agyaggal, a' mint fellyebb kellene orvoslani, és elegyíteni. V.

Ha köves, és kövecses, szintén ugy-kell két-lábnyira szántani, ásní, vagy kapálni, a' darabos köveket, és öreg kövecskéket ki szedni. Az-után vas-rostélyon, a' fel-áfott földet átal-hánni, hogy még az apró kövecs-is el-vállyon a' földtől; és így ha egyszer nem-is, többször való munkával ki-tisztul a' föld.

Ha pedig igen vízes, és felettébb nedves volna a' föld: ugy hogy alkalmatlan volna a' veteményekhez, kiváltképen azokhoz, a' kiket télbe kin-hagynak, azt ugy segíthetni ha árkot ásnak, és az vizet le-ereftik.

Ha

Ha pedig ebben sem volna mód, mély vermetek ássa-
nak, és abban kővecset tölcsenek, 's oda szivárkóztas-
sák a' vizet, hogy el-enyészek.

VI. Annak-felette, ha ki új kertet akar éppíteni : első-
ben tisztíttassa-ki minden gyombúl, kórókbúl, és szánta-
tassa-fel. Az-után hadgya ugy állani vetetlen, ha lehet,
esztendeig. Az el-múlván, szántassa megént meg, és
kapáltassa, vagy ásatassa; és jó zíros ganéjjal ganéjz-
tassa; 's hadgya megént ugy egy ideig nyugodni, még
magához veszi a' trágyát. Az-után mikor bé-akarják
vetni, megént meg-ásattassa.

Mikor, és miképen-kell a' Veteményes-kertett
meg-ásni : mivel ebben-is eggyez a' Virágos-kerttel,
alkalmason fel-találod c. 15. §. 1. vir. kert. Hasonló-
képen a' trágyázásról *ibid.* §. 2.

VII. Az kívántatnék ugyan a' földnek el-készítéséhez,
hogy a' melly földet ki-keletkor bé-akarnak vetni, azt
őszel ásnák-meg, és készítenék-el. Az mellyet pedig
őszel akarnak bé-vetni, azt Majusban ásnák-meg. Mert
igy télben a' hideg; nyárban a' Napnak hévsége meg-
puhítja a' földet, és porhanyóssabb leszen. Az gyo-
mot pedig, gyökereitől ki-szárasttya, és meg rothasz-
tya. Azon közbe jó kővér tehén, vagy szamár ganéj-
jal, jól őszsze-elegyítsék a' földet; és ha szántották,
meg-boronállyák.

Mikor harmadszor meg-ásák; vagy kapállyák,
mindgyart jól meg-gereblyéllýék, és egyenesítsék; 's
ugy cínállyanak ágyakat, és útakat rajta.

III. RÉSZ.

Az Veteményes-Kertnek Nagyságárúl, és Ofztásárúl.

AZ Veteményes-Kertnek Nagyságárúl, nem-fzükség fokot szóllanom; mivel annak regulát nem-szabhatunk: hanem, ki ki mind a' maga akaratyához szabhattya, meg-tekintvén az helynek bővséget: maga 's cselédyének fzükségét, és ha mit abbúl pénzen akarna el-adni, hasznát. VIII.

Hasonló-képen, olyan formára éppitheti, az mint kedve tarttya: csak hogy az értelmes Kertésznek azt itélik, hogy jobb, és ékelesebb, ha valamivel hoszszabb leszen, hogy sem mint négy egy-aránysú szegeletű, vagy kerekded. Mivel az lugafok, és utak díszesebbek efféle hoszúkás kertben. Az kinek; hogy proportioja legyen, ilyen regulát tarcs: ha tudnia-illik, 45. láb az szélelsége, legyen a' hoszasága 75. láb. Ha pedig, 60. láb az szélelsége, legyen 100. láb a' hoszfsza; és így, az helynek alkalmatósághoz képest nyújtasék. Noha ezt sem vonhattjuk szintén olly egyenesen az finórra, hogy vagy keskenyebb, vagy hoszszabb ne lehessen: Kirúl oda fel is, a' Virágos-kertnek 4. Részében írtam.

Az kertnek, és ágyaknak fel-ofztásában; a' helységnek bővségéhez kell magát a' Kertésznek alkalmaztatni. Mert a' hól fzűk, és kicsin az helység: nem csinálhatni olly nagy táblákat, és következendő képen ágyakat; mint a' nagy, és tágas helyen: Azért az mint oda-fel az Virágos-kertben, a' tábláknak ofztásárúl IX.

rúl mondtam; az Veteményes-kert-is, ha azt csinofan akarja valaki éppíteni, hasonló táblákra, és útkra osztthattya; hogy az táblákban legyenek az ágyak. Az öreg utakat pedig, hafznos csemetékkal bé ültethetni mind két-felől; ugy-mint egreffel, kőszmétével, Szent János szőlőcskéjével, avagy ribefzel, 's a' t.

Arra-is vigyázzon a' Kertész, ha az hely dombos, és völgyes; ha dombos, vagy lejtőre alá-csinálja az ágyakat, vagy ha oldalaslag akarja, azokat meg-támogassa deszkákkal, hogy a' földet le-ne mossa a' víz. Igy-is keskenyebben formálja az ágyakat, hogy sem mint az lapály földön. De minden helyen azon legyen, hogy az ágyakat Délre fordítsa. Hofzfát ugy rendelheti, az mint akarja, csak hogy igen hozsak ne legyenek; az szélelések leg-felnyebb akkora legyen, hogy mikor gyomlál, a' felét el-érhesse az útról: más-felől-is az másik-felét, a' mint oda fel-is meg írtam.

X.

Mikor azért valaki a' táblákban, az ágyakat el-akarja osztani: hadgyon a' közepin kerefzt utat, a' ki szélellyebb legyen az ágyak között való útacsakánál, vagy ösvényeknél, ugy-mint három, vagy négy lábnyi szélelésegre; 's az fzerént intézze-el az ágyakat, és azok között való utakat, a' kik szélellyebbek ne-legeyenek más-fél lábnál, keskenyebbek se egy jó lábnál. Az-is igen ékefíti a' kertet, hogy az ágyak, ne-legeyenek mind egy rendben; hanem ha negyed részen, a' táblának hozfattában vannak rendelve; az más részen ellemben legyenek oldalaslag: hanfónló-képen más részén-is, hogy mindenkor külömb fzerre feküdgyenek egy-más ellenében lévő ágyak. Ezeket pedig az utakat, mindenkor finór igazában csinállyák: ugy hogy az finór mel-

mellett, tipicskelve tévén lábait a' Kertész, nyomja-le a' földet az útakon. Az-után egyenesítse-meg, olyan széles gereblyével, a' mint az öfvénnek szélesége legyen; avagy egy ásoval hánnya-fel egyenesen az útról az ágyra a' földet, és az-után egyenesítse-meg; de ne legyen az ágyaknak magósága fellyebb három, vagy négy újni szélességnél.

Igy az ágyakat ki-íntésvén, hadgyanak keskeny ágyacskákat, ugy-mint egy lábnyi szélességre környös környül a' táblának hosszúsága, és szélessége szerént, a' kiken szintén ugy a' kereszt-útak által szolgálynak, mint a' táblában. Ezekben az keskeny ágyakban, ültessenek szagos fűveket, ugy-mint egy táblában Istenfáját, másikon zárllyát; harmadikon Isopot, negyedikben Levendulát; ötödikben Spikinárdit, hatodikban Cyprust, 's a' t. Avagy egyik felében, egy-félét: másik felében, más-félét, az mint kinek fok, vagy kevés legyen.

Ezekben az el osztott ágyakban, különb különbféle magokat vessenek, és ne-zúrják zavarják mind öszsze; hanem egybe, vagy kettőbe egy-félét: másban meg más-félét: ne-is vessen az egész táblába mind egy-félét; hanem változtassa, a' mint egy-máshoz illenek, 's ékefőbb legyen. Hanem a' káposztának, és répának kell nagyobb helyt hagyni, a' két szélén a' kertnek: avagy oda hátra, ha kinek magános káposztás, és répás kertye nincsen. Hasonló képen dinnyét, uborkát, és más effele földi gyümölcsöt, más hosszú ágyakban, vagy vermekben vethetni, Ezeknek sem szükség valami cfinos ágyakat cfinálni; mind-azon által, azokat is rendesen kellene vetni.

IV. RÉSZ.

Az Vetemény magok vetésének idejéről, és azoknak ki-keleséről,

XII. **C**Sak nem minden konyhára való fűvek, az kiknek gyökerekkel élünk, hóld nevelkedésére leg-halznóffabban vettetnek. Mert ha hóld fogytára vetik, vagy igen későn nőnek; vagy semmire-kellők lesznek. Az is gyakran történik, hogy noha az mag szép friss, és jó, hóld nevelkedésére-is vetik; de ha az Csillagoknak szerencsétlen, és ellenkező fordúlásokra esik vetése; se nem-nő, se jót nem-várhatni belőle. Azért Palladius meg-vallya, hogy noha a' föld magában ziros, minden fogyatkozás-nélkül az mag-vetéshez alkalmas: de ha az Kertész nem-vigyáz figyelmetesen, az csillagok helyheztetésekre; és kellemetes tekintetekre; sokszor meg-csalatkozik. Mivel efféle veteményekben, két kivált-képen való elzköz találtatik.

XIII. Eggyik az gyökere; kiknek a' földel vagon egy-gyefsége, és czimborálása. Mátik a' földön kívül; ugyanint az szára levelestül, kinek az levegő-éggel. Azért mind kettő igen fűg a' Napnak, Hóldnak, és több Planeták, avagy Bújdosó-Csillagok bé-szivárkozó erejektül. Mivel a' mi az földben el-vagon rejtve, azt kivonzák: a' ki pedig azon-kivül vagon, azt munkálkodásokkal táplálják. Kévántatik tehát, hogy a' Kertész ezeknek forgását, a' mennyiben az ő foglalatóságában szolgálhatnak, hivatalya-szerént értse: és a' mint azoknak a' Jegyeknek tekinteti, az Kalendariumban fel-vannak jegyezve, meg-ismérje. Annakokáért,

ért, noha én eleget írtam oda-fel, a' Virágos-kertnek 7. Részében, micfoda Jeleknek, és Jegyeknek forgására kell az figyelmetes Kertésznek, a' virágok vetésében vigyázni; és kivált-képen mikor a' Hóld módgya szerént, némelly Cfillagoknak rendiben mulatoz. Az mely tudomány, nem-csak a' virágok, hanem hasonló képen az vetemény-magoknak vetésekre-is szolgál; azért szükség azt-is meg-tekinteni. Mind azon által, hogy meg-is bizonyosabb igazgatója lehessen az vetésben a' Kertésznek: az Napnak forgásárúl-is, és az Bújdosó-Cfillagoknak orájárúl, a' kik felette igen alkalmasok, sőt szükségesek az szerencsés vetéshez, szóllok.

Elsőben az Nap, maga tulajdonságában meleg, és száraz: de ez a' melegség, és szárazság hól őregbül, hól apad; a' mint az égnek tizen-két Jeggyével egybe kapcsoltatik, és a' bújdosó-cfillagokkal együtt találtatik. Tudnunk kell, azért, hogy az Astronomusok, és Astrologusok, az Égen egy nagy Circulust, avagy kereket rendelnek, mellyet Zodiacusnak neveznek; azon ismét, egy-néhány cfillagoknak egybe-gyült rendeket, az kiket Jegyeknek neveznek: az kik tizenketten vannak, az hólnapok száma-szerént. Ezeket a' Nap az ő forgásával, esztendő által el-járja, töltvén mindenikbe 30. napot: és tulajdonitván minden napnak egy egy garádicsot. Kiknek nevek:

XIV.

Kos kit így írnak V ebben lépik a' Nap 20. Martii.

Jón ki 20. April.

Bika ♉ kiben lépik a' Nap 20. April.

Kettős ♊ kiben lépik a' Nap 21. Maji.

Rák ♋ kiben lépik a' Nap 21. Junii.

Oroszlán ♌ kiben lépik a' Nap 23. Julii.

U 3

Száz

Szűz ♍ kiben lépik a' Nap 23. Augusztii.

Mértek ♎ kiben lépik a' Nap 23. Septembris;

Scorpio ♏ kiben lépik a' Nap 23. Octobris.

Nyilas ♐ kiben lépik a' Nap 22. Novembris.

Bak ♑ kiben lépik a' Nap 22. Decembris.

Víz-öntő ♒ kiben lépik a' Nap 20. Januarii.

Halak ♓ kiben lépik a' Nap 20. Februarii.

Ezekben az Jegyekben, nem szükség oly szorgalmatossan az Mathematicusok punctumjára vigyázni, mikor lépik-bé a' Nap; mert közönségesen, 20. 21. 22. 23-dik napján megyen-bé az Hólnapnak, és ott 30. napot tölt.

XV.

Másodszor, az Hóld nedves és hideg; mind azonáltal ezen nedveség és hidegség, ebben-is hól öregbedik, hól apad, a' mint az elé-számlált Jegyekkel, és Bújdosó-Csillagokkal együtt találtatik. Mert az Hóld-is az ő forgásában, meg-látogattya ezen 12. Jegyeket; de nem esztendeig, mint a' Nap, hanem egy hólnap-alatt minnyájokat. Kiknek mulatozását, minden-nap akár melly Kalendáriumban-is, fel-találod.

Az több Planeták, avagy Bújdosó-Csillagok, fel' s alá járnak: és most ennek, most ama Jegynek házában mulatoznak. Azért ezeknek a' Jegyeknek, tizenkét házat rendelnek, kinek-kinek egyet; kikben bizonyos időt töltenek a' bújdosó-csillagok, és akkor kiváltképen való erejek, és munkálkodások vagyon, ha az Nappal és Hóldal azon házban, együtt találkoznak. Innen származnak azok a' Jelek, kiket Aspectusoknak, avagy Tekénteteknek neveznek, mint az Kalendáriumokban fel-találod, ugy-mint: ☿ egybe-foglalás. ☽ ellenkezés, ☐ négy-szegletű tekéntet, ☵ három-szegletű, ☿ hat-szegletű tekéntet.

Az

Az Planeták, vagy Bújdosó-Csillagok száma 7. XVI
 úgy-mint: Saturnus ♄. Jupiter ♃. Mars ♂. Sol, Nap ☉.
 Venus ♀. Mercurius ☿. Luna ☾. Hóld,

A' Nap	{ Kos	} Meleg és Száraz.
Mars	{ Oroszlán	
Mercurius	{ Nyilas	
	{ Kettős	} Meleg és Nedves.
Jupiter	{ Mérték	
Venus	{ Víz-öntő	
	{ Bika	} Hideg és Száraz.
Hóld	{ Szűz	
	{ Bak	
	{ Rák	} Hideg és Nedves.
Saturnus	{ Scorpio	
	{ Halak	

Annak-felette, Jupiter meleg, és nedves. Mercurius pedig, noha magában meleg és száraz, de minden Bújdosó-Csillagnak tulajdonságát, magához vonzza, a' kinek házában mulatoz.

Ezeknek az Bújdosó Csillagoknak, és Jegyeknek tulajdonságokat, 's Complexiojokat, szűkség hogy a' jó Kertész, és Vető-ember tudgya. Mert, a' mint szokták mondani: hasonló, hasonlót szeret. Így, ha ki szerencsésen akar vetni, azt-is megfontollya, és meg-irányozza, hogy az Ég a' Földel; a' Bújdosó Csillagok, az több Egi Jegyekkel; a' mag, az kit el vetnek, mind ezekkel hasonló tulajdonsággal birjanak. Tudnia-illik, ha az föld meleg és száraz, a' mag-is hasonló-képen: kit akkor vessék, mikor az Nap, Hóld, száraz és meleg Jegybe vannak. Az Planeta-is, kinek orájában vetni kell, száraz és meleg tulajdonságú Hogy

XVIII.

Hogy pedig az Bújdosó-Csillagoknak oráját, minden-nap meg-tudhassad, mellyekben vethes mind vetemény, 's mind virág-magokat; kivált-képen pedig, az szántó-földeken vetendő magokat; fel-találod az Oeconomiaról tractáló Authorokban, ugy-mint: Carolo Stephano *lib.* 1. c. 15. Joanne Cholero *lib.* 4. c. 44. Henrico de Bru de *boris Planetarum*, és más több Astrologusoknál. Mind azon által, hogy ebben-istudós légy, ved-eszedben; hogy az Astrologusok a' Napot, 12. egy aránt való részre oszttyák, Nap-kelettől fogva, Napnyúgattig, még a' Nap a' föld-felett leveg, és nem-az óra-verése szerént, a' mint az időnek forgása tarttya. Az Napnak pedig hosszát, vagy rövid vóitát fel-találod, az én Kalendariumomnak végén, egy mutató táblában. Az minémű órák a' Naptúl meg-maradnak, azokat-is 12. részre osztyszad: és azok, a' Bújdosó-Csillagoknak ét/zakai órájok lesznek. Kirúl, mivel a' Kertésznek nem-igen szükségesek, most nem-szóllok; hanem csak a' nappali órákrúl, a' kikben vetni, vagy ültetni-kell. Azért, az ide fel-jegyzett táblában, rend szerént fel-találhatni, a' Planeták óráit.

Planeták
órája.

I	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
☉	♀	♁	♃	♄	♅	♆	♁	♀	♁	♃		Vasár-nap.
♁	♃	♄	♅	♆	♁	♀	♁	♃	♄	♅	♆	Het-fő.
♅	♆	♁	♀	♁	♃	♄	♅	♆	♁	♀	♁	Kedd.
♆	♁	♃	♄	♅	♆	♁	♀	♁	♃	♄	♅	Szereda.
♄	♅	♆	♁	♀	♁	♃	♄	♅	♆	♁	♀	Csütörtök.
♀	♁	♃	♄	♅	♆	♁	♀	♁	♃	♄		Péntek.
♃	♄	♅	♆	♁	♀	♁	♃	♄	♅	♆	♁	Szombat.

Hogy

Hogy pedig ezt a táblát meg-érthessed, azt ved-eszedbe: Elsőben; hogy a' Planeták órája kezdetik, és számláltatik azon napon, a' kitűl neveztetik az Nap he-ted-szaka. Ugy-mint Vasárnapon, az az *Dies Solis*, az első óra, a' *Napnak* Jele: a' második óra, a' *Venusé*: harmadik, *Mercuriusé*: negyedik, a' *Hóldé*: ötödik, *Saturnusé*: hatodik, *Jupiteré*: hetedik, *Marsé*: nyólc-szadik megint az *Napé*; és így, az mint a' több Plane-táknak rendi vagyon. Hasonló-képen Hetfőn, *Dies Luna*, az az, Hóldnak napján, az első óra az *Hóldé*: második, *Saturnusé*: harmadik, *Jupiteré*: negyedik, *Marsé*, 's a' t. az mint a' meg-nevezett táblában fel-va-gyon jegyezve.

2. A' Kertésznek tudni-kell, hogy három kivált-képen való Bújdosó-Csillag kegyes, és jó a' szerencsés vetésre; mind virágokra, 's mind veteményekre, 's mind más vetésekre; úgy-mint: *Venus*, *Nap*, és *Jupiter*. *Venus* az vetésre, *Jupiter* és *Nap*, az ültetésre szolgál; az mint oda fel-is a' Virágos-kertben meg-írtam 7. Rész. Az mellyekbe ha virágokat, és veteményeket ültet, vagy vét ember, mind tellyeffebbek, öregbek; 's mind jobbak lesznek; kivált-képen a' Szekfű, és nyári Vióla, Saláta, és más effele.

3. Az Jelek, kiket Tekinteteknek, avagy Aspectu-foknak neveznek, azok-is két-félék; úgy-mint, némel-lyek kegyesek, és szerencséssek; némel-lyek szerencsét-lenek. *Kegyes* & egybe-foglalás; Δ három-szögletű tekintet. \ast hat-szögletű tekintet. Az kikben vethet-ni, 's ültethetni, ha az több Jelek is alkalmazóffak, *Szerencsétlenek*, és nem-barátságosak \ominus ellenkezés. \square négy-szögletű tekintet; az kikben se vetni, se ültetni

X

nem-

XX.

XXI.

nem-kellene. Azért, ha az közönséges Kalendariumban, az melly-nap vetni akarsz, ilyen Jelt találsz egygyütt, ugy-mint ♀. Δ♀. *♀. Szabadon vethetisz: avagy illyent-is Δ♁. Ha ültetni, ilyen jelt keressz, ugy-mint ♀. Δ♀. *♀. avagy ♀. Δ♀. *♀. Ha semmi Aspectust nem-találsz a' Kalendariumba, ugy is jó mind vetni, 's mind ültetni, csak az Planeták órájára vigyáz. Az Hóid és Napnak fogyatkozáskor femmit ne-vefennek: se mikor az hideg étszaki-ízél fúj. Ha pedig ilyen jelt találsz, a' közönséges Kalendariumba, * a' ki azt jelenti, hogy jó vetni: ugy se mérészelly mindenkor vetni; hanem-ha ezen tudományhoz szabad magadat.

XXII.

Hogy pedig elméddel, ebben az tanúságban ne-tétováz, elődben adom, mihez-kell magadat tartanod az okos, és szerencsés vetésben, avagy ültetésben. Elsőben, válassz magadnak egy alkalmas napot, Hóid-tólte előtt negyed, harmad nappal, avagy a' mikor akarsh vetni, vagy ültetni, nézd-meg a' Kalendariumba, micfoda Jegy uralkodik azon-nap; és annak az Jegynek, micfoda természet, avagy tulajdonsága vagon. Ha meleg-e' vagy száraz: hideg e' vagy vagy nedves? az mint oda-fel meg-vagyon jegyezve. 2. Vigyáz a' magnak tulajdonságára: ha meleg száraz-e' vagy meleg nedves, 's a' t. Kirül ide-alább. 3. Tekintsd-meg a' Planeták óráját, a' kik szerént, minden magnak vetését regulálhatod. Ugy-mint, ha hetfőn akarsh vetni, mikor kedves mind a' Jegy, mind az Aspectusok: nézd-meg az felső táblában egyenesen, hól-van az *Venus*nak avagy ♀ Jele, melly az vetésre szolgál. Nézd-meg azon renden fellyül, hányadik a' Planetáknak órája, fel-talá-
lod

löd hogy 6. Ofzd-el annak az napnak hozzáságát 12. részre, 's fel-talárod: hogy az Planetának hatodik órája, szinte 12. órára esik délbe, az verő óra szerént. Azért azon nap, tizen-két órakor kell-vetni. Hasonló-képen, ha szerdán akarsz vetni, lásd-meg az szerdai lineán, hól-van az 4 az az, *Jupiter* Jele: és nézd-meg azon fellyül, hány órát irtanak, és meg-talárod: hogy egyik helyen 4. másik helyen 11. Ofzd-el azon napnak hozzáságát 12. részre, fel találod nyárba, hogy 9. óra tájban esik dél-előtt. 11. óra pedig, 6. óra tájban dél-után. Így cselekedgyél az több napokon-is, fel-talárod, melly órában kell vetned, vagy ültetned.

Ezen tudomány szolgál, nem-csak a' virágoknak, és vetemény magoknak vetésében: de még az mezei magoknak-is, és fáknak óltásában-is, és ültetésében. Azért a' jó Kertész, szorgalmatosan erre vigyázzon. Kihez még az-is szükséges; hogy a' mag, a' Jegyekkel, földel, és Planeták órájával, tulajdonságában egygyezzen. Ugy-mint, ha a' mag, meleg és száraz: olyan Jegybe vettésék, kinek tulajdonsága, meleg és száraz: az föld-is hasonló, és a' Planeta-is; mert a' föld, a' magnak tulajdonságát magához vonzza. Példájúl: az majorána, meleg és száraz; azért az Orozslánnak és Kosnak Jegyébe, 's az Napnak, Marsnak és Mercuriusnak órájában kellene vetned: az kik hasonló-képen, meleg és szárazok, az mint oda fel-is. De mivel hogy sok hévség, és szárazság gyül őszsze, a' ki az magokat ki-süti: fő-képen ha száraz idők járnak: azért temporálni kell, az Jupiter és Venus órájával; a' kik melegék és nedvesek, 's azokban vetni. Más példánk-is lehet; az saláta-mag, hideg és száraz: azért, a' Bika Jelében

XXIII

kellene vetni, és az Hóldnak órájában. De mivel ez a két qualitás, avagy tulajdonság, igen csekély és magtalan: azért-kell az Jupiternek, és Venusnak órájában vetni, hogy melegségekkel, és nedvességekkel, tenyészővé tegyék a földet, és magot.

XXIV.

De mivel ezen tudomány, az eggyűgyű, és parafzt kertészeknek, talám igen mélynek tezik; mindazon által, ha egy kevés szorgalmatossággal akarnak élni, és gyakorolják ezen tudománt: az-után könnyen hozzá szoknak.

Ezen-kivül, nem-csak akár mi-képen vigyáz a szorgalmatos Kertész az Hóldra: hanem, minémű Jegybe vagyon, mikor ültetni, vagy vetni-kell. Hasonló-képen az Napra-is, mellyik Jegybe legyen a 12. Jegy között: hogy szerencsésen vethessen, vagy ültethessen. Azért, némelleyek azt ítélik, hogy mikor a Hóld a Kosnak, Kettősnek, Orószlánnak, Mértéknek, Vízöntőnek Jelében vagyon. Némelleyek mind az Hóldra, mind a több jegyeknek, az Nappal való egybe foglalásokra vigyáznak: mellyek alkalmasok, mellyek alkalmatlanok. Szerencséseknek ítélik az Halakat, Kóst, Bikát, Szűzet, Mértéket; tudnia-illik, mikor kikeletkor, vagy őszel, az Nappal-eggyütt találatnak. Csak szintén a Kettősnek végső részét, szerencsétlennek isméri. Azt-is observálják, hogy az megnevezett Jegyek-közzül, azok a vetéshez, vagy ültetéshez szerencsésebbek, a kikkel az nevelkedő, vagy téli hóld eggyütt-vagyon. Ezek-közzül pedig némelleyek, mindenkor hóld-töltére, vagy nevelkedésére esnek: holt rész-szerént tavasziak, rész-szerént ősziek. Azért, mikor az nevelkedő hóld, akár-melly szerencsés Jeggyel eggyű.

eggyüvé találkozik, akkor magot vetnek: mikor a' Bikában, vagy Szűzbe lépik, akkor gyökeret, és búbu-
fokat ültetnek. Némelleyek még abban-is igen figyel-
metesek, hogy az napját-is a' Hóldnak meg-tartsák.
Azért vagy ültetnek, vagy vetnek, negyed nappal hóld
tölte-előtt kezdik-el, huszadik napjáig az hóldnak. Azt
is észre-kell vennünk, hogy mikor vetni-kell, az Mars
a' föld-alatt legyen: hogy az tévelygő-csillagok köz-
zül, az kik kegyesek, kivált-képen az Jupiter, és Venus
csillaga, az hóldra kedvesen tekintenek, az mint oda-
fel.

§. I. Némelley vetemény magoknak tulajdon-
ságok, vagy Complexiojok.

A rchicsóka meleg szá- raz,	Tárkony m. sz.	XXV.
Cardi m. sz.	Rosmaring m. sz.	
Capor m. sz.	Ruta m. sz.	
Pápa-fű m. sz.	Zálya m. sz.	
Pápa-fű m. sz.	Kakuk-fű m. sz.	
Kotan-kóró hideg nedves.	Cerefolium turbulia m. n.	
Kömény m. sz.	Spanyól foóska hid. sz.	
Anis m. sz.	Petreselyem m. sz.	
Coriander m. sz.	Palánta-mag m. sz.	
Endivia hideg száraz.	Fog hagyma m. sz.	
Turbulya m. sz.	Torma mel. ned.	
Saláta hideg nedves.	Sáfrány m. ned.	
Bors-fű m. sz.	Sárga-répa m. n.	
Levendula m. sz.	Répa m. ned.	
Spikinárd m. sz.	Hagyma m. n.	
Csombor m. sz.	Borsó hideg sz.	

Fekete-mák h. sz.
 Fejér-mák sz. n.
 Bab hid. ned.
 Majoráng m. sz.
 Méh-fű m. sz.
 Menta m. sz.

Dinnye-mag h. n.
 Uborka hid. n.
 Sása-fű m. sz.
 Porcz-fű h. n.
 Spinátz h. n.
 Retek m. sz.

§. II. Némelly veteményeknek közönséges vetésekrül.

XXVI. **A**Z nedves és vizes földet, melyet a' folyó-víz nedvesít, közönségesen jobb újságra bé-vetni; mert a' kelemetes új időben, hamar meg-foganászik a' mag: és a' nedveség miatt, a' száraz nyári idő sem árt-hat nekik. De azt értsd, *ceteris paribus*, az az, ha a' több vetéshez való eszközök-is egyeznek.

Az melly kertnek nagy szűke vagyen a' folyó; avagy kút-vízben, és főhonnét sem vihetnek vizet belé, abban leg-jobb volna olyan helyt csinálni, hová a' ki-keleti, és téli vizet, őszsze gyűjthesse az ember. Azért, alkalmatosabb volna, olyan helyen őszel vetni: noha ki-keletkor-is meg-lehet, csak hogy azt a' földet, három lábbal alább átsák.

XXVII. Mikor nyárban akar valaki vetni, *Juliusban*, az az, Sz. Jakab havában, és *Augustusban*, az az, Kís-Afeszony havában vessen: mikor az föld nevelkedik. Ha őszel, legyen a' vetés *Septemberbe*, az az, Sz. Mihály havában, és *Octoberbe*, Mind szent havában. Ha ki-keletkor, *Februariusban*, és *Martiusban*, az az, Bőjt-elő, és Bőjt-más havában vessenek.

Az hideg helyeken, a' hól az Napnak ságára nem-igen sűt, nem-is felettebb hév; mindenkor a' ki-keleti vetés

vetés későbbben; és az ősz, idejében esék. Vízszontag, az meleg helyeken, a' ki keleti vetés idejében: és az ősz, későbbben esék. Minden mag, inkább kél, és nő, ha közép-szerű meleg időben vettetik; hogy nem-mint, ha hidegbe: avagy nagy hévségben, és száraz-ágban.

Közönségesen az a' mag, a' kit vetni-kell ezten-dősnél ne-legyen igen régiebb. Mert ha régi ki-nem kél, és semmire-kellő; avagy el-változik: ugy-mint az régi palánta Cauli-fioli, Cauli-rapi magbúl, répa le-szen, avagy repcsen. Saláta pedig uborka, de nem dinnye, mentül frissebb, annál hamarébb ki-kél. Vízszontag petrefelyem, Czékla, Kres, avagy Sása-fű, Coriander, mentül régiebb, annál hamarébb ki-kel; csak a' mag ne legyen rothatt, vagy meg-veszett, és felette igen régi-is. Mák 10. ezten-dős-is jó. XXVIII.

Ilmét, némelly vetemény magot, tél előtt-is jó vetni: ugy mint, Sz. Jakab palántáját, vagy káposztá-ját, Spinátot, ősz fog hagymát, pár-hagymát, veres-hagyma magot, petrefelymet-is őszel vessenek; mert ezek, el-birják a' hideget-is, és telet-is, fő-képen ha hó esik rájuk. XXIX.

Annak-felette: Olasz káposzta, Mustár, Kers, Coriander, Sárga-répa, Karó-répa, Répa, Pafzternák, Retek, Veres-répa, Petrefelyem, Olasz-kapor, és több efféle magokat vethetni mind őszel, 's mind ki-kelet-kor; de még-is jobb, hogy az meleg helyeken Juliusban; az közép-szerű tartományokba, Augustusban; az hideg helyeken, Septemberbe vessék.

Salátát, foóskát, porcs-füvet, uborkát, dinnyét, esombort, veres-répát, és több efféle gyenge füveket,
Archi-

Archicokát, Cardit, Caulifolit, Caulirapit, Rácza; vagy palánta magot, jobb ki-keletkor vetni: és gyakrabban hamarébb ki-kelenek, a' kiket Martiusban, és Aprilisben vetnek, minek-utánna a' fagya ki-megyén a' földnek, és egy kevesé meg-melegszik: hogy-ísem mint a' kiket őszel vetnek. Mind azon-által, alkalmaztassa magát ember ezekben, az időnek külömbségéhez, és alkalmatóságához.

XXX.

Mindeneknek-felette a' mag, a' kit vetni akarnak, legyen jól meg-érett, teli, nehéz, zíros, tömött, szép-zinű; ha meg-törőd, belől-fejér bele, és lizte legyen, ne poros: mert a' por jele, hogy meg-veszett a' mag, és sem-nire-kellő. Ha Caulifoli, Caulirapi, palánta, répa, retek, és több efféle magot meg-törőd; zirt adgyon magából, és jele, hogy friss.

Azt-is észbe-kell venni, hogy némelly magot meg-kell áztatni, minek-előtte el-vetik, a' kik nagyok, és szárazok; úgy-mint, Archicoka, Cárdi, Pápa-fű, Veres répa, Dinnye, Uborka, Tök, Borsó, Bab, Mordica, 's a' t.

§. III. Némelly veteményeknek, kivált-képen való vetéseknek idejéről.

XXXI.

Jól-lehetett a' materiát, a' Kalendariumban is tractaltam, és meg-írtam in Martio n. 90. de mivel hogy ez a' tulajdon helye, talám nem-vétek benne, ha itt-is fel-jegyzem az tanuló kertészeknek kedvéért; az kiknek talám nem jutott minnyájoknak az Kalendariumban.

Azért Palántát, Ráczá, vagy káposzta magot, Februariusban, Martiusban, az az, Böjt-első, más-hóban, Apri-

Áprilisben, az az, Sz. György havában vésék újságra: 's hől-d-töltére palántályák.

Veres-bagymát, salását, metelő bagymát, paréjt, Februariusban hől-d-töltére. *Olasz káposztát,* hől-d-töltére Februariusban, Martiusban, Aprilisben. Juniusban télre valót. *Pasternákat,* Februariusban, Martiusban, Aprilisben. *Répát, Resket, Tököt* Februariusban, Martiusban, Aprilisben. *Téli-Resket, Répát Sz. Margit Afzszony-nap tájban,* vagy elébb Juniusban, hől-d-fogytára.

Uborkát, Dinnyét, Hől-d-tölte után Februariusban, Martiusban, Aprilisben, Majusban Sz. Gothárd napján, XXXII.

Spináczot nyárra *Petresélymet, Aniszt, Olasz-kaport* Februariusban, Martiusban Hől-d töltére, és fogytára. *Nyári Endiviát* Februariusban, Martiusban, Aprilisben, újságra az magváért. Egyéb ként télre valót Juniusban, Pünkösd-tájban, vagy későbbben egy kevesé. *Basilicumot* Martiusban. *Porcs-füvet* Februariusban, Martiusban újságra. *Majoránát* Februariusban, Martiusban, Aprilisben újság-után, *Nyári violát-is;* hogy pedig telyes legyen, hől-d-tölte előtt négy, három, két-nappal, az mint oda fel.

Bárszony-virágot, Rosmaringot, Spikinárdit újságra Februariusban, és Aprilisben. *Muslár-magot,* Februariusban újságra. *Vad-Sáffránt,* Martiusban hől-d-fogytára. *Coriandert, Turbolyát, Zállját, Sós-kát* Februariusban, Martiusban.

Pápa-füvet Februariusban, Martiusban, Majusban, XXXIII. és csak-nem minden hóban, mikor kévántatik, hől-d-fogytára, vagy újságra, *Szekfűvet, Cardit, Artisfokát* Martiusban, Aprilisben hől-d-tölte előtt, avagy mind-

gyárt utánna. *Narancsot*, *Csitromot* Martiusban, Aprilisben hól-d-töltére, és fogytára.

Pimpinellát Februariusban, Martiusban, Aprilisben hól-d-fogytára, vágy újságra: *Kenyér-bél virágot*, *Fejér-mákot*, és *Feketét* Februariusban, Martiusban, hogy tellyes legyen, hól-d-töltére. *Isopot*, *Kömén* Martiusban, új-hól-dra, *Sárga Szarka-lábot*, Februariusban újságra.

Spárgát, minden időben jó vetni, de kivált-képen ki-keletkor. *ökör-nyelvet*, *Borágot* Februariusban, Martiusban újságra. *Salátát*, *Spinátát*, *Nyári-Resket*, minden-hól-napban jó vetni hól-d-töltére. *Káposztát* pedig, *Cardit*, *Archiefokát*, minek-utánna ki-kél, 15. napig meg-kell az dértől, és hidegtől óltalmazni, és több efféle gyenge fűveket.

XXXIV.

És noha némelly Botanicusok, az az, kertészkedők azt tarttyák; hogy valamit vetni-kell, mind hól-d-töltére vessen ember, az egy Borsón-kivül, a' kit hól-d-fogytára-kell vetni. Mind-azon által, tarcsa-meg a' Kertész azt a' régulat, az kit oda fel-is meg-irtam: hogy a' mit magváért, és fűvéért vetnek, újságra vessék; az mit gyökereért, fogytára; az mit fűvéért, hogy bokrossabb, és tellyesebb legyen, hól-d töltére.

Némellyek azt-is tanittyák; hogy valamit akar ember vetni, vessen azon az napon, az mellyen abban az esztendőben Karácson napja esik, újság-előtt. Ugy, hogy ha hetfűn esik Karácson napja, újság-előtt való hetfűn vessen, 's a' t. Az ültetésben-is ilyen regulát tartanak, de ez nem Szent Irás.

§. IV. Melly időben kelnek-ki, az vetemény magok.

EZt-is az Kalendariumban fel-jegyzettem n. 96. XXXV. Mind-azon által ítélem, hogy itt sem ártalmas: hogy a' Kertész-könyv, e' nélkül se szűkölködjék, és hogy a' Kertész, el-tudgya várni a' fűveknek ki-jövetelét, hogy időnek-előtte fel-ne kapálja az bé-vetet földet. Mert noha az földnek tulajdonsága, az Égnek jósága, az levegő-égnek kegyefsége, és az magnak ideje cselekszi azt, hogy egyik mag, elébb ki-keljen az másikkál; mivel hogy afféle vetemény, a' kit szép tiszta meleg időben, és az Napra-fordúlt földben vetnek, 's maga is frís a' mag, közönségesen elébb ki-kél, és fel-tetízik; hogy sem mint, a' kit más időben vetnek, és nem-olly tenyésző földben: Mind-azon által, minden magnak a' ki-kelésre magános, és tulajdon ideje legyen: az melly időre, kivált-képen reá-vigyázzon a' Kertész, hogy meg-tudhassa, ha idejébben-e', vagy későbbben vessen: hogy hasznát vehesse a' veteménynek.

Spinát, Basilicum, Laboda paréj, Karó-répa, Fejér, és Sárga-répa. Fejér-Mustár, mindgyárt harmadnapjára ki-kél. Anis negyedikre: Saláta ötödikre: Uborka, és Dinnye ötödikre. Retek hatodikra, és ha tél felé vetik, tizedikre, Kapor negyedikre: Kres ötödikre. Fejér-Czékla, nyárba hatodikra, télbe tizedikre. Káposzta tizedikre, Hagyma, tizen-kilenczedikre. Borsó, Csicséri-borsó negyedikre, Bab tizen-ötödikre, vagy huszadikra, Fekete-kömény, tizen-kettődikre, Majorána, harminczadikra. Petrezselyem negyvenedikre, vagy ötvenedikre, Isfop harminczadikra, fő-képen ha frís a' mag.

XXXVI.

De mind ezekben, az Kertésznek mestersége, és a' magnak friss-vólta, leg-többet használ.

Micsoda mesterséggel élyen pedig az szorgalmas Kertész, hogy idejében Salátája, Retke, és egyéb veteménye, 's virága legyen; tudnia-illik, az ganéjos ágy-által. Kinek el-készítéséről, mivel hogy kétszer-is írtam immár, ugy-mint, az Kalendariumban n. 98. és az Virágos-könyvnek 11. Részében: ez pedig, az veteményekre-is színte ugy szolgál; azért, mind oda igazitom az ólvasot, csak színte azt jegyzem-fel: micsoda vetemény magokat kell abban vetni.

XXXVII.

1. Olyan vetemény magokat vessenek az ganéjos ágyban kivált-képen, a' kiket hamar el-plántálhatni, és ültethetni: hogy hasznát vehesse ember. 2. Az kik ezen-kivül sokáig kelnek-ki, és későn érnek-meg: és így, a' nővésnek késedelme-miatt, az időtől meg előztetnek. Azért ilyen ganéjos földbe, elsőben *Salátát* vessenek, hogy idején gyenge salátája lehessen a' Kertésznek, és szép újsága. Az-után, hogy ha egy kevesse meg-nő, hamarébb el-plántálhassa: és így, idejében legyen fejes, vagy kötözni való Salátája. 3. Vessen *Krést*, avagysása fűvet, a' ki hamar ki-nő: hogy misculantiát csinálhasson a' salátával. *Majoránát*, hogy ezt is idején el-ültethesse. 4. *Bécsi-Retkes*, hogy idején legyen gyenge retkecskéje. Mert idején három, 's két-hét alat-is, a' ki jó mag, nő annyit, hogy meg-ehetik újságúl; ugy-mint, ha gömbölyű mint egy mogyoró, ha hoszúkás, a' kisl-újodnál vékonyabb. De arra kell vigyázni, hogy igaz ganéjos-földbe való retek mag legyen, a' kit Norinbergából hoznak. Mas-féle Bécsi-retek mag-is jó ugyan, de nem-nő olly hamar-meg.

Palán-

Palánta vagy *Rácza* magot minden-félét, *Caulifoliat*, *Caulirapit*, *Zellert*. Mind ezeket, a' kiket el-kell palántálni, jó sűrűen vetheti ember, hogy több férjen belé: és mindenik veteményt meddig vetette, pálczácskával meg-jegyezze, hogy meg-tudgya, mellyik másik.

Azon kívül, ültethet *Arabiesóka* magot, *Cardis*, XXXVIII. *Momordikát*, *Basilisumot*, *Pápa-füvet*, *Nyári-Endiviát*, *Török-borsot*, *Poma-amoris*, *Tabákat*, *Csuda-fát*, *Salását*, *Krest*, *Bécsi-Retket*, *Zellert*, *Palántát* idején el-vetheti mindgyárt Januariusnak közepin, vagy végén, vagy Februariusnak kezdetin, közepin: de az hidegtől jól-meg óltalmazza, mint az Virágos-kertben meg-írtam. Az többit későbbben vetheti, még a' földnek fagya ki-megyén: hogy a' quartelyokban vethessen. Vessen pedig külömb külömb-féle időben, és helyeken: hogy ha egyik el-vész, vagy el-fagy, legyen mindgyárt másutt. Reggel és estve meg-öntözék egy kevelésé, kivált-képen az Retket, hogy a' meleg ganéj ki-ne süsse őket. Az többiről tekincsd-meg, az elébb-is citált Virágos-könyvnek I I. Rézét.

Némelly vetemények, magok vetik el magokat; úgy-mint *Borago*, *Kenyér-bél virág*, *Turbolya*, *Csombor*, *Feskendező*, *Uborka*, vagy szamársz uborka, *Tabáka*, 's a' s. az kiket őszel-is el-vethetni.

V. RÉSZ.

Miképen-kell az vetemény magokat le-szedni, el-vetni, és meg-óltalmazni.

AZ magok le-szedésének módgyárul, és idejéről, XXXIX. semmi bizonyós regulát nem-szabhat ember; mi-

vel ezek sem érnek egyszer's-mind meg: hanem ki e-
lébb, ki-később, közönségesen pedig ősz-felé érnek.
Azért azon-kell lenni, hogy akkor szedgyék a' magot,
mikor jól meg-érett: száraz nem-nedves: az idő is szép
tisztá és száraz, hóld-fogytára. Némellyeket pedig,
fzinte mikor erőben vannak, avagy féligre meg-értek,
's az száraz-is meg-szárad: mert vannak némelly ma-
gok, az kiket, ha az hejacskájokban hadgyák meg-ér-
ni, magoktól le-húllanak, és el-veznek; avagy az ma-
daraknak eledelekké lesznek. Azért efféléket, egy ke-
vefésé idejében-kell le-metélni, és meg-szárazítani: 's
ugy ki-verní. Némellyek mihent meg-érnek, le-húlla-
nak az szárokból, ugy-mint: *Sárga szarka-láb*, *Rosma-
ring*, *Borago*; azért a' ki szedni akarja, reggel a' földről
szorgalmatosán szedgye fel: avagy étszakára, terítse
valami ruhát alája, kire húllyon a' mag. A' dinnye
magot akkor szedgyék, mikor meg-efzik; de mivel a'
dinnye mag, mint-egy enyves nedveséggel van ele-
gyítve; azért ki-kell abból mosni őtet, és ugy meg-szá-
razítani, noha némellyek azt sem igen jóvallyák. Vala-
melly mag a' vízben alá szál, az jó tenyésző mag, és vet-
ni való, ha meg-szárad.

XL.

Oda fel 4. Részében ennek az könyvnek, szólék
valamit a' magok idejéről. Most-is repetálom Plinius-
fal 1. 18. c. 24. hogy közönségesen esztendő mag leg-
jobb, két-esztendő alább való, három-esztendő sem-
mire-kellő; de ez sem mindenikbe. Mert ott-is, né-
melly Kertészeknek vélekedések-után, nevezék egy-né-
hány magot, az kiket inkább jóvallyák, ha régiebbek;
mind azon által, másokkal ezekben-is inkább dícsírem
a' kik frissebbek, és mindgyárt esztendőre-is vethetni.

Noha

Noha némelly magok, tovább meg-tarttyák nyers ele-
venségeket: némellyek hamarébb el-veztik. Némel-
lyek az héjok-által, az kikkel bé-takartatnak, tovább
meg-óltalmazták nedveségeket. Az *Saláta* mag, há-
rom esztendeig is frissen el-áll: és ha vetik, el-nem faj-
zik. *Retek* mag, *Palánta*, 's más eff:le sem tart igen to-
vább. *Borsó* három-esztendőnél igen többet nem-ké-
ván. Nem-ugy az *Olasz-Bab*: mert ha két-esztendőst
vetnek, tízből alig két-ki egy. *Dinnye* magot hét-eszten-
dőt, leg-jobbnak tarttyák: noha a' ki frissebb, hama-
rébb ki két. *Uborka*, három esztendőnél idősebb
nem-igen jó. Az *Mák*, tíz esztendeig-is meg tarttya
elevenességét.

Az le-szedett magokat, még az vetések ideje el-
jön, meg-kell tartani, és óltalmazni. Leg-jobb zacskó-
kban tartani, mellyeket vászonzú, vagy szőrből cí-
nálnak. Ismét fazékba, korsóba, kinek keskeny a' szá-
ja, Iskatolába, ládácskákba, száraz-tőkbe igen jó; mi-
vel az egerek sem férhetnek ugy hozzájuk. Az hely
pedig, a' hól tarttyák, se ne- legyen igen meleg, se ne-
igen nedves: hanem közép-szerű. Mert semmitül ha-
marébb meg-nem vész a' vetemény mag, mint az felet-
tőbb való nedveségtül. Az *Mák*, *Veres-bagyma*, *Tu-
lipa* mag, és más hasonló: igen örömeft meg-marad az
maga hejában. Mindeneknek-felette, az egerektül
meg-óltalmazták a' magokat; a' kik után, igen ólálkod-
nak ilyen állatok: ugy-mint, dinnye, tők, uborka, Pá-
pa-fű, Nap-után járó virág, mák, és több hasonló vi-
rágok után. Azt írják némellyek, hogy ha a' magot
őkör epével meg-öntözik: az egerek azt meg nem-rág-
ják; mert a' keserút nem-szeretik,

XLI

Arrúl.

XLII.

Arrúl-is tevék oda-fel, ennek az Könyvnek negyedik részében emlékezetet: hogy némelly magokat, mi-nek-előtte el-vefűk, meg-kell áztatni. Mi-képen pedig, kinek-kinek maga helyén meg-írom. Csak szintén hozom elé azt, a' mit Columella ír; hogy ha az fű-fűnek ki-facart levében, a' magot meg-áztatták: avagy kormot kevernek köziben: avagy kormos vízzel meg-öntözik: avagy bór seprőben, avagy rák levében, kiből foó nem-volt, meg-áztatták az magot, és ha mi ki-nő-is, csak ilyen nedvességgel öntözzék-meg, Égi madártúl sem firtetik-meg. De ilyen orvoságokrúl, leszen másut-is írásom.

XLIII.

Hogy az mag, hamarébb meg-foganszék, meg-áztatták; ugy-mint, az veres-hagyma magot, olyan vízben, kiből tehén ganéjt áztattanak. *Uborka, Dinnye, Tök* magot téjben: de minden-nap meg-kell változtatni a' tejet, hogy meg ne soványodgyék. *Borsót, Babot, Olasz-babot*, meg *Retek* magot-is, tőt vízben. *Arabcsóka* magot-is egy hétig. Egy-szóval, mindent, a' ki kemény mag, és öreg, meg-kell lágyítani, valami illendő nedvességnek áztatásával. Némellyek el-menek, 's egy tálba vizet töltenek, abban valami kevés faletromot vetnek, és meg-olvafztyák: abban az vízben teszik az kemény magokat, 's tizen-két óráig hagyják benne a' magot, avagy a' mint ennek keménsége vagyon; az-után vetik, 's ugyan azon vízzel meg-öntözik, hogy hamarébb ki-nőjön. Némellyek fogóval, vagy hegyes-késsel, el-metszik két-felől, az hejának hegyit, ha hozúvás; és ugy áztatták. *Dinnye, Uborka, és Tök* magot, más-képen is áztatták, hogy étészaka ki-csírázzék: tudnia-illik, egy régi süveget vesznek, 's azt

azt öszsze-hajtyák: a' közzé rakják a' magot, mint-ha az Könyvnek levelei-közzé rakna valaki valamit, ezt egy-néhány részre hajthattya. Az-után fel-meleg vízzel meg-öntözik azt a' süveget; az-után meg-szárazt-tyák, 's megint meg-öntözik, és meleg helyre teszik: egy éjjel ki-csírázik. Mások *borsót, csicséri-borsót*, és egyéb magokat meg-áztattya egy keveysé, 's egy nedves ruhában, meleg-vízes ló ganéj-közzé teszik: hamar ki-csírázik.

Meg-mondám azt-is oda-fel, a' mi az vetemények-re-is szolgál: hogy az Olaszok, a' régi el-szárat nedves ségtelen magot, az előbbeni elevenségére visszahoz-zák, ha olyan vízben teszik, a' kiben kovászt áztattanak; de előbb, szép vékony ruhán által-kell szűrni a' kovászos vizet.

Más áztatások-felől, hogy virágok, gyümölcsök: XLIV.
és vetemények, jó szaguak, jobbak, külömb féle színű-ek legyenek, kirúl oda-fel az Virágos-kertben; ez-után-is írok. Hasonló képen az vetéseknek idejéről. Most itten, csak az vetésnek Módgyárúl írok.

Nem-kicsiny mesterség, az magokat egy-aránt vetni az ágyakban. Plinius az vető embernek, olyan oktatást ad: hogy mikor gabonát vét, mindenkor a' keze, az jobb-lábának lépésével, egy-aránt járjon. Jól-lehet Pofonban, ebben az 1662. esztendőben, az Ország gyűlésekor, jött vala Császár és Koronás Királyunkhoz olly Mathematicus, a' ki arra-felelt: hogy olyan instrumentumot csinál, ki-által úgy vethetik a' magokat, hogy egy-mástúl mind egy-aránt essenek. De még ezt az eszközt nem-láttuk.

Azért a' vetés, vagy olyan magokhoz tartozan- XLV.
Z dó,

dó, kiket magánosan dugnak az földbe; vagy olyan; kiket marokkal vetnek. Az elsőt, ugy-mint dinnyét, uborkát, tököt, borsót, 's a' t. hegyével oldalaslag-kell a' földbe tenni, sőt még az gyümölcs magokat-is; mert a' hegyéből egyszer-'s mind jön-ki, mint-egy szivéből, mind a' füve, vagy szára: 's mind a' gyökere. Az füve fel-megyén, a' gyökere alá-nő. Noha némelly közönséges kertészek, olyan vélekedésben vannak, fő-képen az öreg mag krúl: hogy némellyeket mindenkor fel, 's némellyeket mindenkor alá kell ültetni a' hegyével; az mint magam-is a' Kalendariumban írtam n. 244. az gesztenyerúl, és baracsk magrúl. De mások ezekrúl, és a' többirúl-is azt tarttyák: hogy mindeniket az mint mondám, hegyével oldalaslag fektessék. Mert így a' gyökér egyenesen alá, a' fű egyenesen fel-megyén. Ha pedig a' hegyével fel-ültetik: fel-megyén ugyan a' szára, de az gyökerének meg-kell erővel horgadni, hogy alá-nőhessen. Vízöntag, ha azon hegyével alá-ültetik, a' gyökere egyenesen alá-megyén: de az szára meg-horgad, 's úgy nő fel, a' ki nem-hafznos a' növéseknek.

XLVI.

Azokkal a' magokkal, kiket marokból kell vetni, ugy bánnyék az ember, hogy elsőben meg tekincse, mellyik sűrűen; mellyik ritkán szokott nőnni. *Kalánfű Cochlearia, Turbolya, Torma, Pápa fű, Pimpinella, Spinácz, Majoráng, 's a' t.* mennél sűrűebben vettettek, annál jobbak. Azokat-is sűrűen vethetni, mellyeket az-után el-kell palántálni, vagy ültetni: ugy-mint, *Káposztát* minden-félét, *Salátát, Endiviát, Caulifolit, Caulirapit, Rusát, 's a' t.* kiket ki-vonván, ritkábban ültetnek, hogy tágaffabb helyek legyen a' növése.

vésre. *Pasternákot* pedig, *Csikoriát*, vagy *kotán-kórót*, *Veres bagymát*, *Fog-bagymát*, *Répát*, *Retket*, *Arabicjokát*, és több effélét, kiknek temérdek gyökere leszen, vagy igen el-terjed, jól távúl ültefsék: az mint kinek-kinek tulajdonsága kívánnya. Hogy pedig az apró mag ritkán esék, jó földel-kell elsőben elegyíteni, és a val egygyütt vetni: mentül ritkábban akarod, annál kevessebb magott, és több földet keverj-őszfe.

Két, 's három-féle magot-is vethetz egy ágyba, ugy-mint *Veres-bagymát*, *Salátát*: és néha *Petreselyem*, *Répa*, *Retek* köziben is *Salátát*, az kit idejébben ki-kell szaggatni, minek-előtte az több vetemények fel nőnek. Annak-felette kétszer, 's háromszor-is bé-vethetz egy ágyat, fő-képen ha szűk helyed vagyon; tudnia-illik, mikor az meg-érett veteményeket ki-szeded, és ismét jól meg-készited a' földet: alkalmas időben meg-trágyázod, az mint oda-fel meg-írtam. Sőt némelly vetemény magokat szűkség, hogy a' jó Kertész minden harmadik, vagy negyedik hétben vessen, hogy mindenkor friss veteménnyel gazdálkodgyék az Urának; ugy-mint *Bécsi-Retket*, *Salátát*, *Spinát* és *hüvelykes borsót*, és más effélét.

Ismét ha idején akarod, hogy veteményed legyen, XLVII
kőss veszőből jó ritkán valami kosárt, hogy meg-tart-hassa mind-azon által a' földet; effélékben vess, vagy palántály télbe, vagy végén ennek, othon az szobába, a' mit akarsz, minek-előtte a' kertben vethetnél, akár uborkát, dinnyét, és mást illyet: 's az lágy meleg szobába meg-foganszik, és nevelkedik-is. Az-után el-jövetén az ki-kelet, vid-ki mind kosárostúl a' kertben, és ásd-el a' földben: idején leszen ki-nőt veteményed.

XLVIII.

Minek-utánna el-vetik az magokat, meg-kell őket óltalmazni a' külső ellenségektől. Elsőben az hideg dértől, fő-képen ha idején ki-kelenek; ugy-mint az uborkák, dinnyék, és több efféle gyenge vetemények, 's még félső a' hidegtől; tehát étfzakára, vagy a' mikor szükséges, bé-kell őket fedni, vagy szalmából font süveggel: vagy cserépből csinált edénnyel, kinek fellyül (a' hól keskenyebb, és alól szélesebb) legyen fogantója az oldalán három, vagy négy likacskája, az kik alá-szolgállyanak, hogy bé-ne meheffen a' hó, vagy hideg eső; avagy akár-mivel akarod bé-fedni. 2. Az madaraktól, az kik ellen csengetyűt, keleplőt, tollat, vagy más ijefztőt függesztenek-fel. 3. Az férgektől, az kiktől alább írok eleget.

VI. RÉSZ.

Az Veteményeknek el-ültetésekről, öntözésekről, gyomlálásokról, és metéllésekről.

XLIX.

MInd ezekről bővségesen írtam az Virágos-kertnek 15. Részében; azért, mivel ezekben eggyeznek a' virágokkal az vetemények-is: ha kinek szüksége leszen rá, ne-restellye meg-tekinteni az előhozott Résznek §. 3, 4. a' hól ezeket fel talállya. Itt csak azért jegyzetem-fel, hogy az Könyvnek rendét meg-tarcsam. Az ültetésről-is, hozsazon írtam az Vir. kert. XI. Rész. §. 2. abból-is eleget tanulhat a' vékony kertész. Az palántálás, kivált-képen arra való, hogy a' vetemények az-után negyobbak, tellyeffebbek legyenek, és fejsebbek. A' gyenge veteményeket, mikor negyedik, vagy ötödik levélben vannak, akkor-kell el-ültet-

ültetni, hől-d-tölte előtt, vagy mingyárt utánna, mi-kor az *Jupiternek*, és *Napnak* órája vagyon, 's jó Jel szolgál, a' föld-is nedves. Jó ziros földben ültessék: de az-után, meg-ne ganéjazzák más ganéjal. Ha szá-raz a' föld, meg-öntözzék, mint a' virágokat. Némel-lyeknek el-kell az gyökerek hegyét metzeni, és távúl egy-mástúl ültetni.

Miképen-kell a' fűvek iffiú csemetéit, avagy ágait palántálni, vagy óltani, meg-lesznek tulajdon helye-ken írva; tudnia-illik, ha az fiatal nővést, egy kicsiny oó ágacskával le-metzed: és alól azt az oó ágacskának hegyét meg-tekerited; vagy meg-töröd; vagy fel-ha-sítod; és zab-szemet tész-belé, környös környül-is a' földbe, 's ugy ülteted-el; de ne-ganéjold-meg, árnyék-ba tartod, öntözöd, a' mint szokás.

Némelly veteményeknek, gyökereket szaggat-tyák-el egy-mástúl, 's ugy ültetik őket, és szaporit-tyák: kivált-képen azokat, a' kiket nem-szükség min-den esztendőben vetni; hanem örökösök, és egy-né-hány esztendeig meg-maradnak az földbe: és ha ezek meg vénhednek.

Némelly veteményeket, nem-szokták el-ültetni: és ha el-ültetik-is, semmi hasznok nincsen; ugy-mint Spinácztot, Petrefelymet, Labodát, Sárga 's fehér, ve-res répát, 's a' t.

Az Fűveknek-is metzésék a' kertben, fő-képen ha igen meg-nőnek; felette hasznos, és szükséges. Mert így, szép zölden, és frissen maradnak; 's nem-is hoznak magot; azért azokat kell el metélni, a' kiktől magot nem-kéván a' Kertész; hanem inkább, hogy több hasz-nát vegye fűvének, ugy-mint *Isten-fáját*, *Majorángot*,

Levendulát, Spikinardit, Zállyát, Mentát minden-félét, *Rutát, Méb-füvet, Pimpinellát, Turbolyát, 's a' t.* Így a' saláta, káposzta jobb ízű, ha az első leveleit le-szag-gattyák. Hasonló-képen Retek, Karó-répa jobban nő, ha elsőben le-metélik leveleket.

Arra-is reá-kell vigyázni, hogy az mellyvetemény-nek üreges a' kórója, olyat elsőben le-ne metéllyenek. Mert belé-szívárkozik az eső-víz, és meg-rothasztja a' füvet; azért száraz, és jó időben metéllyék őket.

VII. RÉSZ.

Az jó szagú Konyhára, vagy Afztalra való fűvek nemérül, és tulajdonságirúl.

LI. **E**Zek a' jó szagú fűvek, rész-szerént az Virágos-kertben valók vólnának az ő szép illattyok miatt; de mivel nem virágokért, (az ki igen gyarló) hanem inkább fűvek hasznáért vettetnek az kertben, az kikkel vagy az konyhai étekbe, vagy az afztalon salátában, vagy más-képen sásákban élnek; azért kivált-képen az konyhás, mint a' Németek; vagy Veteményes-kerthez, mint a' Magyarok nevezik, tartozandok; En-is ebben az Könyvben, az végre tractalok felőlek.

Elsőben, Deák néven nevezem az Betűk rendi-szerént, a' mint lehet: hogy a' kiknek kedvek tartya, másfut-is fel-kereshesék ezeket; az-után Magyarúl, az mint neveket meg-tudhattam. Mert csak-nem minden Tartományában Magyar-Országának, külömb néven nevezik efféle fűveket, és virágokat. Az mint hogy a' Dunán innen fokot külömben, a' Dunán túl-is más-képen: az Szalaijak-is más-képen. Az Al-földiek, vagy Fel-

Fel-földiek ismét különbben : az Erdélyiek is más képen : az Székelyek, még annál is különbben. Azért én, úgy nevezem őket, mint az Dunán innen szokták közönségesen nevezni. Noha sokaknak nevet Magyarúl ki-nem mondhatni : hanem az mint más-nyelveken is nevezik, úgy-ke nevezünk. Sőt ha Magyar néven akarnám némelyeket nevezni, reá sem értenék arra, a' kit én akarok nevezni. Ugy-mint, ha én Archicfokát Magyarúl igyekezném nevezni, (kinek Deák neve Cinara, vagy Carduus) azt Molnár az ő Dictionariumjában, Bogács-kórónak nevezi. Ki értené ezen az Archicfokát? hanem inkább olyan bogács-kórót, melly mi-nálunk is az mezőben elég terem. Annak-okaért, hogy bé-ne homályosítsuk irásunkat, jobb hogy az közönséges nevet megtartsuk. Legyen azért első.

Abrotanum, Isten-fája. Agas-bogasan nő, az ágai mint a' vékony veszőcskék, a' kik rakva vannak vékony levelekkel. Ezt jobb gyökerén egy-mástól el-szaggatván ültetni, hogy sem mint magúl vetni. Az táblákban szélrül ültessék, 's ékeleti : meg-is nyirhetni. Közép-szerű földet, és eget kíván. Igen jó szaga van, csak hogy nehéz valamenyire. Nem-étekbe, vagy salátának való ; mert el-vesztegeti gyomrát embernek : hanem orvoságnak, és szaglásra, 's Patikában. Ha kinek torka fáj belől, vegyen Isten-fáját, Zállyát, egy kevés Rutát, kevés timfoót : főzze-meg friss vízben jól, szűrje ruhán által ; a'l a' vízzel korogtatva, mossa-meg gyakran a' torkát. Ismét : ennek az magvába egy Korona arany nehézéknit vévén, az után egy-néhány levelecskéjét, 's egy diót hozzá, fejtér-bort, Bolus Armenust :

LII.

menust: törjék-meg, szúrják-átal, igya-meg a' beteg; hatalmas fő-orvótság a' Peltis, és minden-némű méreg-elleg.

LIII.

Abfinibium, üröm. Ezt nem-szükség sok szóval le-írnom; mert igen közönséges Magyar-Országban: minden ember isméri. Elég terem a' puzta helyeken, szántó-földek lábában, út-félen, száraz, és fővenyes földön. Nem-is vetik itt az kertben, mint Olasz, 's más Országokban: hanem inkább ki-húzzák, seprűt csinálnak belőlle, a' hól más nincsen. Azon-kivül ürömös-bort, a' ki igen tisztittya emberbe az saárt, és máját. Has-rágás, és geleszta ellen-is jó: de kivált-képen a' mérges gombák ellen, ha ki a' félét evett, a' póknak, és egyéb mérges állatoknak marása-ellen. Kikeletkor, az gyenge levelérül bort isznak, és jó keserű, ha egy kicsinnyé meg-törik. Az igen gyenge levelét-is, misculantia salátába teszik.

LIV.

Basilica, Bazilikom. Igen jó, de felette nehéz szagú-fű. Ollyan a' levele, mint az Majorángnak, csak hogy annál nagyobb, sárgább, fimább, kövérebb. Martiusban, 's Aprilisben-is vetik jó kövér földben. Hamar ki-kél, fő-képen ha hamar, minek-utánna elvetették, egy kevés lágy meleg vízzel meg-öntözik. A' ki akarja, őszel-is vetheti. Ha száraz, és verő-fényes földben vetik: vagy levendula, vagy kres leszen belőlle. Minek-utánna ennek magvát el-vetik, a' földet meg-egyenefítsék, és le-nyomják; mert hamar el-vész a' magva, a' likacfos földben. Öntözni-is ezt a' fűvet, nem-reggel és este, mint mást: hanem délbe kell. Hamar nő, ha kézzel gyakran fogdosák, és gyomlálják: jó kevés az Misculantiában. Ha rákot akarsz fogni,

fogni, csinály egy fa-nyársat, vony darabonként büdös-húst reá, és közbe-közbe basilicum fűvet bocsásd a' vízbe, a' hól rákok vannak, felette igen reá-gyúlnak; tégy egy szakocskát alája, belé-húllanak. Az varsába-is teheted.

A' fő-fájó ember, óltalmazza magát ennek a' szagátúl; mert meg-indittya benne. Azt írják felölle, hogy ha az szül-ndő Afzszony, basilicum gyökeret, és fecske-tollat tart magánál: fájdalom-nélkül szül.

Cyparissus vel *Cyperis*, Cyprus. Jó kedves szagú LV.
alacson-fű: kicsiny hoszúkás ágacskái vannak, az kik rakva apró fejr-szinű kerekded levelecskével: azoknak tetején, sárga kerekded virágok nőnek, mint a' tellyes szekfű virágja. Jobban nő, ha az gyökerét egymástúl el-szaggattya, és úgy ültetik: hogy sem mint ha magúl vetik. Ekesiti az ágyak szélit. Télbe egy kevesé szalmával bé-kell fedni, ha száraz hideg-tél vagon. Az étkekbe nem-élnék vele: mivel ártalmas a' gyomornak; hanem a' Pestis ellen igen jó, ha az magvában egy Korona arany nehézéket vélszef, és egy-néhány levelecskéjét 's virágját, egy diót, fejr-bort, Bolus Armenust, és meg-töröd, 's meg-íszod. Méregellen-is jó, és minden hideg nyavalya ellen: az ember mellyének, tüdőjének, veséjének: az gelesztát-is ki-úzi, az öklelést-is el-vefzi. Ha ezt a' fűvet hamúval elegyítik, Csuda-fa, vagy Retek olajjal öfzfze-keverik; a' kihúllot haját, és szakált meg-neveli, ha vele kenik.

Hyssopus Isóp, jó szagú fű. Az levele ennek igen LVI.
hasonló az rosmaringhoz: csak hogy egy kevesé szélesebb annál, és világos színű zöldebb. Ezt-is szélrül ültetik a' táblában, és czifrákat-is csinálhatnak belölle,
A a meg-

meg-nyirhetik egy-néhányszor, jó bokrosan nő, ha magvát nem-akarják venni. Nem-kéván ziros földet, hanem Nap-fényt. Ki-keletkor, mikor a' nap egyenlő az étszakával, el-ültethetik: és Augustusban le-metellyék, meg-szárazszák, jó lesz az étkekben. *Misculantia* salátában-is élhetnek az levelével, és sásában.

Isóp igen jó az száraz-betegség ellen: és az Afzonyok nyavalyáját-is meg-indítja, ha meg-főzik, és abból az lévből, minden reggel éhomra isznak. A' kin a' fuladás vagon, ha Isópot, Rutát, és mézet vízzel együtt meg-főz, 's azt iszja: igen használna ki, 's a' régi hurutot meg-állítja.

LVII.

Lavendula Levendula. Ennek-is igen jó illattya van, a' levele-is keskeny hofzúkás, hegyecske: de nem olyan zöld, mint az Isópnak; hanem sötétebb színű, avagy hamú színű zöld. Egy arafznál nem-igen nő magosabbat: kiből nő négy-szegletű vékony szárcska ki, annak tetején, mint-egy kalázcocskából nőnek apró kék virágok ki. Szélesebb levelű levendulát-is találni Erfek Urunk ő Natsága Pofoni kertében: kinek virágja fejjér. A' gyökere a' levendulának fás: a' magva feketéllő verhenyeges, a' körül vethetni őtet; de jobb ha az ágait egy darab gyökérrel el-szagattya, és úgy ültetik szélről, az ágyak körül ki-keletkor, vagy őszel.

LVIII.

Spica, az az, Spikinárd. Ez igen eggyez természetiben, a' levendulával; azért him levendulának hívják: az más közönségeffet, nőstény levendulának. A' Spikinárd magosabb, bokrosabb, a' levele-is szélesebb, és az szaga-is erősebb. Az levendula gyengébb. Ki-keletkor zöldre-meg ez a' fű, Juniusban, és Juliusban virág-

virágzik: az melly időben kell a' virágit le-metélni, és frissen vizét venni, meg-is áll egész esztendeig. Az *Misculantiában* is szedhetni keveset belőle: egyéb-aránt, nem-igen élnek a' konyhán vele; hanem, fő-mosni való lúgnak, és ferdőnek igen jó: mert, meg-erősíti mind a' két-fű, az embernek lankatt agya-velejét; az fő-fájást is el-űzi, sőt minden hideg nyavall-jáját annak el-veszti; ugy-mint, az szédelgést, gutta-útést, álmos betegséget, görcsöt, reszketést, contra-cturát, és bénaságot. Az hideg gyomrot meg-me-legíti; az szeleket el-széleszti: a' vizelletet ki-űzi: meg-nyitja az meg rekett májját, és lépit embernek. Mind ezek az nyavallyak-ellen, vegyen ember *Spiki-nárd*, és *Levendula-fűvet*, virágjával együtt: főzze-meg borba, vagy vízbe, és abbúl igyék egy-néhány nap egy-más után. Hasonló ereje vagyon az égett vízének is, és olajjának, a' ki ezen a' vízen-fellyül leveg-kinek leg-erősebb szaga van. Ha ezen fűveket eczet-be meg főzik, avagy olajjokat a' fájó fogan tarttyák, el-veszi a' fájalmat. Ha abbúl csinált égett-borbúl, a' ki el-vesztette szavát, az szájában veszen egy keveset; meg-jön az szava. Az szív-dobogást-is el-veszi, ha fa-hejat, és szekfűvet tesznek hozzá, 's ugy élnek vele. Igy az nád-méz, és *Conserva*-is. Ezt a' fűvet, ha igen száraz hideg-tél vagyon, bé-kell egy kevesé fedni szal-mával, leg-alább az gyökerénél.

Majorana, Majorána közönséges fű, az Magyar-Országgi kertekben. Sok gyenge ágacskái vannak: ke-rekded, fejr-szinü zöld, szőrös levelecskéi. A' tetején, zöld szeletes gombocskákat hoz, kikbül fejr kiciny, gyenge virágocskák nőnek ki; ha ezek le-húllanak,

apró kerekded feketés magöcskák nemzetnek. Az gyökere fás, szagaigen kedves, egy kevelésé keferűcske, kelemetesen csipős. Magúl vetik, 's ágain, és gyökereén-is ültetik. Akár az ganéjos földbe vevsék, akár azon-kivül: jó ziros földet kíván, és egy kevelésé fővenyest.

Mikor el-ültetik ki-keletkor, legyen Húsvét előtt: vagy ha akkor az meg-nem nőt, Húsvét-után hód-tólte előtt egy kevelésé, jó ziros, avagy reves-fának mohával elegyitet földben, egy kevelésé árnyékos helyre, hogy az dellyesti nap sугári érhefsék. Alkalmas földet-is kell az gyökere körül hadni; az apró gyökerecskéit, a' kik a' földből ki-állanak, egy kevelésé el-metzeni, és a' fűvét, nem-kell mélyebben a' földbe ásni, hanem, a' mint az előtt állott. Az Majoránt igen megkell óltalmazni a' hangyáktúl, és földi gelesztáktúl. Azért, óltatlan meszet-kell az ágyra hinteni; de ne közel az Majorán tövéhez, és egy kevés vízzel megkell öntözni; 's nem-másznak rea a' hangyák. Az egerek, és patkányok-is igen incselkednek a' gyökere-után.

LX.

Ha az Majoránát el-ültetik, el-kell csipni a' hegyit, 's jobban nő. Nyaratfzaka-is gyakrabban meg-nyirni; de nem-mikor igen nagy hévség vagyon: hanem estve felé, és mikor eső akar esni, bökroffabb leszen, és szebb. Egyébként, az öntözést-is igen szereti. Ugy-is ültethetni, mint az Rosmaringot, ha szálanként le-törük; és a' végét vagy meg-rakják; vagy meg-törük; vagy meg-hasíttják; 's ugy ültetik jó ziros, vagy reves földbe, meg-foganfzik, 's bújnán nő, fő-képen ha reves fában áfott földel, meg-hintik az ágyat.

LXI.

Télre hogy meg-tarthsák, két-héttel Sz. Mihály nap

nap előtt, ki-kell venni a' földből, hód-töltekor, és egy edénybe kővér fővénybe-kell ültetni, ugy az mint fellyebb meg-írtam, mikor az árnyban ültetik-el. Azután állott vízzel meg-kell öntözni, és egy vagy két nap az árnyékba tenni. Az-után megént ki-kell az Napra hozni; de csak fél-napig, ha igen meleg vagyon: ezeknek-is el-csüpjék az hegyét. Ha hideg kezd lenni, a' pinczében, vagy az Narancs-házban kell deszkára tenni. Ha efféle helyen meg-kezd sárgulni, dugja-bé ember az újját a' földbe, és ha az nedves, meg-kell száraztani, a' mint lehet: avagy az földet fellyül el-háritsák, még meg-szárad, 's megént reá vonnyák. Ha pedig száraz, az esőre vigyék, vagy álló lágy meleg vízzel öntözzék-meg. Noha találtatik magánosan-is olyan Majorán, a' kit Télinek hinnak, és meg-állya a' telet; de ugy-is, a' pinczében-kell vinni. Ha pedig kin-hadgyák, bé-kell fedni. Ennek apróbb hamú-színű levelei vannak, ritkán hoz magot; azért, az szárán kell nevelni, a' ki idős, egy újni temérdeksége-is lesz a' szárának.

A' Majorána, igen jó misculantia salátában, sásában, étkekben, pastétomban, kolbászban, májosban, 's a' t. az mint kinek-kinek helyén meg-írom. Akár frissen, akár szárazon.

Majorána víze, vagy olajja (az ki fellyül leveg a' LXII. vízen, mikor distillallyák, ha azt le szedik gyűszűvel, vagy más módon, és ivegecskében tarttyák) akár az kifacsart leve-is, ha abból ember egy-néhány cseppet az orrában fel-szi, igen jó az fő-fájás ellen; 's meg-tisztítja az agya-velejét. Hasonló-képen, ha fejr-borba meg-főzik, és azt iszák, (kivált-képen, ha egy kis ruhács-

hácskában törött szekfüvet kötnek, 's azt belé-függesztik) minden-némű rútságát, folyását, nátháját a' főnek meg tisztítja. Azont nyernek vele, ha lúgot csinálnak belőlle, 's a val mosásuk fejeket. Nem-külömben, ha porrá törik, és a' port szíják-is az orrokban. Az a' bor, avagy víz, kiben Majoránt főztenek, igen jó az vízi-betegség kezdetin: a' has-rágás ellen; a' ki nehezen vízelhetik: a' ki nehezen vehet lélegzetett. Ha melegen, avagy borba meg-főzvé, flastrom módgyára az ember hasára kötik: meg-álította fájdalmát. A' kinek zúg a' füle, 's melegen bocsátnak belé egy néhány cseppet, jó.

LXIII.

Meliffa Melifza. Méh-fű, vagy méreg-nyomó fű. Ennek sok ágai nőnek egy-réfnyi magoságra: és néha fellebb. Az levele, egy kevelés (zéles, közép-szerű hegyes, környős-környül csipkés: pászint-szinű zöld, az szaga olyan, mint az jó illatú Czitromnak, ha igen meg-nem törik: az szárai környül halovány, sárga virágjai nőnek, mint-egy hivelykekben. Az magva olyan, mint az harang-virágnak: csak hogy kisebb. A' méhek igen szeretik.

Más-féle Melifza-is vagy on, kit a' Németek, Spanyór Melifzának hinnak. Mások Mórdvai, vagy Török Melifzának. Ennek az levele külömb, hegyesebb, darabos, a' csipkéi tompábbak: az szine inkább hamúszinű, és mint-egy őszsze-hajlott. A' virágja nagyobb, 's kék, és némellyik fejér. Az magva fekete, 's hosszúkás. Az illattya, 's az ereje, mind a' kettőnek egy.

Az étkekbe nem-igen élnek vele: hanem az füves tortában, sásában: kevesset misculantia salátában. Bort rólla innya igen-jó, 's egészséges. Jó ziros földet szeret,

ret, magúl-is vetik, 's gyökerén-is ültetik: fő képen az elsőt, 's egy-néhány esztendeig el-tart.

A' Meliíza, hatalmas képen meg-erősíti, és vi-
gasztallya embernek szívet: fő-képen mikor az étfszaki
szorongatások, álmában reá-jönnek. A' bánatot, és
melancholiát el-űzi: ha fejer-borba meg-főzik, és egy-
néhány-nap isznak belőlle. Mellyét-is igen tisztittya
embernek. Ha mérges-gombát evett valaki, ebből i-
gyék. Ha mérges állatoktól meg-maratott, az ellen-
is jó. Az Pestis ellen-is igen használ; és az Afszonyok
nyavallyájának fájdalmat meg-csilapittya: ha négy ka-
lánnal isznak belőlle, kivált-képen az égetet vízből.
Licariumot csinálnak a' leveléből, az nehéz lélegzet-
ellen. Nád-mézzel-is conservát. Ha azt a' vizet, kiből
méh-füvet főztek, mikor embernek foga-fáj, melegen
az szájában tarttja; el-űzi a' fog-fájást. Ha evel a' füvel
meg-keni ember a' méh-kaszt, ki-nem repülnek a' mé-
hek: és ha bé-akarja szállítani, bé-mennek. Ha pedig
ki-akarja űzni, csak mátra füvel kenyék-meg, ki-men-
nek. Ha kit a' méhek meg-csíptek, tegye reá ezt a' fü-
vet: el-vefzi fájdalmát. Ha zavaros borba tefzik meg-
tisztittya.

LXIV.

Mentha Ménta, fodor-ménta, Bárzing az mint né-
mellyek nevezik. Az kerti méntának szára, négy szeg-
letű, szőrös: csak-nem egy réffnyire fel-nő. Az levele
kerekded, csipkés, lágy, fodor. A' tetején, kalász mód-
ra nőnek kék virági. A' gyökere vékony, fok felé el-
nyúl a' földbe, és magától ki-vér: egy-néhány eszten-
deig el-marad. Ezt magúl-is vethetni: darab gyöke-
sen-is szaporithatni. Nem kíván se ganéjos, se ziros
földet, se az Napnak sűtő sűgárit: hanem inkább ned-
veffet,

LXV.

veffet, és ha az nem-lehet, gyakrabban öntözést. Ha ker-ti magot nem-talál ember, se gyökeret; vegyen vad-ménta magot, és azt hegyével ültette-alá a' földbe, meg-szelidül. Az fodor-méntát, ha fel-nő, nem-kell femmi vassal illetni; mert el-vész. Találkozik Eszter-gami Ersek Urunk kertében, olyan fodor-ménta; ki-nek levele félig fejtér, 's ezüst-szinű; szárazon-is tart-hatni, jó szagú.

LXVI.

Fodor-méntának nincs igen keleti az étkekbe; ha-nem valamit tehetnek az sásába; az gyenge leveleiből, az misculantiában.

Ha az méntának levelét, édes téjben teszik, soha meg-nem hadgya alunni; azért ha ki sok tejet eszik, mindgyárt ménta levelet vegyen a' szájába, és rájja ösz-sze, nem-megyen az gyomrában. Az sajtot-is meg-óltalmazza a' rothadástól, ha az mentából ki-facsart lével, avagy a'val a' vízzel, kiből méntát főztek, meg-öntözik. Ezt a' fűvet ha meg-török akár frissen; akár szárazon, és kovász-közzé keverik, 's flastrom mód-gyára ruhára kenik, azt a' gyomrára teszik embernek; a' hanyást meg-csilapittya, kivált-képen, ha eczetet-is tesznek belé. Ha ennek levét, gyakran ember az or-rában szija, meg-indittya az orra vérit. Fodor-méntát, ha soóval öszsze-török, és a' dühös ebnek marására kö-tik; minden veszedelem-nélkül meg-gyógyittya. Fo-dor-méntát, ha vízbe meg-főzik; vagy lúgot csinálnak vele, 's a'val mosásák gyakran a' gyermeknek koszos fe-jét: meg-gyógyittya.

LXVII

Mentha Græca, Bóldog-Afzszony méntája. Az le-vele négy-újni széles, hofzacska, aprón csipkézett kórnyös-kórnyúl, pázint színű zöld. Az szára hofzabb egy

egy réfnél, a' kin apró sárga virágocskák nőnek, mint az szék-füven; a' gyökere ágos-bogas.

A' konyhán nem-igen élnek vele; hanem fánk módra, meg-ránttyák az öreg levelét: az sásában keveset; a' miscalantiában, a' gyenge levelével.

Hafzna's ereje, az több méntákkal köz.

Pulegium Csombor, vagy putnok fű: mocsári ménta. Ennek az fűnek levelei, hasonlók az majoránna leveleihez: de egy kevesé nagyobbak. Egy arafznyi gyenge szára vagyon. A' virágjai a' szára-körül vannak, szinte a' hegyéig fejr színűek, néha tiszta fejrök. Jó szagú, és erős, egy kevesé keserű. Örömet nő a' nedves helyeken; nehezen vesztetheti ki.

A' konyhán, hafznát vehetik némely étkekben; sásában, miscalantiában.

Ha vízbe, és ezetbe meg-főzik, 's iszák: a' has-rágást meg-állítja, és a' fekete epét, avagy sárt ki-viszi. Ha egészségtelen vizet-kell innya embernek, tegyen csombort, avagy porát belé: nem-árt. Ha meg-török eczettel-eggyütt, és az el-ájúltak orrok-alá tarttyák; fel-ébrefti őket. Ha törött csombor-közzé, árpa lisztet kevernek, és azt Sz. Antal tűzére teszik, el-ólttya. Ha eczettel-eggyütt meg-törve, a' görcsre teszik, avagy a' vízkető tagra, meg-csillapítja azokat. Ha fűstöt csinálnak belőlle, meg-óli a' bolhákat, és más állatokat.

Rosmarinus Rosmaring. Egy bokros fácska, sok LXIX: apró szárákkal rakva: kinek heja fejr-szinű, a' levele sok környös-környül, csak-nem mint az levendulának. Ezek a' levelek az oldalán, gyökere-felé, sötétebb színűek:

B b

nűek:

nűek : de az hegye-felé, világos zöldek. Jó szaga van; és erős; majd hasonló az temjén szagához. Az íre erős, kesernyés, és valamennyire őszsze vonyós. Fejér kék virágjai nőnek, az levelek végénél. A' gyökere fás, és jól ki-terjed a' földben. A' virágja-után nőnek, apró fekete magok.

Rosmaringot magván-is vethetni, hamar ki-kéll, és bújnán nő, öreg kővér leveleivel : csak hogy nem-igen állandó. Azért mikor jól meg nő, le-kell metélni, akár vizet égetni belőlle: akár meg szárasztani : akár az étkekbe ; de mind azon által, meg is kell egy-néhányat hadni, és óltalmazni télbe, mint a' többbit, szerencsére meg-marad. Gyökerén-is szaporithatni, ha azokat el-szaggattyák egy-mástúl, 's úgy ültetik, az ágain is meg-lehet, 's bújtatással is.

LXX.

Az Rosmaring ültetésének, avagy plántálásának ideje: Elsőben a' Ki-kelet, egy héttel Húsvét-előtt, vagy utánna, a' mint az idő engedi, hóld-töltére; akár edénybe, akár ágyba. Azért valami hosszú ágyat, avagy az quartelyokban alkalmas cziffrát, jó kővér fekete földel, a' ki apró, és meg rothadt tehén ganéj-jal, avagy reves fával elegyítve vagyon, 's egy kevés fővennyel-is tölcének-meg; abban (ha ki az edényből ki-akarja venni) ültetésék-el az rosmaringot, mind gyökereztül, két-lábnyi széles, és egy-lábnyi mély verembe. De elsőben, az mi a' gyökerebe vagy el-törött, vagy el-veszett, azt egy késsel el-kell metzeni; de ne olyan késsel, a' kivel kenyeret szoktak metzeni : hanem írtó késsel. Mert azt tarttyák némelly kényes kertészek; hogy ha vagy fa-gyökeret, vagy csemétét, vagy óltani való ágat metélnék olyan késsel, kivel kenyeret-

is me

is metzenek, el-vész. De az eggyűgyűek, ilyen figyel-
metességgel nem-élnek : 's még-is jól meg-marad. Az-
után a' földet, a' gyökere-körül, egy fával jól bé-töm-
jék, hogy úregen ne-maradgyon a' gyökér, fellyül-is
az meg-nevezett földel, jól bé-fedgyék. Hasonló-ké-
pen cselekedgyenek, ha az gyökereket egy-mástúl el-
szaggatták-is: az-után, öntözzék-meg vagy két-napot
álló vízzel, és egy-néhány nap árnyékba tarcsák ; a-
vagy csinállyanak valamiből árnyéket neki.

Némellyek, hogy sűrűbben nőjjon, bor leprö- LXXI.
vel öntözik-meg a' gyökerét; de ezt nem-probáltam,
nem-is igen láttam: hanem azt hasznossabnak ítélem,
és probált dolog: hogy mikor a' Rosmaringot, avál a'
vízzel öntözik, kiben nyers-húst áztattanak, avagy
mostanak, minek-előtte a' tűzhöz tették, jobban, és
szebben nő.

Ha melly Rosmaring igen sűrű, és nem-akarná
valaki egy-mástúl el-szaggatni; bújtatással szaporítsa,
akár edénybe, akár ágyba, le-hajtván az ágait a' földbe:
és az mint a' fás vékony részek vagyon, hasítsa-meg fé-
lig az ízen (mint oda-fel az szekfűnek bújtatásáról írtam
Virág könyv. 11. Rész. §. 2.) és úgy tegye a' földbe:
és így, kis-fa kajmocsocskával le-czövekellye. Avagy
ha meg-nem metzi is, csak a' bőrét egy kevesé vakarja-
le, 's az leveleit a' még az földben leszen, szaggassa-le;
a' hegyét kin-hadgya az földből a' Rosmaringnak, gyö-
keret-vér magának. Az meg-erősödven, le-messz az
új gyökérnél az ágát, 's ültesse más-edénybe, az mint
fellyül meg-írám.

Ha ki gyökér-nélkül, az új-növésé, és ága által LXXII.
akarja az Rosmaringot szaporítani; úgy bánnyék vele,

mint előbb jelentém az szekfűrűl, és ennek az Könyvnek 7. Rész. az Majoránárúl meg-írtam. Melfen egy ágat le, valami egy lábnyi hosszfat, kinek vége egy kevéssé fás-legyen; Húsvét-előtt két vagy három héttel Aprilisben, avagy mikor tetszik ki-keletkor, hóld-töltére. Az tetejét, és hegyét melle-el valamennyire, az fás végét vagy meg-hasítsa, vagy meg-törje, akár az fogával rágja-meg; az-után tegye az el-készített földbe, az mint fellyebb, egy-újni mélységre, egy arasznyira távúl egy-máftúl, és tömje környős-környűl jól-bé az földel. Nem-is szükség (az mint némelleyek cselekezik) hogy árpa-szemet tegyenek belé, és környűlötte az földbe; mert csak el-vefzi az Rosmaringnak táplálását, ha nőnni kezd. Hasonló képen, hogy az fűnek gyökerében tegyék a' földbe; mert mind-egy veszedelem: hánem ezek nélkül-is meg-gyökerezik az ágacska, csak úgy bányanak vele, az mint meg-írák. Az-után, csinállyanak árnyékot neki, 's abban tarcsák még ki-kezd fakadni. Azomban minden nap kétfzer öntözzék-meg, ha eső nem-efik, hogy a' föld meg-ne száradgyon környűlötte. Ha nőnni-kezd, nem-szükség annyiszor öntözni: noha ez a' csemete igen kedvelli az öntözést. Némelleyek, egy kevés galamb ganéjt tesznek a' ver-mecskébe, a' kiben az Rosmaringot ültetik.

LXXIII.

Efféle fiatal, és más régi Rosmaringot, Sz. Mihály nap tájban nyolcz nappal előbb, vagy utóbb hóld-töltetekor, megént ki-kell venni az ágyakbúl, vagy táblák-búl, és edénybe, vagy ládákba-kell ültetni. Mikor ki-akarják áfni, fél-lábnyira az Rosmaring körül áfsák, és egy-lábnyi mélységre: hogy az mennyire lehet, a' föld a' gyöker-körül meg-maradgyon: 's úgy vegyék az
ásóval.

ásóval ki a' földből. Ha valamely vége a' gyökerének igen ki-állóna a' földből, az olyan kéffel, a' mint mondtam, el-kellene metzeni. Az-után, a' meg-írt földet töltött edényekbe ültetni. Jó sűrűen egy-más mellé, több gyökereket-is tehet az ember egy edényben, csak a' földet közte jól ófsze-tömjék. Illyen Rosmaringoknak fellyül az hegyeket egy-ízíg, mind el-kell metélni; mert egyébként el-vefznek: noha némellyek mind rajta hadgyák, 's még-is meg-óltalmazták. Ez meg-lévén öntözzék, vagy harmad-napig, és egy kevelsé árnyékba tarcsák, még egy kevelsé fel-vefzik magokat. Az-után, a' Napra vigyék, 's kin-hadgyák, meg fakadni kezd, meg-erősödnek. Néha valami kevés derecske, nem-árt nekik. Hasonló-képen, mikor ki-keletkor ki-vizfik-is a' pinczéből, nem-kell mindgyárt a' földbe tenni itt-kin, hogy ha félő a' hidegtől, mindgyárt árnyékba, vagy óltalom-alá vihesék. Némellyek azt ítélik, hogy Gyümölcs-óltó Bódog-Afszony napután, meg-nem fagy a' Rosmaring, nem-is kell féltetni, 's azért bé-se fedni: mind-azon által, alkalmaztassa a' Kertész, az időhöz magát.

Mikor pedig a' pinczébe akarják vinni, ha még virágzik, minden virágját le-szedgyék; mert egyébként, meg-feketedik a' virág, 's el-vefz a' gyökér. A' Pinczébe, avagy az narancs-házban ötet defzkára tegyék. Noha jobban meg-maradna, ha olyan helyen tartanak, a' hová néha meleget bocsáthatnának bé; akár szobába, kit néha kevelsé bé-fűthetnének: akár börtbe; mert a' pincze rekkenő, és hamar meg-fül benne. Mivel a' Rosmaring az eget, és szellőt igen szereti; de nem az igen hideget, se igen meleget: azért a' mennyire lehet,

ha oda-ki melegcske van, meg-nyífsák a' táblát, és ablakot ; de az Nap-fényt reá ne-bocsásák : mert az igen árt neki.

Hogy pedig a' Kertész jobban észébe-veheffe, mikor-kell őtet a' hidegtől meg-óltalmazni : tegyen egy cserépbe, vagy tálba, vagy akár-minémű edénybe egy kevés vizet, és úgy vigyázzon gyakran reá, ha az a' víz fellyül hártványzni-kezd, és fagyni, tegye-bé mindgyárt a' táblákat, és ablakokat. Ha bé-vannak téve, 's még-is hártványzni kezd, fűtse-bé egy kevelsé ha lehet : hanem, más-képen óltalmazza-meg szénával, vagy más eszközzel bé-csinálván az ablakokat. Arra-is gondotkell viselni, hogy ha lehet, az rosmaring-körül a' pinczébe, vagy házba, a' föld száraz legyen ; mert mennél szárazzabb, annál kevesebbet árt a' hideg neki : főképen ha kegyetlen hideg szolgál. Hól pedig sárgúlni, vagy hervadni kezdene, nézzék-meg a' földet, ha igen nedves : és a' mennyire lehet, a' fzellőre tegyék, mikor lág idő van. Ha száraz, és attúl sárgodik-meg, ha lehet, az esőre vigyék, és deszkára tegyék : ha nem, meg-öntözzék, de ne- legyen igen hideg a' víz.

LXXV.

Két-féle a' Rosmaring : egyik magot hoz ; az másik nem. A' kinek széles a' levele, és nyitva a' virágja, az hoz magot ; a' kinek keskeny, mint az gyalog fenýőnek, az nem-hoz : de alkalmazottabb télre, a' virági pedig jobb részére bé-vannak téve. Az első szebb ugyan : de hamaréb-is el-vész. Mind a' két-féle, kétszer virágzik esztendő-által : ki-keletkor, és őszel. Azért nyárba gyakran-kell öntözni, hogy hamar elvirágozzék. Mert ha az pinczében, vagy börtben télbe virágzik, hamar el-vész,

Annak,

Annak-okáért, egy Rosmaringot se ültessenek el, mikor virágzik; mert akkor leg-erőtlenebb: hanem elébb, le-szedgyék a' virágokat, de ne az levelecskéjével együtt. Azon-kivül sem-kell engedni, hogy igen virágozzék; hanem le-szedni, fő-képen azokról a' kik magot nem hoznak; hagyhat mind-azon által, valaki magnak valót is.

Találkoznak olyan Rosmaringok, a' kiknek levelek természet-szerént olyan szép sárgák lesznek, mint-ha meg-aranyozták volna őket: az levelek-is szélelfebb. LXXVI.

A' ki szorgalmatosan akar vele bálni, öreg edénybe ültetheti, és külömb külömb féle formára nevelheti, kötözéssel, és nyiréffel.

Azt is írják felölle, hogy ha ki bizonyos időben gyalog fenyő-fában óltya az Rosmaringot, télben-is meg-marad ott-kin. A' ki öreget akar nevelni belőle, télben ott kin hadhattya az helyén: de jól bé-fedgye szalmával a' fáját környül deszkával, ló-ganéjjal: és gyakrabban likat nyisson rajta, mikor lágy idő van, hogy által-járhassa a' szellő, és az egerektől-is szorgalmatosan meg óltalmazza.

Az Rosmaring igen jó az étkekben, fő-képen Pástétomokban, salátákban, sásákban; bort vele csinálni: a' virágjából eczetet, 's a' t. conservát.

NB. A' ki télbe, kin-akarja a' kertbe hadni az Rosmaringot őszel vonnya-el a' földet a' gyökeréről: de nem-mind, és tegyen oda len-posztorját. Az után, hánnya megént reá a' földet, 's kőfőn szalmát környülötte: ha az első telet meg-állya, más-éftendőben, nem-árt neki az hideg. LXXVII.

Az Rosmaring körül ne hadgyák meg-keményedni a'

ni a' földet: hanem fával gyakran fel-turkállyák, avagy kézzel fel-keverjék: de meg-ne sértsék a' gyökerét.

Rosmaring virágot, igen szeretik a' méhek; azért jó az méhes kertben ültetni.

Rosmaringos bor, igen jó a' fő-fájás ellen. Pestisnek idején, rosmaringból füstöt csinálni, el-űzi az dög-leletes eget. Ha ki ezen füstöt, az szájában, és orában bocsáttya, igen jó az hurut, és nátha-ellen; meg-erősíti embernek agya-velejét: és annak minden-némű hidedeg folyásit, szorongatásit el-vezzi. Az nehézség-ellen: Álmos betegség-ellen: gutta-űtés, reszketés, érezhetlenség-ellen, igen hasznos ha borba, vagy vízbe meg-főzik, 's azt iszák éhomra. Annyit érnek az rosmaringos borral, és conservával-is. Ha porrá törik az rosmaringot, és piritott kenyérré hintik, 's azt eszik: vagy malosába teszik, 's úgy iszák: igen használ az é-melygő gyomornak, a' ki semmit meg-nem emészthet.

LXXVIII.

Ha Rosmaringot nád-mézzel ószfe-törik, jó az ájulás-ellen. Hasonló-képen, az bűdös lehellet-ellen, egyék minden-nap reggel ezen virágban, és az gyenge levelében kenyérral, sóval. Ha borba, vagy eczetbe meg főzik zállzával-eggyütt, és estve meg-mossa vele ember az száját, igen hasznos a' fogainak, és inyének. Az fájából pedig, hasznos fog-vádot csinálni: és ha az fzenét egy-kis tafotába varják, 's aval dörgölik fogokat, frissek, és tiszták-lesznek tőle; 's a' férgeket-is meg-öli. Lugnak-is, fejet mosni igen jó.

LXXIX.

Ruta Ruta, kinek igen nehéz szaga van: és mindenkor zöld, sok apró, kerekded, és kövér levelei vannak, mint egy fejéres zöldek. A' virágjai sárgák, mint a' csillagocskák; azok-után nőnek negy, és öt-szegletű gom-

tű gombocskák, mint-egy hüvelkecskék; azokban lesznek fekete apró magvai. A' gyökere, és szára fás, belől sárga. Sok meleget, és ganéjt kíván.

Magúl vethetni, az-után ha meg-nő, el-ültethetni; avagy a' ki jobb, szaggassák-el egy-mástúl a' gyökérét, 's úgy ültessék jó földbe: de elébb, meg-kennyék az gyökerét tehén ganéjjal. A' táblák szélin ha ültetik, ékefti. Sok esztendeig el-marad azon helyen, de kivált-képen négy-ig. Ha ki el-nem metéli, magossan nevelheti. Az étkekbe nem-igen élnek vele, hanem bort inaya róla, igen hasznos. Keveffet, és gyengét, az misculantiában, és sásában tehetni.

Rutát és zállját, jó egy-más mellé ültetni; mert az zállját igen szereti a' kigyó, a' rutát pedig nem; azért az szagát futtya. Az, minden-féle mérges állatot el-űz. Ha ezt vízbe meg főzik, és meg öntözik az szobát vele, meg-öli a' bolhákat. Azon kívül, minden-féle méreg-ellen jó: és az mérges harapások ellen-is.

Pestiskor vegyen az ember 2. lot ruta level-t, fűgét $\frac{1}{2}$ lotot, fenyő-magot más-fél lotot, diót egy lotot, Ró'fa, vagy bór eczetet 4. lotot: törje mind őszfe; minden reggel vegyen egy kalánnal éhómra, és mikor ki-akar az házbúl menni; nem-árt neki az dögletettség. Ha kin Pestis vagyon, fő-képen amaz veres, hegyes mérges guga: törje-meg a' rutát, tegyen hozzá kovászt, difznó hájat, veres-hagymát, fűgét, óltatlan-meszet, mustár-magot, kőris-fán termő, avagy Spanyol zöld legyet, egy kevés terjéket; csinállyon flstromot, és tegye reá, meg-fakasztya.

Ruta víz, jó az gyermekeknek az gelefzta-ellen, ha éhómra iszák; a' pora-is, az csecfemős gyermekeknek,

nek, az has-rágások ellen: ha téjbe adgyák-bé nekiek. Az terhes Afzfzonyok, el-távozzanak a' rutátúl.

Ha ki foghagymát evett, és veres-hagymát, rágjon rutát reá, és nyelje-el; el-vezzi búzóket, Elefinti embernek szeme-világát.

Meg-öli a' fában a' férget, ha borsöt, babért, rutát, bort egyjüvé kevernek, és alól fúróval meg-fúrják a' fát belül, 's abban belé-töltik, 's egy varjú-tóvisbül csinált ékkel bé-verik.

LXXXI. *Salvia* Sállya, vagy Zállya, közönséges-fü a' kertekben. Két-fele találatik; egyik öreg levelű; másik apró. Az öregnek, kit néhant Sz. János fűvének-is hívják, fok négy-szegletű ágai, és szárai vannak, sötét fejjéresék. Az levelei-is hozzúkások, egy tenyérnél szélesebbek, temérdekek, darabosok, ránczosok mint egy kopot bársony: erős kedves illattya van. Fellyül a' virágjának szine, viola-szinű fejjérel elegyes: néha szinte fejjér, horgas mint az Sásnak az orra. A' magva hüvelykében fekete, valamennyire gömbölyű, szép fényes, csak-nem akkora mint az lendeke.

Az apró levelű-is hasonló ahoz, csak hogy nem nő olly magosra; hanem bokrosan, és az levelei hegyesek. Ki keletkor ültetik, a' gyökerét el-szaggatvan: vagy magúl vetik jó földben; noha a' kopár földet sem veti-meg. Nem kell ötet ganéjozni: hanem, az lúgtúl maratt hamút kell reá önteni, igen jól nő tőle. Attúl is, ha jól meg-kapállyák a' földet környülötte: és szépen meg-tisztittyák, le-metélvén az aszú ágokat, és az le-hüllött, 's meg-rothatt leveleit fel-szedik.

Az zállyát, a' táblának körülötte ültetésék ékefégre, az ruta-mellé, az mint oda fel-is mondám: a' kigyók, és mér-

és mérges állatok el-távoztatása miatt; mert ha az zállya levelét csak meg-érintse-is, avagy kóftollya a' kigyó, mindgyárt meg-kezd a' hegye hervadni. Azért se a' konyhán, se másutt semmi eledelben ne-éllyenek előbb a' zállyaival, hanem jól ki-mofsák.

Sállya mind étkekben, sültékbe, főttekbe, salátákban, sásákban, borba, serbe, és más hidegen állandó húspan, halban igen jó: ha ezeket elsőben meg-főzik, vagy sűtik, és közükbe rakják, az mint a' szakács-könyvben fel-lészen jegyezve. LXXXII.

Orvosságul pedig igen használ, ha borba vagy vízbe meg főzik, s ifzák minden méreg-ellen: és meg-indítja az vizelletet. Az kik száraz-betegségtől gyakran köhögnek, és a' kiknek hideg folyás szál le a' fejből, hogy ki-vethessék, igen hasznos. Meg-állítja az öklelést, és minden-némű hidegtől származott veszedelmes nyavallyait az agy-velőnek, és tagoknak, ugy-mint gutta-ütést, refzketést, álmos-betegséget el-űz: nem-csak ha ifzák, de ha a' tagokat avar dörgölik-is. A' fogait-is, és ínyét meg-erősíti, s tisztítja embernek; ha efféle borral mofsák melegen, és dörgölik, fő-képen estve. Ha ki reggel, három hegyes szállya levelet sóval eszen-meg, annak nem-árt az on nap a' mérreg, és dögleletesség. Ha ki az zállját vízbe meg-főzi, és avar mossa a' fejét, meg-feketül a' haja tüle. A' kinek nincsen kedve az ételhez, gyakran élyen zállyaival az étkekben.

Satureia Bors fű. Egy kicsiny bokros-fű, fok ke-rekded, fás, vereffes ágai vannak, csak-nem mint az Isópnak: csak hogy kissébbek, keskenyebbek, s egy kevesé sötétebb színű zöldek. A' középirúl kiss-szá-lakon LXXXIII.

lakon nőnek apró verhenyeges virágocskák-ki, fekete magocskákat hoznak. Jó kedves illattya van, csi-pós-íze, mint a' borfnak.

Bors-fű nem-kéván kővér, vagy ganéjos földet, se vetésére, se ültetésére; hanem gyakor, és jó Nap-fényt, nem-is szükség őtet igen vetni; mert maga elveti magát. Bújnábban nő, és jobb szaga leszén, ha veres-hagyma közzé vetik.

Igen alkalmazatos az étkekben, mind húsban, halban, bősüben; ha meg-száraszttyák, kolbászban, májosban, véresben; salátában, sásákban. Jó ízt ad az étkeknek; az ételre való kedvet-is fel-indittya az emberben: segíti a' gyomrot az emésztéshez. A' Patikában nem-vefzik halznát.

De próbált osvofság az Ina-szakattaknak, ha a' Bors-fűvet, mézes-vízben főzik meg. A' mézes-vízet pedig, így csinállyák: végy négy-font vizet, fél-font mézet, főzd-meg eggyütt, hogy harmad-része bé-főjjon: de jól le-hánd az tajtékját. Affele vízzel, mindenféle fűvet meg-főzhetz. A' Bors-fűből ki-facart levét ha meg-melegítik, és a' fájó fülbe bocsáttyák: el-vefzi fájdalmát. Ha meg-törik, 's vízbe teszik, aval öntőzik a' házakat: meg őli a' balhákat.

LXXXIV.

Serpillum Kakuk-fű. Noha ez a' fű inkább mezei, hogy sem kertie mert mindenüt elég terem az száraz, és kopár földeken, réteken, kősziklákon, dombokon, út-félen; mind-azon által, a' kertekben-is ültetik: és így szebben, nagyobbban, kővérebben nő, 's ékefíti a' tábláknak szélit.

Két-féle a' kakuk-fű: Eggyiknek szélesebb levelei vannak; Másiknak keskenyebb, mind a' kettőnek hozás.

Szúkás. Eggyiknek a' hegyén teremnek a' fejéres virágjai, avagy éppen fejérek. A' máliknak, az levelei közzött. Sok apró, vékony, kerekded szárai vannak, a' kik a' földön el-terjednek. Majustúl-fogva, egész nyaratszaka virágozik. Nem-kéván se igen kővér, se igen ganejos földet: hanem Nap-fényt. Mentül gyakorban által-ültetik, annál jobb. Jó szaga van mind a' kettőnek.

Kakuk-fű az étkekben, mind hús, 's mind halhoz, az eggyűgyű embereknél szintén annyit ér, mint petrefelyem; mert az gyomorban igen segíti az emésztést. Salátákban, sásákban-is jó.

Kakuk-fűvet ha eczetben, és mézben meg-főzik, LXXXV. 's ugy iszák, igen használ azoknak a' kik vért póknek: és minden mérges-állatok ellen. Ha fűstöt csinálnak-is belőle, meg-nem marad se kigyó, se más efféle állat ottan; az bolhákat-is el űzi. Ha borba meg főzik, 's iszák, az Afzszonyoknak közönséges nyavallyájokat meg-indítja. Az kővet, és vizelletet meg-indítja. Az gyomor-korogást, csudálatos-képen meg csilapítja. Az belső sebeket, és sérvéseket meg-gyógyítja. Tüdőjét, máját, lépét embernek meg-nyitja. Ha hat, vagy hét nap a' kakuk-fűvet borba teszik, jó eczet leszzen belőle. Az alútt-vért el-öszlatti eczetbe, ha reá kötik.

Thymus Megy-fű, vagy Thymián-fű. Egy kicsiny LXXXVI. bokros fű, sok apró, gyenge, keskeny, és mint egy földor levelei vannak: a' tetején hoszúkás hejas fejecskéje, rakva szép apró test-fzin virágocskákkal, a' kikben apró magocskák vannak. A' ki ezeket le-akarja szedni, eggyütt izedgye-le az virágjával; mert egyébként, el-

nem válik tőle, és ha meg-érik, el-húll; de jobb gyökérén ültetni, Martiusnak közepin. Öntözni kell őtet; de olyan vízzel, kiben a' meg-szárat, és meg-törött káposztát, egész-nap áztatták.

Etkekben ritkán élnek vele, Misculantiában-is tehetni. Conservat, és sását-is csinálnak belőle.

Thymián-füvet, ha mézzel elegyítik licetarium gyanánt, és apródonként el-nyelik, meg-tisztítja embernek mellyét; és a' tüdőnek sűrű nyálát, a' ki-vetésre farkallya. Az kiket nehézség tör gyakran magoknál hordozzák ezt a' füvet: és mikor rajtok van, az orrokhoz dörgöllyék, 's megént eszekre jönnek. Ha porrá törik, és sóval őszfe-keverik, 's együtt eszik az éttekkel, appetitust csinál az ételhez. Igen ki-űzi a' szellet az emberből, ha mézzel és eczettel őszfe-keverik, és flastrom módgyára, az embernek hasára kötik.

Az Méheknék igen nagy táplálásokra vagyon: és azért szeretik,

LXXXVII.

Urtica Romana Római csalán, avagy Spanyol Majoráng. Ennek a' fűnek semmi szaga nincsen, vagy egyéb haszna; hanem a' Kertészek, a' furcsa, és fityerésző emberekkel, a' kik akármi virágot-is, és füveket mindgyárt le-szakasztanak, szokták meg-tréfalni vele, azért örömezt az út-mellet, és az ajtó-felé vetik. Az leve olyan, mint a' közönséges csalánnak: csak hogy apróbb, és pázint-szinű zöld, rakva sok apró csipő szálkákkal. A' levelei között nőnek vékony szálcskán ki apró gomboc-kák, hasonlók az Majoráng fejecskéjéhez, noha egy kevesé nagyobbak, az kik rakva hegyes sűrű szálkákkal. Ezeket kötik, az több jó szagú virágok-közzé, majoránna gyanánt bokrétába a' ki azt
meg-

meg-érinti az orrával, kegyetlenül csipi, és égeti. Sok ideig : akár magánosan-is.

Ezek a' közönséges jó szagú fűvek Magyar-Országban: az kikkel a' konyhán, és asztalnál élnek. A' ki többet kíván, fel-találja a' több Authorokban: kivált-képen Mathiolusban, az az, Kís-Máthéban.

VIII. RÉSZ.

Salátáknak, főzni, és Sásáknak voló fűvekrül.

Mivel az ételre való fűvekhez, hogy az íznek kedvesebben tessenek, külömb külömb-féle készitést gondolt-ki az emberi elme; mert némelleyeket nyersen, némelleyeket eczettel, foóval, faolajjal, vagy szalonnával, akár íros-vajjal Magyar módra szokták enni. Némelleyeket hidegen főve, némelleyeket melegen lévőben, avagy paréj formára. Azért én-is ezekrül, mind a' kik közönségesek az Magyar-Országi Kertekben: mind a' kik idegen tartományokból ízarmaztak Országunkban, szóllók ez jelen való Részben; és azokkal szokot, 's kivált-képen való munkálkodásokat, az Magyar Kertészeknek oktatásokra, fel-jegyzem; hogy az Hazánk fiai is, a' kik ezt a' gyönyörűséges, és hasznos mesterséget nem-tudgyák, meg tanulják. Ne-legyenek a' Magyarok-is olly alávalók, hogy ha csak közép-szerű Kertészt kívánnak-is, más idegen-országokból kel-hozatniok nagy-költséggel; hanem inkább nem-restelvén az munkát, csak ennek az Könyvnek oktatása által-is az Kertésztségben, ha fellyül nem-haladgyák-is más nemzetségeket: legalább ne-engedgyenek nekik. LXXXVIII
Mi-

Minek-előtte pedig, mindenikről magánosan szóllyak, fel-jegyzem közönségesen: mivel szoktak élni saláta gyanánt. Az ki többet, vagy kevesebbet fel-talál, avagy más módra akarja el-készíteni, szabad vele. Noha mind ezeket, kinek-kinek tulajdon helyén meg-jelentem.

És elsőben, az fűvek-közzül, kiket nyersen szoktak enni, vagy csak magánosan; vagy egy-más közzött elvegyesen, ezek: Gyenge-saláta, meg-nőt fejes-saláta, egy-néhány féle. Sáfa-fű, vízbe termő sáfa-fű, sárga sárka-láb, vagy vitézi sarkantyú mind levelestül. Bors-fű, Pimpinella, Porcs-fű, Romay-sóska, közönséges. Gyenge levelei a' fára-folyó barang-virágnak; az Borrágnak, avagy atraczelnek; Menthának, Arabisokának, Mustár-nak. Savanyú ló-bere, a' ki az erdőbe terem, szives levelei vannak, keeske rágó fának, varjú-láb fű. Basilicum, kalás fű, Repezem. Ruscua, Endivia, Fejes-káposzta aprítva. Répának, és Reteknek téli gyenge növése. Olasz-kapor, Zellernek gyökere, és gyenge levele. A' lapunak gyenge sorzája, a' ki a' levele, és gyökere-közzött nő, fő képen ki-keletkor; ha az külső heját lemetélik. Nyers uborka; és az Reteknek éretlen magva, mikor még a' zöld hüvelykében van. Mind ezeket, a' kiket saláta módgyára eszik, sóval, eczettel, fa-olajjal szokták készíteni. Az kiket pedig csak úgy, borsot-is adhatnak hozzájuk. Az salátát, kivált képen Misculantiát, Borragonak, Viólának, Gemistának, Rosmaringonak, Sárga sárka-lábnak virágjával meg-hintik, és elegyítik, a' ki akarja.

LXXXIX.

Másokat, főve saláta módgyára eszik, úgy-mint Spárganak gyenge begyie, káposzta-esimáját, komló-begyét,
Cardi

Cardi levelének gyenge szárát, Olasz-káposztát, Cicoriának gyökerét, és levelét: Nap után járó virágnak a' fejét, a' ki még ki nem virágzott, 's a' t.

Hasonló-képen élnek a' gyökerekkel; *Retekkel, répával, rapontzal, zellerrel, földi mogyoróval, páster-nákkal, és több efféle gyökerekkel.*

Mind ezeknek az ílátáknak készítéséről, bővebben szóllok az szakács-könyvben, ha Isten éltet. Most a' kerti-fűveknek tulajdonságirúl.

Acetosa Romana, & Communis. Sóska Romai, vagy Spanyór, és közönséges. Az Romai és Spanyór (az mint némellyek nevezik) magon, és gyökere szaporodik: hosszú veres szárai vannak, elszélednek a' földön: az levelei, csak-nem kerekded, azoknak-is veres szárai vannak vékonyak; savanyú a' levelének az íze; mint a' közönséges sósának. A' virágjai egy vékony száracskán nőnek, és a' magva-is, csak-nem mint a' közönséges sósának, vereffes három-szegletű a' magva. Nem-kéván semmi kivált-képen való balmolódást, csak gyomlálást; egy-néhány esztendeig el-marad a' földbe, csak ki-keletkor, az el-szárát száraitúl megtisztítják.

Mind étkekben, halba, húsba, mind salátákban, sásákban igen jó; és még jobb az közönségesnél.

A' közönséges sóska, szerte szélllyel terem a' mezőkön, réteken, fák-alatt: de ha a' kertbe ültetik szebb, és jobb leszen.

Harmadik sóska, kit *Trifolium Acetosum*-nak neveznek, az az, savanyú ló-here; apró pázint színű levelei vannak, három egy száron, szív formára a' közepin ötszfe-mennek; az íze a' levelének savanyú, mint

az több sóskának, igen gyenge a levele. Arnyékos helyen terem az erdőben, fő-képen a' hegyekbe. Az levelei között nő fejér virágocska, az-után hegyes fejecske, sárga magokkal teli.

Ha ki az kertbe viszi, és az fák-alatt el-ülteti, hasznát veheti mind az étkekben; mind az salátában. Ha eszik, vagy iszják, igen meg ólttya az fjomjúságot: meg-hidegíti az meg-gyúlat májját embernek. Az égett vizét pedig ha iszják, igen használ a' hagymázban. Az Pestisben lévő hévség ellen-is igen használ: akár a' vize, akár az conservája. A' vizével, igen jó az sebet ki-moálni. A' több sóskának-is, hasonló használ vagyon; azért igen jó enni azoknak, a' kiknek belső hévségek van. Az mint a' száron folyó seb ellen-is jó: ha egy marok sót vesznek, sóskát annyit a' mekora az ember feje; ezt vagdallya-meg, és tölcsön tiszta vizet reá, hogy három, vagy négy-újnaira az fűven fellyül legyen, s főzze-bé félig: tegyen az-után egy tyuk-mannyi meg-tört timsót, egy diónyi fejér gálicz-követ; a'val a' vízzel mossa reggel és este.

XCII.

Anethum Kapor. A' kapor nem-fokat külömböz a' köménytől: hanem az szagárúl ősmérszik-meg. Apró keskeny levelei vannak, fellyül sárga virágjai mint a' korona ki-terjednek: a' magva szélesecske, mint a' kisp-levelecske. Egy kevesse meleg helyt szeret, a' ki nem-igen hideg. Nem-is kíván semmi ollyas munkát, maga el-veti magát; hanem ha ki azt akarná, hogy szebben nőne, öntözéssel-kell segiteni. Ha magúl vetik sem szükség földel igen bé-fedni; mert ezt a' magot egy-madár sem eszi-meg.

Kapor igen jó ízt ad az étkeknek, mind húsba,
káposz-

káposztába, salátába, bélesbe; mind fűve 's mind magva.

Le-csillapítja a' gyomor fájást, és az émelygést; Az szeleket is el-fzélelzi az gyomorban; segit az emésztéshez: az vízelletet ki-üzi.

Anisum Anis-mag. Kinek levele csak-nem olyan, mint az Coriandernek: de nem-olyan széles, hanem apróbb, kerekded, fejéres, és jó illattya vagyon. Juliusban űres szárai nőnek, sok szép virágocskákkal, egy korona formára, mint az kóménnek. Az magva fejéres, nem-is olyan hosszú mint az kómény-mag: szép illattya vagyon; az íze édes, elvegyes és kedves csipős, kicsiny keserűséggel.

XCIII.

Az levelével nem-igen élnek az étkekben: hanem a' magvával mind húsba, halba, gyümölcsöt főzni vele. Főtt vízbe igen hasznos, jó illatot ad neki, elölttya a' szomjúságot; azért jó az vízi-korságosoknak. Az kenyérben-is, semlyében, kalácsban ha teszik, segíti azokat, a' kiknek rossz gyomrok vagyon. Hasonlóképen az kiknek büdös a' lehelletek, és nem-álhatnak; nád-mézzel bé-vont ánis, kómény, coriander-mag használ, ha reggel eszik, a' mint az köhögőknek-is; ha pedig étel-után, az emésztést segíti

Anis egyébként jó zíros, és ganéjos-földet kíván; 's gyakran való öntözést. Martiusban vetik.

Meg-nyittya, melegíti, és erősíti minden-némű belső tagjaitembernek. A' Dajkáknak sok tejet szerez. Az apró gyermekeknek, ha csak kezekben tarttyák-is, nem-engedi, hogy az nehézség ki-üsse. Az fűve és magva, a' ruhákból ki-veszik a' molyt. Ha valakinek valami eset a' szemébe, törje meg az ánis-magot, vagy

fűvét, egy kevés borral csinállyon flastromot belőlle; 's kősse melegen az szemére, ki-vonfza azt.

- CXIV. *Apium hortense* Petrefelyem. Ez igen közönséges fű a' kertekben: mivel felette gyakran élnek az étekbe vele, mind fűvével, 's mind gyökerével: mind húsba, halba, mind nyersen, főve; az misculantia salátákban, és sásákban. Ugy hogy, alig-van egy kertbéli-fű, a' kivel inkább éllyenek a' konyhán, mint evel; a' mint ki-fog tetzen az szakács könyvből. Nem-kéván kiváltképen való készitet földet: noha az jó, és ziros földben, nagyobb gyökerei lesznek. Nem-igen szokták ültetni: hanem közönségesen vetni, és jobb hől-d-fogytára, noha apróbbak a' levelei; mert ha újságra vetik, nagyobbak ugyan a' levelei, de hamar magba megyen. A' nedvességet szereti: ha metélik a' levelét, annál frifebben nő, csak a' szivét ne-bántsák. Vethetni ötöt Martiustúl-fogva, egész addig, még a' Nap meg-tér.

Azt tarttyák a' Petrefelyem mag-felől, hogy a' fris mag, későbben kél-ki; azért mentül régiebb a' mag, annál hamarébb ki-kél: tudnia-illik, ha őt vagy hat esztendő. Ugy ítélik ugyan, hogy későbben kél-ki a' fris-mag; de széleffebbek a' levelei: amaz pedig tovább tart.

- CXV. Két-féle a' Petrefelyem: Egyiknek sima levelei vannak; az másik fodor. Ez természetiből-is lehet, 's mesterség által-is; mert ha az petrefelyem magot, egy kevesé meg-török, minek-előtte el-vetik; fodor levelei lesznek. Avagy mikor immár ki kezd kelni, hengergeffen az ember egy gömbölyü tőkét, vagy követ rajta, akár csak a' lábával tiporja-is le, ugy-is meg-fodoródik a' levele.

Az Petrefelyem levele, igen hasonló az búrók leveléhez, a' ki igen mérges, és meg-bolondította az embert. Azért reá vigyázzon a' Kertész, hogy jól megismérje. Mert a' petrefelyem levelének hosszú szárvan, és világos-színű zöldebb; amaz sötétebb, és fokfelé hasított, nem-is olyan szélesek a' levelei, mint a' petrefelyemnek: a' kinek három-felé vannak elhasítva, és környős-környül csipkések apró szegésekkel. A' búróknek bűdös a' szaga: ennek kedvesebb.

Némellyek, hogy hamarébb ki-keljen a' Petrefelyem, egy-néhány nap erős eczetben, vagy veres borban áztatták meg, és úgy vetik el jó földben; kit bab szalmából égetett hamúval elegyítnek őszsze: az-után, meg-öntözik egy kevés égett-borral, avagy csak esővízzel, és valami váfzonnal bé-vonnyák egy kevelsé; az-után, hamar le-vefzik róla, 's gyakran öntözik vízzel. Sőt ha víz mellett, vagy kút mellett vetik, annál szebb leszen, és nagyobb.

Ha ki öreg gyökerű Petrefelymet kíván, vegyen annyi petrefelyem magot, az mennyi három újja-közé fér, és azt tegye vékony ruhácskába, 's ássa el a' földbe; de ne-igen mélyen, mind az egész magokból egy gyökér leszen.

A' Petrefelyem mag, hasonló az ánis maghoz, de kissébb annál: az Zeller maghoz hasonlóbb; de ennek nehezebb szaga van.

Ha ki télbe Petrefelymet akar tartani, ássa ki egy részét őszel az földből, és azt vigye a' pinczébe, es ott ültesse el sűrűen rendel fővenybe, kin-hagyván leveleit; de az végső öreg leveleit elsőben le szaggassa. Ha pedig azt akarja, hogy nagy helyt ne-foglállyon; akár

a' fal-mellé, akár a' közepin kerekdeden rakhattya; de úgy, hogy elsőben alól fővenyt tölcsön, arra egy rend petrefelymet rakjon: azt fővennyel megint meg-tölcsé, arra ímét egy rend petrefelymet, 's meg fővenyt a' még akarja. De meg-lássa, hogy minek-előtte bérakja a' petrefelymet, száraz legyen. Így ha akarja, mind levelével, 's mind gyökerével élhet.

Egy részét kin-hadhattya a' kertbe, hogy még meg-nem fagy a' föld, abbúl hordasson a' konyhára. Azért-is hogy ki-keletkor, hamarébb zöld petrefelyme leheffen az étkekben; és ha mi gyökeret abbúl magnak akar hagyni, idejébben magot hozhasson: hogy sem mint az, a' kit ki-keletkor a' pinczébül ki-hozván, elültetnek. Nem-is kell azt bé-fedni, az kit kin-hattak, ha meg-fagy-is nem-árt neki; hanem ha igen nagy csatagó-dér volna, és sokáig hó nem-ésnék reá: akkor egy kevés szalmával nem-ártona bé-fedni.

XCVII.

Azt írják némellyek, hogy ha az halak a' hal-tartóban meg-betegednének, vagy bádgyadnának, zöld petrefelyemtül meg-gyógyúlnak. Az petrefelyemnek füve, el-vefzi az ember lehelletinek bűdőséjét ha gyakran él vele: kivált-képen annak, a' kinek a' bor szaga szájából ki-lővellik, avagy a' ki foghagymát evet. Azért afféle emberek, mikor mások között vannak, mindenkor friss petrefelyem levelet hordozzanak, 's azt rágják.

A' Petrefelyemnek mind gyökere, levele igen használ az arena, és kő ellen: ha vizét iszszák, vagy levét, fő-képen ha édes gyökérrel főzik. Hasonló-képen ha ferdőt cinálnak belőle, az vízelletet-is meg-indittya; Az Dajkáknak, és szoptató Asszonyoknak, nem-jó sok petre-

petrefelymet ennijek; mert meg apad az tejek. Artalmas azoknak-is, a' kiket a' nyavalya bánt. Hasznos pedig az Vízi-korságosoknak. Ha ezt Sz. Iván-nap tájban vetik, egéfsz teletszaka zölden marad.

Apium Lusitanicum Zeller. Ezt a' fűvet, és gyökereket, ugy-kell neveznünk, az mint a' Németek nevezik; mivel nem-régen Származott Magyar-Országban, 's még ez ideig más nevét nem-találták. Olyan a' levele, mint a' petrefelyemnek, csak hogy szélelfebb annál, és az levelének szárai-is fokkal temérdekebbek; azért még inkább hasonlóbb az *levesticum* leveléhez, kit némellyek Olasz *levesticum*nak-is neveznek: az szaga-is szintén olyan. Ennek az gyökere, és sárga levelei, jól meg-melegitik a' gyomrot, meg-is igazítják. A' kórója magassan fel-nő, mint a' büröknek, mikor magot hoz, a' ki nem-fokat különböz a' petrefelyem magtúl; hanem a' mint mondám, az szaga által.

Ezt a' fűvet idején kell vetni avagy a' ganéjos ágyban, körül oda-fel 4. Rész. §. IV. avagy más jó kövér földben, farsáng farkán, 10. órakor dél-előtt: és befedni nyir-fának levelével, vagy ágaival, kiket azon a' napon Nap-kelet előtt vágunk vólna-le; és így, nem-árthatna neki a' dér. Mind-azon által, nem-szűkség olyan scrupulosè a' Napnak forgását meg-tartani. Ha őt vagy 6. levelében megyen az Zeller, el-kell őtet akkor palántálni, vagy ültetni: kinek módgya egy-néhány-féle. Némellyek el-mennek, 's az jó ziros földben csatorna formára, egy hoszszú vermet ásna a' mint az ágynak hoszasága vagyon: és annak a' közepiben ültetik az Zellert, más-fél vagy két arasznyira egy mástúl, 's fél-lábnyi mélyiségre, hől-d-töltére. Mikor itéll ember,

ber, hogy felényire fel-nőtt, apró el-rothatt ganéjt kell a' gyökerére körül tölteni; és kicsin kapácskával a' földet fell hánni, és állott vízzel gyakrabban meg-öntözni. Némellyek mikor el-ültetik, az öreg leveleinek hegyit el-metszik, hogy jobban nőhessen.

- C. A' Zellert egy-néhány-képen eszik, avagy foóval, borsfal eczettel, fa-olajjal, a' ki mint akarja: avagy főve hidegen, saláta módgyára; avagy melegen hússal, halal, és több effélékkel mint az Cárdit, Caulirapit. Endiviát, 's a' t. Mindenik módon csak szintén a' gyökerét, és gyengye sárga leveleit eszik-meg: avál pedig így kell bánni; mivel a' gyökere igen ágas-bogas, azokat az apró hofzúkás farkait, mind le-kell metélni: csak szintén a' közepin a' gömbölyű temérdek gyökerét meg-hadni, 's azt szép tisztán meg-tisztítani, 's meg mosni, mind a' közép sárga leveleivel eggyütt; és így akár két felé, akár négy-felé metfzeni, az kinek mint tetzik, 's úgy főzni, avagy nyersen az asztra adni. Azért nem-kell őtett ki-ásni, minek-előtte jól meg-nőtt a' gyökere. Hogy pedig ezt meg-nyerhesse a' Kertész, és az levelei is meg-sárgodgyanak; nyárba, vagy őszel, mikor veszi észébe, hogy mind gyökere, 's mind levele jól meg-nőtt; elsőben, az leveleit őszsze-kötözi száraz időben, azon helyen a' hóvá ültették: az után mind rendel, az mellette való földel jól fel-tölti: úgy hogy csak az leveleinek felső hegyei állyanak-ki a' földből. És így, meg-sárgodik a' föld-alatt: 's az-után adogattya az asztra. Ha ki pedig télbé is, egy ideig úgy akarná hadni a' földön-kivül, fedgye-bé ló ganéjjal.

De mind-azon által, bátorságosabb tételre a' pinchébe vinni: azt pedig Sz. Mihály-nap előtt nyolczad-nappal,

nappal, vagy utánna; de mikor az hóld teli, avagy az után-is, ha az idő engedi, ki-kell áfni a' földből dél-után, mikor az zeller jó száraz; mert egyéb-ként meg-rothad, és környülötte-is alkalmas földet hadgyanak; mivel így jobban meg-áll, és a' pinczében fővenybe ültetni, akár ugy az mint elébb mondám: akár neméllyebben, hanem az mint a' kertben állott. A' fővenyt jól meg-nedvefítsék, de ne a' fűvét. Télbegyakrabban le-kell az öreg sárga leveleit ízaggatni; és ha lehet, szellőztetni. Meg-kell egy-néhány gyökeret mag-nak hadni. A' gyökere az zellernek, ízp fehér és édes ízű, hamar meg-taplósodik. Jó eméltztést ízerez az ember gyomrában, és annak nyavallyái-ellen használ.

Articoea Archicsóka. Az ő állattýában csak-nem CII. olyan ágas-bogas kóró, mint az mezei bogáncs-kóró; csak hogy annak levelei temérdekebbek, és húsoffabbak: az gyümölcsfei-is nagyobbak, kövérebbek. Noha ez-is két-féle. Eggyik gynyóffabb mind leveleivel, 's mind a' gyümölcsének szeletivel. Az máfik tompább, az szeleti is széleffebbek. Az archicsókának virágjai, apró, vékony, világos-kék, sűrű-szálakból állanak; a' magva hofzúkás, alól temérdekebb, az hegyénél vékonyabb valamenyire, fejjérel és verhenyegesen pettyegetett.

Az magva itt az mi Országunkban, és az környék tartományokban-is alig léfzen jó, akár mi-némű öreg archicsókából szedgye-is az ember; mert itt-is találkoznak olly nagyok, mint az kis-gyermeknek a' feje; de ha abból magot ültetnek, el-fajúl: vagy kissébb, és Cardi szabású lefzen; vagy jól meg-nem érik; hanem az esőtől el-rothad, és az Nap-súgarítól el-szárad.

Jól lehet némelly szorgalmatos Kertészek, egy-néhány féle mesterséggel élnek, hogy jó magot nevellyenek: a' kiből itt-is öreg árchicsóka legyen. Elsőben jó öreg gömbölyű iverget vesznek, és minek-előtte virágjában akar menni az öreg árchicsóka, avagy ki-nyilni, azt a' fejére vonfák: de úgy, hogy ne-érje az iverg; és így, meg-óltalmazák az esőtől, még szinte meg-nem érik. Némellyek fedelet csinálnak neki vagy deszkából, vagy sindelből, akár cserépből: hogy az eső, és Napnak sugári ne-érhessék, hanem csak a' szellő. De a' több árchicsókákat, mind le-kell szagatni; csak azt-kell egy kórón meg-hadni, az kiből magot akarnak venni.

CIII.

Mind-azon által jobb, ha minden esztendőben Olasz-Országból; vagy bár csak Bécsből az Olaszoktól; avagy azoktól, a' kik Olasz Országból kapták, szerzeni. Hogy pedig meg-ne csallják embert, próbálja meg elsőben, ha friss-e'. Tudnia-illik, ha meg-tör egy-néhányat benne, és ha friss olaj, vagy nedveség jön-ki belőle, jó; hasonló-képen, harapja két-felé, ha nem avas, avagy száraz; hanem teli, és fejtől belől a' mag. Arra-is igen reá-kell vigyázni, hogy Cárdi magot ne-vegyen az árchicsóka mag helyett. Mert a' Cárdiak magva vékonyabb, hegyesebb, feketébb; az árchicsókának pedig nagyobb, szélesebb, temérdekebb, és tom-pább. Az Genevait, és Mediolanum-beli magot tarttyák leg-jóbnak; mert ezek leg-örögebbek lesznek. Azt-is inkább becsülik, az kinek kívül veress a' gyűmölcs; hogy sem mint a' kinek csak zöld, noha ezek is öregek.

CIV.

Az árchicsókát magul-is ültetik, új növényen is; ha egy darab gyökérrel, el-metzik a' derék gyökértől.

Az ár-

Az árchicsóka, közönségesen nem-hoz első esztendőben gyümölcsöt: hanem másik esztendőben. Mindazon által, az serény szorgalmatossággal, véghez viszik azt a' Kertészek, hogy mind a' magúl vetett: mind az fiatal gyökéren ültetett, azon esztendőben, szép öreg árchicsókákat nemzen. Elsőben, minek-előtte a' magot el-ültetik; áztásák-meg azt nyólczad napig tiszta vízben, és minden-nap kétízer, a' vizet váltóztásák. Némellyek, meleg nedves ló ganéjban, egy ruhácskában temetik-el; 's vízzel is öntözik néha, még megnyillik a' csirázásra. Az magot pedig, Martius hóldgyának tizedik-napján, vagy a' tájban tegyék a' vízben: és ugyan azon hóldnak tizen-hetedik napján ültetésék jó ziros' ganéjos földbe, egy-lábnaira egy-mástúl; és három-újni mélységre, az hegyével-fel. Jobb pedig olyan barázdában ültetni, mint az zellert, avagy a' ki mint akarja: csak rendesen legyen. Ha ki az ganéjos ágyba akarja ültetni, elébb-is el-ültetheti: az-után elplántálhattya, ha három vagy négy levele leszen; másfél arasznyira egy-mástúl: hasonló-képen, ha azon helybe akarja-is hadni, és el-nem plántálni. Legyen ez a' plántálás, második fertályán Aprilis hóldgyának, ha az földnek ki-ment a' fagya. Ha pedig az föld még fagyos, ültetésék ezen meg-áztatott magokat, valami edénybe jó földben, és az szobába tarcsák; néha-néha meg-öntöztvén, még ideje leszen, hogy ki-vihetésék: 's azon esztendőben, ősz-felé gyümölcsözik.

Az új-növésen plántálni az árchicsókát, majd CV,
hasznosabb, és szaporább. Azt pedig inkább jóval-lyák a' mi Országunkban ki-keletkor, hogy sem mint őszfel. Mert az hamar bé-lépő hideg miatt, vastag
E o a gyö-

gyökérzet sem verhet az földben: amott pedig egész nyaratfzaka mind erősfödhetik. Igy azért ki-keletkor, ha az derék gyökér körül több új, avagy fiatal növények találatnak: azokat éles késsel le-kell metzeni, rajta hagyván egy darabb gyökerecskét: és a' derék gyökérnek-is közepin, négy vagy öt szép temérdek növést-is: Az-után plántályák-el külön-külön, az mint oda-fel, jó el-rothatt ganéjos fekete földben; de minek-elötte le-metzi, az új növést egy-kevelsé meg-hadgyákerösfedni, a' derék gyökeren: és valamennyire gyökérzet-is verni. Ezt minden-nap kell öntözni, még jól meg-nem foganszik, ha esők nem-járnak: hanem száraz idők. Bé-is kell ötet nappal az Nap-súgári ellen fedni: nem-is kell igen hőszfú levelet rajta hadni.

CVL

Hogy szokások-kivül, nagyobb gyümölcsöt hoz-zanak, igy bányál velek: Minek-utánna nagyobb le-velek kezd nőnni, új-hóldkor az gyökerek-körül ásd-ki a' földet, és tehén ganéjt rak körülöttek az föld helyett: mellyet mind-azon által, jó fekete földel öszsze-kell elegyíteni, és vizet reá tölteni. Fellyül meg-más jó ziros földet-kell reá háritani; és ha ezt három új-hóldban egy-más után cselekedez, felette igen meg-nedvesíti a' földet, a' gyökerek körül, és nadyobb gyümölcsöt hoznak. Hasonló-képen bánhatz a' *reszel-is*.

Az árchicsókák-közzül leg-jobb, kinek első levelei jó szélesek: a' kinek pedig keskenyebbek; vagy kifebbek lesznek, az alább való; vagy csak Cárdi.

CVII.

Hogy az árchicsóka gyukós ne-legyen, avagy tö-viffes: némellyek el-török az magvának hegyét, minek-elötte el-ültetik; avagy a' kőhöz csifollják, hogy tompa legyen. Némellyek azt ítélik, hogy ha az salátának gyö-

gyökereit meg-hámózzák, és apróra metélik, 's mindenik darabocskában egy egy magot tesznek, és el-ültetik jó földben, nem-lesz gyukós. Hogy az árchicsóka jó szagú legyen, tedd harmad-napig ró'fa vízben, és áztasd-meg a' magot, avagy más jó szagú vízben: azután szárazd-meg, és ültessd-el. Hasonló-képen, hogy édes legyen: téjben, vagy mézes, vagy nád-mézes vízben áztasd.

Az leg-nehezebb mi-nálunk, mi-képen tarhassuk-meg télben az árchicsókát; mert igen gyenge állat, és nagy-ellensége a' hideg. CVIII.

1. Hogy Sz. Mihály-nap tájban, minek-előtte az dér bé-lépjék, a' földből ki-ásák mind gyökereitől, szép száraz időben, és a' pinczében vigyék: ott a' földben megint el-ültessék, el-metélvén fellyül az öreg leveleinek hegyeit, és még az igen öreg leveleinek-is egy-néhányat; ha pedig iffiú növendék árchicsókák vólnának rajta; hadgyák rajta, a' kiket jó télben-is megenni. Hasonló-képen, az leveleinek szárát is ha megsárgúlnak. Ki-keletkor megint ki-kell áfni, és a' kertben ültetni, az mint oda fel meg van írva, meg tisztítván elsőben az rothatt, és száraz leveleitől; Hasonló-képen, ha mi rothatt gyökér vólna-is rajta, azt el-metélvén. Ezt a' pinczében, jó sűrűen őszfe-ültethetik. De ez a' mód, azért alkalmatlan, hogy későn fogasz-nak megint meg a' földben: és későbbben-is hoznak gyümölcsöt. Azért

2. Mód az, hogy ott-kin hadgyák a' kertben, és azt jól bé-fedgyék: tudnia-illik, ha zúpbúlsüveg, vagy méh-kas formára fedélt csinálnak jó temérd-ken, és fellyül az hegyénél meg-tekerik. Az-után, el-metél-lyék

lyék az árchicsókának törzökít, az leveleit-is fél-lábnyira hadgyák-meg. Némellyek a' gyökeréig el-metelik; a' ki akarja, jó száraz polyvával jól bé-fedi. Azután, földbe teszi azt a' zúp fedelet, éppen a' földig: és kívül környős-könyűl meleg ló ganéjjal, a' ki még el-nem rothatt, jól bé-fedi, hogy semmi ki-ne lássék: hanem fellyül a' hegye. Mind azon által, szűkség tél-be, mikor jó idő vagyon, egyszer vagy kétszer megtekinteni: hogy az nedveség, a' gyökerre ne-szivárkozzék. Hogy ha úgy találatnék, új-szalmát, és új-ganéjt kellene reá tenni.

CIX.

3. Mód, hogy valami fa-levélel, némellyek tőgyfa levelet; némellyek dió-fa levelet, némellyek polyvát; némellyek fából reszelt port vesznek, 's a'val fedik-bé; de ez mind nem-elégséges óltalom. Hanem, akár minémű-fa levél legyen-is, és fa por is, a' kinek jó száraz-fából kell-lenni, és a' ki kevessebb nedveséget vonzon magához, hogy inkább rothadást ne-szeressen: de ezen-kivül szűkség a' ló ganéj-is. De úgy fedgyék a'val-bé, hogy ne-érje mindgyárt az árchicsókát; hanem valami veszőkből, keresztül hajtást csinálnyanak, és azokra rakják a' ló ganéjt, hogy még-is vehessen valami eget az árchicsóka.

4. Mód, a' kit leg-inkább jóvallyák, hogy az árchicsókának el-metélvén öreg leveleit, a' mellé czövekellyenek deszkákát, étszak-felé: dél-felől pedig, csak reá támaszszák; úgy hogy, ha szűkséges leszen, lefektethessék a' deszkát. Fellyül-is hasonló-képen deszkát tegyenek reá, és arra bővségesen ló ganéjt. És így, mikor az verő-fény szolgál, és felettébb hideg nincsen, dél-felől le-tehessék a' deszkát, hogy a' verő-fény

fény érheffe: és a' ganéit étfzak felől, és fellyül-is rajta hagyván. Ez-által az mód által, idején hoznak gyümölcsöt: és ha mi rajtok maradott-is télben, az ganejalatt nőhet, és szép gyenge lesz.

Némellyek azt írják, az Archicsóka-felől; hogy CX. mindenkor abban az időben szokot gyümölcsözni, az melly időben ötet plántályák. Ebből következik, hogy ha ki figyelmetesen akarna munkálkodni: egész éltendő-által, árchicsókája lehetne; avagy leg-alább, egész nyaratfzaka. A' kire, az jó Kertésznek verekedni kellene, hogy el-ne fogyna: azért, külömb-külömb időkben plántálni.

Vannak, a' kik azt jóvallyák, hogy minek-utánna az árchicsóka meg-erősödött, ha sok kórót akar bocsátani, némellyeket a' kik nem-ollyafok, le-metéllyenek: hogy az többi jobb, és nagyobb gyümölcsöt hozzanak.

Az árchicsókát mind főve, mind sütve meg eszik: sütve és rántva-is olajban: Kinek módgyárúl, az szakács könyvbe. Az árchicsókát akkor szokták enni, mikor még ki nem virágzik, és meg-nem vénhedett: leg-fő képen, ha nyersen eszik borsal, sóval. Az leg-jobb, a' ki fiatal, és leg-gyengébb. Magánosan-is főzik egészen; de mikor hússal, vagy hallal főzik közönségesen csak az ízékit veszik.

Az árchicsókának, felette nagy ellenségi, az egerek, és vakondakok. CXI. Azért némellyek, az egerek-ellen gyapottal, vagy gyapjával tekerik-meg a' gyökereket; avagy dísznö ganéjt, avagy fűge-fa hamúr tesznek körüle. Némellyek, nyers bodza ágakat metélnek, és azt fél-lábnyira méllyen, és négy újnyira távúl dugják az ár-

az árchicsóka gyökerétől; mivel még az szagát fennszereti, reá nem-mér az egér menni az árchicsókára. Azért, ha meg-fzáradna a' bodza, meg más nyers-fácskát ülteffenek melléje. Némellyek, gyúkos gesztenye hejat raknak körüle. Az vakondakról, másútt lefzen szó.

Archicsóka igen meg-kévánnya az öntözést; és nem-szenved maga-mellet más fűvet, a' ki eledelét kivonja. Azért gyomlálni, és kapálni-kell.

CXII. Az árchicsókának levelét, ha az ágyba teszik, avagy deszkáit meg-kenik vele: ki-vezti a' bűdös palaczk-férgeket belőle. Ha ennek gyökerét borba megfőzik, és azt meg-ifzák, a' bűdös vízelleget ki-üzi; az hónya-alatt való bűdőséget, és az egész testének elvezzi: meg-nyitva a' tüdőjét, és veséjét embernek. Igen jó az sárga betegség, és vízi-korság ellen.

CXIII. *Asparagus* Spárga, vagy Nyúl-árnyék. Agas-bogas apró zöld levelű, és fájú bokor. Kinek csak az gyenge hegyét ezik-meg; a' ki elsőben, mint egy pálcácska, levél-nélkül nő-ki a' gyökérből Majusban, s az-után-is, egy-újnyi temérdekséggel, nagyobb-alis; kerekded, kövér, leves, és gyenge. Ezekből, ha meghadgyák, nő-ki apró leveles kóró, seprű formára, a' kin apró kláris-szinű gombocskák nőnek, és azokban fekete magok. Két-féle az spárga. Egyik kertit; másik vad, és mezei. Ez magátul nő, kivált-képen az réteken, és néhúnt az zab-közzött, avagy szántó-földön, a' kit bé-vetettek; hegyeken-is néhúnt.

A' kertit, magúl-is vetik, gyökerén-is ültetik, valamennyire porhanyos, és kövér földben. Minekelőtte el-vetik, készítsék-el a' földtt. Némellyek jól meg-

meg-ásák elsőben, két lábnyi mélységre el-vonják a' földet; és téglával, vagy kővel meg-flafrómozza alól, hogy a' gyökér igen alán nőjön: hanem inkább felnyúl ki-verje csimáit. Némellyek pedig, csak keményen őszsze-verik a' földet, mint az szűrűben; az után Bárány szarvat, vagy darabonként, vagy aprón meg-törnek, és azt rakják a' földre, ennek fölbe, meg-rostált földet töltenek, arra viszontag jól el-rothatt apró gánét, és rostált földet. De aval, nem-kell szinte feltölteni a' vermet; hanem a' be-töltött földet, szép egyenesen meg-kell gereblyélni. Ez meg-lévén, egyenesen, és keresztül-által keskeny vermeket, vagy bárázdákat csinálnak, és azokba egy-arásznyira egy más-túl, egy-újnyi likat ásnak, és mindenikben két, vagy három magot tesznek ki-keletkor, hől-d-tölte előtt; de szükség, hogy elébb meg-áztassák. És így, negyven-nap múlván, ha meg-foganásznak, őszsze-nőnek: és csak egy leszen belőle.

Az magon-költ Spárgának, két-éztendeig nem-vefzi femmi hasznát ember; mert csak vékony alacson fűve nő: nem-is kell őtet le-metélni, hanem gyomlálni-kell, hogy az gyom el-ne fojtja. Második éztendőnek végén, az az, őszel le-metélhetni, és jó kővér ganéjjal télre bé-fedni, akár galamb, akár tyúk ganéjjal. De mivel ezek a' gyomot igen meg-nevelik: azért jobb juh ganéjjal fel-tölteni. Az-után, hogy az gyenge spárgának meg-ne árcson a' hideg, ló ganéjjal fedgyék bé, és ki-keletig úgy tarcsák; Ki-keletkor megint le-vonnyák a' ló ganét róla, és új zíros ganéjjal meg-hincsek. Ezt első éztendőben-is, meg-kell cselekedni; harmadik éztendőben, kővérebben nőnek a' spárgák.

CXIV.

CXV.

Az kit gyökérül plántálnak, annak-is szinte ugy el-kell készíteni a' földét, mint az magnak. Második, vagy inkább harmadik esztendőben, az fiatal magon nőt spárgát el-ültethetni, más-fél lábnyi távúl egymástól áfott barázdákban, a' ki akarja. Egyéb ként, nem-igen kedvelli az ültetést; hanem-ha, igen őszfe, és sűrűn nőt volna a' ki régi: ugy hogy, kevés hafz-nát vehetni. Akkor el-kell egy-mástól szaggatni a' gyökeret, olly helyen, a' hól leg-alkalmasabb egy-néhány bimbójával: és ugy a' hosszú gyökereit, egy-mástól el-távoztatván, ültessék. De elsőben, az el-rothatt, vagy meg-száratt farkait a' gyökérnek, el-metellyék. Némellyek azt ítélik, hogy az szemeivel, a' hól ki-kell verni, alá-fordítsák, nem-ugymint az-előtt állott. Némellyek, hogy fel; de földel az likakat nem-kell bé-fedni: hanem közzel harmad-résznyire nyitva hadni, hogy az spárga, annál mélyebben men-nyen a' földben; és az-után a' ganéjjal fel-töltsék, az kit minden esztendőben hozzá-kell tölteni. Azért kö-zönségesen az ágy-körül, kibem spárgát kell-ültetni, vagy vetni, a' Kertészek minden-felől deszkákat ver-nek, hogy se a' föld, se a' gané, le-ne follyon róla.

CXVI.

Ki-keletkor, minek-előtte ki-kezd nőnni az spár-ga, két-ágú kapával meg-kell fellyúl a' földet mozgat-ni, hogy könnyebben ki-búhassék a' hegye, és meg-ritkitván a' földet, a' gyökere temérdekebb legyen. Az-után, új meg-rothatt ganéjt, jól rostált földel ele-gyitve-kell megint fölibe tölteni, és újjonnon meg-forgatni az földet; de meg-ne sértsék a' gyökerét.

Némellyek azt írják, hogy igen bőven nő az spár-ga, ha a' bárányoknak szarvait, körmeit meg-törik.

vagy

vagy darabonként metélik: és úgy temetik-el a' baráz-dában, 's gyakrabban öntözik. Még némellyek azt vélik, hogy ha egész kós szarvat, egy-néhány helyen meg-fúrnak, és úgy álsák-el a' földbe mag nélkül-is magátúl, spárga nő-ki belőle. De ebben keveset bizom.

Ha ki azt akarja, hogy egész esztendő-által, spárgája legyen, minek-utánna le-metélte az spárgát, a' gyökerét, a' ki fellyül vagyon, kórnyós-kórnyúl megkapállya, és ki-nyiffa, megént újjak nőnek. Ha pedig későbbben kívánna hogy legyen; minek-utánna immár nem-hoz gyenge spárgát, vegyen egy öreg kéft, dugja az földben, és a val kereftül meffe a' gyökerét, kapállya, avagy forgassa-meg a' földet rajta. Sz. Mihály nap tájba, megént spárgája leszen.

Ha ki szép öreg spárgát akar nevelni, jó földbe ültesse azt; és az-után, jól el-röthatt galamb ganéval, csak nem egy térdnyire, fel-töltsse.

A' ki mágvát akarja venni, hadgya-meg az első fengéjéből a' ki szép temérdek, derék növés, és abból szedgye-le, mikor szépen meg-érik, az az, szép cláris színű leszen, és belől a' magva fekete.

A' ki télre akarja itt-kin tartani, hogy idején spárgája legyen, úgy bánnyék vele, az mint elébb íram, a' fiatal spárgának óltalmazásárúl.

A' ki télbe-is spárgára vágyodik, készítfen a' pin-czében földet neki, kinek fele legyen száraz fővény, fele jüh ganéj, egybe-elegyítve; és azt öntözze meg egy kevesé. Az-után, vegye-ki egészen a' spárga gyökereta' földből, és ültesse az el-készített földbe, fedgye-bé valamivel, és ne-bocsásson sok szellőt reá télbe. nő-ni-fog, és meg-ehetni; de ne hadgyák egy tenyéryi

magasságnál fellyebb nőni. A' pinczében sárgább le-
tizen, hogy sem mint itt-kin.

CXVIII.

Ha ki még is nem-szánna fáratságát, télben a'
kertbe-is akarná, hogy spárgája nőne, ilyen mester-
séggel élyen: Cinállyon ganéjos ágyat, egy vermet
meg-töltvén, jó meleg ló ganéjjal, mint oda-fell meg-
írtam az Virág-kert. 11. Réz, négy-lábnyi magassat, és
négy-lábnyi izéleffet, a' hoszaságát a' mint akarja. Az-
után, ásson-ki egy vagy két, vagy a' mennyi tetszik,
spárga gyökeret; de a' körül, hadgyanak egy-lábnyi
magas földet: és az-után, tegyék valami kevés földel
egy réz-fazékba, olly mélylen, az mint a' kertbe állott,
és annak a' fazéknak legyen egy-lábnyi mélysége, és
két-lábnyi szélefsége; alól-is fok apró likacskái legye-
nek, hogy azokon által-hathasson az melegség. Az-
után ássák-el azt a' fazakat mind spárgástúl, abban a' ga-
néjos földben, olly mélylen, a' mint a' fazéknak mély-
sége vagyon. Arra cinállyanak, valami boritékot, kit
vonnyanak-bé, akár mi régi váfzonnal: és azon-fellyül
rakjanak jó meleg ló ganéjt, a' ki még el-nem rothadot,
egy térdnyinél magossabban; és ha valamely helyett
meg-hidegednék az ganéj, meg-más meleget tegyenek
helyében. És így, nőnni-fog a' spárga a' ganéj-alatt
télben, ugy hogy egy-hét alatt, friss spárgája lehessen
embernek. Illyen mesterséggel élnetni, más vete-
ményekben-is.

CXIX.

A' ki aztakarja, hogy szép gyenge spárgája legyen,
's ne-igen fás; mikor ki-kezdenek nőnni, cináltasson
hoszfú csévüket, egy arafznál hoszabbakat, két-újnyi
széles ürege legyen, fellyül bé-legyen téve: azokat von-
nya a' spárgákra, és az-alatt meg sárgodnak, 's gyengén
nőnek az ipárgák.

Mi-

Mikor le-metzik főzni az spárgát, egy kevesé alá-messék a' földben, hogy más-is hamarébb nőhessen ki mellette: és mikor szükséges, meg-egyenesítsék fellyül a' földet, és apró meg-rothatt ganéjjal elegyítsék a' földet.

Az spárgát nem-kell öntözni, fő-képen őszel: mert száraz helyet kíván.

Az spárgát mind húffal, hallal főzik, és magánosan is, saláta módgyára is; de nem-nyersen, hanem elsóban, meg-fonnyaszttyák meleg-vízben, az-után hidegen sóval eczettel, fa-olajjal eszik.

Spárga, igen ki-űzi a' vízelletet. Ha ennek gyökerét, a' fájó fogra teszik, meg állittya a' fájdalmat. Sőt ha meg-száraztttyák, porrá törrik, és azt a' port a' fognak üregében teszik, fájdalom-nélkül, mind gyökerestül ki-vonnyá. Ha borba meg-főzik, és meg-iszák, meg-ronntya az ember veséjében a' követ. A' ki olajjal elegyített meg-tört spárgával meg-keni magát, azt a' méhek meg nem csipik.

Atriplex Laboda paréj. Ez fejér, és veres: gyenge levelei vannak, magassan fel nő; a' tetein hüvelyekben lapos, verhenyeges magvai vannak, a' kik mikor meg érnek, magoktól le-húllanak, és magokat elvetik. Ha ki magánosan akarja vetni, ki-keletkor Martiusban, és Aprilisben vetheti, jó kővér földben. Egyébként, ott a' hól a' czékla állott, örömeit terem, és veres leszen. Jó távúl kell egy-mástól ültetni Nemszereti az által ültetést: hanem a' gyakran való öntözést, és metéllést. Mihent ötet el vetik, vagy ki-húll a' magva, mindgyárt bé-fedgyék azt földel. Némelyek későn, őszel vetik.

Egyéb hasznát nem igen veszik: hanem paréj módgyára főzik.

CXXI.

Borrago Borrago, vagy Atraczel. Noha az igaz Atraczel, a' kit őkor nyelvnek-is hinnak, más. Mert ennek a' levele hofzúkás, és az virágja-is apróbb: amannak levelei szélesek, darabofak; és nem-csak ezek, de az egész kóró, apró hegyes szőrőcskéekkel rakva: a' kórója üreß, kővér, a' virágja igen szép kék, avagy fejt, csillag formára. A' közepin, egy-néhány fekete szőrőcskéek állanak-ki: a' magva hofzúkás, fekete, rovátkos, a' ki hamar ki-húll, minek-utánna meg-érik, és magvát el-veti. Azért, ha ki azt szedni akarja, ne-várja, hogy szintén meg-érjék.

A' ki vetni akarja, Augustusban, Septemberbe vet-heti, avagy nyárra, Martiusban, Aprilisben.

Borragot, a' több fűekkel együtt, vagdalt paréjban főzhetni: sásában-is jó: a' gyenge leveleivel, az misculantia salátában élhetni. De kivált-képen a' virágja igen ékesíti az salátát, ha fellyül meg-hintik vele. Bort róla innya, egészséges.

Nem-kéván semmi derekas munkát; a' hová egyszer bé férkezik, nem-hamar vész-ki.

Kivált-képen való ereje vagon a' vízének, a' szivnek meg-erősítésére: leg inkább a' virágjának. Aval ha gyakran élnek, akár étekben, akár salátában; az szivnek szorongatását meg-enyhíti, vigasztallya, és a' vért meg-tisztítja.

CXXII.

Cardus Cárdi. Ez mind természetiben, 's mind állatnyában, nem-igen különböz az archicsókátúl. Hasonló-képen, az vele való bánásban-is eggyez: csak hogy ennek, apróbbak a' gyümölcsfei: és az magva-is kissebb, 's keskenyebb, egy kevesfé feketéssébb, 's hegyesebb. Az leveleinek szára-is, temérdekebbek közönsé.

zónségefen a' cárdinak; az kiket leg-inkább szokták főzni, és enni, mikor meg-sárgúlnak. Azokat pedig, meg-szokták sárgítani; ha bé-fedik, vagy a' pinczében víszik télre. Mikor-kell az pinczében vinni, és mi-képen: nézd-meg oda-fel, az árchicsókárúl.

Hasonló-képen bányék vele, a' ki itt-kin akarja hadni, és bé-fedni, hogy meg-sárgúlyon: de le-ne metéllye, az szép frífs kóvér leveleit; hanem őszsze-kőffe szalmával, jó száraz időben. Noha a' fölít, egy-néhánynak el-csaphattya, és az rothatt leveleit. Az-után, szépen zúppal bé-fedgye, mint az árchicsókát környős-környül bőven, és tölcsfe-fel földel majd egy-araftnyira. Az-után, meleg szálas ló ganéjt rakjon fel-lyül a' tetejére bőven: meg-sárgúl, és mikor főzni a-karják, le-mesék egy darab gyökérrel együtt. Ha a' pinczében víszik, áfsák bé a' gyökerit a' földben, és szalmával kötözzék-őszsze az leveleit: meg-sárgod-nak a' belső levelek!

Cárdival mind húft, halat főzhetni, 's magánofau-is főzik, nyersen nem-efzik: hanem-ha saláta módgyá-ra cfinállják, 's elsőben meg-főzik, meg-hűtik; eczet-tel foóval, olajjal készítik. Egyéb hafzna nem-külömb az árchicsókánál.

Carduus Benedictus Pápa-fű. Ennek levelei hoszú-kások, hegyes szőrökkel rakva, a' mint az kórója-is, a' földön terjed-el: a' gyülmölcse cárdi formára nő, csak hogy sokkal kissebb. Az virágja sárga: a' magva-is, mint a' cárdinak hoszúkás; de feje, és egy-felől tom-pább. Jó földet szeret, hód-nevelésére kell-vetni; a' magvát ha meg-áztattják, nem-kell három-űjnyi szé-lelségnél méllyebben a' földben temetni, avagy ültetni:
és örö.

CXXIII

és örömeft nő az gyümölcsök-mellett. Ezt csak-nem minden-hólnapban vethetni, hogy frissebbet kaphassanak.

Az Pápa-füvel nem-élnek se konyhán, se falátákba ételre; mert igen keserű mind maga, 's mind gyümölcse, hanem bort innya róla, igen egészséges. Hasonló-képen, bort, fert csinálni vele.

Az orvosságra pedig, igen nagy haszna vagyon: mind vízének; 's mind levelének nyersen, vagy szárazon. Kivált-képen a' Pestis, és egyéb méreg ellen: akár bé-vegyék, akár kívül éllyenek vele. Azért, a' hová őtet ültetik, el-űzi onnan az vakondakat. Az negyed-napi, és más-féle hideg ellen, a' ki fázással jár, igen jó: ha reggel éhomra, három unciát a' ki-égetett vízében; avagy annak levelében; avagy fél-korona nehézéket, az törött porában, bé-vesznek: meg gyógyúlnak tüle. Hasonló-képen, az szegezés-ellen: és az apró gyermekeknek nehézségek ellen. Ha borba főzik, és a' levét ifzszak: a' vesének fájdalmát, és a' has-rágást, el-űzi. A' gelesztát, meg őli az emberbe: és izzadást szerez. És több efféle nyavallyákat meggyógyit.

CXXIV.

Cerasfolium Turbolya. Közönséges-fű ez; melly örömeft terem az sövények mellett, a' kerteken kívül is: gyenge-fű, hat-levele vagyon egy-száron, csak-nem hasonló az petrefelyem leveléhez; de nem-ollyan széles, hanem csipkés: elsőben, el-terjed a' földön: az-után nyárba, hamar kórója nő, és azon feje virágok: a' kikkül, hofzúkás vékony, és egy keveysé meghorgatt magok. Az egész-fű jó édes, kedves szagú, egy igen keveysé csipos,

Az

Az salátába, akár misculantiában, akár magánosan; akár nyersen; akár főve igen egészséges, és jó izú. Az paréjban-is, és sásákban; sőt innya-is róla.

A' hová egyfzer bé-férkezik, maga el-veti magát. Ha pedig az meg-nevezet magon, magánosan akarják vetni, Augustusban, őszel-is, és ki-keletkor Martiusban, Aprilisben vethetik. A' hó alatt-is, meg-marad szép frissen: hogy mindgyárt idején, ki keletkor lemetélhetni, és ehetni: akkor az levelei, jobb részére vereffek. Nem-kéván femmi derekas munkát, vagy kivált-képen való földet.

A' Turbolya, ételhez való ízt szerez embernek! A' meg-állott vízelletet, kivált-képen meg-indittya: a' vért meg-tisztittya. A' magvát két-marokkal, főzzék meg egy-pint borban félig: az-után, szűrjék-által, abból reggel és este igyék az dűhős ebtől meg-maratott ember minden-nap két-unciat; és az sebet-is, evel legalább kétszer napjában mossa; vízbe-is főzze, és azt a' vizet igya: a' fűvét-is, minden étkekben egye, 's meggyógyúl.

Cieborium Kotán-kóró, vagy *Cicoria*. Két-féle a' **CXXV.**
kotán-kóró: egyik vad, másik kerti. A' vad, mindennűtt az út-félen, és parlagokon elég terem Magyar-Országban. A' kertit, magúl vetik. A' levele, virágja mind a' kettőnek, nem-igen sokkal különbözz. A' vadnak levele clipkéffebb, és keskenyebb; ennek széleffebb, és egyenessebb: mind a' kettőnek jó hozfzú: A' gyökere-is, hozfzan alá-nő, és a' hól jó földben vagy on, jó temérdeken. A' kórója, jó magoffan fel-nő; az, kék virágokkal tündöklök, kiknek közepe feje: ezek a' Nap-után fordulnak, kiknek egy kevesse hozfzú-

kás magvok leszen, mint az Endiviának : csak hogy ennek feje, amannak feketébb. Az íze mind levelének, mind gyökerének keferű.

Jó földet kíván, idején vésék-el ki keletkor, hóld tölte után mindgyárt : hogy ősz-ig jól meg-nőhessen a' gyökere, és magba ne-mennyen. Ezt nem-szükség által-ültetni, a' mint némellyek ítélik ; kik a' Cicoriát, az Endiviával őszsze-keverik, kirül ide alább.

CXXVI

A' Cicoria, igen jó téli saláta : mert annak mind fűvével, mind gyökerével élhetni. A' gyökerét szépen meg-tisztíttyák, vékony száakra metélik hoztatában : egy kevesé meg-fonnyaszttyák meleg vízben, meg-hidegitik : foóval eczettel, olajjal, és a' ki jobban akarja, nád-mézet, 's tengeri-szőlőt hint reá, 's ugy eszik. Avagy csak nyersen-is, de elsőben, hideg vízben áztatttyák, hogy ki-vonnyá a' keferőségét. Mikor meg-fonnyaszttyák, mázos fazékba tegyék : vagy ónas vas-fazékba a' tűzhöz ; mert az vas-serpenyőbe meg-feketedik. Nyárba az zöld levelét-is meg-főzik egy kevesé, 's hidegen eczettel, foóval, fa-olajjal eszik.

CXXVII

A' ki télbe, sárga levelével, saláta módgyára akar élni : az, ültessé-el elébb az meleg szobába, jó földbe, a' Cicoria gyökerét ; akár csak a' pad-alá-is, deszkával meg-támogatván a' földet, hogy ki-ne döllyön. Ültessé pedig jó sűrűen, de elsőben az zöld leveleit, lefzaggassa az széki-ig : ezeket öntözze-meg gyakran, szép sárga levelek nőnek rajtok. Azokat nyersen saláta módgyára, meg-ehetik : 's meg újjak nőnek rajtok, csak színtén az sziveket tellyeséggel el-ne mészék. Ha pedig igen meg-erőtlenednének az gyökerek, hogy
több

több levelet nem-erészthetnének : megint újgyökeret ültethetnek a' pinczéből, az előbbeniek helyibe.

Azért, hogy télbe meg-tarthassák, vigyék a' pinczében, és rakják-bé, mint oda-fel a' Petreselymet. Nyárba, (ha ki akarja, hogy sárga levele legyen) köffe őszfe az leveleit : fordítsa-alá a' földbe azokat, hogy a' gyökere fellyül legyen, és ugy fedgye-bé földel : meg-sárgúlnak.

A' ki-ásása a' Cicoriának, Sz. Mihály-nap után jó száraz időben legyen : minek-előtte meg-fadgyon a' föld.

A' magnak valót, vagy ott-kín hadgyák télbe, a' kertben ; vagy a' pinczéből ültessenek egy-néhánygyökeret a' kertben. Ha fel-nő a' kórója, vagy karó-mel-lé, vagy egy-néhányot őszfe-kötőzzenek, hogy az szél le-ne törje : ha meg-érik a' magva, ki-verjék.

A' Cicoria igen hasznos azoknak, a' kik sárga-betegséggel terheltettek ; és a' kiknek hév májjok, és tüdőjek vagyon : ha vízbe meg-főzik, 's azt iszják, főképen ki-keletkor. Cicoriából facsart levét, ha ki két-nap éhomra iszja, meg-csilapítja a' vér pökéft. Ha a' Cicoriát meg-törik, és az bal oldalára köti ember : el-vezzi az szivnek fájalmát. Azt írják némellyek, az vad kotán-kóró felől, hogy ha az Aszszony emberek gyakran iszják a' levit ; meg-szépül, és tisztul az ábrázatt yok tőle.

Cochlearia Kalán-fű. Olyan kerekded a' levele, CXXVIII
mint a' kalán, az Ruculának leveléhez is igen hasonlő ;
Misculantia salátában eszik : és a' Patikában élnek vele,
egy kevesse csipős mint a' Retek.

Coriander. Némellyek Bors-fűnek nevezik, de

nem-hellyesfen; hanem mi, csak Coriandernek nevez-
zük közönségesen. Ezt a fűvet, nem-annyira a fűve-
ért vetik, mint a magváért. Coriánder, akár minémű
helyen-is terem; de még-is inkább kedvelli az új, és jó
földet, 's meleg helyet: hogy sem mint az árnyékot.
A' ki Coriándert akar vetni, leg-régiebb magot vessen:
csak hogy az, ne- legyen férges, penészes, avagy meg-
vefzett, 's jobban nő. Ha azt akarod, hogy hamar ki-
kellyen; két-nappal elébb, minek-előtte el-veted az
magot, ganéjold-meg a' földet, ha lehet, júp vagy
kecske ganéjjal: 's az magot-is meg-áztasd.

Coriánder kóróban nő-fel, magósága térdig való:
fok ágai vannak, kiknek tetején, apró fehér virágocskák
nőnek bokrosan, 's azokból verhenyeges gömbölyű
mag, egy kevesé gerezdes; a' ki ha meg-ízárad, és
meg-törik, jó illatú. A' levele csak-nem olyan, mint
az búróknek: csak hogy nem-olly széles alól. Fellyül
keskenyebb, nehéz palaczk-féreg szagú; azért, nem-
élnék vele se étkekben, se salátában: hanem az száraz
magvával étkekben, húsban, halban, 's a' t. meg-törve,
vagy egészzen. Azon-kivül, mikor húft, vagy valamit
effélét bé-soóznak, 's eczetet-is töltenek reá: ha meg-
törve köziben hintik, igen jó szagot ad neki; sőt még
a' büdösségtől-is meg-óltalmazza. Czukros confe-
ctumnak-is igen jó.

Ha ki fokát eszik az Coriánderben, meg-bódítja
a' fejét: étel-után, igen segiti az emésztést; de úgy,
hogy ha elébb meg-ízárattya, és az-után borba, 's
erős eczetbe teszik, 's abban 24. óráig áztattya; az-
után ismét meg-ízárattya, és minden-napi orvofság-
nak el-teszik. Igen meg-indítja az Aszfonyok
nya-

nyavallyáját. Sőt a' mint írják, valamennyi számú magot veszen-bé, annyiszor.

Crocus Autumnalis Őzi Sáfrány. Ennek gyökere CXXXIX. hagyma formájú kerekded, valamennyire lapos, verhenyeges hártával, és bőröcskével bé-van vonva; az széke szép fejér, mint a' keményen sült tyúkman fejére. A' levele vékony hoszúkás, a' földön el-terjed bokrosan; azok közzül, minek-előtte a' földből ki-nőjjenek közönségesen, bújik-ki alacson virág, fejér kékes, és valamennyire vereffes: ennek közepin nő közönségesen, három veres szálacska, ritkán négy, 's öt, kinek a' teteje temérdekebb. Ez a' sáfránynak haszna: mert az virágját csak el-vetik. Ezeket a' sáfrány szálakat, kiszakaszttyák a' virágból: de a' ki jól akarja, alól a' fejérét, vagy sárgáját le-csipi róla; mert ez meg-keferíti. Az-után, mindgyárt meg-szárazttyák, papirofira rakván; de nem az Napon, hanem az árnyékba, és nem nedves helyen: el kell egy-mástúl szélelztetni, és gyakrabban meg-forgatni. De leg-jobb, ha mindgyárt azon-nap papirofira rakják, és egy fa, vagy vas-rostára teszik: akár szép tiszta deszkára, mind papirosoftúl, és úgy, az igen lagy meleg kemenczébe teszik; avagz tűzhelyre, 's hamar meg-szárazttyák. De reá-kell vigyázni, hogy meg-ne égessék. Minek-utánna meg-szárazttyák, tegyék tiszta iskatolában, vagy új-mázos fazékba, vagy bőr-facskóban, 's úgy tarcsák száraz helyen: hogy a' szaga ki-ne párállýék. Némellyek, két vagy három öreg veres-hagyma fejet tesznek közziben: 's meg-nem hadgya veszni.

Az Sáfrány gyökeret, Sz. Iván-nap után, Szent CXXXI. Jakab-nap tájban, száraz időben szedik-ki a' földből;

és az-után, árnyékba meg-száraztтыák, száraz helyen, három, vagy négy hétig: úgy hogy, Sz. Bertalan-nap tájban (de elsőben az sárbúl, és gazbúl ki-tiztitsák, csak hogy a' heját le-ne vonnyák) ismét el-ültetik a' földben, mellyet jól meg-áftak, és gereblyéltek, minden kövecsbúl, 's gyombúl ki-tiztítottak. Nem-kéván ugyan igen záros földet; de jót, és valamennyire agyagost. Némellyek, abban a' földben ültetik őrdömest, a' hól veres-hagyma állott. Ennek pedig ültetésében, ilyen módot tarcson, a' ki jól és hamar akar ültetni; Elsőben ásson egy-arásznyi mélyen, akár hosszattában az ágynak, akár szélelségére, két vagy másfél lábnyi szélelségre egy vermet, vagy barázdát: kinek az allyát szépen meg-egyenesítse, és abban rendel rakja az sáffrány gyökeret, hegyével-fel, négy vagy öt újnyira egy-máltúl; az mint a' hagymák apróbbak, vagy nagyobbak. Mert ha el-akarja válogatni, az őregit-is külön, az apróját-is külön ültetheti. De jobb ha közte-közte ültetik, az aprókat-is; mert ezek, azon esztendőben nem-virágognak: hanem csak az őregek. El-végezván az ültetéssel egy-részét az ároknak: ásson mindgyárt annak mellette meg-más hasonló árkot, és azt a' földet, a' kit abbúl ki-ás, hánnya szép halkal ássóval vagy kapával, az renddel rakot sáffrányra, hogy le-ne dőjtse azt; és így, az előbbeni ároknak ültetését el-végezván, mindgyárt más árokja leszen az ültetésre, kivel hasonló-képen bányék, a' még ültetni akar.

CXXXI.

Némellyek széles ágyba ültetik, némellyek keskenyben: úgy hogy, kezekkel minden-felől elérhesék a' virágját. Némellyek csak olyan szélesen csinálják, mint a' közönséges ágyakat; de egy keveysé dombofan

bofan a' közepin, és jó barázdákat mellette, hogy a' víz rajta ne-maradgyon: hanem, le-folyhasson róla. Azért örömeft ültetik, a' kinek fok van, az szántó földek-közzött, dombos helyen, a' ki egy kevesé lejtőre alá-szolgál, és a' Nap szüntelen éri; mert nem-szereti az árnyéket.

Ha így el-ültetik az Sáfránt, azon esztendőben virágzik az őrege, Sz. Mihály-nap tájba; elébb vagy utánna, három, négy-nappal kezd-el a' virágzást, ha jó idő szolgál. Más-fél, vagy két-hétig virágzik leg-derekassabban. Első esztendőben keveset, másodikba jobban, harmadikba leg-jobban. Minden-nap mikor a' Nap fel-kél, le-kell szedni a' virágját: nem-is kell várni, hogy tellyeséggel ki-nyillyék. Ha fok van, dél-után négy-óra tájban ismét le-szedhetni. Az-után, ugy bányanak vele, mint oda-fel meg-írák. De ha lehet, nedvesen le-ne szedgyék, avagy hamar meg szárazsák a' virágját; mert ha nedvesen hadgyák virágjában az sáffrány-szálat: le-megyén a' szép sárga szine.

Egy-helyben a' földbe, leg alább három esztende- CXXXII.
ig hadgyák: az az, minek-utánna harmadszor virágzik. Az-után, a' mint mondám, Sz. Iván-nap tájban ki-szedik: és az meg-szaparadott fiai-is, el-választyák tőle. Ennek levelei, a' virágja-után nőnek leg jobban ki, és egész telet-szaka zölden maradnak: hanem nyárban száradnak-el. Minek-előtte pedig virágzani akar, két vagy három-héttel, az az, Septembernek elein, az meg-száradott levelét, és más-féle fűvét, a' ki azon az ágon nőtt, a' hól a' sáffrány vagyon; széles ásóval, vagy kapával le-kell vakarni, hogy meg-láttassanak a' virágjai, mikor virágoznak; de meg-ne sértsék a' gyökerét.
Egyéb

Egyéb munkát az sáfrány, nem-kéván esztendő által.

Az sáfrány, igen meg-kévánnya az tisztaságot: azért ha lehet, házas emberek, avagy más tisztátalan személlyek ne bajmólódgyanak a' sáfrány-körül, se ültetésében, se szedésében; hanem tiszta gyermekek, és leánkák. Zíros, vagy meg-hájazott sarúval se járjanak rajta; hanem inkább mezitláb. Az teheneket, jühokat, damászokat se bocsásásák reá, fő-képen nedves időben: még a' lúdat se. Ha az nyúlak meg-rágják a' zöld leveleit, fő-képen télbe, mind el-vész annak gyökere. Az egerek, vakondakok, és varas-békák: igen nagy kárt tesznek, az sáfrány gyökérben; mert az vakondakok, és varas-békák, likat csinálnak az egereknek, kik az sáfrány gyökereket el-hordgyák. Azért macskát, egér-fogot kell-tartani, az egerek-ellen. Ha az vakondakok, és egerek likokban, holt-rákot tesznek, el-szaladnak onnét. De efféle ártalmas kerti-állatokról, bővebben szóllok ide-alá.

CXXXIII.

Az Sáfránnak jóságát, abbúl ismérhetni-meg: ha jól meg-festi az ember kezit, mikor egy kevelsé meg-dörgölik vele; és ha erős illattya van, szép veres, nem-fekete. A' kalmárok, néha olajt töltenek reá, hogy többet nyomjon. Azt meg-ismérhetni, ha egy papirosacskóra tézfesz valami keveffet, és meg-száraztad a' tűznél; mert ha zíros, meg-tetszik az papirosan. Az Magyar-Ország, 's kivált-képen Vesztenyici, Trincseni, és Ausztriai jobb, a' több környék országai sáfrány-nál; még az Francziainál-is.

Az Sáfrány, igen segiti a' meg-emésztést a' gyomorban; meg-erőssiti a' szivet, és gyomrot: tisztittya a' vért: a' vízelletett ki-úzi. Azoknak igen hasznos, a'
kik

kik nehezen vesznek lélekzetett. De sokat nem-kell a' sáfrányban bé-venni; mert ártalmas; egy drachmánál többet ne. Ha meg-törik a' sáfránt, téjel 's kenyér-béllel őszsze-keverik, és a' meg-dagat kelisre kötik, meg-enyhíti a' fájdalmat, és meg-érleli a' sebet. Az részzegegtül-is meg-óltalmazza az embert.

Cnicus vagy *Carthamus*, Vad-Sáfrány. Más-fél lábnyira fel-nőnek a' kórói, kinek tetein fejecskék nőnek, mint a' Pápa-fűnek; kiknek közepin jönnek-ki, sárga vereffes virág-szálak, mint a' közönséges sáfrány szálai: kiket az parasztok szedik, meg-száraszttyák, és sáfrány gyanánt élnek vele az étkekben. A' magva hoszúkás, mint az Articsókanak; de fejér, és szegletes. Minden esztendőben magúl vetik ki keletkor. Nem-kéván semmi derekas munkát, se igen záros földet; hanem inkább, meg-zírozza azt gyökerével.

Ezen-kivül, se fűvének, se gyökerének nincsen semmi haszna; hanem, az magvából csinálnak purgatiot, ki-is a' Phlegmat igen ki-viszi. A' Publican madarak, igen szeretik.

Cuminum Kömény. Közönséges fű Magyar-Országban: és sok helyeken, az réteken terem. A' hól pedig nincsen, a' kertben vethetni valami jó záros földben, a' ki a' Napra vagyon fordítva; és így, nagyobb lesz a' magva; a' ki egy kevesse hoszúkás, jó szaga van, az íre édes csipősöcske. Agas-bogas kóróban megyen, mint egy más-fél lábnyira. Az levelei hoszszak, vékonyak, és ritkák. A' virágjai a' tetején az ágaknak, fejéren nőnek. Ezt a' magot, némellyek Majusnak elein vetik; némellyek tél-előtt őszel, mikor a' rozot vetik. Addig nem-kell őtet öntözni, még ki-nem kél:

H h

hanem

hanem az-után. Első ezftendőben nem hoz magot ; de az második, 's következendő ezftendőekben eleget. Nem-is kell újjonnan vetni, se kapálni.

Igen élnek étekben a' magvával: mind húsban ; halban ; főtben, sültben ; becsüben, gyümölcsben, kenyérben, fajtban, kolbászban, 's a' t. mert igen egéfséges, és kedves illatú. Sőt még a' gyökerével-is főzhetni húst, halat, tyúk-fiat: avagy magánosan-is, mint az Caulirápit, Cárdit, 's a' t. írósvajjal, tehén-hús lével-is. Meg-is ránthatni, ha elébb egy kevesé megfőzik, le-szűrik a' levét, meg-hűtik, búza-lisztben keverik, és vajba meg-ránttyák. Salátának-is jó, ha úgy meg-főzik: hidegen eczetet, fa-olajt töltenek reá; mint az több gyökérből csinált salátára.

A' Kömény-mag, ha eszik: ki-űzi az emberbe fel-háborodott szeleket. Az has-rágást, meg-csillapítja: a' vízelletett fel-szabadítja. Mikor az ember testén az ütéstül, vagy veréstül az vér meg-alúszik: ha az kömény-magot meg-törlik, és a' tűznél meg-melegítik, 's hamar a' verés-után, az febre kötik; el-öfzlattya az alútt-vért.

CXXXVI.

Endivia Endivia saláta, avagy Lúd-láb: csak-nem olyanok a' levelei, mint az kötözni való salátának; csak hogy nem-olyan szélesek. A' kórója 's virágja, nem-igen különböz a' kotán-kóró virágjátúl: sőt még a' magva-is olyan; csak hogy ennek fekete, amának fehér. Két-féle az Endivia. Egyik téli, másik nyári. Ezek közzül-is egyike sima, másik fodor levelű.

A' nyárit, és mának valót, idején ki-keletkor vetik az ganéjos ágyba, hogy korán el-ültethessék: és Sz. Iván-nap tájban magot hozzon, kit azon ezftendőben, télre

télre való Endiviának el-vethessenek; az többit pedig, nyárban-is meg-ehessék. Ezt a' magnak valót újságra kell vetni, és el-ültetni, mikor egy-néhány levele leszen. Noha majd jobb azt magnak el-ültetni ki-keletkor, a' ki télben, meg-maradott a' pinczében.

Azt pedig, a' kit télben, pinczébe akarnak tenni: avagy ősz-felé meg-enni, Pünkösöd-után való leg-közzelebb újságra vésék, dél-után három-órákor, jó ziros és porhanyós földbe jó sűrűen; úgy hogy, mikor teljes négy-levéiben leszen, akkor kővér földben, két-lábnnyira egy-mástól, a' sinor igazában ültetessenek hód-töltére. Mikor pedig el-ültetik, egy kevés apró meg-rothatt ganéjt nyomjanak minden gyökérhez: és az-után földel bé-fedgyék, és egy kevés vízzel meg-öntözzék: hogy meg-erősödhessék. Minek-utánna tökéleteifén meg-nőt, és minden-képen meg-bokrofordott, és élni akar ember vele: őszfe-kell szedni a' leveleit, és azokkal kik a' földön hevernek, bé-borítani: a' hosszú leveleit pedig bé-hajtani, és jól őszfe-kötözni pántal, vagy hárs-fának a' hejával, avagy akár-mivel; úgy hogy a' föld, a' szives levelére ne-mehessen. Az-után, a' gyökere-mellett egy-kis vermet állfának, és abban nyomják az Endiviát; de úgy, hogy fellyül, a' hól az belső leveleit bé-hajtották, egy-kis kővecskét tegyenek, hogy a' föld az székit ne-érhesse; mert egyébként meg-rothad. Az-után földel jól bé-fedgyék, hogy ki-ne lássék, és úgy hadgyák nyolczad napig, a' föld-alatt: az-után meg-sárgúl, és meg-ehetni. Ha ezt meg-kezdik negyed-nap múltván, meg többet rakhatni-bé. Így mindenikhez, valami veszőcskét dughatni: hogy meg-ismérjék, hól feksűznek.

CXXXVII. Némellyek nem-csínálnak annyi ceremoniát vele; hanem őszfze szedvén leveleit, vagy mázos, vagy mázatlan fazakat borítanak reá, és alatta meg sárgúl: ha egy kevesé a' fazék körül földel bé-csínálják az allyát, hogy a' levegő ég, hozzá ne férhesse. De meg-kell látni, hogy száraz legyen az Endivia, mikor meg-kötözik, vagy bé-borittják.

A' kit télre akarnak meg-tartani, azt nem-kell e-lébb őszfze-kötözni: hanem ugy-hadni nőnni, még őszfzel a' pinczében nem akarják vinni, akkor kötözzék őszfze, a' mint elébb meg-irám. De dél-után kell annak meg-lenni, mikor száraz az Endivia: és az-után tegyék a' pinczében, nyers fővenyes földben; de elsőbe, egy kevesé meg-öntözzék a' földet. Tegyék pedig olly mélyen abban, mint az-előtt a' kertben állott, csak jó sűrűen egy-más mellé, hogy egy-mást támogassák. De az-után meg-ne öntözzék: mert el-rothadnak. Ha télben enni akarnak belőle, egy-más után szedgyék-ki, vagy metéllék-le. Mind-azon által, egy-néhány gyökeret, meg-hadgyanak télben azok-közzül a' pinczében; a' kit ki-keletkor, magnak ki-ültethessenek a' kertben. Sz. Iván nap tájban meg-érik, és mikor le-húll a' virágja, verjék ki tiszta deszkán. Az jobb, a' kinek fejr a' virágja. A' pinczében igen meg-kell óltalmazni az egerektől. Minek-előtte a' pinczében víszik, nem-kell mindgyárt bé-tenni a' földben: hanem egy kevesé kin-hadgyák árnyékos, és szellős helyen, hogy kicsinnyé meg-fonnyadgyon, annál kevessebbé rothad-meg. Arra-is kell vigyázni, hogy eskéllőbb földben ne-ültessék annál, a' kiben az-előtt állott; hanem tenyészöbben.

Endi-

Endiviát nyersen saláta módgyára, akkor eszik, CXXXVIII. mikor meg-sárgul; egyébként az zöld levelével mind húst, halat főznek, a' mint más kötözni való salátával, avagy zellerrel: és főve, hidegen saláta módgyára.

Endivia, fő-képen a' leve, ha meg-főzik használ azoknak, kiket a' sárga betegség bánt: és a' kiknek májok igen kevés. A' kik vért pöknek, ha két-nap egymás után éhömra, a' ki-facsart levét iszszák; meg-állítja a' vér pökést. Ha eczettel eszik, igen egészséges a' gyomornak. Ha pedig azt meg-törük, és bal-felől a' mellére kötik embernek; az szívnek ajúlását, és fájdalmát meg-csillapítja. Igen használ az száraz betegség-ellen, ha egy keveysé meg-hadgyák fonnyadni, és a' levét iszszák.

Feniculum Olasz-kapor. Ez nem igen különbözz a' CXXXIX. közönséges kaportúl: csak hogy szélesebbek a' levelei, és a' kórója is nagyobb. Vannak olyanok, a' kiknek igen temérdeken nőnek a' szárai: és nyersen eszik azokat, kiknek magvok-is nagyobbak a' közönségefnél, kiket Olasz-Országból hoznak: noha immár Magyar-Országban-is el-szaporottanak, és szintén olly jó magvok leszen itt-is, mint másútt. De efféle öreg Olasz-kaport, minden esztendőben ki-keletkor, hód-tölte előtt, újjonnan kell vetni.

Egyéb ként az közönséges Olasz-kapor, minden-féle eget, földet, el-szenved; noha természete-szerént inkább a' meleget, hogy sem mint hideget: köves helyt, hogy sem mint igen záros földet szeret. Agyagos földet, semmi-képen nem kedvel: ki-keletkor, őszfel-is vethetni őtet, és a' tájban-is el-ültethetni ıffiantan, ha igen sűrűen nőnek. Mindazon által, az édes

Olafz-kaport, hafznõffabb ki-keletkor magúl vetni, hogy sem mint õszel ; mert így mind edeffebb, 's mind nagyobb magvú lesz.

Az Olafz-kaport, jó száraz földbe veßék és ülteßék, a' ki a' Napra szolgállyon, a' mag-is frifß, és ne legyen egy-efztendõfnél igen idõffebb : és még nõ, ad-dig gyakrabban meg-kell gyõmlálni, még jól fel-nõ; mert egyéb-ként, a' gyõmtúl meg-fojtatik. Ha azt akarod, hogy az olafz-kapor, jó édes legyen, tedd a' magvát száraz fűgében, és úgy ülted-el ; avagy õntõzd-meg a' földet mézes vízzel, a' hová a' magot vet-ni akarod, avagy ebben áztasd-meg a' magot, minek-elõtte el-veted, és gyakrabban újicßd-meg a' vizet, 's keverd-meg. Némellyek azt tarttyák, hogy edeffebb lesz, ha tél-elõtt el-metzi a' földig, és apró ziros tehén ganéjt tõltenek reája.

CXL.

Az Olafz-kaporról az étkekben szintén úgy élhet-ni, mint a' kõzõnséges kaporról, mind levelével, 's mind magvával. Az mifculantiában, és sásában-is. A' bokor magvának teteit, mikor uborkát, vagy más fű-nek szárát bé-foózzák, köziben rakják : sõt magánõfan-is ugyan ezt mind leveleßtúl, eczetbe bé-foó-zhatni, mint az uborkát. A' gyenge szárát, minek-elõtte még magba nem-ment, mind leveleßtúl az afztalra adgyák, fõ-képen az õregnek : és azt nyersen elzik foóval, bor-fal, a' ki akarja olajt, eczetet tõlthet reá. Az magvát-is frifßen Auguftusban ehetni.

Az Olafz-kapornak mind magva, levele igen jó a' homálljos látás-ellen ; mert igen meg-tifztittya, és éle-fiti a' szeme-világát embernek, ha efzi. Azon kívül-is ha az gyenge levelébül, és szárábül ki-facßarja a' levét, 's azt

's azt ízfza. Néha csak a' közönséges levébül-is, avagy mézzel őzfze-kevervén, vizet égetnek, 's azt ízfzák. A' fzeleket-is, ha e'szik, igen ki-űzi. Az szoptató Afzszonyoknak-is igen meg-bőviti a' tejeiket.

Lactuca Saláta. Noha ez közönséges neve a' több füveknek-is, kiket nyersen, avagy főve hidegen szoktunk enni; mind-azon által, vannak kivált-képen való füvek-is, a' kiknek tulajdon nevek a' faláta név: kinek állattyarúl, és termetirül nem-szükség bőven szólalom; mivel olly közönséges, hogy csak-nem minden paraszt ember ísméri, és még a' gyermekek-is.

CXLI.

Egy-néhány féle a' faláta, de kivált képen két közönségeskülömbözés vagy onkőztők. Eggyik eggyügyű, avagy paraszt: a' máfik fejes, avagy tellyes. A' fejes faláta fok-féle: némelly kerekded, némelly hofzúkás levelű. Az kerekded-is, a' ki magátúl főben megyen mint a' fejes-káposzta, és a' kit kivált-képen fejesfalátának hinnak, egy-néhány fele; ugy-mint, a' kinek éppen zöld a' levele: némellynek valamennyire sárgább: némellynek a' külső levelei vereffek. A' hofzú levelű-is, a' kit kötözni való falátának hívunk; mert közönségesen nem-megyen magátúl főben, hanem ha őzfze-kötözik a' leveleit: noha találkoznak olyanok-is, a' kik magoktúl is őzfze-mennek; és ezeket némellyek Magyar falátának-is hiják. Igen elszaporodott immár más Országokból-is, ugy-mint, a' ki szép, nagy öreg, sárga, azt Romainak nevezik. Az Mailandi, még ennél-is nagyobb, igen elterjed a' földön, és mikor őzfze-kötözik, szép sárga's gyenge lesz. Ezek közzül-is némellyeknek hofzú levelei vannak, némellyeknek kerekdedek, némellyeknek fo-

dor,

dor, és csipkés levelei vannak: némellyeknek simák. Olyanok-is találkoznak, kiknek levelei hasonlók a' tölgy-fának leveleihez: de szép sárgák, és gyengék.

CXLI.

A' magvokról nehezen ísmérhetni-meg, mellyik-másik; mert azok hőszerűk, és a' végeken hegyefeskek, némellyek fejérek, némellyek feketék, némellyek verhenyeges sárgák. Az saláta minek-utánna kóróban, és torzában megyen, a' tetein apró sárga virágocskákat hoz, kiknek utánnok származnak a' magvok; kiket, ha meg-érnek, mint egy pelyhécskében takar a' természet, és az-után a' szél el-fújja.

A' saláta jó záros földet szeret, a' ki a' napra szolgállyon, és szabad legyen az árnyéktúl; és ha lehet, tél-előtt meg-legyen ásva, és ganéjozva, de nem-gereblyével egyenesítve. Ez a' tél-előtt való ásás, és trágyázás, igen hasznos a' földnek: mert azt meg-puhittya, és alkalmaztathattya, hogy a' mag könnyebben nőheffen.

Hogy idején salátája legyen a' kertésznek, leg-jobb mód még fel-nem találtatott annál, hanem hogy a' ganéjos ágyba vessék télbe: akár Januariusnak végén, akár Februariusnak elején, közepin, a' mint az idő enged-i, kirül bőven írtam oda-fel a' Virágos-kertnek 11. Rézfében, n. 120. Ísmét ennek a' könyvnek 4. Rézf. §. 4. n. xxxvi. Hasonló-képen a' Kalendariumban n. 98. de ez a' vetés legyen hód-tólte előtt, egy, két, három vagy négy nappal, avagy ugyan hód töltekor-is, csak jó jelek szolgállyanak, mint fokszor emlékezetett tettem felőle ez-előtt-is.

Ezen a' ganéjos ágyon-kivül, mihent a' földnek fagya ki-megyen a' földbül, mindgyárt vethetni jó záros földbe salátát: és mikor egy kevéssé meg-nő, és a' föld ned-

nedves alkalmas időben, a' hól igen sűrű, ki-vonhatni, és el-plántálhatni, avagy meg-ehetni; hogy jó tágas helye legyen a' falátának a' növéfere. Egyéb-ként ha igen sűrűen hadgyák, hamarébb magba megyen, és meg-aggad, a' ki nem-alkalmas az ételre. Hogy pedig ezt el-távoztathassuk, és sokáig fejefen meg-tarthassuk; igen jó hogy meleg, és száraz időben öntözéssel vigasztallyák, leg-alább minden harmad-napban, ha eső nem-jár. Sőt némellyek el-mennek, 's egy kádban, vágy sáfban vizet töltenek, abban tehén ganéjt áztatnak, 's aval a' vízzel öntözik a' falátát, és igen meg-nő. Hasonló-képen, ha néha-néha környös-környűl megkapallyák gyengén, és nem-hadgyák a' földet körülötte igen meg-keményedni: bújnábban nő a' porhanyos földben. Sőt még jobb, ha egyfzer, kétfzer, el-vonnyák a' földet körülötte, és más jó ganéjos földel újíttyák-meg.

A' ki fejes, és kötözni való faláta, annak sok levelei lesznek: azért ezeknek igen használ az ültetés; mert fejesebbek lesznek. A' veres, minek-utánna földben megyen, szép kemény belől, és sárga, avagy fehér, mint a' fejes-káposzta; azért mikor enni akarják, csak a' külső leveleit szaggattyák-el, és a' fejét egy-néhány-felé metzik mind torzástúl. A' kötözött falátának a' torzáját meg-hámózzák, és a' sárga leveleivel együtt adgyák-fel. Ha azt akarod, hogy öreg, és jó ízű fejes falátád legyen, mikor négy, vagy öt, vagy több levélben vagyon, és el-akarod ültetni, fél-lábnyira egymástúl ültess a' finor igazában: és a' gyökere, 's az szára-körül tehén, kecske, vagy jüh ganéjt tégy, és a'

CXLIII.

gyökerét alól vízzel öntözd-meg; ha dér, vagy kivált-képen való melegség nincsen.

Némellyek, hogy magba ne-mennyen a' faláta, fő-képen a' fejes, el-mennek: és mikor jól meg-nőtt, egy éles-kéffel meg-hasittyák a' közep-növését, és arra új-fazékból való jó széles mázatlan-cserepet tesznek: 's nem-nőhet-fel a' torzája, hanem tellyes, és szép fejes leszen.

CXLIV. A' kit a' ganéjos ágyon-kivül vetnek, némellyek öt-nappal Húsvét-előtt vetik reggel hét-órákor, hóld-töltére, jó ziros meg-ásott földbe: és ha négy vagy öt levele leszen, egy-lábnyira egy-mástúl, a' finor-után ültetik avagy egy-rendbe, avagy szegletesen, az az, hogy mindenkor a' felső renden eggyel több legyen, hogy sem mint a' második utánna-következeudő renden: úgy hogy, minden négy-gyöker közzibe alól egy első, a' mint ide fel-van jegyezve: a' melly figurával más-gyökereknek ültetésében-is díszesen élhetz. Ezt-is hóld-töltére. Ezek közzül a' kik jó öreg, és szép fejések leszenek, egy-néhányat hadgyanak-meg mag-nak, és mikor a' virágok-után a' bimbók meg-kezdenek nyilni, meg-ért benne a' mag; a' kik közzül fejes-falátának azokat válaszák, kik a' tetején nőnek a' faláta szárának. A' többit-is külömben szedhetik, és ki-keletkor el-vet-hetik.

o o o o o
o o o o
o o o o o
o o o o
o o o o o
o o o o

CXLV. A' ki télre fejes-falátát akar tartani, jó magot veszen Sz. Iván-nap tájban, meg-marad szép gyengén ősz-ig; akkor átsák-ki, és a' pinczébe vigyék, ott ültessék jó száraz fővenybe, hogy meg-ne rothadgyon: így el-tart-

tarthatni ki-keletig. Télben-is ehetni belőle ; a' ki pedig jó magot, 's idején akar nevelni, hadgyon-meg egy-néhány gyökeret közzülők, tavaszfal, minek-utánna nem-félő a' dértől, ültesse-ki jó záros földbe a' kertben hód-töltére, és hadgya magba-menni. Valami karóval-is még támogassa a' szél-ellen: és Sz. Iván-nap tájba meg-érik a' mag, mellyet hód töltére kell le-szedni.

A' ki pedig azt kívánja, hogy hamarébb megsárgúlna, vagy fejedne a' fejés-salátája: azt a' ki magától főben nem-megyen, mikor jó tellyesen meg nő, őszfe-szedvén a' leveleit, kösse-őszfe a' tetejit, egy-néhány-nappal elébb, hogy sem mint le-mésék, úgy hogy az eső víz bé-ne szivárkozzék, 's meg-sárgúl, a' mint töbzför-is meg-mondottam. Némelleyek pedig két-nappal elébb meg-tekeritik a' gyökeréig, minekelőtte le-metzik. Mások fellyül fővent töltenek reá.

Ha jó szagú salátát akar valaki nevelni, czitromnak magva-közzé vesse. Avagy három-nap áztassák valami jó szagú vízben a' magvát.

Azt írják némelleyek, hogy egy saláta gyökérből, fok külömb külömb-féle fűvek nőnek: ha egy kecske, vagy bárány gollyóbit veszen ember, azt ki-vájja, 's abban saláta, torma, retek, mustár, basilicum, és több efféléknek magvokat teszen; ültesse két-tenyéryi veremben, fedgye-bé jó ganéjos földel, és gyakran öntözze-meg. Ha ki-kéll, egy-néhány féle-fű nevelkedik egy gyökérből. Némelleyek el mennek, 's a' meg-nevezett pilulákból hármát vagy négyet meg-törnek, és a' közzé külömb külömb-féle magokat kevernek, egy nedves ruhácskába kötik, 's úgy temetik-el: úgy bának-is vele, mint más-féle salátával. Némelleyek a' gyökér-
 CXLVI.
 I i 2

kér-körül ki-nőtt levelét a' salátának le-szaggattják, és minden levél helyiben, külömb külömb-féle magot dugnak, és úgy fedik-bé jó ganéjos földel: ha ki-kéll, koronás salátájok leszen.

A' Salátát nyersen hidegen eszik közönségesen: húft, halat vele, és magánosan-is főzhetni, mind levelét, torzáját ha meg-hámozzák. Ezt bé-is főzhatni, mint az uborkát. A' fejéset meg-tölthetni, mint a' káposztát. Mihent három, négy levele nő, mindgyárt ehetni még meg-nem aggad. A' saláta igen jó a' póka fiaknak, és más apró clirkéknek, ha ételekbe vagdalják.

A' Saláta mivel hives és nedves természetű, nyárban igen kedves a' gyomornak; kinek ízetlenségét elveszi, meg-hivesíti, meg-lágyítja, álmodt szerez: az szomjúságot elveszi, az aszfszonyok tejét bőviti, főképen ha árpa vízben meg főzik a' levelét, 's annak a' levét ifszák az szoptatóók. Ha ró'sás borban meg főzik, és ifszák, meg-állítja a' gyomor-fájást, és a' kifacsart leve a' has-rágást. A' ki gyakran salátát eszik, a' homályos szemet meg-tisztítja: a' bújaságot megzabolázza. Ha ki fokot eszik benne, meg-indítja a' hasát: a' ki keveset, meg-keményíti. Az úton-járóknak igen jó ha éhomra eszik: mert nem-árthat nekik az idegen víz. A' ki ital-előtt eszi, meg nem részegedik.

CXLVII. *Galam-begy*, Mezei saláta. Ez a' szántó földéken terem, és mihent a' hó el megyen mindgyárt nő: avagy inkább a' hó alatt-is szép zölden meg-marad, és szedik: kerekded levelei vannak, de egy kevesé hoszúkás. A' kertben-is vetik ősz-előtt, hogy mind ősz, 's mind téli salátának szolgáljon. Jó saláta magánosan, 's misculantiában-is.

Lepi-

Lepidium, vagy *Nasturtium* némellyeknél, Sása-fű, CXLVIII. vagy a' mint a' Németek hiják, Kres. Vékony-fű, apró halítékos szép zöld levelei vannak: csipős mint a' torma, vagy retek, de nem-szinte olly erős, a' szára-is vékony, feje a' virágja, a' magva verhenyeges, mint a' sárga viólának; csak hogy nem-ollyan lapos, hanem gömbölyűbb. Ennek vetésében nem-szükség a' földnek forgására igen vigyázni, se kivált-képen való bajmoldást nem-kévan, hanem hamar ki-nő: csak szintén hogy a' földet, a' kiben vetik jól, és tisztán elkészítsék, és ha kinek úgy tetszik, barázdácskában vesse, jobban nő; és az-után jól meg-rostált földet vessen reá. Hogy pedig jó idején legyen, a' ganéjos ágyba, akkor vessék mikor a' salátát, hamar ki-nő, és mindgyárt ehetni az misculantia salátában. Ha a' ganéjos földön kívül vetik, valamennyire nedves földben vessék: ha száraz földben vetik, gyakrabban öntözni-kell. Ha ki czifra, vagy betűkre akarja vetni ezt a' fűvet, csináljon olyan czifrára vagy betűkre formált barázdácskákat a' földön: és abban vesse a' magot sűrűen, arra a' formára ékefen nő.

Sása-fű igen jó a' misculantia salátában, az étkekben nem-igen élnek vele: hanem nyersen friss írósvajra, vagy más hideg étkekre teszik, mint a' petreselymet. Sásakban igen jó.

Nasturtium aquaticum, Vizi sása-fű: melyet a' Németek Brun Kres-nek hinnak. A' forrás-kútaknak, és friss patakocskáknek ki-follyása körül terem. Két-felől rendel elosztott kerekded levelei vannak: télbe-izöld, ha bé-nem fagy a' ki-folyás, idején ki-keletkor leg-jobb: akkor a' levelének felső része zöld, az alsó veres, az íze

jó keserű csipős. Azért misculantia salátában, és magánosan is eczettel, fa-olajjal, igen egészséges. Hogy jó ízű legyen, nád-mézzel bőven meg-hinthetni. Legjobb télbe és ki-keletkor ételre, mikor még gyengébb.

Mind a' két-féle sáfa fű, meleg és száraz természetű; azért igen jó salátával egygyütt. Mert ez hideg, és nedves lévén, egy-mással temperállyák tulajdonságokat.

Nagy erejek vagyón az emberbe lévő kőnek, és fzeleknek ki-űzésére. Ha leveleit a' kerti kresnek megtörrik, flastrom módgyára éleztővel őszsze-keverik, és a' tűzes kelisre kötik, kivált-képen ha friss káposzta-levéltre kenik; el-őszlattya azt. A' gelesztát-is meg-öli, fő-képen ha a' levét mentábúl facsart lével-egygyütt ízfűzák. Ha ilyen lével valaki meg keni a' fejét, nem-húll ki a' haja: és ha lúd hájjal őszsze-keverik, minden fakadékot, és korpát ember fejéből ki-űz. Ha egy-néhány cseppet a' fülében ereszt, a' kinek foga fáj, meg-állittya azt. Ha egy zacskóba teszik a' magvát, és borba meg-főzik, 's azt kötik a' fájdalmas tagra, avagy a' fájó hasra, igen jó.

CL. *Pimpinella*, Pimpinella avagy Csaba-úróm, a' mint némellyek nevezik: kiknek a' földön el-terjett levelei vannak, egy-szálon mind két-felől egy-néhány kerekdedek, csipkésék a' karaján, szép zöldék, és egy kevesé hegyesek. Mikor magba akar menni, a' kórójának te-tején apró veres-szinű fejcskék nőnek; kikben a' magocskák nevednek; minek-utánna a' zöld virág szá-lacskaí le-húllanak. Száraz földet szeret, és nap-fényt: ha magúl vetik, és jól meg-nő, el-ültethetni. Egy-néhány esztendeig meg tart, télben sem vész el a' gyökere; kit. ha meg-bokrosodik, egy-mástúl el-szaggatván ültethetni.

Két.

Két-féle a' Pimpinella: eggyik mezei, másik kerti; amannak nagyobbak a' levelei, de a' szaga 's ereje csaknem mind egy.

Pimpinellával a' *misculantia* salátában élnek, mikor még gyengék a' levelei, sásákban is; de borba tenni, és róla innya kedveslebb. Mert annak jó dinnye szagot, és ízt ad: meg-is erőssíti, mint-ha meg fűszer-számozták volna.

Pimpinella, vagy a' mint némellyek nevezik Deákul *Sanguisorba*, minden-némű vér-folyást meg állit az emberbe: kivált-képen az Aszfzonyoknak felettébb való folyásokat, 's az vér-hast, ha valami lóvben meg-főzik, és azt iszják. Ha a' levelét meg-török, és flastrom módgyára a' febre kötök, igen ki szárazttya azt. Ha meg-szárattják, és porrá török, annak-is hasonlók ereje vagyon, kinek vérét is meg-állittya. Sőt a' kinek orra vére foly, csak kezében tarcsa a' gyökerét, úgy hogy meg-melegüllyön, meg-állittya azt.

Portulaca, Porcs fű. Két-féle ez: eggyik kerti, másik vad. Mind a' kettőnek kővér levelei vannak, és szárai. A' kertinek, kit szánt-szándékkal vetnek nagyobbak, szélesebbek, fellyül fényesek, alól kevesé fejérlenek levelei. A' szára-is ennek temérdekebb, magossabban nő, és egy kevesé vereffes. A' vadnak (a' ki vetetlen imitt amott nő a' kertben, szőlőkben, és másútt-is) apróbbak a' levelei, és hosszabbak, a' szára-is vékonyabb, vereffes, és a' földön el-terjed. Martiusban, Aprilisben, Juniusban vethetni jó ganéjos földben: avagy ültethetni, hogy jobban bé-győke-rezhessék. Az-után magátúl is el-szaporodik, nehezen-is veszthetni-ki: de minden esztendőben egy ke-
vés

CLL.

vés ganéjt hánnyanak reá. Ha száraz nyár vagy on, meg öntözzék; azért bújnásban nő, ha egy keveslé nedves helyre vetik. Ezen-kivül, nem-kéván semmi derekas munkát: hanem, ha igen sűrű, az apraját kivonnyák, és egy keveslé meg-kapályák a' földet alatta. Más vetemények közzé-is vethetni, a' kik nem-állanak igen sűrűen.

CLII.

Porcs-fűvel kivált-képen az *misculantia* falátában élnek, masban ételre nem-igen; hanem a' szárát megfőzhetik, mint a' Cárdit. Porcs-fű, ha eszik, igen hafznál az ingadozó és meg-váfott fognak. Ha a' homlakára kőtik embernek, meg-csillapittya a' fő-fájást. Ha a' köldökre: meg-óli az apró gyermekekben a' gelfztát. Ha a' levelét valaki a' nyelvére, vagy alája teszi, és ott tarttya egy ideig: el-ólttya a' fjomjúságot, kivált-képen a' hévségben. Ha a' gyújtován hideg-lelésben meg-török, és árpa-lisztel őszfe-keverik, 's a' májára kőtik embernek, igen jó. Ha meg-szárazttyák, és porrá török, mézzel őszfe-keverik; 's aval kenik a' meg-repedezett ajakat, meg-gyógyittya

A' Régiek mint az uborkát, bé-foózták ezt a' fűvet, kivált-képen a' szárát.

CLIII.

Pyretbrum, Tárkony. Közönséges-fű ez-is a' Magyar-Országú kertekben; egy-újnúi hoszfú levelei vannak, nem-is igen széleffebbek a' kis-újnúnak széleffégénél: a' szárai gyengék elsőben, az után megfáfodnak, 's egy fingnúi magofíságra fel-nőnek. Az íze kedves erőfís csipősöcske, mint-ha borfos vólna; de nem-fellettébb. Inkább szaporodik, ha a' gyökereit el-fzagattya, és úgy ültetik-el ki-keletkór, mikor jól meg-bokrofodik. Egy-néhány esztendeig el-áll télbe, nyárba a'

ba a' földben a' gyökere. Mikortélbe akarnak élni vele, nyárba mikor jól meg-levelezik metéllyék-el, és szárazszák-meg. Hasonló-képen, a' még gyenge a' szára, és levele, metéllyék-le, főzák-bé mint az uborkát, télben élhetni vele.

Tárkony igen jó az étkekben, mind húst, halat vele főzni: sültekbe-is azokat tölteni, spékelní vele. Misculantia salátában, sásákban-is kedves.

Ha ez a' Tárkony, kit Matthiolus *lib. 3. c. 71.* Pyrethrumnak nevez: igen jó a' fog-fájás ellen, ha a' gyökerét eczetbe meg-főzik, és melegen a' szájába tarttya ember a' levét. A' hideg phlegmát-is ki-vonza embernek fogából, fejből. Es ha borba vetik, 's a' Napfényre ki-teszik: jó erőss eczetet csinál belőle.

Rauca, avagy *Eruca*, kit némellyek Repczének hink; ennek levelei feketellő zöldek, a' csutkájoknak tetején széleffebbek, és kerekdedebbek, és alább csaknem mint a' reteknek, de simábbak; az íze erőss csipős A' misculantia salátában, és sásákban jó. A' magvával, mustár-mag gyanánt élnek; kivált-képen az vad repczének. Nem-kéván magános munkát, csak tisztán tarcsák, se igen kövér földet: akár mikor-is vethetik.

Nem-kell magánosan enni: mert igen meg-heviti az erbert. Hasznos az emésztésnek, és gyomornak. Ha kit veszővel, vagy ostorral akarnak verni, igyék borban ennek a' magvából, nem-érzi annyira.

Sinapi Mustár. A' kerti mustár, az az, a' kit kertben vetnek, ha a' levelit tekinttyük, három-féle. Egy, gyiknek széleffebb levelei vannak, mint a' repczének; mivel ezt is fejer-mustárnak nevezik a' Németek, noha kisebbek ennek leveleinél. Másodiknak levelei he-

gyefek, metzettek, és csipkés karéji vannak. A' harmadiknak, hozzúkas keskeny levelei vannak. A' magvok két-féle. Egyik fekete verhenyeges, mint a' répának. A' másik fejér. Az mezei, avagy vad mustárnak-is feketélő magva vagon, és a' levelei mint az apró répának, az erejében nem-fokat engedvén a' kerti mustárnak; az mellyek közzül erősebb a' fekete. Az szántó-földeken, és azoknak megyéjén örömeft terem.

CLVI.

A' kerti Mustár, ziros földet kíván, tél-előtt, vagy utánna vethetni: a' gyomláást és öntözést kedvelli, nem-kell igen sűrűn vetni, hogy jobban kiterjedheffen; egyéb-ként maga el-veti magát: és a' hová egyszer be-férkezhetik, nem-könnyen veszhetik ki. Öt efsztendeig-is el-áll ez a' mag; de a' ki frissebb, az leg jobb mind vetni, 's mind enni. Arrúl ísmérhetni-meg, mellyik jó; ha mikor ketté harapják, és belől zöld, nem-fejér. Mert ha fejér, jele hogy régi: se enni, se vetni nem-jó.

Ha ki ételre, vagy bé-csinálásra akarja a' Mustár-magot, jobb ha el-plántálja a' ki-nőtt mustárt, ugy szebben, és nagyobbban nő. A' ki pedig vetni akarja tartani, csak azon helyen hadgya, mellyben vetették.

CLVII.

Mi-képen kellefsék pedig jó Mustárt csinálni, meg-írom ide alább, mikor szóllok a' kerti veteményeknek, és gyümölcsöknek bé-csinálásárúl. Egyéb-ként a' mustárnak fűvével nem-igen élnek: hanem a' magvából levét csinálnak, mind húshoz, mind halhoz; kirúl az Szakács-könyvben.

Ha kit a' gutta ütött meg, hogy nem-szólhat, vegyen mustár-magot az szájába, és rágja, az nyelvealá-is: jobban leszen tüle. Hasonló képen, ha más tagja

tagja-is el-efett ettúl a' nyavallyáftúl, tegye a' Mustár-magot egy zacskóban, és borba főzze-meg, 's melegen tegye azon fájó tagra. A' ki az álmos betegségtúl mélyen alúszik, annak törött mustár-maggal dörgöllyék a' tenyerét, fel-ferkenszik. A' mustár, igen tisztítja embernek a' fejét a' náthátúl; azért ha porrá törik, 's tabák módgyára az orrába fel-szija valaki, jól prúszent-utánna. Ha meg főzik, és azt a' levet szájába tarttya ember, a' fog-fájást meg-enyhíti, fő-képen ha hideg nedvelségtúl származik. Ugyan ezen levet ha iszják, meg-töri a' Calculust, avagy követ a' vesében. Az Aszfonyoknak szokott nyavallyájokat, meg-tériti. A' haját tisztítja, és ki nem hadgya hullani. Ha meg-törik a' mustár-magot, és a' forratlan mustban tóltik, sokáig meg-tarttya édeségit; mert meg-nem hadgya olly hamar forrani.

Spinacia, avagy *Spinata*, Spinác, kinek nevérül CLVIII.
most itt nem-disputálok haszontalanúl. Ez-is igen közönséges paréj Magyar-Országba, a' ki jól tud élni vele. Kinek-is levele hegyes, négy-újni széles, alább keskenyebb és metzett; a' földön terjed-el, minek-előtte kóróban megyen; az után, a' kóróján apróbbak a' levelei, kik közzött nőnek kerekded fejez szabású magvak, öreg mint a' pohánka-mag, töviffesek: vannak ollyan magvak-is, a' kik nem-töviffesek, hanem valamenyire szegletesek. Ezek-is két félek. Eggyik Hím: a' másik Nőstén. Csak a' hím hoz magot, a' másik magtalan marad. Mind télbe, nyárba élhet az ember vele, ha az hó bé-nem fedi: zölden marad, semmi égi-háborutúl nem-tart. A' vetésnek idejében sem válogat; hanem ugy-kell őtet vetni, hogy egész eszten-

dő által el-ne fodgyon. Azért minden hólnapba vet-
 hetni, és gyakrabban-is, ha az föld enged; úgy hogy,
 ha egy ágybúl ki-fogy, mindgyárt másba jól meg-nőtt
 legyen. Noha némellyek azt tarttyák; ha ki azt akar-
 ja, hogy Bőjtbe legyen spinátza: Augustusba, Septem-
 berbe, Octoberben vessen, az az, Kis Afzszony havá-
 ba, Sz. Mihály havába, Mind-szent havában. Ha ki
 nyárra kívánja: vessen Decemberbe, Januariusba,
 Februariusba, az az, Karácson havába, Bóldog-Afz-
 szony havába, és Bőjt-elő hóban.

CLIX.

A' Spinácztot mentül ziroffabb földbe vetik, annál
 kövérebben nő: csak hogy elsőben igen sűrűen ne-
 velsék, és fokáig metzetlen a' földbe ne hadgyák; mert
 ha meleg kezd lenni, hamar magban megyen. Azért
 ha jól meg-nőttek levelei, nem-kell ki-vonni gyökeref-
 tül, hanem le-metélni, és megint ki-nő magátül. A' ki-
 búl magot akarnak fzedni, hadgyák-meg a' kerekded
 bokros kórókat, a' kik hímek: kivált-képen affele ma-
 gokbúl, a' kiknek nincsen töviffek.

Ha azt akarod, hogy egy-néhány esztendeig ve-
 tetlen maradgyon az spinác, első esztendőben jól
 meg-ért magot kell-vetned: más esztendőben magá-
 tül nő, noha ennek a' magva erőtlenebb leszen. A'
 spinácztot elébb nem-kell le-metélni, minek-előtte a'
 földbe jó erőtt nem-vett; mert az idején való metéllés
 ártalmára leszen, kivált-képen tél-felé. Ha pedig ak-
 kor le-metzik frissen, igen hasznos valami jó ganéjos
 földel bé-hinteni; hasonló-képen mikor tél után első-
 ben le-metéllik. Azért igen szükséges, hogy a' kertész-
 nek mindenkor készen legyen effele jó apró rothatt
 ganéjos föld: mivel egyéb kerti veteményekre-is
 igen

igen hasznos. Ha ki igen félti spinácztát, hogy télben a' kegyetlen száraz hideg meg-ne vegye; dió fának leveleivel fedgye-bé, minek-előtte a' kemény derek bé-lébjenek. Szükség néha a' kis kertekbe-is, télre spinácztot vetni; azért a' régi fel-magzottat ki-kell gyökereftúl vonni, és mindgyárt meg-ásni az ágyat; de nem bé-vetni, hanem egy ideig állyan úgy vetetlen: az-után alkalmas időben télre bé-vethetni, és szebben, 's nagyobbban nő benne az spinácz. Ezen kívül-is ha ki azt akarja, hogy bújnán, és öreg levelekkel nőjjön az spinácz, kivált-képen való mód az: hogy tudnia illik, egy öreg sáffba, vagy kádba (a' mint a' helynek nagysága kívánnya) jó meg-rothatt Juh ganéjt tegyen, felinél többet, és arra a' folyó vízből meritett vizet tölc-ön, és hadgya azon két nap; az-után szűrje le a' vizet, 's abban 24. óráig áztassa-meg az spinácz magot, és úgy még nedves, vessé-el, nagy őregen nő.

Az Spinácztot minden-képen paréj módra főzhetni: igen jó az étekbe, és egészséges, mind húffal hallal, magánosan-is főzhetni; sásában-is jó, de salátában nem-élnek vele. Mikor főzni akarják, nem-kell sok vizet reá-tölteni: mert a' nélkül-is igen nedves természetű. A' ki fokot eszik benne, melancholiat szerez abban.

Az Spinácznak orvofságárúl, nem-fokat írtak a' régiek; mert nem-is volt igen ísméret-égben. Mind azon-által, igen hasznos azoknak, a' kik lélegzetett nehezen vehetnek, és gyakran hurutnak: kivált képen ha az meg-főtt spinácznak levében íros-vajat, vagy mondola olayt tesznek, 's azt eszik, vagy iszják.

CLX.

IX. RÉSZ:

A' Káposztákrúl.

CLXI. **N**em-versegek itt hijába a' *Káposztának* nevéreül, honnan hivatik annak Magyarúl; noha némelyek arra akarják vonni, hogy az első fel-találóját ennek a' fünek, *Kápnak* hitták: azért attúl volna eredete, mint-ha *Káposzta* annyit tenne, mint *Káposzta*. Noha más egy-néhány Nemzetek-is hasonlón neven nevezik, ugy-mint, az kik a' Tóth nyelvel élnek; a' Németek-is némelly tartományokba *kappis* avagy *kappes krautnak* nevezik.

Ez a' Magyaroknál olly közönséges palánta, hogy alig élhet az szegény ember a' nélkül. Sőt a' savanyú káposztát, még az eleinktúl maradt nével, *Magyar-Ország Czimerének* szoktuk nevezni. Azért ennek állat-tyarúl sem szóllok sokat, mikor minden ember isméri.

CLXII. *Brassica*, ennek szokták csak-nem minden-féle-káposztát a' Deákok nevezni, noha közönségesen *Caulis* nével élnek: hanem kivált-képen az *Olasz-káposztát* szoktuk mostani időben *Brassicanak* nevezni. A' káposzta egy-néhány féle, ugy-mint *Fejes-káposzta*, *Olasz-káposzta*, *Fodor-káposzta*, *Haraszt-káposzta*, *Veres-káposzta*. Ezek a' közönségesek. *Cauli-fioli*, *Cauli-rapi*, *Rapo-cauli*, nem-régen származtak-be Országunkba. A' *Fejes-káposzta*, magátúl megyen főben, és belől szép fejér, kemény, tömött, a' levelei simábbak a' többinél. Vannak illyen fejes káposzták, kiknek levelek szép veres, és belől veres-fejér, fő-képen a' Tótoknál, és Németeknél. Az *Olasz-káposzta* zöld, a' levele fodor, a' ki jó-féle, főben megyen, mint a' más-féle; de nem
ollyan

ollyan tömött, és kemény belől, hanem szép sárga, és gyengébb az máliknál. Némelyek nem-mennek főben, csak úgy levelesen maradnak, a' kit fodor-káposztának is neveznek. Egyéb-ként a' Fodor, vagy inkább Fodor-káposztának limábbak a' levelei, csak az szélek szép fodorított, mint az Strúcz-tol, avagy ránczos, mint a' régi fodrok. Ez keményebb a' máliknál, és nehezebben fő-meg. Némelyeknek ezek közzül is fejekleszen. *Haraszt-káposzta* hosszú szájakra nő, a' kiken apró, nem-széles, fodros levelek nőnek mind két-felől; az színe vagy zöld, vagy kék-veres, azért veres káposztának is hívják. Ez is igen kemény a' főzésre, hanem ha meg-csipi a' dér.

Cauli fioli, az az, káposzta-virág; mert a' közepiről a' levelei-között, olyan fejr-sárga szép gyenge torzája nő, és fellyül bokros, mint a' virág, a' kit megszoktak főzni, és úgy enni: ennek levelei hosszúkások és szélesek. *Cauli rapi*, annak levelei nem ilyen hosszúkák, és hegyesek, hanem kerekdedebbek: kinek a' torzája igen temérdeken meg-nő, 's azt iszokták főzni, és enni. *Rapo cauli*, kinek a' gyökere répa, és a' levele káposzta, a' ki néha meg is fejefedik; azért mind levelét, gyökerét meg-főzhetni. De ez minálunk, még igen ritka. CLXIII.

Minden káposzta jó ziros, ganéjos, és jól megszántott, vagy kapált földet kíván, és ha lehet fekete, porhanyós legyen; mert az igen kemény agyagos földet, a' mint az sovány fővenyet sem kedveli. Az káposzta-magot, *Palánta* vagy *Rácsa* magnak hívják közönségesen; a' kit, ha ember azt kívánna, hogy idején el-plántálhassa, vesse az ganéjos ágyba; kirül egy-néhány- CLXIV.

néhányfzor emlékezetett tettem oda fel mind az Virágos-kertben, mind ebben, 's mind a' Kalendariumban. Legyen pedig a' vetés Februariusban, vagy Martiusban, Aprilisben-is meg-lehet efféle földben. Ezenkívül pedig jó zíros ágyba vessek, mentül hamarabb lehet a' fagy miatt. Egyébként, Nagy-héten szoktak közönségesen vetni, némellyek újságra, némellyek fogytára, az újság-előtt egy keveysé, hogy nagyobb feje legyen, és hamar magba mennyen. Pünkösöd, avagy Sz. Orbán-nap tájban el-ültetni, olyan földbe, a' kit kétfzer ástak, vagy szántottak-meg, és jól meg-trágyázták: leg-alább, más-fél lábnyira egy-mástúl; minek utánna öt vagy hat levélbe megyen. Mert ha igen iffiantan plántállják, könnyen valami kövecske, vagy földecske a' szivére esik, és igen nagy akadályt szerez növésebe. Három vagy négy hét múlván, meg-int meg-kell kapálni, avagy a' földet körülöttek fel-hánni: ha lehet, valamennyire nedves helyre ültetésék, kivált-képen a' vizek-mellett, hogy ha száraz idő jár, könnyebben juthassanak az öntözéséhez.

CLXV.

Mikor el-plántállják, igen jó, és szükséges, ha ki igen szorgalmatos akar lenni, hogy jó-kora vermet ássa-nak, avagy likat csinállyanak, és régi meg-rothart ganejt, jó földel elegyítettett tölcsenek a' közepire, a' hól a' palánta fog állani: és azt szinte bé-ne földgyék földel, hogy az-után-is több földet hárihassanak hozzá, és így hofszú torzája ne-nőjjön. Ha pedig hofszú torzában akarna menni, a' fiatal palánták-mellett, egy vermet-kell ásni, és szép gyengén a' hofszú torsát meg-kell hajtani abban a' veremben, és földel bé-tölteni, mint a' szőlő bújtatást, hogy csak a' levelei állyanak-

nak-ki: és ha igen sovány vólna, megint valami kevés rothatt ganéjt kellene reá tölteni. Ha pedig az alkalmaztság úgy hozná, mind az ültetés, mind az ilyen bújtatás hólđ töltekör lenne: akkor leg-szebb, és nagyobb feje leszen a' káposztának, csak hogy mikor szükséges, a' földet néha-néha fel-hárítsák a' torzája-körül. A' káposztát, a' gyomtúl fel-kell szabadítani, ha igen száraz idő nem-jár,

A' káposztát gyakrabban-kéll levelezni, hogy CLXVU
szébb legyen, és jó ízű. Az sárga leveleit, a' kikenlik vagy on, szorgalmatoſſan le-szedgyék, és ki-hányák: mert egyéb-ként legyenek, és hernyók teremnek rajtok. Azért mikor nyárba látod, hogy a' káposzta levelek igen kezdenek sárgodni, jele az, hogy öntözésre van szükségek. Minden-féle káposzta igen kedvelli az öntözést; mert nedves, és zírös földet kíván. A' levelezés, kivált-képen Sz. Jakab-nap tájban legyen.

Semmi féle palánta, vagy káposzta magot, ne vessenek a' ki hat esztendősnél régiebb; mert abból nem káposzta, hanem retek, vagy répa nő: mivel a' palánta-mag, tovább meg-nem marad erejében, őt, vagy hat esztendőnél.

A' káposzta inkább szereti a' hives, és frís eget, CLXVII:
hogy sem mint a' felettebb való hévséget; azért ha lehet, olly helyre ültessék, a' hól reggel az nap vagy nem-éri, vagy igen kevéssé.

A' káposztát, ha szinte főben ment-is, nem-kell idején le-vagdálni: hanem meg-kell tartani, még a' hideg bé-nem akar lépni; hanem-ha vagy igen hasadna, vagy az rothadástúl féltő vólna, vagy a' minden-napi szükségre; és, ha mikor le-vagdallyák-is, ne-vigyék

L)

mind;

mindgyárt a' pinczében, hanem valami száraz helyre rakják, hogy a' víz ki-folyhasson belőle: és az-után szárazon a' pinczében vihefsék, és ott deszkára, vagy maga torzájára a' deszkán rakha'sák, a' ki nyersen télre meg-akarja tartani.

CLXVIII. Ha pedig, magnak akarja valaki a' fejes káposztát meg-tartani, mind torzástúl gyökere'stúl-kellazt a' föld-ből ki-vonni: és ugy az száraz pinczében, száraz föld-nyel elegyített földben ültetni. Némellyek csak ott-kin a' kertben, térdig, vagy alább való vermet áznak száraz földben, és abban temetik-el a' fejes-káposztát mind gyökere'stúl: ki-keletkor megint ki-ásák minek-utánna nem-félő a' kegyetlen derektúl, 's ugy ültetik-el, hogy magot hozzon. És noha csak a' torzájából-is (a' ki télben vagy a' kertben, vagy a' pinczében meg-marad) magot vehetni; mind-azon által, jobb az, kit a' fejes káposztárúl szednek.

Öfízze, mikor a' fejét a' káposztának le-vagdalyák, a' torzáját némellyek földel, és éretlen szalmás ló ganéval bé fedik, és teletszaka ugy hadgyák ki keletig: akkor ki-nyittyák, és megint idején meg-levelezik, és fejecskéket hoz; avagy leg-alább gyenge címá-kot. Kiket akár meg-főzik, mint az Olasz-káposztát; akár meg fonyaszttyák meleg-vízben, mint az spárgát: és olajjal, eczettel, saláta módgyára eszik, kivel az Olaszok igen élnek, és Broccolinak híják. Hasonló-képen, akár a' pinczében rakott torzából télben ki-nőtt gyenge növé'ss-ekkel, akár ki-keletkor az kertben hagyottakból, élnek.

CLXIX. Némelly eggyűgyű paraszt kertészek, a' káposzta torzát, mind ott-kin hadgyák télben, a' káposztás kertben

ben el-vefzni, nem-is tudgyák semmi hasznát venni; de az jó Gazda-aszszonyok, a' gyökeréig le-metelik, fő-képen a' kik temérdekebbek, és bé-hordgyák télre a' barom-finak: meg-vagdallyák, 's korpában keverik, leg-inkább az fejős-teheneknek, mikor fejik. A' pókáknek ha meg-hámozzák, 's apróra vagdallyák, 's úgy vetik eleikben, igen örömeft meg-eszik, 's meg-is jóvúlnak tőle. Jól tudgyák azok, a' kiknél szűk a' téli eledel. Efféle torza, főzni-is igen jó, csak nem-ollyan, mint az Cauli-rápi.

Ha ki azt akarja, hogy idején ki-kelet után fejes-káposztája legyen; vessé-el a' palánta magot, mind fejes-káposztából, 's mind Olasz-káposztából Sz. Jakabnap tájban, és ha lehet, azon esztendő-béli mag legyen, a' kit a' Németek *Sz. Jakab palántájának* neveznek: és ültessé-el Septemberbe, mint a' más-féle palántát, meg-marad frissen télbe odá-ki, és ki-kelett után idején levelés, és fejes-káposztája leszen; csak öntözéssel (mikor kívántatik) és kapálással táplállyák. Ezeknek leveleiből, idején Podluskát-is főzhetni.

Ha ki jó ízű káposztát kíván, az, az elsőben ki-nőt leveleit alól le-szaggassa; mert a' kik az-után nőnek, jobb ízűek lesnek.

Olasz-káposzta, Fodor-káposzta, Fodros-káposzta, CLXX.
nem-kívánnak külömb bajmólódást; hanem mint a' több fejes-káposzták, mind vetésekben, mind plántálásokban. Csak szintén, mivel gyengébb természetűek, tél előtt ki kell gyökereztől vonni őket, és avagy pinezében ültetni; vagy csak ott kin-is a' kertben, rendel egy-másra le-fektetni: de úgy, hogy minden rendszer a' gyökereket, különben földel bé-hányják, téiben-is

ott-kin a' hó-alatt meg-marad. Ha pedig igen száraz tél vólna, hogy a' hó be-nem fedhetné, nem-ártana egy kevés szalmát reá hánni. Mikor főzni akarnak belőle, rendel hordgyák a' konyhára.

CLXXI.

Haraszt-káposzta is, vagy kék-káposzta, ugyan ezen munkával meg-elégzik: de ez erősebb természetel bir; mert a' deret-is, havat-is, telet-is el-szenvedi. Sőt akkor jó, mikor a' dér meg-csipi, és a' hideg meg-fonnyaszttya, édesebb-is, és gyengébb leszen, 's könnyebben fő. Ha ki még is a' pinczében, vagy börtben akarja vinni szabad vele.

A' Fejes-káposztát bé-soózáék, avagy savanyittyák télre, kinek módgyát ide-alá meg-írom. Ismét aprítva, faláta módgyára eszik, vagy meleg vízzel meg-fonnyasztván; vagy soóval meg-gyúrván, hidegen eczettel, olajjal. Miként főzik pedig mind savanyú, mind nyers, mind Haraszt, 's mind Fodor, 's mind Olasz-káposztát; kiből salátát-is csinálnak; egy kevelsé elébb meg-főzvé: bőven meg-leszen írva az Szakács-könyvben.

CLXXII.

Cauli-fioli, kit Magyarúl is csak ugyan annak szoktuk nevezni, igen jó ziros porhanyós földet szeret: a' ganéjos ágyba leg-jobb ötöt vetni, hogy hamarébb elplántálhassák mikor a' több káposztákat, és palántákat: a' mint egy-néhányszor immár meg írtam. Az ő magva egy kevelsé apróbb, a' fejes-káposzta magnál, kit idegen Országból-kell hozni; mert még fel-nem találtuk a' módgyát, mi-képen itt a' Mi Országunkban, jó magot hozhasson. Egyéb-ként, a' ki még is szorgalmatosabban akar az Cauli-fiolival banni; az, minek-előtte a' ganéjos ágyba vessé, idején az mint oda-fell, avagy

avagy leg-később Húsvét-előtt három héttel, egy étfizaka áiztassa-meg valami kevés borba a' magot: és hamarébb ki-kél. Nem-is kell gereblyével bégereblyélni; hanem egy-újnyi széleségre jó fekete porhanyós földet fölben hinteni, és három-nap egy-más után egy kevelsé meg-öntözni, és a' ganéjos ágyat befedni, még a' mag csirázni kezd. Az-után ki-nyífsák, mint az idő engedi, és hadgyák nőnni még négy, vagy öt levele lefzen: és így jó ziros, fekete, porhanyós földbe, majd két-lábnaira egy-mástól ültessék el, hogy a' Nap a' gyökeréhez hathasson: és ez legyen hód-töltekor.

Ennek-utánna, ha igen meleg kezdene lenni; a' **CLXXII.** gyökerénél áffanak egy-tenyéryi vermecskét, azt jól el-rothatt ziros ganéjjal bé-tölcsék, és minden másodnap állott vízzel meg-öntözzék; de nem-levelét, hanem csak a' gyökerét, estve mikor a' Nap el-akar enyészni. És így, Sz. Jakab nap-után két-héttel, érett Cauli-fiolit lehet ember.

Azokat pedig, a' kik igen későn érnek-meg, nyolczad-nappal Sz. Mihály nap-előtt, vagy az-után, mi-hent a' hidegtől féld, a' pinczében ültessék-el fővenyben, és alkalmas földet hadgyanak a' gyökere-körül, mikor ki-áfsák: ha bé-ültetik-is, egy vagy két ásó apró ganéjt vessenek a' gyökerére, és egy kevelsé meg-öntözzék, hogy a' gyökere nedvesen maradgyon, de nem a' levelét: mert hamar meg-rothad. És így meg-nő a' pinczében, s a' közepin szép sárga bokrétája nő, a' kit télben meg-főzhetni, a' torzájával eggyütt.

A' ki idején kíván jó Cauli-fiolit, vessé-el a' magvát **CLXXIV.** Sz. Jakab-nap estéin, avagy a' tájban, hód töltekor,

jó fekete porhanyós földbe, avagy fővényesbe, 's még Sz. Mihály-napig meg-levelesedik; a' kit deszkából csinált ládában ültetik-el fővényes földben, és ott-kin hadgyák a' kertben, még hideg nem-kezd lenni. Az-után a' pinczében vízzik, és a' mint lehet, gyakrabban szellőztetik, hogy meg-ne füllyon: a' ki-kelet eljövén, 's a' kertben jó helyt készítvén neki, ki-vízzik azt, és el-ültetik két-lábnyira egy-mástúl; de azon-kell meletterkedni, hogy jól meg-rothatt apró ganéjt-is tegyenek hozzá; és öntözéssel, kapálgatással, és gyomlálással (a' mint oda fel-is meg-van írva) forgodgynak környülvölte: és így, nyolczad-nappal Sz. Jakab napja-előtt, érett Cauli-fiolt kaphatni. Az téli Cauli-fioli, ha az kertben meg-nem bokrétásodott, meg-bokrétásodik a' pinczében, a' kinek fok levele van. Ha egy-néhány bokrétás gyökeret, meg-tarthat ember ki-keletig a' pinczében: ki-viheti magnak a' kertben, és kap egy-néhány magot rajta; csak hogy jól meg-öltalmazza a' hidegtül.

Az Cauli-fiolt, csak főve eszik-meg: azt pedig magánosan, vagy hússal, hallal főzik. Kinek főzésének módgyárul, bővebben az Szakács-könyvben.

CLXXV.

Caulirapi, evel-is bajmólódás, nem-külömböz a' több káposzták bajmólódásátul, mind vetésében, 's mind ültetésében. Ez-is jó záros földet szerett; a' levele kerekdedebb, szélesebb, hogy sem mint a' Cauli-fiolinak, ritkább-is a' több káposztáknál. Az a' külömbözés, hogy mikor a' torzája nevelkedni kezd, az alsó leveleit gyakrabban le-szaggassák, hogy öregbedgyék a' torzája, és a' földet-is gyakrabban forgassák a' torzája-körül, földel-is fel-tölcsék a' temérdek torzájaig.

Télre

Télre ezt is ki kell ásní a' földből, és a' pinczébe fővényben elültetni. Mikor akarják, úgy főzzék a' torzáját, a' közepin való gyenge levelecskéjével, az ki kívánnya, mint a' Cauli-foliot; de elsőben, az temérek hejét lehámozza, akár magánosan, akár hússal, hallal, 's a' t. Ennek a' magva nagyobb, hogy sem mint az több káposztáknak, vagy répáknak. A' Mi-Országunkban is jó magva terem: ki-keletkor kiültetik a' kertben, a' mint az több magnak való palántákat.

Rapo-cauli. Ez is mind főzésében, munkájában, CLXXVI. egygez a' többivel: őltalmazásában is, csak hogy inkább az répák-közzé számláltatik. Ugy is főzhetni, bé-főözhatni, mint a' répát.

Közönségesen a' káposztának, kivált-képen a' fejes, Olasz és fodor-káposztának, nagy ellensége a' szőlő, és vízontag; azért se káposztát ne-ülteffenek közzel az szőlő-tőhöz, se szőlőt a' káposztához; mert ha meg-nőnek, egyik a' másiktól el-távozik, nem-is lesznek olly tenyészők, mint-ha távúl vólnának egy mástól; kinek jelensége az, hogy ha a' fazékba, kiben főzik a' káposztát, egy kevés bort töltenek, az-után tovább nem-fő a' káposzta, 's a' színét-is el-vefzti. Innen írják azt-is, hogy ha ki azt akarja, hogy meg-ne részegedgyék a' bor-italtól, egyék elébb egy-néhány nyers-káposzta levelet; némelleyek az savanyú káposztáról-is ezent írják: de én ezt senkinek nem-tanácslanám; mert nem-igen láttam hasznát. Egy szorgalmas kertész, se szenvedgye a' meg-rothatt káposztát kertében; ne-is öntözzön semmi-némű fűvet a'val a' vízzel, kiben káposztát áztattak egy ideig, vagy főztek: mert az búziyel meg-vefzti az szamféd fűveket,

ket, és a' kit nedvesítenek a' levével. Hanem az Réz, vagy vas, vagy cserép fazakakat, és edényeket, kikben húst vagy más-féle ezközt főznek: és azokra reá égg, 's pergelődik, úgy hogy nehezen moshatni-le, és tisztíthatni; nincs jobb, hanem efféle Olasz, vagy nyers fejes-káposzta levét főzzenek benne, és aval mosák ki.

CLXXVII. A' káposztának, kivált-képen az Olasz-káposztának sok orvossági vannak. Mert az első foótalan leve, kiből a' Haraszt-káposztát főzik, meglágyítja embernek gyomrát, és megindítja; a' kőhőgést megcsillapítja: jó hangos szavat szerez. Ha pedig nád-mézet térfesz-belé, igen jó orvosság az melynek szorongatása, és száraz-betegség ellen. Hasonló-képen szolgál efféle közönséges-káposztának leve is, az megnevezet nyavallyák ellen. Az második, avagy harmadik leve a' káposztának, megkeményíti hasát embernek. Ha a' káposzta-magot, lévén, avagy porrá törve adgyák-bé az apró gyermekeknek, igen használ a' geleszta-ellen. Ha az nyers-káposztának levével megkeni ember a' fejét, az lecsétt nyak-csapot felvonja. Az szoptató Afzfzonyok, ha Olasz-káposztának levével nedvesítik mellyeket, sok tejet szereznek magoknak. Ha a' káposztának gyökeréből hamút égetnek, és azt tyukman-fejérével őszsze-keverik, és reá-kötik, meggyógyítja az égést; akár forró víztől, akár tüztől legyen.

CLXXVIII Minden dagadást, vagy sebet az embernek szájában, avagy torkában a' nyak-csáp körül, elofszat, és meggyógyít a' káposztából facsart lév, ha egy kevés olajt töltenek hozzá, és egy ideig az szájában tarttja ember,

ember: Ha a káposztát bor-eczetnek seprejében megfőzik, két nyers tyukman-székit, és egy kevés Rófaczetet vesznek hozzá, jól őszsze-verik, és keverik, 's flastrom módgyára a kőszvényes tagra kötik: igen ki-vonfza annak fájdalmát. Hasonló-képen, ha ugyan ezen lévben árpa-lisztet, Coriándert, Rutát tesznek, és egy kevés sóót, 's flastrom módgyára a kőszvényre kötik. Más régi sebnek-is el-veszi fájdalmát: ha megfőzik a káposztát, és mind levestül által-verik, 's avel kenegetik az sebet. A kinn nagy hévség vagyon, akár hideg-leléstül, akár hagymáztül; törjön káposzta levelet őszsze, és köffe magára, igen meg-hivesíti.

Ha a káposztából facsart levet, egy kevés borral őszsze-keverik, 's abban ruhát mártanak, 's nedvesen a füle-körül kötik embernek: annak zúgását, és fájdalmát el-veszi. Ha kit a dühös eb meg-mart, vegyen káposzta levelet, vagy magot: törje-meg, keverje eczettel őszsze, és köffe reá, ki-szija mérgét. Ha pedig ugyan ezen káposzta levelet vesznek, és meg-tisztítván meg-szárazttyák, 's az után meg-főzik, 's azt adgyák innya a dühös-eb, vagy farkastül meg-marottnak, meg-gyógyúl. A kigyó marást-is, ha hamar káposzta levelet kötnek reá, meg-gyógyittyá. Ha meg-török a káposzta levelet, egy kevés timsóval, eczettel, őszsze-keverik: meg-gyógyit minden rúhet, koszt, fekélyt. Ha valami mérges gombát evet volna-isvalaki; igyék káposzta levélből facsart levet reá, nem árt neki.

Némellyek salétromot, vagy foós földet törnek-meg, azt meg-szítályák; 's avel hintik-meg a palántát mikor három-levelű, és hamarébb meg-fő. Némellyek hamúval hintik-meg: hogy a hernyók ne-árthassanak neki, kirúl ez-után.

M m

X.

CLXXIX.

CLXXX.

X. R É S Z.

Az Hagymákról.

CLXXXI.

AZ Mi-Országunkban, a' mi-némű hagymákkal szoktunk élni az ételben, és a' kerti-vetemények-közzött, ezek: *Fog-hagyma*, *Veres-hagyma*, *Pár-hagyma*, *Mogyoró hagyma*, *Metéllő-hagyma*.

Alleum, Fog-hagyma. Közönségesen két-féle a' Fog-hagyma: Egyik kerti, szelid. Másik, vad fog-hagyma, mezei, kigyó hagyma; de itt most ezekről az vadokról nem-szóllok: noha némellyeket ezek közzül-is, a' Parasztok meg-ezlik, fő-képen az aprókat, kik a' gyümölcsös-kertben a' fák-alatt, idején ki-keletkor ki-nőnek, és szép gyengék; hanem szóllok csak szintén a' kerti fog-hagymáról. Ez-is két féle. Egyik őszí; másik ki-keleti, vagy nyári. Az őszit, azért nevezik annak, hogy őszízel ültetik-el. A' másikat, hogy ki-keletkor. A' fog-hagymának, igen nehéz bűdös szaga van; azért, némely Nemzetségek nem-szeretik: némellyek pedig igen kedvelik. A' fog-hagymának feje gerezdes, az az, egy-néhány őszízenőtt gerezdekből áll, kik egy külső fejr hárttyával fedetnek-bé: az belső hejok vereffes, keményebb: az széke belől szép-fejér: alól az egész főből apró vékony gyökerecskék nőnek-ki. A' levele egyenesen fel nő, mint a' veres-hagymának; csak hogy nem-olyan kerekded üreges, mint ennek: hanem valaményire széles, és vékonyabb.

CLXXXII.

A' fog hagymát, nem-magúl szokták vetni; mert igaz magva nincsen, hanem a' szárának tetején lesznek néha egy hárttyában bé-takarva sok apró gerezdecskék, fő-képen

fő-kepen az ősi fog-hagymákon, kiket mag gyanánt el-ültethetni; de három, vagy négy esztendeig-kell várakozni, még fejek nő. Azért, inkább el-kell szaggatni egy-mástúl az öreg gerezdeket, és ugy gerezdenként ültetni a' földben, három vagy négy-újni távúl egy-mástúl: mélyen pedig két-újni szélelségre. Az kit ki-keletkor ültetnek, az hódnak nevelkedésére, egy keveysé a' változás-előtt. Noha némellyek, inkább jóvállják az ősi ültetést, tél-előtt; de ebben kivált-képen az heynek, és tartománynak alkalmatoságára kell-nézni. Ide mi-felénk, jobb a' ki-keletli. Az kinek fok vagyon, mind a' kettőt meg-próbálhatya. Ha őszszel ülteti, hamarébb gyenge fog-hagymája leszen, és több magva. Vagyon ugyan bizonyos neme az ősi fog-hagymának, kik olly nagyok lesznek, mint az öklöm: kiket Török fog-hagymának-is hinak, és azt őszszel-kell ültetni.

Az ültetni való gerezdekben is, választáft tesznek **CLXXXIII.** a' szorgalmatos kertészek: mert a' külső gerezdeket a' kik nagyobbak, és erősebbek, azokat választtyák az ültetésre; az belsőknek, mivel apróbbak, békét hagynak: noha a' Magyarok, mind egy aránt ültetik. A' fog-hagyma nem-kéván kivált-képen való földet; hanem közép-szerűt, és ha lehet, porhanyóft. Nem-is igen vágyodik a' mesterséges bajmolódásra: hanem, hogy ki-keletkor, és nyárban, gyakrabban gyomlállyák, és tisztán tarcsák; mert nem-szenved más-füvet örömeft maga-mellett: és ha igen száraz idő jár, meg-kévánnya az öntözést-is.

Némellyek azt ítélik, hogy a' fog-hagymának **CLXXXIV.** erős szagát el-vehetik az ültetésével; tudni-illik, ha

ötet akkor ültetik-el, és szedik-ki, mikor a' föld az föld-alatt van, és nem világoskodik. Némellyek meg azt ítélik, hogy ez keveset használ: hanem leg-jobb, ha száraz időben, öntözéssel gyakrabban segítik; mert a' fog-hagymának, a' kit nem-öntöznek, erősebb szaga leszen, hogy sem mint a' kit öntöznek. Némellyek azt mondják, hogy jó szagot ad, ha egy nyers babot rág valaki, minek-utánna fog-hagymát evett. Edes-is leszen a' fog-hagyma, ha olivat, avagy olajmagot töltenek hozzá, mikor el-ültetik. De efféle fog-hagyma, igen drágavólna Magyar-Országba.

Sz. Iván-nap tájban, mikor a' fog-hagymának jól meg-nőtt a' szára, meg-kötözik azt: avagy egy-más között öfzfze-fonnyák: avagy a' mint némellyek, el-metélik; némellyek meg-török vagy le-tapodgyák, hogy nagyobb legyen a' feje. Jól-lehet némellyek, csak a' természet folyására hadgyák. Némellyek, hogy nagyobb legyen a' fog-hagyma feje; a' gerezdet, mikor el-akarják ültetni, meg-likafztyák, 's egy uborka magot dugnak belé, 's úgy ültetik-el.

CLXXXV.

Sz. Lőrincz-nap tájban, avagy a' hideg helyeken, Sz. Bertalan-nap tájban, mikor a' fog-hagyma meg-érett, ki-kell szedni a' földből; és meg-száraztani a' Napon, hogy az-után meg ne rothadgyon. Némellyek csomóba kötözik, és a' kéményben a' füstre függesztik; de ez nem-alkalmas, fő képen ha azt el-kellene ültetni. Némellyek el-metélik a' szárát, és száraz helyen tarttyák a' fejét. Némellyek egy kevés forró vízzel hintik-meg, 's úgy szárazttyák. De leg jobbnak ítélem, ha koszorúba kötik, öfzfze-fonván szárokat 's úgy tarttyák száraz helyen: a' n' int közönségesen élnek Magyar-Országban vele.

A' fog-hagymát nyersen, főve-is eszik mind hús-CLXXXVI
fal, hallal, és némelly parejban-is, az salátába-is, és sá-
sákban: fő-képen mikor zöld, és gyenge feje, szára.

A' kinek igen nehéz a' szaga, mikor más ember
fog-hagymát evet, egyék ő-is, 's nem-érzi annyira:
avagy egyék mindgyárt petreselymet, avagy Olasz-
kaport reá. Egyéb-ként a' fog-hagymának szaga, erőf-
fíti azt a' ki eszi; azt pedig a' vele jár, meg-erőtleníti:
avagy ha vele verset-fút, avagy kőzzel munkálodik
hozzá. Azért, ha ki más ember lovával akar fúttatni,
adgyon fog-hagymát enni a' maga lovának, 's meg-
erősedik tüle: a' más ló pedig, a' ki-mellett fút, meg-
érezvén a' fog-hagyma szagot, el-lankad, 's el-fárad,
és nem-is futhat olyan jól.

A' fog hagymának igen fok haszna, és orvofsága-CLXXXVII.
vagyon. A' többi-kőzzött, azt írják felőlle: hogy
ha darabra metélik, és a' vakondak likába teszik, ki-
űzi onnét a' bűze a' vakondakot. A' kik hideg, és
nyálas termézfettel birnak, azoknak igen hasznos a'
fog-hagyma; mert ez meleg, és szárasztó mind kívül
belől, ha élnek vele. Ha a' fog-hagymát disznó hájjal
őszfe-tőrik, és aval meg-kenik a' tűznél embernek a'
talpát, és az ágyba a' háta-gerinczit: el-veszi a' hideg-
tül származott húrutot. Az hideg rázása, avagy in-
kább a' csömör-ellen, nincs jobb orvofságok a' Magya-
roknak, mint-ha eczettel őszfe-tőrik, és aval dörgölik
karjait, háta-gerinczit, nyak-szűrtit, és lapoczkáit: 's
ugy el-ősztattyák az alutt-vért a' bőre-alatt embernek.
A' fog-hagyma minden-némű méreg-ellen jó, fő-képen
ha kirosz poshatt, és egészségtelen vizet ivott. Hasonló-
képen, a' mérges-állatok marása-ellen ha borba ifszák,

ha meg-törik, és a' dühös-eb marására flastrom módgyára kötik; azért igen jó az úton-járokknak magokkal hordozni. A' fog-fájás ellen tarcsa valaki az szájába, avagy cfinállyon flastromot belőle, őszsze-elegyítvén egy kevés lúd-hájjal, és tegyen a' fülének üregébe egy keveffet a' felől, a' melly felől fáj.

CLXXXVIII A' fog-hagymának igen nagy ereje vagyon, ugy hogy, ha ki törve, avagy egész gerezdenként is akár hová-is a' testére köti, fel hollyagoztattya azt, és sebet csinál rajta; azért, mikor így kívül akar valaki élni vele, mindenkor olyan ezközt elegyítsen hozzá, a' ki erejét meg-czáfollja. A' Pestis ellen is igen jó. Azt tarttyák a' Doctörök, hogy ha ki estve két, vagy három fog-hagyma gerezdet meg-tisztit, 's egészízen nyeli-el, minden nedveséget meg-emésztt az ember gyomrában; és a' kőszvény ellen-is igen jó. Ha a' fog-hagymát téjbe meg-főzik, és azt adgyák a' gelesztás gyermekeknek ('s a' kiket ezen férgek-miatt az nehézség bánt,) meg-innya: el-úzi azt. Nem-külömben a' kővet-is, ha ilyen tejet isznak. Az szeleket ki-úzi, a' szomjúságot meg-ólttya, hangos szavat szerez. Ha mézzel őszsze-török; kofzt, rúhet, fokadékokat, korpát az ember fejből ki-veszt, ha vele kenik.

CLXXXIX. Ha a' fog-hagymát vízbe meg főzik, és azt a' damázkoknak meg-adgyák innyok, egy étszaka ugy megdagadnak tőle, mint-ha egy-néhány hétig hizlalták volna; de egy-néhány nap múlván megint el-múlik. Azért a' ki hizlalt ártánt akar venni, meg-lássa, hogy meg-ne csalatkozzék efféle mesterséggel.

A' fog-hagyma jobb ízű, és édeffebb leszzen, ha minek-előtte el-ültetik, egy egész nap édes mustba áztat-

áztattják; nagyobbak-is lesznek, ha két-nappal az ültetés-előtt, téiben áztattják.

A' ki örömeft eszi a' fog-hagymát, de a' szagát nem-fzenvedheti a' szájába az, kenye-meg nyers fog-hagymával a' tálat, a' kiben az étket fel-adgyák: 's az étekben meg-marad a' szaga; de a' ki abból eszik, nem-leszen bűdös a' szája tőle.

Cepa, Cape, vel *Cepa, Cepe,* Veres-hagyma. Az CXC.
Veres-hagymának a' feje, nem-gerezdekből áll, hanem rétes szeletekből: a' levele kerekded, üreges, kinek állattyarúl, mivel minden ember isméri, nem-szükség sokat szóllanom. Kivált-képen két-féle minálunk. Eggyik, kinek veres a' heja; másik, kinek éppen fejér, a' kit külömben nem-nevezhetünk, hanem, fejér-veres hagymának: a' ki magában nem olyan erős mint amaz, nem-is olly könnyen nevelhetni őtet; azért ritkább Magyar-Országban. Egyéb-ként természetekben, 's munkálkodásokban nem-küloböznek.

A' Veres-hagyma, igen jó záros, meg kapált, tiszta, porhanyós, jól meg-trágyázott földet kíván, a' ki az Napra fordított, és valamennyire meleg: hogy így idején meg-erőssdven, könnyebben el-tűrhesse a' szárazat. Idején-kell őtet vetni, mihent a' földet áshatni, úgy mint Januariusban, Februariusban, Martiusban; az az, Bóldog-Afszony havában, Böjt-elő hóban, Böjt-más hóban; hóld-fogytára, ha az idő engedi; mert a' veres-hagymának más-természete van, hogy sem mint az több veteményeknek: mivel az mi másnak hóld-töltére jó, ennek ellenkező. Hasonlóképen; az mi másnak hóld-fogytára nem jó, ennek
háznoc, Rit-

CXCI.

Ritkán-kell az veres-hagymát vetni; azért földet kell közibe keverni. Más-féle magokat-is vethetni közibe, úgy-mint salátát, petrefelymet, csombort, pasternákat-is, 's a' t, mint oda fel-is jelentettem 5-dik Rész. n. 46. ennek az könyvnek. Minek-előtte pedig el vessék, ha elébb poshat ganéjos vízben áztattják, és meg-dagad, az-után meg egy kevelsé meg száraztattják, 's úgy vetik-el; jobban, 's nagyobbban nő. Né-melleyek el-mennek, 's egy vagy két-nap lágy meleg vízben áztattják; az melly vizet négyfzer napjában le-töltik, 's meg-újittják, hogy az mag meg-ne bü-dősödjék: 's az-után vetik-el jó földben, a' kire egy-újnyira apró rostált ganét hintenek. Ha fél-lábnyira meg-nő, és igen sűrű volna a' veres-hagyma, ki-kell szaggatni a' sűrűit, (kit más-hová-is ültethetni) úgy hogy egy-újnak szélelségére legyen egy-mástúl, és jobban nőhessen. Az veres-hagymát tisztán-kell tartani, és néha-néha két-ágú vékony kapácskával, a-vagy az mint némelleyek cselekeznek, a' sarlónak hegyivel meg-kell kapálgatni, hogy a' föld igen cserepes ne-legyen környülötte, és kemény. Ki-keletkor (mint oda fel-is meg-mondám) mindgyárt, mihent a' fölnek fagya ki-megyen (de úgy, hogy még a' téli nedveség benne legyen) vessék a' veres-hagyma magot, hól-d-fogytára.

CXCI.

Két-féle veres-hagymát szoktak a' kertészek ültetni. Egyikét a' konyhára: másikát magnak. A' kit eledelre akarnak ültetni, legyen az aprója-közzül: hogy idején legyen a' szakácsnak veres-hagyma levele, és feje, 's meg-ne fogyatkozzék abból. Ezt-is jó földben-kell ültetni, de nem-kell, mindgyárt még mikor
apró

apró ki-vonni; mert a' földi geleszták belé-bújnak a' likokban, és kárt tesznek a' többinek is. Hogy pedig magba ne-mennyen efféle ültetett veres-hagyma; minek-előtte el-ültetsék, a' hegyit kerefstül meg-meslék, és hóld fogytára szinte az újság-előtt ültetsék: és ha igen felette meg-leveleznék, és szárába akarna menni, le-tapodgyák. Száraz időben-kell őtet ültetni 's vetni, és száraz földben-is: azért némellyek 20. nappal elébb meg-ásák a' földét, hogy jól meg-száradgyon.

Az magnak valót, az öregibül-kell választani, a' CXCIII
ki szép kerekded, 's azt kell el-ültetni jó földben, fél-lábnnyira egy mástól: de ne-méllyen a' mennyire lehet, és ha meg-keményefzik a' föld rajta, meg-kapálgasák, és szorgalmatosfan meg-gyomlállyák; mert ez igen segiti az nővésre. Ha pedig felette fok levelei vólnának, egy-néhányat el-kell venni; de ne kéffel, hanem kézzel le-szakasztani, azt pedig száraz időben; mert esős időben a' víz belé-megyen az üregében, és meg-rothaszttya a' veres-hagymát. Az magnak való veres-hagymát, némellyek hóld nevelkedésére ültetik, és a' magvát-is akkor szedik-le. A' magvát pedig elébb le-nem kell szedni: hanem, ha jól meg-érett, tudnia-illik, mikor a' magva szép fekete, a' hártyájában, az melly közönségesen Augustusba leszen. Némellyek hogy jobb magot nevellyenek, ha láttyák, hogy egy főbül fok szára jönne-ki, az melly, magot hozna, minek-előtte jól meg-nönné, egy-néhányát le-szaggattyák: hogy a' többi jobban meg-érhessék. A' magos szarat, hogy a' szél le-ne törje, pálczácskákhoz-kell kötözni: az végre némellyek, két-két fejet tesznek egy veremben, és azok-köziben egy pálczát, a'

kihez kötözik, Némellyek nem-dugnak semmi karocskát mellette: hanem csak egy-néhánynak szarát kötözik-öfzse, a' kik egy-máft támogattyák.

CXCIV. Az magbúl kött veres hagymának, Sz. Jakab-nap tájban, le-ízokták az szarát tapodni, hogy jobban nőhessen a' feje. Efféle hagymát, az mint hogy nem-egyszer-'s-mind érik: ugy nem-kell egyszer-'s-mind kiszedni. Leg jobb jele a' meg-érésének az, ha szárad a' levele, avagy szára, és a' gyökerénél igen lágy, és ha a' feje ki-kezd a' földbül bújni: a' ki ilyen, szabadon ki-fzedhetni, 's a' többit még ben hagyhatni, míg az is jól meg-érik. Mikor ki-fzedik, az melly föld a' gyökerére ragadott, azt le-kell venni; az-után száraz helyre tenni, még derekasan meg-szárad a' szára, de ne az napra. Avagy koszoróban a' szarával kötözni, akár zúpokra, az mint mi-felénk: 's ugy szellős helyre fel-függeszteni. Némellyek, hogy meg ne rothadgyon az veres-hagyma, hév vízben márttyák: az-után a' Napon meg-szárazttyák, és ugy szárazan árpa polyvába rakják, hogy eggyik ne-érje a' másikat. De efféle felettébb való szorgalmatosság, nem Magyar-Országba való.

CXCV. Anton. Mizaldus azt írja, hogy felette nagy feje leszen a' veres-hagymának, ha vermet áfnak körülötte, és a' fejét fellyebb emelik és vonogattyák: de ugy, hogy ki-ne vonnyák a' földbül. A' föld nem-kedvelli, ha egy-más után azon földbe fog hagymát, veres-hagymát, vagy más-féle hagymát vetnek: hanem változtatni-kell a' földet.

A' veres-hagyma mind étekben, salátában, sásákban, fő-képen mikor még zöld gyenge; mind nyersen
főóval

soóval kenyérrrel jó : némellyek meg-is sűtik, és saláta módgyára, hidegen eczettel, olajjal eszik.

A' Veres-hagyma igen jó ízt ad az étekeknek, akár rántva, akár csak úgy is apróra metélve, és főve ; használ-is azoknak, a' kiknek gyomrokat, és szívek karaját el-fogta a' nyál, avagy nyers nedveféség ; mert ki-vefzi a' phlegmát; de nem azoknak, a' kikben fok saár vagon, száraz és hév testtel birnak ; mivel igen hevit, fő-képen ha nyersfen eszik. Egészséges pedig, ha elsőben a' vízbe hánnyák, és petrefelyemmel együtt főzik, vagy ránttyák. Az szoptatóknak tejeket neveli. Az ételhez ízt szerez embernek, Ísmét ártalmas annyibúl ha nyers, hogy rettegő álmokat indit, és mély álmot, fő-képen ha estve fokot eszik valaki benne. A' szemét meg-homályosítja embernek, és vízketteti az ő keferűsege-által, mikor a' könny-húlatást ki-vonza. Az ő kedvetlen szaga, nehéz bőffentéfeket, és lehelletet szerez.

A' Veres-hagymának mind-azon által, fok orvos-sági vannak, mind kívül belől. Kívül, ha annak ki-facsart levébúl egy néhány cseppet az ember szemében bocsátonak, minden maculáját, és más fogyatkozást el-vefzi. Hajat neveli, ha a' kopaszok, és az kiknek a' kosztúl el-ment hajok ; evel gyakran kenik fejeket. Ha az ki-facsart levét kappan hájjal őszszeelegyitik, 's avar kinek az bőre el-ment ; meg-neveli. Az égett tagra is, ha parás-hamúban meg-sűtik az veres-hagymát, 's úgy teszik reá, igen jó. Az éretlen kelifeket, és gugát, ha egy-néhány fűgével, a-vagy mézzel őszsze törrik, és reá kőtik ; meg-lágyítja, és meg-érleli. A' dühös ebek marása ellen ha meg-

CXCVL

tőrük, mézzel és foóval őzfze-keverik, igen jó mikor reá-kőtik : hafonló-képen más mérges állatt ellen-is, Veres-hagymát ha borba vagy vízbe meg-főzik, azután meg tőrük, és fa-olajba meg-ránttyák, flastrom módgyára kőtik az gyermek-ágyas Afzfzonnak kőldő-kire : meg-állittya fájdalmát.

CXCVII. Ha kinek genyetség foly a' füléből, abban egy keveffet bocsásson a' levéből, meg-tíftittya. Az sü-ketséget-is, és zúgását a' fülének, el-veszi. Ha az orrában fel-fzija, meg-állittya az orra-vére folyását, és meg-tíftittya az agya-velejét. Ha parás hamúba megsűtik, és fűgével, mézzel, avagy nád-mézzel efszik, igen hafznos az melynek, és toroknak nyavalyái-ellen; ugy-mint, a' füladás, hurut, és torok-gyéek ellen, Az pestis-ellen felette hafznos, ha egy veres-hagyma fejet véfszefz, a' tetejét szépen ki-metzed; az-után a' bőlit és székit ki-vájod, három vagy négy részre : tégy abban más-fél nehézék jó régi terjéket, avagy egy jó mogyórónyit, és ha akarod facsárj-belé lemons-levet, tégy Velencei terpentínát-is egy keveffet hozzá, ted-reá megint a' tetejit, takard-bé vízes szőfszfel, süsd-meg parás hamúban, tőrd-meg mozárba, tőlcis három vagy négy-kalán jó eczetet hozzá, facsard ki a' levét, és add-meg a' pestises embernek innya, hogy jól izzadgyon-utánna : a' kiből pedig ki-facsartad a' levet, kősd azt flastrom módgyára a' gugára.

CXCVIII. *Porrum*, Paár-hagyma : a' kinek szaga, ereje olyan, mint a' veres-hagymának, cfak hogy a' fejenem-ollyan nagy, se nem-ollyan kerekded mint a' veres-hagymának : hanem hősűkás, a' levele-is hafonlóbb a' fog-hagymának leveléhez : de ennél szélefszebb, és hegyef.

hegyesebb, 's hosszabb-is, és verefebb : alól sok apró gyökerecskéje, vagy hajacskája vagyon, két-két levele nő mint a' veres-hagymának: egy-néhány fő nő egybe, kiknek közepin némelly szárazon nőnek virágjai, és azokból fekete magva mint a' veres-hagymának. A' paár-hagymát a' leveleért inkább vetik, avagy ültetik, hogy sem mint a' fejeért : noha evel-is szinte úgy élnek mint a' veres-hagymával, kivált-képen ki-keletkor, mikor még a' veres-hagymának akkora levele nincsen; azért a' paár-hagymát őszel-is, ki keletkor-is el-ültethetni, és nagyobb lesz a' feje, noha nem-szükség őtet sokszor el-ültetni; mert a' telt-is meg-állja : és ha valaki őtet télre a' pinczében el-ülteti, vagy a' kertben bé-fedi, szép gyenge sárga lesz.

A' Paár-hagyma nem-kéván olly záros, és jól elkészített földet, mint a' veres-hagyma, nem-is kell őtet hód-fogytára vetni: hanem egy kevesé az újság-után; avagy mikor a' ki akarja, hanem-ha magvaért vetik; mert akkor őszfel vethetni, vagy Januariusba, Februariusba; de két-éftendeig nem hoz magot. Minek-utánna el-vetik, meg-kell a' földet rajta tiporni, és három vagy négy-nap úgy hadni öntözetlen. A' gyenge fiatal paár-hagymát, mindgyárt eleintén gyomlálással, és öntözéffel-kell segíteni; mert nem kedvelli az szárazat. Ha pedig nem-akarna jól nőnni, jó új földet kell-reá vetni, megint meg-erősödik.

A' ki télre akar vele élni, Augustusban, Septembebe, és Octoberbe ültesse el: az az, Kis-Arszony havába, Szent Mihály havába, és Mint-szent havába.

A' ki pedig nyárra Aprilisben, Majusba, Sz. Gyógy, és Pünkösöd havába. Mikor el-ültetik, fővenyet keverjenek a' föld-közzé a' kiben ültetik, és jobb lesz; ugy ültetik ötet mint az fog-hagymát, egy-mástúl elfzaggatván, négy-újnaira; és ha azt akarod, hogy nagyobbak legyenek, valami cserepet, vagy széles követ kell-alája tenned; alól az apró gyökerecskéit, és leveleinek hegyit el-metzed. Más-képen-is meg-öregbithetni a' paár-hagyma fejet, ha tudnia-illik, meglikasztod azt valami árral, avagy törökkel, és hasonlő magot dugsz belé, 's ugy temeted-el. Avagy végy annyi paár-hagyma magot, az mennyi három-újjad közzé fér, és tedd egy régi ruha-föltbe, ásd-el a' földbe, és ganét tégy reá, meg-öztöld mindgyárt; 's az-után is gyakran öszsze-nő, és öreg-fő lesz belőle.

cc. Petrefelyemmel, és más több efféle vetemény-maggal is meg-probálhatod ezt; de én nem-sokat bizom hozzá. Némelyek mikor el-ültetik, el-metzik minden leveleit az hagymájáig, és ugy horgasan ültetik-el a' földbe; az-után egy kevés idő múlván, mikor meg gyökerezik, és levelezni kezd, megint újonnan ki-ásák 's el-ültetik, de mélyebben: szép fejér lesz, és kedvesebb.

Egyéb-ként a' Paár-hagymával, mind étkekben, 's másban-is ugy élhetni, mint az veres-hagymával: 's még az orvósága-is nem-külömböz. Azért lásd-meg ide-felgyebb, az mit a' veres-hagymának orvósá-gárúl írtam.

Annak-felette, azt írják felőle; hogy ha az mag-vát a' meg-savanyodott, avagy meg-eczetefedett bor-ba teszik, vizszá-hozza az előbbeni jóságára: ha pe-dig

dig idejében az hordó borba töltik, meg-óltalmazza az eczetefségtől azt.

Cepa Ascalonica, Megyoró-hagyma. Ennek a' feje CCI. kissebb, hogy sem mint az több hagymáknak: a' végén egy kevesé gömbölyű, az után holzúkas, bokrosan nő egy-másban, de nem-ollyan szorosan mint a' fog-hagymának gerezdei: hanem el-vannak egy-mástól választva a' fejei, hanem a' végén a' gyökér szálakkal vannak öszsze-kapcsolva. A' levelei vékonyak és üres-fek, egyik a' másiktól nő-ki. Az íze édeffebb a' többinél, 's nem-ollyan keferű, 's nem-is olly nehéz szagú. Mikor el-ültetik, el szaggattják egy-mástól a' fejeket, 's ugy ültetik-el. Jobb ki-keletkor ültetni, mert tél-előtt ki-szokták a' földből szedni.

Nyersen szokták közönségesen enni: noha az étkekben sem igen rosz. Egyébb haszna 's orvofsága, eggyez a' veres-hagymával.

Porrum scitile, Metéllő-hagyma, a' Németek sznidt CCI. lauchnak nevezik. Ennek vékony üreges levelei vannak, mint a' mezei csövék, egézf ezfendő által mind zöld, bokrosan nő; azért ékes az ágyak karaj-jára ültetni; mert ezt tarolhatni-is, 's meg szépen fel-nő, sőt egyéb hasznát sem veszik, hanem le-metélük leveleit, 's aval hintik-meg az étkeket, nyersen apróra metélvén. Az misculantia salátában-is jó. Feje nincsen, hanem darabonként egy-mástól el-szaggatván, ki-keletkor ültetik-el: szaporán nő, nem-igen vetik magúl, télbe-is kin-hadgyák a' kertben. Kivált-képen való orvofsága nincsen.

XI. R É S Z.

Az Gyökerekrül.

CCIII. SZóllok ezen Részben csak azokrül a' gyökerek-rül, kikkel ételben szoktunk élni; mert noha más kólomb kúlomb-fele gyökereket-is a' kertekben vetnek, vagy ültetnek, a' kik nem-enni valok, hanem inkább orvosságért: de én azoknak békét hagyok, hogy időmet hijába ne-tölsem: azért legyen első.

Beta, Czékla. Három-féle közönségesen a' czékla, *Fejér*, *Veres*, *Fekete*. A' *fejérnek* gyökere csak nem-olyan mint az répának. A' levele éppen zöld nagy ízéles, kővér, temérdek inai vannak. Az *veresnek* gyökere nagy öreg leszen, még az korontár répánál is nagyobb némellyik, veressé ugyan kívül, belől-is valamennyire. Némellyek pedig valamennyire veressék kívül, belől egy réte veres, más réte fehér, 's meg veres 's meg fehér, mind ugy rendel, kit Török veres-répának nevezünk. A' levelei ezeknek zöldek, de az szárai 's inai, veressék. A' kit *feketének* mondanak, igen szép veress belől, mint a' vér: hanem kívül a' gyökerének héja valamennyire feketéllő, az is temérdek szokot lenni a' jó földbe. Ennek levelei éppen veressék, 's az inai is. A' magvai mind ezeknek egy öreg kórón nőnek, a' kinek sok ágai vannak: azokon apró levelei, a' kik között nőnek gördöndős magok, gömbölyűk valamennyire, nagyobbak a' spinác magnál; a' kiknek igen veressék az gyökerek, azoknak magvok egy-kevevéssé feketéllenek. Ezek kivált képen az veres-répák.

Itt mi-nálunk, jobb részire inkább minden esztendőben, ki-keletkor hód-nevelkedésére ültetik a' czéklának magvát, jó ziros földben, és ritkán: de elsőben meg-áztatták; noha más Országokban őszel, és télben-is vetik, ha az idő engedi. Ha sűrűen találna nőnni, ki-kell vonni a' hól sűrű, és oda ültetni, a' hól ritka: hogy egy-aránt nőjjön. A' magva három-esztendeig-is el-tart, és jó ültetni. Némellyek azt ítélik, hogy három-esztendős czéklának leg-jobb az magva: és ha ki jól akarja, azt szedgye; de ez talán a' fejer czékláról meg-lehet, a' kit leg-inkább a' leveleért tartanak: és közönségesen télben-is kin-hagynak a' kertben. Az veresnek pedig, a' kit télre kiszednek, és a' pinczében fővénybe teszik, leg-jobb a' magva; ha azt kikeletkor megint ki-ültetik, és őszelőtt meg-érik a' magva. Ha az fejer-czéklának öt levele lefzen, megint ki-vonnyák, 's meg el-ültetik, és alól a' gyökere-körül új-ganét raknak, 's megint földel fel-hánnják: ha ki azt akarja hogy nagyobb legyen.

A' fejer czéklának a' levele jobban nő, ha egy-néhányszor le-metélik, avagy le-szaggatták: és elsőben a' két alsó levelit. Az levelezésben ugy-kell evel bánni, hogy a' gyökerit ki-ne vonnyák, avagy igen meg-ne ingassák. Az veres-répának sem árt a' levelezés, így nagyobb lefzen a' gyökere. Minek-utánna le-szaggatták, vagy metzették a' leveleit, meg-kapalgassák a' földet környülötte, és földel fel-tölcsék, ha ki áll a' gyökere: és ha igen száraz idő jár, meg-is öntözzék szorgalmatossan, de nem-csupa hideg vízzel, hanem valami ziros ganét-kell a' vízben meg-áztatni,

és a val öntözni, ha a' czéklát nem-régen metzették-le, és eső akar lenni. Nem-is kell a' vizet reá-tölteni, az mint közönségesen szokott lenni, hanem az levele-alatt: a' díznó ganéval áztatott víz, leg-alkalmatosabb volna. Mikor immár kóróban futamodott, leg-jobb ha új új földet háritanak körülötte: így meg-nővén, jó magot hoz.

CCVI. Mikor igen száraz nyár lesz, meg-fáfordik a' czékla, hogy semmi hasznát sem veheti az ember; akkor mind azon által, az alsó leveleit néha néha szorgalmatosan le kell szaggatni, és a' damafzoknak adni; azomban az öntözést sem-kell el-hagyni: és így más levelei nőnek, az kik jók lesznek paréjnak. Ha télre akarja ember a' czéklát bé csinálni, gyakrabban kell levelezni, a' sárga száraz leveleket le szaggatván; mivel hogy evel, és a' földnek hozzá háritásával, meg-újjudik a' czékla: és fokkal jobb, 's kedvesebb lesz télre.

CCVII. A' ki azt akarja, hogy szép fejr czéklája legyen, fedgye-bé frís tehén ganéval a' gyökerét, haítfa-meg a' szárát, tegyen cserepet, vagy széles követ reá; a' mint oda-fel a' falátára. A' ki pedig azt akarja, hogy a' fejr czéklából veres legyen: tölcsön a' gyökerére veres-bor seprőt; avagy plántálya olly helyre, a' hól a' verő-fény leg-inkább sűt. Azt írják né nellyek, hogy ha az czéklának szárát meg óltyák; idő jártára fa lesz belőle.

CCVIII. A' Czéklának mind fejrnek, veresnek levelét, jó paréj módgyára főzni: más képen nem is igen élnek vele. Az sásában-is egébséges; és az misculantia falátában-is tehetik a' gyenge levelit, fő képen télbe, éke-

ékefti. A' gyökerét-is meg-főzhetni mind répa módgyára, mind Caulirapi módra húffal, hallal; noha minálunk nem-igen élnek vele, hanem a' Lengyeleknél. Mi-képen kell pedig azt télre bé-savanyítani, hogy salátának jó legyen: meg-leszen ide-alá írvá, a' hól az veteményeknek bé-csinálásárúl írok. Télre mikor a' czéklát ki-szedik a' földbűl, jó száraz időben legyen, és az öreg leveleit le-szaggasák, mint az több répáknak: minek-előtte a' fővenbe teszik,

A' czékla magában igen saletromos, hanem, ha CCIX. meg-főzik, minden saletromoságát el-veszti; azért gyengén purgál, fő-képen a' leve, ha eszik. Ha az veres-répát lencsével főzik, és annak levét iszszák, meg állittya a' hasnak felettébb váló folyását. Ha ennek ki-facart levit az orrában szija valaki, és egy ideig ott tarttya, igen meg tisztittya a' fejit és agya veleit. Azért a' Lengyelek a' fő-fájás ellen igen élnek vele, és nagy hasznát veszik. Ugyan ezen ki-facart lével, ha ki gyakran mossa a' fejit, a' tetveket, serkét, meg-öli, a' korpát, és koszt ki-veszti belőle. Ha a' gyökerét hamúvá égetik, és mézzel őszfe-keverik, 's a'val kenik embernek fejit, meg-óltalmazza hogy az haja ki-ne hűllyon. Ugyan ezen hamú ha esznek belőle, el-veszi a' fog-hagymának büdös szagát. Ha ismét ezen ki-facart levit lépes mézzel mind fonkollyostúl viafszal őszfe olvaszttják, és tiszta ruhára kenik, 's a' kemény dagadára kötik, el-özlattya azt. Ha az gyenge czéklát mind gyökereztűl egy kevelsé meg főzik, és eczetel eszik, igen meg hozza embernek szája-ízét, és az ételhez való kívánságát fel-indittya, az szomjúságot meg-ólttya, nyárban az emberben le-csflapittya a' sárt.

Ha a' czéklának gyökerét meg török, és a' borban teszük, három óra alatt jó eczetté válik.

CCX. *Nasturtium*, Torma. Ennek a' gyökere hofzfű, temérdekebb a' petrefelyemnél, az íze erős, csipős, keserű, a' levele hofzfű széles, mint az lóromnak, vagy ló sóskának, de szép paszint színű zöld, és csipkés a' virágja apró, fejér, de nem-vetik igen magúl, hanem gyökereken ültetik, sőt ha apróra metélik-is a' gyökeret, és úgy ültetik-el, fő képen a' felit ha csutkájával el-metzik, és le-nyomott földben ültetik jól ki-nő, de kin-kell a' csutkáját egy-kevelésé hadni. A' hová egy-fzer bé-férkezik, és gyökerezik, nehéz őtet onnan, kivészteni, ki-vált képen való munkát nem-kiván; Sz. Mihály nap után három-héttel, mikor a' levele le-kezd hullani, jele hogy meg-ért; azért a' ki télre akar vele élni, ki-kell őtet a' földből vonni vagy áfni, és a' pin-czében fővenyben tenni. Ki-keletkor gyümölcs őltő Bóldog-Afzföny nap-előtt a' ki meg-maradott ki-ültetethetik a' kertben. Akkor a' torma erős, ha egy kevelésé meg-csipi a' dér. A' tormát mind hússal, hallal, főve-is, nyersen-is eszik a' Mi-Országunkban, hidegen eczettel igen jó a' foóba főtt halhoz, sásákban-is, és más levekben élnek a' levelével, kirúl eleget talál a' Szakács-könyvben.

A' Tormának orvofsága leg-inkább az, hogy az embernek agya-veléjit tisztittya, és annak rekedésit a' mint a' mustár meg-nyittya: azért kivált-képen az gutta ütésben, és nehézségben igen jó, és segiti az hideg gyomrot az emésztéshez.

CCXI. *Pastinacia*, Pasternák. Nem-akarok itt hiában versfengeni ennek nevérül, kirúl a' több Authorok-is dispu-

disputálnak; azért a' magyar Dictionariumban-is Pastinaciát sárga répának nevezik: de ezekkel nem-tartok, hanem inkább Pasternáknak nevezem, a' mint ide mi-felénk közönségesen nevezik, és más idegen nyelveken-is.

A' Pasternáknak gyökere édes, hoszúkás temérdekebb az torma és petrelelyem gyökérnél, a' levelei hoszszú száron nőnek, el-öszoltattak fok felé. Mikor magot akar hozni, hoszszú, és temérdek üres kórója nő, azon sárga bokros virágja, az után a' magva verhenyeges, csak nem-mint az laboda parének. Minden gyökér, de kivált képen a' pasternák meg-kivánnya, hogy jó mélyen ássák-meg a' földet, a' kibenvetik, és tisztán a' kövektől ki-tisztítsák, hogy annál alkalmatosabbban alá-nőhessenek. Az friss és szálas ganét nem kedvelli: hanem a' régi, és jól meg-rothattat. Az vetésben nem-kell a' magvát kémélleni; mivel fok változások-alá vettetik. Ha pedig sűrűen kelne, az apraját ki-kell vonni, avagy az-után a' ki magba akar menni: az levelit is gyakrabban le-szaggatni hogy nagyobb legyen a' gyökér.

Ennek el-vetésire, leg-alkalmatosabb idő a' ki-kelet, hólde-nyezésére, az változás-előtt. Mikor ki-nőnek, igen kedves nekik a' szorgalmatos gyomlálás, és az gyomtúl való ki szabadulás; mert nagy ellenségek efféle gyom: az nedveséget-is inkább kedvellik az száraznál; mivel az nedveség az alá-növésre szolgál, a' szárazság pedig, az magba menésre. Annak-okáért, mikor szükséges, ne-kéméllyék az öntözést túldók.

Télre ezt-is ki-kell a' földből ásni, és a' pinczében fővenbe tenni, hogy az ember élhessen vele; a' mag-

nak valót pedig, ott-kin hagyhatni a' kertben a' földbe.

Az Pasternákkal húft, halat főznek, mint az perefelyemmel; noha a' Magyarok nem-olly igen élnek vele, mint a' lengyelek.

Egyéb orvoisága nincsen, hanem ki-űzi a' vizeletet, az has-rágást meg-csilapittya, és az Afzszonyok idejét meg-indittya.

CCXIII.

Patada, Földi-alma. Ennek a' gyökere olyan mint a' répa, csak hogy csomós imitt-amott: magoffan fel-nő az szára: a' virágja fellyúl olyan mint az napután járó virágnak, csak hogy nem-ollyan nagy, a' hová egyszer bé-förkezik, nehéz onnan őtet ki-vefzteni; azért nem-fzokták rendben vetni, vagy űtetni: hanem valahová férre a' kert-szélén. Nem-is vetik igen magúl, hanem a' gyökerén, a' kit ha darabonként metélik-is, a' hól az szeme, avagy bimbója vagyon, ugy-is ki-nő.

Ki-keletkor űtetsék őtet a' változáskor, mikor a hól enyészetben vagyon; nem-kéván igen záros földet, csak jót, és közép szerint való eget. A' gyökerét négy-űjni mélységre űtetsék, és két vagy három-lábnyira egy mástúl, hogy nagyobb helyek legyen a' szaporodásra. Őszfel a' mennyit akar ember, ki áshat belőlle, és a' pinczében fővenybe rakja, hogy télben élhessen vele

Egyéb hasznát nem-vehetni, hanem az ételbe főzik mind húffal, hallal, 's magánosan-is mint az Caulirápit.

CCXIV.

Rapa, Répa. A' Répa igen közönséges gyökér a' kertekben, és még az szántó-földeken-is eleget vetik: de mi-

de mivel hogy egy-néhány különbsége van, azokrúl akarok valami kis oktatást adni. Elsőben, leg-közönségesebb a' kerekded *Fejér-répa*: az-is két-féle, apró, 's öreg. Az öregget köz-névvel, *Korotári-répanak* szokták nevezni. Vagyon ezen-kivül *Karó-répa* fejér hozfúvás, édes, fő-képen mikor meg-afzallyák. *Sárga-répa*, ennek az színe sárga, maga hozfúvás mint a' karó répa, noha ennél temérdekebb leszen valamennyire. *Csukor-répa*; igen édes, apró vékony gyökere van, mint a' kis-úja embernek.

Fejér-répát, a' kinek nagy szűksége vagyon reá, CCXV. avagy ha szorgalmatos kertész akar lenni, és az újságokban gyönyörködik, kétszer vetheti: ugy-mint, idején ki-keletkor; avagy későn télre. A' kit idején vetnek, az jó porhanyós földet kíván, a' ki az kikeletti szelek-által ki-nem száradott; mert abban az időben a' száraz-föld ártalmas neki; mert sok alkalmatlanságára vagyon, mivel a' földi bolhák, a' férgek, az éretlen magba menés, származnak belőle. Azért erre igen reá kell vigyazni, és ha az Martius száraztó szelei igen uralkodnak, jobb volna Aprilis-ig várakozni, mikor egy kevesé a' föld meg nedvesedik. A' magot pedig, jobb volna mindgyárt az eső-után újhóldra vetni, és éretlen ló ganéjal bé-fedni, hogy az elől számlált alkalmatlanságokat, ha nem tellyeséggel, de jobb részére el-távoztassák. Némellyek ezek ellen el mennek, és egy nappal elébb, minek-előtte vetni akarnak, a' répa mag-közzé kormot kevernek, és arra vizet töltenek, 's ugy nedvesen más-nap vetik-el a' magot. Mikor pedig a' répa valamennyire megerősödött, megint le-vonhatni a' ganét rola, egy kevesé

vevő az eső-előtt; de mindgyáráft meg-gyomlállyák, és az kerti kapácskával tisztán meg-kapállyák, a' ki igen használ nekik: mert rövid idő-alatt, hamar meg-nőnek.

CCXVI.

Korontári-répat, kit a' Németek Wasser Rübén vízi répának hinnak, avagy fejer apróbbat, a' kit télre vetnek, nem-ninnyájan egy időben vetik; mert némelleyek Sz. Kilián, az az, nyólczadik-napján Juliusnak, avagy Sz. Jakab-havának, vetik; avagy inkább egy-héttel az-után, az ó Kalendárium-szerint. Némelleyek Sz. Jakab-nap tájban, de nem egyszer-'s-mind; hanem elsőben öt, vagy hat ággyal, az-után egy-néhány-nap után meg többel, mivel igen félő, hogy az száraz ízélbe meg-ne tikkadgyon. Némelleyek, Sz. Jakab-nap előtt három-nappal, és Sz. Jakab-nap után is három-nappal: néha pedig nyólczad nappal-is utánna, és nem-fokat gondolnak az hóldal-is, noha leg-jobb az óságra. Némelleyek, Sz. Margit Afzfzony nap tájban, a' ki az ó Kalendárium-szerint, Sz. Jakab-nap tájban esik, a' kit leg-jobbnak tartanak.

CCXVII.

Némelleyek háromszor, némelleyek négyyszer szántyák-meg a' répa-alá való földet, örömeft abban a' földben vetik, a' kiben egy-esztendővel az-előtt árpa volt. Mikor nedves nyár vagyön, örömeft aprón marad a' répa, és kesernyés; hanem, ha ki attúl fél, ne-veffe a' répáját lapály helyre, hanem dombosra. A' répa örömesben kedvelli a' meleg és száraz időt, hogy sem mint az igen nedvest. Ha az répát olyan ganéjos földben vetik, a' kit nem-régen trágyáztanak-meg, minek-előtte a' répának meg szántották: a' répa taplós, és keserű leszén, fő-képen ha Juh ganéjal trágyázták.

A' ré-

A' répa sokkal szebb, és jobb ízű, ha hideg, ha-
 vas, és esős idő jár, hogy sem mint mikor meleg, és
 tiszta idő: azért a' hideg tartományokban-is inkább
 tenyészik. A' ki nagy répát akar nevelni, metéllye-
 el a' levelit, hogy inkább a' gyökere nőjön. Némel-
 lyek le-tapodgyák a' leveleit, és jobban nő a' gyökér.
 Némellyek a' répa-alá való földet, Majusnak elein
 szánttyák-meg először; másodsor három-héttel Sz.
 Jakab nap-előtt, vagy kettővel, de mélyebben: har-
 madszor, mikor el-akarják vetni, és akkor meg-boro-
 nályák, kitűl nagy répák lesznek. Némellyek a'val
 őregbitik a' répát, mikor még apró, és fiatal a' répa,
 az az, egy-újnyi, akkor ki-ásák a' földből, és távúl
 ültetik egy-mástúl; az-után jó földel fel-töltik, és a'
 lábokkal jól meg-tapodgyák. Kinek nagyságáruil Pli-
 nius azt írja, hogy 40. fontos répát is látott.

A' répa-mag, a' kit vetni akarnak, ne- legyen há-
 rom-éftendősnél idősebb; mert csak repahén, vagy
 rozsz káposzta válik belőle: mint a' káposzta, vagy pa-
 lánta-magból répa.

A' répát Octoberbe szokták ki-ásni, mikor a' gyö-
 kere ki-áll a' földből, és bé-hordani. A' ki télre akarja
 tartani, vagy csak garmadába rakja, és fővent hán-
 nyon reá; vagy veremben ássa-el, vagy mustárnak le-
 velével fedgye-bé: de elsőben a' leveleit le-metéllye
 a' gyökérig.

A' répát közönségesen vízbe főzik hússal, szalon-
 nával, vajal, vagy zírral meg-zírozzák. A' ki salátát
 akar belőle csinálni, sússe-meg elsőben parás-hamúba,
 hámozza-meg, metéllye szeletenként, tölesön olajt,
 eczetet, soót-reá. A' télbe ki-nőtt címájával-is, a' ki

gyenge sárga, főzhetni húft, halat, mint a' Cardinal, vagy Caulirapival, Savanyítani-is igen jó a' répa télre.

A' répának nem-fok orvofsága, avagy hafzna vagy on, az ételen kívül; hanem, mikor embernek a' nátha a' mellyét el-fogta, ha azt meg-sűtik, és a' levit ki facs-rják, abban czukor-candit tefznek, ugy melegen iszizák, igen hafznál. Azon-kivül, a' kőszvényes lábnek igen jó, ha a' répát meg főzik, és annak leviben fereztek. A' kés, és szablya csinálók, bizonyólnak tarttyák, hogy ha ki kéft, szablyát, kotszperdet, dákoft, vagy mi efféle fegyvert csinál: mikor meg-aczélozza, ha akkor háromszor, vagy négyfzer a' répának levében, a' kiben meg-tört földi-geleisztának vizét, vagy levét elegyitettek, meg ólttya, vagy belé márttya, vagy meg-áztattya; olyan keménnyé válik, hogy még az leg-kemennyebb vasat-is meg-fogja, és olly könnyen metzi, mint az ólmot. A' retek levérül is hasonlót írnak. Hidgye a' ki akarja.

CCXX.

Karó répa, a' ki hoszan alá-nő, jó édes, ez jól meg-kapált, vagy szántott földet kíván, ha porhanyós annál jobb, hogy mélyebben alá-nőheffen; avagy új földet, akár a' köles és pohánka-közzé vesék; a' magot pedig, szép tiszta és apró földel őszsze-keverjék, hogy annál ritkábban nőheffen. Annak sem kell három-cztendősnél régiebnek lenni. Ha téjben, vagy édes mustban, avagy mézes vízben áztattya elébb a' magot, minek-előtte el-vetik: édeffebb leszen a' répa. Ha igen sűrűen nő, ki-vonhatni egy-részit, 's máshová ültethetni. Meg-is kell két-ágú kapácskával szorgalmatosan kapálgatni, és gyomlálni. A' ki szép öreg, meg-hadgyák magnak.

Mikor

Mikor a' karó-répát vetni akarják, meg-kell várni, hogy a' földet az eső meg-nedvesítse, és így bűnában nő: de ne-vefésék árnyékba, mert ez nagy elensége. A' karó-répát, Novemberbe szokták ki-ásni, és fővenyben a' pinczébe tenni télre. Avagy meg-afzallyák, némelleyek a' kemenczébe, némelleyek a' nap-fényen, némelleyek czérnára vonnyák, és fel-függesztik, kivált-képen az apraját; mert ez alkalmas az afzalásra.

Ennek a' répának magva, levele, olyan mint az több meg-írt répának a' magva, apró, gömbölyű, feketéllő verhenyeges. Az étekbe-is, és egyéb eledelbe ugy élnek vele, mint a' többivel. A' haszna sem külömb; az apró gyermekekben gelesztát nevel, főképen ha fokot, és nyersen eszik, szeleket-is mint a' többi. Mindenben inkább eggyez a' többivel. Ha valamelly marhának meg-török a' lába-cfontya, és a' repát meg-török, vagy meg-főzik, 's reá-kötik: meggyógyítja. A' répának levelével, télbe igen tarttyák a' Németek a' marhát, az mint a' Kalendáriumban. n. 228.

Sárga-Répa. Ennek a' répának Deák nevéül, CCXXII. nem-szükség hijában disputálnom. Matthiolus *Sifernek* nevezi, kinek mind magva, levele, külömb a' többinél. A' levele apró, vékony, fok egy-fzálon, csak nem mint az Olasz kapornak: de valamennyire szélelfebb, és pázint-szinű zöldebb. A' magva a' te-tejin terem fok apró szálocskákon, lapos, pelyhes, fejér-fzabású. A' gyökere sárga. Az sárga-répa jó és hasznos az étekbe; táplállya-is az embert, kivált-képen a' kik az munkában foglalatosok. Az új-földet
P p 2 igen

igen szereti, ha mélyen, az az, egy-térdnyire áfsák, vagy szánttyák-fel, és jól meg-boronállják. Hasonlóképen, ha az kertben ágyakban vetik, jó mélyen-kell azokat meg-ásni. Nagyobb lefzen, ha gyakrabban le-metéllik leveleit.

A' ki ásással őszszel (kinek a' változásban kellene lenni) nem-kell igen sietni: hanem még el-szenvedheti a' hideget, hadgyák-kinn; annál frissebben marad télben a' pinczébe. Ha pedig jó száraz földben vagon, a' ki az napra szolgál, kinn-hagyhatni télbe egy-néhányat a' földbe: és ki-keletkor élhetni vele, avagy magnak hagyhatni. Egyéb-ként, a' mint az több répát télbe fővenyben tarttyák a' pinczébe: ugy ezt-is, Némellyek, csak ott-kinn a' kertben ásnak egy vermet, és abban töltik az sárga-répát: fővennyel vagy földel bé-fedik, és szép frissen meg-marad teletszaka. Az sárga-répának főzése, nem-külömböz a' több répának főzésétül: húffal, szalonnával, némellyek jobb ízűen meg-eszik, ha téjbe, vagy téj-felbe főzik.

A' sárga-répát idején ki-keletkor vetik, a' mikor az veres-hagymát. Ennek orvofsága az, hogy a' vizelletet meg-indittyá, az has-rágást meg-csillapittyá, és az ételhez ízt ad. Az terhes afzszonyoknak-is igen hafznos étel.

CCXXIII.

Czukor Répa. A' Németek ezt a' répácskát némellyek *Zucker Rüben*, némellyek *Geyertlein*, nevezik. Bokrofan nő majd egy-arasznyira, a' levelei majd olyanok, mint a' kőris-fának levelei, csak hogy simábbak annál; fok apró gyökerek nőnek egy csoportba, vékonyak mint a' kis-újom. Ezt a' gyökeret vehetni ugyan magúl-is, de későre nevelkedik, és harmadik

dik esztendőre alig élhetni vele; mert első esztendőben, csak levelecskéi nőnek: második esztendőre, az az, ki-keletkor el-kell ültetni, és akkor bokrosodik: harmadikban nevelkedik; hanem, jobb a' gyökérét el-plántálni, és azon szaporítani, mivel ki-keletkor Bőjt-felé szokták őtet a' földből ki-ásni, minke-előtte ki kezd csirázni, az temérdekebb gyökereit letörvén eledelre, az apraját pedig, a' ki bokros, két vagy három-felé egy-mástól el szaggatván, ültessék jó puha, porhanyós, és fővenyes földbe; jól meg-nőnek, és szépek lesznek egy nyáron, 's egy télbe, úgy hogy, megint élhetni vele; az apraját pedig, télben is a' földbe-kell hadni. Ha valaki télbe akarna vele élni, őszfel-is ki-áshatni az őregét, és a' pinczében fővenybe tehetni.

Czukor-répa inkább kedvelli az hideg tartománt, CCXXVI.
 hogy sem mint az meleget. Munkát sem kíván mást, hanem mint az Pasternák. Ha pedig igen száraz idő járna, felette halználna neki, ha jó nedves földel feltöntenék. Ennek a' gyökérnek, kivált-képen való tulajdonsága az, hogy ha le-metélik az leveleit, nem-nő az-után jobban, mint a' több gyökerek. Azért nem-kell le-metélni, hanem inkább ha kóróba akar menni, meg-tekeritse ember a' szarát, és egy-másban kötözze. A' czukor-répat vethetni, és plántálhatni mind ki-keletkor, 's mind őszfel; de az én ítéletem-szerint, jobb volna őszfel magúl vetni, és ki-keletkor plántálni.

A' czukor-répának igen jó édes íze vagyon, és mikor meg-főzik, olyan édes, mint-ha mézet, vagy nád-mézet tettek volna belé. Főzhetni pedig evel a'

gyökérrel mind tyúk-fiat, tehén-húft, bárány húft, 's a' t. de elébb meg-kell szépen mosni, és tisztítani: jó ízt ad az éteknek, egészséges és hasznos, erősfítő étel, kivált-képen ha kappan lévőbe főzik. Magánosan-is főzik hús lévőben, irós-vajal: ránthatni-is, de elébb egy kevelsé meg-forraszttyák, és az heját le-vonfszák. Saláta módgyára leg-inkább élnek vele, ha elsőben vízben meg-főzik, azt le-töltvén róla meg h degitik: és olajt, eczetet, töltenek reá.

Más orvoságát nem-írják, hanem hogy az vizeletet ki-úzi, az ételhez kedvet sze. ez: egy kevelsé száraz és meleg természetű. Az gyógyulóknak sziveket erősfíti: az fok hányás-után hasznos.

CCXXV.

Rapbanus, Retek. Elsőben a' reték két-féle: Nyári, és Téli. A' Nyári *Bécsi-reték*, *Fejér*, *Fekete közönséges*. A' Téli *Fejér*, *Fekete*, *Veres*. A' reteknek levele, abban különbözz a' répának levelitül; hogy ennek levelei simábbak, és zöldebbek: az reteknek pedig szőrösebbek, és darabosabbak, fejérbek-is, és keskenyebbek; A' gyökere-is ki hoszúkás, ki gömbölyű. Mikor a' kórója meg-nő, fejér kékes viola formájú virágot hoz, a' kik-után hűvelkek nevelkednek: a' végin hegyesek, az kikben veres kerekded, és egy kevelsé lapos-mag nő, erőls ízű. A' reték, meleg és száraz-ízű.

Bécsi-reték. Ezt a' retket azért híják *Bécsi-reték* nek, hogy Bécsből hozzák közönségesen a' magvát: noha ezek közzül is leg-jobb, a' kit Norinbergából hoznak, az ki ki-vált-képen a' ganéjos ágyban való reték-mag: a' ki két, s' három-hét alatt ugy meg-nő, hogy meg-ehetik. Kirúl oda fel-is írtam n. 37. 38. azért

azért a' kitűl lehet, és jól akarja, minden esztendőben onnét hozasson; noha itt-is Magyar-Országban leszen afféle reteknek magva: de hamar el-vész, és szűkön terem, maga-is a' retek nem-olly gyenge, hanem erős leszen, és nem-nő olly hamar meg; mind-azon-által, ha ki meg-akarja próbálni, tartsa-meg a' retket télre, és ki-ketkor ültesse-ki magnak, mint az több retek.

Bécsi retek leg-inkább ültetik a' ganéjos ágyba, CCXXVI. hogy idején lehessen újságúl retek a' kertésznek. Ezt pedig mindgyárt Januariusnak végén, Februariusban, Martiusnak elein el-vetik, kirűl oda-fel az elébb meg-nevezett helyen, és máfűt-is egy-néhányszor. Ha a' magot egy kevesé meg-áztattják, hamarébb ki-kél. Ezt ültessék két vagy három újnyira egy-mástűl, és gyakrabban öntözzék. Efféle Bécsi-retek egy-néhányszor vessenek a' télnek végén, és ki-keletnek elein, kü-lömb-féle ganéjos ágyakban, hogy ha eggyik el fogy, mindgyárt más legyen helyette. Hasonló képen az ganéjos ágyon-kivűl, vethetni illyen Bécsi-retek ki-keletkor, mihent a' fagya ki-megyen a' földnek, és csak nem minden-hólnapba más nyári retek-is; csak hogy a' Bécsi-retek szűntelen-kell öntözni, és sok-szor napjában, fő képen ha az verő fény szolgál, és mihent el-szárad fellyűl az föld: és így, a' férgek sem vesztegetik annyira-el, gyengébb-is leszen; de hamarébb-is meg-taplósodik. Az igaz Bécsi fejer retkecs-kének vereffes a' tetejek, mint a' fejer-répának, és két-felől háttýácskájok nő-alá. A' ki az Bécsi-retek a' ganéjos földbűl, más jó porhanyós földbe akarja plántálni, avagy csak idején vetni, nagy öregé válik.

Nyári-

CCXXVII.

Nyári-Retek. Ezt Februariusba vetik, noha ritkán válik jó; mert ha szintén szép frissen nő-is, de az hévség-miatt, vagy férgesckék nevednek benne, vagy éretlen magba megyen, hogy hafznát nem-veheti ember; hanem, ha ki jól akarja, olyan földbe vesse, a' ki alól nedves, és még-is a' nap-is szolgályon reá; mert alól a' nedvesség nem-engedi, hogy hirtelen nőheffen a' retek, és annál kevesebbet megyen magba. Ehez az hódra-is kell vigyázni; mert az minémű retket a' változásban vetnek, hamarébb magba megyen, hogy sem mint az mit más időben; azért leg-alkalmatofabb idő az, ha egy-nappal az újság-előtt, avagy mikor szinte újság akar lenni, akkor vetik-el a' magot, kivált-képen ha jól el-vagyon az föld készítve; mind-azon által, ugyan meg-kivánnják az öntözést, ha száraz idő jár: mert igen kemény leszen, és nem-olly kedves az ételre, ha szintén magba nem megyen-is.

Ezen-kivül a' retek jó puha, és porhanyós földet kíván, a' kit szánt-szándékkal jó mélyen ástának, és ki-tisztítottanak, hogy alá-nőheffen, és könnyebben táplálást vehessen.

CCXXIX.

Téli-Retek. A' téli-retket némellyek Sz. Iván-nap estéin, vagy Ur-nap estéin, vagy Sz. Margit-nap estéin, avagy a' tájban vetik. Némellyek Augustusban; mert az hives és nedves időben temérdekebben, és tömöttebben nő a' retek, a' gyökere-is gyengébb, nem-olly taplós mint nyárban, és a' hévségben leszen. A' retek mihent a' földben vetik, mindgyárt gyöke-rezni-kezd; azért három-hólnap múltván, mindgyár-áft á hatni, és az leveleit le-metzvén, télre a' főven-be tehetni.

Ha

Ha ki édes Retket kíván, áztassa-meg a' magvát édes főtt-borba, avagy tegye negy-nappal elébb mézes vízben, minek-előtte el-akarja vetni. Ha pedig azt akarja, hogy ne-legyen olly erős, foós vízzel öntözze-meg egy-néhányszor; mert az foós víz meg fojttya a' felettébb való erősségét. Azért ezik közönségesen foóval, és némellyek eczettel, 's olajal-is.

A' jó retket meg-ismérheti ember a' levelérül, mert mennél gyengébb, és lágyabb a' levele, annál kedvessebb, és szelidebb a' gyökere is. Hasonló-képen az heja-is mennél vékonyabb, annál jobb a' retek-is. Azért a' ki jó retket kíván, ne-veffen abbúl a' magbúl, a' ki nyárban mindgyárt a' magúl vetett gyökérbúl kijön: hanem teletszaka tarcson-meg egy-néhány retket a' pinczébe, és azt ültesse-ki ki-keletkor, 's abbúl szedgye az vetni való magot. Az retket nem-kell az szőlőben a' venyikék-közzé vetni, avagy ahöz közzel: mert a' retek felette igen gyűlöli az szőlő-venyikét, és el-úzi magátúl, hogy más-felé fordul; azért írják, hogy a' retek az részegséget meg-czáfollya, és a' bornak erősségit meg-enyhíti, és jobb részire el-távoztattya.

Azt írják a' retek és répa felől, hogy sokkal jobb CCXXX. leszen, ha növéseben a' leveleit le-szaggattya; és ha lednek-mellé vetik, el-úzi a' földi-bolhákat, és férgeket, kik benne teremnek. A' ki nagy retket akar nevelni, dugjon egy árat fellyül a' retekben az szivéig, még mikor fiatal, és a' földben vagyon: bocsásson retek-magot belé, és több likat-is csinálhat fellyül rajta, 's magokat bocsáthat belé, földel fedgye-bé, igen megnő a' retek tüle.

Qq

A' Ret-

A' Retket nem-szokták főzni, hanem nyersen enni, és közönségesen főóval, noha lépes mézzel-is Magyar-Országban. Antonius Mizaldus azt írja, hogy a' retekbe leg-jobb, és hasznosabb a' heja, fő-képen ha friss, és nem-igen régi; azért nem-kellene azokat követni, a' kik a' retket meg-hámozzák, a' heját elvetik, 's ugy eszik. A' retek igen hasznos az ember gyomrának, segíti azt az emésztésre, fő-képen ha főóval eszik étel-után; noha a' ki sokat eszik benne, böföntéseket, és szeleket csinál abban. Jól-lehet némellyek azt tartják, hogy nem a' retek csinálja az szeleket, hanem inkább ki-űzi azokat. Azoknak pedig, a' nehéz-szagú böföntéseknek, és szeleknek eleit veheti ember, hogy másoknak akadált ne-szerezzen, tudnia-illik, ha egy-szálacska Isopot eszik mindgyárt a' retekre; avagy temjén, vagy megy-füvet, Fekete gyopár-füvet. Akár indítsa magát a' hányásra, minekelőtte retket eszik egy kis fa-olajal. A' sóka meghomályóstitya az embernek szeme-világát, és az agyaveleinek sem-igen alkalmas; azért estve nem-igen jóvallyák némelly Doctörök.

CCXXXI

Ezeken az kevés alkalmatlanságokon-kivül, a' reteknek sok számtalan haszna, és orvossága vagyon, kivált-képen a' méreg, és mérges állatok ellen. Ha valaki éhomra retket eszik, avagy csak a' heját-is, semmi méreg nem-árthat azon-nap neki. Ha a' magvát meg-török, fejtöréssel által-szűrök, és meg-ízizák, kivált-képen való orvosság minden-féle méreg-ellen: és más-betegségek ellen-is. A' reteknek ki-facart leve, ha vízzel ízizák, hasonló képen minden méreg-ellen használ, leg-főképen annak, a' ki mérges gombát

bát evett. A' ki az retekűl ki-facárt lével moffa a' kezeit, és dörgöli, akármi-némű mérges-állatott fogdoshat vele. Ha ki egy-darabot a' retekűl, az scorpiora teszen, mindgyárt meg-változik színében, 's azonnal meg-hal. Ha ki retket evett, és az-után az scorpiora meg-marja, nem-árt semmit neki. A' retek, hányást szerez emberbe; a' ki igen jó az méregnek kivetésére. A' ki hánni akar, étel előtt egyék retket. A' ki vízbűl eszi, annak használ a' vízi-betegség ellen, és a' fel-dagadott lépet meg apaszttya: és ha a' ki-facárt levét édes-borba a' ferdő-előtt iszja, az sárga betegséget el-űzi. Ha mézzel eszik a' retket, meg-állittya az hurutást: azon cselekefzi a' parásolt magva-is, ha mézbe veszik-bé, és csendes lélegzetet szerez.

Az szoptató-aszszonyoknak, ha gyakran eszik, fok tejek leszen tüle. Az embernek szavát, megvesztegeti. A' kit igen meg-verték, és kék a' teste, törjön mindgyárt retket, és kösse-reá: meg-gyógyúl. A' retek, az embernek ábrázattyarúl minden-féle mucsokot, rútságot, szeplőt, 's még a' tagjaibűl-is ki-vízen. Talám azért a' Musquák mikor ferednek, szintén ugy mofsák magokat a' retekkel: mint mások az szappannyal. Azon-kivűl ők, csak nem-minden betegségek-ellen, retekkel élnek. Az próbált dolog ugyan, hogy ha valaki nagy-hévséget szenved akár hideg-leléstűl, akár Pestistűl; ha a' fekete retket szeletenként metélik, fellyűl foóval meg-hintik, és ugy kötik a' talpárat igen ki-vonsza a' felettébb való hévséget, és le-csillapittya. Ezt pedig egy-néhányszor újítsák napjában. Nem-külömben, ha kin az pestis vagyon, és ilyen-képen köti a' gugára, igen ki-vonsza a' mérgit. Az em-

bernek fejből-is, ki-veszti az serkékét, és korpát, a' haját-is meg-neveli, a' honnét ki-húllott.

CCXXXIII.

Az vesének fájdalmi-ellen, és az ágyékban lévő kő, 's főveny-ellen, alig találkozik jobb orvosság: hanem, hogy az ember minden reggel, és estve mikor fekünni akar menni, három-kalánnal igyék affele fejbőrből, kiben retek-szeletek, és negyed-része a' nospolya-magból tört pornak, leg-alább nyolcz-óráig állott. Hasonló-ereje van annak a' bornak-is, kiben apróra-tört retek-port áztatnak. Avagy ha csak apróra metélik-is a' retket, és egy-étzfaka azt borba áztatják. Ha az retek-levelit Olajz-káposzta gyanánt főzik, és meg-íszfák a' levit, meg-nyitnya a' meg-rekedett lépet, és májat. Ha az bűdös-borba retket vetnek, minden bűzit el-veszi.

Efféle orvosságoknak leg-jobb a' Fekete-retek, kinek nagyobb ereje vagyon a' fejbőrnél; egyéb-ként az bajmólódásokban, nincsen semmi külömség.

A' *Veres-Retek* kel is nincsen más-munka, a' ki nem régen származott Felső Német-Országból, Ersek Urunk Ő Natsága kertében: állatnyába-is olyan, mint a' fejbőrhözűkás retek, csak hogy az színe veres kívül-belől, mint a' czéklának; de nem-szinte olyan vér-szinű. Az íze pedig csipős, mint a' több reteknek, a' levele-is olyan.

CCXXXIV.

Rapunculus, *Retkeske*, vagy *Rapontz*, a' kit a' Németek *Rapunzel*-nek hinnak; kinek az íze olyan, mint az reteknek, csipősöcske, és édesecske, egy kis gyökerecske, vékonyabb a' kis-újnál, a' közepin egy kevesé temérdekebb, fejbőrgyenge; minek előtte kőrőba mennyen hozűkás, a' földön el-terjett levelecs-

kői

kéi nőnek, és akkor jó enni, az-után egy-könyökni kóróban megyen, fellyúl ágas, kinek tetején vereffes viola színű virágok nőnek: és egy kis fejecskében, apró fekete magok. Az szántó földeken, ugarokon, dombokon, réteken terem. A' kertekbe is vetik, hogy nagyobb, és jobb legyen. Saláta módgyára eszik, avagy nyersen, rajta hagyván az apró gyenge leveleit: avagy meg fonnyasztván meleg vízben, hidegen eczettel, olajal. Semmi más-hat'na nincs.

Tragopogon, Barba birci, Bak szakál; egy közönséges-fű Magyar Országban, elég terem a' réteken, a' virágja szép sárga, mint a' sárga rozának, de gyengébb annál, a' levele hofzúkás mint a' sáfránynak, de szélesebb annál; a' gyökere, feketéllő édes, kedves jó ízű, 's azért élnek étékbe vele. Noha a' Magyaroknál nem igen láttam még, a' ki efféle csemegére üzött volna; mind-azon által, a' mikor mást nem-kaphat, ettől se ijedgyen-meg. A' kórója-is ennek gyenge, sok íze van, az kiken levelek nőnek; azt is meg tisztittyák, és nyersen foóval meg-eszik. Minek-utánna a' virágja le-hűil, egy pelyhés-bot nő rajta.

A' Bak-szakálnak magvát, ki keletkor vetik jó földben, mikor a' sárga-répát: mikor szükséges, meggyomlállyák, jobb és őregb leszen a' kertben. Ennek a' Bak-szakálnak gyökerit, főzik bárány-húffal, tyúkfival, hallal-is: jó ízt ad neki. Magánosan-is főzik vízbe, vagy tehén-hús lévben írós-vajal, mint az Cár-dit. Télben a' gyökerét, ha meg-fonnyaszttyák forró vízben, hidegen eczettel, olajal, saláta módgyára-is jó; de őfszel ki kell szedni, mint az többit.

Az újsebeket őfsze-forraszttya, ha az leveliből ki-

facfart levibe, avagy vízibe régi, és ófsze-gyúrt ru-hácskát mártanak, 's azt kötik-reá,

CCXXXV.

Scorzonera, avagy *Viperina*, az az, Mérges-kigyó fű. Ez a' fű igen hasonló a' virágjában az Bak-fzakál-hoz; azért ezt-is szinte ugy főzik, 's eszik, mint azt: csak hogy a' levelei szélesebbek, és majd egy arasznyi hoszszak, a' földre le-hajlottak. A' gyökere-is feketébb, és ágassabb, fő-képen a' Spaniolnak; mert a' Cseh-Ország, és Magyar-Országinak magános, és hozzan alá-nő. A' magva, fejr hoszszú. Az seppedékes erdőbe terem, nyárba virágzik.

A' Mérges-kigyó, és más mérges-állatoknak marása-ellen, igen fő-orvosság, ha az ki-facfart levelének, avagy gyökerének levit meg-ifszák, még a' pestisbe-is. Pestiskor ha minden-nap egy-darabot esznek a' gyökerében, meg-óltalmaz az infectiótúl, és minden-féle méregtül. Azoknak-is igen hasznos ezen lév, kiket az nyavalya tör. Ismét az sziv-fájás, dobogás, rettegés, szédülés, ájulás ellen-is igen jó; mert maga-is a' gyökér, ha eszik, a' bánatot el-űzi, és vigasztalást hoz. A' gyökerének teje, embernek szeme-világát élesíti.

CCXXXVI.

Pseudoaspis, Földi-mogyoró, fekete kívül a' heje a' gyökerének, belül szép fejr, gömbölyű, a' szára fel-nő mint az ledneknek, a' virágja mint az borsónak; de szép karmazin színű, és jó illattya van. A' kertbe ha ültetik, jobb leszen: egyéb-ként az szántó-földeken, a' gabona-közzött elég terem, és az szőlőkben is. Jó édes az íze; azért meg-eszik akár nyersen, akár meg-főzik egy keveysé, és hidegen saláta módgyára eczettel, olajjal, akár más-képen főve. Hasonlóképen

képen élnek a' Mihálkával-is, kit némellyek turbolyának neveznek: ezek apró gömbölyű gyökerecskék, édefek, az levelek mint az büröknek: a' gyümölcs-fák alatt, és az sövények-mellett örömeft teremnek, idején ki keletkor.

Több más-féle gyökereket-is fel-talál eledelre az emberi elme; fő-képen effele nyalánkságra vágyódó száznak íze.

XII. R É S Z.

A' Földi Gyümölcsokrül.

Ertem itt az földi gyümölcsökön, nem azokat, **CCXXXVII.** a' kik a' fákon teremnek; hanem a' kik az föld színén, és fűveken: ugy-mint *Uborka, Dinnye, Tök, Bab, Borsó*, és több ilyen gyümölcsök.

Cucumis, Uborka. Az uborkát még a' gyermekek-is ismériek Magyar-Országba; azért nem szükséges annak le-írásában, az időt hiában töltenem. Az uborka két-féle. Eggyik apróbb, és rövidebb; az másik hosszú, és némellyik ugy nő mint a' kígyó; némellyik mint a' kürt horgasan; némellyik egyenesen elnyúl: de a' Mi-Országunkba nem-igen közönséges. Az uborka levelében, növésében, és virágjában igen eggyez a' dinnyével, és más munkájában-is; mindazon-által, külömbség-is vagy on közzöttök: mert az uborkának levele hegyesebb, zöldebb, és szőrösebb, és közönségesen nagyobb-is; a' magva is az uborkának fejr, hoszúkás, hegyes: de a' dinnyének sárga, kerekdedebb fellyül a' levele, és sárgább. Mikor ki-nő-is a' két első levele nagyobb az uborkának, és zöl-

zöldebb : a' dinnyének pedig sárgább, és kifibb. Az sárga virágja-is kifibb a' dinnyének. Eggyeznek abban, hogy mind az kettő fattyú virágot hoz, az az, ollyat a' ki-után semmi gyümölcs nem-leszen; mert a' kin gyümölcs leszen, minek-előtte ki-viragozzék, meg-látszik mind az dinnye, 's mind az uborka rajta.

CCXXXVIII

Az Uborka jó ziros, és puha földet kíván. Közönségesen Martiusban, az az, Böjt-más hóban, és Aprilisben, Sz. Gyógy-havában, és többfőz-is szokták vetni ki föld töltere, ki utánna. Nagyobbak lesznek, ha föld töltere vetik: kifibbek, ha más időben. A' ki télre bé-akarja főözni, 's azt kívánna, hogy apróbbak legyenek, későbbben vesse, két vagy három héttel, akár egy földnappal-is, az az, Majusnak közepin. Az ki pedig idején akar uborkával kedveskedni, az verhet Februariusba is, az az, Böjt-elő hóba: de az jól meg-óltalmazza a' dértől, és hidegtől, kiváltképen étszakára bé-fedvén vagy deszkával, vagy szalmából csinált fedővel, valamég a' dértől félő: nappal ki-nyissa a' verő-fényre, vagy meleg esőcskére. Másképen is idején uborkát nevelhetni, ha egy lábnyi mélyen, vagy mélyebben-is barázdát ásnak, és abban jó meleg föld ganét töltenek, azon-felül jó ziros megért ganéjjal elegyített földet, és abban vetik az uborka magot: de ezt-is jól meg-kell óltalmazni a' hidegtől. Némelyek deszkából magoflan lábát csinálnak, és azt töltik-meg, mint a' ganéjos ágyat: de fokkal magoflabban; elsőben jó meleg ganéjjal, 's az-után, jó ziros fekete földel: 's abban ültetik az uborka, vagy dinnye magot jó sűrűen, és egy likacsába hármat, vagy négyet

gyet tesznek : ugy hogy ha egyik ki-nem kelne, lenne más helyette. Ki-kél pedig így egy-hét alatt, vagy hamar utánna ; két-héttel az-után, minek-utánna a' mag ki-költ, el-plántályák az uborkát, vagy dinnyét, és a' hová akarják által-ültetni; elsőben vermet csinálnak egy-lábnyi szélessen, és egy-újnyi mélyen, és néha két annyit-is; azt a' vermecskéket régi jól el-rothatt ganéjjal fel-töltik : de a' közepit szabadon hadgyák, a' kiből a' gyenge dinnyét, vagy uborkát a' maga anyai földel, kiből az-előtt állott, plántályák : de az apró gyökerekre igen reá-vigyáznak, hogy a' föld le-ne hüllyön rölök. Azért annyit, és olyan mélyen, a' mint mind a' két markokkal elérhetnek, víznek-el, és addig el-nem bocsáttyák kezekből, még a' vermet nem-érik, úgy plántályák-el : és ha meleg, és száraz volna, nappal valami árnyéket csinállyanak nekik, hogy a' verő-fény ki-ne sűsse, még nem-láttyák, hogy az gyökere meg-foganszott, és nőnni-kezd.

Mások pedig el-mennek, kosárba vagy cserép edénybe, jó ziros és nedves földbe vetik az uborka, vagy dinnye magot, és az szobába tarttyák : ha a' verő-fény szolgál, avagy meleg eső, ki-viszik a' napra, étfakára meg bé-viszik, mind addig hordozzák, még nem-féltik többet a' dértől, avagy hidegtől ; az-után el-áfsák a' földben a' kertbe mind kosároftól, avagy cserépeftől éppen a' tetejéig, és gondgyát viselik szokás-szerint, 's idején uborkájok, vagy dinnyéjek leszen. Ezek a' felettébb való szorgalmatoságok, meg-lehetnek ugyan a' hideg, és szűk tartományokba, a' hól kivált-képen a' dinnye nehezen,

avagy igen későn érik-me. De a' Mi-Országunkba, a hól melegebb vagyon, és fokasága effele gyümölcsnek, nem látom igen szükségesnek lenni: mind-azon által a' szorgalmatos kertészek, hogy idején, és újságúl mind uborbájok, 's mind dinnyéjek leheffen: élnek itt-is az első, és második bajmolódással, hogy idején, és alól ló ganéjjal meg-töltött barázdában vetnek.

CCXL.

Más közönséges vetésében is az uborkának, jobbnak tarttyák ha három, vagy négy magot vetnek egy likacskában, két-lábnyira egy-mástúl; hogy im az uborka kedvellené a' füet, és örömesben nőne azok-közzött; de mi-nálunk sűrűbben vetik, és ha igen sűrűen nő, ki-vonnyák egy-részit, 's a' ki akarja, el-plántálhattya; a' többit pedig három-újnnyira hadgya egy-mástúl, 's meg-is gyomlállya, 's meg-is kapálgassa, 's annál jobb. Minek-előtte el-vetik a' magot, meg-kell vízben áztatni egy vagy két-nap; és mikor el-vetik is, nem-kell őtet száraz földben vetni: hanem mindigárt az eső-után, mert igen kedvelli az öntözést, nem-ugy mint a' dinnye. Azért ha ki kél, gyakrabban öntözzék őtet, fő-képen ha száraz idő jár. Azt írják az uborka-felől, hogy ugy szereti a' vizet, hogy ha valaki egy edént teli vízzel az uborka-közzé tesz: ugy magához szija azt, hogy más-nap két-újnnyi heával talállya. Sőt ha ki hofzszú uborkát akar nevelni, avagy nyakas-tőköt, tegyen az uborka, vagy tők-alá, a' hól fűgnek, öt-újnnyi szélefségre tüle, egy edénybe vizet, mind utánna nő a' tők, avagy uborka; ha pedig nincs víz az edénybe, meg-horgúl, és nem-nő hofzattára. Ha ki még-is hofzszú uborkát

kéván-

kévánna, fúrjon egy hofszú csévét, és dugja-bé, mikor még kicsin, és vékony virágjában van; az uborka olly hofzat nő, a' mennyi hofszú a' cséve.

Azt-is írják az uborka-felől, hogy felette igen fél a' menydörgéstül, és menykő ütéstül, és valamikor menydörög, mindenkor mint-ha ijettében megfordúl. Azért mikor illyen idő van, nem-jó ötet vetni. És így, mikor fok menydörgés jár nyaratfzaka, ne várjon ember fok uborkát: mert ha van-is el-hervad, és el-vész. Hasonló gyűlölsége vagyon a' fa-olajjal is; azért a' hól ötet vetették, ne-tegyenek oda közzel fa-olajos edént: sőt mikor vetik-is, vagy ültetik, ne-forgolodgyanak fa-olajos kézzel körülötte, ha azt akarják, hogy bőven teremjen.

Az uborkát, nem-akkor szokták az ételre le szakasztani, mikor meg-érett, és sárga: hanem, még mikor zöld, és éretlen közép-szerű, avagy apró. Nem-is szokták mi-nálunk főzni; hanem talám más-Országokban élnek-vele: hanem nyersen, mikor még zöld meg-hámozzák, szeletenként metélik, és saláta módgyára foóval, eczettel, fa-olajjal eszik, fellyül egy kis borsot hintenek reá. Más-képen bé-foózzák, avagy eczetbe csinállyák, kinek módgyárúl ide alább. A' kit magnak hadnak, hadgyák jól meg-érni, még narancs színű leszen a' heja, és meg-szárad a' szára: de az öregét válaszszak. Némellyek, minek-utánna le-szakasztják-is, az verő-fényre teszik alkalmas ideig, hogy jobban meg-érjék a' magva, és két-felől el-metzik a' csúcsát. Azt írja Plinius, hogy nyersen, és frissen meg-tarthatni újig-is az uborkát, ha árnyékba vermet ásnak, és fővent hánnak belé, 's arra rakják az nyers

uborkát : az-után száraz szénával bé-fedik, és bőven földet hánnak reá. Az uborkát leg-alább minden két hétben, vagy egy hétben le-fzedgyék, vagy akár mennyiszor akarják.

CCXLII.

Ezt a' gyümölcsöt, nem-igen egészségesnek tartják a' Doctorok: mert az ő nedvességek, kivált-képen ha sokat esznek benne, meg-veztegetik az ereket emberbe, kiből nehezen gyógyulandó gyújtován hideg-lelések származnak. Mind-azon által, ha a' magvát meg főzik, 's meg i'zfűzák a' levit, a' meg rekedett vízelletét embernek ki-űzi. Az belső hévségét a' vesének meg-hiveleti. A' hideg lelésben, az felettébb való gyúladást, hévséget, és szomjúságot meg-enyhíti.

A' ki azt akarja, hogy az földi bolhák ne-árcsanak az uborkának, dugjon fekete gyópárt környős-környúl az uborka gyökere-körül. A' ki mag-nélkül kévanna uborkát, vagy tőköt nevelni: az, mikor az uborkának szára meg-nőtt, csinállyon egy vermet melléje, és bújtassa-el mint az szőlő-vezőt, úgy hogy csak a' hegye állyon-ki az földből, és hadgya megint nőnni; ha jól meg-nőtt, bújtassa megint úgy-el, a' mint az-előtt. Ezt harmadszor cselekedgye, és ha megint meg-nő, metéllye mind-le a' mi az földön vagon, az első gyökeréről, az másodikról is, és csak a' harmadik növést hadgya-meg: arrúl mag-nélkül való uborka, avagy tők fog nőnni.

CCXLIII.

Pepo, Dinnye. A' dinnyét fem ítélem fok szóval le-ábrázolni, és írni: mivel ez-is közönséges Magyar-Országban. Ez egy-néhány féle; de kivált-képen *Nyári*, avagy *Sárga-dinnye*, mint az fel-földön nevezik:

zik: *ősz*: *telelő*: *görög-dinnye*. Ismét a' hejokrúl, külömb külömb-féle nevek vagyon: ki *sárga-síma*, ki *cser-bajú*, ki *fejér*, ki *zöld*, ki *csapa-dinnye*, ki *bőr-bajú*: ennek kemény fejér a' bőre, a' béle zöld. A' többinek-is a' béle kinek fejér, kinek zöld, kinek sárga, kinek narancs-szinű. Az *Olasz-Országi* dinnyék, gyakrabban cser-hajúk, és némellyek olly rovácskosok, mint-ha varasok vólnának. Némellyek zöldes-fejérek, a' belek szép narancs-szinű, és kemény, tömött. A' levelek is nagyobbak, és szélelfebbek, hogy sem mint a' más-félének. A' magvok-is közönségesen fejérek: de nem-olly hegyesek, mint az uborkának. Vannak apró gömbölyű *muskatál dinnyék-is*. Sőt olyanok származtanak mostan a' Mi-Országunkba, apró gömbölyűek, mint az közép-szerint való alma: az heja vékony mint az almának, a' magva-is fokkal kifibb a' többinél: és mikor enni akarják, csak levonnyák a' külső-heját, 's úgy eszik, a' ki akarja; mind magostúl. Az *ősz-dinnye*, jobb-részire zöld, hozzúkás, fejér-bélű. A' *Telelő-dinnye*, inkább sárga-síma, és zöldes-sárga, fejér-bélű, és a' csúcsán mintegy rovácskos pilise vagyon, fokáig el-tart: fő-képen ha hálóban, vagy kákából csinált kötelekben fel-függesztve tarttyák: de ne-igen hidegbe, hogy télbe meg ne fadgyon.

A' Dinnye a' Napot, és meleget igen szereti; azért nem-kell őtet árnyékba vetni, avagy ollyan helyre, a' hól valami akadállya legyen, hogy a' nap reá ne szolgálhasson, ha lehet nap-estig. Innen mentül melegebb az tartomány, annál jobb dinnyékett nemz. Annak-okáért a' hideg-tartományokban, avagy meg-

CCXLIV.

nem érik a' dinnye, avagy igen késõre, és ahoz is sok mesterséggel, és bajmólódáffal juthatnak. Mivel pedig a' dinnyének, olyan természete vagon, hogy leg-inkább új, és nyugott földet kíván, 's nem-ganéjofat, noha némelleyek olyan földet sem vetnek-meg, a' hól az Júhok, avagy kecskék állottanak, és ha jóval a' dinnye vetés-elõtt fel-szántották, és jól õfzfe-elegyítették a' földel: de ilyen földben-is, jobb leszen máfodik esztendõben, hogy sem mint elsõ esztendõben. Némelleyek el-mennek Más-Országokban, és száraz-szalmát, avagy igen száraz ganéjt, avagy száraz földi-bodzát meg-égetnek, más forgácsal-eggyütt: és annak hamújával a' földet tél-elõtt õfzfe-elegyitik, hogy télbe egy-máft meg-eméfszék, és ki-keletkor abban vetik a' dinnyét. Némelleyek vas-rostály-által, jól meg-rostállják a' földet, a' kiben vetni akarnak. De mind ezek-felett, leg-alkalmatosabb a' dinnyének való föld a' pázint: ha tudnia-illik, azt jól fel-szántják, és minden gyombúl ki-tisztítják, nem-csak a' hová vetnek; de még mellette-is, hogy a' perje, és más-féle fû ki-ne szija a' földnek zírját. Ha pedig a' kertben nem-találtatik új, vagy nyugott föld, avagy pázint; a' barázdában, a' kiben vetni akarnak, onnét-kivül a' pázint-alól hordanak földet, 's abban vetik a' dinnye-magot, nem-belé dugván, hanem ódalaslag fektetvén: az-után ugyan olyan földet tõltenek reá-is. A' dinnye-magot nem-kell igen sűrűen vetni, se igen távullyabb három-újnyinál. Ha igen sűrű, ki-vonhatni, a' ki akadályt teszen; ha igen ritka, máft iltethetni köziben.

CCXLV.

A' hideg-tartományokban, avagy a' ki idején
din-

dinnyét kíván, úgy bánnyék vele, és annak vetésében, az mint oda-fel az uborkáról írtam; vessé azt idején, és ganéjal el-készített földben, kirúl az ott-írt tanúságot meg-olvashattya. Egyéb-aránt, itt Magyar-Országban, kivált-képen a' Fel-földön, a' hól hóldokkal vetik, nem-sok czeremoniát csinálnak vele. Az mint hogy a' vetésében sem tartanak minnyájan egy időt; mert némelleyek Húsvét-előtt két-héttel: némelleyek Nagy héttben vetik: ha az idő és hidegek engedik. Némelleyek Szent György-nap tájban: leg-utólszor, Sz. Gothárd-napján, az az, 5. Maji, Pünkösöd havának ötödik napján. De jobbnak ítélem, ha külömb-lülömb időben vetik, 's nem mind egyszer-'s-mind, úgy hogy, ha egyik sem szolgálna, az másik reá-érkeznék, a' mint a' Kalendárumban-is fel-jegyzettem n. 60. A' ki az hóldra akar vigyázni, jobb ha hóld-fogytára, az újság-előtt egy, vagy két-nappal vessen, avagy utánna negyed, vagy ötöd-nappal.

Az magvát-is, külömb külömb-féle áztatással a. CCXLVI. karják némelleyek apolgatni, ki téjbe áztattya harmad-napig, és elsőben olyan édes téjben teszik, az kit azon-estve fejtenek, abban-is hadgyák egész étfzaka; más nap megint le-szűrik, és friss édes tejet töltenek reá, hogy meg-ne savanyodgyék: 's ezt harmad-napig cselekezzik, az-után vetik-el. Némelleyek édes borba, némelleyek malosába, némelleyek nád-mézes, vagy mézes vízben; némelleyek a' téglát porrá török, 's arra mézes vizet töltenek, abban áztattják, hogy édesfebb legyen a' dinnye. Hogy pedig szagossabb, külömb külömb-féle szagos vizet töltenek reá. De mind

mind ezeket nem-fokra becsülöm : mert még ez ideig nem-fok hasznát vettem ; mind jobbnak álítom , ha az maga természet-szerint való munkálkodására hagyják a' magot : és mikor jó meleg ki-kelet szolgál nekik ; nem-is kell a' földet ganéjózni , kiváltképen tehén , és ló ganéjal : hanem csak jó új , és nyugott földben vetni. Noha szükséges , hogy elebb leg-alább egy nap , 's egy éjel friss vízbe áztassák-meg. Az sem meg-vetendő , hogy némelleyek elebb ki-csíráztattyaák a' magot , 's úgy ültetik-el , hogy hamarabb ki-keljen. Abban pedig ilyen móddal élnek : egy vagy két gyapjúból csinált rost sűveget vesznek , akár Magyar , akár kalap legyen , és azt ószsze-hajttyaák , mint a' könyvet , 's abban rakják a' meg-ázott magot. Azt pedig lágy meleg vízzel meg-öntözik , és ha meg-szárad , hasonló-képen meg-nedvesítik , 's meleg helyre teszik , avagy étszaka meleg ágyba : így hamar ki-csírázik. Némelleyek csak meleg ló ganéba teszik egy ruhácskába a' magot , 's vízzel meg-öntözik. Ezen-képen más magokat-is ki-csíráztathatni.

CCXLVII. Az dinnye magba-is válógatást tesznek ; mert némelleyek azt veszik vetni való magnak , a' kinek kemény heja vagyon , és belől szép friss. Ismét a' ki elsőben jól meg-érett , és leg-közelebb esett a' gyökérhez. Mások azon mesterkednek , hogy leg-jobb , és szebb dinnyéből vegyék a' magot : noha némelley paraszt kertészek olyan vélekedésben vannak , hogy az alá-való dinnyének az magvábúl-is jó dinnye terem ; de ez nem-mindenkor helyes , mert a' dinnye mag , meg-tarttya a' faját : azért közönségesen az jobb fajbúl,

búl, és jobb [dinnye magbúl, jobb dinnyének kellenni, *ceteris paribus*. Azon-kivül, azokat választtyák, kik a' közepiben fekúsznek a' dinnyének szinte a' csúcsáig. A' kik kemények, tellyesek, neh zek, kiket a' vízben meg-probálhatni: mert a' kik alá-mennek, azok leg-jobbak. Azért némellyek, mihent meg-efzik a' dinnyét, és ki-vezzik a' magvát, mindigárt frís vízben ki-mofsák az nyálábúl, és a' ki le-szál, azt meg-tarttyák vetni, 's dezkán vagy kőven meg-szárazttyák a' napon: 's az-után zacskoba tarttyák. Némellyek azt tarttyák, hogy nem-jó ki-mofni, hanem csak ugy ki-tisztítani az húfos ínyébúl, és ugy meg-száraztani; de én semmi külömbiséget nem-látok benne. Némellyek pedig azt jóvallyák, hogy azt a' magot, a' ki leg-közelebb a' dinnyének hejához fekszik, ne-vegyék vetni. De mi-nálunk ebben kevés válto-gatást tesznek: mind-azon által, a' ki kényes kertész akar lenni, élhet efféle observatioval. Mások a' dinnye-magnak idejében-is scrupulosufok; mert némellyek azt kívánnák, hogy egy esztendősnél ne- legyen régiebb az mag: mások három, 's négy-esztendőt kéválnak. De próbált dolog, hogy nincsen jobb hét-esztendősnél; noha némellyek azt tarttyák, hogy mentúl idősebb a' dinnye-mag, annál jobb. De ezekkel nem-vagyok egy ítéletben: mert minden teremtettség-állatnak, szabott határa vagyon.

Ezen-kivül, ha ki, az ki-nőtt dinnyét el-akarja **CCXLVIII** plántálni, ugy bánnyék vele, mint oda-fel az uborkásúl meg írtam. Annak-felette, a' ki jó öreg dinnyét akar nevelni, így bánnyék vele: mivel a' dinnyének olyan természete vagyon, hogy a' mi-némű szára az

első ízben ki-fakad, az soha gyümölcsöt nem-hoz, akár melly hófzsan ki-nyújtózzék-is: hanem a' ki mellette nő; és ha ennek eleit nem-vefzik, nagy ártalmára leszen a' gyümölcsnek. Azért mikor immár a' dinnye őt, vagy hat levelében vagyon, és az első íz ki-mutattya magát, a' hegyit gyengén ki-kell venni, nem a' kőrömmel le-csípni, hanem az újal ki-tölteni. Az-után, hamar ki-nő az mellette való szára a' kinn meg-fognak az apró dinnyécskék látszani, a' ki nem-ollyan hamar ki-fokat vólna, ha mind egy-aránt hat-ták vólna nőnni. Ismét arra-is kell vigyázni, hogy ezek az mellesleg való szárok-is némellyek haszontalanok, és csak fattyú-virágokat nemzenek, a' kit az szorgalmas kertész régi experienciabúl észre-vehet. Azért idején le-törje, hogy az tenyésző szárok gyümölcsfeinek akadajt ne-tegyenek az ő nővésekben. Használó-képen nagy hasznot teszen a' dinnyének, ha efféle magtalan virágokat le-szedi, és csak azokat hadgya rajtok, az kiken gyümölcsöt lát. Efféle ágakat pedig nem-csak egyszer-kell le-törni, hanem valamikor láttya az kertész, hogy igen meg-ágasodik, és csak bújnán fűben akar menni, 's a'val a' gyümölcsnek táplálását el-venni. Azért, ha ki még-is öreg dinnyét akar, egy száron ne-hadgyon három, vagy négy dinnyénél: noha talám mi-nálunk többet-is hagyhat. Így szép öreg dinnyéket nevelhet.

CCXLIX.

Az éretlen, és fiatal apró dinnyék nem-szeretik, ha fokot érintik kézzel őket, avagy valamit alájok tesznek: mert csak tartoztattya az ő nővésekbe. Nem-is kell a' dinnyét egyszers'-mind meg-fordítani; mert meg-tekereszik a' szára, és nem-nőhet ollyan jól: ha-
nem

nem csak lassan, és egy-más után. Hasonló-képen mikor gyomlálják, vagy kapálják, vagy mikor értt dinnyét keresnek, avagy szakasztani akarnak: meg-ne tiporják lábokkal a' füves-szárát; mert nem-nő többet, hanem meg-szárad. Így ha fel-hajtyák-is, hogy a' kapálásban a' gyökeréhez férhessenek, meg-ne tekerítsék, hanem a' mint az-előtt fekűt, víz-helyheztesék. A' kapálás igen hasznos neki, főképen, ha igen meg-szárad a' gyökere-körül a' föld, mikor nőnni-kezd: de meg-ne sértsék a' gyökerét; meg-lehet ez háromszor-is.

Az dinnyének öntözésében, különböznek az Authorok, és kertészek; mert némelyek azt tartják, hogy az uborkát gyakrabban meg-öntözhetni: de a' dinnyét nem; mert víz-ízű leszen tőle. Némelyek azt itélik, hogy a' dinnye több öntözést kíván, hogy sem mint az uborka. De én a' dinnye gazdaktól azt hallottam: hogy a' dinnyét nem-kell öntözni, avagy igen ritkán. Azért, a' ki igen száraz időben akarja őtet öntözni, ne-öntözze mindgyárt, mihent ki-kél; hanem mikor valamennyire meg-erősödött: noha némelyek meg azt kívánják, hogy mindgyárt mihent két-levele vagyon öntözzék: de úgy, hogy se a' levelit, se mikor a' dinnye nőnni-kezd, meg-ne érintse ember a' vízzel a' dinnyét; mert kevessebbet nő. A' víznek pedig, nem-kell hidegnek lenni, a' mint frissen a' kútból meritik: hanem álljon elsőben vagy két-óráig a' napon. A' ki pedig igen szorgalmatos akar lenni, ilyen öntözéssel éljen, az mint oda-fel-is meg-írtam: tegyen a' dinnyének töve-mellé egy cserepet, vagy fazakat teli vízzel, és abban egy

OCL.

rongyot, avagy egy darabb ruhácskát, kinek egyik vége a' vízben, a' cserépbe legyen; másik vége pedig alá-fügjön a' gyökerére: és így, valamég a' vizet éri a' ruhácska, mind addig cseppenként alá-szivárkozik a' gyökerére a' víz: 's meg-nem nedvesíti se a' levelit, se a' gyümölcsit. Az öntözéssel pedig, addig-kell élni, még a' dinnye fele-növéliben leszen, avagy akkora mint az narancs; az-után, mikor érni-kezd, meg-kell szűnni; mert akkor inkább kívánnya az száraz időt, hogy sem mint az nedveséget. Noha mikor láttya az ember akkor-is, hogy száradni kezdene a' töve-felé az időnek, vagy földnek szárazsága miatt, és még az szárain vólnának szép dinnyék, a' kiknek meg-kellene érni: élhet akkor-is evel a' mesterséggel, és segítheti az dinnyének tövit: egyébként jobb volna, ha eső vizet tartanának a' cserépbe, és mikor el-fogyna, megint meg-töltenék.

CCLI

Egy nevezetes dinnyés Gazda aszfzony Magyar-Országban, olly öreg dinnyéket nevelt, mint az öreg fejér tőkök: 's olly gerezdesek-is vóltanak, kiknek belek olly temérdek vólt, hogy alig érte ember által a' kéffel, és csak igen kevés magvok vólt, de későre értenek-meg. Az, így bánt velek: elsőben, pázintot szántatott-fel, és jól ki-gyomláltatta, abban barázdákat csináltatott, es abban ültette a' dinnye-magot; ha pedig a' kertben alkalmas pázintot, és új nyugott földet nem-talált: még-is az mi-némű barázdákban akart vetni, azokra a' pázintról hordatot földet, 's abban vetett. Másodszor, noha talám az mag-is kiváltképen való vólt, mind azon által, ha lehet, hét-éftendős magot vett, és azt egy-nap, 's egy-étszaka, meg-

meg-áztatta friss vízben : az-után , ruhával szépen meg-törölte , hogy vízes ne- legyen ; az-után eggyenként mint-egy két-újnyira egy-máltúl , oldalaslag rakta a' pázintos földbe : de nem-dugta hegyivel alá , vagy fel , hanem pázintos földet töltöttek fellyül reá ; mikor ki-kött , nem-öntöztette , hanem a' gyökere-körül gyakran fácskával , vagy vafácskával turkáltatta , hogy meg-ne cserepefedgyék a' föld körülötte . Ha igen sűrűen nőtt , ki-vonatta a' hól szükség volt . Ímé mikor futamodni kezdett a' szára , az ki a' közepire kezdett nőnni , azt-is ki-hányatta , csak szintén azokat az ágakat hadta-meg , a' kik két-felé nyújtottak ; metélt-is ugyan valamit rajtok : de még eddig nem-tudhat-tam , kétség-nélkül azokat az szárazakat , kikerül oda-fel-is meg-írák , hogy gyümölcsöt nem-hoznak .

Hasonló-képen kell bánni velek , ha fazékba ültetik-is .

Hogy meg-ismérhesd , ha meg-ért-e' , avagy nem a' dinnye , azt-kell meg-gondolnod , hogy alig találkozik egy gyümölcs , a' ki olly bizonyos időt tartana érésében , mint a' dinnye ; mert az ha elébb , vagy később le-szakasztod , mindenik kár : és mivel a' dinnyén afféle apró szőröcskéek nőnek , minekutánna azok le-mennek , és szép sima a' dinnye , érni-kezd akkor : meg-értt pedig , ha szép szine van , vagy sárga szabású , és ha jó szaga van ; és kivált-képen , mikor az szára el-kezd válni a' dinnyétül , avagy inkább a' dinnye az szárátül ; és ha a' csúcsán lágyulni kezd , leg-ottan le-kell szakasztani , és nem-kell tovább hadni rajta . Mert 24. óra-alatt , ha meleg idő jár , immar el-érik , kivált-képen az apró muskatál dinnye .

CCLII.

melly dinnye zölden marad, és mikor meg-érik sem sárgúl fellyül-meg. Azért alól tekincsek-meg: ha alól a' mint fekütt, meg-sárgúlt szépen, meg-értt. Ha pedig tovább akarná küldeni ember, nem-kell várni, hogy szinte meg-érjék; hanem mikor érni kezd, akkor le-kell szakasztani kézzel, 's nem-kéffel le-metszeni: mert a' vas ellenzi az érést, és az-után ugy meg-nem érhetik. Leg-jobb' a' dinnyét zab, vagy roz-közzé rakni, 's ugy útra küldeni; némel-lyek széna-közzé, hogy meg-ne törögdgyék: némel-lyek; csak ugy rakják egy-más hátára. Ha valaki azt akarja, hogy hamar érjék, deszkát vagy követ, akár téglát tegyen-alája, mikor immár érni-kezd. Némel-lyek óltatlan meszet hintenek környös-környül a' dinnye-körül: és azt lágy meleg vízzel meg-öntözgetik. Némel-lyek bé-is fedik utánna a' dinnyét, hogy a' melegség ki-ne párállék: hanem a' dinnyére szolgál-lyon. Némel-lyek, mikor érni-kezd, hogy hamarabb meg-érjék, egy kéffel le-metzi az szárával, és egy tiszta száraz köre ki-teszik a' napra: 's így egy-nap jobban érik, hogy sem mint egy-hétig a' tövin. Ha ki az értt dinnyét tovább akarná tartani, tegye száraz hives pinczében.

OCLIII.

A' ki idején vét dinnyét, meg-óltalmazza azt a' hidegtül, minek-utánna ki-kél, bé-fedvén étfzakára, kivált-képen mikor félő a' dértül; de nem-ugy, mint ám a' Nemes-Afszony, ki az nest-subájával fedte vólt bé, hogy étfzaka meg-ne vegye a' dér: azomban el-jöttek éjjel a' lópók, 's el-vitték a' subát: és így mind a' suba oda vólt, 's mind a' dinnyét meg-vette a' dér;
hanem

hanem vagy deszkával, vagy szalmából csinált fedéllel, az mint oda-fel egy-néhány helyett meg-írtam.

Az melly Afzszonyok havi betegségekben vannak, nem-kell azoknak a' dinnye-kőrül forgolodniok: avagy csak közzel-is hozzá-menniek, a' hól dinnyét vetették, avagy uborkát; mert a' gyümölcs meg-ízrad, és a' ki meg-maradna-is, meg-keferedik, és alkalmatlan az ételre.

Ha ki azt akarja, hogy a' dinnyének semmi féreg ne árthasson; áztassa-meg a' dinnye-magot, a' fülbe facsató-fűnek levében, minnek-előtte el-veti. Ismét mivel apró csigák, és férgek igen meg-szokták a' dinnyét vefztegetni, azok-ellen csinálly ilyen vizet: végy egy darabb égetlen-mefzet, mint az öklöm, tedd azt egy vederbe, tölcs egy jó akó eső vizet reá, és vefs egy marok foót belé, keverd jól öszsze, és mikor le-szállott a' méz, tölcs-le róla a' vizet, és tarcs-meg: és mikor a' férgek, hernyók, vagy csigák meg-mutatják magokat, csinálly egy roz-kalászból seprűcskét, márcs-belé a' vízbe, hincsd-meg vele a' dinnyét; le-húllanak, és el-vefznek a' férgek.

A' Teled-dinnyével sincsen semmi külömb baj-melódás, csak hogy tovább-kell a' tövin hadni, hogy jobban meg-érhessen. Ha pedig félő volna az rothadástúl, vagy száradástúl, idejébben le-szakaszthatni, és száraz helyen tarthatni; avagy fel-kötözve, seckába is fok ideig el-tarthatni. CCLIV.

Ha ki meg-akarja ismérni, mellyik a' jó dinnye: elsőben tekintfen a' színére, ha szép színű és termetű, a' kik közzül közönségesen a' cser-hajúk, bőr-hajúk, fejérek, jók válnak; az-után, ha jó szagok van, ha jó nehe-

nehezek, és a' csutkájok jó temérdek vólt, ha csak egy kevelsé lágyak a' csutkán. Némellyek gombos-tót dugnak belé, 's azon szíják-ki a' levit, 's úgy költölyk, ha édes-e': de ez nem-nagy mesterség.

Afféle mesterségekrül, hogy a' dinnye, uborka, tök purgályon, avagy mag-nélkül teremjen, nem-fokat tartok; azért fel-fem jegyzettem.

CCLV.

A' dinnyét mi-nálunk nem szokták főzni, csak szintén nyersen, és frissen eszik ebéd-után, a' több gyümölcs-előtt az Uraknál: a' község a' mikor kaphattya. Az Olaszok pedig, ebéd-előtt. Mellyik jobb, azt én nem-disputálok: jobb vólt mi-nékünk, mikor szegény Magyar-Országban ehettük, kiben most a' Pogány-eb uralkodik.

Azt írják a' dinnyérül, hogy ha ki azt akarja, hogy hamar meg-főjön a' hús, vessen egy gerezd dinnyét a' fazékba: és hamarébb meg-fő. Egyéb-ként a' dinnye, igen meg-indittya az emberbe a' nyálat, 's ki-vonza: a' fejit-is tisztittya: és ha el-szédül, avagy el-ájúl, tarcsák az orrához, és a' szagátul megint eszire jön. A' dinnye hivesít, 's hasznos azoknak, a' kik hánni akarnak. Ha a' dinnye-magot cukorba csinállyák, 's úgy eszik, avagy a' nélkül, igen meg-indittya az vízelletet: és a' felettébb való hévségét a' vesének meg-ólttya; a' követ-is meg-tőri. A' magvából, ha egy kevelsé meg-főzik, meg-tőrik, és tejet csinálnak belőle, és étzaka az álom-előtt meg-ízfák; igen jó az gyújtóván hidegbe, és álmat szerez, főképen ha fejer-mákot törnek közzibe, ró'fa vízzel felferesztik, gyöngy port, 's más drága kövekből csinált porokat vetnek belé; az szivet-is igen meg-erősíti.

A' heja

A' heja a' dinnyének, minden mocskot, és a' verőfénytől származott maculát, és szeplőt el-vefzi; ha a'val mofsák, és dörgölik.

Görög-dinnye, Deákúl *Anguria*. A' bajmolódásában nem-külömböz a' dinnyétül, és uborkátül: hanem a' leveliben, és gyümölcsiben; mert a' levele nem-olyan széles, mint az uborkának, vagy dinnyének: hanem fok-felé o'zlott, és egy-mástül el-választatott: az szára, 's ágai alkalmason hasonlok, a' virágjában-is: a' földön el-nyúlnak. A' gyümölcse nagy eszen némellyik fő-képen a' meleg-tartományokban: kerekded, jobbára zöld; vannak fejér-zöldefek, és mint-egy pettyegettek, kik gyakrabban veres-bélűek. Nem-régen sárgák-is származtak Török-Ország-ból, csak nem-mint a' teledő-dinnyék: csak hogy a' hejok lima, mint a' több görög-dinnyéknek-is, nem-is gerezdes. Az ízek, édes víz ízű: nem-olyan kedves édes, mint a' más-féle dinnyék. A' belek némelynek fejér, némelynek veres. A' magvok kinek fekete, kinek verhenyeges, kinek fejér-feketével tarka, kinek tiszta fejér, fő-képen az sárgának. A' formájok, mint az apró sárga tököknek.

A' Görög-dinnyét arrúl ismérik-meg, mikor az szára, avagy csütkéja meg-kezd száradni, és ha könnyű: egyéb-ként, ha idejében le-szakaszttyák-is, sokáig el-áll, és meg-érik: fő-képen ha búzában, vagy rozba teszik. Az szecskába, fél-esztendeig-is el-tarthatni. Ezt-is mi-nálunk csak nyersen eszik; de más Országokban meg-is főzik, mikor még éretlen. Noha Magyar-Országban is, szoktak listariumot belőle csinálni, mint a' Czitrombúl,

T t

A' GÖ-

CCLVI.

A' Görög-dinnye hideg, és nedves természetű: azért igen meg ólttya az szomjúságot; a' forró hideg-lelésben igen használ, kivált-képen a' kik nem a' nedveségnek bővségétől, hanem, azoknak gonofságától származnak: mivel a' görög-dinnye elsőben, erőfően meg-nem indittyá embernek hasát; azért inkább használ azoknak, a' kik gyenge természettel bírnak karcfuk, és vájutak. A' görög-dinnye magnak-is, olyan ereje vagon, mint a' más-félének.

CCLVII.

Cucurbita, Tök. Az tök külömb külömb-féle, nem csak formájában, de állattyában-is. Az *Nyakas-tök* termetiben némelly olyan hasas, mint a' bugyogós-korsó: némelly gollyvás-is, némelly hozfszúnyakú, mások hozfszak, és temérdekek mint a' dorong: ezek-közzől, kik egyenesek, kik horgasak mint az szabllya, ugy-is mint a' kürt. Ezek mind egy-neműek, az színekben zöldek. A' magvok-is külömböz a' többitől; mert ezeknek magvok hozfúkás, hától szélelfebb, elől valamennyire hegyes. A' levele nem-szinte olyan nagy, és zöld, mint a' más-féle töknek, hanem fejéreb. A' virágja is fejer, csillag formára ofzlott.

A' nyakas-tök mivel mind levelébe, mind gyümölcsében gorombább az uborkánál, avagy dinnyénél; azért nem-kéván annyi munkát, és gyenge bajmolódást, mint azok; de több táplálást. Azért a' jól meg-kapált föld-mellett, jó nyugott földet kíván, kivált-képen új-szegést, a' kit jól meg-gyomláltanak. Egy kevesé későbben ültethetni hogy sem mint a' dinnyét, avagy uborkát; csak hogy meg-óltalmazák a' hidegtől, és az napra fordítsák. Es mivel a'

nyakas-

nyakas-tők fel-folly, azért ötet a' sövény mellé ültetsék, vagy pálczákat dugjanak melléje, a' kin felmeheffen.

A' tők-magot meg-áztassák, minek-előtte el-ültetik, egy-étzaka: azok-közzül azt válasszák, a' ki leg-jobb: a' pedig az, a' ki le-szál; a' ki fellyül leveg, el hasítsák. Mikor ültetik, kettőt ültessenek egy-lábnyi veremben. A' vermek pedig, legyenek távul egymástól három, vagy négy-lábnyira. Némellyek, aláfordittyák hegyivel a' magot: de jobbnak ítélem ha fel, vagy oldalaslag, mint a' dinnye-magot. A' ki külömb féle formájú nyakas-tőköt akar nevelni, azt a' magva-által véghez-viheti. Mert az melly mag, a' nyakához közzel vagy on, abból hosszú tőkök nőnek, a' mint az alsókból, de nem-olyan hosszúak mint azokból. A' ki közepiben fekszik, abból kerekdedek; a' ki oldalaslag, abból temérdekebbek, és rövidebbek, a' kik alkalmatosabbak edénnek, akár mit-is benne tartani. Az melly magot meg-akar ember tartani, azt az első növésből vegye, és hadgya az ágán a' tőköt, még dér nem-kezd lenni: az-után szakassza-le, és szárazsáza-meg a' napon, vagy a' füstön, külömben hamar meg-rothad a' magva. Az melly tőköt meg-akarnak enni, arra olyan magot vessenek, a' ki az nyakában-nőtt, és hegyivel fel-ültetsék; mert annál gyengébb, és hosszabb leszen. Mind-azon által, inkább meg-tarttya akár mellyik-is a' formáját, ha olyan formájú tőkből veszik a' magot: a' hosszúból hosszú leszen; a' kerekdedből kerekded, 's a' t.

A' nyakas tőköt Magyar-Országban nem-szokták enni, sőt majd egyéb hasznát sem veszik; hanem,

edényeknek tarttyák, vizet meríteni, egyet-mást benne tartani, és több efféle eszköznek.

CCLIX.

A' több Tökök, a' kik nem fára folyok, hanem *boszson el-nyúlnak* a' földön, egy-néhány félek: kiváltképen az *őreg pereszefek, és kerekdedek*, kiket Matthiulus *Indiai Tököknek* nevez. Ezek-közzül némellyek éppen fejérek; némellyek vereffek, zöld avagy fejér barázdákkal; némellyek zöldek, veres avagy fejér barázdákkal. Mind ezek olly nagyok lesznek, mint a' közép-szerint való saáff, és levelek, virágjok, 's magvok is nem-igen különböz; az levelek őreg széles, csak-nem mint a' lapúnak: az virágjok őreg sárga, a' magvok fejér lapos, egy kevéssé hegyes, mint a' görög-dinnye mag. Efféle őreg kerekded dinnyét szokták a' Magyarok főzni téjben, és más-képen-is, 's ugy enni: egyéb-ként a' kinek fok vagyon, a' sertés marhát-is tarttyák télbe vele. Az mint más-féle tökötis, csak ugyan azoknak kedvekért vetnek, a' kik *sárgák, zöldek, tarka-barkák, boszszújár temérdek*: kiket meg-ehetni ugyan, de nem olly jók, mint a' kerekdedek. Ezek sem igen különböznek levelekben, virágokban, magvokban, az fellyebb meg-írt fejér, és veres tökökrül.

CCLX.

Más-féle apró, és különb-külömb formájú tökök vannak, a' kiket inkább ékeiségért, hogy sem mint hafzonért vetnek: ugy-mint a' *koronások, sárga fejér színűek, apró narancs-színű és formájú, lemonia formájú, körtevély és alma formájú*: kiket a' pólczra raknak, és két-éztendeig-is el-állanak; ezek a' fára-is, sövényre-is fel-fölynak. A' tök igen szereti a' vizet, kirül azt írják, hogy ha egy edényben vizet tesznek alája,

öt's

öt 's hat újnyira egy nap utánna-nő. Azért ha igen száraz idő jár, nem-árt egy fazékba vizet tenni, és egy darabb ruhácskát belé, hogy az-által, le-szivárkozzék a' víz a' gyökerére: az mint oda-fel a' dinnyétől, és uborkáról írtam.

Ha az közönséges tőknek nyers levelével meg-kenik a' lóvat, nem-bánttyák a' legyek, és böglyök. Hasonló-képen ha az gyermek-ágyas Afzfonyok, emlőjököt meg-kenik vele, él-szárasttya tejeket. Ha a' tők-virágnak olaját veszik, és azt alkalmas ideig a' napon tarttyák, ha aval meg-kenik, a' vesének fájdalmát el-veszi: és a' fő fájt-is, a' ki az hévségtől származik, fő képen a' hideg-lelésben. Az forró hideg-lelésben, hatalmas orvosság mind az hévségnek, mind a' szomjúságnak el-oltására, és az meg-keményedett hasznak meg-lágyítására a' tőknek leve: mellyet új fazékban, fojtott pecsenye módgyára viz-nélkül főznek, 's abból ki-facarnak, 's úgy íszizák.

A' nyakas-tőköt, akár mi-némű formában nevelhetni, és ahoz alkalmaztattya magát: hasonló-képen az mit reá-írnak, mikor még fiatal, szépen meg-tetzik az-után rajta.

Pisum Borsó, avagy *büvelkes-borsó*. Itten nem-szóllok afféle borsórá, a' kit az szántó-földeken szoktak vetni: hanem, csak a' kit kertben ültetnek, hogy idején hüvelykes borsója legyen a' kertésznek; és aval újságúl kedveskedgyék Urának. Ez illyen borsó egy-néhány-féle; úgy-mint, *kétszer érő borsó: bejatlán-borsó: fejer öreg, 's apró borsó: zöld-borsó, verbemreges fejerrel pettyegedett borsó, fekese borsó, bokros-borsó*. Efféle idején érő borsó, jó meg-kapált földet kíván,
T t ; és jól

CCLXI.

és jól el-készítettett, nyugottat. Ennek vetésében, igen reá-kell az Hóldnak forgására vigyázni; mert alig találkozik egy kerti vetemény, a' ki inkább az hóldhoz tartana, mint a' borsó. Azért, nem-kell ötet új-hóldra vetni, kivált-képen az első-fertályon: mert fokot virágzik, de kevés gyümölcsöt hoz, fő-képen ha igen ziros földben vetik; hanem hóld-tólte-után mindgyarást, avagy az utolsó fertályon, egy kevesé elébb az újságnál, két vagy három-nappal. Közönségesen azon mesterkednek, hogy Martiusban, az az, Böjt-más hóban, a' Kántor-előtt két-nappal, avagy utánna két-nappal vésék, avagy leg-fellyebb, Böjt-negyedik Vasárnapra: ha az időnek kemény volta engedi. Mert az borsó gyenge állat, és hamar meg-veszi a' hideg; azért, ha ki idejében vét, meg-óltalmazza. Arra-is kell vigyázni, hogy jól bé-fedésék a' földel, és jobb gyökeret verheffen. Némellyek azt ítólik, hogy leg-jobb Nagy-Pénteken borsót vetni; némellyek pedig erre nem-fokat tartanak, csak hogy Nagy-hétben vethesék-el. Ez leg-inkább értetik az mezei-borsórúl.

CCLXII. A' borsó közép-szerű földet kíván, nem-igen zirosat; leg-jobban terem ott, a' hó ez-előtt répa volt; ha pedig a' föld igen sovány volna, ló ganét hordhatnak reá, ki-után meg-szánthattják, s' bé-vethetik: de elsőben meg-kell áztatni, hogy ki-csírás-zék, és ugy hamarébb ki-nő. Sőt ha ki azt akarja, hogy hamarébb meg-főjjön a borsó, minek-előtte el-veti, áztassa-meg egy étszaka ganéjos vízben, és vesse a' mint oda-fel meg-mondám, az hóldnak utolsó fertályán.

A' ki

A' ki azt akarja, hogy idején hüvelykes borsója legyen kertében, cselekedgye azt, a' mint oda fel a' több veteményekről-is meg-írtam: és cünállyon vermet, vagy jó mély barázdát, és azt alól meleg ló gánéval meg-töltsé; az-után jó földet reá, 's abban vesse a' kétfzer-érő borsót Februariusnak végén, vagy Martiusnak elein de jól meg-óltalmazza a' hidegtől, 's idején hüvelykes borsója leszen.

Ha az hüvelykes borsó ki-nő, nem-kell mind-gyárt ágakat melléje dugni: mert a' verő-fént, a' kit ő igen szeret, ellenzi; és így, nem-csak növésében, de gyümölcsözésében-is akadályt teszen. Azért várakozni-kell, még valamennyire fel-huzalkodik, és eszibe veszi ember, hogy magát fel akarja aggasztani, 's akkor dugjon ágakatt melléje, mentül fellebb ágaskodik reá, annál virganczabban nő, 's hamarébb-is virágzik.

A' borsó nem-minden esztendőben egy-aránt terem; mert néha a' földtől, néha az időtől, néha a' magtól el-fajzik: azért a' magnak való borsót-is meg-válogattyák. Elsőben a' hüvelykes kerti-borsó, ki-nek kívül a' hüvelyke egyenes, és sima, azt nem-javallyák vetni való magnak: hanem csak azt, a' ki kívül-is meg-tetfzik, hogy el-van egy-mástól választva, és az hüvelykek egyenetlen. Némellyek, ugyan szemenként szedik a' jóvát a' borsónak, a' kit el-akarnak vetni. Némellyek pedig a' férges, avagy mucsás borsót-is ki-hánnyák: de mások azt ítélik, hogy afféle borsó, az kit az muskák meg-fürtak, jobb vólna a' vetésre, és noha likas-is, de jól ki-kél: mivel efféle férgek, közönségesen a' jóvát válogattyák a' magnak.

▲ Bor-

CCLXIII.

CCLXIV.

A' Borsót, mihent meg-érik, a' hóldnak útolsó fertályán, avagy az változásban mindgyárt ki-kell az földből venni, nem-kaszálni, vagy aratni: mert hamar ki-húll az hüvelykéből, mikor ez meg-szárad; kivált-képen ha valami eső jön reá, a' ki után megdagad, 's annál-inkább ki-húll. A' borsót, minek-előtte el-vetik, ha ki-hadgyák egy kevesé csírázni, hamarabb ki-kél. A' ki azt akarja, hogy két, három, 's négy óra-alatt ki-keljen a' borsó, bab, dinnye, tök, uborka, 's a' t. tegye a' magot meleg olajba, hadgya abban kilencz-napig; az-után vegye-ki, szárazítsa meg, és mikor evel az mesterséggel kedveskedni akar, ültesse jó földben; egy 's két óra-alatt ki-nő zöldesen. De ennek nem-fok hasznát veszi.

CCLXV.

A' ki szorgalmatos akar lenni, egy-néhányszor vethet borsót nyaratfzaka, ugy hogy egész Sz. Mihály napig, mind legyen hüvelykes borsója, a' kit mind az konyhára, 's mind az asztalra adhasson: kivált-képen, *kétszer-érő borsót*, a' kit azért hinnak annak, hogy minek-utánna ki-keletkor el-vetik, és nyárba meg érik, megint el-vethetni; és Sz. Mihály-nap tájban, jó friss hüvelykes borsót hoz. Ez fejer apró borsó. *Hejastlan borsó*, kinek nincsen kemény hárttyájá, hanem gyenge külső hea, kit mind hejastúl nyersen meg-ehetni, két-féle: *fejer verbenyeges*, valamennyire pettyezetett, *őreg is*, *apró is*; ezek inkább mind horgasak. *őreg 's apró fejer kerti borsó*, kinek kemény hárttyája vagon; *zöld borsó* apróbb, a' ki mindenkor meg-tarttya az zöld színét, ha meg-szárad is; igen jó főzni. Ritka ez Magyar-Országba. *Fekete borsó*: ez nem-főzni, nem-is ételre 'való, hanem csak purgatióra, mint az sár-fű mag:

mag: a' ki tizen-kettőt' eszik-meg éhomra belőlle, jól ki-tifztittya a' gyömrát. Azt-is írják felőlle, hogy az egereket el-űzi. Ez-is mindenkor feketén marad. Némelly borsók *bokrossan* nőnek, a' kiket meg-is ehetni: de nem-kapnak igen rajtok. Mind ezeknek az borsóknak bajmólódásokban; nincsen semmi kivált-képen való külömbözés.

Az hüvelykes borsót mind főve, 's mind nyersen eszik: kivált-képen az heatlant, mikor tudnia-illik, még zöld, és szinte meg-nem értt. Hüvelykestül főzik, 's hea nélkül-is: fő-képen mikor tyúk-fiat, húst, halat főznek vele. Tehén-hús lévhen-is íros-vajjal, és apróra vagdalt szalonnával igen jó. Az hüvelykes borsónak, egyéb hasznát az ételnél nem-veszik.

Cicer, Csiséri-borsó. Ez mind állattyanban, magvában, levelében, 's a' t. külömböz a' több borsóktól. Mert magvában nem-szinte gömbölyű, hanem olyan, mint a' Bagolynak a' feje, elől hegyes, hátul temérdekkebb. Azért némellyek Magyarúl, *Bagoly borsónak is* hívják: az belső hea darabos, a' külső avagy hüvelyke, szőrös borzatt: egy avagy kettő vagyon egyyikbe, az szára fás, sok ágai nőnek: de egy térdnyi magasságnál, nem-igen nőnek fellyebb. Ez két-féle: egyyik fejér, másik veres, avagy fekete színű veres. Jó ziros földet szeret, ki-keletkor vetik, mikor az eső esik, avagy nedves a' föld. Igen meg-foványittya az földet, Minek-előtte el-vetik, avagy ültetik, egy nappal elébb, lágy meleg vízben meg-áztassák: és elébb ki-kél, 's nagyobb leszen. Némellyek, hogy öregebb legyen, mind heastül áztatták olyan vízben, a' kiben saletromot olvasztottak-el,

CCLXVI.

Ha ki azt akarja, hogy meg értt cſicſeri borsóját, 's más-féle borsóját meg-ne egyék az úton-járok, és cſintalan iffiak : ōt-nap egy-más után, nap-kelet-elött, olyan vízzel öntözze-meg, kiben vad-uborka, és űröm-magot áztattak ; meg keſeríti ugyan, de ōt-nap alatt megint le-moſſa a' harmat, és eſő. A' cſicſeri-borsót, mikor jól meg-érik, ki-vonnyák, meg-száráztják, 's ki-verik.

CCLXVII. A' cſicſeri borsót nyersen, 's főve-is eſzik, kivált-képen az Olaszok. Főve húſſal, hallal ; de leg-inkább leveſt cſinálnak belőlle, egészen főve. Egészséges étel ez, meg-tőri az emberbe a' követ, és az vízzellett meg-indítja. Felette haſznos az ſzáraz betegség ellen, és a' kiknek a' ſzavok meg-veſzett : noha ſzeleket indít az emberbe, és bújaságot ; azért a' mén-lövaknak-is ōrömeſt adgyák. Az izoptatóknak tejeket neveli : fő-képen ha meg-főzik, és az levit iſzſzák.

CCLXVIII. *Faba, Bab.* A' bab egy-néhány féle : a' ki nem-*fára-folyó*, nem-nő igen magafát : hanem leg-felleyebb két könyöknyit. A' ſzára erőſſebb, hogy ſem mint a' borsónak : nem-hajol a' földre, az ő hüvelyke-is, a' kikben a' bab leſzen, nem-fügnék alá, hanem fel-állanak. Az ilyen babok, némelleyek ōregek hoſzúkáfok, mint a' hüvelykem ; némelleyek közép-ſzerűek ; némelleyek apróbbak. A' ſzinek-is némelleynek *veres* : némelleynek *fejér* : némelleynek *verbenyeges* : némelleynek *fekese* ſzabású. Hoſzúkás közönségesen a' bab ; akár mi-némű ſovány földel-is meg-elégſzik, ſőt inkább terem affélébe, meg-is zirozza azt. Azért némelleyek el-mennek, és az magtalan földet babbal vetik bé : és mikor másodſzor el-virágzott, le-ſzedik a' gyümöl-

mölcsöt, és az ekével meg-fzánttyák, hogy az falmájá a' földbe maradgyon: 's szinte annyit érnek vele, mint ha meg-trágyázták volna. És így, leg inkább kedvelli a' tarlót, a' hól még a' földbe az falma, és akár-mi gazon földet, a' kit nem-munkálódtak; de hól fogytára vessek, nem-kell mélyen a' földbe vetni. Ha kiverik akár hól, szellős helyen tarcsák, ne nedvesen; mert ha egyszer a' nedveséget magához veszi, meg-férfesedik, és úgy ki-eszik a' bélit, hogy az-után nehezen foganszik-meg. A' babot az eső-után szedgyék-le; mert ha igen meg-fzárad, ki-húll a' hüvelykéből, és el-vész.

A' bab még virágzik, szereti az esőt, ha pedig elvirágzott, nem: hanem igen kevés nedveséget. A' babbal igen jó télben a' teheneket, és ökröket hizlalni: de elsőben foós vízzel, avagy folyó vízzel meg-kell nedvesíteni: és az-után meg-főzni. Olasz-Országban, a' lovaknak-is adgyák abrak helyett. A' damaszoknak-is igen jó, de elsőben, őregen meg-kell őrlenni, és vízzel öntözni.

A' bab ember eledelére-is jó, és szükségnek idein meg-őrlik, 's kenyeret csinálnak belőle. Magyar-Országban, nem-igén főzik más-képen, hanem csak friss vízben, és mikor fel-akarják adni, akkor hintik-meg foóval, ezt is közönségesen Bójtbe. Noha más országokban külömben-is főzik: de elsőben egy-néhány nap, meg-kell áztatni lágy meleg vízben, hogy valamennyire ki-csírázzék. Nem-kell pedig szüntelen vízben lenni: hanem két, vagy három-nap, az után le-tölcsék a' vizet de meg-ne hadgyák száradni, hanem nedves legyen mindenkor: meleg helyen tarcsák, és ha-

CCLXIX.

mar ki-kezd csírázni. Ha salétromos vízzel meg-öntözik, hamarébb meg fő. Hasonlót próbálhatni a' borsóval-is. Ha ki ezt magánosan eszi, szeleket indit benne.

A' babnak csudálatos természete vagyon; azt írják felőle, hogy a' Nappal együtt forog, és annak forgásából, az órát-is nap-estig eszébe veheti ember, ha szinte nem-szolgál is a' verő-fény. A' babot ha megtörlik, és a' gyermeknek köldökire kötik, megöli a' gelesztát benne. Ha az bab-szalmát, és a' külső heát hamuvá égetik, és oó hájjal őszsze keverik; az inaknak régi fájdalmát, ha avar kenik, el-veszi. A' közvény ellen-is jó, ha elsőben vízbe meg-főzik, megtörlik, 's oó hájjal őszsze-keverik, és avar kenik. Az veréstől való alutt-vért, és az A'ziszonyok emlőjében származott kelifeket, meg-gyógyítja a' bab-liszt; ha disznó hájjal őszsze-keverik, és flastrom módgyára reakötik. A' bab-liszt, minden-féle mocskot el-veszen az ember testéről, ha avar mossa, még a' verő-fénytől való feketét-is.

CCLXX.

Pbasculus, Török bab, avagy Olasz-bab, avagy Fára folyó bab. Ez-is egy-néhány féle. Némellynek veres virága van, a' *babja szederjes, 's a' t.* kirül az virágos-kert n. cxxxiii. Nagyobbak-is ezek a' többinél: de nem-igen alkalmasok az ételre, mert igen purgállyá az embernek gyomrát. Vannak mások apróbbak, a' kik *fejérek, vereffek, feketék, sárgák, és veres-kékkal, vagy feketével pettyegettek.* Mind ezek közzött, leg-jobbak az ételre, a' kik igen szép fejérek. Vannak igen *aprók-is*, nem-sokkal nagyobbak a' borsónál; csak hogy nem-olyan gömbölyűek. Ezek is
jó

jók az ételre, kik Olasz-Országból nem-régen származtak a' Mi-Országunkba. Az Olasz-bab jó zírós, és meg-munkálodtatott földet kíván; és jó tágas helyt, hogy mind szele, 's mind napja legyen; mert így, több gyümölcsöt hoz, hogy sem mint ha sűrűen egy ágyba vetnék. Effele babok-mellé, hosszú posznákat kell-dugni, hogy fel-folyhassanak reájok. Azért ha erkélyek, avagy lugafok körül vetik: szépen befogják, és árnyékot csinálnak. A' fára folyó babnak levele, hasonló a' fára folyó harang-virágnak leveléhez; csak hogy simább annál, és pázint színű zöldebb: a' virágja pedig, mint a' borsónak, valamennyire kékes.

CCLXXI

Az Olasz-babot mi-nálunk ki-keletkor vetik, hód-fogytára, mint a' borsót: avagy leg-alább, tizenötöd-nap múltván, az újság-után; mert így tenyészöb-bek lesznek, és a' bolhák sem árthatnak annyira nekik, mint ha újságra vetették volna. Mikor ki-kelenek, ha meg-kapálgattyak, és gyomlálgattyák, annál több gyümölcsöt hoznak, és gyengébb leszen a' hejok. Az Olasz bab-is, mint a' többi, ha egy nappal elébb minek-előtte el-vetik, salétromos vízben áztattják; hamaréb meg-fő, és az muskák sem bántják.

Az Olasz-babot egy-néhány-képen főzik, noha Magyar Országban nem-igen kapnak rajta. Elsőben, mikor még gyenge, és a' hüvelykébe vagyon, mind hüvelykestül meg-főzik, mint az hüvelykes borsót melegen. 2. Illyen gyengét hüvelykestül is főzik, és meg-hidegitik; az-után saláta módgyára eszik olajjal, eczettel, sóval. 3. Ugyan ezen hüvelykes babot meg-főrrasztják, és télre be-csinállyák eczetbe, mint az uborkát. Ha száraz, és meg-értt a' bab, egy-né-

hány-képen főzik, az mint erről az szakács-könyvben. De elébb egy-néhány nap meg-kell áztatni, hogy meg-dagadgyon. Saláta módgyára-is hidegen eczet-tel, olajjal, foóval, 's a' t. NB. Az ilyen Olasz-ba-bot, nem-kell foós vízben főzni, avagy még fő, meg-foózni; hanem az-után.

Az igen apró Olasz babot-is e-képen készítik, a' kit egy keveysé későbbben vethetni, hogy az hideg meg-ne vegye; de az-mellé nem-kell pófznákat, vagy veszőt dugni: mert nem-nő igen magosan. Az Olasz-babnak virágja, igen meg-bodittya az embernek agya-veleit: maga pedig szeleket szerez, és nehéz ál-mokat. Ha kit az ló meg-mart, és sebe vagyon; rág-ja-meg jól az Olasz babot, és kösse ugy az sebre, 's meg-gyógyúl. Az Afzfonyok-is kendőzöt csinálnak belőle.

CCLXXII.

Fragaria, Fraga, Epery. Az Epery, noha nem-fzinte a' kerti vetemények-közzé való gyümölcs; ha-nem inkább erdei, és mezei; mert a' Réteken, a' bok-rok-közzött, a' szőlők lábában, az sövény-mellett, eleget talál ember, mind-azon által, ha a' kertben ül-tetik, és kivált-képen való bajmólódással bánnak vele, fokkal nagyobb, és édesfebb leszen: a' ki az embernek hasznos, és egészséges eledele. Jobb volna ugyan, ha az ember olyan gyökeret venne, a' ki immár az előtt-is a' kertbe neveltetett, és szép öreg gyümölcsfe va-gyon: de ha olyat nem-kaphat, csak a' parlag szőlő-ből, avagy a' hól szép öreg levelű gyökeret talál; azt asfa-ki, és ültesse-el ki-keletkor a' kertbe, árnyékos helyen, jól meg-kapált földbe, de ne-igen sűrűen, és ha meg-foganfzik, leg-alább kétszer kapállya-meg: és ha

és ha gyümölcsfe teremne, a' ki le-vonná a' fűvét a' földre, dugjon karocskákat melléje, a' kihez kötözze mint az szőlőt. Ha az fű bé-nőnné, gyomlálya-meg: az hozszan el-nőtt inait-is metéllye-le, 's öregebb leszen, De leg-alább minden második esztendőben el-kell plántálni, fő-képen ha igen sűrű, és jól meg-nő. Az árnyék olyan legyen, hogy ereje-is néha-néha a' verő-fény az eperjet, a' kit ha száradni kezdene, meg-is kell öntözni. Tiszta fejer eperj is leszen, és igen jó édes.

Az Eperjet nyersen szoktuk enni, a' kitől lehet CCLXXIII.
borral nád-mézzel: némellyek czitrom hejat-is aprón metélnek belé. Tortában-is csinálhatni. Egyéb-ként ha eczetebe hányják, igen jó ízt ad neki: és a' kő, 's arena-ellen, hatalmas fő-orvosság; hasonló-képen ha vizét veszik, avagy éget-bort csinálnak belőle. Az Epery kivált-képen hivesít, és a' szomjúságot el-vefzi. Azért a' kinek hea-gyomrok vagyon, és sárral bővelkednek: azoknak igen hasznos. Az mi némű levét ki-facsárnak belőle, igen jó a' fakadékok ellen, kik az embernek orczáján, az májnak hévségétől származnak: a' mint az szemnek homályoságát-is el veszi; és az hévségtől támadott folyásokat-is. A' levele, és gyökere, a' sebek, és kelifek-ellen jó. Az Afzfzonyok havi-fojásit, és vér-haft meg-állit: vízelletet indít: kivált-képen ha borba főzik, 's reggel éhomra iszszák. A' sárgaság ellen-is igen jó.

Az Eperynek ilyen természetű vagyon: hogy noha szüntelen mind kígyók, békák, pókok, és másféle mérges állatok-is rajta csúsznak-másznak: de magához semmi mérget azoktól nem-vonfon.

Elég

Elég eddig, az földi-vetemények gyümölcséről. Ha mi gyümölcs még hátra marad, a' fákról és csemetékről fzedgyük azokat.

XIII. RÉSZ.

Némelly Veteményeknek, Gyökereknek, és Gyümölcsöknek savanyításáról, bé-főzéséről, és csinálásáról.

CCLXXIV. **N**Em szóllok itten a' Veteményeknek, gyökereknek, avagy gyümölcsöknek nád-mézbe, czukorba, avagy mézbe bé-csinálásokról; kiket Licetariumoknak, és Confectumoknak, avagy a' mint az együgyű Magyarok confrejtnek nevezik; hanem, csak szintén azokról, a' kiket tétre bé-főztak savanyítani, avagy főzni, vagy más-képen bé-csinálni.

Czéklat, avagy *Veres-répát*, tétre főztak savanyítani e-képen: végy szép veres, avagy fekete színű veres-répát, a' mennyit akarsz: mosd-meg, hogy a' föld, és saár rajta ne-maradgyon, tedd egy vas-fazékba, főzd-meg, hogy az heját le-hámozhassad a' kezeddél; elébb pedig az öreg levelit le-fzaggassad, de ne a' közép levelit, az a' csutkáját se *messé*-le elébb, minek-előtte meg-főzöd; mert a' víz belé szivárkozik, és ki-vonnyá a' szép veres színét. Némellyek parás hamúban takarják, és ugy sűtik-meg, hogy le-vonhassák a' heát; de ez kéfedelmes. Némellyek, csak ugy teszik az sűtő-kemenczébe: meg-sűtik még meg-lágyúl, hogy le-vonhassák a' heját. Ha szépen meg-tisztítottad az *czéklat*, metéld kerekded szeletekre, jó vékonyan; de ne-hadd így igen fokáig állani.

Az után

Az-után végy tormát, tisztics-meg, felit tórd-meg a' mint szokás; felit metéld apróra szeletenként, hanem temérdek, avagy koczka módra. Az-után végy egy tiszta edényt, a' kiben akarod savanyítani: de ne legyen réz, fő-képen ónatlan. Az-után az edénynek fenekire, hincs mind két-felé tormát, kőményt, anízt ha akarod; fekete kőmény-is igen jó, és meg-törött Coriandert: rakd rendel a' répát reá, és minden egy, avagy két rend-után, hincs-megint tormát, kőményt, 's a' t. a' mint mondám, de ne-felettebb. Ha mind bé-raktad az edényben, tölcs fele bort, fele eczetet reá, de ne- legyen igen erős eczet; mert el-veszi az szép veres színét, és fejérbbe leszen. Az-után nyomtasd-meg egy kevelsé, hogy a' lévben ne-levegjen a' répa: és vigyáz-reá, hogy a' lév mindenkor fellyebb legyen a' répánál.

Ha ki akarja, más fejér répát-is rakhat közibe, és czéklát-is. Hasonló-képen, apró-fejű veres-káposztát, avagy fejér-káposztát; a' ki tömött, metsék elsőben két vagy négy felé, és a' torzáját-is hafítsák-meg. Jobb volna, ha előbb egy kevelsó meleg vízbe megfonnyasztanak: igen szép veres, és jó ízű leszen a' káposzta tulle. Efféle répát, és káposztát, a' súlthöz adgyák saláta gyanánt: avagy akár húshoz, akár halhoz;

Más képen is savanyittyák a' Lengyelek az veres-czéklát: a' melly gyökeret akarnak, azt szorgalmatos-fan meg-tisztittyák, és le-vakarják a' heját; az-után hideg vízbe teszik egy-nap, és szépen meg-móvsák; az után az melly edényben, avagy fazékba akarják főözni, annak fenekére savanyú kovászt tesznek: és rendel rakják fölibe a' répát, még meg-telik az edény.

Ha ki akarja, káposztát-is rakhat köziben: az-után foós vizet töltenek reá, és meg-nyomtattyák. Ennek a' leve meg-savanyúszik, mint a' káposzta-lév, és szinte ugy főznek vele halat; szép piros lesz. Ha kinek tetűzik, húst-is főzhet a' répájával, mint a' Caulirapival. Télbe ezt is vagy a' szobába, vagy a' pinczébe kell tartani, mint a' káposztát hogy meg-ne fadgyon. Ha az levében ki-véfelíz, megint annyi friss vizet tölcs belé, hogy mindenkor teli legyen lével.

Hasonló-képen savanyíthatod-bé, a' czéklának levelit-is: és ugy élhetz vele, mint a' savanyú-káposztával; az levével-is hasonló-képen.

CCLXXVI.

Káposztát, az az, a' Fejes-káposztát egy-néhány-képen savanyíttyák, vagy foózzák-bé, ugy-mint *Egész-szen Hasábofan*, vagy *Apritva*. *Egész-szen* így savanyíttyák: egy átalagot vesznek, avagy hordocskát, a' ki mennyit akar: azt szépen meg-mofsák, és meg forrázzák, mint a' több káposztákra-is így élnek a' hordókkal. Az-után a' fejes-káposztát meg-tisztíttyák, elmetzván a' torzáját, az öreg és temérdek leveleivel együtt, még az gyengébb leveleit nem-éri; ottan a' torzáját kerefstül, vagy egy-néhány szeletekre bemetzik. Az-után a' hordó fenekire, savanyú kovászt tesznek, és rendel rakják fölibe jó keménnyen a' káposzta fejeket, és meg-nyomják; mikor szinte teli a' hordó, a' más fenekit megint reá-verik, és jól bé-cfinállják; az-után a' hordó száján foós vízzel teli töl-tik, 's meg erőssen bé-cfinállják a' száját, és ugy teszik a' pinczébe gantárokra, mint a' borokat. Minden héten egy-néhányszor hentergetik: és így el-áll szépen két esztendeig-is.

Az

Az *Hasábos-káposztát*, egy-néhány képen foózzák-CCLXXVII.
 bé. I. Csak magánosan le-metélvén az öreg leveleit
 (mint ide-felnyebb) mind torzástúl az gyenge levelé-
 ig, az-után két-felé hafittyák, avagy négy-felé: a'
 Magyaroknál közönségesen két felé. A' torzáját pe-
 dig, a' ki benne marad, szeletenként bé-metzik, hogy
 az foó jobban meg-hathassa: az-után a' hordót tiszta
 ki-mofsák, és meg-forrázzák: fellyül valami laskakkal,
 vagy más eszközzel bé-fedik, hogy a' pára jobban
 benne maradhasson; az-után egy kevesé meg-szárad-
 ván, a' fenekit savanyú kovázissal bé-kenik, avagy
 csak ugy tefzik belé, és tiszta rozzal meg hintik, 's
 meg egy-néhány torma gyökeret meg-tisztitanak,
 négy-felé metélik, 's azt-is a' fenekire hintik: jó ke-
 ménnyen marad a' káposzta túlök. Az-után bőven
 foóval ugyan azon fenekit meg-hintik, 's ugy rakják
 jó sűrűen meg-tömven a' káposztát a' hordóban, még
 meg-telik: meg-telvén a' hordó, lágy meleg foós vizet
 töltenek a' káposztára, hogy aval éppen teli legyen.
 Az-után a' hordó-fenékkel, vagy más tiszta deszkával
 bé-fedik, és nagy öreg nehéz kővel meg-nyomtat-
 tyák. Ha az leve ki-folya, fellyül egy-kis csapoc-
 kát csinálnak, és azon alá-csörogattatyák valami edény-
 be, és ismét ha szükség, reá-töltik, és meleg pinczébe
 tarttyák; mert egyéb-ként ha hidegbe leszen, meg-
 nem savanyúszik olly hamar.

Ha ki azt akarja, hogy meg-ne veszfzen az sava-CCLXXVIII.
 nyú-káposzta, és a' leve se nyúlósodgyék, avagy pe-
 nézdedgyék-meg, fúrjon alól egy likacsát a' hordon,
 verjen egy csapot belé, és boczássa egy öreg tekenő-
 be, és szürje jól-meg, 's megint reá-töltse a' káposz-
 tára-

tára. Ezt minden-hólnapban, leg-alább egyfzer cselekedgye.

2. A' Hasábos-káposztát, az aprított káposzta közébe-is rakják, 's a val együtt foózzák-bé: tudnia illik, elsőben az el-készített edényben alól a' fenekén, aprított káposztát töltenek mint egy tenyérnyire, 's azt foóval jól meg-hintik; az-után hasábos-káposztát raknak rendel reá, azt is meg-foózzák: az-után megint aprított káposztát, 's meg foót reá: és mind így rendel, még meg telik az edény. Az meg lévén, deszkát vagy hordó-feneket tesznek fellyül reá, 's jól megnyomtatják: meleg szobába három, vagy négy-hétig tarttyák: az-után a' pinczébe viszik. Ennek is a' hordó fenekit, kovázzal meg-kenik.

CCLXXIX.

Az *Aprított káposztát*, közönségesen így foózzák-bé: a' hordót el-készítik, a' mint oda fellyebb íram; a' fejes káposztát is úgy tisztittyák meg, és két-felé halittyák, a' torzáját-is szeletenként bé-metzik: az-után aprittyák apróra akár csak késsel, és akkor a' torzáját-is ki-vetheti, de ez képedelmes; hanem közönségesen káposzta-metélő széken, avagy deszkán, kinek közepit ki-metzik majd más fél arasznyi szélességre: arra három, vagy hat, vagy kilencs éles vasat, valami régi fegyverből vernek egy-más után: úgy hogy azok közzött, a' vékonyan metélt káposzta aláhúlhasson. Két-felől rámat csinálnak reá, a' ki közzött egy feneketlen láda meheffen, a' kiben rakják a' káposzta fejeket, 's úgy egy kézzel meg-nyomván a' káposztát, a' másikkal a' vasakon vonogattyák a' ládat: így szép apróra metéllődik a' káposzta, kinek alája deszkát tesznek, vagy tiszta lepedőt. A' Németek, még jobb

jobb mesterséggel élnek; mert csak az fecska-metéllő ládába rakják a káposzta fejeket, és egyik kezével elébb-elébb nyomogattya, 's a' másik kezével és a' kazával metéli a' káposztát, mint az fecskát: és olly apróra, valamint akarja. Ugyan ezen ládába metéli szeletenként az veres, és más-féle répát is: de az öregbik újjára vashús csinált hegyes gyűszűt vonfon, hogy el-ne melle az úját; és így, sokkal hamarább apríthat, és szebben.

Ez meg-lévén, a' hordónak fenekit, és az oldalát-is meg-kenik savanyú kovással: az-után foóval meg-hintik. Némellyek kovászt sem tesznek belé, csak szinte (az mint oda-fel meg-írák) rofot hintenek, tormát, foót a' fenekire: az-után töltik reá az aprított káposztát, valami égy, vagy két-sáffal, azt tisztán ki mosott lábbal jól meg-nyomják; avagy tömő fával jól meg-tömik, még leve leszen, és azt a' levét ki-merik valami dézába; az-után megint káposztát töltenek belé, és meg-foózzák, 's meg-nyomják, és a' levét ki-merik. Ezt cselekezik, még szinte megtelik a' hordó. Némellyek kőnént, kaprot, és fenyo magot-is helyen helyen hintenek közibe. Némellyek, hafogatott birs almát-is mind heastúl tesznek egy-néhányat közbe-közbe. Némellyek, szőlő levéllel fedik-bé némelly rendeket, 's megint káposztát nyomnak reá: mikor pedig főzni kell, ki-vetik az szőlő levelet. Némellyek, egy kevés töröt borkövet-is hintenek a' káposzta közibe: felette igen meg-fovanyittya azt. Mikor megtelik a' hordó, és ha elegendő leve nincsen, megint reá töltik a' ki-mert levét; ha ez sem volna elég, más friss vizet töl-

tenek reá, hogy teli- legyen vízzel. Az-után öreg káposzta levelet raknak fellyúl reá, és deszkával, vagy hordó fenékkal bé-fedik: a' ki akarja, ezt-is meg-kenheti savanyú kováfszal. Az-után jól meg-nyomtatják, nehéz kövekkel, és meleg pinczébe tarttyák mindgyárt elein, vagy szobába: ha fellyúl ki-folyna a' leve, ugy cfelekedgyél, mint oda-fellyebb.

CCLX XXI.

Ha ki hamar akarna savanyítani káposztát, hogy mindgyárt főzheffe, avagy újságúl; avagy ha olyan nem-vólna: vegyen savanyú kováfsz, tölcsön meleg vizet reá, áztassa-meg abban, avagy főzze-meg egy kevelsé: az-után szűrje-le azt a' kováfsz vízét, aprítja-meg a' fejes-káposztát, főzze-meg abban a' vízben; és jó savanyú leszen tüle. A' ki idején akarna savanyú káposztát, foósa-bé egy dézába kováfszal, és tarcsa meleg helyen: meg-savanyodik hamar.

Némelly Országokban a' parasztek, elsőben meg-főzik a' hasábos-káposztát; az-után a' földben vermet áfnak, 's abban temetik mind hordóstúl a' káposztát: avagy azt a' vermet zúppal alól, 's környős-környűl meg-rakják, 's abban teszik a' meg-főtt káposztát, keményen egy-más hátára, 's megint bé-fedik szalmával, földet hánnak reá: meg-savanyodik, 's ugy tarttyák.

CCLXXXII.

Uborkát-is egy-néhány képen savanyithatni. Mikor apró uborkát újságúl idején kaphat ember, és azt mindgyárt savanyúan akarná enni: meste el két-felől a' csúcsát, és meste-meg hozattába a' közepit két-felől, vagy mind a' négy-felől; főzze-meg egy kevelsé eczet-be, a' ki nem igen erős, tegyen közibe-is nyers kaport, avagy Olasz-kömént, a' ki még meg-nem értt: foót is vessen belé, és főzze együtt. Ha savanyú az uborka, szed-

szedgye ki a' fazékhúl, hidegitse-meg, és adgya-fel mind kaprostúl. Ha mi meg-marad, el-tarthattya egy kevés ideig ugyan azon eczetes vízben, csak egy kevesé nyomtassa-meg.

2. Ha ki tovább akarná tartani, és nem-olylan hirtelen kívánná, nem-fzükség meg-főzni; hanem rakja rendel az uborkát az edénybe, és minden rend után rakjon nyers-kaport, és hintse-meg sóval, (tehet meg, vagy baraczk levelet-is köziben) az-után tölcson erőtlen eczetet, vagy eczetes vizet reá, és nyomtassa-meg; hamar meg-savanyodik, fő-képen ha egy kevesé meleg helyen tarttya. * Meg is metzheti, az mint oda fel,

3. Nyárra való uborkát, eczet nélkül-is bé-savanyítanak; tudnia-illik, ha elsőben ki-mossák, és egy kevesé meg-fzárasttyák, el-metzik két-felől az csúcsát, és a' közepin egy kevesé két-felől bé-metzik. Az után rendel rakják az edényben, nyers-kaprot köziben, 's meg-is sózzák: savanyú kováfzos vizet csinálnak, 's azt töltik reá lágy melegen, és meleg helyen tarttyák; így hamar meg-savanyodik.

4. Némellyek nyers kaport vesznek, és szőlő le- CCLXXXIII.
velet, avagy baraczk levelet együtt: azt egy hordocskába, avagy fazékba rakják, arra megint uborkát: egy rendel, az-után megint levelet, 's megint uborkát, még meg-telik az edény. Az-után friss vízbe egy kevés sóot vetnek, az mennyit a' tűznél a' fazékba a' húshoz vetnének: azt a' vizet az uborkára töltik, hogy azon fellyül legyen, és kővel meg nyomtattyyák; így négy, vagy öt nap-alatt meg-savanyodik.

5. Más módon-is sózzák: elsőben egy edénybe teszik

teszik az uborkát, meg-öntözik eczettel, egy-nap 's egy-éjel úgy hadgyák; más-nap egy tölgy-fa hordocs-kát vesznek, a' fenekit egy kevés favanyú kovászfal meg kenik; az-után nyers-kaprot, és nyers anis-fűvet, akár Olasz-kaprot rendel raknak a' fenekire: az-után meg egy rend uborkát, 's meg fűvet, az mint fellyebb meg írák, még meg-telik a' hordocska: szőlő levelet is, 's annak gyenge csútkáját is vehetnek hozzá. Az-után foós vizet csinálnak, azt reá-töltik, meg-nyom-tatták, és érni-kezd: úgy hogy három, vagy négy-nap múlván meg-favanyodik. Némellyek, csak egy-nap 's egy éjjel friss vízbe teszik az uborkát, ki-vonfza belőlle az nyers szagot, nem-is tesznek kovászt belé; mert az, meg-nyálafittya.

CCLXXXIV. 6. Franciában így foózzák-bé: elsőben szőlő le-velet raknak a' fenekire, avagy barack levelet, avagy meggy levelet, méh-fűvet, bors-fűvet, és egy kevés Coriandert: de leg-többet nyers-kaprot. Az-után egy rend uborkát, az-után megint fűvet, 's a' t. foós vizet töltenek reá, a' ki se igen foós, se foótalan ne- legyen, mint mikor a' halat meg-foózzák: és efféle foós víz-nélkül, a' ki az uborkán fellyül legyen, nem-hadgyák; mert egyéb-ként meg-vész: meg-is kell nyomtatni, de ne-felette igen.

7. Némellyek egy edénybe teszik, és édes feje- bor seprőt töltenek reá: az edényt jól bé-csinálják.

CCLXXXV. 8. A' ki azt akarja, hogy télre, és csak nem újig, jó favanyú uborkája legyen, evel a' móddal leg-job- ban juthat hozzá. 1. Mikor az uborkát le-szedik, (ha lehet az apraját szedgyék) mossák-ki vízben; de ne-hadgyák sokáig abban; hanem valami ruhára, vagy
tisztá

tízta deszkára rakják, és három-óraig hadgyák az napon meg-száradni. 2. Tölgy-fából csinált hordcskát, úgy készítsék-el, mint a' bornak: ki-forrázzák szépen. Ha fél-akos a' hordó, ahöz egy-fertály tim-soót, az az negyed részit a' fontnak vegyenek: soót pedig hat-szor annyit, és keverjék-össze. 3. Evel a' soóval, és tim-soóval, hintsék-bé jól a' fenekit az általagnak: arra rakjanak meg, baraczk, szőlő-levelet, és nyers-kaport, vagy Olasz-kaport; az-után egy rend uborkát renddel, és jó szoróssan, azt meg-hintsék a' meg-írt soóval; az-után megint kaport, 's levelet, az mint oda-fel, még meg-telik az edény. 4. Mikor mind bé-rakták jó szoróssan, tölcsek teli közép-szerint való eczettel, és csinállyák jól bé a' hordot, hogy a' leve ki-ne folyon, se a' levegő-ég hozzá ne-férhessen: fellyül pedig, hadgyanak egy likat rajta, hogy meg-láthassák, ha teli-e' lével; és ha szükség, minden harmad-nap eczetet tölcse-nek reá. És mikor ki-akarnak venni belőle, ha lehet villával, ne kézzel szedgyék, és alól kezdgyék-el. Ha pedig egyszer meg-kezdik, és meg-nyittyák, tegyenek deszkát fölibe, és nyomtasák-meg egy keveső: de úgy, hogy a' leve, mindenkor az uborkán fellyül legyen. Így egész-esztendeig, eltart az uborka. Ha ki úgy akarja, nyers szőlő csútkáját-is vehet hozzá, szeder-int, és a' kinek van, laurus levelet: igen jól meg-tarttya.

Némellyek fele bort, fele eczetet vesznek; tim-soó-nélkül, valami kevés borsot is tesznek hozzá, 's azt töltik az uborkára, és jól bé-csinállyák a' hordot: hengergetik az-után vagy minden-nap, vagy egy-hét-be egy-néhányszor,

Y y

Az

CCLXXXVI

Az hófzú uborkát-is, mikor még zöld, a' meg-nevezett módra kell-savanyítani, csak hogy azt nem-egézfzen: hanem szeletenként szokták aprítani, és az-után főözni, a' mint elébb.

9. Némellyek, a' leg-apróbb uborkát szedik; az végre egy-hólnappal későbbben vetik ezeknek magvát, hogy sem mint az több uborkának: és mikor ki-kél, az-után két-héttel el-ültetik, és őfzfzel úgy meg-nő, hogy az dér-előtt le-szedhetik. Efféle uborkákat, a' meg-nevezett fűvekkel, ez módon rakják az edényben: és főöt, bor-eczetet töltenek reá annyit, hogy fellyül legyen az uborkán; mert egyéb-ként meg-rothad. Az-után tedd olly helyre, a' ki se hideg, se meleg ne-lygen: hat-hétig ne-bántsd, had álljon. Efféle apró uborkához borsot, szekfűvet, szerecsen-dió virágot, és fa-heat-is tehetz. A' nagyját az uborkának, némellyek meg is hámozzák, 's úgy főözzák-bé.

A' Tököt-is néhant, mikor még gyenge, bé-főözzák: elsőben el-metéllik, és forró vizet töltenek reá, 's úgy hadgyák kin egézf étzaka: az után megint meg-fzárasttyák, és erőfs főös vízben rakják.

CCLXXXVII

A' Salátának öreg torzáját-is, úgy főözzák-bé, mint az uborkát, csak hogy elébb szépen meg-hámozzák. Ha ki akarja, efféle torzát az uborka közzé-is rakhat, avagy magánosan: de eczetet tölcsön reá. Az *Peres fűvet-is*, avagy *Portulacat*. *Tárkont* mikor még gyenge. *Olasz-babot* mind hüvelykestül, azokat-is a' kik gyengék. *Olasz kaport*. *Gyenge csimáját* az sárga répának, mikor szinte virágozni akarna. *Genistának* a' gyenge ágait, gyenge virágjával együtt. *Caperlinek* bimbóit, minek-előtte ki-virágozzanak. A' gyenge
Spár-

Spárgát is hasonló-képen, mint az uborkát. Néme-lyek így-is élnek a' Spárgával, hogy elsőben meg-hin-
tik foóval a' spárgát, és őszsze-rakják, két-napig úgy
tarttyák az árnyekba, hogy által-hassa a' foó: az-után
ha levét eresztet, a' val a' lével meg-öntik, ha elegenden-
dő nedvessége vagon; hól pedig nincsen, foós víz-
zel meg-moósák, és meg-nyomtattyák, hogy a' víz
ki-szivárkozzék belőle; az-után edénybe rakják, és
levet töltenek-reá, kinek két-része eczet, egy része
foós víz: kaport, avagy Olasz kaport tesznek közébe,
és egy kevesé meg-nyomtattyák, hogy fellyül legyen
a' lév rajta.

Archicsókát is foózzhatni-bé, de elsőben félig meg-CCLXXXVIII
kell főzni, és minden leveleit le-kell metélni, csak szin-
tén a' belit-kell meg-hadni; az-után egy tiszta deszkára
kell tenni, hogy meg-hidegüldön, és száradgyon; az-
után meg egy száraz ruhával nyomd-ki, ha mi ned-
vesség benne vagon, tedd az edényben, a' kit hoz-
zá készítettél, hincsd-meg egy kevés foós vízzel,
tégymegint annyi foót hozzá, hogy el-ne olvadhaf-
son, és fellyül- legyen az archicsókán. Ezen fellyül
tölcs két-újnyi magoságra olvasztott vaját reá, hogy
a' levegő-ég hozzá ne-férhessen: mikor meg-fagyott
a' vaj rajta, tedd egy bótba, és fedd jól-bé, hogy az
egerek, és macskák hozzá ne-férhessenek. Mikor főzni
ki-akarsz belőle venni, egy-néhány vízben ki-kell mos-
nod; az-után főznöd és készitened, az mint akarod.

Ezen képen foóshatod bé a' *Spárgát*, a' *zöld bü-
velykes borsót*, hüvelyke-nélkül; a' *gombát*, és *sömörösök-
gombát*. Hozzá láthatsz minden-hólnapba, hogy va-
lami hiba ne legyen benne. Az *Szarvas gombát* is fo-

káig eltarthatod, ha elsőben jó erős borban megfőzöd, foót, borfot, szekfüet téfesz hozzá; vedd ki az után a' tűztől, és a' borból is, tedd egy edényben, tégy foót, borfot, szekfüet, laurus-levelet köziben, tölcs bor-czetet reá, fedd jól-bé; és mikor élni akarsz vele, mosd ki a' foóból, és kézficsd el a' mint akarod.

CCLXXXIX.

Oliva, avagy *Olaj-mag* formára foózhatni az éretlen *szilvát*, *somot*, *köként*, *Égreft*. Végy effele éretlen *szilvát*, *köként*, 's a' t. mikor vereffedni, vagy *kékülni* akar: ha le-szeded, tedd egy napig a' verő-fényre, rakd az után egy edénybe, tölcs foós vizet reá, rakj zöld *Olasz kaport*-is közibe, a' gyenge szárával eggyütt; nem-árt, ha valamennyire apróra metéled-is az *Olasz kapornak* a' szárát: tégy laurus levelet-is közbe-közbe. Az-után jól bé-clínályad az edényt, avagy hordócskát: és hadd állani valami három-hólnapig. Ha élni akarsz vele, és igen foófnak tetfzik, mosd ki a' foóból: és add ugy az asztalhoz, mint az *Olivát*.

Ha igaz *Olaj-magot* akarsz hamar bé-foózni, végy óltatlan mefzet 6. fontott, szépen meg-szítáld, vizet a' mennyi szükség, tölcs reá: hogy olyan hig legyen, mint a' káfa. Ehez tölgy-fa szítált hamút 12. font. tölcs annyi vizet reá, a' mennyi szükség. Ebben az *lévben* tégy 25. font. szép olaj magot, hadd benne 8. óráig, avagy leg-fellyebb tíz óráig: azomban egy-néhányszor egy fácskával meg-forgasd, de meg-ne sértfed. Vedd ki az-után, és mosd meg vízben: és így, öt vagy hatnap, áztasd friss vízben, mellyet gyakran-kell változtatni. Az-után ki-kell venni, és foós vízben tenni, az mellyben *Olasz kaport* apróra metéltek, főztek: és így fazékban, foós vízben tartani.

A' Fejér

A' Fejér *Korontári répás is*, igen szokták a' Németek favanyítani, és két-képen. Elsőben meg-aprityák, tudia-illik a' répát: és szépen meg-hámozzák; az-után egy tenyéryi széles deszkán, vagy findelen középszerint, hat vagy hét, vagy a' mennyit akarnak éles vas, vagy bádok fogakat csinálnak, 's azon a' deszkán vonogattják a' répát: és azok az fogak között alá-húll a' metélt-répa. Azért valami sáfot, vagy más edényt-kell a' deszka-alá tenni: de elsőben, minek-utánna meg-hámozták a' répát, friss vízben kell hánni egy kevés ideig, hogy ki-vonnyaa a' keserűségét: 's az-után kell metélni. Némellyek, az fecska metelő ládán-is metélik, a' mint az veres-répárúl oda-fel; de előbb az egész hámozott répát, azon a' ládán, szeletenként metélik; az-után, meg azon szeleteket rakják a' ládában, 's ugy aprittyák. Az-után egy tiszta hordóba, vagy edénybe rakják: kézzel meg-nyomják, és tömő fával-is valamennyire; de nem-olly igen, mint a' káposztát. Ha meg-telik az edény, tiszta temérdek vásznat teritnek reá, a' mint az edénynek szélessége van: az-után tiszta deszkát fölibe, és valami kővekkal meg-nyomtattják, de nem-felettébb, 's ugy hadgyák két vagy három-nap; az után érni kezd, és tajtékozni, 's ugy-kell friss vizet reá-tölteni és a' tajtékot le-hánni. Ezt pedig, leg-alább minden-hétten egysyer meg-kell tisztítani, és a' tajtékját le hánni, 's friss vizet reá-tölteni, hogy fellyül legyen a' leve: jól meg-favanyodik. Nem-is kell se foó, se kovász hozzá.

2. Még ennél-is apróbban favanyittyák a' répát; azért a' ki azt kívánnya, vagy ilyen aprított répát

vegyen, avagy egészszet: és azt öreg vágó késsel, igen apróra vagdallya, mentül apróbra akarja. A' végre a' Németek, nagy öreg hofszú, és széles vágó késet tartanak, és mind a' két-kezekben egyet egyet vesznek: és neki állanak egy-néhányan egy hofszú asztalon, 's úgy vagdallyák. Az-után úgy csinállyák-bé, mint a' más aprított répát: 's úgy-is bánnak vele. Igen jó étek vacsorára, ha jól meg-zírozzák: jó kövér falonnát, és bárány-húst teliznek köziben.

CCXCI.

Még egy fűtet nem-akartam ki-hadni, a' kit a' Lengyelek Deákul *Urși branca*, Lengyelül *Bars*, Magyarúl *Medve talpnak* neveznek: elég terem a' földök láb-jában, a' réteken, erdőkön, kertekben-is a' fák-alatt, itt mi-nálunk Magyar-Országban. Öreg levelei vannak, mint embernek a' tenyere, el-ösztvá, kinek egy-újnyi temérdek kövér úreges szára, majd két-arafznyi hofszú: nagyon el-terjed néha a' földön. Azt ők igen egész-séges fűnek tattyák, mikor nyers paréj módra főzik a' betegeknek. Egyéb-ként Majusban, vagy mikor nagy a' levele, és még kóróban nem-ment, akkor szaggat-tyák-le a' leveleit, és a' Napon meg-száraszttyák. Né-melleyek, nagy öreg koszorúba kötik, úgy függesztik-fel, hogy meg-száradgyon: 's úgy tarttyák *szárazon*. Az-után mikor élni akarnak vele, meg-savanyittyák: olyan lesz a' leve, mint a' káposzta lév, vagy kezfőcze. Azért búza-korpát vesznek, abból élesztőt csinálnak, 's a'val egy cserép fazékba, lassú tűznél, meg-főzik a' fűtet két vagy három óráig, vagy tovább-is: és így, fél-melegen töltik mind kovászostúl egy fa-edényben, és bé-fedik: három-nap alatt meg-kél, vagy savanyodik. Ha ki akarja, fél-meleg vizet tölt-reá, avagy lőrét, az az csigert, avagy bort-is,

Evel

CCXCII.

Evel a' czibetével, ugy élnek a' Lengyelek, mint mi-nálunk a' káposzta-lével: és a' mit ebbn főznek; abban-is meg főzhetnek. Azon-kivül, vagy csak magánosan főzik ezt a' levet, a' füve-nélkül, fejéren tikmanyat vervén belé: vagy téj-felt töltvén. Hasonlóképen főzhetni, ha apróra meg vagdallyák a' levelit, és leveft csinálnak belőle. Ennek-felette, hússal főzhetni, kivált-képen velős-csontal, tehén hússal, bárányhússal, disznó-hússal, szalonnával: akár fejéren, 's akár nem. Ismét tyúkot, lúdat, borjú-bélt, lábat, heringet, csikot, más-féle friss, és száraz halat, gombát, és többeket főzhetni vele. Az ki útra akarja magával vinni, törjék-meg a' fűvét, és keverjék őszfe a' kovászfzal, sűsék-meg, és ugy el-viheti. Mikor pedig élni-akar vele, estve tölcson arra a' kenyérre lágy meleg vizet reggelig: így meg-kél, és élhet vele. Ha azt akarja, hogy zöld legyen a' lév, törje-meg azt a' fűvet, és tölcse a' főtt lévben.

Ezeken-kivül ha ki más-fűveket, gyökereket, vagy gyümölcsöket akarna bé-sózni, vagy savanyítani: az fellyül meg-írt módokkal bánhatik velek. Az éretlen lemoniát, narancsot, 's azoknak virágjait, sóos vízben sózták bé-csinálni. Itt akartam írni, miképen kell jó Mustárt csinálni, az mint oda-fel n. clvii. meg-írtam; de azt az Sakács könyvre hadtam.

XIV. RÉSZ.

Az Vetemények ellenségi-ellen való
Orvosságok.

AZ Veteményeknek, minek előtte tellyesféggel meg-érnének, sok ellenségek vagyoni: a' kik által meg-

CCXCIII.

meg-vefznek, hogy hafznokat nem-veheti az ember; és elsöben az Égi háborúk, felette igen háborgattyák öket: ugy-mint, *kö-esö, hideg, meleg, zápor-esö, dér, ragya, úzög*, és egyéb efféle levegö-égbül származott alkalmatlanságok; kikrül most én itt nem-fzöllok. Mert azoknak, az Isten orvofságok, kiket könnyen el veheti rolunk, ha Istenek életünkel, töredelmes fziivel esedezünk ö Sz. Felségének; noha sok hamis; és Isten-ellen való babonaságokkal, varásláfokkal, ördöngöfségekkel-is akarják orvoslani a' kertészek, és egyéb bú-bájos emberek: kiket némelly könyvekben imitt-amott fel-találnak, és az Sátán tanítványitúl tanúlták. De efféle ördögi, és a' természet-ellen való orvofságokkal, nem-hogy hafználának: de inkább nagyobb kárt tesznek, mind a' magok lelkének; 's mind a' veteményeknek. Nem-möndom azt, hogy ezek-ellen nem-találatnak Istenes, és az Anya-szent-egyháztúl bé-vett orvofságok; (fö-képen ha azok az Égi-háborúk, valami boszorkányok-által támadnának) ugy-mint az Exorcismusok, az szentelt harangoknak meg-vonyáfi, Spanyór-Kereszt, és más több efféle Sz. Ereklék: az kik-által, szemünkel láttyúk, hogy az Égi-háborúk meg-csillapittatnak, és el úzetnek; hogy ne-árthaffanak. Találatnak ugyan, természet-szerint való orvofságok-is, némelly levegö-égbül származott alkalmatlanságok ellen-is; de igen ritkák, fö-képen a' kiknek titkos ökai vannak, és a' Csillagoknak, 's Planetáknak kivált-képen való egybe foglaláfoktúl származnak.

CCXCIV.

A' *Dérrül* azt írják, hogy mikor vefzi efzébe az ember, hogy dér akar lenni; imitt-amott a' kertben,
rakjon-

rak jön-őszfe egy-néhány szalma-kévécskéket, avagy száraz-füeket, akár apró ágakat, és gyúítsa-meg, hogy a' fűste el széledgyen a' kertben: nem-árthat a' dér a' fűst miatt. Hasonló-képen szokták az el-metzett venyikéket meg-gyújtani, és a' fűstít a' több szőlőre bocsáttyák: azt tartván felőle, hogy a' dér az-után meg-nem veszi az sőlőt, ezt pedig ki-keletkor cselekefzik.

A' Ragya felől-is, (a' ki igen meg-vesztegeti a' fűveknek's virágoknak leveleket, virágjokat, gyümölcsöket) azt írják: hogy ha ökor szarvát, ló ganéjal-eggyütt meg-gyújtanak, és annak fűste szerte-szélllyel el-lepi a' kertet; meg-tisztítja az eget, és nem-árthat a' ragya a' veteményeknek. Ez pedig kivált-képen történik Sz. Margit, és Sz. Jakab-nap tájba, mikor a' Nap sűt, akkor esik cseppenként, mint az igen apró eső, a' ki felette ártalmas még a' szőlőnek, komlónak, és más gyümölcsöknek-is; mert mikor a' Nap-súgári efféle cseppekre szolgálnak, ki-vonják azt a' tenyősző nedveséget, és élesztő párát, és csak szinte az erős, száraz materia marad: a' ki ha az levelekre, virágokra, és gyümölcsökre esik, el-sűti azokat, és tellyességgel meg-émészi; hanem ha mindgyárt, valami nagy zápor-eső le-mossa a' ragyát. Más veszedelmek is vagon, a' kit hasonló-képen ragyának, avagy úszógnek hinnak, és eszében sem veszi ember: hanem, mikor immár meg-lelt; tudnia-illik, mikor csendes időben a' nap szolgál, és tiszta étszakán, valami vékony, és száraztó nedveség a' gyenge, és fiatal fűvekre szál: azokat meg-rágja, meg-égeti, és ki-sűti. De efféle Égi-háború ellen való orvosságokrúl, itt nem-akarok derekafan szólnani; hanem csak az

állatokról, és csúszó-mászó férgekről: kik az veteményeknek, virágoknak, fáknak igen nagy ellenségek, úgy-mint:

CCXCV.

Az *Vakandok*, felette nagy kárt teszen az veteményeknek, és virágoknak; mert a' földet ki-turja, és így, noha meg-nem rágja a' gyökereket, de a' földet, az kinek nedvessége által élnek, el-vonfsza alólok, 's körüllóttek: azon kívül, az egereknek likat csinál, a' kik az gyökerekhez férheffenek: és meg-rágják, 's meg efszik azokat. A' kik ellen, még a' Régiék-is sok orvosságokat próbáltak. Elsőben *Csüda fát*, (kit a' Deákok *Rioinus*-nak neveznek,) ültet-tenek, avagy magúl vetettenek imitt-amott a' kertben, azt tartván: hogy a' hólaz terem, meg-nem marad a' Vakandok. Sőt ha a' levelit, a' vakandok likába dugják, ki-szalad onnét. De ezt sokan próbálták mostani időben, és semmit sem használt. Hasonlót írnak a' *Pápa-fürül*, de ennek-is szinte annyi ereje vagyon. Némellyek a' *bodzának* gyenge ágait, *füstös bering fejet* dugtak a' likokban: avagy *golobifócskákat* csináltak *kender magból*, és *fog bagymát*, *veres bagymát* dugtanak apró likacskákban, vakandok likakörül: úgy akarták ki-űzni. Vóltanak a' kik meg-főzték a' *fog-bagymát*, és annak vizét töltötték a' vakandok turásában. Mások *füsttel* kergetik őket: egy dió hejat vesznek, azt meg-töltik polyvával, kénkövel, szurokkal, és meg-gyújtják, 's úgy dugják a' likba: hogy a' füsttül vagy meg hal; vagy ki-megyen. A' *kanóttal-is* úgy élnek: de a' több likakat bé dugják, hogy viszfá ne-jöheffen a' füst; hanem jól bé-szolgályon. Evel talám valamit végezhet az ember, ha meg-

megprobállya. A' büdös *Rák is*, kit a' folyó-vízben fognak, és a' likban tesznek: keveffet használ. Hanem azt inkább jóvallyák, hogy ki-keletkor Martiusban, mikor a' bújaság farkallya a' vakandokokat, akkor fogjanak egy eleven vakandokot, azt tegyék két-arasznyi vas, vagy mázos cserép fazékba, áfsák-el estve felé a' föld-fzincéig a' földbe: étszaka meg-halván a' több vakandakok czinczogását a' vakondaknak, mind oda-fútnak, belé-esnek a' fazékba, 's oda-maradnak.

Mind-azon által, a' többinél leg-jobbnak ítélem ezt, hogy a' kertész, mikor új, és friss vakandok túrást lát, (fő-képen mikor munkálodik rajta, és mozog a' föld) vegyen egy ásót, vagy kapát keziben, és lassan-lassan mennyen oda, és várokozzék nagy csendességgel, és mikor láttya, hogy mozog a' dombocska, hirtelen üffe-bé a' lapátot a' földbe; mind földestül ki-vetheti a' vakandakot, 's meg-foghattya. De ugy mennyen, 's állyon, hogy a' szél a' vakandoktól reá-fújon, az az, a' szél-ellenébe. Örömezt túrják pedig a' földet reggel, egy kevesé Nap-kelet előtt, csak-nem nyólcz óráig: és estve, nap nyugot előtt egy kevesé. Ismét az eső-előtt, és az eső után mindgyárt, mikor a' gelesztákat vadászfák; az kik kedves eledelek. De reá-kell vigyázni, hogy se járással, se állással valami zördülést ne csinállyon ember; mert igen jól hall, és mindgyárt vagy el-megyén, 's más-felé túr; vagy meg-vonnya jó ideig magát, 's halgat: de ugy-is meg-kell várni, 's megint túrni kezd. Némellyek a' lapáttal, vagy öreg bottal kétszer, háromszor, meg-ütik az új túrást, 's így meg-ölik aval az vakandakot, vagy meg-bódittyák, és ki-vetik.

CCXCVI.

Ha lábbal keményen bé-nyomják a' földet, a' vakandok turáson, és ha más lika nincsen, megint ki-jön azon a' likon, 's meg-foghatni.

CCXCVII.

Némellyek azt ítélik, hogy leg-kõnnyebben kikergetik a' vakandokot a' kertbõl ha három vagy négy helyen, avagy a' mennyi szükség, a' kertnek nagyságához-képeft, fertályós általagot ásnak-el a' földben, az oknájáig, hogy erőffen álljon benne, és ne-mozogjon; az-után egy hoszfú fával, mint-egy mozar-tõrõvel, verjék a' hordocskának fenekit, hogy zõrõgjön: ez a' hang meszfze által-hattya a' földet, a' kitûl igen félnek a' vakandokok, és meszfze el-fútnak. Télbe, vagy mikor az ár-víz bé-megy a' kertben, akár az rétekre: akkor az vakandokok fellyûl laknak a' túráfokban; azt ha el-hányod, meg-õlheted õket. Ki-keletkor pedig idején, a' hól nagy halmot látsz, kit a' vakandokok túrtanak, el-hidd hogy ott van a' fészkek: és ha azt el-hányod, mind fiastûl ott leled. A' Cámphor szagát-is nem-szenvedhetik, mint a' fog hagymának, és vereshagymának: de ezeket apróra-kell metélni, 's ugy a' likokban tenni.

CCXCVIII.

Két-féle az *Egér*, a' ki kárt tesz a' gyökerekben. Eggyik házi: máfik kerti, avagy mezei. Az házinak szeme, fûle, farka hoszfzabb, és valamenyire nagyobb a' kertnél: ennek pedig mind teste, szeme, fûle kifsebb, és a' farka kurtább, némellyek nagyobbak-is; de a' farkok kurtább. Az házi egeret némellyek a' Régiek-kõzzûl, effele mesterséggel vettették-el: Téftát csináltak lisztbûl, és meg-tõrõtt fekete hunyort keverték kõzibe: 's azt hinteggették-el imitt-amott. 2. Vad-uborkának magvát, fekete-hunyort,

hunyort, és saár-tökököt meg-törtenek, liszttel őszsze-keverték, 's abbúl tésztaát csináltak, 's azt hánták nekik. 3. Tölgy fábúl égetett hamut tettek a' likokba, kiket ha az hamu meg-ér, meg koszosodnak, és meg hálnak tüle. 4. Vas port keverték a' kovázközzé: a' ki azt meg-kosztolta, meg hólt tüle. 5. Szeder-innek gyökerét, írós-vajat, kenyér-bélt, fajtót őszsze-keverték: avarl étették az egereket. 6. Fűstöt csináltak Gáliczköbül, fekete-gyopárbül, petresellyemnek, és fekete-köménynek magvábül: és avarl kergették-ki őket. 7. Ha egy eleven egeret kaphattak, annak a' fejrül le-nyúzták a' bőrit, 's ugy bocsátották-el a' többi közzé: a' kik féltvén bőróket, mind el-szaladtak önnét. 8. Egy eleven egernek, vagy Patkánynak (tisztetésséggel mondván) bé-varrották az al-felit, kibén az eledel meg-rekett, és megdühösödött, az a' többit-is mind ki-kergette, 's maga-is utánnok-ment, és a' többivel megdühösödvén, meg-hólt. Ez próbált dolog. 9. Hasonló képen, ha egy egeret meg-herélnek, és a' többi közzé bocsáttyák: mind el-úzi őket. 10. Arsenicumot, Arany-glétet, és Mercuriumot, keverd-őszsze: mészle egy darab bőrt az szalonnárül, szegezd valami deszkára, hincsd-meg ezekkel, és tedd eleikbe; a' ki benne eszik, meg-hal tülle. 11. Ha az egernek, vagy Patkánnak csengettyút kötnek a' nyakára, és a' többihez bocsáttyák: mind el-úzi őket. Ha meg-égetik-is őket, nem-szenvedhetik azt a' büzt. 12. Ha apróra törött iveget, avagy égetlen meszet, avagy égetett gypsust kevernek szalonnával, akár más-féle zírral jól őszsze, 's eleikbe vetik; a' ki abban eszik,

meg-hal tőlle. 13. Főzd-meg a' Tabákat vízbe, 's öntőzzed vele a' helyt, a' hól jární szoktak; és az szurdékba-is, a' hól a' likok lefzen, dugy valami tabák-ágacsakát: el-űzöd őket. Sok más külömb-külobm fele étetőket, és porokat írnak az Authörök, kik meg-ólik a' házi egereket: kirül hogy írjak, máfutt-is adatik alkalmatóság.

CCXCIX.

Hanem az mezei, és kerti egerek-ellen, hogy a' gyökereket meg-ne rágják; elsőben Apuleus azt tanítja: hogy minek-előtte a' magot el-vetik, áztásák-meg tehátn-epében. 2. Jobb hogy Caniculákba szedgyenek búrók-magot, és azt hunyorral, 's tézfával keverjék-ősfzfe: akár vad-uborkának, Belént, avagy Bolondító-fűnek a' magvát; avagy keserű mondolát, fekete-hűnyort, egyikből annyit, mint a' másfkból: tőrd-ősfzfe, kevery lisztet belé olajjal együtt, és dugd a' likokba, a' hová bújnak; mihent meg-efzik, mindgyárt meg-halnak tőle. 3. Ha laurus-fának levelivel, bé-dugják efféle egereknek likokat; mikor ki-akarnak jőnni, ha csak meg-érintik-is fogokkal a' levelet, leg-ottan meg-halnak tőle. 4. Avagy babot főzzenek valami mérges vízbe: és dugják a' likokban. 5. Az minémű eledelt efsznek őrmest, meg-óltott kénesőt, és meg-égetett ólmot, akár hunyort, akár vas-port keverjenek abban. Plinius azt tarttya, hogy ha a' menyétnek, avagy macskának hamuját meg-főzik, és abban áztattyák a' magot, minek-előtte el-vetik; nem-bánttyák az egerek a' gyökereket. Némellyek az egereket egybe-akarván gyűjteni, egy réz-medenczébe olaj-mag seprőt tesznek, és azt az ház-kőzepire teszik étfzakára: hogy
már

már mind oda gyűlnek az egerek. Némellyek két, három, vagy több eleven egeret-is fognak; azokat jó magos-fazékba teszik, és környős környűl, kőrifábúl tüzet raknak, és ha meg-melegszik a' fazék, zibongani, és czinczogni kezdenek a' torkos foglyok: meg-halván azt a' többi, segítségére egyenesen a' tűznek futnak, 's oda-maradnak.

Mind ezeknél jobbnak tartom, ha az ember, egy vagy két jó egerésző macskát szoktat a' kertiben, avagy házában, a' ki szüntelen vadászfőn; mert ha meg-érzik a' macskát, avagy mind el-mennek; avagy inkább ki-nem jönnek a' likokból: hanem ott vesznek. Az menyétet-is, igen jó egerésző állatnak írják lenni.

CCC.

Külömb külömb-féle egér fogókkal-is, el-veztik az egereket: avagy afféle ládácska módgyára csinállyák, mint az Olaszok szokták, a' kiben a' csfalóka deszkán bé-megyén a' piritótt fajtra, avagy szalonára, 's oda csapja magát a' kelepczébe; avagy egy deszkára, erős vas-vezőből csinált csattal, csaptattya a' nyakát. Közönséges az, és a' kertben igen alkalmas, mikor két-deszkát csinálnak összfe, hogy a' felsőt fel-emelhesék: a' közepire pedig vékony sindelecskét, egy vagy két-újnyi szélelet szegeznek, azt tésztával meg-kenik, arra kender-magot hintenek: ezt a' sindelecskét, egy madzagra-kötött fa-peczekkel, a' felső deszkára fel-peczkelik: és arra követ, vagy téglát tesznek; úgy hogy, mikor az egér meg-érinti az sindelecskét, hogy egyék: azomban neki szalad a' peczek, és a' felső deszka oda-lapittya a' nyomorúlt egeret. Joann. Bapt. Ferrar. flor. lib. 3. c. 3. az mezei egereket, számfzeridgyal őli-meg. A' kinek kedve vagyon hozzá, meg-olvashattya, Má-

Máfok, vízbe meritik-el őket. Egy jó mély fazakat, félig meg-töltenek vízzel, arra fellyűl polyvát töltenek, hogy éppen bé-borítsa a' vizet; az fazék karajára egy deszkácskát támasztanak, a' kinn fel-mehessenek az egerek: fel-menvén, meg-láttják a' polyvát, és azt vélvén, hogy ott gabona vagyon, beléugranak: és az eledel helyett, jó italt lennek. 2. Ilyen fazakat vesznek vízzel, annak közepin a' karaját egy keveysé meg vájják mind két-felől, és abban igen gyengén egy gömbölyű fát tesznek, kinek mind a' két végit meg-hegyesítik, hogy a' vájásban bé-férhessen: a' közepit a' hól temérdekebb, téstával bé-kenik, arra kender-magot hintenek, és a' fazékra deszkácskát, vagy lindelt támogatnak, hogy reá-mehessen az egér, mikor pedig a' közepire megyen, hogy ehetsék, megfordúl-alatta a' fa, és a' vízbe-esik az egér. Evel a' két mesterséggel, ha ki az kerti egerek-ellen akar élni; állá-el a' földbe karajáig a' fazakat, hogy az eledelre mehessen az egér. 3. Az fa tangyérrel-is, olyan csalókat csinálnak; két-felől a' karajára tőt, vagy fejetlen fzegecskét vernek, és azt két-fácska közzé-teszik, az végső karajára piritott sajtot, vagy szalonnát dugnak, egy edénybe vizét tesznek-alája, és a' tangyérnek egyik részit egy-keveysé a' padra, vagy lóczára támasztják, hogy a' tangyérre mehessen az egér: és mikor a' végire megyen az eledelre, el fordúl alatta az tangyér, és a' vízbe esik. Ha ki több efféle orvoságot akar az egerek-ellen, talál oda fel-is n. cxxxii.

Némellyek azt írják, hogy meg-vakúlnak az egerek, ha eb-téj füet meg-törnek, téstával, méh-ferrel, borral ószsze-keverik; és eleikbe vetvén, ha abból esznek.

Kigyók.

Kigyók. Csak-nem minden-féle kigyó mérges: CCCL. állat, és némelly fűeket meg-mérgelet: úgy-mint Bódog-Afzszony ágát, az az Szabinát, borostyánt, Olasz-kaport. Futtyák pedig a' Fog-hagymát, tűzet, kőrís-fát, bodza-virágot. Gyakran el-bújik a' fűben, és meg-marja az embert; a' fák alatt-is, a' hól néha az ember nyugodnék, meg-vonsza magát, fő-képen a' mogyoró-fa alatt; a' gyökerek-alatt-is likat csinál, és ott telet nagy ártalmával a' gyökereknek; azért el-kergethetni őtet fűtel, ha Galbanum gyantát, szarvainak, és kecskének szarvait, körmeit, szőrit, gyalog fenyőt, lilium-gyökeret, storax-gyantát, tormát, rutát, régi csipellus-bőrt, avagy talpat a' tűzre téfszefsz, és fűstöt csinálsz belőle. Tehetsz Isópot, büdös-követ avagy kénkövet, tárkont-is hozzá: ha mind ezeket őszsze-töröd, és apró golyobifocskákat csinálsz, azokat egy-más után rakod a' tűzre; ha meg-érzik a' szagát, mind el-mennek előle a' kigyók. Némellyek azt tarttyák, hogy semmi mérges-állat nem-maradhat a' Pomagránát-fa mellett; azért a' csűrbe-is rakhatni, bátorsáknak okáért. Azt-is írják felőle, hogy ha egy fekete gollyának a' tollával meg-ütik: nem-mozdúlhat többé. Az Mogyoró-fárul bizonyos, hogy a' melly részit, abból csinált pálczával meg-ütik, azt meg-nem mozdithattya. Hasonló-képen, ha tölgy-fa levelet hánnak-reá. Több effele orvosságokat találsz oda-fel, a' vetemények hasznai-közzött. Ezen-kivül, ha hi a' földi-tőköt meg-süti, és melegen apróra metélli, nagy szaga leszen; kit ha a' kigyók, varas-békák, és más mérges-állatok meg-érzenek, vagy el-mennek előle; vagy meg-halnak. Igen jó az Udvarokba Pává!

kat, Darvakat, Gólyákat tartani: mert ezeknek csak a' kiáltásoktól-is, el-szaladnak a' kigyók: de nem a' kertben; mert kárt tesznek, fő-képen a' Pávák. A' kőris-fát, felette igen gyűlölik: és ha valakit meg-mart volna-is a' kigyó, facsárja-ki a' kőris-fa leveléből a' levelet, és azt igya-meg borba; vagy ha az hideg-le-lés rajta volna: eczetes vízbe. Az sebre-is tegyen ef-féle levelet.

CCCII.

A' *Varas béka* kárt teszen a' kertbe, nem-csak hogy likat ás az egereknek: de azért-is, hogy az ő mérges vízzelivel (a' kit megszűze el-fecskendez) füleket, gyümölcsöket, szénát és más eledelt, meg-mérgefit nagy veszedelmével mind embernek, 's mind marhának. Sőt még az szájából-is olly mérges nedves-séget ereszt, a' ki ha valamelly gyümölcsre esik, és az ember azt mosatlan, vagy törőletlen meg-eszi: meg-is hal belé. Ezt-is ollyan orvossággal űzhetni-el, mint a' kigyót: kivált-képen földi-tőkkel. Ha az bojtor-ján füet meg-törik, és azt vízbe teszik, 's azt a' vizet töltik az likokban: meg-halnak tüle. Aprilisbe szok-tak igen ki-bújni az varas-békák, a' földből: akkor-kell azért őket egy hegyes-fával által-vernü, és a' sövénybe fel dugni, hogy a' napon meg-száradgyanak, és az-után el-tenni; mert igen jó orvosság a' Pestis-ellen. Hasonló-képen a' kövek-is, a' kiket benne találunk, minden méreg-ellen jó. Két kő leszen a' varas-béká-ban, de nem-mindenikben. Eggyik a' fejibe, avagy inkább a' feje-után fellyül a' nyakába: másik a' hátán, az ágyéka felé. A' ki az fejiben vagyon, feje: a' ki az hátán, feketéllő. A' hól a' kő vagyon, ott meg-hasad a' bőre; a' hól hasadék nincsen, ott kő sincsen.

Ha

Ha ki az követ ki-akarja venni belőle, tegye a' varasbékát a' hangya-fészekbe: egy-néhány nap múlva, leeszik a' húst róla, 's ott találja mind a' követ, mind a' csontját.

Madarak-ellen, kik az kertben mind a' magokban, 's mind a' földben nagy kárt tesznek. Ha az vad fog-hagymát, avagy kertit meg-főzik, és apróra metélik, imitt-amott a' kertben el-hintik, avagy csak nyersen-is: a' melly madár eszik benne, meg-bodúl, és kézzel is meg-foghatni. 2. Ha lapúnak magvát, és tormentilla-fűvet meg-főznek borba, meg-vagdallyák, és más eledellel őszsze-keverik, 's úgy vetik eleikben, fő-képen télbe. 3. Arpa-lízstbűl cfinált kásában, árpát és Belén-fűnek magvát keverjenek: ismét olyan gombát, kitűl az ebek, macskák meghalnak, vagdallyanak belé; 's az madarak eleiben vesék. Efféle el bodúlt madarakat, meg élelzfthetni, ha eczetet töltenek az szájába: meg-is ehetni. 4. Fejér hunyort, valamelly közönséges eledelben a' madaraknak keverjenek, és azt vesék eleikbe: ha ki benne eszik, mindgyárt meg-hal. Hasonló-képen ha fejér auripigmentummal, az az, arany-gléttel, pohánkát vagy kőlelt főznek, 's azt eleikbe vetvén, megeszik: leg-ottan meg-halnak túle. Ezeket az így megétetett madarakat, minden veszedelem-nélkül meg-eheti ember. 5. Meg-nem eszik a' magot a' madarak, ha búzát és fejér-hunyort őszsze-keversz, azt fejérborba meg-főzöd; 's környös környűl el-veted a' kertbe. 6. Ha a' magot főt-ráknak a' levében (de ne legyen foós) meg-áztatod, minek-előtte el-veted; a' mi olyan magbűl nő, annak nem-ártanak a' madarak.

A a a 2

Nem,

Nem-küldömben, ha bor seprőben, és vízben áztattják a' magot. 7. Némelleyek, vagy tíz rákot vesznek, egy edénybe (a' ki teli vízzel) vetik, tíz-napig a' verő-fényen tarttyák: 's a'val a' vízzel, kétszer öntözik-meg a' magot; elsőben, minek-előtte el-vetik: az-után, nyólczad-nap múltván: és efféle magot, nem-csak a' madarak, de még más-féle ártalmas állatok sem bánttyák. Kikről oda fel-is n. XLII. Az íjesztésre, közönségesen valami holt-madarat függesztenek-fel: a' ki az széltől mozgattásék.

CCCIV.

A' *Hernyó is*, a' veteményeknek, virágoknak, fáknak leveleit, fő-képen a' kik gyengék, mind le-efzi. Hogy efféle hernyók ne-teremjenek, meg nyer-heted, ha az fák, és vetemények körül, szurkot, és bűdös-követ gyújtasz-meg, annak a' bűze nem-enge-di, hogy hernyók teremjenek. Ismét, ha az Spanyol viólának a' magvábúl, avagy babjábúl hamut égetsz, és abbúl lúgot csinálsz: 's a'val öntözzöd a' vetemé-nyeket. Ismét ha az kéménybül való korommal ele-gyited a' magokat, és vízzel meg-öntözzöd, hogy egy étfzakán abban maradgyanak, 's más-nap el-veted: azt tarttyák némelleyek, hogy a'val meg-óltalmazzák a' veteményeket, a' hernyótúl. Ismét ha minek-előtte el-vetik a' magokat, fülbe-facfaró fűnek levében áztattják azokat, szabadok a' hernyóktúl: ezt bizo-nyosnak tarttyák. Ismét, ha azok a' vetemények-közzé, kik leg-inkább szenvednek a' hernyóktúl: mentát, cicsferi-borsót, mustár-magot, lendekeket vet-nek. Minek-utánna immár meg éledtek az hernyók úrmót, fül-füvet, és Peszercze fűvet főznek; annak levével öntözzék a' veteményeket, 's el-vesznek a' her-

Hernyók túlok. A' rák természet-szerint való ellensége a' hernyóknak ; azért a' Régiék, imitt-amott a' kertbe, folyó vízből való rákokat fűggesztettek-fel : még a' fákra is, a' kiken a' hernyók vóltanak ; avagy hegyes pálczába vonták. Az rák vízzel, kit a' napra tesznek (a' kirül ide-fellyebb írtam) ha minden nyólczad-nap meg-öntözik, még jól meg-nőnek : igen el-vesztik vele a' hernyókat. Némellyek, szőlő-venyikékből égetnek hamut, 's azt harmad-napig tarttyák a' vízben : és aval a' vízzel öntözik a' veteményeket. Hasonló képen, a' fűge fának hamujából csinálnak lúgot, abban áztattyák a' magot, a' vetés-előtt. Némellyek, fok hernyót főztek-meg kaporral együtt : minek-utánna meg hült a' víz, aval öntözték a' kertet, 's ugy kergették a' fergeket ; de reá-kell vigyázni, hogy az ilyen víz, a' kezire vagy orcájára ne-essék embernek : hasonló-képen, hogy egyet se nyomjon-meg a' testin ; mert mérges, és fakadékot csinál. Némellyek, egy-néhány marok fog-hagyma szárat, vagy fejet gyújtanak-meg, de-nevér ganéjal-eggyütt, 's aval fűstőlük-meg az egész kertet ; avagy a' dió-fán termett gombával : avagy a' kecskének, szarvasnak sarvából, kőrmiből csinált fűsttel : hogy a' szél az veteményekre, és fákra hajthassa a' fűstöt.

Leg-jobb a' hideg eső-után, reggel meg-rázni a' káposztát, avagy fának ágait : mert az étszakai hidegtől, mint egy meg-merevedtek ; így hámarább le-húllanak, és könnyű őket lábbal meg-tapodni. A' ki nem-restelli, minek-előtte meg-fokafodnak, szedgye-le őket minden-nap, az káposzta levelirül, és

ölyve-meg: hamar el-vesznek. Hasonló-képen azokat a leveleket, a kik őszsze-sugorodtak, 's pók-háló vagyon benne, le-kell szedni, és meg-égetni; mert azokban vannak a hernyók tojásai, kik meg-elevenednek ki-keletre. Nem-külömben az annyok is télre, mint-egy bőr-zákokban, és csuklyákban bevonnyák magokat, és imitt-amott a szuglyóban fel-függesztik: hogy ki-keletre ki-bújhassanak. Az fákról, a kiken a hernyók pók-hálóból csináltak magoknak fészket, és télre oda-rekesztik tojásokat: még egy-néhány őszsze-font levelekkel-is be-fedezik: mi-képen, és mikor-kell le-szedni, meg-írtam a Kalendariumban n. 18. 46. 72. 257. télbe Januariusban, Februariusban: és micfodás ollóval, adatik az gyümölcsös kertben-is arról alkalmatosság. Estve-is, mikor a Nap el-enyészik, csinállyanak régi diribdarab ruhácskából füstöt a fa-alatt: mind le-húllanak róla a hernyók. Hogy pedig a fának ne-árt-hassanak, alól a fának tőkéjét fa-olajjal meg-kennyék: avagy mártfanak egy ruhát fa-olajba, 's a val kőszék környül a fát.

Kivált-képen való orvoságnak tartották a Régiek, minden-féle hernyók, és férgek-ellen: mikor valami friss-barány, Juh, vagy ürü-bélt (a kiben még a ganéja-is benne vólt) a földbe egy kevesse be-ástanak, 's fellyül kevés földet hántanak reá azon a helyen, a hól leg-több féreg, avagy hernyó szokott lenni; két-nap alatt mind reá-gyűltenek a hernyók és férgek. Az-után fel-ázták, és vagy máshová ki-vetették: vagy mind férgestül, igen méllyen
bé-ás.

bé-ázták a' földben. Ezt kétszer, háromszor cselekedték: 's ki-vezstették afféle kárt tévő állatokat.

Az *Lepentyű*, vagy *Lependék*, a' hernyóknak CCCVI. nemzője, vagy szülője; tudnia illik, mikor nyárba semmi, avagy igen ritka eső jár: akkor leg bűjnébban teremnek nagy veszedelmére a' káposztának, a' kinek levelire mikor reá-szállanak, ahoz dörgölik tojásokat, kiből hernyók nevelkednek. Ha azért azokat ki-vezsted, ezek sem lesznek. Mivel pedig a' *Lepentyűk* igen szeretik a' káposztát, virágzó Isopot, Gyűzfű-füvet, Fegyver-liliomot, és több ilyen virágokat; a' kikre estve-felé, mikor le-akarnak nyúgodni, sereggel ülnek, és el-alusznak; akkor a' kertész járja-meg a' káposztákat, és efféle virágokat, 's a' hól láttya őket, fogja-meg az szárnyoknál, 's öllye-meg. Így három, vagy négy-nap alatt, mind ki-vezstheti őket.

Az *Csigák* nagy kárt tesznek a' fáokban, és fű-^{CCCVII.}vekben: mert az ő nyálas nedveségek-által, igen el-szárazttyák a' fákat, és fűveket. Teremnek néha olyan apró csigácskák-is, kiknek nincsen házikójók, a' kik igen meg-eszik a' vetemények leveleit: kivált-képen meg-rágnak a' káposzta levelit, az éretlen dinnyét 's uborkát-is, meg-is fúrják, és el-vez. Ezek ellen, friss-olaj seprőléssel, vagy korommal öntözik a' veteményeket: avagy cicséri borsót vetnek köziben, a' ki igen használ az ilyen állatok ellen. Ezen-kivül, a' ki szorgalmas akar lenni, szedgye őket, akkor kivált-képen, mikor nedves étszaka, vagy reggeli harmat, vagy hives idő jár; akkor az eledelre igen ki-jönnek. Hasonló-képen az ősz,

az ösvényekről eszibe veheti, hová bújtanak, és onnét-is ki-ássa.

CCCVIII.

A' *Földi-Gelefszák* barázdákat, és csatornákat fúr-
nak a' föld-alatt, és a' gyökerekre tekerődzenek, 's
aval el-vefztik, és meg-rothaszttyák őket: kivált-
képen a' hól igen ganéjos a' föld; mert ottan leg-
inkább teremnek: azért ezeket meg-kell ölni. Mi-
kor eső esik, 's azt meg-érik efféle gelefszák, a' nap
el-akarván enyészni, akkor igen ki-bújnak a' *likok*-
búl, és leg-hamarább meg-ölhetni: ugy hogy, egy
éltve, egy-néhány százat el-vefzthetni. Kivált-ké-
pen árthatni efféle állatnak, az foós és szagos esz-
közzel, ugy hogy, ha csak meg-illetti-is azt; meg-
sugorodik, és meg-hal. Ha tehén ganébúl csinált
fűtöt ereszsz a' *likok*ban: ki-bújnak. Hasonló-ké-
pen, ki-kergethetni őket: ha kender-magot, és le-
velet vízben meg-főznek, és azt a' vizet öntik *li*-
*kok*ban. Még annál inkább, ha óltatlan-mefzet hév
vízben, és azt töltik belé. De ezt nem az ágyak-
ban, a' hól virágok, és vetemények vannak; hanem
az útakon lévő *likok*ban kell. tölteni: mind an-
nyi *likok*ban tölcs, az mennyit az ágyakon kívül ta-
lálsz. Ha pedig a' fazékbúl, vagy a' virágos edé-
nyekbúl akarod ki-űzni: dugj egy kis fácskát a' *li*-
*ká*ban, és halkan veregesd-meg azon a' részen az ól-
dalát az edénynek: más-felől ki-bújik. Ha száraz
meleg időben álsák-meg a' földet, sereggel találni a'
földön fellyül: a' kiket szedgyék egy fazékba, 's ves-
sék a' tyúkoknak, igen meg-hiznak tőle.

Leg-gonoszszabb, és ártalmasb a' *Fejér-Gelefszák*,
a' ki rövidebb, és temérdekebb a' másíknál; némel-
lyik

lyik *sárga-is*, némellyik *fekete-is*; a' kik a' fiatal virágoknak, palántáknak, és veteményeknek gyenge szárokat el-rágják a' gyökeréig, és ki-vefztik: azért ha veszed eszedbe, hogy efféle vetemények és virágok hervadni, és sárgúlni kezdenek, vájd-ki gyökeréig a' földet gyengén: és fel találod a' torkos-állatot; hogy pedig tovább ne-mázhasson, és árthasson, öld-meg: mert néha, még az árchicsókának-is gyenge szárait el-rágja a' földben, és ki-szárad.

A' *Fülbe-májszó bogár-is* kinek két-ágú farka van, kárt tesz a' fűvekben, és gyökerekben; mert befúrja magát. Ezt ha seregestül akarod fogni, dugj egy ágácskát a' földben, vony abban valami szarvat, vagy dísznő körmet, vagy temérdek nádat, akár csévét, hogy fellyül bé- legyen csinálva, és egy kevesé fellyebb legyen a' föld színnyénél: mind belé-bújnak ezek a' férgek, és meg-ölhetni.

A' *Hangyák*, az ő likas halmokkal, nagy kárt tesznek a' kertekben, réteken, és a' gyümölcsös fában kivált-képen: az veteményeket, virágokat kiszáraztтыák, a' magokat két-felől meg-rágják, hogy meg-ne foganodgyanak. Azért azok-ellen, a' következendő fegyverrel-kell hadakozni, a' Régiek tanácsából. Ha egy néhányat közzülők a' halmoknál meg-égetnek, a' többi el-szaladnak a' bűzitül: noha ez nem-olly bizonyos. Ha a' csigáknak házikókat meg-égetik, és porrá törik storaxal együtt, s azt az ő halmokban, és fészkekben hánnyák, mind el-szaladnak. Hasonló-képen ha fekete gyopárt, és bűdös követ porrá törnek, és azt a' likokban hintik. Ha Lafert (kit Magyarúl és Németül a' Patikákban, CCCIX.

ördög szarnak neveznek) fa-olajjal őszsze-keverfz, és a val öntözöd őket: mind meg-halnak. Nem-kü-lömben ha vad-uborkának, vagy Belén-fűnek gyö-kerébül fűstőlük őket, lafsu tűznél. A' virágoktól, csemetéktül, és veteményektül el-távoznak, ha kör-nyúlóttek fejár, és veres-crétával meg-hinted a' földet. Ha a' keferű babot meg-töröd, vízbe meg-fözöd, vagy tehén-epével, szurokkal: vagy veres-crétát keverfz egybe az szurokkal, ha ezekkel meg-kened a' fának tőkét, nem-mázfél reá a' hangya: ha a' likokba töltd-is, el-vefznek. A' téli zöldnek-is árnyékátül, meg-merevednek. A' nap-után járó virágnak fűvétül, ha veres-crétával, és hamúval e-czetben őszsze-keverik, és a' likokban öntik, meg-halnak. A' hamút, kivált-képen nem-szenvedhetik; azért, hogy a' mézre, és méh-kafra ne-szokjanak: hintsék-meg környös-környül hamúval a' méh-kaft, reá-nem mennek. A' Denevértül-is igen félnek, ki-nek ha csak szárnyát teszik-is a' fézfekbe, ki-nem mérnek jönni; ha az szivét, tellyeséggel el-szalad-nak. Az mint a' Babuknak, Bagolynak szivét sem szenvedhetik. Ha fekete-gyopárt, veres-hagymát őszsze-törnek, és azt hintik az hangyák halmára: el-költöznek önnét. Azt az fűvet, kit eb téjnek hin-nak: Deákül Esula, vel Tithymalus, ha vízbe meg-fözik, és a val öntözik halmokat. Ha fél-font kén-követ, valami cserépben a' tűznél el-olvasztanak: ahoz bor-köbül égetett foót, vagy hamubül, mint-egy három, vagy négy-unciat (egy-uncia, két-latot teszen) jól őszsze-kevernek, még meg-veressedik; az-után vegyék-el a' tűztül, és tölcsék egy vízes desz

deszkára ; minek-utánna' meg-keményyedik , törjék apróra , tegyék egy ivegbe , tölcsenek annyi kút vízest reá , az mennyi elég , hadgyák rajta , még szint veszen : aval a' vízzel öntözzék halmokat , vagy a' fának tőkéjít , 's el-vesznek , avagy nem-árthatnak. Ha felymet fa-olajba áztatnak , vagy mártanak , és aval környül-kötik a' fát : nem-mennek által rajta a' hadgyák ; de ha meg-szárad , meg újjonnan-kell meg-nedvesíteni. Ha cserével (kit a' csávált bőrrül le-faragnak a' Timárok) környül-hintik a' fát , vagy másutt a' hól vannak : meg-halnak tüle.

Az *Saászka* és *Szöeszko* nem-igen különböznek : CCCX. emez kissébb , ama nagyobb. Kárt pedig egy-félet tesznek mind a' kertekben , mind a' réteken ; mert a' fűvet , virágokat meg-emésztk : kivált-képen mikor sokasága van. Ezek-ellen keferű babot , bélen-fűét forralyanak olaj seprőlékkal , és aval öntözzék , 's meg-halnak : ha egy-néhányat meg-égetnek , annak szagátül el-szaladnak a' többi ; vagy meg-bodúlnak. Ha úrmót , hagymát , centauriát , vagy földi epét vízbe meg-főznek , 's aval öntözik , a' fűveket nem-bánttyák.

Spanyól Legyek , avagy kőris-fán termő legyek ; Deakúl *Cantharides* , igen meg-eszik a' fának és fűnek leveleit , meg-is vesztik mérgekkel a' virágokat : az ember testin-is hojagot vonfsznak , kivált képen a' ki az kőris-fán , és fagyal-fán leszen ; nagy szaga van , zöld aranyas : el-vezthetni *Galbanummal* , az az , *Syriai gyantával* ; avagy ha vad-uborkának (a' kit szamár , vagy fecskendező uborkának-is hionnak) gyökerébül , régi tehén ganéjal-együtt , fűstött cfinálnak.

Jobb lesz, ha estve-felé, mikor az fák levelire le-telepednek, le-szedik: és meg-ölik.

CCCXI.

A' *Földi bolbák-is*, felette nagy kárt tesznek a' kertben; mert mind el-veztegetik a' gyenge palántákat, és más fiatal veteményeket: a' virágoknak-is bimbóit, úgy hogy, el-száradnak utánnok. Kiktül, ha meg-akarod óltalmazni ezeket; minek-előtte, az vetemény magokat el-akarod vetni, metéld apróra a' fog-hagymát, tölcs vizet reá, hogy jól meg-lágyúlyon; azt a' vizet tölcs a' magokra, a' kiket meg-akarod óltalmazni: úgy-mint palánta, retek, répa, mustár, és több effele magokra, had állyon egy kevesé rajtok. Az-után tölcs-le, és vesd-el a' magokat, nem-ártnak neki; de reá-vigyáz, hogy a' magok, a' foghagymának enyves nedveségitül, őszfe ne-súlyylenek: nem-is leszen szagok a' fog-hagymátul. Hafznos az-is, ha idején vetik az ilyen magokat: hogy idejebben ki-nőjjön a' szivek, avagy székek. 2. Ha fül-fűnek, avagy fülbe-facfaró fűnek leviben áztatják a' magokat, minek-előtte el-vetik: semmi-féle féreg nem-árthat nekik, mint az előtt-is meg-írtam. 3. Némellyek, fejr-mustárt vetnek az vetemények-közzé, kivált-képen a' palánta-közzé. Ha az retket, és répát elegyítve vetik, azt tartják, hogy nem-árt a' bolha nekik. 4. Ha mikor az föld nevelkedik, olyan vízben kiben czéklát, vagy káposztát főztenek, áztatják a' magokat. 5. Ha az Belénd-fűből ki-facfaró levét, erős bor-eczettel elegyíted, és meg-öntözöd vele a' veteményeket, a' kiken lesznek: meghalnak tüle. Hafonló-képen, ha az úrmót, és más keferű-fűvet vízbe meg-főzöd, és aval hidegen öntözöd.

zöd. Annyit nyerisz a val-is a' vízzel, a' kiben fekete-Coriandert, avagy fekete-köményt áztattál. 6. A' ki efféle bolháktúl, meg-akarja óltalmazni palántáját: minnek-utánna el-vetette, hintse meg az ágyat galamb, és kecske ganéval; vagy inkább tyúknak ganéjával, hamuval, vagy korommal.

A' *Pók-báló-is*, gyakran el-fogja fellyúl, és bé- CCCXII.
borította a' veteményeket, és meg-nyirt ágakat; azért az-ellen nincs jobb, mint-ha gyenge seprűvel le-sepri ember a' hól láttya, és el-tapodgya. Mert igen meg-fojttya a' veteményeket, és el-száradnak utánna.

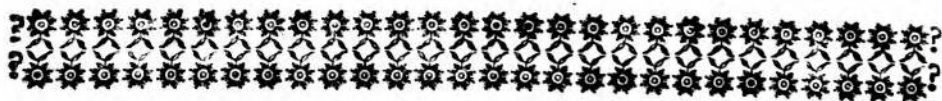
Az *Csere-bogár*, a' fáknak gyenge leveleit, virág-jait igen meg-rágja, és el-vefzi. Sőt a' mint írják; ezeknek ganéjokból-is teremnek a' hernyók. Majus-ban, kivált-képen uralkodnak. Ezeket leg-inkább, a' jó hives eső ronttya-meg. Ha pedig az nem-járna, az szorgalmatos kertész minden-nap dél-tályba, rázza-meg a' fát, a' kin lesznek, és ölyve-meg őket; avagy szedgye-fel, és hánnya a' kácsáknak, igen meg-eszik. Kirúl azt mondgyák, hogy mikor el-vefznek, a' földbe bújnak. Az ide-fel meg-nevezett fűstökkel-is, el-ker-gethetni: a' kikkel más-féle férgeket a' fákrúl.

Az *Szunnyog*, noha nem-teszen igen nagy kárt a' CCCXIII.
veteményekben, virágokban, vagy fáknak: de mind azon-által, igen únalmas, és kedvetlen vendégek azok-nak, a' kik nyárban az estvéli, és reggeli gyönyörűs-eges szellővel és éggel, a' kertbéli sétálásban akarnának élni. A' kertésznek-is igen súlyos szorgos munkájá-ban, ilyen apró állatokkal hadakozni. Azért, kivált-képen azok-ellen, fűsttel-kell harczolni: azt pedig te-hén ganébúl, kénkóbúl, fekete-kömény magbúl, kő-

zónséges kőmény-magbúl, őrmény-gyökérbúl, úrómsz búl, rutábúl csinálhatod. Ismét, Galbanum gyantábúl, babbúl, gáliczköbúl. Ha ki azt akarja, hogy ét-szaka az ágyában, ne-csípdezzék az szúnyogok: mártson két spongiát erős-eczetbe. Egyiket fűggeszfe a' fejihez: másikat a' lábához, nem-szálnak reá. Hasonlóképen, ha nyers, és virágzó-kendert teszen valaki melléje, mikor fekünni akar menni, el-kerülik őtet az szúnyogok: akár vad, akár szelid-kender legyen; ha száraz kendert teszen is az ágyában, nem-mennek reá. Ha valaki magát tőmjénnel, eczettel, olajjal meg-keni is. Ha rutát vízben áztatnak, és aval a' vízzel öntözik a' kertet, vagy házat, meg-halnak tüle. Akár bolha, fűvet vízben főzzenek-meg, 's aval öntözzék.

Én-is ezekkel vetek véget, az veteményes ketről való írásocskámnak: nem-kétlem, hogy találkoznak efféle dongó csípő szúnyogok, a' kik ítéletekkel, éles-nyelvekkel, mardosni fogják ez én munkácskámot. De a' kiknek nem-tetszik (eddig ilyen sem vőlt az Magyar-nyelven) csinállyon jobbat, 's nem-irigylem a' jámbornak. Én a' közönséges jóért igyekeztem munkálodni. Következnék a' Gyümölcsös-ketről való írásom: ha szelenczém, é írem vőlna hozzá: kivel az Könyv-nyomatónak kezit, meg-kenhetném.

HARMADIK KÖNYV GYÜMÖLCSŐS KERT.

I. RÉSZ.

A' Gyümölcsös-Kertnek hasznos
gyönyörűségirül, és annak alkalmas
helyheztetésirül.

A' Gyümölcsös - Kertnek hasznos, és vigasztaló gyönyörűségirül, hogy sok himező, és piper szókkal faragtam a' Kegyes-Olvasót, nem-ítéltem szükségesnek: hanem inkább hivalkadó beszédnek lenni; mivel ezt minden-ember (a' kit az Ur-Isten okossággal, látogatott) nem-csak szemlélheti, de kezivel is tapasztalhattya. Mert mihent a' szomorú, és kegyetlen tének gyászoló ideje el-múlik, legottan ki-keletkor a' meg-keseredett fák az ő gyászruhájokat le-vetvén, a' levelekkel, mint-egy szép zöld drága ruháikkal fel-ékesítettnek eleven zöldellő színek nem-csak az embereknek szemit meg-vidámittyák;

tyák; de még a' meg-lankatt szivet-is meg-vigasztal-lyák. Az-után, a' fehér-liliom, és piros ró'sa színű virágokkal, mint-egy Inneplő tisztes öltözetekkel, az ő kedves tekintetek, és jó illattyok-által, embernek meg-élett fejit erőssítik. Nyárban pedig, mikor a' sűtő verő-fénynek sugári, az egész tagokat éppen el tikkaszttyák, akkor az ő szellőző árnyékjokkal azokat meg-élefitik, és elein-erő gyümölcsökkel hivelítik. Mit írjunk az Ősznek gyönyörűségiről? mikor a' fáknak drága ékességek a' sok külömb féle szép, jó ízű, kedves illatú gyümölcsök, az ő számtalan külömböző szines termetekkel, mint valami kincses drága kövekkel ragyagó násfakkal, szemeit, szivét, meg-vidá-mittyák, és fel ébresztik embernek: úgy hogy, még télben-is a' telelő-gyümölcsök, mind illattyokkal, 's mind ízekkel nagy táplálásokra, és vigasztalásokra vannak az emberi-állatnak.

- II. Kiből nyilván ki-tetfzik a' Gyümölcsös-kertnek haszna: holott ha más eledelből meg-fogyatkoznék-is ember, csak gyümölcsfel-is alkalmas ideig, el-tengethetné életit; a' mint a' szegénység néha, mikor gabonája nem-terem, csak gyümölcsfe teremjen kertiben, még sem tart annyira az éhségtől. Sőt maga az Ur-Isten mikor az emberi nemzetséget alkotá, semmi egyéb eledelt nem-rendele neki az ő ártatlanságában: hanem a' fáknak gyümölcsfeit. *Ex omni ligno Paradisi vescimur.* Mert minek-utánna vétkezék, és az ő becsületitől meg-foztaték, az után mondá neki az Ur-Isten: *In sudore vultus tui vesceris pane tuo:* a' te ábrázatodnak veritékivel eszed a' te kenyeredet. Mint-ha azt mondotta volna: Ez ideig a' kerti gyümölcsökkel

Genes. 3.
v. 2.

Genes. 3.
v. 19.

kel élteél, a' kikhez fáradság-nélkül jutottál; de ezután, véres-veritékkel készítesz magadnak kenyeret, a' kivel tengeted életedet. Ugyan-is a' több eledelket, hogy meg-eheffe ember, sok munkát-kell elébb reájok tölteni; a' gabonát meg-kell aratni, csépelni, őrleni, sütni. Hogy hússal lakhasék, meg-kell az állatot ölni, nyúzni, vagy mellyeszteni, főzni, vagy sütni: és így, a' több eledelkkel-is bajmólódní; de a' gyümölcsöt, mihent meg-érik, csak le-fzakaszfa ember, mindgyárt eheti.

III.
Abbúl-is hafznot hajt a' Gyümölcsös-kert, hogy ha valamelly esztendőben bőven terem a' gyümölcs, azt meg-áztathatni, sok esztendeig el-tarthatni, és szükségnek idején elé-vehetni.

Az talán, ennek a' gyönyörűséges Gyümölcsös kertnek kedvellésétül, és munkájátül, némely éretlen fejú gazdákat el idegenithetné, hogy azt mondgyák: Miért-kell én-nékem, másokért fárodnom: ki-tudgya, ezem-e', vagy soha sem annak a' fának gyümölcsiben, a' kit magam kezeimmel óltanék? De efféléknek, bölcsen meg-felelt hajdan egy Vén Magyar-Országí Ur; kit mikor látta volna egy Fő ember szolgája, hogy maga kezível óltana, meg-szóllá őtet: híszem kevés okoság, ugy-mond, ettül a' Vén Úrtül, hogy maga ólttya a' fát, ki ma vagy hólnap meg-hal; és ki-tudgya, ha eszik e' a' gyümölcsiben, avagy sem. Meg-fajditá az Ur ezt a' dorgálást, és mondá. Ha'lod-e' barátom, ha a' te ageb atyád-is nem-óltotta volna azt a' fát, ki a' te kertedben van, te sem ennél most a' gyümölcsiben. Azért mondgya Virgilius. 15.

In fere Daphni pyros, carpent tua poma nepotes.

Olcs most Daphni körtvöly fákat :

Kirúl maradékok szaka szon almákat.

Nem-kell azért efféle gondolatokkal, a' gyümölcs-óltástúl el-szakasztani a' gazda embernek elméjét.

- IV. Hogy pedig a' gyümölcsös-kertnek hasznát vehesse valaki, meg-kell a' helynek alkalmatóságát, és a' földnek illendő külömbségét választani: kirúl írtam a' Virágos-kertnek 2. Résziben-is, és a' Veteményes-kertnek 1. és 2. Résziben. Itt csak arról intem a' kertészeket, hogy se a' fővenyes, és kővecses föld, nem-alkalmas a' gyümölcs-fáknak; se az agyagos, noha ez még-is alkalmatósabb annál; hanem ha igen agyagos, és kemény volna, mivel így a' fának ártalmára volna, kivált-képen a' hól az eső víz le-nem folyhatna: mert afféle föld, a' meleg és száraz időben igen meg-keményednék, és a' tenyésző eső, a' fának gyökeréhez nem-szivárkozhatnék, hanem csak fellyül levegne; mind-azon által, ha más jobb és alkalmatósabb hely nem-adatnék meg-kellene azt jobbitani, úgy hogy azon a' helyen, a' hová az ember óltványokat akarna ültetni, egy esztendővel elébb jó mély, és széles vermeket ásna, és azt az agyagos földet fővennyel, vagy más földel jól őszfe-elegyitené, és valami kővér földet is avagy meg-rothatt ganéjt is keverne köziben: így a' gyümölcs-fának alkalmatos volna. A' melly timporálás, más földekre-is szolgálhat, mint a' Vetem. kert. 2. Rész. meg írtam.

- V. Vízontag ha a' föld, a' hól gyümölcs-fákat akarnak ültetni, igen fővenyes: száraz időben, a' természet-szerint való nedveségtúl meg-fosztatik, hogy
a' fiatal

a' fiatal fáknak táplálását meg-nem adhattya. Esős időben pedig, úgy el-írfza az eső vizet, hogy a' gyökerek-körül való munkálkodását, véghez nem-viheti. Egyébként, nem-minden fővenyes föld meg-vethető, fő-képen, a' kiben más-féle föld-is vagyon: hanem csak a' sárga poros, foós, fővenyes föld, és a' veres, a' kire nem-kell heában a' munkát tölteni. Ha pedig a' fővenyes, bár más jó földel volna-is elegyítve; de az nem-vólna elegendő, a' gyümölcs-fáknak el-tartására; ezt a' fogyatkozást, az agyag elegyítésivel-kell meg-jobbitani, a' mint oda-fel. Más-féle föld, ha köves-is, de vagyon közbe-közbe ugyan jó-föld-is, az ásásban, vagy kapálásban ki-tisztítassék ha lehet a' kövektől, 's más-földel-is segittesék: és szolgálhat a' fáknak. Emellett, azt-is észre-kell vennünk, hogy efféle köves-föld a' fáknak a' kemény hidegbe inkább szolgálhat, hogy sem mint az agyagos föld; mert ez akkor erőssebben meg-fagy, és jobban meg-hidegszik, hogy sem mint amaz: mivel a' köves-föld, inkább meg-tarthattya melegségit. Noha a' fővenyes-földet, némelly fák, (a' kiknek köves a' magvok, úgy-mint *Baraczk*, *Kajfzi-baraczk*, *Mondola*) nem-olly igen ellenzik, mint az agyagos földet, csak hogy a' nap reájok szolgálhasson.

Hogy pedig tovább-is meg-ismérhesse a' kertész a' földet, ha hafznos, és alkalmas-e' a' gyümölcs-fáknak: vigyázzon elsőben a' régi fákra, ha olyanokat talál a' vidékbe, és tekintse-meg, minémű termetűek azok, ha kicsinyek-e', vagy nagyok; alacsonak-e', vagy magosfak. Mert ha magosfak, és szépen ki-terjedtek, jele az, hogy az a' föld, igen alkalmas a'

gyümölcs-fáknak. Másodszor, ha ilyen vén-fák ott nem-találkoznak, tekintse-meg a' bokrokat, és csemetéket; és ha a' tetejeken friss, és jó temérdek növények jönnek-ki, bizonyos jele az, hogy afféle helyen, haszonnal ültethetni a' fiatalokat. Harmadszor, ha azon a' helyen nagy dió-fák teremnek magoktúl, más fának-is kedves az a' hely. Továbbá, ha abban a' környékben a' Varjak, Hollók, Csókák, és más-féle madarak, örömeit az eke és szántó ember-után járnak: nem-alkalmatlan földnek látszik az a' gyümölcs-fáknak. Egyéb-ként leg-jobb a' fekete föld, csak igen ziros ne-legyen, hanem közép-szerű, se ne-igen nedves. Mert a' nedves helyen termett gyümölcs, víz ízű, hamar meg-rothad, nem-tartós. Kirül oda fel-is írtam a' Virág. kert. 2. Rész. n. xv. xvii.

VII.

A' kertnek helyheztesítéséről-is, bőven találsz azon helyen, n. XXI. XXII. XXIII. és kivált-képen a' fáknak, és gyümölcsös - kertnek. Ott-is meg-mondottam, hogy a' kertnek helyheztesítésiben, leg-inkább a' Tartományoknak alkalmatosságára kell-tekinteni, kihez-képest fordítsa ember a' gyümölcsös kertet-is: úgy hogy, a' mennyire lehet, olyan helyt válasszon, a' kire úgy szolgállyon a' Nap, hogy az ő sugarival, és melegségivel, akadály-nélkül a' fákhöz férkezhessék, és így az ő erejét könnyebben ki-terjeszthesse; mert a' nélkül nem-csak érériben, de még jóságában-is meg-fogyatkozik a' gyümölcs. Emellett, az erős szeleknek, és szélvészeknek, hatalma-alá se vetteffenek a' gyümölcs-fák; mert azok igen károsok nekik, és néha gyökerekből-is ki-tekertetnek. Egyéb-ként a' közép-szerű szél, nem-hogy ártalmas volna, hanem inkább

kább hasznos nekik : mivel a' fen-maradott leveleket le-veri, a' kikben az-után a' férgek fézket ; verhettek volna. A' virágok le-hullását-is segíti, hogy annál kevessebben szüllyenek-őszfe, és benne férgek ne-nevelkedhessenek. Ki-után, a' fák-is több gyümölcsöt tartnak-meg. Hogy pedig felette ne-érje a' szél őket, igen hasznos, hogy azokat a' fákat, a' kik nagyra nőnek, a' szélnek elleniben ültessék, hogy az aprobbaknak, és gyengébbeknek óltalmokra lehessenek.

Azon-kivül, az igen nedves hely sem alkalmas a' gyümölcsös-kerthez, a' mint oda fel-is meg-mondam a' sovány hegy is, avagy domb : mert abban a' fáknak gyökerei meg-rothadnak ; ebben jól nem-nőhetnek, hogy ki-terjeszthessék az ágokat. Leg-jobb azért a' gyümölcsös-kertnek, és fáknak, ha olyan helyt választanak, a' ki egy kevesé dombos, és magosabb, hogy sem mint a' lapály, és egyenes-földön ; nem-csak azért, hogy gyönyörűsegebb, és szebb tekinteti vagy, 's szélesebb-is : hanem azért is, hogy hasznosabbak, és tenyészőbbek a' gyümölcs-fák azon, hogy sem mint egyenes helyen : mivel a' völgybe, és lapály helyen, közzel egy-máshoz állanak ; azért a' magok árnyékával egy-másnak ártanak, a' ki nem-történik a' dombos helyen, a' hól a' fáknak egy része fellyebb-áll, más része alább. Innét vagy, hogy a' szőlők lábjaiban, és a' hegyek-alatt jobban nőnek a' gyümölcs-fák, és jobb gyümölcs is terem, hogy sem mint a' síkmezőben. Jól-lehet a' nagy folyó vizek-mellet, és szigetekben, kiket az ár-víz éppen el-nem fog, avagy ritkán, és kevés ideig, a' föld-is nem-csak ifzapos : kö-

zönségefen szép gyümölcs-fák, és jó gyümölcsök teremnek, mint a' Duna, 's Tisza-mellett, bőven is.

- IX. Az Égnek melly részire fordítsák a' gyümölcsös-kertet? ebben a' kertész szabja magát ahhoz, a' mitt oda fel a' Virágos-kert. 2. Rész. n. XXI. és XXII. írtam. Néha a' föld, fellyül jó és alkalmas, alól pedig kövecses és gyakran foós, keferű, és alkalmatlan, úgy hogy, ha szintén a' fiatal-fákat belé ültetik is, valamég a' jó földben vannak, szép frifek, és jó bújón nőnek; de mihelyt a' gyökerek azt az alkalmatlan földet el-érik, leg-ottan nem csak meg-szűnnek a' növéstül; de az-után fellyül a' tetejek, tellyeséggel meg-kezd veszni: nem is veszi ember eszibe, honnét történik. Ha azért azt eszibe-veszi, avagy meg jobbita, ha lehet a' földet, a' mint oda-fel írtam a' fővenyes-földrül; avagy békét hagyjon neki, és más alkalmatosabb helyt keressen. A' gyümölcsös-kertet ember, vagy magánosan csinálhattya; vagy a' veteményes kerttel-együtt: de úgy, hogy jó tágas helyt hagyjon neki.

II. RÉSZ.

A' Gyümölcs-fáknak magúl vetésekrül,
vagy ültetésekrül, és a' cfemetéjeknek
fel-nevelésekrül.

- X. **M**ivel hogy nem-mindenütt találni vad-fát, a' ki alkalmas volna a' bé-óltásra, *Körtevely, alma,* vagy más-féle fát: és ha szintén találni-is, nem-minden helyen haszonnal áshatni ki, és más-hová ültethetni; azért szükség, hogy a' kertész, más-szorgalmatosággal hozza helyre ezt a' fogyatkozást. Ki-
ben

ben jobb, és hasznosabb módot nem-találhat, mint ha valami bizonyos ágyakat csinál, kiben a' gyümölcs magokat ültetheti, úgy-mint, *alma, körtvély, cserefnye, baraczk*, és más-féle magokat, még alkalmasint meg-nőnnek: hogy az-után, az el-intézet helyre, által-ültethesse. Efféle ágyokat valahová félre, avagy szegletbe, vagy szurdékba csinálja: de úgy, hogy a' Nap az ő sугárral hozzá-férkezhesék, és az öreg szomszéd-fák, arnyékjokkal semmi akadályt ne-teszenek nekik. Az ilyen ágyokat pedig, elsőben jó mélyen kell ásni, és minden koróból, gyökerekből, kőből, és más-féle gyomból ki-tisztítani, hozzátára osztatni, de ne-legyen igen széles, hogy a' gyomlálásban által érhesék félig, s meg-ne tiporják; azokban rendel ültessék a' hejas, és kemény magokat: de ne-elyítsék és zavarják mind egybe, hanem egy félét egy-gyűvé, más-félét-is különben: az *alma magot is* különben, a' *körtvély magot-is* különben: hogy mindeniket a' maga tulajdon természeté-szerint nevelhesék. Mert a' *körtvély fiatalokat*, gyakrabban kell gyomlálni, és kapálni, hogy sem mint az *alma fákat*. Ezeket-is meg-kell válogatni, hogy a' leg jobb gyümölcsökből szedgyék; mert így az ágacska-is, a' kit jövővendőben bele-óltanak, jobb gyümölcsöt nemez, sűrűbben-is ültethetik, hogy ha valamelyik ki-nem kelne, lenne más helyibe: két újnyi mélyen ültessék; a' *kemény magokat* ritkábban-kell ültetni, egy-lábnyra egy-mástól.

Efféle magokat azért-is kell vetni, hogy mikor fel nevednek, és az óltásra alkalmasok lesznek, jobb azokból a' szelid-fákban óltani, hogy sem mint tel-

XI.

tellyességgel vad-fában; mert a' hasonló, inkább alkalmaztattya magát a' hasonlóhoz, hogy sem mint az idegenhez; azért gyümölcs-e is jobb lesz annak, hogy sem mint a' kit vad-fában óltanak.

Mi képen kellefsék ültetni a' gyümölcs-magokat, fő-képen a' kemény öreg magokat, kiket a' Németek köves magoknak neveznek: meg-írtam a' Vetem, kert, 5. Rész. n. XLV.

XII.

Efféle magoknak vetésiben, avagy ültetésiben különböznek az Aurohorok; mert némelyek inkább jóvallyák, hogy őszel ültessék: némelyek ki-keletkor, némelyek mindgyárt tél előtt. Mert ha idején őszel, hamar ki-csírázik, és ki-kél; azért a' télnek sanyargatása (mivel még gyenge) hamar ki-süti; ha ki-keletkor, késén-kél, és kevéset nő; mind-azon által, leg jobbnak tartanám, hogy az apró hejas-magokat, úgy mint *alma*, *körtvély*, *birs-alma* magot őszel, mikor a' fának levele húlni kezd, akkor ültessék, egy kevés nappal hóld-tölte-előtt, a' melly tart Novemberig. A' köves-magokkal pedig úgy bánnyanak, hogy minek-utánna le-ették a' gyümölcsöt a' magrúl, tisztítsák-meg szépen, és meg-szárazsák: de ne a' Napon, a' mint némelyek akarják, hanem valami szellős árnyékos helyen; az-után tegyék egy fazékba, a' ki alól, és oldalaslag meglegyen fűrva, és tölcse-nek jó földet belé, arra reddel rakják a' magokat, hóld-nevelés-ekör; az-után meg földet, 's meg egy rend magot, a' mennyit akar ember, 's tegyék a' pinczébe, avagy áfsák-el egy verembe, de úgy, hogy meg-ne fadgyon télbe. Azért ha kinhadgyák, ló ganéjal bé-kell fedni a' földet, és eget-is kell reá bocsátani, hogy meg-ne penészedgyék: gyak.

gyakran meg-is kell öntözni ha száraz a' föld, eső
vizzel, a' kit mézzel édesítették-meg; de efféle édes,
vagy más szagos vízzel való öntözésről nem-fokat
tartok. Némellyek csak a' pinczébe fővenyben rak-
ják, a' mint oda-fel, renddel, és közönséges vízzel
gyakran öntözik: ha kin-hadgya is ember valami
bóltba, vagy szobába, csak meg-ne fadgyon nem-árt.
Ki-keletkor osztán Martiusban, vagy Aprilisben me-
gint hóld tölte-előtt, ki-kell a' kertbe ültetni, de ne-
igen mélyen: nem-is kell igen meg-nyomni a' földet
körülötte. Némellyek el-mennek, és mikor ki-csi-
rázik, más kissebb edénybe ültetik igen puhán, a'
csirájával fel; a' kit az elébbeni földel meg-töltenek,
's ugy tarttyák nedvesen Aprilis-ig: akkor megint
hóld-nevelkedésre, a' hová akarja ember, el-ültet-
heti, akár a' környül való földel, akár csak ugy gyen-
gén ki-vonnya, hogy a' gyökerecskéit meg-ne sértse,
's még azon esztendőben jó korát nő; ezeket pedig
távul egy-mástúl két-lábnyira ültessék, mélyen há-
rom-újnak széleségire, hogy megint ha meg-nő ki-
áshassák, és máshová ültethessék. Jobb ha elsőben
ezeket a' magokat, és a' kik ki-csiráztak, valami fo-
ványabb földben ültessék, hogy az-után, a' hól álha-
tatoflan maradni-kell, inkább hozzá szokhassanak a'
jó földhöz; mert így három-esztendő múltván, bé-
ölthetni. A' *Duránczai-Barackot*, *Szilvát*, mihelyt
le-eszi ember a' húsát, mindgyárt csak ugy frissen
el-ültethetni: de ugy, hogy hadgyon a' húsában-is
a' mag-körül, és a' szájába ne-vegye a' magot, ha-
nem csak ugy le-metéllye.

XIII.

Minek-utánna az el-ültetett magok ki-kelenek, ha igen sűrűen nőnnének, a' kik alább valók, azokat szép gyengén ki-kell vonni: de ugy, hogy a' szomszéd fácskákat meg ne sértsék, és a' ben-maradott fa jobban nőhessen; mert egyéb-ként, igen nagy akadályt szereznek egy-másnak. És noha első, 's második esztendőben igen meg-ágasodnak-is, mind-azonáltal, inkább jóvallyák, hogy kéffel le-ne metéllyék azokat, hanem békét hadgyanak nekik; mert ha igen idején metélik őket, magossan nőnek ugyan, de erősségekben meg-fogyatkoznak, és kevés hasznót hajtanak: hanem meg kell várni a' harmad-esztendőt (hanem-ha igen szükséges volna) és akkor szép tisztán le-metélhetni az alsó ágacskáit, de ne igen sokat egyszer-s' mind ne-is igen magossan fel. Ha pedig valaki azt akarná, hogy jó magossan nőj-jön a' fácska, csak a' kőrmivel csipdegelje-le az alól ki-vert bimbókat, avagy levelező ágacskákat: hanem a' gyomlálás igen szükséges nekik, hogy semmi öreg fűvet ne-hadgyanak környülők, fő-képen ha immár egy-esztendősök, avagy jól meg-erősödtek, nem-is féltő hogy a' gyommal-együtt ki-vonnyák a' gyökerit a' földből. Nyárban ha igen száraz idő volna, öntözéssel táplállyák: és ha egy-újnyi temet-keksége leszen, más-hová ültethetni, ha bé-nem akarják óltani; de ha bé-akarják, jobb hogy azon helyen hadgyák, 's ott óltsák-bé, mikor alkalmas le-szen arra.

XIV.

A' köves magok nem-olly késedelmesek, mivel ha jó földet találnak magoknak, ugy meg nőnek egy esztendeig, avagy második esztendőre, hogy bizvált által-

által-ültethetni: hanem-ha az óltásnak okáért azon helyen kellene-hadni, a' mint felyebb, a' hól jobban nőnek, hogy sem mint ha más-hová ültetik! Emellett, az ültetésnek *idejire-is* vigyázni-kell; mert a' fiatal *Baraczk*, és *Kajfzi-baraczk* fáknek (mivel sokáig őszel-is mind nőnek) gyengébbek az ágacskái, és nem-alkalmatosfak, hogy tél-előtt által-ültetésék, hanem meg-kell várni a' ki-keletett, és addig meg-erősödnek, 's akkor által-ültetésék. Még egyet nem-akartam ki-hadni, hogy tudnia-illik, a' *Baraczk fát* nem-kell úgy meg-nyesni, vagy irtani, mint a' több fákat, mikor által ültetik. De az igen hasznos, és szükséges-is, hogy első esztendőben mikor nőni kezd, és fok apró ágacskái ki-ütnek rajta, azokat mindgyárt szép gyengén le-csipje az ember rolla valami egy-singnyire, vagy kevessebbre, a' mint a' fácskának hozzásága, vagy erőssége engedi: az-után szép egyenesen nevelkedik. Mert ha mind rajta hadnák efféle ágacskákat, igen meg-ágasodnék, és nem-nőne magofát; hanem röviden maradna. A' több baj-molódásokrúl, az ilyen apró fiatal-fáknek, hogy írjak, mivel a' több óltványokkal eggyeznek, adatik alább-is több alkalmatosság a' mint arrúl-is, micfoda magokat kell-ültetni.

Itt arrúl disputálnak az Authorok, ha efféle el-ültetett magokból, vad-fák nevelkednek-e', vagy szelid-fák? Az én vékony ítéletem szerint, akár minek nevezze ember, de elég az, hogy jobb részire mind el-fajúlnak; se nem olly jó ízű, se nem olly öreg az ilyen magúl ültetett fának gyümölcse, mint az annyok vólt, a' kiből vétetett a' mag, az mint Virgilius bizonyittya:

*Et quæ seminibus jactis se sustulit arbor
Tarda venit, seris factura nepotibus umbram,
Pomaque degenerant succos oblita priores.*

*Az melly fákat magúl vetnek,
Arnyékosni késén kezdnek,
'S vad-izekkel nevelkednek.*

Azért nem-mondhatni szinte vad-fának: mert a' mint némelleyek írják, meg-szelidithetni efféle magbúl költ fákat, hogy szintén olly jó gyümölcsöt hoznak, mint az annyok, a' kitül származtanak, tudni illik, ha háromszor által-ültetik három esztendő-alatt, minekutánna meg-erősödtenek valamennyire, az az, minden esztendőben egyszer; negyedik esztendőben pedig oda-ültetik, a' hól álhottatoffan meg-maradnak: nem-is szükséges azokat más-képen bé-óltani. Noha én sokkal jobbnak tartom, ha bé-ólttyák, idő jártára. Rágor. cap. 2. n. 2. egy kivált-képen való óltás módgyát írja efféle fiatalcskákknak, hogy mindgyárt idején bé-óltsák, el-metzvén közzel a' földhöz a' fáját, és azt meg hasítván, ollyan ágacskát óltfanak belé, a' ki természetességivel eggyezzen a' tőkécskével, még azon esztendőben nőnni fog: csak hogy sok szemet ne hadgyanak rajta, a' kit el-ne táplálhasson. Második esztendőben megint hasonló-képen azon bé-óltott ágban óltfanak. Harmadik vagy negyedik esztendőben, megint ebben; és így meg-szelidül, jobb gyümölcsöt-is nemez. Öszel utolsó esztendőben, szépen ki-vehetni a' fiatal-fácskát, és oda ültethetni, a' hól állani-kell, csak hogy ne-legyen soványobb az a' hell, a' hová ültetik,

Némelley

Némelly-fák nem-igen, avagy semmit sem változnak a' magvok ültetéssel, a' mint a' *Duránoszai*, és *magva-váló Barack*, *Szilva*, *Mondola*, *Dió*, *Gesztenye*, *Mogyoró*, 's a' t. Némellyek meg is javúlnak, a' mint írják a' *mondola* felől, hogy ha a' *keserű mondolát* magúl ültetik, édes lesz belőle. A *Kaiszi barackról* nyilván való dolog, hogy ha magúl ültetik, sokkal apróbbak, és nem-is olyan jó ízűek lesznek, mint az óltottak.

XVI.

III. RÉSZ.

Az óltani való vad-fákról, azoknak ki-
ásásáról, és plántáló helyről, vagy
Oskoláról.

Mivel foka vannak, a' kik nem-igen nagy va-
logatást tesznek a' vad-fákban, és annak mó-
dofan való ki-ásásában, holott ezen leg-in-
kább-áll az óltványnak hasznos jó volta; mert nem-
minden-féle vad-fa alkalmas a' hasznos óltásra; ugy-
mint afféle vad-fa, a' ki mocsáros helyeken, és vizes
szigetekben nevelkedik, nem-fok hasznos hajt gyű-
mölcsivel, ha onnét ki-ásák, és más-hová ültetik,
mert a' föld, a' kiben közönségesen ültetik, nem-
eggyez, és nem-hasonló természetiben a' maga anyai
földéhez, kiben nőtt, nevedett. Hanem, ha ki jól
akarja, olyan vad-fát ásson, a' ki erős, és bár kőves
helyen termert-is, csak jobb földbe ültessék, mind-
gyárt jobb táplálást kap, és vidámobban nő. A' te-
mérdeksége a' vad-fának legyen akkora, mint a' fej-
sze nyele, vagy egy kevesé temérdekebb, hogy két-

XVII.

ágacskát erefzthessenek belé; mert ha igen temérdek a' tőke, fokáig nevelkedik: ha igen vékony, későre veszi-fel magát. Egy szóval, az óltani való vad-fát, ha lehet ollyat áffanak, a' ki szép egyenes, ne görbe, frifs, zöld, gömbölyű, szép színe legyen, egészséges heja, tiszta-síma ne-legyen görcsős, vagy igen ágas, vagy göröngyős: nedves, se ne száraz, és ha lehet, ollyan földbe termett legyen, mint az óltani való ágacskának az anyja, a' körül le-tőretett.

XVIII.

A' vad-fának ki-ásásában, leg-inkább arra-kell vigyázni, hogy elsőben meg-jegyezék valami crétával, avagy akármivel a' vad fát, a' mint helyben állott, akár Nap-kelet felé, akár Délre, hogy megint úgy fordítsák, mikor el-ültetik. Másodszor, hogy az ásást ne-kezdgyék mindgyárt a' tőkénél el; hanem leg-alább más-fél, vagy két-lábbal távúlyabb, a' mint a' fának temérdeksége vagyon, áffanak környős környűl vermet körülötte, és az-által meg-ifmérhetni, melly hosszúra nyújtózik a' gyökér, a' ki-után áshatnak a' gyökér-felé, hogy inkább meg-ólják a' gyökeret. Minek-utánna el-végefzték az ásást, a' külső leg-görömbább gyökereit, kik a' rothadáfra hajlandók, le-kell éles-kéffel metzeni, vagy fejszével egyenesen le-vagdalni: a' többi ki-nőtt ágait-is a' hegyivel eggyütt, hogy csak egy szem se maradjon rajta. A' vad-fát, négy vagy öt-újnyira hosszán hagyhattják, avagy rövidebben, a' mint leg-alkalmatofabb: de ne-vágják-el szinte a' a' darabos részeig, hanem a' síma résziben-is hadgyanak-meg, a' kiben ólthaffanak: fő-képen a. körtvély-fát, a' ki gyakran darabos leszen.

Jól reá-kell vigyázni, hogy a' gyökerit meg ne sértésék ; hanem egézfizen átsák ki, és ha valamelyik megtörött volna, azt metsék-el.

Efféle vad-fákat, ha ki nem-akarná mindgyárt olyan helyre ültetni, a' hól álhotosan kellene állani, és ugyan azon helyen bé-óltani, (hanem csak oskolát akarna belőlle nevelni, az az, olyan helyre ültetni félre, a' hól csak vad fák vannak, és ott bé-ólttyák, 's az-után mikor jól meg-nőtt az óltovány, ki-ásák, 's más álhatatos helyre ültetik,) nem-kell szinte olly rendessen ültetni elsőben, se ne olly távúl mint az óltoványokat, kinek ültetésirül az-után bővebben szóllok ; de mind azon-által, ugyan ezeket is rendessen egy-más után ültetni-kell, hogy el járhasanak közte, és csak olly távúl egy-mástúl, hogy a' gyökerek, és ágak, egy-másnak ne-akadályoskodgyanak a' növésben, és mikor annak ideje leszén, megkapálhasák. Illyen vad-fát inkább jóvallyák az Authorok, és Kertészek, hogy őszel ültetsék-el, hogy sem mint ki-keletkor ; mert alkalmatóssabb ez az idő, a' gyümölcs-fának ültetéséhez (ki-vévén a' gyenge-fákat) hogy sem mint a' ki-kelet : mivel a' Nyár mindgyárt utánna-következik, és az ő melegségivel könnyen ki-süti az óltoványokat, fő-képen ha öntözéssel nem-segitik. Ezen-kivül, az-is oka, hogy télbe a' fa, a' föld színén nem-terjedhed-ki, hanem a' föld-alatt nyújtoznak-ki gyökerei : kiből ki-tetszik, hogy az által-ültetésnek, hasznóssabb a' téli idő, mikor a' gyökerek, nem csak magokhoz vonszák a' táplálást, de még terjedni-is lezdenek. Azért, kívált-képen ültetsék a' vad-fát Octoberbe, és Novemberbe minke-elötte

XIX.

előtte a' föld meg-kezd fagyni. Mind-azon-által némelyek Tavaszal-is ültetik Februariusban, vagy Martiusban, mihent a' föld meg-enged, noha talám nem olly alkalmas ez az idő a' vad fáknak, mint az óltványoknak. Némelyek ilyen regulát szabnak, hogy a' száraz, és meleg helyen legyen az ültetés Octoberbe vagy Novemberbe. A' nedves helyeken, és hideg völgyekbe Februariusban, és Martiusban. A' közép-szerű tartományokba, mind a' két-időben ültethetni, két vagy egy lábnyi-köz legyen közöttük. Ne-is ültessék mélyebben, hanem a' mint az-előtt állottak, avagy inkább egy kevesé killyebb: és mikor a' földet reá-hánnyák, ingafsák, és mozgafsák-meg, hogy a' föld inkább a' gyökérhez férkezhesék, és az üres helyt bé-tölthesse; az-után jól bé-tapodgyák környülötte, nem-is kel semmi hantot reá, vagy melléje rakni; mert csak magához szija a' gyökérnek, és fának táplálását: a' kapállásában-is fellyül akadályt tenne, noha eleintén nem kellene mélyen kapálni. Egyéb-ként, ha igen száraz volna a' hely, jobb volna ha nem töltenék szinte-bé a' vermet a' fa-körül; hogy az eső-víz reá szivárkozhatnék, és valami jó földet-is hányhatnának hozzá, a' ki igen hasznos a' növéshez. Annak-felette, ha szinte bé-töltenék, és az-után több földet akarna ember reá-hánni, igen mélyen esnék-bé a' vad-fa, a' ki nem-igen használ nekiek. A' fővenyes földbe mélyebben-kell ültetni a' fát; az agyagos, és más jó földben nem-annyira. Némelyek ganéit töltenek a' gyökér-körül, de az nem-jó; mert igen meghevíti, és ki-süti a' gyökeret: mivel a' ganéjnak, nem-kell semmi-képen meg-érinteni a' gyökerit.

Sokan azt ítélik, hogy Sz. *Hieronimus* napján ültetésék a' vad-fát, az az, mindgyárt Sz. Mihály nap-után való napon; mert azt tarttyák a' kertészek, hogy a' melly fát azon a' napon ültetnek, az ki-nem vész. Némellyek többet tartanak Sz. *Lampert* napjáról, a' ki Septembernek 17. napján esik, kivált képen telelő gyümölcs-fát akarnak ültetni; de én ezt a' napot inkább jóvallanám a' *Mogyoró-fára* alkalmasobbnak lenni, hogy sem mint a' más-féle fára. Azért a' ki hasznosan akar vad fát, és más-féle fát-is ültetni, tarcsameg a' közönséges szokást, hogy *Szent Mihály-nap után* mindgyárt ültessen minek-utánna a' fáról le hullt a' levél: a' bőlnek forgására se igen vigyázzon, kivált képen a' kemény magvú gyümölcsfel, úgy-mint *cserefnyével, barackkal, szilvával, 's a' t.* Ez az ültetés tart Sz. *Márton* napig, és valamég a' földbe áshat ember; mert akkor a' gyökérbe száll a' nedveség, és a' fának ereje, 's meg-eggyeffedik a' téli nedveséggel, és hamarabb meg-foganszik: ki-keletkor pedig, felmegyen a' nedveség, és az ereje-is a' fának a' tetejefelé, a' téli nedveségtől-is meg-fofztatik a' gyökér, azért nem-foganhatik úgy-meg, 's a' meleg érvén, könnyen ki-szárad; a' mint oda fel-is meg-mondám.

Arra-is vigyázzanak a' ki-ásásban, hogy elsőben, környős-környűl fel-szabadítsák az apró gyökereit a' fának, hogy alkalmas gyökerek maradgyanak rajta: az-után vonnyák-el a' földet szépen közzel a' tökéhez, és rázzák-le. Ha pedig a' fának oldalaslág, vagy hátul erős temérdek gyökerei vólnának, a' kik igen mélyen alá-nőttek vólna, azokat vádják le; és ha valamelly a' több gyökerek-közzül meg-törött

vólna, metzettefsék-el a' törélig: a' több gyökerei-nek végiben is el-kell egy kevéflet vagni, hogy szép iffiú frús gyökerei nőh-ff-nek. Némellyek, nem-temetik mindgyárt a' földben a' vad fát, hanem a' víz-be teszik a' gyökerit, és ott áztattyák egy, vagy két-hétig; de ez sem szükséges, hanem mindgyárt el-ültetethetik; avagy ha az nem-lehet, áfsák-el valami frís földben a' gyökerit, és alkalmas időben ültetsék-el; de elsőben áffanak térdig való vermet, három-lábnyi szélelet, a' mint a' fának nagysága kívánnya. Mikor a' fát belé-teszik, terjeszszék-ki szépen a' leg-hozszízb, és temérdekebb gyökereit, a' mint fekünni-kell, és hárintsanak környős környül földet reá, 's tömjék-meg. Arról-is intnek némellyek, hogy nem-kell se óltoványokat, se vad-fákat vízesen ültetni, avagy nedves földet reá hánni; mert meg-penészedik a' gyökerek, és meg-vész.

XXII.

A' vad-fát, a' kit el-ültetnek, nem-kellene elébb bé-óltani, hanem-ha egy, vagy két-esztendeig állott elébb a' földbe, és jól meg-foganzott: leg-jobb ha őszfel ültetik a' vad-fát, és más-esztendőre ki-keletkor ólttyá-bé. Némellyek, ki-keletkor ültetik a' fát, és más ki-keletkor bé-ólttyák. Némellyek őszfel ültetik, 's mindgyárt ki-keletkor meg ólttyák. Némellyek pedig, ki-keletkor áfsák-ki a' vad-fát, 's mindgyárt csak a' szobába-is bé ólttyák, 's ugy ültetik-el. De én efféle óltáfrúl nem-sokat tartok; mert avagy meg-nem foganzik, avagy igen későre, 's annál későbbre nevelkedik, és három-esztendeig sem nő annyit, a' mennyit más-fában egy-esztendeig.

IV.

IV. RÉSZ.

Az óltásról közönségesen, és óltani való
eszközökről.

AZ óltásban mint gyönyörködtek legyen mind **XXIII.**
a' Pogány, 's mind Keresztény Királyok, Csá-
szárok, és Fő fő renden valók, kik magok
kezekkel óltottanak: a' ki tudni akarja, fel-találja a'
Historicusokban, kikkel én itten időtt nem-akartam
hejában vesztegetni; a' mint avar a' Kérdéssel-is:
Honnét származott az óltásnak eredete; és ha Para-
dicomban kellet volna-e' fákat óltani (avagy azon-
kívül; ha óltott-e' Adám Atyánk? avagy ha Noë ta-
lálta-e' fel a' víz-özön után a' fa-óltást? A' bizonyos,
hogy a' víz-özönnel, igen meg-vesztegetődtek a'
gyümölcs-fák, és el-is fajultak, 's vadultak-is. Kirül
eleget találsz imitt amott, a' Sz. Írás magyarázó Au-
thoroknál; és mivel nem az én hivatalom, hogy
azokról disputállyak, nem-akartam avar, se a' Kegyes
Olvasót terhelni, se ezen írásomat öregbiteni.

Az óltás közönségesen nem-egyéb, hanem egy-
fának, más-fával való egybe-forrássa, avagy őszsze-
foganása: tudnia-illik, mikor más-fából, avagy ugyan
azon fából-is ágacskát veszen az ember, és ugy alkal-
maztattya a' vad-fában, avagy szelid fában-is, hogy
meg foganfzik, és meg-eggyesül vele; ugy-hogy a'
vad-fa, vagy a' kiben óltanak, a' bé-óltott ágacská-
nak természetiben óltózik, a' ki-által a' vad-fák, sze-
lidekké változnak; a' magtalanok, tenyészökké; az
ízetlen gyümölcsűek, jó ízű gyümölcsöket nemze-
nek; a' késők, idejében teremnek: és az elővel érokk,

későbbek lesznek. Azon-kivül színekben, és nagyságokban-is gyakran meg-változnak; sőt magok-is a' fák, meg-változnak; egy-fán külömb külömb-féle gyümölcsök, és más-néműek is teremnek.

XXIV.

Eff le óltásokat kivált-képen négy, 's öt-félét talált-fel az emberi szorgalmatosság; neha többet-is írnak némellyek, kikerül ide alább írok: csak hogy nem-igen élnek mostani időben velek. *Az első, és leg-közönségessebb az, mikor a' tőkét meg-basították és ágacs-kát eresztenek belé. 2d. Mikor a' fa-közzé, és beja-közzé dugják az ágacs-kát, meg-nem basítottán a' tőkét, és azt leg-régiebb óltásnak tarttyák. 3d. Mikor a' fiatal ágacs-káról egy szemet, a' ki a' levél, és beja-közzé ki-nő, mind bejastúl le-metzenek, és más-fának beja-közzé vonszák; ezt szemre, vagy levélre való óltásnak nevezik, és flstromózásnak-is a' Deákoknál. 4d. Sipra való óltásnak biják, mikor a' fiatal ágacs-káról a' ki bámlik, egy vagy két-szemmel le-vonnyák a' beját, mint mikor a' gyermekek a' füz-fábúl lipot csinálnak, és azt más basított temérdekségű fában vonszák. 5d. Mikor a' fát meg-fúrják, 's abba dugják az ágacs-kát. Mind ezekről magánosan szóllok.*

XXV.

Az Eszközöket, a' kik az óltáshoz szükségesek, nem-nehéz fel-találni, noha annyit rendelnek némellyek, a' kik nem-szükségesek, mind-azon által, hogy ebben se fogyatkozzék-meg az óltó ember; elsőben egy kosára legyen, a' kiben mind az óltani való ágacs-kákat, 's mind a' több eszközoeket belé-rakhattá. Az-után egy jó éles metző-kése, avagy csak erős éles kése, kivel a' vad-fának ágait le-metéllye, avagy kis-fejzécskéje, a' kivel le-vagdallya, ha erőssék vólnának.

Az.

Az-után egy-kézre való kis, de jó éles fűrészze, hogy egyenesen által-messe a' fát, és meg-ne firtse a' heját. Ha pedig temérdekebb fában akar óltani, nagyobb fűrészszel éllyen. Annak-felette, két-féle éles késtre tegyen szert: eggyik öregebb legyen, kivel a' fát meg-hasítsa; málik kifsebb, mint-egy penna-csínáló kés, kivel az ágacskát faragja-meg: noha a' köz-emberek, csak egy késsel-is véghez viszik ezt. Ennek a' kéznek igen élesnek kell lenni, hogy az ágacskának heját le-ne nyúzza. Efféle késekben, kikkel a' fákat metélik, vagy az ágacskákat faragják, olly scrupulosusok némellyek, hogy azt tarttyák, hogy afféle késsel, nem-kell kenyeret metzeni, mert ártalmas leszen a' fának. Az-után szükséges egy vasbúl, vagy kemény-fábúl csinált véső, avagy ék, kivel a' meg-hasított fát, egy-mástúl el-távoztassa: hogy a' meg-faragot ágacska belé-férjen. Ezen-kivül jól meggyúrt agyag, vagy óltani való viasz, kinek meg-készítészirül ez-után. Továbbá kivántatik moh, vagy valami ruhácska, kivel bé-fedgye az agyagot. Hárs-fának kérge, vagy valami madzag, vagy kender, vagy pánt-veszfző, vagy vitla, kivel bé-köffe az óltott tőkére vont eszközt. Ha ki a' fa közzé, és heja-közzé akar óltani, az vagy vasbúl, vagy csontbúl, vagy kemény-fábúl csináltasson egy ékecskét ollyan formára, mint a' meg-faragott ágacska, kivel likat csinállyon a' fa, és heja-közzött. A' kinek de-reka fáj, és nem-hajolhat, tegyen egy sámolyt mag-alá, 's üllyön-reá.

§. I. Miképen-kell óltani a' meghasított fában.

XXVI. **M**ivel a' Mi-Országunknak nagyobb részén, inkább óltanak a' meghasított tőkében, kivált lépen a' hól melegebb tartományok vannak; azért én-is elsöben' errül szólok. Noha a' fa, és hejaközzé való óltást, régiebbnek tarttyák az Authörök azért, hogy a' régiek meg-nem mérték a' fát, és annak bélit firteni, annál inkább meg-metzeni, vagy hasítani. Élnek ugyan evel-is némelly tartományokban Magyar-Országban, a' hól hidegebb vagyon, és késön indulnak-meg a' fák: ugy-mint Baynócz táján, azokban a' hoszfú-falukban a' hegyek-közzött, a' hól sok gyümölcs lefzen, és Turocz táján, 's másutis, kivált-képen a' Németeknél.

XXVII. Efféle óltásra való fát kell elsöben választani az óltó embernek, kinek termetirül, és állattyarúl oda fel-is írtam 3. Rész. hogy szép friss fiatal, jó nedves, leves, zöld, sima legyen, és egyenes, ha lehet, se ne igen temérdek, se ne igen vékony. Olyan legyen pedig, ha ültetett vad-fa, a' ki immár ki-vert, és veszfödcskéi nőttenek; mert ha az nincsen, jobb volna várakozni még esztendeig, ha valami jó válik-e' belölle vagy fem. Fel-találván a' meg-nevezett jeleket a' vad-fában, avagy más szelid-fában, a' kibeni óltani akarnak, elsöben arra-kell vigyázni, ha nagy-e', és temérdek e' a' tőke; mert a' nagyot, és temérdek-et fellyebb-kell el-fürészelni, a' kicsint, és vékonyabbat alább. Azt-is meg-kell tekinteni, ha egyenes-e' a' fa, avagy görbe: mert a' görbe tőkét nem-metz-

metzhetni olyan magofsan-el, mivel nem-álhat olly alkalmatofsan az ágacska benne. Emellet, azt-is meg-kell vizgálni szorgalmatofsan, mellyik helyett a' tőkének leg tisztább, és simább a' heja, 's ott-kell ötöt el fűrészelni: de jól reá-kell vigyázni, hogy a' fűrészelésben, meg-ne lirtsék a' tőkének a' heját; azért nem-kell a' tőkét a' fűrészszel éppen által-fűrészelni, hanem valami keveffet rajta hadni, és azt éles-késsel le-metzeni; az-után fellyúl a' tőkét szép egyenesen minden felől éles-késsel meg-faragni, mint-ha meggyalúlták volna. Ez meg-lévén, egy jó erős-késsel, a' ki által-érje a' fát, halítsák-meg a' tőkét: némelleyek éppen a' fának bélin által-hasittyák: némelleyek a' bélimellett, hogy a' béli egészszén maradgyon; de minálunk közönségesen, a' közepin által-hasittyák: a' kéft pedig arra-kell fordítani, a' hól a' heja mind két-felől ízép sima 's nem-darabos, hogy a' hasadék-is arra essék, a' kinek nem-kellene alább menni, hanem a' mennyire az óltani való ágacsának szükséges: mivel mentül kissebb a' tőkén a' hasadék, annál hamarébb őszfe-forr. Hogy pedig hoszszan ne hadgyon a' tőke, meg-kötheted alól, és egyik kezettel a' fát tartfad, mikor fűrészzeled. Némelleyek a' térdekkal is meg-támasztyák a' fát, ha magofszabban óltanak, hogy ne-ingadozzon igen a' gyökere. Minek-előtte el fűrészzeled a' fát, ha alól valami ki nőtt ágacskaí vólnának, metéld-el róla.

Az-után hasítsd-meg a' fát, reá-tévén a' kéft, a' XXVIII.
mint oda-fel, kit egy kolopácfal, vagy fa-sulykocskával verj bé a' fában: az-után meg-hasítván a' fát egy keveffé, erős-fából, csontból, vagy vasból csinált éket,
akár

akár egy-újnyi széles vas-vésdött verj a' közepiben, és azt mind addig benne-tartjad a' tőkébe, még az ágacskát belé-igazítod: a'val igazíthatni a' tőkét, ha igen szorosan állana, hogy módgyával belé nem-tehetnéd az ágacskát, és meg-tágíthatod. Ha pedig egyenesen nem-hasadna a' heja vagy fája, hanem ízálkáson, azt egy kis kéffel által-metzhetni, hogy jobban belé-alkalmaztathassák az el-készített ágacskát, a' mint fig. I. n. III. ki-tetzik.

XXIX. Annak pedig el-készítéséhez, egy-néhány dolog kívántatik; Elsőben, hogy a' metzésben úgy fordítsák az ágacskát, hogy módgyával álhasson a' tőkébe, és ne keresszül bé egy-másra; hanem, ha egy keveysé horgas, inkább ki-szolgállyon: mert egyéb ként, nem-nő ekefen a' fa. Ennek az ágacskának, egy-esztendőös növének-kell lenni, a' kit meg-ismérhet ember a' csomorúl; mert valamennyi csomot talál ember az ágakon, annyi esztendőösök; az a' csomó pedig, mint-egy gyűrű környös-környül szolgál. Azért, mikor az óltásra akarja valaki az ágacskát készíteni, mindgyárt leg-közzelebb helyen ahoz a' csomóhoz melle-meg: de ne-szinte a' bélihez az ágacskának, hanem a' hegyes végin: azt pedig úgy melle, hogy egyenesen a' csomó, a' tőkének fáján fekügyék. Azért némelleyk, egy keveysé oldalaslag metzik a' csomót bé, hogy annak a' heja, olly egyenesen fekügyék a' fán, hogy semmi szelet, vagy eget ne-bocsásson közzé; mert mikor az ág ószfze-fordad a' fával, nem-alól a' fa-közszött, hanem fellyül reá-tetjedvén a' fára foganszik-meg. Erre-kell azért leg-inkább vigyázni, hogy az ágacska, olly egyenesen fekügyék

kügyék a' fán, mint-ha egy vólna vele: és mikor bé-
lé erefzti ember az ágacskát a' fában, meg-kelltekin-
teni, ha egyenesen, és minden felől egy-aránt fek-
szik-e' rajta; mert ha nem, mind addig-kell a' kis-ké-
secskével faragni, még egy-aránt elsők. az mint
fig. I, n. I. II.

Az metzfének formájában-is különböznek az **XXX.**
óltó emberek; mert némellyek, három-szegletű for-
mára metzik az ágacskát, ugy-mint a' belső részit, a'
kit a' hafadékban belől fordítanak, egy keveslé vé-
konyabban; a' külső részit, kinek a' tőke hejával egy-
aránt kellene esni, mind két-felől temérdekebben,
és a' végit mint a' pennának meg-hegyezik; némel-
lyek pedig mind két felől, egyenesen egy-aránt met-
szik-meg szép vékonyan, ugy-hogy a' bélit meg-ne
firtsék, se egy-felől, se más-felől a' végit-is egyenesen.
Mind a' két-mód jó, noha az első közönségesb. A'
metzés legyen mint-egy két-újnak szélelségire hoszú;
rövidebb, vagy hoszszabb, a' mint az ágnak, és a'
tőkének alkalmazatósága engedi. Ha a' tőkének heja
darabos vólna, le-vakarhatni a' zöld-hejáig, de ezt
meg-nem kell firsíteni. Ha pedig a' tőke horgas vól-
na, tarcfa-hozzá az ágacskát, és intézze-meg, melly
részire leg-inkább illenék hozzá, 's ott faragja-meg.
Arra-is reá-kell vigyázni, hogy a' külső részin az á-
gacskának heját meg-ne firtsék, avagy le-ne faragják:
a' belső részin pedig a' ki a' fában megyen, akár le-
hámózzák, akár rajta-hadgyák, mind-egy.

Némellyek azt akarják, hogy mikor a' tőkébe **XXXI.**
bé-erefztik az ágacskát, az ágacskának heja, az egész
hafadékön egy-aránt elsők a' tőkének hejával; azért
F ff nem-

nem-kellene a' tőke hejának temérdekebbnek lenni, az ágacska hejánál: hasonló-képen az ágacska fájának, egy-aránt lenni a' tőke fájával. De ez nem-an nyira szükséges, mert ha egy kevelésé bellyebb esik-is az ágacska a' fá-közzé a' hejánál, nem-árt neki, csak fellyül egyenesen rajta-fekügyék a' tőkén; és a' hól a' tőkének hasitása kezdetik, ott-legyen egy-aránt a' hejával; mivel az óltásban, leg-inkább a' nedvelség-re kell-vigyázni, a' nedvelség pedig, nem a' hejakközzött szolgál-ki, hanem fellyül, a' mint hogy kitétetzik abbúl, hogy mikor az ágacska meg-foganfzik, fellyül terjed-el a' tőkén, és úgy borittya-bé, avagy bé-nővi azt jobb részire.

XXXII.

Ha ki akarja, hogy a' meg-faragott ágacska mindigárt meg-ne száradgyon, tegye egy kevelésé a' meg-metzetett, valami hideg vízbe. Némellyek, minekelötte bé-eressztik a' tőkébe az ágacskát, a' szájakon vonnyák-által, avagy a' szájakba tesszik, azt tartván felölle, hogy az-után ha meg-foganfzik, a' nyúlak meg-nem rágják. A' mint másut-is meg-van írva.

El-készitvén így az ágacskát, eresszék-bé szépen azt a' tőkébe, és ha lehet, a' külső részre szolgáló heját meg-ne sértsék. Az-után vonnyák-ki szép lassan, és gyengén ingatván az éket, de úgy, hogy meg-ne mozdítsák helyibül az ágacskát; ez meg-lévén, meffenek-le egy darabot a' le-fűrészeltetett ágnak hejából, vagy más-fának, olly hoszfzan, mint a' tőkének szélefsége vagon, kivel a' hasadékot bé-fedgyék: úgy-hogy semmi ízél, vagy eső bé-ne fzivárkozhassék, mert így, soha meg-nem foganfzik, azt-is bé-kell a' két-végin metzeni, hogy az ágacskák két-felől bé-foglal

foglaltassanak vele. Az-után óltó viaszal, kinek elkészítéséről ide-alább szóllok, vagy lágy tehén ganéjal őszfe-gyúrt agyaggal, éppen mind-bé fedgyék fellyül, 's oldalaslag-is még a' hasadék tart: de ez az agyag, ne-legyen veres, mert az, mind ki-égeti az óltovánt; hogy pedig ezt az eső le-ne mossa, megint ezen-fellyül, zöld fa mohával bé-kell fedni; azt keresztül a' le-fűrészeltetett fának hejával le-kell kötni, hogy leg-alább a' halitékig alá-szolgályn, kit pánt-vezfzövel szépen reá-tekervén, avagy hárs-fa kéreggel, vagy más-féle kötelekkel meg-kell kötni; de ne-igen szorossan, fő-képen a' köves-magvú gyümölcsökön: mert az néha ugy meg-nő, hogy a' hejában-is bé-nő a' kötelek. De az agyagra, a' kit fellyül tesz-nek reá, szorgalmatossan kell vigyázni, hogy a' végső szemecskéjét, avagy bimbocskáját az ágacsának, bé-ne fedgyék vele; hanem szabadon-kell ki-hadni, hogy akadály-nélkül ki fakadhasson; noha a' mohval igen jó bé-fedni, mert azon-által ki-verheti magát, és a' dértül-is meg-óltalmaztatik: mivel gyakran, ha a' több szemek el-vefznek-is, csak azon az eggyen meg-foganfzik, és bújnán nő. Némellyek, a' mőhön fellyül-is ruhát kötnek, hogy annál inkább meg-óltalmazzák az esőtül a' ruhát, ha kettő az ág, két-felől meg-likaszák 's ugy vonnyák által az ágacsán; de meg-ne sértsék a' bimbóját, alól kőssék-meg. Némellyek, a' kik idején Februariusban óltanak, szőszfel, vagy kenderrel kőssék bé a' mohot, és így, meg-nem veszi egy-könnyen a' hideg. Némellyek, a' kik óltó viaszsal bőven kenik bé a' tőkét; fellyül bé-fem kötik: de ezt nem-igen jóvallom,

mind a' hideg miatt, 's mind pedig azért, hogy a' méhek hamar el-hordgyák a' viaszat róla,

Efféle köteleket, mind-addig rajta-kell hadni, még csak-nem meg-foganszik, de meg-is erősödik, és nő is az óltovány; ha le-esik róla, gyakrabban meg újithattják, fő-képen mikor csak egy-felől van az ág, és más-felől a' tőke hafadék nyitva van; a' kiben az eső víz belé-szivárkozik, azt ugy nem-kell hadni, hanem vagy újonan bé-kötni, vagy óltó viasz-fzal bé-kenni. Holott pedig némellyek azt ítélik, hogy mikor az ágacskát meg-faragták, annak a' végét jó szagú vízben tegyék, Ró'fa vagy Fa-hei vízben, mézben, vagy nád-mézben: avagy rágjanak fa-hejat szájokban, és azon-által, vonnyák az óltani való ágacskát; avagy törött fa-hejat, nád-mézet, és efféle fű-szerfzámot, sőt ilyen jó szagú vizeket töltcsenek a' hafadékba, és annak ízit, szagát meg-tarttya a' gyümölcsre. Erre én keveset hajtok, nem-is jóval-lom, hogy valamit töltcsenek a' hafadékjában, kivált-képen valami nedvességet; mert attúl hamarább meg-rothad a' fa, és el vész.

XXXIII. Ha valaki, nem az esztendő's növé'snek csomójánál akarná az ágacskának faragását kezdeni, hanem akár-melly szemen, az-is jó: fő-képen mikor néha a' metzésben el-török a' csomon-alól, avagy nem-olylan alkalmas, sőt a' vékony tőkécskére még leg-jobb, azt ugy rendellye, hogy mindgyárt egy kevesé a' szemen-alól kezdgye a' metzést, és ugy fordítsa, hogy alsó ízem ide-ki állyon a' tőkének heja-felé, és egyenesen a' hafadékkal, de egy kevesé fellyebb a' tőkénél: ennek-is igen egyenesen-kell a' tőkén fekünni.

Mind

Mind két-felől, valami egy kés-foknak szélefségire-kell az ágacskát meg-faragni, de úgy, hogy ha lehet, meg-ne sértessék a' béli hanem szinte a' végén. A' hozzásága a' metzésznek legyen egy íznyi hozzászabb vagy rövidebb, mint az alkalmatlóság engedi, a' formája-is mint oda-fel; a' belső heját-is ki a' tőkében megyen, akár le-faragják, akár rajta hadgyák, mind-egy. Az-után, szinte úgy bé-kössék, mint oda-fel írtam. Én-nékem az-is jól succedalt, és szépen meg-foganyszott, mikor a' meg-faragot ágacskát, nem a' karajára tettem a' meg-halított fának, hanem éppen a' közepibe dugtam, és jól egyenesen állott rajta. De akkor mind két-felől kell egy-aránt az ágacskát metzeni, és úgy bé-kötni, mint a' többi.

Éf. le óltásban, a' fának temérdekségire-is kell vigyázni; mert mennél vékonyabb a' tőke, annál alább-kell metzeni, és óltani, jobb-is afféle vékony tőkét késsel le-metzeni, hogy sem mint fűrészelni, Ha a' tőke egy újni temérdek, egy; vagy fél-lábnyi-ra a' földön fellyúl metsék: némellyek kecske-köröm formájára horgasan, 's úgy-is halittyák, a' mély óltást, a' Németek kecske-lábnak nevezik, kiben netöbbet, hanem csak egy ágacskát tegyenek: de fellyúl a' mint bé-teszik az ágacskát, egyenesen metsék a' fát, h gy az ágacska-is egyenesen fekügyék rajta. Ha a' tőkének egy karónyi temérdeksége vagyon, egy, vagy mas-fél lábnyi magosságra egyenesen fűrészeltetni, és a' felibe két-ágacskát tetheti: egy-szóval, ott fűrészeltetni, és késsel egyenesíthetni, a' hól a' fának heja szép sima, és egyenes: de igen magossan se óltás, mert mentül alább esik a' gyökérhez az

óltás, annál több táplálást közölhet az ágacskával. Ha pedig a' tőke egy-karnyi temérdek, a' felibe minálunk, nem-igen szoktak hasítással két-ágacskát óltani; hanem inkább ha jó fris, és nedves a' heja fa közé dugják az ágacskákat, kirúl oda-felnyebb, és alább is írok. Mind-azon által némellyek azt tanították, hogy az ilyen temérdek fába, három ágacskát tegyenek, ketteit két-felől a' hasításban, harmadikat a' heja-közzé, és a' fűrészelés legyen harmad-fél, vagy három-lábnyi magosságra, és egyenesen. De én efféle óltásra nem-fokat hajtok, noha meg-foganászik ugyan néha mindenik: a' mint arra-is, hogy némellyek azt akarják, hogy ha a' fa az ember czombjánál temérdekebb, négy vagy öt-lábnyi magosságra fűrészellyék-el, és keresztül által-hasítsák, és minden hasítékba egy ágacskát eresztzenek, az az, négyet: avagy csak egyszer hasítsák-meg, és két-felől a' hasítékban, két-ágacskát tegyenek; meg-más két felől-is kettőt a' heja-közzé. De ez inkább cziffraságra való, hogy sem mint haszonra: mert a' fok ágacskának táplálására való nedveség, fok-felé oszlatik, és nem-elegendő, hanem inkább el vész, hogy se eggyikkel, se máfikkal ne-közölhesse azt; fő-képen a' temérdek-fa, a' kiben igen el-terjed a' nedveség, és nem-olly leves mint a' fiatal, azon-kivül, igen erőssen meg-szorúl az ágacska.

XXXVI.

Jól-lehet, hogy némellyek eleit akarják ennek venni, azért a' hasításban, egy zöld-fábúl faragott éket vernek; de ez is veszedelmes, mert ha sokáig nyitva áll a' hasadék, elébb meg-rothad a' fa, hogy sem mint meg-nővellye az óltott ágacskát,

Annak.

Annak-okáért ezt némellyek meg-akarják jobbitani, 's azt tanácsolják, hogy ha a' fa két-ágacsára igen temérdek, ne-kereftül hasítsák, hanem két-felől a' béli-mellett, és így-is négy-ágacsát tehetnek belé. Mind-azon által, az óltó ember reá-vigyázon, hogy az óltásra való tőkét, se több, se temérdekebb ágacsakkal meg-ne terhellye: mert elegendendő nedveséget táplálásokra nem-közölhet velek: azért legjobb (ha közép-szerű temérdekséggel bir a' tőke) két ágacsát belé óltani; ha vékonyabb, egyet; mivel ha egyik el-vész, a' másik még-is meg-foganzik, és mikor meg-nő, szabad leszen vele, ha egyiket, a' ki alább való, el-metzi: a' másikat, hogy jobban nőhessen, meg-hadgya, kivált-képen ha mind a' két ágacska, egy féle gyümölcs.

Ha pedig a' tőke, avagy fa olly temérdek, hogy mind az elé-számlált temérdekségeket fellyül-haladgya, és jól meg-nőtt ágai vannak, inkább fellyül az ágait fűrészellyék-el, a' hól szép sima, és leves, 's abban ólcsanak; de efféle fának ágait sem-kell mind egyszer-'s-mind bé-óltani, 's le-vagdálni, hanem kettőt vagy hármat, 's a' többit óltani kell más-efzendőre hadni, hogy mikor a' többi jól nevelkednek, azokat-is bé-ólthassák; mert egyéb-ként el-szárad a' fa, ha egyszer-'s-mind bé-ólttyák az ágait. Efféle óltással leg-inkább élnek, mikor szelid, és óltott fában (ki nem-ollyas gyümölcsöt hoz, óltanak; mert az ollyanban mind nagyobb, 's mind jobb leszen a' gyümölcs: noha némellyek azt tarttyák, hogy nem-ollyan tartos afféle óltott-fa, mint mikor vad-fában óltanak. Az aszszú, és száraz ágokat, le-kell a' fárúl vagdal-

XXXVII.

vagdalni, és két vagy három-efztendő múltán, más szép friss ágak nevelkednek rajta: a' kik-közzül, a' mellyek alkalmatofabbak lesznek, azokat bé-ólthatni, a' többit le-vagdallyák. Ha pedig a' fa magában is jó gyümölcsöt hoz, effele fiatal-ágakban egy-néhányat meg-tarthatni rajta. Minek-utánna meg-fogantanak az óltott ágacskák, karót-kell melléjek verni, hogy a' szél le-ne törje, és szép gyengén ahhoz kötni: a' kiket pedig magofan az ágagban óltanak, azokhoz jó erős fácskát köffenek.

XXXVIII.

Némellyek azt tarttyák, hogy az elővel erő gyümölcsöt, elővel-erő vad, vagy szelid-fában óltsák: és a' késén-erő fában, késén-erő gyümölcsöt; mert egyéb-ként, ha az idején-erő gyümölcsöt, késén-erő fában ólttyák, a' gyümölcs-is viszontag késén fog érni: de mi-nálunk, erre sem igen vigyáznak. Némellyek, abban-is törik fejeket, hány szemet hadgyanak a' bé-óltott ágacskán; azért sokan azt tarttyák, hogy a' vékony-fában óltott ágacskán többet ne-hadgyanak három-szemnél, a' közép-szerűen ne-többet négyénéi, az öregén ötöt hagyhatni, a' többit el-metzik. De az sem szükséges, hogy el-messék a' hegyit a' bé óltott ágacskának; közönségesen, éppen meg-hadgyák, kivált-képen a' hejas-magvú gyümölcs-ágacskán, ugy-mint *alma*, *körtvély*, 's a' t. hanem a' köves-magvú gyümölcs-ágacskáknak hegyit, gyakrabban el-metzik, az az, *barack*, *szilva*, *cserefnye*, 's a' t. ágacskáknak; el-metzhetni ugyan a' többinek-is, ha magos a' tőkécskéjek, és annál kevessebb szemeckét rajta hadni, hogy felette ne-terhelteffenek.

§. II. Miképen-kell óltani a' fa-közzé,
és heja-közzé.

ENnek az óltásnak formáját fel-találod fig. 2. n. 1. z. XXXIX. mind-azon által, hogy jobban eszedbe vehessed, tekintsd-meg oda-felgyebb a' mit írtam a' halított tőkérül n. 27. 35. mert ennek-is olyan tőkének kell-lenni, és ugy el-fürészelni, fellyül egyenesen faragni, a' mint azt, csak hogy ennek a' tőkéje, sokkal temérdekebb lehet: mind-azon által, ebben-is igen reá vigyázzanak, hogy a' hól leg-simább a' tőkének a' heja, ott fürészellyék-el, és egyenesítsék jól meg, jó éles-késsel, a' mint oda-fel; az-után kótsék-meg oda-fel körül pánt-vefszövel, avagy más-kötelekkel, hogy meg-ne hasadgyon a' tőkének heja, és dugjanak a' fa-közzé, és heja-közzé egy erős-fábúl, vagy vasbúl, vagy csontbúl csinált éket, olyan mélyen-bé, mint az óltó-ágacska fog bé-szolgálni: de ne- legyen igen temérdekebb az óltó-ágacsokánál, kinek belső része, félignél tovább egyenesen legyen metzve; a' külső része kerekdeden, mint az óltó ágacsokának, a' kit hasonló-képen kell metzeni: legyen a' metzés mindgyárt az izen-alól egyenesen azon a' rész-en, a' ki a' fa-felé fog szolgálni félig, vagy tovább-is bé. Noha némellyek igen tilttyák, hogy a' bélit az ágacsokának meg-ne firtsék, és belgyebb ne metsék a' bélinél, de így igen temérdek volna. Azért némellyek azt tarttyák, hogy a' belinek jobb részit-is el-metzhetni, és annál kevessebb üreget hágy magamellét; más-felől pedig a' külső-heját le-vonnyák igen gyengén, hogy a' belső zöld-heját semmi-képen

G g g

meg-

meg-ne firtsék, a' végit hegyefen hadgyák: az-után ki vonván az éket, ezt a' meg-faragott ágacskát erefztik helyyibe, ugy hogy a' zöld heja, a' tőkének heja-felől efsék; és a' fája, a' fa-felől: fellyül pedig egyenesen a' fán fekügyék, a' mint a' hasított fa óltásban lefzen. Laurembergius, meg hasította a' fának elébb a' heját, valami éles-kéffel, 's ugy választtya-el egy ékecskével a' fájátúl a' heját, és abban a' hasítékban erefzti a' faragot ágacskát, hogy mind az ágacskának heja, a' fának hejával: 's mind a' fája, fájával egy-aránt efsék, a' kit nem-láttam, 's más Authorekba sem olvastam. A' külső heját-is az ágacskának, nem-vonnyák minnyájan-le, hanem rajta-hadgyák, és a' nyálokkal jól meg-nedvesítik.

XL.

Efféle ágacskákat némellyek ítélete-szerint, nem-kellene a' tőkén fellyül-hadni két-tenyérnél, avagy nyolcs újnál magoslabban, a' többit el-metzeni: de az sem igen szükséges. Illyen ágacskákat, ha temérdek a' tőke hármát, négyet, és többet-is, a' mennyit el-szenvedhet, tehetz a' tőke-körül: de ugy, hogy egy újni hosszágra legyen egyik a' másiktúl. Az-után, jól meg-kell kötni a' fát, meg tekerített pánt-vefzfzövel, hogy őzfze-szorítsa a' fának heját az ágacskákkal. Sőt némellyek, hogy hézág és üreg nem-maradgyon az ágacska-mellett a' kin a' szél, vagy eső bé-ízivárközhásék, fácskákat vernek-mellé: de ez sem szükséges, hanem csak nyers-fának hejából mef-fenek egy darabocskát, 's aval fedgyék-bé, a' mint oda-fel írtam, a' hasított-fának óltásárúl n. XXXII. Az-után óltó viafzal kennyék-bé, vagy arra való agyaggal, három-újni temérdeken fedgyék-bé, és
mohval

mohval ruhával kötsék-bé, a' mint oda-fel. Ha a' tőke valamennyire horgas volna, tartsák elsőben hozzá az ágacskát, minek-előtte meg-faragják: és ugy faragják, a' mint leg-alkalmatossabban hozzá illik. A' fát is el-intézzék elébb, hová akarják dugni az ágacskákat, hogy egy-aránt essenek egy-mástúl, és ékefebben nőjjenek.

Illyen óltással élhetni, kivált-képen mikor a' fa egy-karni temérdek, és szép sima heja vagy on. Az régi fában is meg-lehet, a' kinek erős temérdek hejok vagy on, ugy-mint *alma fa*, *körtvély-fa*, *eseresznye fa*, *fűz-fa*, a' kire néha almát óltanak: *duráncai szilva*, *fűge fa*, *Gesztenye fa*. Meg-lehet az illyen óltás, a' magos ágakban is, a' kik jó temérdekek; de jól meg-kell őket óltalmazni az szél-túl, hogy le-ne törje az óltott ágacskát. Ismét illyen óltással, külömb külömb-féle gyümölcs ágacskákat ólthatsz egy fában. De ha *körtvély fát*, *alma-fában*: avagy viszontag *alma-fát*, *körtvély-fában* óltasz, nem-leszen olly tartos. Mivel az illyen óltás, nem-lehet elébb, mikor a' fa hámlik, avagy mizgál, a' mint némellyek Toótoffan nevezik, az az, mikor a' heja el-válik a' fájátúl; a' pedig Martiusnak végén Aprilisben, és Majusban is történik, mikor immár a' fák nem-csak bimboznak, hanem ki-is fakadnak: a' melly ágacskák, nem-alkalmatossak immár az óltásra; azért abban illyen módot kell-tartani, hogy idejében törjék az óltani való ágakat minek-előtte bimboznak, avagy ki-fakadnak, az az, Februariusnak végén, avagy Martiusnak elein, és ugy-kell őket el-temetni jó ganéjos földben; és mikor óltani akarnak, csak akkor vegyék-elé őket;

igy pedig el-tarthatni két, 's három hólnapig-is. De ezeket a' pinczébe, vagy valami hives helyen-kell el-áfni, hogy a' verő fény ne-érje: ha ki akarja, éppen mind el-áshattya, és csak akkor vegye-elé, mikor óltani-kell; de valami jelt tegyen oda, hogy fel-találhassa.

§. III. Ezekhez az óltásokhoz való ágacs-kákról, és mikor-kell azokat törni, és más-honnét mi-képen hozni?

XLII

AZ óltani való ágacskákat, szorgalmatos választás-fal kell törni, nem-akarmellyiket: hanem első-ben, olyan-fárúl, a' ki fok gyümölcsöt hoz: és ki-vált-képen azon esztendőben: mert ha olyan fárúl tör az ember, a' ki seha sem virágzott, nem-is hozott gyümölcsöt, afféle óltoványról se várjon sem-mi gyümölcsöt. *2dó.* Az óltani való ágacska esztendős legyen, ne két-esztendős, (hanem ha valami régi-tökére kellene óltani) öreg, fok, sűrű-szemekkel rakva, a' kik csak-nem egy-mást ériék: fris, és leves. Egy avagy leg-felleyebb két-ágú, az az, egy tavallyi ágból ki-nőtt esztendős két-ágacska: *noha hasznos-fabb csak egy-ágúat, hogy sem mint két-ágúat óltani.* A' temérdeksége, legyen vékonyabb a' kis-újnál. Legyen ugyan esztendős az óltani való ágacska: de azt egy-darabb tavali-ágacskával kell le-törni, a' kit meg-faragnak, 's a' tökébe bocsátanak: kinek hozzasága, leg-felleyebb egy-újni lehet, mint oda-fel írtam; a' mi azon-kivül nőtt, az legyen esztendős. *Noha némelleyek azt tarttyák, hogy esztendős, hamarább nő ugyan,*

ugyan, hogy sem mint a' két-éztendős; de ez; tenyézőbb amannál. A' három-éztendős, hamar gyümölcsöt hoz, de nem tartós: és ritkábban foganzik jól-meg; mind-azon által, mi-nálunk inkább élnek az éztendőffel, a' ki, ha lehet, legyen szép egyenes. *3tes*. Az óltani való ágacskát, a' fának tetejiről törjék, avagy éles késsel metsék: noha inkább jóvallyák némelleyek, a' közepin ki-nőtt ágakról, mert ezeket jobban meg-főzi a' Nap. A' kik az allyas ágakból ki-nőnek, nem-igen alkalmatosok az óltásra. Legyenek az ágacskák ollyak, a' kik Nap-kelet felől ki-nőtenek, a' kiben több erő, és melegség vagyon; némelleyek pedig, inkább Eszakeről ki-nőtt ágacskát törnek. *4tes*.

A' *le-törésnek idejében* sem eggyeznek a' kertészek: mert némelleyek azt kívánnyák, hogy hóld-fogytára mikor immár szinte újság akar-lenni Januariusba, Februariusba, Martiusba; az az Bóldog-Afszony havába, Bójt-elő és más-havába törjék-le az ágacskákat, 's akkor-is ólták, minek-előtte ki-fakad, avagy bimbózni-kezd. Némelleyek tíz-nappal az óltás-előtt törik-le: az az, mindgyárt hóld-töltekor, avagy hamar utánna; az-után el-temetik valami hives helyen a' földbe félig: avagy egy kevesé fellyebb az oó ágacska darabnál; leg-jobb a' pinczébe el áfni, a' mint elébb íram. Találkoznak olly szorgalmatosok, a' kik agyagból csinált edényben teszik, és minden-felől jól bé-csinállyák, 's ugy áfsák-el a' földbe: de én azt nem-igen jóvallom; mert csak meg fül benne az ágacska. Némelleyek Februariusba hóld-tölte előtt törik középszerű fáról, a' ki se igen ag, se igen fiatal ne-legyen,

G g g 3

a' ki

XLIII.

a' ki bőven hoz gyümölcsöt, jó rövid legyen, neigen hofzfú, (mert a' hofzfú sima ágacska, a' kin távúl vannak egy-mástúl az szemek, nem-tenyésző) erős, sűrűen rakva szemekkel, egy elztendő, a' mint oda fel is meg mondtam. En, az én módom szerint leg jobbnak találtam, mikor mindgyárt hóld-töltekor, avagy hamar utánna le-törtem az ágat, ha fziinte új-hóld után óltottam is; az-után a' pinczébe áltam-el: ugy hogy, a' törés, és óltás-közzött, tíz tízen-két nap esett, és néha kevessebb-is. Az bizonyos, hogy közönségesen azt tanittják, hogy az óltani való ágacsját, a' kit újontan törték-le, nem kell mindgyárt bé-óltani: mert még igen tellyes nedveséggel, s hamar el-török, és az nedveségtől lassan lassan meg-folztatván, meg-hérvád, az hasadékban-is csak ugy maradván, ki kell veszni; de ha egy-néhány-nap ugy hadgyák, a' nedveség alább száll, a' hóld meg-kell foganni, és így hamarabb, s jobban meg-foganszik.

XLIV. Melly *bólnapban* kell efféle ágacsját le-törni, könnyen eszibe-veheti ember, ha ezen elébb praescrípát regulához szabja magát: és idejében, vagy későbbben akar óltani. Némellyek azt vették eszékbe, hogy ha az óltani való ágat akkor török-le, mikor a' Nap in Tauro, vel Capricorno, az az, a' Bikában avagy a' Bakba vagyon, abbúl az óltoványbúl nőtt-fát nem-bánttyák a' cfare-bogarak. Némelly paraszt óltó emberek, nem-sókat gondolnak vele, hanem mihelyt le-török, leg-ottan bé-ólttyák: meg-foganszik ugyan, de nem-ollyan alkalmas, az meg-írt okra nézve.

XLV. Ha az ágacsjátban, mikor faragod, belől valami gáncsot

gáncsfot találsz, mint-ha meg-égették volna: hasonlóképen a' tőkén, a' kiben óltani akarsz, ne-várjabbúl sok jót; mert ha szinte meg foganszik-is, és nő-is, de nem-sok idő múlván a' felől, a' melly felől az a' fekete-jel találtatik, el-vész, és avagy ki ég, avagy meg-rothad, 's az óltovány-is oda-lefzen. Azt is észbe-kell venni, hogy mikor a' fa virágzik, nem-kell arrúl a' fárúl ágat törni, ha szinte olyan találkoznék-is, a' ki még nem-bimbozik; fő-képen az idején-érő gyümölcs-fákrúl, ugy-mint *Cserefsznye, Megy, Mondola, Baraczk, 's a' s.* és több efféle fákrúl. Olasz-Országba, 's más meleg országokban, a' hól minden hamarább érik: őszszel, minek-utánna a' fa-levele lehull, és új-esztendő tájban törik, és ólttyák az ágacskát; de ez, nem a' Mi Országunkba való. Ha ki akarja, egy hoszszú ágacskabúl, két 's három óltani való ágacskát csinálhat, és ugy bé-ólthattya mint a' többit; de alól a' tavallyi ágacskát el-kell metzeni a' jobb, és őregebb szemig, kinek-alatta legyen mindgyárt a' faragás. Azt-is írják, hogy az igen bújna ágrúl, nem kell óltani való ágacskát törni: mert az, nem-lefzen tenyésző. Azt-is jól észbe kell venni, hogy az óltó ágacskárúl, le-ne vonnyák arrúl a' rész-rúl a' heját, a' ki a' fának kivülle esik: avagy mikor az hafadékba dugják, el-ne hadgyák válni az ágacskátúl.

A' ki más-vidékre, avagy meszire akarja küldeni az óltó ágat, avagy máshonnét hozatni, azon legyen; hogy az úton el-ne törjék, az szemeit le-ne taszítsák, és jó frissen hozzák. Azért aval igy-kell bánni, fő-képen ha meszszre-viszik: vegyenek jó agyagot, azt mézzel

XLVI.

mézrel gyúriák-meg, avagy csak ruhát mártfanak mézbe, és abban takarják az alsó végit, egy kevelsé fellyebb az iznél; mert a' méz magában nedves, a' kit az Nap sem szárazt hamar-meg; édes, nem-zíros; nem-hajlandó az rothadásra: a' mi-némű nedveséggel tápláltatnak az óltani való ágacskák. Az agyagnak, vagy mézés ruhának fölibe kössenek friss fa-mohot, és így frissen meg maradnak az ágacskák. Az-után vagy sinded közzé, vagy ládácskába tehetik, vagy gyékén-közzé, avagy a' ki mint akarja; de szép gyengén őszfizekell őket kötni, a' rázásban el-ne csífolodgyanak, avagy a' szemek le-ne esék. Némellyek retekbe, avagy répába dugják a' végit, a' ki nedvesen tarttya: de ez sem hosszú útra való. Mikor máshonnét hoznak efféle ágacskákat, és valamennyire meg-tikkotak, minek-előtte bé-óltás, egy ideig friss vízbe-kell tenni az alsó végeket, hogy nedveséget szijanak magokhoz. Arra-is kell figyelmezní, hogy mikor különbömb különb-féle ágacskákat törnek, és el-teszik, avagy másönnét hozzák, írják czédulára az nemeket, és a' szerint reájok kössék: hogy meg-ísmérjék melyik másík.

§. IV. Mi-képen kell szemre óltani.

XLVII. **A**Z szemre, vagy levélre való óltásról, avagy flastromozásról, jelentettem oda-fel ezen könyvnek 4. Rész. n. xxiv. hogy ez olyan óltás, mikor az szemet, vagy bimbot mid hejástúl le-vonszák a' fiatal ágról, és más-fának heja-közzé vonszák, a' mint fig. 2. n. 3. 45. Kihez hogy könnyebben juthasson az óltó

óltó ember, adok egy-néhány tudományt. Elsőben ehez az óltáshoz, fiatal fácskát-kell választani, a' ki jól meg-nőtt, és a' kinek szép sima-heja vagyon, nem-ránczos; temérdeksége lehet, mint akár-mellyik újnak, avagy vékonyabb-is; annak minden ágait le-kell metélni. 2do. Valami jó gyümölcs-fárúl metsék-le az óltani való ágacskát, a' ki azon nyárba nőtt-ki Nap-keletre, vagy Délre, az ágnak tetején, és a' ki jó erős, és a' kinek a' levele szárának végén bimbócskák, avagy szemecskék látszanak. Ezek küzzül-is az szemecskék-közzül olyanokat kell választani, a' kik leg-jobbak, és öregebbek; és nem-szintén a' tetején, hanem inkább a' közepin vannak az ágnak. Afféle ágat, mind fástúl-kell a' fárúl le-metzeni, kirül az meg-nevezett szemet, avagy bimbócskát, egy-darab hejacskával le-kell vonni: a' kit hogy sérelem-nélkül le-vonhassanak, abban áll leg-nagyobb mesterség. Azért némellyek el-mennek, és azt a' hejacskát, ki az bimbó levél-körül vagyon, környül metzik, mint-egy paizocskát hoztattára, kinek felső-része szélelfebb és az alsó hegyelfebb legyen: kinek közepin állyon a' szemecske; ezt mondok, egy csontocskával, vagy a' kormókkal, újokkal ugy vonnyák le, hogy meg-ne firtsék az szemecskét, és ne a' fáján, hanem a' heján maradjon. A' végre, mikor láttyák, hogy le-akar hámlani, egy kevesé erősebben nyomják a' fának ellenében, nem folytára. En jobb módot nem-találtam, hanem az ágat, a' fárúl le-metzem, és az-után a' szemet ezen ágrúl mind hejastúl, levelestúl, egy darabocská fájával együtt, olyan formára, a' mint fellyebb meg-írák: az-után a' két-újammal

H h h

meg-

meg-fogom a' bőröcskét, avagy a' kés-hegyivel, és más két-újammal a' fácskát, 's úgy vonom-le szép gyengén, hogy meg-ne hafadgyon a' bőr, és a' fácska benne ne-maradgyon; mert ha benne marad, nem-válik jó. Ha ki más jobb modot talál, meg-probálhattya. Minek-utánna le-vonták a' bimbót, mind hejástúl a' fárúl, tarcfa azt az ember a' levelérül az ajaka-közzött, vagy a' szárárúl; de a' bimbót meg-ne nedvesítse, még a' fának (a' kiben óltani akar) a' heját meg-nem hafittya, és a' fájátúl el-nem választtya; de jól reá-vigyázzon, hogy ebben a' választásban, meg-ne sirtse belől a' fát.

XLVIII.

A' fa-hejának pedig hafítása, egy-néhány képen lehet; ezt leg-jobbnak találom, hogy az melly helyett (mint oda fel-is meg-írtam) szép sima, és friss a' hely, ottan jó éles-késsel metsék-meg a' fának heját, Deák T-formára egy kevesé hosszabban, hogy sem mint a' bimbónak heja, a' kit le-metttettél; az-után egy arra való készített sima fácskával, vagy csontbúl, vagy szarubúl csinált fog-vájóval, kinek nem-igen hegyes, hanem valamennyire tompább a' vége, válaszd-el mind egy-felől, 's mind más-felől a' fájátúl a' heját, közébe dugván gyengén ezt az eszközt, hogy belé-férheffen az le-vont hejacska; de a' felső lineán, avagy metzfén nem-kell meg-nyitnia a' heját. Az-után szép gyengén, a' ki-nyitott hejnak közébe-kell vonni a' le-hámozott bimbót hejástúl, kit az száránál-fogva könnyebben le-vonhatni: de le-ne szakaszák ha lehet, a' szárát rola. Ugy helyheztésék pedig, hogy az alsó része, a' ki hegyesebb egy kevesé, bellyebb szolgállyon a' hafadéknál: a'
felső

felső része pedig, egy-iránt legyen a' felső metzésfel, és jól a' fára feküdjék úgy hogy, mind két-felől jól bé-fedésék a' meg-hasítot hejtúl: az metzés-is, nem az Nap-iránt, hanem annak elleniben legyen. Némellyek kereftúl metzik a' fának heját, hogy könnyebben bé-vonhassák a' szemet; azért minden-felől ki-nyittyák. Ez noha meg-lehet ugyan, de nem olyan alkalmas: mert nehezebben forr-ószsze, és foganszik-meg. Némellyek, a' mint el-metzik a' fának tetejét, onnét kezdik-el a' hasítást, csak-nem fél-újnnyira alá, és a' mint oda-fel íram, el-választván egy kevesse a' fáját a' hejátúl, 's abba vonszák a' szemet; és fellyül mint egy-újnnyi szélességre, fellyebb hadgyák a' meg-hasítot heját; hogy ha meg-szárad-is fellyül, ne-árthasson a' bimbocskának.

Ha illendő-képen belé-vonták a' szemet; kőssék XLIX. jó módgyával-bé kender-szállal, vagy fodorítatlan selyem-szállal; akár lennel, akár hárs-fának le-hámazot hejával egy kevesse szé-^l-tebben. Mert a' fodorított csérna, vagy selyem, mivel a' fának hejában igen bé-vágja magát, nem-olly alkalmas: ha pedig más ez-köze nincsen, evel-is bé-kötheti szép gyengén. Efféle kötelekkel mind fellyül, 's mind alól szorgalmatosan meg-kell tekerni a' fát, hogy ószsze-szorúlyon a' meg-hasítot héj: de nem-kell igen meg-szorítani; mert az-által, a' nedveség meg-reked, és nem-szolgálhat a' szemecskére: azért meg-sem foganhatik. Hogy pedig mind fellyül, 's mind alól szolgálhasson ezen kötelek, a' közepin-kell fogni, mikor bé-akarja ember kötni, és kezdgye-el a' tekerést, a' metzés elleniben hátúl a' szemén alól, és tekerje a' metzésnek

H h h a végé.

végéig: ott hadgyon egy darabot a' kenderben, ki-vel a' felső részt őszfe kötheffe; az-után a' másik fe-
level, fellyül mindgyárt a' szemnél kezdgye-el a' te-
kerést: de ugy, hogy a' szemet bé-ne fedgye, se bé-
ne kösse, hanem nyitva hadgya, hogy azon, mikor
meg-foganfzik, szabadon ki-nőhessen, és kösse-bé szin-
te a' metzélig. Az-után térjen megint alá, 's a' má-
fik meg-hagyott részivel fel, 's kösse-őszfe hátúl az
szemen alól. Arra-is vigyázzon, hogy meg-ne vize-
fitse se a' kendert, se az szemecskét. Az-után ken-
nye-bé óltó-viaszal, avagy csak más-féle viaszal-is,
mind fellyül 's mind alól a' hafadékot, hogy a' víz
belé ne-szivárkozzék; és ha fellyül a' fát el-metzette,
azt-is; neha ez nem-szinte szükséges, mind-azon ál-
tal igen alkalmas. A' leveliben el-metzheth egy ki-
csint, de a' többit mind száraftúl rajta hadgya: mert
ha egy kevelsé meg-foganfzik, magátúl-is le-húll;
ha pedig le-nem húllana, hanem csak rajta száradna,
nem-fokat várhat abbúl az ember.

- L. A' köteleket-is rajta hadgyák, még meg-nem fo-
ganfzik a' bimbó: kit eszibe vehet ember 15. vagy
20. nap-alatt, akkor egy kevelsé tágitani-kell a' kö-
tést, a' kit rajta hagyhatni egy-hólnapig. Ha pedig
temérdek a' fa, tovább-is: hat, vagy hét-hét után,
éppen le-vegyék a' kötést, avagy csak hátúl mészék-
fel, hogy mikor nő a' fa, engedgyen neki, és ma-
gátúl le-húlljon: ha pedig láttya ember, hogy bé-
vágódik a' fában, ugy-is tágitani-kell. Meg-ismér-
hetni ha meg-foganfzott arról, hogy ha a' rajta ha-
gyott szára, le-húll magátúl. Ha pedig rajta marad,
és nem-fris, kevés reménség van abban; de ha még
fris

friss és zöld, avagy veres, még nem-kell kétségben esni; mert tudom, hogy néha elztendeig-is el-állott az-után hogy óltottam, és elztendő múltán fakadott-ki. Arrúl leg-könnyebben eszibe veheti ember, ha fakadni-kezd a' bimbó.

Ha ki több szemet akarna egy fában óltani, azokat ne-vonnya egyenesen egy-más után; (mert az alsó, a' felsőnek akadályt szerez,) ne-is környéskörnyül, hanem oldalaslag, a' mint fig. 2. n. 5. kitétfzik: hogy így, könnyebben el-észolhasson a' nedvesség, és annál jobban munkálkodhassék. Arra is kell vigyázni, hogy mikor le-vonnyák ezt a' szemecskét a' fájárúl, fellyül meg ne likafszák, avagy ne-legyen likas: mert az haszontalan, hasonló-képen ha fejér; hanem jobb ha valamennyire veres lesz. Ha nőnni-kezd a' szemecske, meg-óltalmazzák a' szél-től, és más ártalmas ellenségtől.

Ennek az óltásnak ideje, Nyár kezdetin leszem. LII. mikor a' fák jól hámlának, avagy a' mint oda-fel is meg-mondottam mizgálnak? és mikor meg-erősödnek az új-növészek a' kikrül a' szemet kell le-vonni. Az pedig Juniusnak végén, és egész Juliusba, Augustusnak-is elején történik. Én azt tanúltam a' jó kertészek-től, hogy leg-jobb *Ur napja-közzötte, és Szent István napja-közzötte* efféle óltás: mind-azon által, leg-inkább kell vigyázni az eléb meg-nevezet két dolgra, és a' mint hideg, vagy meleg tartományok vannak. A' hóldra nem-igen hajtnak némellyek; noha mások inkább jóvallyák, hogy hóld nevelkedésire legyen: és estve-felé, mikor a' Nap nem-szolgál annyira a' bé-óltott szemecskére, és olly hamar ki-

sem szárazthattya : mikor szép idő vagyen, nem esős avagy igen szeles, nem-is felettébb meleg. Az ilyen ágacskákat nem-tarthatni fokáig, se nem-vihetni megfíze, hanem azon napon kell mindgyárt óltani belőle ; mert ki-menvén a' nedvesége, hamar meghervad ; így a' táplálástúl-is meg-fosztatik. Mind-azon-által, ha ki vízes ruhában takarja, máshová-is el-viheti, és egy vagy két-nap el-tarthatya : noha ez sem igen hasznos, ha meg-nedvesítik, a' mint elébb-is meg-mondám.

LIII. Ha ki meg-hasított a T-formára a' fának heját, 's úgy óltot, meg-hadhattya a' fának tetejét : mikor pedig jól meg-foganfzik a' bé-óltott szemecske, el-metzheti három-újnnyira a' bimbón fellyül ; mert ha igen közel metzené a' bé-erészttett hejhoz, nagy akadályt szerezne virágzó növéseben. Hanem ez-tendő múltván, mikor az óltovány meg-erősödött, és tizen-két bimbocskái kezdenek lenni, azt a' fát, a' kit három-újnnyira hattak, le-metzhetni közelebb az óltott bimbóhoz : de a' metzéft, mindenkor bé-kell kenni óltó viaszal, de jobb ha le-metzik a' tetejét.

LIV. Illyen szemre való óltással ólthatni mind *Almát*, *Körtevélyt*, és más *magos gyümölcsöket*, hamar-is nőnek, és gyümölcsöznek ; de nem-olly tartosak, és erőffek, mint az ágacskán óltott fák. De kivált-képen szolgál a' *Kajsz-baraczkra*, *Spanydr-megyre*, *szilvára*, és más efféle köves magvú gyümölcsökre. *Olasz-fákra*, *Rózsára*-is, és afféle bokros virágokra, kikről írtam imitt-amott a' virágos könyvben-is, és az *Kalendariumban*-is n. 199. 171. A' szemre való óltással harmadik esztendőre, néha másodokra-is gyümölcs-

mölcsöt hoz az óltovány. Némellyek azt találták fel, hogy a' savanyú gyümölcsű fáról le-metzett szemet, nem-hozzúkáson, és paiz formára kell met-szeni, mint az elébb meg-írt hejacskát, hanem négy-szegletűen.

Más módot-is írnak némellyek efféle szemre való óltásban, a' kit nem nyárban, hanem ki-keletkor óltanak. Kinek mestersége ez: csináltas magadnak, egy négy-szegű aczélbúl éles vafacsskát, a' ki belől üres legyen; noha kerekdeden, vagy más-formára-is meg-lehet, tudni-illik olyant, mint a' mivel a' var-gák élnek, mikor a' czipellős fűlén, avagy bőrön li-kat csinálnak: de még is jobb a' négy-szegletű. Evel az eszközzel, meny idején ki keletkor egy fához, a' kiből óltani akarsz; válasz azon egy igen szép tellyes szemet, közép-szerint való temérdek ágrúl, nyomd a' körül a' te eszközüdet, és válaszd-el a' több hajtúl, és vond-le szép gyengén a' fájárúl, hogy valami sérelem ne-legyen rajta: de ugy, hogy a' szem körül maradgyon hej rajta, akár négy szegletű, akár kerekded, így le-vonván meny más-fához, a' kiben óltani kívánsz, és ugyan azon eszközt nyomd valamelly ágra, a' hól akarod: (noha némellyek más szemre-is nyomják, és arra ólttyák) hasonló-képen vond le azt-is arrúl az ágrúl, és a' helyyiben alkalmaztasd az elébb le-vont szemet; jól egybe illyenek pedig, ha azon eszközzel kerekited ki, és veszed. Azon légy, hogy a' szem egy-aránt esék a' le-hámozott helyre, és meg-fogannyék. Az-után kend bé mindgyárt környős-környűl óltó vialzal, és kösd-bé erőfecsken kender-szállal, az mint oda-fel; hamar meg-foganfzik,
és gyű,

LV.

és gyümölcsöt hoz idő jártára. Én ezt a' módot nem-probáltam, de jobbnak ítélem az elsőt: mert ki-keletkor még nem-hámlik annyira a' fa, hogy kán nélkül le-vonhassa ember, a' heját. Mind-azon-által ide írtam, hogy a' kinek tetszik, meg-probálhattya. Effele óltással ki-keletkor, akkor élnek, mikor egyenlő a' nap az étszakával, szép tiszta időben: mikor a' fák fakadni kezdenek. Azt-is észbe-kell venni, hogy semmi-némű óltást ne-vegyen elé az ember, mikor a' hejetlen étszaki-szél fúj.

§. V. Mi-képen kell sípra óltani?

LVI.

MI-legyen az sípra való óltás, meg-írtam oda fel 4. Réfz. n. xxiv. kiből jól eszedbe veheted: itt csak arról szóllok, mi-képen kell azt végbe vinni. Elsőben, az ilyen óltás, kivált-képen olyan fákhöz illendő, a' kik sok nedveséggel bírnak; noha más-fákhöz-is, mint az szemre való óltás: erre-is igen szép szemekkel rakva való ágat-kell választani, a' ki az idei növés legyen; annak az ágnak-is az ideinek kell-lenni, a' kire vonni akarod az sípot, egyenlő legyen a' temérdekségek-is: mert egyéb-ként, semmire való volna az óltás, ha egyik temérdekebb volna az máfiknál; mivel nem-állana szoroffan, nem-is forradna-őszfe. Az-után arról az ágról (a' kiről le-akarod vonni a' sípot, avagy a' mint a' Deákok nevezik, a' gyűrűt) válassz egy, avagy két szép egéfséges szemet alól, a' hól temérdekebb, mesd-el a' tetejit az ágacskának, és intézd-el, mennyi szemet akarsz le-vonni, és mellyiket; ezért egy éles-kéffel, mesd környős-környül egyenesen a' heját, a' kin a' szem

szem vagyon, és a' kéknek fokával kenegesd-meg hátul a' heját, hogy könnyebben el-válik a' fájátul. Az-után próbáld-meg, ha meg-fordíthatod két-újoddal az heját, a' kin a' szem-van; ha nem, dörgöld-meg megint a' szemem fellyül-is, alól-is, de a' szemet meg-ne bántsd, hogy meg-ne sérüllyön. Ha meg-fordúl helyébül az héj szemestül, és eszedbe veded, hogy el-vált a' fájátul, úgy hogy le-vonhatod a' sipot, ne-vond mindgyárt le; hanem had-rajta a' fán addig, még a' másik-fának heját, a' kibem vonni akard, le-kezdéd hámozni. Aval pedig így bánnyál, mesd-el a' fának tetejét, és a' kőrmóddel három vagy négy-részre, vond-le egy kevesé a' fának heját, és mint-egy szijat, vondogald-le lassan: ha annyira le-hámoztad, a' mennyire a' sipnak hosszúsága van (az pedig egy vagy két-újnyi szélességre lehet) vond-le a' vékonyabb részire a' sipot, és vond a' le-hámozot fára: az-után mind alább alább vonogasd a' heját, s a' gyűrűt-is utánna mind-addig, még meg-tölti azt, és erőssen-áll benne; melyet eszedbe veheted abbúl ha fellyül a' gyűrűn, valami fejer nedveséget látz a' ki belőlle ki-jön. De igen reá-vigyáz hogy a' vonásban valami-képen alól meg-ne hasádgyon a' gyűrű: alább se hámozd a' fának heját, hanem csak addig, a' míg a' sipot vontad. Az-után el-metzheted a' le-vont heját, de nem-egyenesen a' sipnak alsó részivel, hanem fellyebb. A' le-nyúzott fát-is, valami két-iz-zel a' gyűrűn fellyül, mesd el.

Némellyek azt-is kívánnyák, hogy a' szemet, a' LVII
Napnak arra a' részire fordítsák, melyre az-előtt áll-
lott, minek-előtte le-vonták volna: és semmi képen

meg-ne nedveítsék. Némellyek az után száraz kender, vagy len-szállal fellyül, és alól bé-kötik, az mint oda-fel a' szemre való óltátról írtam: de az nem szükséges, a' mint az-is, hogy óltó viafzal fellyül és alól bé-kennyék a' gyűrűt, hogy semmi víz belé-ne szivárkozzék; mert ha ugy bé-vontad, hogy erőssen állyon a' fában, ennek eleit vetted. Noha talán nem-ártasz vele, ha élz-is effle kenéssel; fellyül pedig a' fa-teteire, vony két vagy három fa-levelet, a' ki árnyékot csinállyon a' gyűrűnek, hogy a' Nap-súgára ki-ne sűsse; a' szárát-is rajta hadgyad, a' mint oda-fel. Némellyek, esztendőös fára-is óltanak ilyen sip óltással; de nem-ollyan jó, mint mikor egy idős mind az óltani való ág, 's mind a' kiben óltanak.

LVIII.

Hogy pedig szép új növényed lehessen nyárba, a' kiben ilyen gyűrűt vonhas: Karácsonkor mesd-el egy újni temérdek csemetének a' tetejit, és nyesd-meg a' kiben akarsz óltani, és ki-keletkor, szép új-növényeket ver-ki. Az ilyen óltás kivált-képen szolgál azokra a' fákra, a' kik más óltással nehezen foganszanak, ugy-mint *Gesztenye*, *Kajszai-baraczk*, *Cseresznye*, *Spanyór-mogy*, *Birs-alma*, *Olay-fa*, *Füge fa*; (de ezt Majusba-kell óltani, noha Juniusba, 's Juliusba is meg-lehet) és más féle fákra-is kikerül oda-fel-is emlékeztem. Az ideje ennek az óltásnak nyárba vagon, mikor hámlik a' fa, az az, mikor el-válik a' heja a' fájátúl, nem-küldömben, mint az szemre való óltás: de az sipra való óltás, ki-keletkor nem-lehet. Arra-is igen-kell vigyázni, hogy mikor le-vonfzák az sipot, a' szemecskéjiben ne-maradgyon a' gyenge fácska.

§. VI. Más-féle óltáfokrúl, bújtatásrúl, és a' gyümölcs-fáknak szaporitáfokrúl.

Több óltani való módokat-is írnak az Authorok, LIX.
 mellyek-által szaporithatni a' gyümölcsös-fákat: hogy szelid, és jó gyümölcsöt hozzanak. Közönségesb mi-nálunk a' bújtatás, mellyel kivált-képen a' fződöt szaporitják: de meg-lehet más-fákat-is ilyen-képen bújtatni, a' kiknek ágai közzel vannak a' földhöz, és hajlandok: mellyet így vihetz véghez. Kikeletkor keres jó gyümölcsös-fát, a' kit el-akaríz szaporítani, a' kinek közzel a' földhöz az ága, és hajlandó: ász a' mellet leg-alább egy-lábnyi mélységű vermet, hajts-meg gyengén, és nyomd bé a' földbe olyan okkal, hogy a' szem, vagy a' csomó, a' honét a' gyökere fakadni kezd, szorgalmatossan bé-fedésék földel; és egy-néhány helyett a' késnek hegyivel, a' közzelebb való csomóig meg-dugdossad, és a' hegyit két-lábnyira ki-had a' földből; melly mellé, hogy egyenesen fel-nőjjön karót verj, és kötözd-hozzá, jó földet hány reá, és erőssen meg-nyomjad, hogy hamarább meg-gyökerezzeék, a' mint meg-láthatod fig. I. n. 5. Ha pedig könnyen meg-nem akar-na hajlani, hátúl a' kéffel egy kis metzest tehets rajta: de ezt földel kellene bé-fedni. Ha pedig oldalaslag több ágak nőttenek volna a' bújtató ágon, azokat el-kell metzeni, hogy csak a' derék ág maradjon-meg. Két vagy három-esztendő múlva, mikor jól meg-gyökerezett az el-bújtatott ág, el-metzhetni az annyátúl, és más-hová ültethetni, a' hól álhatatos legyen. Efféle óltással, vagy bújtatással, csak-nem
 Iii 2 min-

minden-féle fát szaporithatni, a' mint oda fel is megmondám, a' kiknek közel vannak a' földhöz hajlandó ágai: kivált-képen *Szederi-fát*, a' ki az óltással nehezen foganszik-meg; *Olasz fákat*, *bokrokros gyümölcsöző esemeséket*, ugy-mint *Egrest*, *Sz. János szőlőcskéit*, 's a' t. *Ró'sát*, és más-féle fás-virágokat, kikről találsz imitt-amott az virágos-könyvben. Az igen kemény fákat-is, a' kik nehezen szenvedik az óltást, szerencsésfen bújtathatni-el.

LX.

2. Az ágon való ültetéssel is nevelhetni fát, és szaporithatni, tudni-illik, mikor az ágat az annyárról le-szakaszttyák, vagy le-törik vagy le-metzik, és ugy teszik a' földbe. Annak a' módgya egy-néhány féle. Először, egy szép egészséges, egyenes nem-horgas, hanem friss, elztendő ágat választanak, a' kin egy-darabb tavallyi növény-is legyen. Ezt az ágat mind két-felől el kell metzeni, és ugy fél-réfnyi veremben, meg hajtván mind a' két-részit, jó záros földben el-kell temetni; de elébb tehén, vagy juh ganéjt kell-alája hánni, és jól meg-tapodgyák a' földet rajta: a' két végin-is, (a' kit a' földben temetnek-el) le-kell vakarni az ágnak a' külső heját, hogy a' nedveség könnyebben által-hathasson. Ha pedig fűveket, vagy bokros ágakat ilyen-képen akar valaki ültetni; minek-előtte el-ülteti, a' végit, a' ki az földbe megyen, egy kis pörölllyel, vagy a' fegával törje-meg, hogy szálas legyen. Az-után öntözze-meg vízzel, de ne ganéjal, a' kit nem-szenved, és fedgye-bé földel.

LXI.

Efféle óltásban, Laurembergius, igen szép próbált módot praescribál, és azt vallya; hogy alig talál.

lálkozik valami fa, avagy bokros csemete, a' kit esztendő s ágon nem-szaporithatnának: de két-dologra kell-vigyázni. Esőben, hogy az alsó végét, a' kit elmetzenek, ez következő flastrommal bé-kennyék.

☞. Ceræ ☞ I. Terebinthi ☞ B. Resinæ comm. ☞ II. misc. fiat empl. az az, közönséges viaszat egy unciát, vagy két-latot: Terpentinat fél-unciát, egy latot, közönséges gyantát két-unciát, az az, négy-latot keverjék jól őszre, csinállyanak flastromot belőle. Ez a' flastrom nem-engedi, hogy a' természet-szerint való nedvesége ki-mennyen, és más ártalmas férkezzék hozzája, ki-miatt meg-kell rothadni. Másodszor, hogy a' bé-kent ágat, ne-dugják egyenesen a' földbe: hanem meg-hajtsák, és a' felső-része kiálljon a' földből; a' közepe pedig, a' veremnek földet érje: a' temérdekebb része és vége, a' kit megkentek, egyenesen-álljon, nem a' földből-ki, hanem két vagy három-újnnyira a' föld-alatt legyen. Így a' középső részből, a' ki az földön fekszik, sok gyökerecskék származnak.

2dó. Ha ki akarja, csak a' fának tetejiről-is törhet ágat-le a' télnek végén, vagy ki-keletnek elein: de le-vakarja, a' mint elébb-is mondtam, a' végén a' külső-heját imitt-amott, és csak úgy temesse-el a' földbe, hogy a' felső-része ki-álljon, kinek teteit elmetzhetni; de efféle óltoványokat, gyakran-kelet-ötözéssel segíteni, fő-képen a' narancs, és citrom-fákat. Illyen gyökeretlen ágakon, mind fákat, csemeteket, bokrokat, fűveket szaporithatni. A' fák közzül, így igen örömet meg-foganászik a' *Füz-fa*, *Olay-fa*, a' kit csak-nem térdig-kell a' földben dugni.

Laurus fa, *Füge-fa*, *Szederj-fa*, *Birs-alma*, *Nyospora*, *Szőlő venyike*, és más effélék, a' kiknek nagy a' bélik, és mértékletes nedvességek, melegségek-is van, melyet meg-is tartanak. *Csemeték*, ugy mint *Ribes*, a' vagy *Szent János szőlőcskéje*, *Egres*, *Rosmaring*, 's a' t. *Fűvek*, *Zállya*, *Mentha*, *Isóp*, *Szekfű*, *Cypres-fű*, *Majoránna*, *Ruta*, *Leucovium*, avagy nyári-vióla. A' menthat hegyivel alá-is ültethetni. Efféle óltásban, nem kell igen magóffan a' földből ki-hadni a' tetejét az ágnak: a' metzést-is vagy óltó vialzal, vagy arra készített agyaggal kennyék-bé, hogy a' víz belé-ne szivárkozzék. Reá-vigyáz, hogy az ágnak heja fel-ne sodoritta'sék, vagy nyúza'sék, mikor a' földbe dugod; azért jobb előzőr karóval csinálni likat, a' kibe tehetsék, fő-képen ha vékony az ág. Mert némellyek, olly temérdek ágat-is ültetnek-el, hogy bétöltse az embernek markát, és temérdekebbet-is, a' kik körül jól bé-kéll nyomni a' földet: ne legyenek hofzabbak három-lábnál, és temérdekebbek az ember karjánál. Illyen ültetésekkel, sok mesterséges óltásokat vihetni véghez. Kirúl ide-alább.

LXIII.

3. Mód, a' kivel nem-igen láttam hogy élnének a' Mi-Országunkban, kivált képen az gyümölcsös fáknak szaporításában: hanem a' virágoknak, az mint oda-fel írtam virág. kert. n. cxxvii. ismét ugyan ott n. cxxx. mind-azon által, a' gyümölcsös fák-is örömeft meg-fogansznak, ugy-mint mikor az ágat lenem metzik a' fárúl; hanem rajta hagyván, arra a' végre csinált fazakon avagy kosáron által vonszák, és azt földel meg-töltik, kiben gyökeret vér, az mint figura 's n. 6. meg-láthatod. Azt pedig ki-keletkorkell

kell véghez vinni, minek előtte a' fáknak bimbói kifakadgyanak; azért akár kosárt csináltas, akár fazakat, kinek az oldala nyitva- legyen, és az fenekín akkora lik, hogy által-mehessen rajta az ág: akár deszkából ládácskat, mint az Olaszok, a' ki két-félből állyon, hogy egy-mástúl el-szedhessék mikor akarják; akár csak ruhával kösd-reá a' földet, noha evel nemigen sok földet foglalhatni. Efféle edényben vöndbelé a' fának tetején termő ágat, mennyit, 's hól akarod: de ugy, hogy az ágnak csomója, földel bé- legyen fedve, és minek-előtte el-temeted, dugdosd-meg a' kéznek hegyivel azt a' rézt, a' ki az földbe-megyén imitt-amott, a' hól a' gyökérnek-kell szár-mazni. Az-után tölcsd-meg jó földel azt az edényt, és erőssen a' fához kötözzed; hogy az ő terhe-által, a' szelekben le-ne törjék az ág. Had rajta azt az edényt más ki-keletig, avagy tovább-is ha akarod, míg meg-gyökerezik; ha pedig azt nem-akarnád várni, mesd-le ez-tendő-múlván ki-keletkor az ágat, a' kosár, vagy más edény-alatt, és mind kosároftúl, földestúl, ülted jó földben, nem-sok idő múlván gyümölcsözni fog: sőt néha azon ez-tendőben. Illyen-képen szaporithatni a' szőlő-venyikét, fügét, más Olasz-fákat, Birs-almát, Szederjet, Almát, Körtvélyt minden-fele Diót, Sz. János szőlőeskéit, Rózsát, Szakfűvet, Leucoviumot, 's a' t.

4. Mód, a' ki szokatlan Magyar-Országban, L. XIV.
nem-is láttam hogy éltenek volna vele: se nem olly bátorságos mint a' többi, a' fúrás-által lehet-meg. Ki-keletkor vágj egy darab karnyi temérdek ágat le, a' ki szép zöld, és friss legyen: azt egy-néhány helyet

lyet fúrd-meg, hogy teli legyen likakkal, úgy hogy egyik lik más-fel arasznyi távúl legyen az mátiaktól: azokban a' likokban dugj óltásra való ágakat, a' kik még ki-nem fakadtak, annyira hogy alkalmasint bétöltsék a' likakat, és jó szorosban állyanak benne. Minek-előtte pedig bé-bocsátod, elébb faragd-le rólok a' külső hejeket, avagy dugdosd-meg a' kés hegyivel addig, míg a' füz-fa tőkében mennek. Az én vékony ítéletem szerint, jobb volna ha a' csomóig menne-bé az ágacska, és a' tőkén egyenesen állana, a' mint az hafított, és az hej-közzé való óltásban: de ez sem szükséges annyira, hanem alól egy kevesé ki-kell hadnod az ágacskát, a' mint ki-tetszik fig. I. n. 4. Az-is fogja segíteni, ha fellyül is, alól-is a' lik-körül, óltó viafzal bé-kened. Ezt a' tőkét, mind ágacskákkal együtt, ásd-el jó ziros földben, esztedőre ki-keletkor ásd-ki megint, és közben fűrészellyed-el darabonként a' tőkét, de meg-ne firtsd az ágat: az-után minden darabot az ággal együtt, ültess megint magánosan a' földben, és idő jártára gyümölcsözni fognak.

LXV.

5. Fúrással más képen-is ólthatni, tudnia-illik, ha az közzel való fiatal fát által-fúrják, és más gyümölcsös fának az ágát (a' kiből óltani akarnak) által-vonnyák; de úgy, hogy meg ne firtsék az fzekeit, mikor belé-vonnyák a' likba; a' teteit egy-néhány bimbóval ki-kell hadni: az-után két felől a' lik-körül óltó viafzal bé-kell kenni. Ehez a' fúráshoz, legjobb a' Franciai fúró, tudni-illik a' ki belől üres; mert szép egyenesen, és nem darabosban fúrja a' fát. Evel a' móddal élnek kivált képen a' kertészek, az

szőlő

szőlőültetésben: úgy-mint mikor a' Cseresznye-fa mellé ültetnek szőlő-venyikét, avagy vízontag, a' venyike-mellé cseresznye-fát, a' ki hamarább, és abban vonnyák a' szőlő-venyikét. Ha jól meg-foganfzik, és nőnni-kezd, meg-fúrván őtet, az mint fellyebb, így a' venyike a' cseresznye fához nő, és meg-egyesül vele. Ezfendő múltán, le-metsék az annyá-rúl a' venyikét alól, a' mint a' fában áll: és avagy más-hová ültessék a' cseresznye-fát, az bé-nőtt venyikétől; avagy azon helyen hadgyák, gyümölcsözni-fog. Sőt azt írják az Authorok, hogy akkor érik-meg a' szőlő rajta, mikor a' cseresznye érik: de ehez nem-fokat bizom.

6. Mód a' mikor a' vad, akár szelid-fa, a' kiben LXVI.
óltani akarnak, olly közzel vagyon a' gyümölcsös fához a' kiből óltani akarnak, hogy az ágai elérhesék, leg-alább egy-réfnyre legyen egyik az másktúl, ha rövidek az ágak: ha pedig illyen közzel nem-találtatik ollyan fa, a' kinek tőkéjiben ólthassanak; őszel ássanak egy vermet, olly közzel a' gyümölcs fához, a' mint mondám: avagy távúlyabb, ha hoszak az ágai, 's abban a' veremben ültessenek vad-fát, a' kinek tőkéjiben ólthassanak. Azt ugykell egész teletszaka hadni: ki-keletkor metéld-le az ágait, és a' tetejét is fűrészeld-el, és egyenesítsd-meg a' felit, 's hasítsd-meg a' mint a' fa-közzé való óltásokban szokás, kirül oda-fel ennek az Könyvnek iv. Rész. §. 1. Az után hajcs-le a' gyümölcs ágat, és vond abban a' hasítékban, úgy hogy az annyától el-ne metzettesék, hanem rajta maradjon: de elébb a' csomó-alatt az ágnak heját, le-kell faragni, és a'
K k k fáját-

fáját-is két-felől; de a' bélit meg-ne firtsék, és annyira, a' mennyire a' tőkének temérdeksége van; úgy vonnyák pedig, hogy a' csomó a' tőkének túlsó részin egyenesen álljon, és hozzá forhasson, a' mint fig. 2. n. 6. ki-van formálva. Az-után a' tőkét jól-bé kótsék, és óltó vialzal bé-kennyék: de a' hafadékra elébb egy darab hejat tegyenek, akár agyaggal úgy kótsék-bé, a' mint oda-fel ez-előtt citált helyen megírtam, hasonló-képen fig. 2. n. 2. Efféle óltó ág hamar meg-foganzik; mert eledelt vonfzon magához mind az anya-fátúl, a' kitúl el-nem vált; 's mind az tőkétül a' kiben óltatott; nem-külömben mint a' cse-csemős gyermek, a' ki mind az anyjátúl, 's mind az dajkájátúl szophatik. Közzel az anyához, erős karót kell-verní, kitúl az ág gyámolittasék, hogy a' széltül ne-ingadozzék, és ki-ne vonnya az ágát a' tőkébül. Esztendő mulván, metsék-le az ágat az anyafátúl, és a' bé-óltott fát ültessék a' hová tetfzik.

LXVII.

Utollyára a' kivel a' gyümölcs fákat szaporithatni, noha nem-óltás hanem ültetés, kirül imitt-amott emlékeztem, az mikor a' gyümölcs fának gyökerébül fiatal csemeték ki-nőnek, és olly közzel a' földhöz, hogy magok-is gyökeret vernek. Efféle ki-nőtt ágagat, minek-utánna valamennyire meg-nőttenek, ki-keletkor, vagy őszel hóld-tólte felé, szakaszák-el az anya-fátúl valami kevés gyökérrel együtt, és ültessék-el, hamar fel-nő. De elébb a' fáknek, és csemetéknek tetejit el-kell vágni, hogy temérdekebbek, és erősebbek legyenek mikor nem a' tetejekben, hanem az ágakban széled táplálások; a' csemetéknek pedig sűrűbben nőnek ágai. Egyéb-ként, hogy
az öreg

az öreg fának eledelét ki-ne szíják, efféle fattyú növényeket le-kell vágdatni. Az így el-ültetett fiatal fát, egy ideig a földben-kell hadni, még jól meg-nő, és meg-gyökerezik; az-után oda ültethetni, a' hól meg-kell vénhedni. Az ilyen fattyú-ágak által, az én ítéletem szerint, haszontalan szaporíthatná ember az óltott fákat, (kivált-képen a' kiket vad-fában óltottak) mert azoknak gyökerek-is, és tőkéjek csak vad, és az ágokból szakasztatott ágak-is, csak olyanok; és nem-hoznak olly szelid, és jó gyümölcsöt, mint a' mi-némű a' bé-óltott ágakon terem; hanem azt meg-engedtem, hogy az olyan fának jó, a' kiket magon szoktak nevelni, úgy-mint *Barack*, *Szilva*, *Cseresznye*, és más-félék-is, a' kiket nem-óltottak, *Birs alma*, *Szederj*, *Nyosfola*, *Laurus*, *Rósa*, és más bokros fácskák.

§. VII. Az óltásnak idejiről.

JOL-lehet az különb különb-féle óltásoknak idejiről, melly résziben az esztendőnek, és kinek kinek óltása mellyik hólnapban szokott lenni, oda-fel alkalmasan meg-írtam, kivált-képen az szemre, sápra, és más féle óltásokról-is; mind-azon által, mivel az Authörök egy-más között nem-eggyeznek, hanem ki-ki mind a' maga tartományához vonson, és azt adgya közönséges regulájul; azért én itt rövideden, csak azt mutatom-meg, a' mi leg-alkalmatosabb a' mi Országunkhoz. Evégre, leg-inkább két-dologra kell vigyázni. Elsőben az időre: másodsor a' fának természetire; mert némellyeket egy időben: másokat más időben kell óltani. A' közönséges óltásokban,

vigyázni-kell az esztendőnek ideire, és a' cstillagoknak forgására. Az esztendőt pedig, nem-csak magánosan kell tekinteni: hanem abban, a' tartományoknak, és helyeknek külömbiségeket; a' fáknek természeteket, és az óltáfoknak magános nemeket, úgy-mint *szemre, sípra a' fa, és beja-közzé, és a' basított fában* való óltáfokat meg írtam oda-fel; hogy nyárban, mikor a' fák hámlonak, akkor végezzék-el. Némelleyek, a' Caniculáknak kezdetin jóvallyák; de ez nem a' mi Országunkhoz való. Mert itt a' Caniculák-után, hamar hideg idők kezdenek járni, fő-képen étszakán, és a' szem későn fakadna: a' növése-is igen gyengén maradna, és meg-ártana neki a' hideg.

LXIX.

Hanem itt, leg-inkább az ágon való óltáfról szóllok, a' kit a' hasított fában óltanak: kinek két-időt rendelnek az Régiek, egyiket *őszel*, avagy mindigárt a' Caniculák-után: de ez nem a' mi Országunkba való, hanem inkább Olasz, és más meleg Országokra, a' hól igen gyenge, és rövid telek járnak. Másikat *ki-keletkor*, avagy a' télnek végén jóvallyák leg-jobbnak. Ez leg-alkalmatossabb a' mi Országunkban; de arra-kell vigyázni, hogy azokat a' fákat, a' kik idejébben virágoznak, idejébben-is óltsák: az mellyek közönségesen a' kemény, avagy köves magvú gyümölcs-fák, úgy-mint, *mondola-fa, kajszibarack, eszerefsznye, meggy, mirabolana, szilva*, és többek effélék. Ezeket még *Februariusban* ólthatni, kivált-képen a' vége-felé, mikor az idő engedni-kezd; de kenderrel, vagy mohval jól bé-köfsék, hogy meg-ne vegye a' hideg az ágacskának a' végét: noha effele óltott ágacskának, nem-könnyen árthat a' hideg.

Almás,

Almát, Körtvélyt, és más effle gyümölcsöt, hasított fában ólthatni Martiusnak elein, és végin; de kiváltképen, Gyümölcs-óltó Böldög-Afeszony nap tájban: Aprilisnek elein is, még a' fák ki-nem fakadnak; hanem a' nedveség a' gyökérbe, és tőkébe lesznek. Mert ha a' bimbók meg-kezdenek indulni, és a' fának ágaiban el-terjedett immár a' nedveség, akkor nem-leszen jó a' fában való óltás: mivel akkor a' macskaméz folyni-kezd, és a' növést meg-gátollya. Egyéb-ként, Sz. Fabján és Sebestyén nap tájban szokot a' gyökérből fel-indulni a' nedveség.

Az régiek mind-azon által, ilyen vélekedésben voltak, hogy az időt mind a' földnek csinnyához, 's mind a' fának természetéhez alkalmaztassák; mivel némelly fák, inkább kedvelik az nedves helyt, némellyek inkább a' szárazat. Azért mellyikre inkább szolgál a' ki-kelet, mellyikre az ősz, jól meg-veteték; és azt tartották, hogy a' szárazt szerető fákat tavaszal óltsák: mivel hogy kevefőbb nedveséggel bírnak. De a' kik kővér, és agyagos helyet kívánnak, őszel; mert ki-keletkor bővebb a' nedveség, hogy sem mint kívántatnék: őszel pedig kevefőbb. Azért ezt a' fának nedveségét könyvezésnek hitták, és azt ítélték, hogy annak ideje harmincz napot tartana; és így, mind az óltásnak idejire-is harmincznapot szabtanak. *Almát, körtvélyt ki keletkor a' napnak meg-térésekor, az az circa Solstitium 50. napig óltottanak, őszel-is: de a' Fügét, és Olaj fát, ki-keletkor. Némellyek inkább jóvallották, mikor a' nap-nyugati szelek meg-állottak, a' kik 7dik. Februarij kezdetnek, a' napnak meg-térésiig.* Az óltó ágakat, nem-kell a'

LXX.

fába óltani, mikor a' kemény Étzaki-szél fúj, hanem mikor a' Déli szél.

LXXI.

Egy-szóval, leg-jobb a' mint oda fel-is mondám, mi-nálunk *Februariusban*, és *Martiusban* óltani a' faközzé; hanem, csak abban vagon az óltó emberek közzött a' villongás; a' hóltnak mellyik résziben kellelsék óltani? mert némelleyek újságra óltanak; némelleyek hól-d-fottára, az újság-előtt. Kátó régi Gazda-Ember, azt tartotta; hogy mikor a' hól-d *szomjúboxik*, az az *száraz*, akkor-kell *almát, kértvélyt, fűgét, olaj-fát* óltani, dél-után, etzaki-szél nélkül: de mikor az hól-d nevelkedik. Columella-is, abban az ítéletben vagon, Palladius azt írja, hogy ő kőlömbet-vet eszében; mert ha a' fát, a' hóltnak nevelésére óltyák, nevelkedik ugyan, de kevés gyümölcsöt hoz. Ha pedig hól-d-fogytára, sok gyümölcsöt hoz: de alacsony leszen. Azért a' tavaszi óltásokra, a' hól-d-növését kell-választani. A' végre, a' mint oda fel-is meg-mondám, az óltani való ágat, hól-d-töltekor; vagy egy kevelsé utánna, tíz vagy több nappal-is, az óltás-előtt törík-le: hogy az óltás az újság-előtt esék. A' mostani kertészek-közzül némelleyek *ból-d-töltekor óltanak*, avagy *egy kevelsé utánna*; mert ha hamar hól-d-töltekor óltanak, nagy gyümölcsöt hoz, és hamar gyümölcsözik. Némelleyek *ból-d-tölte előtt* egy-néhány nappal, sőt még azt tarttyák, hogy valahány nap hól-d-tölte előtt óltanak, annyi esztendőre gyümölcsözik a' fa. Némelleyek *vizontag, két 's bárom nappal az újság-előtt óltanak*; avagy *két vagy bárom nappal utánna*; és ök-is a' magok óltásokról azt tarttyák, hogy annyi esztendőre gyü-

gyümölcsözőzik a' fa, mennyi nappal az újság-előtt óltanak. En, az én vékony ítéletem-szerint, se azt meg-nem vetem, hogy hód-tólte előtt három vagy négy nappal; se pedig azt, hogy utánna annyi nappal óltanak. Mind-azon által noha közzel immár 40. éftzendeje, Isten segítségibül, hogy az óltásban forgottam, azt találtam leg-jobbnak, ha két 's bárom nappal az újság előtt óltottam; avagy ha akkor nem-lehetett, *annyi nappal utánna*. De ezen dologban, azt ítélik fokan, hogy ki-ki mind vigyázzon, mellyik időben szolgál leg-jobban az óltás, a' maga keze-után: 's azt tarthattya-meg.

Csak hogy a' cfillagok forgására-is, kivált-képen **LXXII.**
 a' Planeták, avagy Bújdosó-cfillagok órájára, a' szerencsés Jegyeknek tekintetire-kell jól reá-vigyázni, a' mint oda-fel a' Vetem. Kert. 4. Rész. n. xv. xvi, xviii, xix. xx. xxi. xxii. xxiii. bőven meg-írtam: az melly tudomány, az óltáfra-is szolgál, kivált-képen a' Planeták órája, és a' Jegyeknek kegyes tekinteti. Azért a' ki nem-restelli, azt által-olvashattya, és a' szerint alkalmaztathattya óltását. Mert néha ellen-kező idők, és Cfillagok találkoznak-ósfze, a' kik egymással nem-eggyeznek; hanem inkább eggyik a' máfikkal tufakodik, és így az óltáfnak ártanak, ha ki abban az időben talál óltani: a' mint az emberek-is egy-más közzött gyűlölséget tartanak, és más oktan állatok-is. Hafonló-képen, némelly teremtettt állatok-is a' mellyekben érzékenség nincsen-is, ugy-mint fűvekben, fákban, és veteményekben-is: el-annyyira, hogy eggyik a' máfikát nem-szenvedheti maga-mellet, nem-is engedi hogy nőjjön; kit a' Deákok

kok Görög szóból *Antipathianak* hinnak, az az, Természet-közzött való ellenkezésnek. Kirúl én itt nem disputálok, honét legyen az? és, ha ugyan bizonyos antipathia legyen-e' avagy sem? De közönségeffen meg-vallyák az Authorok, hogy találkozik a' természetben efféle titkos ellenkezés. Ha azért három vagy négy-nap (némelleyek őt, 's hat napot-is belé-számlálnak) akár az újság-előtt, akár utánna találtnak a' Kalendáriumba ellenző jelek, kivált képen a' Rák és Scorpio, avagy ♀ ellenkezés, és ☐ négy szegletű tekintet, és mikor a' kegyetlen éfszaki-szél fúj: jobb inkább békét hadni az óltásnak, és olyan napot várni hóld-tólte előtt, a' kiben a' jó, és szerencsés jelek uralkodnak.

LXXIII.

Ugyan ezen jeleket: és hóldnak forgását, jobb meg-tartani a' több óltásokban-is, *mind supra, 's mind szemre*; noha ezek talám inkább alkalmazhatóbbak az *újságra*: hasonló képen a' *fa és bék-közzé*. Némelleyek azt ítélik, hogy meg-lehet az óltás *Aprilisben is, és Majusban Juniusig*, fő-képen szükségnek idején; ha idegen földről valami kivált-képen való gyümölcs ágakat hoznának, és idején nem-találnák hozni, úgy meg-lehetne; de közönségeffen, nem-kellene annyira halasztani az óltást. Némelleyek, ilyen vélekedésben vannak, hogy mikor *Annus Biffextilis*, az az, közbetéteztett, avagy ugró esztendő esik (midőn tudni-illik Sz. Mátyás nap-után egy-napot közben-vetnek, és az az esztendő egy-nappal hosszabb, a' melly minden negyedik-esztendőben történik) abban az esztendőben nem-jó óltani. De ennek a' tudománynak, nincsen derekas fundamentuma: mert ha azon esztendőben,

ben, mind gabonát, 's mind veteményeket ültetnek, vetnek: a' gyümölcs-is néha jól terem; miért nem volna az óltás-is jó? csak az idő, és jelek-is jól szolgállyanak.

§. VIII. Némelly mesterséges óltásokról,
mellyekkel a' fának gyümölcszeit
Változtathatni.

Sok-féle mesterséges óltásokat írnak az Authorok, LXXIV. kik által a' fák gyümölcszeit változtathatni mind idejekben, színekben, szagokban, ízekben: 's mind természetekben, 's a' t. de sokat ezek közzül inkább elmefuttatásra, és furcsa vizsgálásra írtanak, hogy sem mint valóságra, és próbált dologra. Mind-azon által, hogy ebből se fogyatkozzék-meg az óltó ember, a' ki efféle újságra vágyodik: azok-közzül egy-néhányat, mellyek a' kik leg-bizonyosabbaknak tetszenek, feljegyeztem.

Idején vagy későn gyümölcsözik a' fa, ha a' későn érő gyümölcs fának ágából, az idején érő fában óltasz: így, idején érő gyümölcs-fa lesz belőle. Azért ha azt akarod, hogy idején *Barackod* legyen, óltad *szederj fában*: két-hólnappal idejébben megéri a' barack. Hasonló-képen, ha azt akarod, hogy idején *érett szőlő* legyen, a' szőlő-vejszöt *fiatal cseresznye fában*, avagy friss ágban óltad: 's akkor érik a' szőlő, mikor a' cseresznye; de a' venyikét, fekete szőlőről kellene venni. Ezt az óltást, a' fúró által való óltással viheted véghez, a' mint oda-fel. Noha talám később ér. *Nyospolát, ba szelid szederj-*

derj-fában óltasz: idején meg-érik, de előbb meg-nedveltesd az óltó ágacsokát. Hogy pedig idején *szederjed lebesse*; tehát az szederjet, vagy *körtvély-fában*, vagy *gesztenye fában* óltasd. Ha későn akarod hogy ériék, és csak nem Mind szent nap tájban: *Nyospola-fában*, avagy *Birs alma fában* óltasd. Ha azt akarod, hogy a' *eseresznyéd* idején ériék, óltatlan meszet kell a' gyökerére tölteni, avagy meleg vizet: de azelőtt, minek-előtte virágzik; noha így az a' fa, nem sok idő mulván meg-szárad.

LXXV. Ennek az idején érésnek, egyéb okát nem adgyák; hanem, hogy az idején érő fának természete, magával hozta azt, hogy idejében gyümölcsözök. Azért, a' minémű ágat arra óltanak, az-is előbb gyümölcsözök; mivel a' bé-óltott ágnek, csak abból a' tőkéből vagyon táplálása: az idején érést is vele közli. Egy szóval, ennek csak az a' mestersége, hogy az idején érő ágat, későn érő fában óltás: 's az elővel érő gyümölcs, későn leszen; viszontag, a' későn érő ágat, idején érő fában óltás, 's idején leszen. Így ha az *almát*, vagy *körtvélyt*, *Birs-alma fában* óltod: Mind-szent napjáig, meg-marad a' fáján az alma, és az *Birs-almának* természetiben óltózik; hogy *esztendőig*, avagy kettőig-is el-áll frissen. Ha ki későn érő *eseresznyét* kíván, *szelid szederj fában* óltsa.

LXXVI. Hogy az óltovány *azon esztendőben*, az *mellyben* *ölttyák*, gyümölcsöt hozzon: imò, olyan ágat törjön-le, a' ki azon esztendőben virágzott 's gyümölcsözött volna, 's azt óltsa a' fában; melyet meg-ismérhetni a' bimbójárúl. Mert effélének nagyobb a' bimbója, és kivált-képen ha két, vagy három esztendő

tendős az ág. 2^{dd}. Valamelly régi ágrúl, vond le a' külső heját a' földig, a' mint némelleyek, éppen a' fájáig egy arasz hozattára, vagy rövidebben; de ezt, inkább őszel cselekeszik, némelleyek hóld fogytára: mások pedig ki-keletkor. Az-után végy agyagot, a' kit lágy tehén ganéjjal őszsze-keverték; és a'val a' még a' fának heját le-faragtd, kend jól-bé három újnyi temérdekségre: kösd-bé az-után valami ruhával, hogy a' víz bé-ne szivárkozzék, és az agyagot fe mossa le: és az alatt gyökeret vér magának az ág. Azt ha ki-keletkor cselekedted, S. Mihály nap tájban egy fűrészel szépen mesd-le a' fárúl; ha pedig őszel, ki-keletkor Martiusban fűrészeld-el, és ülted-el a' földben: 's még azon esztendőben gyümölcsöt hoz. 3^{tid}. Ha egy embernyi, vagy őlnyi magos ágat, avagy még magosabbat-is metzenek-le a' fárúl, és annak a' végít csak slechtül meg-metzik, 's azt kerefstül által-fúrják, és veres fűz-fábúl mint-egy fogakat vernek által rajta: azt mind fogastúl el-ásák a' földben fél-réfnyre, ugy hogy valamennyire ki-állyanak az új-fogak, kinek alája valami kevés zabot vetnek; hamar meg foganzik. Ha azok a' fogak nőnni kezdenek, el-metéllik őket mind addig, még az ág levelezni kezd; az-után ki-ásák megint, és éppen el-metéllik a' fogakat, és csak szintén a' jobbik gyökerét had-gyák-meg az ágnak: és így második esztendőben, teremni-fog az ág. De ezt ki-keletkor kellene cselekedni, mikor az óltásnak ideje vagyon, avagy Karácson-után. 4^{td}. Ha ki azt akarja, hogy idején gyümölcsöt hozzon az óltovánnya, alól a' fa-körül a' kit bé-akar óltani, állon egy vermet: az-után óltfa-bé jó

méllyen az ágat a' földben, és szurja-meg egy kevelsé a' bé-óltott ágnak végit egyszer, vagy kétszer valami árral, vagy kés hegyivel. Az-után földet hánnyon a' bé-óltott fára: úgy, hogy az óltott ágnak vége, ben- legyen az földben, és azokon a' likacskákon gyö-gerecskéket vér, hamar nő, és szép gyümölcs-fa le-fzen belőle. 5ta. Ha ki azt akarja, hogy harmadik esztendőre gyümölcsöt hozzon az óltovánnya, a' meg-fürt tőkében óltson, a' mint oda-fel írtam n. LXIV.

LXXVII. Ezent nerheti-meg a' sip, és szemre való óltáf-fal-is. Kirúl hasonló-képen oda-fel. Az ki ha máso-dik esztendőre virágozni akarna, idején le-kellene a' virágot szakasztani; mert még igen erőtlen a' gyü-mölcsözésre, harmadik esztendőben mind virágját, 's mind gyümölcsit rajta-kell hadni. 6ta. Télbe törj alkalmas temérdek ágat-le a' gyümölcs fáról, fellyül alá-felé, kinek a' vége hasonló legyen mind hejástúl, mint az ember szarán lévő lába-feje; azt a' lábat dug-dosd-meg minden-felől egy szeggel, kösd-bé az-után lágy tehén ganéjal elegyített agyaggal, azon fellyül ruhával, azt ásd-el jó fél-réfnyre a' földbe: 's meg-foganfzik, és még azon esztendőben gyümölcsöt hoz. Ez a' mesterség, közönséges Angliában.

LXXVIII. Aval-is igen meg-előzi ember a' gyümölcsözést, ha egy-nemű fában ólt, úgy-mint: *Alma-fában almát, Körtevény fában körtevélyt*. Hogy pedid egyiket, a' másik-helyet ne-ved; így ismérheted télben, avagy ki-keletkor a' levele-nélkül *az alma, és körtevény fát. A' körtevény-fa, néha tövisses: nem-ugy az alma fa. A' körtevény-fának öreg heja darabosabb, és rovácskos.*
Az

Az alma-fának simább. Az ízirúl-is, ha egy darabot a' hejában le-metz az ember a' fárúl, és egy kevelsé meg-nyallya a' nyelvivel: ha édefecske, és egy kevelsé kesernyés, *alma-fa* az; ha favanyúcska, *körtvély-fa*. Item, aval-is igen meg-előzi, ha új-hóldra ólt valaki, tartos a' fa, és hamar nevelkedik: és a' mennyi nap el-múlt az hóiban, annyi esztendőre terem, az mint oda fel-is meg-mondám; és ha valami harmad-nappal új-hóid előtt óltanak, nem-olyan hamar leszen gyümölcsfe. Noha ebben-is némellyek, külömb ítéletett tartanak: és a' felől-is azt mondgyák, hogy annyi esztendőre gyümölcsözik a' fa, mennyi nappal az új-hóid előtt óltanak. Abban-is vagon valami confideratio, hogy némellyek alacsonon óltanak, némellyek magoffabban. A' *vad-fákat*, mindenkor jobb alacsonon óltani, a' földhöz közel; mert az a' fa erős, és jó tenyésző leszen. Némellyek magoffabban óltanak, az a' fa hamarabb hoz gyümölcsöt: de nem-leszen olyan állandó. Azért állandóbb, a' kit alább óltanak. Noha ezekkel a' mesterségekkel, alkalmasan meg-előzhetni a' gyümölcsözést; de abban ne-gyönyörködgyék akárki-is, hogy az óltovánnya első-esztendőben gyümölcsöt hoz; mert még igen erőtlen, és nem-lesz állandó, hamar el-vész a' fa utánna, hanem, ha első esztendőben virágzik, a' virágját le-kell szedni, és így egy, 's két esztendőben, a' gyümölcsözéstől meg-kell tartoztatni, még alkalmasan meg-erősítedid.

A' *színekben* meg-változtattják; ha első óltó LXXIX.
 ágacskát, minek-előtte el-ólttyák, valami szines vízben áztattják, a' mi-néműt szinte akar az ember a'
L 11 3
gyü-

gyümölcsökben hozni. Avagy ha olyan fába őltyák az ágat, a' melly *veres gyümölcsös* box. Így, ha ki azt akarja, hogy *veres almája* legyen, áztassa-meg elsőben az őlteni való ágat csuka-vérben! az-után őlttassa-el, és valamelly gyümölcs azon terem, mind *veres* leszen. Ismét, ha az *almát Egér-fában*, avagy *veres szederj-fában*, vagy *fekete csefesznye-fában* őltyák, *veres-almát* box: és még *veresebb* leszen, minek utánna szépen meg-faragják, és el-készítik az ágat, 's az-után áztattják csuka vérben, avagy Bak-vérben. Evel a' mesterséggel, a' *körtvélye-is* *veresé* csinálhatni. Más képen-is akarnak némellyek, *veres-almát* nevelni. El-mennek, 's az alma-fa mellé *veres rófa bokrot* ültetnek; avagy ki-nyittyák ki-keletkor a' fának gyökerit, és gyakran vízellettel öntözik; az-után tíz, vagy tízen-két nap múlva, megint bé-fedik földel, és csak harmad-nap öntözik vízellettel. De én ezt nem-jovallanám, ha szinte igaz volna-is, a' kit nehezen hiszek; mert ártalmas a' fának, és hamar ki-vész; mivel nincs nagyobb ellensége a' fának, mint a' *foó*. Meg-pirúl az *alma* a' fáján-is, ha egy cseber vizet tesznek alája, úgy hogy a' Nap-súgára reá-szolgállyon, és az-által a' meleg pára, minden-felől általhathassa az almákat. *Poma-granátod* szép *veres* leszen, ha annak gyökerit vízzel, és lúggal öntözd: de nékem a' lúg sem tetszik. Azt is írják, hogy *gesztenye színű almát* nevelhetnek, ha az *alma ágat*, *vad körtvély fában* őltyák; De inkább el-hiszem, ha az *Bonabru-sya* ágat, más alma-fában őltyák. *Fejér szederj* leszen, ha azt *Fejér nyár-fában* őltod. *Veres-baraczkos* nevelhetni, ha két-nap múlván, minek-utánna a' baraczk

magot

magot a' földben ülteted; megint ki-áford, és megnyitván azt, Minium vagy Cinobrium festéket térfesz a' hejában, 's megint el-áford. De én ebből sem várok fokot: mert a' Minium, és Cinobrium, igen mérges festékek, mint a' több Bányai festékek is, a' kik inkább meg-emésztik a' magok belit. Talám nyerhetnél valamit vele, ha ilyen mérges festéket nem-tennél belé: hanem más-félét. Hasonló-képen írják, hogy *veres leszen*, ha *veres Ró'sában* ólttyák, vagy *mondola-fában*, vagy *veres duránczai szilvában*, vagy *veres szederjben*.

Azon-kivül, változtathatni a' gyümölcsöknek **LXXX.**
színeket, ha két külömb-szinű gyümölcs ágat veszen ember, a' kik egy-aránysuk lesznek temérdekségekben, és az szemek-is egy-mástúl egy-aránt esnek: ha mind a' két ágat egyenesen két-felé hasíttyák, és azután eggyik színű ágat, a' másikkal úgy ólfzete-fznek, és szemek-is úgy ólfzete-állanak, mint-ha egy volna: ezeket szép gyengén sellyemmel ólfzete-kötik, és óltó viafzal bé-kenik: és így meg-faragván, szokás szerint ólttyák-bé a' fában. Fele annak a' gyümölcsnek, a' ki abból az ágból terem, olyan színű leszen, mint az eggyik-fele az ágnak: a' másik-fele, mint a' másik-fél ág. Így ha a' fában óltani nem-akarja, ültesse-el a' földben: a' mint oda-fel írtam a' fáknak szaporításárúl, n. LXII. Ha ki pedig, szemre való óltáffal akarja ezt végben vinni: hasonló-képen két külömb színű szemet messen két-felé, és megint tegye szépen ólfzete, 's úgy vonnya a' fának heja-közzé, a' mint oda-fel a' szemre való óltáffrúl. Így fele a' *Baracknak*, *veres lebet*, fele *fejér* vagy *sárga*, vagy *sima*.
Így

Igy az *alma is*. Sőt még *külömb-nemű* gyümölcsöket is, ilyen-képen egybe-kapcsolhatni: ugy-mint, *almát 's körtevelyt, barackot 's diót, 's a t.* Es ha négy-félé metzenek *külömb ágakat*, 's megint *őszfe-teszik*, 's el ólttyák, négy-féle gyümölcsöt nyernek vele. De *Laurembergius* efféle óltásokot, csak *ki-gondolt fabuláknak*, vagy *meséknek* nevez, mivel a' szem, avagy *bimbó*, olly gyenge állatt, hogy leg-kisfebb metzéfel-is meg-sértődik, és el-vész: hát még a' *külömb-féle* némű ágak, miképen forradnak *őszfe*; Mindazon által, a' kinek kedve tarttya, meg-próbálhattya.

LXXXI.

Az iziben változtathatni a' gyümölcsöt, ha a' savanyú gyümölcs ágat, édes gyümölcs-fában ólttyák: és viszontag, az édeset savanyúban; 's annak az ízet tarttya-meg, a' kiben ólttyák. Savanyú gyümölcsöt nevelhetz, ha a' fának gyökeréig jól fel kapálod a' földet; és dísznó ganét töltesz reá. Hasonló-képen a' savanyú poma-granátból édeset csinálhatni; de ezt azon-kivül, ember vízzelletivel-is kellene öntözni. Az almát-is édesé változtathatni, ha vízzelletet, kecskeganét, és oó bor seprőt együvé keversz: és a'val öntözöd a' fának gyökerit. A' keserű mondolat, édesé csinálhatni: és a' kemény bajút, lágy bajúvá, ha felkapallyák a' fát, és ki-nyittyák szinte a' felső gyökeréig, és szüntelen öntözik egy-néhány nap meleg vízzel; minek-előtte virágozni kezdene.

LXXXII.

Ha azt akarod ísmét, hogy a' *savanyú gyümölcs-fa*, *édes gyümölcsöt* hozzon: furd-meg a' *savanyú gyümölcs-fát*, a' *gyökerén* fellyül, alá a' *gyökere-felé*; ugy hogy az a' *fúrás*, ne-mennyen szinte által a' fán, hanem csak a' *beli-ig*; az-után *töltsd-meg*

meg azt a' likat szép édes-mézzel, és verd-bé megint egy varjú tövis fabúl cinnált ízeggel: 's édes gyümölcsöt hoz. Hasonló-képen, ha az óltani való ágat *mézbe mártod*, édes gyümölcsfe leszen; *savanyú*, ha eczetbe mártod. Ha ki *négyféle ízű* gyümölcsöt kíván, vegyen egy-nemű gyümölcsből, négy külömb-külob-mb-féle ízű ágat, ugy-mint külömb-külob-mb almából, vagy kórtvélyből; és azokat ugy őszsze-köfse, hogy egyik ágnak heja, másikat érje. Vegyen az-után valami ganéjos agyagot, avagy óltó viaizat, és ugy bé-kennye vele, mint-ha csak egy ág vólna: és ültette-el jó ziros földbe, hogy gyökeret verheszen, és nőheszen. Talám nem ártana, egy kevelsé az ágaknak külső hejokat le-vakarni, azon a' helyen, a' hól egy mást érni fogják: hogy jobban őszsze-forhassanak. Igy a' gyümölcsfe annak a' fának, négy-féle ízű leszen. Hasonló-képen bánnyék vele, ha ki két vagy három-féle ízű, avagy színű gyümölcsöt kíván. De én alig hiszem, hogy ezek az ágak, ha szintén meg-foganásznak-is, ugy őszsze-forjanak, hogy egy-ág legyen belőlek, a' ki ilyen gyümölcsöt hozzon; mind azon által, legyen a' hitel az Autho-rok írása-mellett.

Ha az almát, Birs-almában ólttyák, jó édes al- LXXXIII.
mát nemez, a' kit a' Deákok *Nelimela*-nak neveznek: némelly Magyarok, *Paradisom almájának*. Ha *Baraczkot* óltanak a' *Birs-almában Baraczk* birs-alma leszen rajta: avagy viszontag, ha a' Birs-almát, *Baraczkba* ólttyák, *Birs-alma Baraczk* nevelkedik rajta. Ha a' *Mondola-fát*, *Baraczk-fában* ólttyák, avagy a' *Baraczkot Mondola-fában: Mondola*, és édes leszen a'
M m m mag-

magva, a' kit mind magostúl meg-ehetni. *Csuda gyümölcsöd* leszen, ha az *almát Baraczk-fában* óltod, avagy *körvély-fában*: akár a' *Baraczk-fát* ezekben. Nem-külömben, *édes magva* leszen a' *Szilvának*, ha ezt *mondolába* ólttyák: avagy a' *Mondolát szilvába*. Némellyek azt írják, hogy valami-némű ágat a' *Birs-alma-fába* óltanak, azoknak gyümölcsfei, a' *Birs-almának* természetit meg-tarttyák. Ha a' *szilvát dió-fába* ólttyák, a' *külső beja dió szimű* leszen; belől magában *szilva* marad.

LXXXIV.

Ha ki *purgáló gyümölcsöt* akar a' fájáról nevelni, vegyen egy gyümölcsfát a' ki gyümölcsözik, akár *almát, cserefsnyét, szilvát, 's a' t.* avagy szőlő-venyikét: *hafitfa-fel* egyik ágat, és vegye-ki a' belit; és a'-helyet tegyen *purgáló orvofságot* belé, a' minéműt akar; az-után *köffe* megint jó erőssen őszfe: 's az ág, *purgáló gyümölcsöt* hoz. *Hasonló-képen*, ha valami *jó szagú eszközt*, avagy *víz*et teszen a' béle helyett belé, olyan *szaga* leszen a' gyümölcsnek, a' minéműt a' béle-helyett rekeszt oda. Az *szin*ekkel is e-képen bánhatik. Ha *Scamoneát*, avagy *Diagridit* tészefz belé: abbúl származandó gyümölcs, jól fog *purgálni*. Ha jó *Terjéket, és Mitridátot*: annak gyümölcsfe a' *méreg-ellen*, és minden *mérges-állatnak* marása-ellen jó. Sőt ha a' *venyikében* teszed, annak mind *szőlője, bora, eczettye*, és még a' *hamva-is* *hafznos* a' *mérges állatok-ellen*. Némellyek, csak a' *gyökereket*, akár *fáknak*, akár *szőlőnek öntözik-meg a' terjékkel*; és szinte annyit érnek vele. Némellyek, *Húnyort* tesznek a' *velő helyett*. Némellyek azt itélik, hogy csak az első gyümölcsnek vagy on illyen ereje,

ereje, a' következendőknek nincsen: hanem-ha meg-újittják. De Laurebergius, ezt-is semminek tartja; mert azt mondja, hogy szinte ugy élhet az a' fa, a' kinek belit ki-vezzik, avagy ki-vájják; mint az az ember, a' kinek csonttya veleit ki-szednék.

Mind-azon által azt írják némellyek, hogy evel LXXXV. a' mesterséggel, a' gyümölcsöket *mag-nélkül* nevelhetik; ugy-mint, ha egy *cserefsznye* ágat le-törsz, és azt által-fúrod, 's azon a' likon az ágnak belit egy vas veszőcskével, vagy más-képen ki-vájod, és ugy ülteted el: *mag-nélkül való cserefsznyéd* leszen. Mások ilyen képen-is bánnak vele: ki-keletkor Martiusban, az az, Bőjt-más hóban, hámoznak egy *Megy*, vagy *Cserefsznye-fát*, kinek tőkéje legyen egy-újnyi temédek, meg-hasíttják azt a' hegyétől a' gyökeréig: csináltatnak magoknak egy vafat, mellynek a' vége görbe legyen, aval a' vassal vájják mind két-felől-ki a' fának velejit; megint őszze-kötik jó erőssen, megkenik jól a' metzést tehén ganéjal elegyített agyaggal. Az-után esztendő múltán, ha őszze-forradott a' meg hasított ág, más hasonló fába, ki még gyümölcsöt nem-hozot, ólttyák ezt a' fát; és az a' fa, mag-nélkül való gyümölcsöt hoz. Mások még jobban akarják csinálni, 's el-mennek: egy gyümölcsöző fáról, egy ágat le-metzenek (tudni-illik, óltani való ágat) és annak mind a' hegyit, 's mind a' végit megfaragják, mint az óltani való ágat szokás; és meghajtván fellyül mind a' két-végit, egy fába ólttyák: egyiket egy felől, másikat más-felől, és jól bé-kötik, mint a' más-féle óltoványokat. Az-után esztendő múltán, ha az óltovány fakadni-kezd, és jól meg-

erősödött a' tőkében, két-felé metzik a' közepin az ágat, és a' temérdek ágat-is el-metzik fellyül, hogy csak az újonnan ki-vert ágak nőhessenek: ezek *mag-nélkül boznak gyümölcsöt*. Hasonló-képen, ha egy fiatal *eseresznye*, vagy *szilva fárúl*, avagy más efféle kőves-magvú fárúl a' *leg-kissebb ágat* le-töröd, és a' *begyivel temeted-el a' földben*: az-után mikor veszed eszedben, hogy az hegye az ágnak gyökeret vert, és megfoganszot, annak-is az öregbik ágát mesd-le, a' több bit pedig a' ki vékony, és gyenge had-meg. Ennek egyéb okát nem-adgyák; hanem hogy a' melly fának bele nincsen, az mag-nélkül hoz gyümölcsöt. De ezt meg-kellene elsőben próbálni.

LXXXVI.

Vannak ugyan még-is némellyek, a' kik próbált dolognak tarttyák, hogy *kemény magva nem-lefzen a' gyümölcsnek*, ha efféle hajtással a' hegyinél óltyyák-bé az ágat, a' melly meg-lehet, nem-csak ugy a' mint oda-fel meg-írák: de ugy-is, ha le-nem metzik-is az ágat az annya fájárúl; hanem közzel találtatik olyan fa, a' kit el-érhessen az ágnak hegye. A' *fúrással-is* meg-lehet. Ugy-is, ha a' meg-fúrt fűz-fa tőkébe óltod mind a' két-végit, meg-hajtván az ágat: és ha meg-foganszik, el-metzvén a' közepit. Kirúl *oda-fel*. De a' fűz-fát öntözéssel kell táplálni, avagy nedves helyre ültetni. Hasonló-képen *két-féle gyümölcsöt*, *eggyé csinálnak az szemre való óltással*: ha két külömb-féle gyümölcs-fábúl, két-szemet választanak, 's azt két-felé metzik, eggyiket az más-félel öfzfe-teszik, 's ugy vonnyák a' fának heja közzé. Némellyek, hogy ezt meg-nyerjék, egy ágrúl le-vont szemet, az más ágnak le-nyúzott szemére vonnyák. Igy a' *Ba-raczk*.

raczknak külső-része, és húsa, baraczk lebet a' magva vagy dió, vagy mondola. A' Kajszai baraczknak-is, és szilvának mondola. Más képen-is, két külömb-féle gyümölcsöt eggyé igyekeznek kapcsolni; ha két külömb-féle ágat, vagy gyenge fiatal-fát, kivált-képen szilvát, a' kik egy-máshoz közzel vannak, szépen őszsze fonnak. De elébb a' hól egy-mást érik, a' külső hejokat le-vonnyák, hogy az eleven az elevennel könnyebben egy mással őszsze-forjanak; gyenge hárs-fa kéreggel, vagy más kötelekkel őszsze-kötsék, hogy az őszsze-hajtót ágak, egy-mástúl el-ne vályyanak. Mind-azon által, ne legyenek olly erőssen őszszeszorítva, hogy az ágak meg-fojtassanak, avagy hogy a' kötelek a' fában vássék. Az után, le-vonnyák egy kevelsé a' fának töviről a' földet, és gyengén meg-ganéjazzák: gyakrabban-is meg-öntözzék, hogy hamarább nőjenek. Így egy-néhány esztendő múltván, ha őszsze-nőttenek az őszsze-font fák, mint-ha egy fa volna, csapják-el a' tetejit, és vigyázzanak reá, hól nőnek-ki az ágai: ha ollyat találnak, a' ki az őszsze-növésből jött-ki, hagyák-meg azt, a' többit metéllék-le, a' kik két-felől a' fának részeiből nőttenek; eképen két-féle gyümölcsből, egy leszen.

A' kemény bajú gyümölcsöt, hogy lágy bajú legyen, LXXXVII meg-változtathatni: ugy-mint a' dióban, mondolában, mogyoróban. Ha a' diónak (a' kinek jó egész bele vagon) sérelem-nélkül éppen ki-vezzed a' belső belit, és gyapotban, papírosban, vagy szőlő, akár Jávorfának leveliben takarod, és ugy ülteted-el, hogy a' hangyák meg-ne egyék; a' mi-némű fa abból terem, annak a' fának gyümölcse, hej nélkül leszen. A' mon-

dolával-is hasonló-képen bánhatni, és ha ennek a gyökeréhez, és fájához gyakran hamút öntenek. Hogy pedig *vékony beja* legyen a *diónak*, gyakran ültessd-el a' dió-fát, egyik helyről a' málikra: így a' dió-fának nagyobb béle lesz, a' heja gyengébb, maga pedig tenyészőbb. Más-képen a' *dió gyenge bejű* lesz, ha a' bélit ki-vezed, és a' fás-kérget, a' ki kereftül-áll benne, gyengén ki-szeded: de meg-ne firtsed se a' diót magát, se a' gyenge belső heját, 's úgy bé-takarván a' mint fellyebb, el-ülteted. Ha azt akarod, hogy a' *Baracknak magva ne- legyen*; Nagy Hétben, avagy Húsvét-után, mikor hóld-fogyta lesz, ólcs egy barack ágat fűz-fában: kösd-bé jól a' mint szokás, és ha a' fűz-fa más ágacsákat verne-ki, azokat le-kell szaggatni, hogy a' nedveség, inkább az óltoványba mehessen. Ezt gyakran-kell kecske-téjjel öntözni: így idő jártára öreg, és mag-nélkül való barackokat hoz. Ezt más gyümölcsfel is meg-probálhatod.

LXXXVIII Hogy *alma*, *körte*, *szilva*, és másféle gyümölcs-fák, *virág-nélkül* gyümölcsöt hozzanak, végbe viheted: ha ezeknek a' fáknak ágait, fűz-fában óltod. De ennek az óltásnak, hasított fában-kell lenni, és Februariusban. Hogy pedig *Télbe virágozzék* a' fa: kapáld-fel a' fa-körül a' gyökeret, önts óltatlan mezret reá, vond megint reá a' földet; két vagy három-nap múlván, virágozni kezd a' fa: de az-után hamar el-vész. Ha ismét azt akarod, hogy *jól virágozzék a' fa*, és *mind meg-tartsa a' gyümölcsöt*: Decemberbe, vagy Februariusba kapály egy vermet a' fa gyökere-körül, és tölcs vizet belé, hogy meg-fagy-

faggyon benne, és megint fed-bé földel a' jeget. Az-után Szent György nap-tájban, vagy Majusban, vond-le mind a' jeget a' fa gyökerérül, és fed-bé jó földel: abban az ezftendőben bőven-fog virágozni, és mind meg-tarttya a' virágjait.

Ha ki azt akarja, hogy *irott baraczkja*, vagy *szilvája*, vagy más-féle kőves-magvú gyümölcsfe legyen: tegye a' baraczk magot egy-néhány nap, az az, két vagy három-nap a' vízbe, hogy meg-lágyúllyon a' külső heja. Az-után nyissa-meg szép gyengén, és vegye-ki a' magot: annak a' magnak vékony hejára kis késcskével, vagy tővel (némelleyek azt kívánnyák, hogy részből csinált késcske legyen) írjon a' mit akar: de ne-igen méllyen, hogy meg-ne firtódgýék a' bele; az-után papirosban, vagy ruhában takarja-bé, 's ugy űtsefe-el: így a' mit a' magra-írt, kívül meg-látszik a' gyümölcsön. Evel a' mesterséggel véghez vihetik, hogy a' gyümölcsön metzett íráfok legyenek: tudni-illik, ha valamelly gyenge, és éretlen gyümölcsfe; penna csináló késcskével bótúckett metzenek: meg-maradnak rajta, és a' gyümölcsfel eggyütt nevelkednek, fő-képen a' kinek hejok egy kevesfé keményebb, ugy-mint a' *tőknek*. Külömb külömb-féle *festékekkel is*, meg-festheti ilyen formán a' gyümölcsöt: ha a' baraczk, vagy szilva magot el-űteti a' földbe, és tíz-nap ugy haggya, meg-is öntözi gyakrabban, hogy magátúl meg-nyillyék a' mag; tölcsön az-után a' mi-némű festéket akar belé, és megint űtsefe-el a' földben.

Ha valaki a' fáját ékesíteni akarja virágokkal, **XC.** vagy ízagos fűvekkel, azt meg-cselekedheti: ha a' fának

fának tőkéjét meg-fúrja, és abban ganéjos földet dug, és abban külömb-féle virág-magokat ültet, avagy gyökereket, ugy mint *viólkát*, *eperjese*, *kakúk-fűvet*, *szék fűvet*, és más-félet: szép virágos leszzen a' fa, *Ró'sával*, és *szőlővel is* meg-probálhatná ember ezt a' mesterséget, fő-képen a' reves, és régi fákban.

XCI. Ha kinek kedve tarttya, a' mi-némű formára akarja, arra nevelheti a' gyümölcsöt: ha elsőben agyagbúl, fábúl vagy gipszbúl olyan formát *clínáltat*, az mi-néműt kíván, akár emberi ábrázatot, akár más állatot, kerekdedet, négy-szegletűt, 's a' t. De azt a' formát ugy-kell *clínálni*, hogy két-felé vályyon, és megint *őszíze-tehelsék*; ha agyagbúl *clínálták* minék-utánna meg-száradott, és két-felé *met-szették*; az-után *égettesék* meg a' fazakafok kement-czéjiben. Ha az gyümölcs fele-nagyságára jut, vonnyák reá a' formát, és jól *őszíze-kőlsék*, hogy el-ne vályyék egy-mástúl, mikor a' gyümölcs *nevelkedni* kezd, és a' formát bé tölti. De jól reá-kell vigyázni, hogy a' formának képes nagysága legyen, és a' gyümölcsnek nagyságához alkalmas: se ne legyen igen szűk, hogy a' gyümölcsnek szokot nagyságában, valami *fogyatkozást* szerezzen; se ne igen nagy, hogy annak minden *űregit* éppen bé-ne tölthesse; mert így, igazán ki-nem ábrázollya a' formát. Ha pedig attúl tart valaki, hogy a' napnak sугári nem-érvén a' gyümölcsöt, azért meg-ne veszzen, és érheffen: likakat *clínálhat* imitt-amott a' formán; de ugy, hogy az eső víz annyira bé-ne férkezhelessék, hogy benne *maradgyon*, és meg-rothafza a' gyümölcsöt. Noha talám le-vehetné ember a' formát, mi-
nek-

nek-utánna jól a' gyümölcsbe nyomedott : hogy a' gyümölcs, jobban meg-érhesék. Evel a' mesterséggel formálhatni mind *almát, körtvélyt, birs-almát, szitromot, narancsot, baraczkot, 's a' t.* Ha ki azt akarja, hogy valami *keskeny szájú üvegbe* nevellyen *almát, körtvélyt, szőlőt, 's a' t.* mikor még kicsiny a' gyümölcs dugja-bé az edénybe, és fűgjön benne, 's úgy nőjjön : e-képen úgy meg-nevelkedik, hogy ki nem vehetni belőle, hanem-ha el-török az edényt. Ha ki *drága gyümölcsben* gyönyörködnék, azt-is meg-cselekedheti, hogy az *almában drága* kövek clárisok, gyöngyök, szegek, és más efféle czkózók nőjjenek ; mihent el-virágzik a' gyümölcs, dugjon mindgyárt egyet a' meg-nevezett eszközökből abban a' helyben, a' hól az virágja vólt, és belé-nő.

Némellyek azt írják, hogy a' fáknak *tellyes virágok* leszen, ha gyakran a' fiatal-fát által-ültetik. Azt-is írják, hogy efféle dupla-virágú fáknak, nem-leszen gyümölcsök. De az külömben találtatik ; mert Ersek Urunk Pofoni kertiben, vagyon tellyes virágú megy, és tellyes virágú baraczk ; a' megy-fa gyümölcsöt hoz, és jobb részire egy száron két megyet. A' baraczk-fát igaz nem-láttam, hogy csak egy gyümölcsöt-is hozott vólna még ez-ideig.

Végezetre, ha ki *naggyá akarja* nevelni gyümölcsöt, ilyen mesterséggel élhet ; tudni-illik, ha az *almát* még olly naggyá akarná nevelni, a' mint magában vagyon : vegyen valami *almát*, a' mint az ágon fűg, de le-ne szakasza ; hanem úgy szurjon fellyül, a' mint a' virágja vagyon, egy likat belé, szintén addig, még a' magva vagyon : és abban az likban, erefzen

szen egy-néhány répa-magot; így az alma igen megnő, csak hogy a' maga természeté-szerint való ízt el-vezti. Az *óltással-is nagyobbak* lesznek a' gyümölcsök: hogy ha azon gyümölcs-fából törnek óltó ágat-le, és azon fának más-ágában ólttyák. *Nagyobbak*, és jobbak lesznek a' gyümölcsök, ha más szelid fából, szelid-fában óltatnak. Hasonló-képen, nagyobbak lesznek az almák, ha olyan fában ólttyák, kinek nagyobb almája legyen. Ísmét, ha ki *nagyobb almákat* akar nevelni, így cselekedgyék, a' hól igen sűrű a' gyümölcs szedgye-le egy részit, és az allyafsát, 's a' ki rozfszabb ízaggassa-le; hadgya-meg a' jóvát ritkábban, és az öregit, a' kiket ítéel hogy *nem-férgesek*, se valami gáncs nincsen benne. Mert így a' nedveség, csak azokban megyen, a' kik meg-maradtak, 's inkább neveli őket: egyéb-ként el-ószlott volna a' többire-is, a' kiket le-fzagattak; és mentül többre ózol a' nedveség, annál erőtlenebb, és *nem-nevelheti egy-aránt a' gyümölcsöt.*

XCIV.

E-képen mind *barackk*, *szilva*, *mondola*, és egyéb gyümölcs-is nagyobb lehet. Ha az almát olyan *barackk-fában* ólttyák, a' kit magból neveltek, nagy és jó ízű lesz; csak hogy *nem-tart* fokáig. *Nagy dírt, mondolás, szilvát* nevelhet valaki; ha négy egy-féle magot jó szorosan ültet egy cserép edényben jó földbe; az-után, fenekivel fel-fordittya az edényt, és azon egy likat fúr, hogy mikor a' magok ki-kelenek, a' csirájok csak szinte azon az egy likon nőhessenek ki; a' kik úgy őszsze kötődzenek, hogy az-után csak egy csemete lesz belőlök: az hoz idő jártára sokkal nagyobb gyümölcsöt, hogy sem mint természeté

szete kívánta volna: Némellyek, valami csévébe tesszik a' magokat. Hogy a' *Poma-gránát* nagygyá nőheffen; végy jó ziros ganét, a' kihez tégy meg annyi dísznö ganét, és bor-sepröt, árpa-korpát, és ted valami kevés nedves helyre esztendeig: minden hólnapban egyszer meg-keverjed, kihez az-után tölcs valami eczetet, hogy olyan legyen mint a' kenő: avar Oötöberbe, és Novemberbe a' *Poma-gránát*nak gyökerit ki-nyitván, környül-vegyed, és megint földel bé-fedgyed: mikor annak ideje leszen, nagy öreg gyümölcsöt hoz, és ha az-után két következendő esztendőben úgy bánsz vele, csudálatos nagygyá leszen. A' *birs-almát-is nagygyá nevelheti* ember, ilyen módon: minek-utánna immár alkalmasan megnőtt, hajcsd-meg mind ágastúl egy fazékba, és tölcsd-meg földel, had nőjjön az alma benne; azt írják, hogy akkora leszen, mint a' fazék. Hidgye a' ki akarja. A' *barack nagyobb leszen*, ha vizes helyen ültetik, és szüntelen öntözik; nem-külömben ha mikor virágzik, harmad-napig három-meszfzelly kecske-téjjel öntözik. A' *körtvély nagyobb leszen*, kivált-képen az apró *Muskotál*, ha birs-alma fában óltyák. Hasonló-képen a' *Nyospora*, annál-inkább, ha füge-fában óltyák. Efféle mesterségekről való írásra, adatik ide alább-is imitt-amott alkalmatosság.

Most csak utat mutattam azoknak, a' kik ebben gyönyörködnek,

V. RÉSZ.

A' Gyümölcs-fáknak nemzésekrül.

XCV. **A** Gyümölcs-fák, magános nemzéseket kívánnak, úgy-mint, némelleyek inkább magon; némelleyek inkább gyökeren; némelleyek inkább a' fának töviből ki-ágazott vesző-által nemzetnek; némelleyek az óltás-által: nem hogy más képen is nemzetnék őket, az mint oda-fel, 's ez-után-is meg-írom; de inkább természetekhez szabot móddal, ilyen-képen nemzettetnek, úgy-mint:

A' *Magbúl*; *Mondola*, *Gesztenye*, *Baraczk*, *Szilva*, *Duránézai-szilva*. A' *Kajszai-baraczkot*, ha magván vetik-el fájúl. *Mogyoró*, *Dió*, *Daxylus* vagy a' Pálmának gyümölcse; *Pistacia* vagy *Egyptumi mogyoró*. Fenyő-fán termő diócskák. Németül *Zürbernüß* *Cyprus-fa* *Laurus*, avagy a' mint némelleyek nevezik, *Borosnyán-fa*, 's a' t. és ha efféle-fát el-ültetnek, jobbak lesznek.

XCVI. Az *Gyökeren ki-nőtt* ágakból nemzetnek: *Almáfa*, és ahoz hasonlók, *Körvély*, *Cseresznye*, *Megy*, *Nyosspola*, *Szilva*, *Mogyoró*, *Berkenye*, *Füge*, 's a' t. ha efféle veszőket, egy darab gyökérrel együtt el-fazakasztják az annyoktól, és el-ültetik. Efféle ültetés, leg-inkább afféle fákhöz alkalmas, a' kik bökrosan nőnek. Noha más-fák sem vetik-meg, a' kiknek gyökerekből ilyen ágak nőnek-ki. A' *birs-almárúl* azt írják, hogy ha ilyen ágon ültetik, el-fajúl; noha mások azt nem-tarttyák. Vannak némelley fák, a' kik csak egy száron nőnek-fel, és a' tövekből semmi

mi efféle veszfűt nem-eresztenek fel; az mint a' *Fenyőfa*, *Cyprus-fa*, 's a' t. azért ilyenekre nem-szolgál efféle ültetés: mert a' gyökerek igen száraz, és minden erejekkel fel-huzalkodnak. A' tövek-is magános, és nem-terjed-el a' földben: hanem mélyen alá-nő: nem-is bővelkedik annyi nedvességgel, a' ki más-helyen verné-ki a' veszfűt. Az ilyen veszfűt pedig, mikor valamennyire meg-nőttének, és erősödtenek, tavaszal avagy őszel hől-töltekor, a' gyökérről annak darabjával le-kell szakasztani, és el-ültetni. Így, hamar fel-nevelkednek: de előbb el-kell vagdalni a' hegyeket, hogy temérdekebbek legyenek, a' bokros csemeték-is sűrűbben nőnek. A' fáknak segítségére, le-kell vagdalni efféle tolvaj ágakat, a' kik haszontalan nőnek-ki a' tőkén. A' bokros csemetéken pedig, ilyen bújna növés kívántatik, és kedves. Efféle fiatal-fákat, addig kell az első földben hadni, még a' tőkéje olyan magofra nem-nő, hogy ágat verhesen. Az-után, szerencsésen általviheted oly helyre a' hól meg-kell vénhedni.

A' tőke, és gyökér-nélkül való ágon ültetnek: CXVII.

Mondola fa, *Körsvély-fa*, *Szederj-fa*, *Czitrom-fa*, *Alma-fa*, *Olaj-fa*, *Birs-alma-fa*, *Myrtus-fa*, *Gesztenye-fa*. Ha ezeket által-ültetik, jobbak lesznek.

A' kiket gyökér-nélkül való ágakon nevelnek, ezek *Dabílus*, avagy *Pálma-fa* gyümölcsé, *körsvély*, *alma*, *birs*, *alma*, *gesztenye*, *füge*, *olaj fa*; két óltással-is nevelhetni.

A' következő-fák, mind gyökér-nélkül való ágak-által; mind a' gyökérből ki-nőtt veszfűn; mind az óltó ágon neveltetnek: úgy-mint *Füge*, *Czitrom-fa*, *Poma-grandé*, 's a' t. A' többit, jobb részére ólttyák.

VI. RÉSZ.

Melly fát, micfoda fában ólthatni.

XCVIII.

Minden gyümölcs-fát, a' kit ólthatni : vagy szelid-fában, vagy vad-fában ólthatni. Az szelid-fa, avagy olyan, a' kit magon neveltek; avagy olyan, a' ki az óltot fának tövirül ki-nőtt, és azt egy kis gyökérrel le-szakasztván, el-ültették; avagy olyan, a' kit bé-óltottak. Ezek-közzött legjobb az óltot fában óltani. Az-után a' kit a' tövirül le-szakasztottanak : de ugy, hogy azt a' fát, nem vad-fában óltották; mert ha abban, mind tőkéje, gyökere vadon marad, szintén addig, a' még az óltás kezdetik. Azért, a' mi azon-alól nő, az megtarttya vadságát. Az-után abban a' kit magon ültettek, noha a' magon ki-nőtt fát, a' ki nem-tőviffes, nem-szükség bé-óltani; mert a' nélkül-is jó szelid gyümölcsöt hoz. Mind ezekben legjobb óltani, hogy sem a' vad-fában : mivel a' gyümölcsök-is jobbak, és ha olyan fában óltanak, a' ki azon kívül-is óltott, egy esztendőben többet nő a' bé-óltott ág, hogy sem mint két 's három esztendeig a' vad-fában. Annak okáért, a' kinek több effele óltott fái vannak, a' kik közönséges, avagy nem-ollyas gyümölcsöt hoznak; és jobbat akarna kertiben óltani : szabadon azokban ólthat. És noha a' természet-szerint való óltást, legjobbnak tarttyák annyibúl, hogy nagyobb, és jobb ízű nő rajta; ugy-mint, ha azon fából le-tört ágat, ugyan azon fába, vagy más ágában ólttyák : mind-azon-által, idegen fába is jó óltani.

De

De mindeneknek-előtte arra vigyázzon az óltó ember, a' ki óltani akar: hogy olyan-fát válasszon; a' ki egy-nemű, és hasonló az óltó ághoz, az az, *Almát almára, Körtvélyt körtvélyre, 's a' t.* Óltson. Mert mennél hasonlóbb a' természet, a' természet-hez: annál könnyebb az eggyeség; mivel az Nemnek külömbsege, vagy akadályt szerez, vagy tellyeséggel el-bonttya, vagy nehezebbé teszi az ősfzeforrást. Mert a' két külömböző nedveség, nehezebben eggyez-meg egy-mással, a' bé-fogadott újvendégnek táplálására; hogy sem mint a' hasonló nedveség, a' hasonlóval. Mivel amott, eggyik a' másikkal akadályoskodik. Egy-fzóval, mentül közzelebb a' fák-közzött való hasonlatosság, és csaknem mint-egy atyafiúság; annál szerencsésebb leszen az óltás. A' végre, ha hasonló gyümölcs fára, hasonló gyümölcsöt ólthatna az ember, ugy-mint: *Muskatál almára, muskatál almát; Báling-almára, Báling-almát; Muskatál-körtvélyre, muskotál-körtvélyt; Havas-ali körtvélyt, havas-alira.* Sőt még az idején-érő gyümölcsöt is, elővel-érő fára: a' késén-érő, késén-érőre jobb volna. De ezek nem-annyira szükségesek, csak az ember a' fáját tarcsa-meg ha lehet, az az, *almát almára, körtvélyt körtvélyre, 's a' t.* ha szintén vad-fa leszen-is, ugy-mint: *szelid alma ágat, vad-almára.*

Nem-tagadom azt, hogy a' gyümölcs fákat, más külömb-nemű fákban-is ólthatni, és jól megfoganfnak: a' mint ez ideig meg-írtam egy-néhány helyett, még ez után-is jobban meg-írom, ugy-mint az *almát körtvélybe*: és viszontag akár *birs-almában,*
avagy

avagy más-féle fában-is; mind-aazon által, a' melly gyümölcsök efféle fábúl származnak, azok ugyan meg-változnak, és valamiben különböznek mind a' kettőtül. Mert minden óltott-fa, elegyes fzigot, ízt, valóságot vezet magához az ágtül, a' kit bé-óltanak; és a' fátül, a' kiben óltanak.

Horric.

l. 1. c. 24.

n. 50

Igy okoskodik Laurembergius, a' hól egy csú-dálatos óltást hoz elé, 's azt mondgya; hogy látott olyan káposztát, a' kiben alma ágat óltottanak: és mikor meg-nőtt volna a' fa, 's gyümölcsöt hozott volna, annak almája káposzta ízű volt. Azért a' Né-metek, káposzta almának nevezték. De efféle ágat, nem a' káposzta torzában kellene óltani; hanem a-lább, és mindgyárt a' gyökerén fellyül, avagy szinte belé a' földbe, és jól meg-kell óltalmazni, hogy a' hasítékba ne-mennyen a' föld. Én ez óltás mellett, le-nem teszem hitemet; de mivel azt mondgya, hogy szemivel látta, hadgyuk reá. Noha a' káposztának torzája nem-ollyan állandó, hogy esztendőnél tovább tartana a' földbe; hanem meg-rothad, fő-képen ha a' hideg éri. Mind-aazon által, azt inkább el-hin-ném, hogy az a' bé-óltott ágacska, a' káposzta gyö-kérnek nedveségitül tápláltatván, a' földbe gyöke-ret vet magának, és az-által nevelkedvén, gyümölc-söt hoz; a' mint oda fel-is meg-írtam azokról a' fákról, a' kiket ilyen ágacskákról a' földben el-temet-vén, szaporítanak.

Cl.

Azt-is meg-kévánnyák némellyek, hogy a' fa, keménységében-is eggyezzen az ággal, a' kit bé-ól-tanak. Így, nem-jovallyák, hogy valamelly lágy-fát, kemény fába óltanak: ugy-mint, alma-fát,
vagy

vagy mást effélét, tölgy-fában. Hasonló-képen, a' kemény ágat lágy-fában, avagy csemetében: ugmint, *Csiperke-bokorban, Galagonyában, Tövis-feszederjében, 's a' t.* Mert efféle óltványok, nem-lefznek tartófok, nem-csak azért; hogy a' fa, a' kívül tápláló nedveségeket szívják, igen csekély és gyenge: de azért-is; hogy természetekben nem-eggyeznek. És noha a' kemény, és erős vad-fák, az óltásra alkalmazottabbak a' többinél; mind-azon által, hamarább nő az ág, a' kit lágy és puha vad-fában óltanak: ugmint, nyár-fában, fűz-fában, de ennek nem-fok haszna van. Jobb azért mindenkor olyan vad-fában óltani, a' kinek természete eggyez az óltó ággal: mert az ágon-áll leg-inkább, a' ki a' vad-fát tenyészövé teszi; noha ettől veszi tápláló nedveségét. Ugmint mikor a' *Gesztenyét tölgy-fára* ólttyák, a' *Mon-dolát barack-fában, 's a' t.*

Ezek mind így lévén, még sem jóvallyák az óltó emberek, hogy válógatás-nélkül akár melly-fát, akár melly fában szabadon óltanak; mert némelly kemény-fa sem veszen minden kemény ágat-bé: ugy a' *tölgy-fában* meg-nem foganszik a' *körvély-fa* ág, noha kemény; az mint némelly lágy-fa sem veszen-bé minden lágy-fa ágat: ugy-mint, a' *füge-fa*, az *olaj-fa* ágat. Egy-szóval, semmi lágy ziros fa, a' kívül gyanta 's olaj foly, nem-szenved magában semmi óltást: ugy-mint, *fenyő-fa, Jegenye fa, 's a' t.* az mint Plutarchus, és mások is írják, és okát is adgyák: hogy a' gyümölcs-fák, és más gyümölcsöző palánták, természet szerint nem-szeretik, sőt ártalmas nekik az olaj, és más ziros kövérség; mert ha öntözik

O o o

vele,

CII.

vele, ki-veznek. Az uborkát, mint a' vetemenyes kertben írtam, he csak meg-érintik-is az olajjal, elfordúl tőle, mint ellenségitől, és meg-horgad. Az meg-nevezett fák pedig, mivel efféle olajos gyantákkal könyveznek, a' kit ellenzenek a' bé-óltott ágacskák: nem-lévén más táplálásokhoz alkalmaztatott vízes nedvességek, szűgség-képen ki-veznek. De úgy tetik, hogy ezek az Authorok-is, mint a' Juhok, csak egy nyomban járnak: és ha egyik el indul, a' többi-is utánna indulnak. Mert szemünkel láttyuk, hogy a' melly fákból macska-méz foly-is, szerencsésen bé-ólttyák azokban az ágakat, és jól gyümölcsöznek: ugy-mint a *Cserefsznye-fa*, *Megy-fa*, *Spányor megy-fa*, *Baracz-fa*, *Mondola-fa*, 's a' t. hanem ha a' Fenyő, és Jegenye-fának volna ilyen természetek, a' kit én nem-probáltam, de ugyan még-is ilyen macska-mézes fákban nem-kellene akkor óltani, mikor a' macska-méz foly belőllek. Azok a' fák is, a' mellyeknek kemény és tömött fájok vagyon, ugy-mint a' *Cruspáng*, és mások effélék, nem-alkalmatosak arra, hogy az óltó ágat bé-vegyék: a' mint azok is, a' kiknek igen gyenge, és vékony hejek vagyon; mert ezek az ő gyengeségek miatt nem-tarthattyak erőssen az ágakat. A' kemény-fák pedig, meg-fojttják az óltó ágakat: mert a' nedvesség, nem-mehet olly könnyen által-rajtok.

CIII.

Meg-mondám oda fel-is, hogy jobb a' szelid, és óltott-fában óltani, hogy sem mint a' vad-fában: noha ezt tartosfábbnak tarttyák. Mind-azon által, amaz hamarább, és szebben nő: ugy-hogy, egy esztendőben két 's három annyit nő néha, mint a' vad-fában

fában óltott ág. Azon-kivül, a' gyümölcsfe-is fokkal jobb ízű, nagyobb, és szebb. Hogy pedig megtudhassa ember magánossan, melly-fát, miclöda fában ólthatni leg-alkalmatosabban: azt-is fel-jegyzetem. Akár immár vad-fa legyen az, a' kiben óltanak, akár szelid-fa.

Alma-fát, vad alma-fára, minden-féle vad-körvélyre, birs-almára; ezen Paradicsom-alma nő, jó édes kinek olyan szaga 's íze leszen, mint a' birs-almának, Duránczai szilvára-is ólthatni, Platanusra, Fűsz fára: ebből métet alma leszen. Jávorfára-is: azon veres-alma nő.

Körvélyfát, vad-körvélyre ólttyák: Ismét Pomagránátra, Birs-almára, Szederj fára, Mondola fára, Terpentina-fára; a' kit veres szederj fára óltanak, az veres körvélye hoz.

Baraczkot baraczk fára jobb, és öregebb leszen: szilva-fára, mondolára, Kajszibaraczkot; kajszibaraczk-fában, fő-képen ha ágon ólttyák; csak hogy nehezen foganszik-meg, és későbben nő. Azért jobb Beszterczei szilva-fára óltani, kivált-képen ha szemre, vagy sípra ólttyák. Ha a' kajszibaraczkot, mondolára ólttyák, édes, avagy mondola leszen a' magva.

Fügét mondola fára, Jávorfára, szederj-fára, Szederjes gesztenye fára, bük-fára, alma-fára, terpentina-fára, vad-körvélyre, szilva-fára, és ha Nyárfára ólttyák, fejeér szederj terem rajtok. Diót almafára, galagonya fára. Poma granátot fűzfára. Laurust köris-fára. Duránczai-szilvát vad-körvélyre, birs-almára, almára, közönséges-szilvára. Ha a' közönséges szilvát bé-ólttyák, nem-sokat használ az ember vele;

mert a val nem-leszen igen jobb, se nagyobb: mindazon-által, ólthatni szilvába, kőkénybe. *Gesztenyét dióra, édlgy-fára, és bik-fára. Cserefsznyét vad-cserefsznyére, megyre, terpentina-fára, barack-fára, és viszontag. Spanyol megyre, akár Hályag-megyret megyre: de jobb a' cserefsznyére; mert édessebb leszen. Mirabolánát szilva-fára. Myrtus-fát szilvára, és mondolára.*

CV. *Birs-almát alma-fára. Nospolyát galagonyára* kell óltani, *Czitromot* nehéz a' heja-közzé óltani; mert igen vékony a' heja: de a' maga-fájából való ágat beveszi: csak hogy mikor immár ki-fakad, hamar elvész; de ha egyszer meg-marad, az-után jól gyümölcsözik. Ha a' czitromot, *veres szederj-fára* ólttyák: veres gyümölcsfe leszen. *Alma-fára-is* ólthatni. A' *birs-alma fában, és vad-füge fában*, csak-nem minden-féle gyümölcs-fát ólthatni: fő-képen amabban; mert bőves nedvességgel, és az heja-is szép sima. Ha *Cserefsznyét Laurus-fára* óltanak, igen jó ízű cserefsznye leszen rajta: kiben soha féreg nem-terem. Mi-képen ólthatni szőlő-venyikét a' cserefsznye-fába, hogy idején szőlőt hozzon: meg írtam oda-fel. Az *Olaj-fában-is* hasonló-képen ólttyák.

CVI. Némellyek azon mesterkednek, hogy minden fában, akár mi-némű fát ólthassanak: kiben ilyen módot találtak-fel, hogy két-vermet ásnak, mindeniknek négy-lábnyi szélessége legyen: Egyikbe, azt a' fát ültetik, a' kiben óltani akarnak. Másikban azt, a' kiből óltani akarnak. Ezek a' fák, olly mese legyenek egy-máttúl, hogy annak az ága, a' kit óltani akarnak, el-érje az másikat, a' kibe óltanak.

Példá-

Példának-okáért: ha Olaj-fát, avagy más-fát, Füge-fában, vagy más-fában akarnak óltani: ha az olaj-fa jól meg-gyökerezett, az olaj-fának leg-jobb ágát (a' kit bé-akarnak óltani) hajtsák az füge-fának gyökeréhez, és ahoz kötsék; a' több ágakat le-metéllyék; hanem ha idő jártára, még többet-is azokból az ágakból akarnának óltani; a' kiket meg-hagyhatni, de-kevelet. Az-után a' füge-fát el-kell vágni, vagy fű-részelni: és az el-fűrészelt helyt, szép egyenesen meg-faragni, a' mint az óltásban szokás, és az közé-pin által-hasítani, 's abban egy éket verni. Az-után az olaj-ágnak hegyit, mind két-felől meg-kell farag-ni, és a' füge-fának hasítékjában dugni, és az éket a' tőkből ki-venni: agyaggal mind két-felől bé-kenni, és jól meg-kötözni, hogy az ág ki-ne vonodgyék. Így három esztendő alatt, őszsze-forranak a' fák; ne-gyedik esztendőben el-mesék az olaj-fa ágat az an-nyátúl, és rajta-hadgyák a' füge-fán.

Igy minden-féle fát, minden-féle fában ólthatni: CVII.
 hafznos-is ez az óltás, kivált-képen a' hasonló-fában; mert két-hónap alatt meg-foganszik, és nőnni kezd az ág, ha fiatal lesz. De ez a' mód nem-igen kü-lömböz attúl, a' kit oda-fel írtam 4. Rész, §. 6. n. LXVI. Ha ki sok-féle gyümölcsöt kíván, külömb külömb-féle gyümölcs ágakat óltson más más ágaiba a' fának: kivált-képen birs-alma fába. Így, ha egész nyarat-szaka kíván valaki körtvélyt egy-fárúl: egyik ágá-ban óltson elővel érő körtvélyt, akár árpával, vagy cserefsznyével; máfikban apró muskotált, zöld muskotált, Búzával érőt, Szalzburgért, Nagovith-körtvélyt; és így rendel rendel a' telelőkig; úgy hogy,
 O o o 3 egész

egész télig meg-nem szűnik egy-fárúl az éret körtvély. Az almával is hasonló képen bánhatni. Több effele mesterséges óltásokat találhat ember-fel, a' kinek kedve leszen a' nyughatalan vizsgáláshoz : mellyre nékem ugy-tetfzik, hogy ebben a' könyvben, alkalmassan utat mutattam. Most immár az óltásnak módgyárúl többet nem-írok.

VII. RÉSZ

Az óltáshoz való Agyagnak, és Viasznak el-készítéséről.

CVIII.

A Kik ugyan szorgalmatosan, és haszonnal akarnak óltani; azok, kivált-képen való móddal készítik-el az óltáshoz való agyagot : akár viaszat, akár kenőt, a' kivel a' meg-sértődött fát békenik, és gyógyittják. Noha Magyar-Országban, a' köz óltó emberek, effele ceremoniával nem-igen élnek : hanem csak jól meg-gyúrnák az agyagot, 's a'val kótik-bé óltovánnyokat. Mind-azon által, ugyan jobb még-is, és bátorságosabb ilyen készített agyaggal, és viaszszal élni, kit nem-mind egy-aránt csinállyák ; mert némelleyek, három-részt jó agyagot, három-részt lágy tehén ganét vesznek, 's azt jól őszfze-gyúrnák, 's vízzel-is meg-öntözik : de ne- legyen igen lágy, avagy ritka. Ezzel mind az óltásban-lett hasztáft bé-kóthetni, 's kenhetni ; 's mind a' fán esett sérelmet, avagy sebet bé gyógyithatni. Némelleyek agyagot, friss földet, és lágy tehén ganéjt vesznek, 's jól őszfze-gyúrnák, egy kevés apró széna polyvát is kever-

kevernek közzibe: és minek-utánna az ágat bé-óltot-ták, evel egy-kevelsé bé-kenik fellyúl, és ugy had-gyák azon a' nap, még a' több óltoványokat-is bé-óltották; más-nap le-vefzik azt az agyagot, és mással környös-körül jól be-kenik. Némellyek, jó fazakas agyagot vesznek, lágy tehén-ganéjt, egyyikbül an-nyit, mint a' másikbül, és ötödik részit óltatlan me-fzet, egy marok őz-szőrt; ezeket egy kemény-fával mind jól őszfze-keverik, és valami nedves helyre te-fzik: és mikor szükséges, ezzel élnek. De énnékem ez nem-igen tetfzik, a' méz-miatt.

Az óltó viafzat-is egy-néhány-képen készítik. CIX.
Némellyek viafzat, terpentínát, és gyantát vesznek, egyyikbül annyit, mint a' másikbül: a' viafzat véko-nyon metélik, és a' gyantát apróra törik, mindeztül egy régi vas-fazékba tetfzik, és meg-olvaszttyák, egy fával jól őszfze-kevervén: és mikor el-olvadott, egy edénybe (a' melly teli hideg vízzel) töltik jó szélel-fen; az-után a' vízbül ki-vévén, kezekkel jól őszfze-gyúrják, és ha igen ragadós vólna, egy kis zírral gyakran meg-kenik kezeket; de jobb vólna a' zírnak békét hadni. Mások illyen-képen csinállyák: meg-tisztittatott fenyő gyantát, viafzat, egyyikbül annyit vesznek mint a' másikbül; meg-olvaszttyák egyyütt valami bőgrécskében, len olajt töltenek hozzá: eze-ket keverik mind őszfze, ugy hogy kenheffenek ve-le, hogy se kemény, se lágy ne legyen. Mikor így el-készítették, egy keffel, az az, egy kalánnal ki-vefznek belőle, és hideg vízbe töltik, hogy meg-ál-lyon. Az-után meg-probállyák az újjok-közzött, ha ugy meg lágyúlt-e', hogy a' fát meg-kenheffésék vele;
mert

mert ha még kemény, több olajt töltenek közzibe, hogy kenheffenek vele.

- CX. Ha még-is más-képen akarod; végy tiszta sárga viafzat (némellyek fejrrel-is élnek) gyantát, terpen-tinát, egyyikbűl olly nehezet, mint a' máfikbűl; ol-vazd-meg elsőben a' viafzat, az-után a' gyantát egy új-fazékba, kiben még foó nem-vólt, utollyára tölcs belé a' terpen-tinát, ved-ki a' tűztűl, és keverd-ősz-sze. De vigyáz-reá, hogy a' terpen-tina ne-legyen fokáig a' tűznél: mert a' jóva mind ki-párállik. Ha mind el-olvadott, és meg-hűlt, ted-el, hogy szűk-ségnek idején élhes vele. Azzal pedig így-kell bán-ni: mivel az, nem-csak a' fának hasadékját, és met-fzését, (melly az óltásban történik) de még más-féle sértődélt, és nyúzását-is, mint-egy sebeit meg-gyó-gyittya; és nem-csak arra-való, hogy az eső-vízet tartoztassa, és a' szeleket, hogy a' fában ne-férkez-zenek, és férget nevellyenek benne: hanem a' külső nyavallyáit-is, csak-nem erő-szakkal bé-gyógyittya. Mikor azért ezzel élni akarsz, és veszed eszedbe, hogy még igen kemény; olvazd meg, és eresz egy kevés fa-olajt belé. Két-képpen élhetsz pedig ezzel; avagy reá-kenni, avagy reá égetni kell, vagy csepe-getni. Ha kenni akarod, zirofít-sd-meg egy kevesé az újjaidat fa olajjal, és törj egy darabot-le belőlle, a' mennyi elegendőnek látszik a' sebre, és úgy kend reá: mert egyéb-ként, az újjaidra ragad a' gyan-ta, és nehezen mosod-le rólla. Azért némellyek, szalonna-zirt töltenek az olaj helyet belé: de talám ennek nem-kellene foósnak lenni, hanem foótalan-nak; mert a' foó, nagy ellensége a' fának. Ha é-getni

getni akarod, tüzefítsd-meg a' vasat, tégy az-után annyi viaszat a' febre, a' mennyi elegendő és vonogasd rajta a' vasat, hogy belé-olvadgyon.

En csak fejr, avagy sárga viaszat vettem, és CXI. terpentinát közibe, 's azon-kivül egy kevés szarvas-faggyat: 's azzal kentem-bé. Más képen-is csinállyák némellyek, ugy-mint, egy-font viaszat vesznek sárgát, ahoz szép tiszta gyantát és terpentinát, édes lapúnak, vagy szamar lapúnak levelit, vad-máljának, és fekete nadáljnak avagy fanicor fűnek a' levelit, mindenikbül egy jó markot: ezeket jól meg-török, és ki-facsarják a' levit, az-után el-olvaszttyák a' viaszat és gyantát a' ki-facsart lével-eggyütt, lassú eleven fzénnel; a' terpentinát-is lassan-lassan belé-teszik, és jól őszsze-keverik, 's meg-hadgyák hűlni: az-után falajjal meg-kent kézzel őszsze-gyúrják, és holjagba takarják, az még szükségek van reá.

A' fák sértése; nyúzása, vagy töréffe-ellen való CXII. kenőtt, némellyek így csinállyák: Vegyenek viaszat a' mennyit akar ember készíteni, szinte annyi fris foótalan írós-vajat, fris bárány-faggyat, és gyantát, egyikbül annyit, mint a' másikbül: egy néhány kálán mézet hozzá, annyi ki-facsart levit, fekete nadáljnak, és vad-máljának levelibül, terpentinát-is valamit hozzá; mind-eggyütt főzzék-meg ezeket lassan, és keverjék jól őszsze, 's tegyék-el: mikor szükséges, kennyék-meg vele a' fának sérelmit. Ez a' viasz, leg-inkább szolgál a' köves magvú gyümölcs fáknek óltásfokhoz. Mind-azon által némellyek azt nem-jovallyák, hogy abban egy-néhány ártalmas, vagy nem-igen hafznos efzközt elegyitenek, ugy-

mint mézet: az olaj pedig, a' faggyú, és minden zír árt a' gyümölcs-fáknak. Mert a' nedvességet megátolják inkább, hogy sem mint segitenek: azért el-kell távoztatni, a' mennyire lehet.

CXIII.

Hanem a' ki jól akarja, vegyen csak viafzat három-latot: terpentínát négy-latot, fejer szurkot, és gyantát, mindenikbül két-latot; olvasza-meg azokat lassan-lassan a' tűznél egy serpenyőskében, és szorgalmasan keverje-őszfe. Az-után tölcsön egy kevés hideg vizet hozzá, és gyúrja erőssen őszfe a' kezivel, és próbálja-meg, ha elég kemény-e; mert ha igen keménynek látszik, több terpentínát tölcsön hozzá. Ha pedig lágy, a' többibül adgyon többet hozzá, hogy mind a' verő-fényt, 's mind az esőt el-szenvedhesse; mert ha igen lágy, a' nap el-olvaszttya: ha igen kemény, a' hideg eső miatt hamar le-húul, és így keveset használna. A' fejer gyanta igen jó a' meg-foganásra, és ha találhat ember, ki ne hadgya: ha pedig nem-talál, csak szurkot vegyen, és azzal kenye-bé; mert ez igen megtartoztattya az eső vizet, hogy a' hafadékba, avagy a' heja-közzé, ne-szivárkozzék. Mert ez igen veszedelmes, mind a' tőkének, 's mind az ágnak: fő-képen a' nospolyának. A' viafz magánosan-is jó, csak hogy hamar el-hordgyák a' méhek.

*Hort: l. 1.
c. 24.*

Laurembergius azon-kivül, a' kit oda-fel megjegyzettem, más módot-is ír. Közönséges viafzat végy egy latot, lépet négy latot, régi vaját a' mennyi elég, egy kevés varga-szurkot, és közönséges olajt; ezeket olvaszák-meg, és töltsék hideg vízben, 's gyúrnák jól őszfe kézzel. De ezek én-nékem nem-

nem-

nem-igen tetfzenek, hogy im zírral, és olajjal ké-
szítettnek. Mind-azon által, a' kinek mi tetfzik,
azt válaízhattya.

VIII. RÉSZ.

Mi-képen kell tovább a' fiatal óltová-
nyokkal bánni.

MInek-utánna a' fát meg-óltották, és az óltó CXV.
ágacskák meg-foganíszottanak, 's nőnni kez-
denek, nem-fok bajmolódáíft kéválnak; ha-
nem-ha imitt-amott ágacskákat vernének-ki, azokat
szorgalmatofífan le-kell metélgetni, avagy inkább le-
törni, hogy egyenesen fel-nőíjjenek; azért nem-is
kellene több ágat rajtok hagyni, hanem csak a' kő-
zópezót, avagy a' ki egyenesen nő, még magofífan fel-
nem nőnnek. Addig bányanak pedig eíztendőrül-
eíztendőre velek, még gyengék, és fiatalok, mert
ha akkor tájban el-metéílik ágotak, magofífan nevel-
kednek, és erős-fák válnak belőílek. Egy ember ma-
gofíányira meg-engedhetik, hogy fel-nőíjjon egye-
nesen az ág: de-ne fellyebb. Idő jártára, egy karót
kell melléjek jó erőífen verni, és ahoz az óltovány
ágat erőífen kötözni, hogy valami-képen a' szél le-
ne törje: avagy hogy imide-amoda ingadozván, a'
karóhoz le-ne cífíszollya a' heját, és meg-ne firtíse.
Ha pedig horgafíson akarna nőnni, azon-kell mester-
kedni, hogy az egyenes nővéíre szoktaííák, több
magofíább karót hozzája vervén, és ahoz magofíab-
ban-is kötözvén: de annak a' kőíteleknek ollyannak

kellene lenni, a' ki belé-ne vásznék a' fának hejába; kihez leg-alkalmatossabbnak ítélném a' hárs-fának jó szélefen le-hámozott kérgit. Ísmét télbe zúpot kellene környös-körül kötni, a' ki jól akarná: hogy a' nyúlak meg-ne rághassák a' gyenge hejokat, és a' hideg se ártson annyira nekik.

CXVI. Azt kívánna talám valaki tudni: ha jobb-e' egy ágacskát, vagy kettőt egy tőkébe óltani; kiről oda fel-is tettem emlékeztetett? Arra az a' felelett: hogy ha a' tőke, avagy fa vékonyabb, csak egyet óltfának-belé; ha pedig valamennyire temérdekebb, többet tehetni. Ugy hogy, ha valamellyike meg-nem foganszanék, avagy hafzontalannak látszanék lenni, még-is meg-maradna a' másik; hogy így a' kertész, meg-ne csalattatnék szándékában. Ha pedig nőnni kezdenének, a' mellyik vastagabb; azt meg-kellene hadni, 's a' többit le-metélni; hogy a' tőke a' képtelen való táplálásában, meg-ne erőtlenednék; hanem a' melly nedveségnek több-felé kellett volna oszolni, az csak egyre szolgállyon. Ezen az ágacskán annyi szemet hagyhatsz, a' mennyi ággal akarod azt a' fát ékesíteni. Ha két vagy három esztendeig állott az óltovány a' földben, és elegendő magoságnyira fel-nőt, mint-egy sugár-vefzfő, (mivel óldalaslag mind-le szaggattad a' bimbóit) 's azt akarnád, hogy több ágai nőnnének 's el-terjedne: ki-keletkor, a' leg-felsőbb csomóját, avagy bimbóját mesd két-felé; és azon-alól hadgy négy, vagy öt bimbocskát mind-két felől; és így fellyül ágakat ver-ki, 's el-terjed: de az alsó bimbókat, mind le-kellene csipni.

CXVII. A' fiatal óltoványokat három esztendő-előt nem igen

igen kellene késsel, vagy vassal metélgetni: mert ártalmas nekik a' vas; hanem csak kőrömmel le csápní a' bimbóját, avagy más-képen le-törni. Minden fára igen-kell vigyázni, hogy fattyú ágak ne nőjjenek rajta, avagy közel a' tőkéhez; kik a' fának tápláló nedveségit ki-fziják. Azokat hiják pedig fattyú ágaknak, kik az óltáson-alól, a' fának tőkéjéből kinőnek. Ha veszed eszedbe, hogy a' fiatal óltoványok igen vesznek, és lankat állapottal akarnak lenni: vond-le róllok a' földet a' gyökerekig, és új fris földet hány reájok. Ha a' felettébb való hévségtől meg-akarnának száradni, öntözéssel és kapállással-kell őket segíteni. Kinek módgyárúl, és micódás víz ahhoz alkalmas, oda fel-is írtam a' Virágos kertben-is, c. xv. §. III. a' Veteményes kertben-is, c. vi 's ezután-is írok, ha szükség leszen. Ismét a' Kalendáriumban, n. 127. 129. amott ugy, hogy mi-képen bocsáthatni a' fazékból a' vizet egy fólton a' fának gyökerére; imitt pedig, mi-képen öntözhetni minden estve spongiával. Az hévség-ellen, arnyékot-is csinálhatni nekik: avagy szalmával környúl kőthetni. Némelleyek, kővér zöld-füvet raknak a' fának tőkéjémellé. Némelleyek, nedves agyaggal kenik-bé. Némelleyek, dél-felé, lágy téfztával kenik-bé a' fának tőkéjét.

Télben a' nyúlak kivált-képen, és más állatok-is, örömeft meg-rágnák a' gyenge óltoványokat: kiknek orvoságárúl írtam a' Kalendáriumban, 's ide fel-is. Némelleyek, a' szalmán-kivül magok meleg nyálával-is kenik-meg a' gyenge óltoványt, 's azt tartatyák: hogy nem-bánttyák a' nyúlak. Némelleyek, a'

kutya ganéjt vízben áztatták, 's a val kenik. Némellyek, oó hájal. Némellyek, akár mi-némű földet fűstől-meg puska-porral, 's azt kötik az óltoványra. A' több munkáirúl ide-alább.

IX. RÉSZ.

Az óltoványoknak, és Gyümölcs-fáknak Ültetésekrúl.

CXIX. **J**OL-lehet oda-fel ennek a' Könyvnek 3. Résziben, eleget írtam a' vad-fáknak ültetésirúl, a' kikben igen eggyeznek az óltoványok, és gyümölcs fáknak ültetések-is; de mind-azon-által, vannak a' mikben különböznek: azoknak itten jobb részit feljegyztem.

Elsőben, alig találkozik valamelly-fa, avagy csemete; a' kit által nem-ültethetnek, avagy plántálhatnak, azokon-kivül, a' kik immár tellyes virágzásokban vannak; avagy meg-rögzöttek: noha ezeket is mesterséggel, a' mint ide-alább meg-írom, el-ültethetni. A' fiatal óltoványokat leg-jobb el-ültetni, mikor két vagy három esztendősek, és hüvelyknyi temérdekségek vagyon: mert ha igen vékony, bár idős legyen-is, nehezen, és sokáig veszi-fel magát. Noha némellyek négy 's öt újnyit-is mikor szükséges, örömezt ültetnek-által. Okai az által-ültetésnek ezek.

1°. Hogy ha sűrűen vannak egy-más közzött, egymástúl el-választván hamarább nőhetnek: mert a' levegő-ég, szabadosban által-járhattya őket: a' földet-is akadály-nélkül élhetik; azért nagyobb, és jobb gyü-

gyümölcsöt hozhatnak. Sőt még a' vad fát-is meg-
szelidíthetni, ha gyakrabban által-ültetik : mint ez-
előtt is meg-mondottam.

Idejét az által-ültetésnek, közönségesen kettőt
rendelnek ; avagy *őszre* avagy *ki-keletre*. Mert télben
igen kevés fát ültetnek-által : nyárban pedig semmit
nem ; hanem-ha a' tél olly engedelmes volna , hogy
a' föld bé-nem fagyna , a' mint oda fel-is meg írtam
3. Rész. n.

A' *Ki-keletre* a' mi illeti, akkor a' fák meg-indúl- CXX.
nak, kivált-képen Februariusban és Martiusban, az-
az, Böjt-elő, és Böjt-más hóban : és ha a' tél lágy
vólt, Januariusnak ugy-mint, Bóldog-Afzfzoy havá-
nak végén-is. Mert ki-keletkor, a' mint a' fák min-
den tenyésző nedvességgel tellyesek, (és azért az óltá-
fára alkalmatofabbaknak látfszanak) ugy az által-ül-
tetésben-is foganatofabbak ; de ez sem szolgál min-
den fákra egy-aránt, a' mint oda-fel, 's ide alább-is
meg-írom. És noha a' Major-gazdák régi vélekedése
szerint, Sz. Fábján és Sebestyén nap-tájban, az az,
20. Januarij mozdúl-meg lassán az elevenítő meleg-
ség, és nedvesség a' gyökérből, és fel-adgya magát
a' fának tőkájiban, (a' mint ki-tetfszik a' fáknek bim-
bózáfokból, mellyek akkor kezdenek fakadni) a' mag-
záfoknak is ereje meg-kezd melegedni. De mind azon
által, ennek semmi bizonyos napot nem-sabhat em-
ber : hanem, ültethetni ugyan ki-keletkor : elsőben
ollyan fákat, kiket efsztendőre ki-keletkor bé-akarnál
óltani. 2dd. A' gyenge fákat, kik a' télnek fanyarú-
ságát, nem-igen szenvedhetik el : ugy-mint *Barack-
fák*, *Kaiszi barackok*, *Szederj fák*, és bizonyos *Cse-
resznye-*

resznye-fák, kiket ha őszfel ültetnek-által, és keményebb tél következik, hamar el-vesznek: hanem ha engedelmes tél lenne reá akkor őszel-is által vihetni. Ezt pedig ha meg-akarod tudni, fel-talárod az én Kalendáriumomban.

CXXI.

őszfel, leg-jobb azokat a' fákat által-ültetni, kik a' telet könnyebben el-szenvedhetik: úgy-mint *alma*, *körte*, *közönséges cseresznye*, minden-féle *szilva*, 's a' t. Egy-szóval: a' Mi-Országunkban, a' hól lettébb való hidegek nem-járnak, jobb a' gyümölcs fákat őszfel által-ültetni, mert az ősznek természet-is magával hozta azt, és a' szorgalmatos kertészek is, fok ideig való gyakorlásfokból azt vették észekbe. Mivel akkor, minek-utánna a' fák az ő bőséges gyümölcsözésekkel, mint-egy fárasztó munkájokkal meglankattanak; és a' magzó erejek a' nemző melegség, a' gyökerező nedvességgel együtt meg-erőltetvén magokat, meg-bádogyattanak: azért a' gyökerekben szállanak, hogy azokat-is mint-egy meg-vigasztalván, meg-nyúgodhassanak; hogy következő tavaszfal, az ő tisztekben serényebbek lehessenek: azért vetik: el leveleket. Akkor pedig inkább meg-foganásznak, mikor a' gyökér erejiben vagyon, és a' téltől-is segítséget veszen; a' ki hidegségivel, alá-veri a' földben a' melegséget, hogy ott a' gyökér-körül erősebben munkálkodhassék.

CXXII.

Nem-szál ugyan őszfel úgy alá a' gyökérben, a' természet-szerint való nedvesség, és az elevenítő melegség, hogy tellyességgel semmi ne-maradgyon az ágakban: se nyárban úgy nem-hadhat az ágakban, hogy éppen mind meg-fosztásék a' gyökér efféle
nedvel-

nedveségtől, és melegségtől; hanem hogy télben, bővebben vagy on egyikben, hogy sem mint a' másokban, és viszontag azért: nagyobb erővel is bír. Némellyek azt tarttyák, hogy a' gyümölcs-fákat akkor-kell által-ültetni, mikor a' Nap meg-fordúl tavasz felé: a' melly történik Martiusnak tizen-eggyedik napja tájban; mivel a' fák abban az időben, a' földdel leg-inkább meg-eggyeznek, és fakadni kezdenek, főképen a' hideg helyeken; de ez mi-nálunk valamenyire később. Őszfel pedig, tizen-öt nappal a' nap fordúlása-előtt, az az, tizen-eggyedik napja-felé Novembernek. Ez is néha mi-nálunk késő. A' magos, és száraz helyeken, akár mellyik időben ezek-közzül plántálják a' fákat. Kirül oda fel-is írtam, ennek a' Könyvnek 3. Résziben.

Az esztendőnek részein, és hólnapjain-kivül; a' CXXIII. hóldnak forgására-is, igen vigyáznak a' kertészek a' fáknak Plántálásában: a' kik ebben sem eggyeznek. Mert sokan azt tarttyák: hogy a' fáknak, és csemetéknek által-vitele, leg-alkalmatóssabban történik hóld-töltekor, a' kit Németül neveznek roadel, én oda-fel egy-néhány helyett, változásnak neveztem. Ettül az hóld-töltétül újságig ültetik a' fákat, és csemetéket: kivált-képen javallyák azt a' hóld-töltét, a' melly Sz. Mihály nap-előtt, vagy mindgyárt utánna esik: hasonló-képen a' melly Sz. Lőrincz nap-előtt, avagy mindgyárt utánna történik. Némellyek Augustusnak, Septembernek, Novembernek, és Decembernek végit igen dicfirik, és sokat tartanak a' veres mogyorónak el-ültetésiben, Sz. Lambert napjáról, a' melly 17-dik Septemb. esik. Némellyek még-is azt

tarttyák, hogy jobb a' fákat első napjaiban a' hóldnak, mikor nevelkedik el-ültetni; csak hogy 8-dik, 10-dik, 11-dik, 12-dik, 15-dik, 17-dik, 18-dik napján a' hóldnak, semmit sem-kell által-ültetni. Mind-azon által, a' ki mint akarja fáját nevelni, a' szerént rendelheti annak ültetésit; mert (a' mint oda fel-is megmondottam) ha hóld-fogytára ültetik a' gyümölcs-fát: az a' fa igen tenyésző lesz, és a' gyümölcsé-is hamarabb meg-érik; és mentül közzelebb esik az ültetés a' hóldnak végéhez, annál szebben nő a' fa: bővebben-is gyümölcsözőzik. A' melly-fát pedig az újságra, az az, hóld-nevelkedésére ültetnek, az jobban meg-foganfzik, tartós lesz, és idős, sok szílas gyökerei, és levelei nevelkednek; de nem-hoz annyi gyümölcsöt; azért válaízhatsz benne. Mind-azon által, ha ugyan még-is szükség-képen újságra-kell ültetned; a' hóldnak végén, metéld-el az oldalaslag való ágakat a' fán: és szintén úgy fog gyümölcsözni, mint más-fa.

CXXIV.

Oda fel-is 3. Réfziben ennek a' Könyvnek jelenttem, hogy a' fiatal-fákat, a' kik magon nőttenek, és a' kiknek gyökerein ki-nőtt ágacskájokat keresztül metzették: el-ültethetni Januariusnak végén, közép-szerű földben. A' meleg-tartományokban az ültetését Octoberbe, Novemberbe, és Decemberbe jóvallyák, az az, Mind szent-havába, Sz. András-havába, Karácson-havába. Hasonló-képen a' fákat, a' kiknek temérdek gyökerek vagyon. A' fiatal nevendékeket, és fattyú ágakat Martiusban; mikor szinte levelekben vannak. A' fákat, a' mellyeknek nagy temérdek bélek vagyon, úgy-mint a' fűge-fa, dió-fa, szederj-fa,
mogyo-

mogyoró-fa, és több efféle fákat, gyökér-nélkül fele ősz-túl-fogva, Mind-szent napjáig ültetik. A' mellyeket pedig gyökereftül ültetnek, azokat Adventben, vagy hamar utánna ültetik.

De ez mi-nálunk igen késő. A' mint az-is, CXXV. hogy Mind-szent napjátúl fogva Martiusig, meddig a' fáknak ágaiban nem-ereszkedik a' nedveség; mert mielt azokban el-terjed, haszontalan az-után a' fáknak ültetések. Hanem mentül idejébben leszen, annál jobb, az az, mielt tél felé a' fáknak levelei lehúllanak. A' hideg és nedves helyeken, Januariusig és Februariusig várakoznak az ültetéssel. De annak nem-kellene lenni mikor eső esik; avagy mikor a' föld igen vizes; mert az-után a' föld ugy megkeményedik, mint a' méz: és így a' gyökerek alatta meg-fúlladnak, 's el-vesznek. Némelylek azt tarttyák, hogy mielt az óltó ág meg-foganízott, leg-ottan el-ültetetheti a' fát: de én ezekkel nem-tartok; mert még akkor, nem-olly erőssen nőtt-bé a' tőkében, és ha által-ültetik, gátallyák a' táplálását; 's ha más-földben teszik, el-vesznek. Annak-okáért, ha addig várakozhatnának az által-ültetéssel, még az óltvány valami szép veszfőt, és ágat kaphat; el-kerülnék minden-némű alkalmatlanságokat, a' kik efféle idejin való ültetésekét követik.

Az öreg és meg-rögzött gyümölcs fákat, Decemberben szokták által ültetni: de ugy, hogy mi-nek-előtte bé fagy a' föld, akkor asfák-meg a' vermet, a' kiben ültetni akarják; mellynek módgyárúl szóllok ide-alább. Az által-ültetésnek napjaiban jobbak a' nedvesek, a' szárazaknál; a' közép-szerint való, CXXVI.

lok, a' melegeknél és hidegeknél. A' nedves időben, akár mit-is szerencsésfen mozdithatni helyéből a' kertekben: de nem dél tájban, mikor a' nap igen sűt, hanem inkább este-felé, hogy sem mint reggel; noha némellyek azt-is tarttyák, hogy a' fákat mind reggel, 's mind dél-után által-ültethetni. A' fák ültetésének órájiban, igen hasznos, ha a' Planéták, a- vagy Bújosó.Csillagok órájit meg-tarttyák; fő-képen a' Jupiter és Napnak órájit, mellyek kivált-képen az ültetésre szolgálnak. Mellyeket hogy meg-tanulhasd, olvasd-meg a' Veteményes Kertnek 4. Részib. n. XIX. XX. a' hól bőven írtam ezekről.

CXXVII. A' szelekre-is vigyázni-kell, a' mint más-helyeken-is meg-írtam: hogy mikor a' kegyetlen Etszaki-fél fűj, akkor meg-ne átsák a' fák-körül a' földet, és meg se mozdítsák helyiből a' fát; mert igen ártalmas, és ki-száraszttya a' fát, ha a' földben férkezhetik. Egy-szóval, az által-ültetésben-is leg-inkább vigyázni-kell a' Földnek, és Tartományoknak csinnýára, a' mellyekhez alkalmaztassa magát a' Kertész.

CXXVIII. Az-is szükséges, hogy a' kertész, jól meg-vegye a' fák által-ültetésének modgyát: a' mellyhez nagyobb szorgalmatosság kívántatik, hogy sem mint a' fűvekhez. Azt-is itt rövideden meg-írom. *Imd.* Azt tarttyák némellyek; hogy ha a' fa, a' kit által-akarnak ültetni, temérdek és erős ágai vannak, azokat mind el-kell vagdalni, mint-egy más-fél réfnýire a' törzök-től; noha némellyek, nem vágnak annyit-el benne. A' fiatal óltoványoknak pedig, a' kiknek csak egy ágok, vagy veszfzejek vagyon: nem-kell el-vágni. Az-után kell a' fát, a' földből ki-ásni; de ugy, hogy igen

igen meg-ne irtsék a' fának gyökerit, kivált-képen a' derék gyökereket, a' kik a' fának talpából egyenesen alá-nőnek. Kinek ki-ásásárúl, irtam bővebben oda-fel 3. Rész, a' kiben eggyez a' vad-fával. És ha valami-képen meg-óhatta ember a' gyökeret a' vágástúl, töréstúl, el-kell a' gyökeret vágni, míg a' sértés tart: és az el-vagdalt gyökereket, a' verembe hánhatni a' fa-alá; mert a' körül, más apró gyökerecskék nőnek, a' kik hasznára vannak a' fának. Ha pedig el-nem vagdálnák, a' többi-is a' meg-sértet gyökértúl meg-rothadnának, és a' fa-is ki-veszne. 2d.

Minék-utánna ki-álták a' fát, ne-hadgyák fokáig a' földön-kivül, hogy a' nedveség ki-ne száradgyon; hanem meg-maradgyon a' fa maga erejiben. Hanem ha mindyárt el-nem ültethetnék, hogy ideje nem-vólna hozzá, csinállyanak valami vermet, 's abban fektessék a' fának gyökerit: és földet hánnyanak rá, még derekasan el-ültethetik. 3id. A' vermet (kiben a' fát ültetni akarja) sem kellene fokáig nyitva hadni: mert a' nap, és levegő-ég, ki-szija a' földnek zírját, és természet-szerint való nedveségit. A' fenéken pedig a' veremnek, fel-kell a' földet hánni, és el-darabolni, mikor szinte el-akarják a' fát ültetni; hogy a' fának gyökere, puhábban feküdjék rajta. Né-melleyek azt tarttyák, hogy a' vermeket, ha eszten-dővel elébb meg-ásák, jobb leszen: Né-melleyek, meg-elégesznek vele, ha csak 15. vagy 20. nappal-elébb meg-ásák: kirúl alább-is tézsek emlékezetett. A' fát a' verembe úgy temesd-el, hogy arra az égnek részére állhasson, kire az-előtt állott, minek-előtte ki-álták vólna: az az, a' melly részivel Nap-keletre vólt,

most-is arra fordítsák ; a' mellyel Délre , most-is arra legyen. Azért igen jó , minek-előtte ki-ásfák , valami cretával , vagy más eszközzel meg-jegyzeni , mi-képen állott. A' gyümölcs-fát , mind-azon által , egy kevesse mélyebben ültethetni , hogy sem mint az-előtt állott : de nem-igen. Meg-lehet egy araszal.

CXXX. 5^{öd}. A' derek , és fő-gyökereket , a' kik egyenesen alá-szolgáltak , megint egyenesen alá-ereszték : a' többit pedig rendel a' fa-körül , a' mint állanak , ki-nyújtottság ; de ugy , hogy ne fel , hanem bé-állyanak a' hegyei a' földbe , és alá-nőjjenek , ne ki. Nem-is szükség efféle gyökereket , hogy igen mélyen bé-ásfák a' földben ; hanem , elég ha fél-lábnyira belesznek ; fő-képen ha a' föld nedves , és nem-olly igen meleg , avagy köves. Némelylek azt-is jóvallyák , hogy magát a' fát a' veremnek közepibe ültessék ; afféle apró gyökereket pedig , ha igen hoszak , a' fa-körül hajtsák : az igen fiatal gyökereket , szépen ki-nyújtsák : ugy hogy , igen őszfe ne-köteldözzenek.

CXXXI. 6^{öd}. Minek-utánna így a' verembe ülteted a' fát , elsőben fed-bé azt lágy el-morzolt földel ; az-után , hány mindgyárt ganét körülötte , a' földön fellyül ; az-után megint földet hány a' ganéra , és akkor tapod-meg jól a' lábaddal : de igen reá-vigyázz ; hogy a' ganéj , meg-ne érje se a' gyökeret , se a' fát : Es így a' gyökerek , elegendő melegségben maradnak ; s az ganéjnak hévségétül sem süttetnek-ki : nem-is párállik-ki a' ganéjnak melegsége. Némelylek azt kívánnyák , hogy mikor az óltovánt ki-ásfák , valamenyi földet rajta-hagyhatni , annyit hadgyanak ; mert a' gyökér , nem-csak meg-jovul tulle , (mivel a' maga tulaj-

tulajdon fekvésé, és földét meg-tarttya) de még a' föld is, a' kiből teszik, hamarabb meg-eggyez evel: és a' gyökere-is inkább, hogy sem mint más éppen idegen földel. Jól-lehet, oda-fel azt írtam vala; hogy mikor a' vad-fát ki-ásák, és máshová ültetik, jól le-rázzák a' gyökéréről a' földet. Ugy vagy, hogy ez alkalmatosabb a' vad-fákhoz; de nem annyira az óltoványokhoz. Mikor pedig a' földet a' gyökérre hánnyák; nem-kell a' fűves földet a' gyökér-felé forgatni; mert neki hevülne, és ki-égetné a' gyökérét. A' földet-is jól őzfűze-keverjék, és a' vermet éppen meg-töltsék. Hogy ha pedig ember venné észben, hogy azon földben férgek vólnának; keverjen egy kevés hamut közzibe, a' ki az lúgban vólt, és úgy őllye-meg őket. Egyéb-ként, kárt tennének a' gyökérbe.

7^{md}. Ha éppen bé-töltötték földel a' vermet, azon-kell munkálkodni: hogy négy-lábnyira a' fa-kőről semmi fű, és gyom ne-nőjjön; azért gyakrabban meg-kell kapálgatni, hogy az első a' gyökérig általhathasson, és máshová a' táplálás ne-széledgyen. Ezek a' regulák, inkább szolgálnak a' meg-rögzött, és öregbedett fákra; mert a' fiatal óltoványoknak bújna ágait, el-vagdalhatni: mivel-hogy a' gyökér, annál-kevessebbet fog-táplálni, és inkább meg-foganszik. Sőt némellyek, még efféle gyökereket-is el-metélik: hogy a' derék gyökerek inkább nőhessenek. De arra-is kell vigyázni; hogy egy-fát se ültessenek-el olyat, a' kinek ágai, vagy el-vannak törve: vagy megnyúzva; mert nem-nőnek olly jól, hanem előbb el-mesésék a' tetejeket, és meg-lásák, ha úgy nevelkednek,

CXIII.

nek, vagy nem. Jól-lehet, közönséges regula az némelly kertészeknél: hogy minden jól meg-nőtt fának (a' kit máshová akarnak ültetni) kivált-képen a' kiknek nem köves a' magvok, elébb el-vagdallyák ágokat, és csak egy-néhány rövid (az az, két vagy három-újni hoszizú avagy hoszszabb) ágakat hagyjanak rajtok; többet, vagy kevesebbet, mint a' fának alkalmatósága hozza. Azért szokták a' Francziák mondani; a' ki az apját el-akarja temetni, elsőben el-vágja a' fejét.

CXXXIII. A' mi a' fiatal óltoványokat illeti, a' kiknek csak egy ágok van, azoknak nem-szükség el-vágni a' tetejeket. A' vad-fáknak pedig, minek-előtte el-ültetik, mind el-vagdallyák azokat, a' mint oda fel-is meg-írtam. Az ágacskáknak el-metéllésiben, arra-kell vigyáznunk: hogy a' metzés, egy kevesé fellyebb legyen a' szemnél; de ne-igen, hogy a' nedveség által ne-mennyen a' szemen, és meg-ne száradgyon. Mikor az ágat el-metzik, igen jó volna, ha mindenkor a' metzést, vagy törést-is bé-kennék téhen ganéjjal elegyített agyaggal: vagy óltó viazfízal, vagy csak viazfízal, avagy Terpentinával. Némellyek azt kívánnyák; hogy mikor a' fának tetejeket el-metéllik, a' metzés ne-éssék délre. Némellyek azt jóvallyák, hogy mikor a' fát által-ültetik, a' derék gyökeret (a' ki temérdekebb a' többinél) meg-hasítsák, 's egy kis kövecskét tegyenek belé: és így a' hasításban, inkább bé-megyen a' nedveség.

CXXXIV. Hogy a' fát, a' kinek levele, 's virágja van-is, Hort. l. 1. által-ültethesse ember: Laurembergius ilyen mester-
6. 28. n. 8. séget mutat. Valamíg itélik, hogy ki nyújtoznak a'
fának

fának gyökerei ; mind addig áfsák-ki egy arasznyi mélységre a' földet : az-után, valami kendő keszkenyöt tekerjenek jó erőssen a' fakörül, és ketten, vagy hárman az-által az egész-fát mind gyökereftül, és hozzá ragadott földestül, vonnyák-ki az előbbeni helyibül : és tegyék az el-készített verembe. A' megnedvesített földre, más szárazabb földet hánnyanak, és jól meg-tapodván ; éppen bé-tölcsék a' vermet, és a' fát, jól meg-gyámolítsák ; a' kit az-után gyakran-kell öntözni, még meg-gyózi ezt az erőszakot, és az földbe kap.

Ha pedig más öreg-fát, a' kit szokás-szerint, általában nem ültethetni, örömeft más-helyre vitetné ember : aval így-kell bánni ; Az fátul négy, vagy öt, vagy több lábnyira (a' mint a' fának állapotya kívánnya) környős-környül jó méllyen áfsák-meg a' földet, és az apró gyökerecskéit tisztán vágják mind el. Azomban a' fát karókkal, és más dorongokkal jól meg-támaszák, hogy az szél le-ne dújcsa. Az-után azon a' helyen, a' hová ültetni akarják, áfsanak egy vermet, valamennyire nagyobbbat az előbbeni-nél ; hogy tágas helye lehessen. Mikor osztán eljón a' tél, és a' föld jól meg-fagyott, akkor áfsák alól éppen-ki, és szabadítsák-fel a' gyökereit ; de a' földet, a' ki reá-fagyott, hadgyák rajta. Az után tegyék valami szánra, vagy taligára, 's úgy vontassák a' veremhez, a' kiben akarják ültetni ; avagy csak magok-is az emberek oda-vihetik, 's ott temesék jól-el. A' kihez igen hafznos leszen, ha kívül a' gyökere-körül, jó ziros földet töltenek, és azt jól meg tapodgyák ; ez által a' fa, nem-igen érzi-meg az által-ültetést, és

ki-keletkor szépen ki-vér; kivált-képen ha módgyával fel-töltik: mivel-hogy ez igen szolgál az növéshez.

CXXXVI.

Az által-ültetésben, kivált-képen szükséges: hogy a' gyümölcs fáknak alkalmas földet, és eget válasszon ember; mert ez-által élnek, és gyönyörűségefen nevelkednek. A' mi a' földet illeti, az mindenek-felett leg-inkább dicfirtetik, a' ki puha, és közép-szerű, meleg vagy hideg: nedves és záros. Mert valamellyik-közzül ezekben vagy több, vagy kevesebb vagyon; az nem-alkalmas a' gyümölcs fáknak. És ez a' közönséges regulájok, minden gyümölcsöző fáknak. Mivel akár ki-is tudja azt; hogy minden fa, tulajdon helyet kíván; hogy természeteszerint való gyümölcsöt hozzon. Annak-ökáért a' melly fának gyökere jó, hűves földet szeret, afféle-fát jobb völgybe, hogy sem mint hegyen; vagy magas dombon ültetni. Mert annak gyökeriből, nemvonatik olly igen-ki az nedveség, mint-ha magas-hegyen állana. Más az, hogy a' völgyes helyen, inkább hozzájok férkezik az eső-víz-is, avagy valami ki-folyó kutacska, a' ki a' hegyekből, alá-szokott szolgálni.

CXXXVII

Theophrastus, a' több régi óltó emberekkel, közönségefen azt kívánnyák; hogy a' gyümölcs-fát, hafoló-földben ültessék ahoz, a' kívül ki-vették, a' vagy leg-alább jobb helyre. Mert ha jó helyről, jó helyre viszik, semmi változás nem-leszen a' gyümölcsbe. Ha pedig jó helyről, rosszabb helyre, el-fajul a' gyümölcs, avagy rosszabb leszen. Azért, a' kik ollyan óltoványokat vesznek, a' kiket ki-áztat; jól meg-tudakozzák, mi-némű helyen nevelkedtenek,
 hogy

így ahhoz alkalmaztathassák azoknak ültetésekét, őr még az meleg, és közép szerű helyekről fe ül-
eésék a' hideg, és késén érő helyekre; avagy vi-
zontag.

Azt jóvallyák némelleyek, hogy az magofabb, CXXXVIII
[zárazabb, és soványabb helyről: az lapály, nedves-
lebb, és ziroffabb helyre, által vihetik a' fákat, csak
arra fordítsák az égnek részére, a' mellyen az-előtt
állottanak, mint oda fel-is meg írtam.

Az vermeknek ásásában-is, igen finnyáfok vól. CXXXIX.
tanak a' Régiek. Thephrastus azt akarta, hogy esz-
tendővel elébb ásák-ki, 's nyitva hadgyák, hogy
mind telet, nyarat szenvedgyenek: mellyet sokan ez
mostani kertészek közzül-is jóvállanak. Azért az nyári
napnak fordulásán kezdette-el az ásást. Hanem, mi-
nek-előtte el-akarta ültetni a' fát, két hólnappal az-
előtt meg-rakta szalmával, és meg-égette. Némel-
lyek, leg alább addig hadgyák nyitva, még a' fű bé-
nővi. Némelleyek, az mint oda-fel meg-írtam husz-
napig: vagy két-hólnapig. Némelleyek, fő képen itt
Magyar-Országban, egy-néhány nappal elébb, avagy
csak akkor-is, mikor el-akarják a' fát ültetni. De
jobb vólna, ha jóval elébb meg-ásnák, és ugy bán-
nának vele, az mint elébb jelentém.

Az vermeknek-is széleségit, és mélységit, nem CXL.
mind egy-aránt ásák; mert némelley-fák, mélyebben
eresztik-alá gyökereket: némelleyek, fellyül terjed-
nek-el. Azért, ahhoz-kell magát szabni embernek.
Azon-kivül némelleyek, kőveket raknak az gyökér-
lá, hogy az első vizet meg-tartoztassák: avagy for-
R r r 2 gácsot,

gácsot, avagy üres fazakat. Vannak a' kik azt ítélik, hogy a' fának gyökere, alább nem-nő más fél lábnál; de az külömben találtatik; mert a' mint alkalmas földet talál, ugy nyújtózik. Egy-szóval, mennél szélesebb vermet ásnak, annál több gyümölcsöt hoz a' fa. De ennek a' veremnek, olyannak kell lenni, hogy az szája keskenyebb legyen: alól pedig a' verem szélesebb, hogy jobban el-terjeszthesse gyökereit; és így, télbe kevessebb hidegség: nyárba pedig, kevessebb melegség férkezik hozzája.

CXLI.

Némellyek azt kívánnyák, hogy a' kemény, és agyagos földben, három könyöknyi, avagy hat lábnyi mély vermet ássanak. A' szilva fának pedig, egy araszal mélyebbet; de mindenkor a' külső karaja keskenyebb legyen. A' fekete földben két könyöknyi, és egy arasznyi mélysége legyen a' veremnek; 's az is négy szegletű. A' Görögök, harmad fél lábnyi mélységet rendeltek a' veremnek, és két lábnyi széleltséget. Az igaz, hogy leg-inkább a' fának terméshozatához kell a' vermet szabni: és a' kik mélyen bocsáttyák gyökereket, azoknak mélyebb vermet kell ásní, a' kik csak fellyül terjednek-el, azoknak nem olly mélyen. A' mint hogy, a' vizes helyeken sem-kell olly mélyen ásní a' vermet; mint a' száraz, és agyagos helyeken, a' hól hat lábnyi mély vermet áthatni. Némellyek, meg-elégesznek négy lábnyi mélységgel, és három lábnyi széleltséggel. Némellyek, négy lábnyi széleltséget, és két lábnyi mélységet kívánnak; de ez inkább szolgál az nedves helyekre.

Ha a' föld, a' hól a' vermet áfni kell, igen lágy vólna: más száraz földel kellene elegyíteni, és aval jobbitani; avagy addig várakozni, még a' Nap megszárazttya. Es viszontag, ha a' föld igen kemény, és száraz vólna: vízzel kell meg lágyítani, és várakozni hogy jól meg-ázzék; de ne-legyen olly hig, mint a' kevert mész: hanem csak hogy meg-hidegedgyék, és hűvedgyék. Ha pedig a' föld foós, és fővenyes vólt, kőveket raktak a' verembe a' fának tókéjéhez a' Régiék: és azt földel úgy töltötték-meg. Az-is hasznos, ha efféle földben fővenyt, és kővecset szednek a' patakok szélin, s azt töltik reá; mert el-veszik a' földnek foóságát, s magoktól-is édefséget szereznek. A' vizes és mocsáros helyeken, két rend-béli vermet áftanak: Eggyiket keresztül-által; a' másikat egyenesen. Amabban hogy a' víz szivárkozhasék: ezt, hogy kővekkel, a' kiket földel-kell elegyíteni, meg-tölthetsék olly méllyen, hogy mikor a' fa-körül áfnek, akadályt ne-szerezzenek az ásonak, vagy kapának. Ha pedig azon kívül-is, kőves vólna az a' hely, nem-kellene ki-szedni a' kőveket: se pedig a' hejában való földet; hanem inkább elegyíteni-kell a' követ földel, és ha lehet, méllyebb vermet áftanak, a' kiben fővenyt, és kővecset tölthessenek. Mert ha a' kő-közzött nem-lefz valami föld, hanem, csak merő egyenes kő: ártalmas lefzen a' fának. Ha pedig horgasan fekszik, és helyen helyen föld lefzen rajta; meg hűvesíti a' fának gyökerit.

X. RÉSZ.

A' Fáknek rendes ültetésekrül, és mester-
séges nevelésekrül.

CXLIII.

A Fáknek ültetésekben, nem elég az elébb elé-
számlált regulát, és módot meg-tartani: ha-
nem, ha ki mind ékes gyümölcsös kertet, 's
mind hasznost kíván, szükség, hogy ne zurják mind
egy aránt őszfe; hanem, kinek illendő közét, és
helyét meg-adgyák: hogy így, mind a' tenyésző
sze lő, 's mind a Napnak sugári, jobban meg-járha-
sák, és az gyümölcsök érésiben segíthessék. Egy-
másnak se akadályoskodhassanak árnyékjokkal; a' te-
kintetnek pedig, gyönyörűséges vigasztalást szerez-
zenek; mert valamelly-felé tekint ember, mindenütt
finór-szerint, egyenesen által-lát. Azért, ha kinek
régie kerde vagyon, és abban vén, és meg-rögzött
fák, azokat helyin-kell hadni: fő-képen ha jó, és
válagatott gyümölcs-fák, a' kiket által-nem ültethet-
ni. Ha pedig ugyan által-kellene vinni, ugy csele-
kedgyenek velek; a' mint ide-fellyebb meg-írtam,
az öreg-fáknek által-ültetésekrül. Ha ismét igen szo-
rossan, és sürűen vannak; vágják-ki az alább valókat,
és a' kik a' rendben akadályt szereznek. Ha viszon-
tag, távul vólnának egy-mástúl az öreg fák: ülteffe-
nek közbe fiatal fákat, hogy még-is a' mint lehet,
rendbe hozzák.

CXLIV.

Ha pedig ujjönnan akar valaki gyümölcsös ker-
tet csinálni, mindeneknek előtte, a' rendre vigyáz-
zon. A' kihez szükséges, hogy a' fáknek közit, jól
észbe.

észbe-vegye ember : tudni-illik, kihez-kihez mennyi köz-kell, hogy alkalmas távúlsága legyen egyiknek a' másikhöz. Azt pedig, nem-csak az helynek bővségihez kell szabni: hanem inkább, a' fáknek természetekhez, és állattyokhoz. Ugy-mint, melly magoffan szokott közönségesen az a' fa nőnni, a' kit rendbe akarsz ültetni; melly mesze terjeszti-ki ágait; melly mélyen, vagy széleffen ereszti-ki gyökereit; melly helyen nőnek leg-inkább a' fák magoffan, vagy széleffen, az felettébb való nedveségtől, az ő tulajdon, és illendő termeteken-kivül. Mert nem-szenvedik a' gyümölcs-fák, hogy igen erőltetésük őket, szokott erejeken-kivül: hanem szabad eget kívánnak; és azért, bizonyos szelet-is, és sok Nap-fényt. Mert efféle erőltetéssel, magótságokkal, és szélefségekkel, a' szomszéd fáknek-is nagy akadályt szereznek. Ehez-képest, örömezt szabadon állanak: hogy a' szellő, által 's meg-által járhatta őket. Csak hogy így-is, ha igen ki-terjednek: a' közszel való fáknek, nagy ártalmokra leszen. Azért, azt-is megkell gondolni: mifsoda fák vetnek nagy, vagy kis árnyékot; és mellyik minéműt szeret; és, ha van valami természet-szerint való gyűlölség, vagy ellenkezés közzöttök: hogy egy-mást közszel ne-szenvedhesék.

Mind ezeket elsőben, a' kertésznek jól megkell gondolni, ha azt akarja; hogy az fáknek rendezzen való osztása hasznos legyen; mert a' jó záros, és húves földben, inkább nőnek a' fák, és jobban el-terjednek, hogy sem mint a' csekély, és alább való földben. Azért, távullyabb kell egy-mástól abban ültetni, hogy sem

CXLV.

sem mint ebben ; mivel a' külömböző földben , külömben-is nevelkednek. Sőt a' melly fákat távúlyabb ültetnek egy-mástúl, azok tenyészöbбек, és több gyümölcsöt hoznak, hogy sem mint a' hól sűrűen : de ebben-is módot kell tartani.

CXLVI.

Hasonló-képen kell a' szelekre-is vigyázni ; mert ha igen szeles a' hely, sűrűbben-kell a' fákat ültetni : hogy így, egy-mást óltalmazák a' szélvészűl, és kevesebb kár eisek köztök. Nem-küloben, a' melly fák az árnyékot kedvellik, azokat közzelebb ültethetni egy-máshoz : hogy egy-mással közzöllyék árnyékjokat, mint a' köves magvú gyümölcsök, a' *Cserefsznye-kivűl*. A' mellyek napot szeretnek, azokat távúlyabb. Az melly fáknak, nagy széles árnyékjok vagyon : azoknak nagyobb-közt kell hagyni. A' kiknek pedig rövid az árnyékjok, kissebbet noha az olyan fák magokban-is nagyok ; de mivel az ágai, kerekdeden nőnek-fel, nem vethetnek olly széles árnyékot : mint a' *Pargamant-körtvély*, 's más némelly *körtvély*, és *alma-fa is*. A' *cserefsznye-fának*, mint a' *Laurusnak is*, felette nagy árnyékjok vagyon. A' *Cyprus-fának* leg-kissebb. A' *Füge-fának*, könnyű árnyékja. *Platanus-fának* kedves. *Nyár-fának* semmi ; mert a' szél, ide 's tova hánya leveleit. A' *Fenyő fának* mérges. A' *Gyalog-fenyőnek*, és kivált-képen a' *Dió fának* nehéz, 's ártalmas az ember fejinek, és mind azoknak a' fáknak, a' mellyek alatta, vagy közzel vannak hozzá. Az *Eger fának* kövér. A' *Barack*, *Mondola-fának* ritka ; azért el-szenvedik a' szőlőkben-is, a' *Füge-fával* együtt. Mind azoknak könnyű árnyékjok vagyon, a' mellyek leveleinek hozsízú a' szárok,

Az

Az első csepegések, avagy jég csapok, igen ártalmasok a fáknak, ha egyikről a másikra esnek; azért némelyek a *Birs-alma-fát*, távullyabb ültetik egy-mástól, hogy a szél, egyikről a másikra ne verje a cseppeket. Mivel azok a fák, kiknek ágai vagy terjednek-ki, hogy azokon által ne hathasson jól az első: hanem, megtartoztattyák a cseppeket; igen ártanak az szomszéd fáknak: mint a *Fenyő-fának*, *Tölgy-fának*, *Cser-fának* nehezek a csepegetési. Afféle fák-is, inkább el-szenvedik egy-mást, a kiknek gyümölcsök, nem egyszer-s-mind érők; hanem ki elébb, ki később. A hegyes helyeken-is, közzelebb ültethetik egy-máshoz a fákat: mert nem-akadályoskodnak egy-másnak annyit, se a tetejek és ágok, se a gyökerek, az ő ki-terjedésekkel: mint az lapály helyeken.

Ezekre a fel-jegyzett oktatásokra figyelmeztvén, CXLVIII. hogy jól meg-tudhassad, melly távúl kell egyik fát, a másiktól ültetni: közönségesen azt tarttyák; hogy ha az út-félen, avagy a sövény-mellett, rendel akarja ember az öreg-fákat ültetni: mint-egy harmincz-öt lábnyira ültesse. Ha pedig egy részén a kertnek; avagy az egész gyümölcsös kertbe, egy-néhány rendet akar valaki ültetni; tehát minden fa-közzött 45. lábnyi közt-kell hagyni, és az rendet-is olly távúl, egy-mástól helyheztenni: hogy jól ki-terjezthessék ágokat. Ezt az *alma*, *körte*, és egyéb öreg gyümölcs fákról kell érteni, ha több rendel ültetik egy-nél; mert ha csak egy rendel ültetik a sövény mellett, meg elégsznek hűszszal-is.

Ha pedig utat akar szelni, és mind a két- CXLIX.
S s s felől

felől fákkal bé-akarod ültetni, 25. lábnyi közt-kell egyik fátúl, az másikig hagynod: más-felől is hasonló-képen. Ha pedig nem-vólna olyan tágas helyed, hozzá-kell toldanod a' másikbúl: úgy hogy, ne-álljanak a' fák egyenesen egy-más ellenében; hanem két-fa között legyen üres-helly ellenbe egy-felől: más-felől fa- legyen ültetve. Némellyek azt akarják, hogy az üres helyt se hadgyák hejában: hanem oda is, valami fiatal fát ültessenek, még az öreg fa szintén meg-nő. De ez sem igen hasznos: mert a' köznek illendő nagysága meg-nem tartatik; más az, hogy evel a' fa, se tartosabb, se idősebb nem-leszen; nem-is nő olly nagygyá, és temérdekké. Mert afféle fiatal fák meg-emésztk, és magokhoz vonszák azt a' nedveséget, melyet az öreg-fáknak táplálására (kiket a' sétáló út kedvéért ültetnek) kellett-vólna fordítani: hogy jobban fel-nőhessenek, és szebb árnyékot adhassanak.

CL. Jól-lehet elébb azt mondám, hogy ha egész gyümölcsös kertet, vagy egy részt akarnak rendezen ki-ültetni: 45 lábnyi-közt hadgyanak egyik fátúl az másikig. De ha olyan nagy helye nincsen embernek: elég ha 25. vagy 30. lábat hagynak egyik-fátúl az másikig; hasonló-képen az rendek között-is. A' *köves magvú fának* közönségeffen, nem-ké-vántatik olly nagy köz; meg-elégesznek húszszal-is, ha nagyok, a' *Cserecsnyén-kivül*. A' *Szilvának* elég 14. vagy 15. láb, egyik rendtül az másikig. Ha pedig ezekbúl, csak két-rendet akariz ültetni a' sétáló úton, 's nem Lugast: elég hat-lábnyi köz; de jól reá vigyázz, hogy a' hozzáságához-képest, ad-meg annak
propor.

proportioját. A' *Kajsz-baraczk*, és *Megyfa*, 10. lábat kívánnak, vagy 12. Ha pedig az öreg sétáló *Lugasra* ültetik, elég 9. vagy 10. láb, és keveslebbis. A' közép-szerű fáknak, úgy-mint *Birs-almának*, *Fügének*, *Mogyorónak*, és több effele gyümölcs fának: elég 8. vagy 9. láb. Az sétáló *Lugasban*, elég 5. vagy 6. láb; közzelebb-is ültetheted, ha *Arcusokra* le-akarod az ágakat hajtani. Ha két rendet akarsz csinálni, egy-féle gyümölcs-fából, a' leg-apróbbatt oda-ültessed, a' hová leg-inkább szolgál a' Nap; hogy az öreg-fáknak árnyékátul, semmi kárt ne-vallyanak. Ugyis, ha *körtvély*, és *szilva-fát* egygyüvé akarsz ültetni: a' *szilva-fát* jobb a' Napra fordítani, mert a' *körtvély-fák*, inkább el-szenvedhetik, ha nem-éri-is annyira őket a' Nap.

Két kivált-képen való formát szabnak az Autho-
rok, a' fáknak rendessen való ültetésekhez, a' mint
Fig. III. n. II. III. ki-tetfzik: kit az Deákok *Quincunx*-
nak hínnak, az másikat *Quaternio*; mint-ha öt-szegű,
és négy-szegű vólna. Mert amabban, négy-fa közzött,
ötödik a' közepen áll; ebben pedig az lineákban,
egy-más után állanak a' fák, mint-egy négy-szegeletre.
Az harmadik n. 2. ebben a' Figurában az is öt-szegű:
mert a' négy apró fák-közzött, közepete-áll az ötödik
öreg fa. Ezek a' rendek-közzül, legalkalmasabb a'
Quincunx, avagy öt-szegű: nemcsak azért, hogy
díszesebb, és ékefőbb a' másiktól; mert valahová
fordul ember, minden-felé egyenesen által-lát az
úton, a' ki nem-lehet a' négy-szegűben: de azért-is,
hogy egy-aránt éri a' Nap-fény a' fákat, is eggyk a'
másiktól, el-nem fogja a' Napnak sугárit.

A' négyesben pedig, ha a' Nap egyenesen szolgál a' lineára: egyik-fa megátollja a' Nap-fényt, hogy egy-aránt ne-szolgálhasson a' másikra; a' ki a' gyümölcsnek sem annyira hasznos.

CLII. Hogy azért ezeket a' rendeket, jobban ki-formálhassad, azt ved eszedbe: hogy a' fákat a' lineákon, mind sinór igazában kell-ültetned, mind a' két-formában; mint a' salátárúl írtam a' Vememényes kertben n. CXLIV. Annak-okaért, ha öt-szegű formára akard a' fákat ültetni: szemléld-meg a' helynek nagyvóltát, és ozd-el annyi rendre, avagy lineára, a' mennyi belé-fér; de annyi lábnyira szabjad mind a' fák, 's mind a' rendek-közt, a' mint oda-felnyebb megírtam. Az-után a' felső lineán, vagy renden, mindenkor egy fával többnek kell-lenni, hogy sem mint az utánna való renden, a' kin eggyel kevessebb legyen; Azt-is nem-kell a' felső fának egyenesen íránta ültetni: hanem az alsó lineán, a' két-felső fának közepiben. A' harmadik lineán, megint annyinak kell lenni, mint az elsőn, és azoknak egyenesen írántokban. A' következő renden való fák, megint egy-aránt essenek, a' második renden való fákkal, és így mind egy-más után, még ki-telik a' hely.

CLIII. Ehez pedig némellyek, hogy könnyebben juthassanak, az első renden annyi jelt jegyeznek, a' mennyi fát oda-akarnak ültetni, és a' sinórral a' középjeltül, a' két-felől való jelekig egy fél-kereket, avagy kőgőt vonsznak. Hasonló-képen az elsőről, az másikig, és mind így rendel: 's valahol egy-mást, a' két fél-kerekek meg-érintik, ott a' közepe a' két-fának, a' hól az második lineán való fának kell-esni.

A' több

A' több jelekkel-is így bánnyanak, 's meg-leszen az öt-szegű rend. A' négy-szegűben pedig minden rendet, egyenesen kell ültetni; Az harmadikban n. I. egyéb külömbség nincsen az öt-szegű rendről; hanem, hogy öreg-fákat ültetnek a' négy apró-fák közébe, hogy ezek jobban nőheffének: és az allyokat hat szegletre, vagy négyre csinált egy lábnyi magas deszkakkal bé-keritik, 's azt jó földdel fel-töltik, mint az ágyakat, kinek közepiben állyon a' fa; és a' körül, külömb külömb-féle virágokat vetnek, avagy jó szagú fűveket ültetnek, a' kik tudni-illik, az árnyékot kedvellik; úgy-mint *Szederjes vijóla, Gyöngyvirág, Poros-virág, Máj-gögye, 's a' t.*

Ezek a' fáknak közü, sétáló útnak való. Jól lehet némellyek azt tarttyák; hogy jobb bé-ültetni a' fáknak allyát, hogy sem mint csak úgy fűvesen hadni: de az én vékony ítéletem szerént, majd kedvessebb, és gyönyörűsegebb volna, ha szép gyenge-fű nőne alattok: a' mellyek-között, imit-amot ennének igen ritkán valami szép alacson virágok; úgy-mint, *Tulipánok, Nareissusok, 's a' t.* De úgy, hogy a' fáknak környékit, valami négy lábnyira, ültessen hadgyák, hogy meg-kapálhassák, az mint oda fel-is meg-írák; csak hogy, ha le-kaszállyák a' fűvet a' fák-alatt, jól reá-kell vigyázni, hogy le-ne csapják a' kaszával a' virágokat: minek-előtte jól ki-virágoztanak. Efféle fűves árnyék, nagy vigasztalást ad embernek nyárba: ha szellőzhetik rajta, és nyugodhatnak. Egyéb-ként, ha a' fák-körül ágyakat csinálnak, 's azt igen meg-rakják virágokkal: ezek igen magokhoz vonzák, a' fáknak tápláló nedvességeket. Mind-

azon-által, a' kinek szük helye van, és efféle virágokban gyönyörködik, azt is meg-cselekedheti.

CLV. Az-is a' kertész tudományához illendő, hogy ha szinte rendszeren ülteti is a' fákat: de azokban-is válogatást tegyen; mert nem-minnyájan egybe-illenek, és egy-más között alkalmaztathatnak. Mert, nem-egy-aránt kedvelik némelyek az helyt; némelyek a' földet: némelyek az eget: némelyek elébb meg érnek, némelyek később. Azért, valamint szinte a' gyümölcsök, különböznek az ő tulajdonságokban, és természetekben: úgy a' fajok-is. Mivel némely fa, inkább ki-vész a' ziros, és kővér földbe: némely inkább nő, és gyümölcsözik: némelyek csak a' sovány, és fővenyes földel meg-elégszenek: mások azt igen ellenzik. Vannak mellyek minden-féle eget, és szelet el-szenvednek: a' melly ellen mások, segítséget kívánnak. Némelyek, igen nagy helyt foglalnak, némelyek kicsint, a' mint oda-fel-is bőven meg-írtam; és ez-után-is, a' fáknak neme között, a' melly minémű földet szeret: fel-jegyzem. Az elővel-érő gyümölcsöt-is, késővé tehetik az helyeztetéffel: és vízontag, ha a' későbben-érő gyümölcsöt, inkább a' Napra ültetik, idejében érik; ha attúl meg-vonszák az elővel-érőt, később hoz gyümölcsöt.

CLVI. Így, nem-fok hasznót szerez magának, a' ki mind egyyüvé ülteti, mind a' lágy magvú gyümölcs fát; 's mind a' kemény, avagy kőves magvut. Azért igen szükséges, hogy a' kemény magvú gyümölcs fát-is, különb ültessék, a' lágy magvút-is különb; mert ez elsőben a' pázintos helyen, és rétségen örömesben

nesben nő, és több gyümölcsöt hoz: hogy sem mint amaz, a' *Cseresznyén-kivül*. Az agyagos föld is kedvesebb, és hasznosabb nekik, a' kitül több táplálást-is vesznek; hogy sem mint a' fővényes föld: a' kiben nem terjeszthetik annyira ki gyökereket, és az által-növésekben, és gyümölcsözésekben, úgy meg-gátoltatnak, hogy soha valami derekas jót, azokból nem-várhatni. Holott fok, a' köves magvú gyümölcs-fák között, inkább szereti a' köves, és fővényes földet: hogy sem mint az agyagost; mivel nem-kéván annyi táplálást, hanem nap fényt. A' *Barack, és Kajsi barack* 's mások is effélék; ha az őzintos földben ültetnek, rozízabb gyümölcsöt hoznak: hogy sem ha más-földben ültették volna, a' kívül néha-néha kapálgatnak. A' fáknak külömb-sége sem engedi, hogy mind egyűvé ültettefennek. Mert nem-csak éktelen, de káros is: mivel a' lágy-magvú gyümölcs-fak, az ő felette való növényekkel, el-vonják a' napnak sugárit, és táplálásokat, a' köves gyümölcs-faktól; hogy olly nemes, és kedvesen várt gyümölcsökkel, ne bővelkedgyenek.

Ezen-kivül, a' lágy magvú gyümölcsök között CLVII
való külömbség-et is, meg-kell fontolni, a' melly ki-vált-képen két-féle, és a' többit fokkal fellyül halad-gyák; úgy-mint, *alma*, 's *körtvély* mellyeket noha némelyek mind egyűvé ültetik, de ez kár-nélkül sem-történik. Mert mind ezek között-is, taláztatik kivált-képen való külömbség, a' melly nem közös gy-mással: mellyet jól észbe-kell venni, és meg-vá-gatni. Azért némelyek egy helyre, csak mind egy-ül gyümölcs-fát ültetnek; úgy-mint csak *almát*, a-
vagy

vagy csak *körvélye*. Némelyek ha őszfe-ültetik-is, az első rendekben ültetik az elővel, és idején érő gyümölcsöt: az-után a' nyárit, az-után őszit, az-után teletöt. Ez jó ugyan, de efféle felettébb való szorgalmatosság sem szükséges: sőt majd dízeffebb, 's alkalmazhatóbb, ha elvegyessék lesznek az *Alma, Körvély, Birs-alma, Szederj, Cserefsznye, és Gesztenye-fá*. Ezek közzé számlálljak a' *Dió, és Füge-fát*. De ez mi-nálunk, nem-ilyen rendben való; amazt pedig, jobb volna a' sövény-mellé ültetni, az oda-fel megírt okok miatt. A' *körvély-fákat*, csak azért-is jobb az *alma-közzé* ültetni; hogy némely *körvély-fák*, nem-terjesztik-ki annyira ágokat, mint az *alma-fák*, és így, nem-akadályoskodnak egy-másnak. A' *köves magvú gyümölcs-fák közzött-is*, vagyon ugyan valami külömbség, a' földnek válogatásában: de ez sem olyan derekas. Az *Olasz-fák* nem-ide valok.

CLVIII.

Az fáknak rendes ültetésekhez, illendő az-is: hogy a' kertész tudja a' fákat, minden-féle formákra mesterséggel nevelni: úgy-mint embereket, állatokat, hajokat, és a' mit akar a' fáknak ágaiból ki-formálni, 's ábrázolni, a' mint ez jelen való figurából ki-tetfzik. Fig. iv. Azt pedig, szorgalmatossággal viheti véghez. Eggyik a' kötözés: másik a' nyírás, vagy tarolás. A' mi az csemetéket illeti, írtam azokból csinált formákról, és állatokról, a' Viragos-Kert, 3. Rész. n. XLIV. A' fákkal-is, hasonló-képen kell bánni: fő-képen a' mellyek fok vékony, hajlandó, és sűrű ágakkal bővelkednek, akár gyümölcs-fák, akár vad-fák legyenek. Azért ha kerekded, és gölyöbis formára; avagy gólyya formára; avagy csú-

csúfian

csóffan torony formára akarod a' fát nevelni, a' mint a' jelen való formán látod: végy öreg-abroncsokat, kissebket, a' mint az formához szükségesek, és azokat ted az ágakon belől, 's azokra hajtsád, és kötözzed az ágakat rendessen: ugy-mint, ha csúccsán kévánod, alól az első abroncs legyen leg-nagyobb, a' mire az alsó ágakat kötözzed kerekdeden: a' melly ágakat pedig, kerekdeden reá-nem alkalmaztathatod, zágd-el. Az-után, mint-egy két-lábnyira, kös azonfellyül meg-más abroncsot, és arra-is rendessen kötözzed az ágat-meg olly távúl: avagy közzelebb kös más kissebb abroncsot; és mind így, még képesen kiörmárod a' te figurádat. De mind ezekben, azt-kell ól eszedbe vened, hogy a' fának közepin, egy derék ágat-kell fel-bocsátanod, a' ki mind által-menyen az egész abroncsok-közepin, és néhant-néhant ágakat bocsáthasson, mellyeket ki-hajthasson az abroncsokon. Így kötözheted, és nyitheted a' több formákat-is: kiknek gyakrabban kell-lenni, hogy rendesen nőjjenek az ágak. Az őszsze-fonással-is, ékesen nevelheted a' fát, az mint n.

Némelly *alma*, *körtvély*, kivált-képen *Hárs-fát*; ily szélessen nevelik néha; hogy alatta-is egy-néhány fát el-férhet, ha fa-öszlopokra hajtván az ágakat, és gyenes fákat rakván reájok, azokra kötözik. Sőt még főlete-is erkélyeket, azon fának ágaiból csinálják, a' hól ehetnek. De mindenkor a' derék ágát, fának közepin fel-bocsáttyák. Az állatoknak ábrátttyokat, fából vagy deszkából kell ki-faragni. Az tal fákát, nem-kell addig nyírni, még a' földben, rekassan gyökeret nem-vernek; az után meg-lehet.

XI. RÉSZ.

Az Gyümölcs-fáknak Nemekről.

CLXIX. **M**ivel fok külömbségek, és tulajdon természetek
 vagyon a' gyümölcs fáknak: kiket a' közön-
 séges fái munkákkal-együtt le-nem írhatni;
 azért mindeniknek magános természeteket, es baj-
 molódásokat, ebben a' Részben fel-akartam jegyezni.
 Azon-kivül, Micfoda földet kedvellenek; Mi-némű
 hafznok vagyon; Micfoda nyavallyájok, és fogyat-
 kozások történik; Azoknak jobbitások, és gyógyítá-
 sok-felől. És elsőben az Alma fa felől emlékezem.
 Nem bőrtű-szerint írom pedig a' Neveket: hanem, az
 mint a' lág, vagy köves magvú gyümölcsök közzé
 számláltatnak.

§. I. Az Alma-fárul.

CLX. **K**özönségeffen, azt ítélik az óltó emberek: hogy
 az egész gyümölcsös kertben, nem találkozik
 jobb, és nemeslebb gyümölcs, az *almán*, és *körtvé-*
lyen-kivül, az ő fok hafznokért, Azért a' több fá-
 kat, fellyül haladgyák; és így, első-helyt adnak a'
 kertészek nekik. De én azt ítélem, mivel hogy
 bőven vagyon, és leg-közönségeffebbek az ide való
 kertekben: azért, elébb-járnak a' többinél, inkább-is
 el-szenvedhetik a' hidegét. Hogy pedig, ennek le-írása
 rendesebben esék: Elsőben, annak természet-szerint
 való tulajdonságát fel jegyzem. Elő zör azért őszel,
 vagy ki-keletkor; de idején, minck-előtte a' téli ned-
 veség

vefég ki-megyén a' földből, kel az *alma-fát* ültetni. Az ültetésben pedig, a' helyre vigyázzanak szorgalmatosan; mert egy alma-fát se ültessenek olyan helyre, a' hól a' ganéjos veremből, a' víz reá-folyhasson. Mert a' felettébb való tápláló nedveségtől, a' szárazság elik belé: és ha egyfzer meg-kapja, az-után ki-nem vehetni belőle: hanem, el-kell a' fának veszni. Hasonló nyavallyátúl kell-tartani: de nem-annyira, ha a' föld mástúl igen záros. Noha effele helyek, a' körtvély-fának, nem csak nem-ártalmafak: de hafz-nofok-is, és igen legitik, hogy jobb gyúmölcsöt hozzanak.

Az alma-fának, leg-alkalmatofabb a' középszerű CLXI. fekete, és nedves föld, 's hűves, kövés-is inkább, hogy sem mint agyagos; mind azon által, ne-legyen olyan kemény, száraz; hanem, valamennyire nedves; mert attúl igen meg-hevülnek, és száradnak, melytől az almák férgeiek lesznek, 's egy része le-húll, a' többi igen aprón maradnak. Azért olyankor, valami rothatt ganéjos földet kell-reájok tölteni. Némel-lyek pedig azt tarttyák, hogy az alma-fát, jó záros, s nedves fekete földben ültessék. De azok elsőben nem-eggyeznek ezekkel, mind az elől-számlált okok-úl; mind pedig, hogy gyenge, és fiatal ágak, nem-tenvedhetik a' felettébb való meleg ganéjt; ha mind-azon-által meg-kellene ganéjozni, az régi, és kevés-gyen. Nem-is kíván annyi kapállást az *alma*, mint *körtvély-fa*. Némel-lyek azt kívánnyák, hogy ket-er esztendőben kapállják: kivált képen, mindgyárt első esztendőben; mert effélével, hamar belé-esik szárazság, melyre igen hajlandó.

CLXII. Némellyek azt mondgyák, 's írják-is az alma-fa felől: hogy igen kedvelli az ember vízelletit; azért aval gyakran öntözik. Némellyek, kecske ganéjt-is kevernek közzibe: és ugy öntözik. Némellyek, bor-seprót töltenek a' gyökerire, és aval édes leszen az almája: 's az savanyúságát timporállya. Ha a' fa erőtlen, és valami nyavallyája történik: szamar ganéjt, vízzel kevernek öszíze, és aval hat-nap öntözik a' gyökerit, minek-utánna el-enyézik a' Nap, addig még ki-kezd verni. De én efféle vízelletet, oda-fel sem jóvallottam, 's most sem; mert noha talám valamennyire, a' gyümölcsre használna: de a' fának káros vólna, mivel hamar ki veszne utánna. Az *alma-fának* gyökere kevés, és nem-nő igen méllyen a' földbe: hanem, fellyül terjed-el.

CLXIII.

Az *alma-fát*, a' *meg-basított fában* ólbatni leg-jobban; noha némellyek inkább dicírik, ha a' *fa*, és *béy-közzé* óltyák: hogy im sima, és alkalmas héja vagon, ólthatni *szem sípra-is*: de későn gyümölcsözik, és nem-igen tartós. Micsoda fákra ólthatni az *Alma-fát*, fel-találad oda-fel 6. Rész. n. CIII. Mind-azon-által, némellyek olyan vélekedésben vannak; hogy leg-jobb az *almát*, *körtvély-fában* óltani; de az én ítéletem-ízerint, nem-ízinte helyessen; mert mindenkor jobb az *almát*, vagy immár bé óltott *alma-fára*: vagy magon költ *alma-fára*: vagy *vad-alma fára-is*, hogy sem mint *körtvélyre* óltani. A' *körtvélye körtvélyre*: hanem-ha szükségnek idejin, mikor egygyikbül, vagy málibbül meg-fogyatkoznék ember. Noha más-féle fának-is, de kivált-képen az *alma-fának* óltásában, (a' mint oda-fel-is fel-jegyzettem) leg-inkább

ikább arra-kell figyelmezní, mikor az óltani való
 két el-fűrészelik: micfodás a' béle-körül; mert ha
 alamennyire fekete, bizonyos jele az, és elől-járója
 száradásnak. Hasonló-képen, ha az óltani való
 gacskában-is, afféle fekete fekély találkozik. Sőt
 még az olyan ágacskát sem kellene bé-óltani; a' kit
 olyan fárúl történek, mellyben efféle száradó nya-
 rallya uralkodik: hanem más fris ágat válasszának.

Még egy dologra-kell, az *alma-fának óltásában* CLXIV.
 vigyázni: tudni-illik, az óltani való ágacskáknak kü-
 ömségire; mert nem-mindenik alkalmas az óltás-
 ra: a' melly fogyatkozás, kivált-képen az alma-fában
 találkozik. Mert gyakorta annak ágacskái igen hosz-
 zak, és a' szemek, avagy bimbók, távúl vannak egy-
 nástúl, a' mi ártalmas; mert soha abbúl jó gyümöl-
 csöző-fa nem-lefzen. Azért, hogy azt el-távoztal-
 ják, egy részit annak az igen hoszízú veszfzőcskének,
 el-kell metszei: és így, a' meg-maradott szemek, a-
 vagy bimbocskák erőssebben, és nyersebben nőnek,
 és tenyészőbbek-is lefznek. De jobb vólna, ha min-
 gyárt elsöben, jó gyümölcs hozó ágacskát törnének-
 e. Kinek jeleit, és jó vóltát, bőven meg-irtam oda-
 tel, 's imitt-amott.

A' fiatal alma-fa körül, szorgalmas vigyázás. CLXV.
 kell, tudni-illik, miképen nő; mert ha magátúl jól ne-
 velkedik, nem-szükség ötet gyakor kapállással, és ga-
 réjozással terhelni; hanem mértékletesen vele bänni,
 hogy a' száradás belé-ne férkezzék. Ha pedig a' ker-
 észnek tetzése-szerint, nem-akarná fel-venni magát;
 akkor ne-szánnyák túle a' munkát: csak hogy éretlen,
 és meleg ganéjt ne-tegyenek hozzá. Az erőtlen, és

vékony ágacskáknak nevelésivel, nem kell igen sietni, a' fiatal és gyenge alma-fákon; mivel az alma-fának, közönségesen kevessebb ágai nőnek, hogy sem mint másféle fának; mert a' szemei ritkák, és távúl vannak egy mástúl; hanem hadgyák a' fáján, még jól meg-erősödnek. Az-után, a' mellyik leg-alkalmatlanabb, azt metzhetik-el. De az öreg fákat, gyakrabban meg-nyeshetik: fő-képen, ha az felettébb való ágai, igen egy-másba nőnek, és meg-szaporodnak. Mert ezektől a' moh eszik reájok, ki-miat nem-lefznek olyan gyümölcsözők.

CXLVI.

Az *alma-fának nyavallyája*, leg-inkább a' száradás: avagy féreg: avagy égés; noha a' féreg, inkább mondatik a' körtvély-fa nyavallyájárúl. Ez pedig, nem-egyébtől származik; hanem a' fának felettébb-való táplálásátúl, kitül felettébb való nedveséget-is kap; mikor a' fában, és a' heja-alatt valamelly helyen meg-fúlád, avagy meg-reked, a' melyből féreg terem; melly az heja-alatt, a' fát környős-körül meg-rágja. Mellynek orvoslásárúl, ide-alább bővebben írok. Itt csak azt juttatom a' kertészeknek eszékbe, a' mit ide fellyebb-is meg írtam: hogy mikor az óltani való tőkében, avagy ágacskában a' béli körül feketét lát; se abban, se azt ne-óltsa-bé, ha el-akarja kerülni ezt a' férget, avagy száradást. 2. Származik ez a' nyavallya, a' felettébb való ziros földtől. Ennek orvoslása, a' fán való ér-vágás, avagy köppellyezés, kirül ez-után. Mert ez által, a' felettébb való nedveség ki megyen; avagy ha immár benne vagyon, melsékle szépen az meg rágott heját, a' fris és egészségesig, 's kősek-bé ganéjal elegyített agyaggal. Ezekkel az
orvos

orvosságokkal, leg-inkább az fiatal fákat kell-óltalmazni: a' kikben hamarább belé esik a' fereg. Némelyek azt itélik, hogy ha a' dísznö ganéjt, ember vízelletivel keverik-őszíze, 's aval öntözik a' fa-gyökerit: meg-öli a' férget benne.

Hogy az *alma-fa sok gyümölcsöt hozzon*, és könnyen le-ne húllyon; csinály egy övet onbúl, és kösd azt egy-lábnyra a' földön fellyül a' fa-körül, minekelőtte virágozni kezd a' fa. Mikor oltán az alma nőnni-kezd, és öregbedni: öld-le akkor róla. Ezt cselekedgyed minden esztendőben, és az alma-fád jó tenyészővé leszen. Hogy pedig az alma, a' fáján meg-ne rohadgyon, és a' hernyók se bántsák: kend-meg a' fa tőkéjét, egy zöld gyéknek epéjivel. Ha az alma fának gyökerit, minekelőtte a' verembe ültetik, 's tehen epével meg-kenik: nem-nő könnyen fereg benne. Ha pedig immár meg-termett benne, egy réz, avagy vas vészszővel, ki-kell onnét fúrni, és a' külső heját le-metélni: 's az-után lágy ganéjal elegyitet agyaggal bé-kötni, avagy kenni. Miképen tehetni az *almát verejsé, és az savanyút édejsé*, fel-találad oda-fel n. LXXIX. n. LXXX. Az almát, ha az hordó borba bocsáttyák, és fellyül leveg: jele az, hogy igaz, és nem zagyvalt bor; ha pedig le-szál a' fenekire, vízzel kerefsztelték azt meg.

Az almának külömb külömb-féle Nemét, és Ne-
vét mind le-írnia, majd hafzontalannak, és lehetet-
lennek ítélem: mert az, sok számtalan-féle, és a' Tar-
tományokhoz-képest, magok-is külömböznek; 's az
ó Gazdák-is szorgalmatoskodnak, hogy más Ország-
gokból-is, új Nemű almákra szert tegyenek. Mind
szinek-

CLXVII.

CLXVIII.

szineken, szagokban, ízekben, állattokban fok különböbség nagyon köztek; a' nevekbe pedig annyi, hogy csak nem-minden tartományokba, sőt nehun, csak a' szomszéd falukban is, különbben nevezik őket. Azért találkoznak, mind elővel érők, nyáriak, ősziek, telelők. En csak egy néhányat nevezek közölők, a' mint itt Pofony, és Csalló-köz táján nevezik őket.

Leg-első *Sz. Iván almája*, apró sárga, édes: a' fája is alacson. *Más Sz. Iván almája-is*, a' ki nagyobb, a' fája-is sárga piros, mint-egy bor ízű. *Darás alma*, a' ki édes szabású. *Más veres alma*, egy kevesse hofzúkás, édes. *Métes alma*, Nyári és Telelő, édes fészér-bélű. *Pofonyi Perlinger*, veres vonyással, jó leves, bor-ízű nyári. *Fontos alma*, nagy öreg, mindeniknek egy-egy fontosnak kellene lenni, bor-ízű *Leány alma*, hofzúkás egy-felől, sárga más-felől, piros bor ízű. *Telelő almák*. *Paszamán alma*, jó öreg sárga, édes szabású, hofzúkás, igen jó szagú. Némellyek ezt, csak-nem leg jobb almának tarttyák: sokáig áll. *Bóldog Aszfony almája*, jó édes sárga: ez is tartos. *Muskotál alma*, öreg, apró egy-néhány féle: kemény, jó leves édes, egy kevesse savanyú szabású, némellyik egy-felől sárga, más-felől piros, igen jó szagú, el-tart újig-is. *Páris alma*, ez-is egy kevesse hofzúkás, egy-felől szép piros bor-ízű, csak hogy nem-szinte olly kemény, mint a' muskotál. *Szegletes alma*, a' ki fellyül négy-szegű: ez-is jó kemény, sokáig tart, leves bor-ízű, egy-felől szép sárga, más-felől szép veres. *Zöld muskotál*, jó korú, éppen zöld még belől-is, sokáig el-tart, hofzúkás valamennyire, bor-ízű: de nem-szinte olly szagú, mint az apró

muskotál. *Bonabruttya*, két vagy három-féle. Egy-egyik apró csúcsos: másik kerekded, öregebb, harmadik jókora, a' heja kívül szürke, avagy barát színű, az íze belől édesecske; de nem leves, csak hogy igen állandó gyümölcs, és az újnál-is tovább tart, és akkor gyakran meg-tőpörödik.

Ezekhez számlálhatni azt az almát, mellyeket a' **CLXIX.** Fel-földön, *Kormos almának* hinnak: igen kemény alma, újig el-tart, kívül pettyezetett imitt-amott, mint-ha varas volna; jókora, jó-leves, édes, bor-ízű, kinél jobbat azon a' földön nem-igen tartanak. *Mefinki* avagy *Majner alma*, mivel Misniabúl származot; ide mi-hozzánk Cseh-Országból, és Morvából: igen jó édes leves alma, nem-igen nagy, egy-felől sárga: ez-is el-áll alkalmas ideig; mellyet-is nagyra becsülnek. *Szent-Benedeki alma*, hofzúkás és sárga, igen jó ízű, édes, és kevelsé savanyúcska, közép-ízerű, tartós. *Selyem alma*, avagy *Pofoni alma*: jó bor-ízű leves, öreg hofzúkás, szép piros, néhány sárga sújtások vannak rajta, alkalmas ideig el-tart. *Bósznai alma*; öreg, éppen veres, kemény, jó leves, savanyú bor ízű fokáig el-tart. *Tót pirosnak* hinnak egy almát néhány a' Fel-földön; hofzúkás éppen, mint egy fe-tetálló veres: belől-is veres vonyások vannak rajta; puha, édes ízű: de fokáig, és újig is el-tart. *Baling alma*, két-féle: Eggyik nagyobb, kinek fele szép piros, fele sárga édes bor-ízű: újig-is szépen el-áll. A' második apróbb, sárga, és csak néhány veres, savanyú: ez-is igen fokáig el-tart; de mind a' kettő sem igen leves. Más több almáknak le-írásával, és nevelésel, nem-akarom terhelni az óltó embereket. Csak

U u u

arra

arra intem, hogy-ha valahol valami szép gyümölcsöt látnak, azon mesterkedgyenek mi-képen kaphassanak az ágaiban, és ólthassanak, ki-által minden esztendőben szaporítsák válogatott és ritka gyümölcsökkel, kerteket.

CLXX.

Az almát mind nyersen, 's mind főve, külömb-féle módra; sütve rántva, és az étkekben ehetni: körül a' szakács-könyvbe bőven.

Az orvóságokban, nem-igen élnek vele. A' fojtós alma hideg, és földi természetű. A' savanyú hideg, de nem olly temérdek. Az édes, és közép-szerű, hevit. A' fojtós almával akkor-kell élni, mikor embernek a' hasa az hévségtől, vagy felettébb való nedveségtől, meg-erőtlenedett. A' savanyúval, mikor valami kemény, de nem igen hideg nedveség gyúlt-ószsze. Az édes, és közép-szerű, hamarabb meg-emésztődik. De hogy ez a' gyümölcs egészséges legyen, jól meg-kell hadni a' fáján érni; mert egyébként, nehezen emésztődik-meg, és hidegséget szerez. Ezt, mindgyárt az étel-után kell-enni: fő-képen azoknak, kik az ételt bé-nem vehetik, hanem ki-hányják; és a' kiken has-folyás, vagy vér-has vagy on. Az *alma bejábúl*, igen használ, ha Pestiskor fűstöt csinálnak. Az *Melancholia*-ellen igen jó, és az öklelés ellen-is: ha az édes almát, parás hamuban meg-sütik, és azt az édes-gyökérnek keményített levivel, és szép fejr nád-mézzel meg hintik; 's efféléknek reggel 's estve, minden-nap két órával az étel-előtt, enniük adgyák. Avagy mesd két-felé az almát, mesd-ki a' magvát, tölcsd-meg temjénnel az-után, ted-ószsze a' két-felet, és süsd-meg parás hamuban, de meg-ne égef-

égeffed; és add-meg enni annak, a' kin az öklelés va-
gyon. Ha ki a' lábát, és mas tagját meg-úti, 's meg-
kékül: melfen almát szeletenként, és el-öszlattyá azt,
ha reá-köti.

Az almábúl, mi-képen csinálnak bort, alma-
vizet, eczetet, licetariumot: és mint aszallyák, ide
alább meg-írom.

§. II. A' körtvély-fárúl.

A' *Körtvély-fa*, noha egy-néhány dologban egy- CLXXI.
gyez az almával: úgy-mint hogy egy időben
ültetik, és ölttyák; de fokban-is különböz. Mert
elsőben, különb földet kíván: mivel a' körtvély,
inkább szereti az agyagos földet, hogy sem mint a'
kövest. Azért, mikor el-akarod ültetni, szorgalma-
tossan ki hányad a' kövecset a' verembúl; mert e-
gyébként, köves lesz a' körtvély tüle. Sőt ha apró
kövecskéket találsz a' ki-nőtt körtvély-fának gyöke-
re-körül: ásd-ki a' földet, és rostáld-meg, válassz-el
a' kövecset tüle, 's úgy tölcs megint a' gyökérre a'
földet. Annak-okáért, a' *körtvély fa* nedves, és hű-
ves helyt kíván, (noha a' meleg helyeket sem veti-
meg) a' hól semmi kő nincsen: és mennél kövérebb
a' föld, annál jobb gyümölcsöt hoz; a' sovány föld-
be pedig, nem-veszi jól fel magát, és erőtlenne le-
zen: a' gyümölcsé-is apró köves. A' körtvélyt igen
ó az útzán, avagy az út félen ültetni, a' hól inkább
apodgyák a' földet: a' mint a' szőlő-tövek mellet is,
is a' szántó-földeken, a' hól gyakrabban kapályják,
s forgattyák a' földet; csak hogy bátorságos legyen
U u u a az

az úton-jároktúl. A' kőrtvélyt, közönségesen nagyobra becsülik az almánál: nem-csak az ő csudálatos sok-féle külömbségéért; de hasznáért-is, hogy idején ki-kelet után érni-kezd: és élhetni vele nyárban, őszel, télben szinte újig. Afzalva-is, és bé-csinálva, kedveffebb az almánál: a' táplálásra-is jobb, és egészségeseffebb.

CLXXII. A' *kőrtvély-fát* szinte úgy ólthatni, mint az alma fát. Mi-némű fában pedig, meg-írtam *oda-fel* 4. Réfz. n. ciii. ennek a' könyvnek. Ha magúl ültetik, igen későn nő: hanem-ha az óltáfnak okaért; de jobb őtet (az óltott-fán kivül) vad-fában óltani; kivált-képen a' kit három-efztendővel elebb, jó *széles*, és szorgalmatofsággal ki-ásott veremben ültetnek. A' kit azon-kivül, jól meg-kell választani; mert a' minémű vad-kőrtvély fákat, az szigetekbe, a' vizek-mellett ki-ásnak, azokbúl kevés jót várhat ember. Mert nem-veszik jól fel magokat: és végtére-is hátra maradnak; azért afféléknek, csak békét-kell hadni. Némellyeknek igen darabos, és rovácskos a' hejok: azért, azok sem tenyészők. És, ha kemény helyrül hozták őket, még segíthetni rajtok, a földnek gyakran való újitása-által: és a' fa-hejnak *ér-vágása*; avagy *hasitása-által*. A' melly-fába kőrtvély ágacskát akar-nak óltani; szükséges, hogy elsőben jól meg-gyöke-rezzék a' földben, minek-előtte bé-ólttyák; mert gyakran, ha meleg száraz idő szolgál reája, mind kivész, ha szinte meg-foganfzot-is az óltó-ág, és nőni-kezd. Azért, jobb még efsztendeig várakozni, hogy sem mint heában munkálkodni,

A' kőrt-

A' körtvély-fának heja-közzé való óltásában, CLXXIII
 arra-is vigyázni-kell; ha a' heja igen darabos és kemény a' kiben óltani akarnak (a' mint gyakran történik azokban a' fáknban, a' kik alkalmatlan meg-nöttek) mikor a' csontocskával, vagy fácskával, elakarják a' fájátúl a' heját választani: mert az, vagy egy-felől, vagy más-felől könnyen meg-hasad, ha szorgalmatos gondot nem-víselnek reá. Azért bal-kézzel, erőssen meg-kell fogni a' fának heját, hogy egészen maradjon: a' ki szükséges a' növéshez. Ennek, a' kötéssel-is eleit vehetni, a' mint oda fel is meg-írtam efféle óltáfrúl, Arra-is figyelmezzenek, hogy az ilyen óltásban, ne a' szemnél, hanem a' csomónál kezdgyék a' faragást. Némellyek Aprilisben, Majusban, Juniusban, a' körtvély-fárúl valami jó ágacskát le-törnek, a' ki óltani való; és azt a' pinczébe el-ásák, egy egész esztendeig ott hadgyák, és apró gyökerecskéket vér magának. Noha-talám jobb volna elébb el-ásni, minek-előtte ki-fakad, és meg-levelezik: de szorgalmatossan-kell vele banni; és gyakran kell a' földet körülette meg-újítani, az öntözés helyett; az-után ki-ültethetni a' kertben.

Ha a' körtvély-fa, köves gyümölcsöt hoz, CLXXIV.
 lassan virágzik: el-kell a' földet a' gyökérérúl vonni, és tizen-öt egész nap, ó bor seprőivel kell-öntözni, így meg-jovúl a' fa túle, és jó édes gyümölcsöt hoz. Hogy pedig jó édes gyümölcsfel bővelkedgyék: furdneg a' fát a' föld-széninél, avagy egy kevesé alább, és verj a' likba tölgy-fa, akár bik-fa szeget; az-után ted-bé földel, a' mint oda fellyeb-is. Némellyek azt kívánnyák; hogy a' melly körtvély a' fáján érik-meg,
 U u u 3 affé.

afféle fát idejébben ültessék, ugy-mint tél-előtt: a' többit kezdgyék tél-közepin ültetni, ki-keletnek kezdetiig. Mások azt tanittyák; hogy a' meleg tartományokban, Septemberben és Octoberben. A' hideg tartományokban, Februariusba és Martusba. A' közép-szerű tartományokban, ugy-mint közönségesfen Magyar-Országban: akár egyikbe, akár másikba ültessék a' kőrtvély-fát.

CLXXV. A' ki nem-szánnya fáratságát, és kívánnya; hogy az ő kőrtvély-fája, mindenkor szép, és jó gyümölcsöt hozzon; ahoz ilyen bajmolódást præscribálnak; Mikor első negyedik, vagy ötödik esztendőben az ültetés-után, jól meg-gyökerezett a' kőrtvély-fa: vonnyák-le a' földet körülötte, az útszó gyökérig, egy kevesse az új-esztendő előtt, (de minálunk, elébb kellene ennek lenni) és egy vágó késsel, egy kevesse vagdallyák-meg. Az-után Januariusban, megint hánnyák azt a' földet a' gyökérre, és más jó földel-is elegyítsék. Attúl az időtúl-fogva, szorgalmatosfan meg-kell gyömlálni a' vermet, és az allyát a' fának tisztán tartani: minden második esztendőben körülötte a' földet, télnek kezdetin megkapálni; és így igen jó ízű, és tartós gyümölcsfel fizet. Azért, nagyobb szorgalmatosfágot kíván a' kőrtvély-fa, az alma-fánál. Arra-is vigyázzanak; hogy ha szinte fok új növendék ágak horgafan nőnének-is a' fiatal kőrtvély-fákon: nem-kell mindgyárt le-nyesni azokat, kivált-képen még mikor gyermekded a' fa; mert az-által el-vefzi erejit a' fának, és soha jól nem-gyümölcsözök: a' több ágak-is meghajlanak, és nem-vefök egyenesen-fel magokat.

Hogy

Hogy a' körtvély, férges ne- legyen : mikor a' körtvély-fát el-ültetik, kennyék-meg tehén, vagy ökor epével a' fának gyökerit.

A' körtvély-fának, nincsen annyi nyavallyája és CLXXVI.
fogyatkozása, mint az alma-fának, leg-nagyobb a' Féreg : de ez, nem a' felettebb való táplálástól származik ; hanem inkább gyakorta, annak szűk vóltától. Egyéb-ként ezen-kivül, néha a' tőkének fogyatkozása ; néha az helynek alkalmatlansága nemzi ; a' mint hogy nem-csak a' szelid, de az vad-fákban-is találkozik ilyen nyavallya : kinek orvoslása, igen nehéz. Azért, mikor az óltásban olyan fára találsz, jobb annak békét hadni, és mást ültetni helyiben. Ha pedig afféle fogyatkozás, az-után találtotnék a' fában, a' kit örömezt el-távoztatnál : a' fa-körül való szorgalmatos kapálással, a' földnek újításával, és ér-vágással, vagy köppölyözéssel, mikor annak ideje legyen, véghez viheted. Ha mind ezekkel sem vész el a' féreg, hanem inkább öregbedik : metéld-le a' hejét mind az egészségesig, és csak lágy tehén ganéjal polyva nélkül, kend-bé az helyit ; csak hogy hamar bánnyál vele, és ne-kétsél. Annak-felette, néha efféle nyavalya, az óltani való tőkétől leszen, a' kinek tudni-illik, igen temérdek, és darabos, avagy göröngyös heja legyen, avagy rovácskos ; és ha azt meg-nem orvósfollyák, nem-nő jól a' fa. Azért mikor a' kertész afféle fában akar óltani, avagy-is immár óltott ; elsőben vakarja-le szépen afféle darabos hejét ; de a' belsőt meg-ne bántsa, és kösse-bé tehén ganéjal, és mikor ideje leszen, köppölyözze-meg, avagy inkább haítfa-fel a' hejét : kivel meg-újjúl a' heja, és alkalmas leszen a' növéstre. A'

CLXXVII.

A' körtvélyeknek mind külömbségek, mind nevek majd több, hogy sem mint az almáknak; azért nehezebb ezeknek nemeket, 's neveket le-írnia, Mind-azon által, hogy ebben se fogyatkozzunk-meg, egy-néhányat fel-jegyzettem. A' körtvélyben, az hasznos és jó: hogy idején el-kezd az érést, és egész nyaratszaka egy-más-után, csak-nem tél-ig mind érik: és télben-is fokáig el-tart. Az első, *Elővel-érő avagy Pünkösdi*; avagy *Cserefsznyével-érő körtvély*; sárga zöld szabású, nem-igen leves, egy kevesé hofzúkás. *Arpával-érő*, sárga kerekded, valamennyire kásás, nem-tart fokáig. *Fejér muskatál*. *Gerellyés körtvély*. *Nágovics körtvély* apró hofzúkás, jó leves édes, és szép sárga. *Apró muskotál*, pézma szagú, jó édes: egy felől sárga, más-felől szép veres, nem tart fokáig. *Kármán*, avagy mint a' Fel-földön hiják, *Császári körtvély*; nagy öreg, sárga, jó édes leves, nem-is köves, nem-tart fokáig, nagy hasa vagyon, egy kevesé hofzúkás. *Szalczpurger körtvély*, hofzúkás: egy felől zöld szabású; más-felől szép veres, jó édes leves, csak hogy igen köves, közép-szerű. *Búzával érő avagy zöld muskatál*, hofzúkás körtvély, jó édes, leves is. *Veres nyári körtvély*, apró hofzúkás. *Sz. Lőrincz körtvély*, közép-szerű: egy felől sárga, más-felől veres hofzúkás, köves valamennyire, 's nem-igen leves. *Zelenka*, zöld kerekded, jó édes leves: el-tart csak-nem Karácsonig, ősz-i körtvély nem-igen nagy. *Herfoka*, ennek-is az íze olyan, mint a' zelenkának, ha nem-jobb: el-tart annyi ideig, a' szilvében-is nem-igen külömböz; csak hogy fokkal nagyobb, kerekded hasú, és fellyül hofzúkás.

Veres-
béli

béli kőrtvély, a' heja zöldes, a' béli szép veres fejr, köves édes: nyári kőrtvély *Veres kőrtvély*, közep-szerű, kerekded köves, valamennyire leves, nem sokáig tart: hamar meg-lágyúl. *Mosóczi kőrtvély* hozsókás, igen szép sárga egy felől szép piros, mikor meg-érik: belől szép fejr húsa van, igen jó szagú édes, nem-igen leves; de a' hól meg-rothad, felette keserű, el tart Karácsonig.

Macska-fejr kőrtvély, jókora lapos: egy-felől CLXXVIII. sárga, más-felől veres, jó-ízű leves: de nem-tartós. *őszvi muskatál*, jókora szúrke szabású, a' szaga szinte olyan, mint az apró muskatálnak: nem-igen leves, nem-is tartós. *Nyári Pergamót*, jó leves édes kőrtvély, nagyobb a' zelenkánál, sárga zöld. *Telelő kőrtvélyek*. *Téli Pergamót*, kinél nem-tartanak jobbat a' kőrtvélyek között: kerekded, sárga szabású, jókora, jó édes leves, csak-nem el-ólvad az ember szájában, mikor meg-érik, nem-köves, sokáig el tart a' fáján, és ha le-szedik-is, el-áll Karácson-utánig-is *Makaria* veres: *Makaria* fejr-veres, a' hejok olyan mint a' bőr; amannak zöldes, ennek veres: jó édes leves mind a' kettő, és igen kedves szép illatú; csak hogy ez-is igen köves, kemény. Sokáig el-tart a' fáján is; ha le-szedik, Húfvétig-is el-áll. Vagyon öreg-is: ez még valamennyire jobb és tartosb, hozsókás; némely egy-felől veres, más-felől szúrke zöldes. Ezek is, a' fő kőrtvélyekhez számláltatnak. Most származott egy fő kőrtvély Olasz-Országból, ide mi-hozzánk; a' kit *Carabellának* hinnak, kinek második helyt adnak a' Pergamót után. De ez (Erfek úrunk bölcs ítélete-szerént) nem-külömböz az öreg Makariától,
X x x
kivált-

kivált-képen az íziben; csak hogy a' színiben, valamenyire sárga szürke; és a' teteje nem-olyan hószűkás, mint annak, hanem tompább; nem-is olly köves mint a' Makaria. *Süvőtén körtvély*, igen fojtós, nem-igen nagy: azért állani kell, mikor egy kevelsé meg-lágyúl, jó leves. *Mézes körtvély*, apró édes. *Babka körtvély*, egy-felől veres, más-felől szürke szabású: ez-is köves, de ha áll, jó édes leves, el-tart új-ig-is, nem-igen nagy. *Mészáros Benedek*, avagy *Havafali körtvély* ez-is, mind-egy színiben, íziben; csak hogy amaz nagyobb, jó édes leves, leg-tovább tart a' többinél, közönségesen újig: azért, igen kedves. Találatnak többek-is, a' kikkel most se időt, se papiroost nem akarok hejába tölteni.

CLXXIX.

A' körtvélyel, étekbe ugy élhetni, mint az almával. Italt, 's eczetet is csinálnak belőle. Az orvosságban pedig, hidegit és szorit. Az édes körtvély, jó az hasa-fájónak; de az fojtós vad-körtvély árt, és Colikát szerez. Ha a' száraz, és vad-körtvélyt meg-főzik, 's annak a' levit iszfűk: meg-állítja az has-fájást; a' vér-has ellen-is jó, 's a' leve-is szorit. A' magva, igen jó a' száraz betegség-ellen; és a' kiknek rothad a' tüdőjök. Ha a' vad-körtvélynek levelit meg-főzik, és az Aszszony-ember le-esett mátrájára kötik, használ. Az melly ember sok gombát evett, és igen meg-terhelte a'val a' gyomrát: egyék körtvélyt reá, és meg-könnyebbül. Mivel a' körtvély nehéz, és szorit: azért, alá-nyomja a' gyomrába a' gombát. Sőt ha mérges gombát evet-is főz-meg a' vad-körtvélynek levelit, avagy a' fájárúl el-fűrészelt mohát, akár csak a' hamuját-is, és igyameg:

meg: 's meg-gyógyúl tüle. Azt írják némellyek; hogy ha a' vad-körtvélyvel eggyütt főzik a' gombát: minden mérgit ki-vonza, és nem-árthat embernek. Mikor a' bort meg-akarják próbálni, ha van-e' víz benne: bocsáffanak egy körtvélyt a' hordó-borba, és ha fellyül leveg, nem-zagyvalt: ha pedig le-fzál, víz-van benne. Mikor a' körtvély, és Mondola-fa el-virágzik, ha Delrül homályos, és felhős az Ég, bár szinte első nem esik-is; el-vefztik a' virágjokat, és első gyümölcsöket.

§. III. A' Birs-alma fárúl.

A' *Birs* avagy *Bis-alma* (mert mind a' két-képen CLXXX. nevezik) mind fájával, 's mind gyümölcseivel különböz a' közönséges almátúl; mert ennek a' fája, nem-nő olly nagyot, hanem alacson: a' gyümölcse sárga kívül belől, igen jó szaga van, és minek-előtte meg-érjék, mint-egy ízörös, vagy pelyhés; az íze fojtós; savanyú szabású, azért nyersen nem-eszik. De az orvofságokban hasznosabb mind az almánál, 's mind az körtvélynél; ha meg-sűtik, és mézzel, avagy nád-mézzel főzik: (az mint bőven az szakács-könyvben meg leszen írva) mert az emésztéshez igen segiti a' gyömrot.

A' Birs-alma hűves, és nedves heyt szeret: noha CLXXXI, a' közép-szerűn jobban nő, és szebb gyümölcsöt hoz, kivált képen ha öntözik. Mert inkább hajt a' nedves, hogy sem mint száraz-helyre: és ha a' föld valamenyire sovány volna, jó ganéjos földel kell segiteni. Ha pedig pázinton, vagy fűves helyen ültet-

X x x 2 nek:

nek : szorgalmatosan meg-kell kapálni, és trágyázni, 's nem-kell engedni, hogy fű nőjjön-alatta; mert egyéb-kent, nem-leszen jó tenyésző. Az-után, mivel fok apró csemetéje nő-ki a' gyökeréből: azt jobb részire mind le-kell vagdalni; hanem eggyet, vagy kettőt rajta hagyhatnak, ki-által máshová ültetvén, szaporithatni. Ha pedig nem-szükségesek, mind ki-vagdallyák őket. Ha száraz idő jár, igen meg-ké-vánnyá az öntözést, és kapállást: mert enélkül igen apró, és köves leszen a' gyümölcsfe. Egy-szóval, alkalmatosabb helyt nem-talál nekik ember: hanem nedves, és ziros földet, kit gyakran meg-kapálnak, és semmi fűvet nem-hagynak körülött. Ugy ólttyák mint az alma, körtvély, vagy más-féle fát a' maga fájában, avagy közönséges alma-fában. Noha Colérus azt mondgya; hogy nem-nevelik az óltással a' Birs-alma fát; hanem csak a' gyökerin ki-nőtt ágacs-kát ültetik-el őfszel, egy kis gyökerecskével. De ez külömben találtatik; mert szinte ugy nevelhetik, 's nevelik-is a' Birs-almát óltással, mint más-fát: és a' gyümölcsfe-is nagyobb, 's jobb leszen, ha a' maga fájában ólttyák. Noha némellyek azt tarttyák: hogy nem-ollyan tartós efféle óltott Birs-alma-fa, mint az óltatlan; mert hamar akármi nyavallyája történik: hanem-ha ugy tarttyák, a' mint ide-fellyebb meg-íram. És nem-csak a' csemetéket vagdallyák-ki: de még a' hijában való ágakat-is le-nyefik. És így gyakran az óltatlan Birs-alma-fa szebb, és nagyobb gyümölcsöt hoz; azon-kivül tenyészőbb, öregebb, 's tartóssabb-fa nevelkedik belőle, hogy sem mint az óltott fából. Azért nem-szükség fokot fáradozni, ennek óltásában,

Vízfontag, ennek a' fának olyan tulajdonsága
 ragyon: hogy csak-nem minden-féle fának ágait bé-
 reiben; mert ízép sima, és leves a' heja: az óltovány-
 s hamarább nő, és tartosabb lezzen; gyengébb gyü-
 nölcsöt-is és jobb ízűet-is hoz, hogy sem mint ha
 naga fájába, vagy hasonlóba óltották volna.

Két-féle a' Birs-alma: egyik öreg, másik apró. CLXXXII.
 Az öreg, nem-olyan kőves belől, mint a' többi; de
 nem-annyira kedves illatú. Az apró, valamenyire
 kővesebb: de a' szagában kedvesebb, 's szebb-is, és
 az orvosságokban, inkább élnek vele. Az öregek-
 közzé számlálhatni azokat, kiknek külső állatt yok,
 hasonló a' körtvélyhez: kiket méltán hihatni Birs-
 körtvélynek, a' mint a' Németek-is nevezik, hoszúkás
 a' teteje; Egyéb-ként, nem-külömböz a' többitül, se
 íziben, színiben; se hafznában. Az öreg *Birs alma*
fának, apróbbak a' levelei: az *apronak nagyobbak és*
szélesebbek. Ha a' Birs-almát, gyökereitül ültetik-
 el, ugy meg-nő, hogy második esztendőre gyümöl-
 csöt hoz. Jobb ötet őszfel, Sz. Orsolya-nap tájban
 újságra el-ültetni, hogy sem mint ki-keletkor; mivel
 kedveli a' mértékletes nedveséget inkább, hogy sem
 mint a' szárazságot. Ki-kelet után pedig, következ-
 vén a' nyár, közönségesen szárazságot hoz magával:
 nagy ártalmára a' Birs-alma fának. Azért, ha nedves
 nyár ragyon, bőven és öregben terem: ha pedig szá-
 raz idő jár, gyakor öntözéssel kell-segíteni, ha ki azt
 kívánja, hogy öreg gyümölcsöt hozzon.

A' Birs-alma fának nyavalyáját, olaj-seprővel ele- CLXXXIII.
 gyített vízzel orvosolhatni meg avagy óltatlan méz-
 zel, és vízben kevert cretával, ha avar minden esz-

tendőben öntözik a' gyökerit: az melly cselekedett-
által, meg-gyógyúl ugyan a' fa; de hozszú életű
nem-lezzen. Mi-képen nevelhetni naggyá, és külömb
külömb-formára a' Birs-almát, meg-irtam oda-fel,
Mi-képen kell pedig le-szedni, fokáig tartani, lic-
tariumot belőle csinálni: ide-alább. Mint-kell főzni,
lásd a' szakács-könyvben. A' Birs-almának szaga
minden-féle méregnek nagy ellensége. Erőssíti a'
gyomrot, ha meg-eszik: és a' has-fájást, meg állítja.
Jó lélegzetett szerez, ha étel-előtt élnek vele: ha
utánna, lágyit. A' Birs-alma lic-tarium, igen jó a'
részegségből esett fő-fajás ellen: ha sütve eszik-is.
Azon-kivül; gyomor-fájást, csuklást, hányást, étel-
útállást gyógyit. Hasonló-képen, ha meg-főzik, és
flastrom módgyára a' gyomorra kötik. Így a' has-
fajás ellen-is jó. Az Afzszony-ember mátráját, főve
a' leve meg-gyógyittya: mint a' magva, az égést, ha
Ró'fa vízzel meg-főzik, vagy törik, és reá kötik:
límét, ha ezt vízbe meg-főzik, úgy hogy nyálás a-
vagy enyves szabású legyen, és a'val kenegetik:
minden hévséget el-vezzen; és attúl származott re-
pedezést, a' nyelvnek, meg-lágyittya. Ha a' terhes
Afzszony, gyakran birs-almát eszik, igen használ a'
magzatnak; de akkor nem mikor a' szüléshez közelget.

§. IV. A' Szederj-fárú.

CLXXXIV. **K**ét-féle közönségesen a' Szederj-fa: fejér és feke-
te; noha harmadik-is található, a' ki veres,
mellynek a' fája nem-igen külömböz a' fejtűl.
Csak hogy ennek, fejér gyümölcsé vagyon: annak
veres, és a' feketének, fekete. Abban eggyeznek
ezek

zek a' fák: hogy a' több fáknál leg-későbbben leve-
eznek, mind addig sem, még hideget éreznek. Az-
rt a' Régiék, a' Bölcsesség példájának nevezték az
zederj-fát. Külömböznék pedig gyümölcsökben,
ájokban, levelekben; mert a' feketének, sokkal jobb
zú édes savanyúcska, nagyobb, levelesb gyümölcse
ragyon: a' fejrnek, vereznek igen édes, kissébb és
zárazabb. A' fája-is temérdekebb, darabosabb a'
eketének, hogy sem a' fejrnek. A' levele-is na-
gyobb, erősebb, és szörösebb.

Az Szederj-fa, igen szereti a' meleg helyet, a-
ragy leg-alább a' közép-szerút: ellenzi a' hideget.
nkább kedvelli a' szárazat, hogy sem a' nedves föld-
let: a' fővenyelt, hogy sem az agyagost; azért jó
puha, és ganéjos földben gyönyörködik. A' végre,
z Várasok utzáin, 's a' házak körül, örömezt ültetik.
A' hól zirosabb földet kap, igen-is meg-nő; csak
hogy a' meg-rothatt ágait, szorgalmatosan le-vag-
allyák. A' hól jó földde vagyon, nem-szükség őtet
ganéjozni, sőt nem-is jóvallyák: hanem, a' hól so-
ány földbe ültették, a' kiben elegendő táplálása
nem-vólna; ott igen jó, hanem csupa, és éretlen
anéjt, hanem jó ziros földet hánnának a' gyökere-
örül, és effélével gyakrabban meg-újítanak. Leg-
jobb helye ő neki, a' szőlő venyike-mellett: avagy a'
ertekben, a' hová a' Nap jól szolgál, és a' kemény
ideg széltül meg-óltalmaztatik. A' pázintot és fű-
et, nem-szenvedí örömezt, mellyek el-vonnyák táp-
lását.

CLXXXV.

Nem-igen szükség a' szederj-fát óltani: mivel in-
bb az ágain, és a' gyökereből ki-nőtt csemeték-által
szapo-

CLXXXVI.

szaporíthatni. Mind-azon-által, ha kinek kedve tart-
 tyá, ólthattya őtet az ágán a' meg-hasított fában-is,
 a' kit én leg-jobbnak tartok. Kirúl oda-fel ennek a'
 könyvnek 6. Résziben: hogy pedig könyebben, fiatal
 növényedékek nőhessenék a' szederj-fábúl, mellyeket
 el-ültethetni; ilyen módokkal élhet ember, 1^{ed}. Ha
 valami régi szederj-fa volna, a' ki immár csak vesze-
 dő volna: de találatnék még elevenség benne, azt
 nem-igen magoflan a' földtül, le-kellene vágni: és
 annak tőkéje-körül, fok apró *csfemeték* nőnek-ki,
 mellyeket, vagy jó földel kellene bé-fedni, a' ki alatt
 gyökeret vernének; vagy bújtatni kellene őket,
 mint a' szőlő-venyikét. 2^{ed}. Ha valamelyik alól a'
 kő-fal mellett állana, annak az ágait, akár a' funda-
 mentumba; akár a' mellette való földbe bújtassák.
 3^{ed}. Ha semmi efféle alkalmatosság nem-találatnék;
 tehát alól a' szederj-fán, hadgyák meg-nőnni azt az
 ágat, a' ki leg-közzelebb van a' földhöz, mind ad-
 dig, még le-hajtván, el-bújtathattják a' földben.
 4^{ed}. Mód, a' mint oda fel-is meg-írtam n. LXIII, hogy
 arra készítettett fazékon, által-vonnyák a' szederj-fa-
 nak ágát; és jó földel meg-töltsék, 's gyökeret vér.
 5^{ed}. Mód, mikor az ágnak tetejét, avagy egy jókora
 ágat, a' ki más-fél lábnyi, le-törnek: és a' földben el-
 temetik. Errül is oda-fel n. LXII. De elsőben meg-
 kell két-felől simítani, egy kevesé a' külső heját va-
 karni: az-után, tehén ganéjal bé-kenni, és a' verem-
 be (a' kit elébb ástak, hamuval elegyített földet reá
 hányván) el-temetni. A' földből pedig, négy vagy
 öt újnál, ne-hadgyák killyebb. Több efféle szapo-
 ritást találz oda-fel, 4. Rész, §. VI.

A' szederj-fának több ágai-közzött; gyakran a' CLXXXVII. ökéjin és temérdek ágain, fok bújna nevendékek nevelkednek esztendőnként: ugy hogy, ha azokkal nem gondolnak, jövődre tellyeségesen gyümölcstelené lesz a' fa. Azért ennek elcit vehetni, ha minden esztendőben, az illyen haszontalan ágakat (hanem-ha alól ültetésnek okáért, akarnának valamit hadni) le-vagdallyák; hogy a' fának több táplálása, és gyümölcse lehessen. Némellyek azt kívánnyák, hogy Octobernek elejin, meg-nyílsák az szederj-fának gyökerit, és fris ó bor seprővel meg-öntözzék, és megint bé-vonnyák. Ugy-kell az szederj-fát nevelni, hogy csak egy tőkérül nőjjön; a' derék ágai, ayólcz lábnyi magosra emelteszenek a' földtől, avagy többre, az mint zíros, vagy kopály földben vagyon. Mert ebben, alacsonyabbaknak: amabban pedig, magosabbaknak kell lenniük. Azt ítélik némellyek, hogy több gyümölcsöt hoz a' szederj-fa, ha imitt-mott a' tőkéjit meg-fúrják: és terpentina-fából csinált szegeket vernek-belé. Az öreg óltványokat, vagy immár jó gyökeres fákat Octoberben és Novemberben, az az, Mind-szent, és Sz. András havában. A' gyenge fákat pedig, ki-keletkor Februariusnak végén, és Martiusnak elejin, az az, Böjt-elő és Böjt-nás hóban: mivel-hogy nagy bélek vagyon, és nemgen szenvedhetik a' telet. Kinek ültetésire mély, és széles vermet kell-á'ni. A' szederj-fát, noha magarúl-is vethetni, de ez haszontalan: mert igen képedelmes a' növése. A' szederj-fát, leg-inkább a' seyem-eresztő bogarak kedviért bőven nevelik; kivált-épen a' fejiért Olasz-Országban, és más Országokban,

a' hól a' selyem materiát csinállyák: kiknek levelei-vel tarttyák affele bogarakat mindgyárt mihelt meg-elevenednek, szintén addig, még a' selymet ereízteni kezdik. Kiknek tartásokrúl (ha lsten éltet) másutt írok: csak hogy reá-kell vigyázni, hogy éppen meg-ne fosztassanak a' fák levelektúl: fő-képen azoktúl, kik az ágaknak tetején vannak, annál inkább az ágak hegyit le-ne törjék.

CLXXXVIII A' Szederjnek sok orvofsága van. Ha még éretlen, keményit: ha meg-ért, és édes, lágyit. Így, ha nyersen meg-szárazttyák, keményit, és meg állit-tya a' has folyást. Sokáig meg-áll frissen a' szederj; ha egy ivegbe rakod, és arra töltöd a' ki facsart levit. De fellyül bé-köföd a' száját.

A' fél-értnek ki facsart leve, ha ró'sa mézzel ösz-sze-keverik: igen jó orvofsága, az hévségtúl meg-sebefedett toroknak; a' rothat fognak, és ínynak. A' kinek szája meg-vefzett, vagy az íz el-fogta; az, a' szederj vízében, vagy succusában Gallest, Timsót, Sáffrányt, és Kék-liliom tövet egy arany nyomótt, főzze-meg: de ugy, hogy egy-meszely vízben, legyen fél-drachma, az az, három-pérez nyomó Tem-jén, Timsó, Galles, Sáffrány, Liliom por. Ezeket, mind porrá-kell törni, és a' szederj vízbe vetni: 's azzal-kell mosni hidegen a' meg-vefzett száját. Ha meg-forallyák a' heját, levelit, első vízben meg-főzik, és azzal mosák a' fájó fogat: meg-enyhíti a' fájdal-mat. Hasonló-képen, szép haját nevel, ha ezen víz-zel mossa ember a' fejit: kivált-képen, ha venyike, és fekete-füge ágat, együütt főznek vele. Ha a' sze-derj-fának gyökerit, aratáskor meg-metzik, és kör-nyü-

yüldötte vermet áfnak: más nap olly lév foly-ki be-
 lle, a' ki meg-alúzik, avagy meg-áll; az igen jó a'
 fog fájás ellen: és az sómócsót-is el-vefzi. Ha a'
 yókerit meg-szárazttyák, és ecze-be vetik, s' tízen-
 ét napig, a' Napra ki-teszik: az-után, igen apróra
 meg-török: a' likas, és rothatt fogat ki-vonnya. Ha
 orban meg-főzik mind levelestül, és aval korogtat-
 yák a' torkot: a' nyak-csápra szá'lott erős nedves-
 éget, el-vefzi. Ha eczetben meg-főzik a' levelit,
 azt kötök az égésre, igen használ. Ha éhomra hi-
 legen eszik a' szederjet: igen el-vefzi a' szomjúságot,
 s hévséget.

§. V. A' Cseresznye-fárul.

A' Cseresznye, közönségesen két-féle: óltott, és CLXXXIX.
 óltatlan. Ezek közzül, némellyek öregek;
 némellyek közép-szerűek; némellyek aprók. Szi-
 nekben pedig, ki fekete, ki veres; kinek fele-fejér,
 fele-veres, ki éppen fejér. Találkozik éppen zöld-
 is; de még ollyatt nem láttam. Az íze jó édes leves,
 és egy kevelsé savanyúcska ízabású: fő képen az ólt-
 ott fekete, öreg és jó porczogós. A' késén érő,
 leg-inkább a' ki Sz. Mihály-nap tájban érik, jó kemény:
 de közép szerű, és a' csütökáján mint-egy fodra va-
 gyon, ritka itt mi-nálunk. Afféle fejér, és fele veres;
 igen jó édes, és porczogó öreg. A' tiszta fejér, igen
 édes s lágy. Az óltott mindenkor jobb a' magon
 tólnél. A' Cseresznye, húves eget, avagy közép-
 szerűt szeret: a' felette meleget, nem igen szenved-
 eti; azért az agyagos földet sem igen kedvelli, in-
 kább

kább valamennyire nedveit. A' közép szerű, és lapály helyeken, nem-teremnek olly öreg, és' izép cseresznyek, mint a' hegyes, és dombos helyeken; avagy a' hegyek, és szőlők lábában. Jó távúl-kell egy-máltúl ültetni, a' sövények-között, avagy mellettük igen alkalmas. Azon-képen, ha valami nyári haza vagyon val-kinek, a' kit a' Nap igen ér: annak eleiben cseresznye fát ültetni, igen kedves; a' ki árnyékával, a' Napnak sugárit meg gátollya. Továbbá, a' cseresznye-fának ollyan természete vagyon, hogy a' ganéj nagy ellensége; mert ha abban, valamely fiatal fára fokot hánnak, a' heja egy-néhány helyen el-válik a' fájátúl. És ha ér-vágással nem-segitik, tellyességgel el-vész. Mellynek oka az; mivel a' cseresznye-fa, igen magossan fokot nőnni; azért, fok nedvességgel bír, a' ganéjnak melegsége-által pedig meg reked az: és így, a' fanak heja el-válik, s meg-repedez. Egyéb ként, igen kedves neki a' kapállás; és ha sovány a' föld körülötte, azt gyakrabban meg-újítsák.

CXC.

A' Cseresznyét, közönségesen úgy ólttyák, mint az almát s körtvélyt. Minémű-fára, oda-fel meg-írtam: de leg-inkább vad, avagy magon költ cseresznye-fára. Némellyek azt-is cselekszik, hogy a' fa és heja közzé ólttyák; de mások ezt nem-igen jóvallyák, mert a' macska-méz, a' nedvességnek idején, igen nagy akadályt szerez a' fának növéfiben; a' mint oda-fel-is meg-írtam.

Azért, az ollyan fákat, a' kikbül gummi, vagy macska-méz foly, akkor kellene óltani, mikor az nincsen; avagy mikor meg-szűnik a' folyástúl. Annak-okáért, bizonyosabb cseresznye-fát, a' meg-ha-
fitott

tott fába óltani való ágacskának; mind a' tőkének iben ólttyák, a' mint lehet meg-óltalmazták, és az gacskát ne-izorítsák igen erőssen-meg. Mert a' cse-esznye-fa, olly igen nő, hogy ha erőssen meg kö-ik, könnyen bé váslódik a' kötelek; és azt bé-nővi. Azért igen jó, mikor látizik, hogy az bé-óltott ágacs-ta valamennyire nő, akkor meg-tagítani a' kötelet: a' ti igen segíti a' növéit.

Egy kivált-képen való, titkos observatiot írnak némellyek az óltásban, a' kit talám nem sok ember tud: noha szorgalmatoslan kellene reá figyelmezni; mert egyéb ként, az óító ágnak növéiben, felette nagy akadályt szerez. Mivel ha szintén alkalmas ide-g zolden, és frissen meg-marad-is: de végtére el-vész. Az pedig a' szemek, vagy bimbók meg-vá-lasztásában áll; mert nem-mindenik hasznos, és alkal-matos az óltásra: mivel nem-tenyésző ág, a' ki leg-inkább kívántatik a' gyümölcsöző fákhoz. Mert gyakran az óltó ágacskán az útolsó szemek, vagy bimbók, csak szintén virágzó, és nem-nevendékeny szemek: a' kik néha virágzonak ugyan, de semmit sem nőnek; és azok gömbelyűbbek 's nagyobbak, hogy sem mint a' levelező bimbók, a' kik valamennyire hozzabbak, és hegyesebbek, és csak ezek al-kalmatosfak a' növéfre. Azért, illyet-kell választani az óltáshoz, és az máliknak békét hadni. Ehez a' regulához szabhattya ember, más-fák óltásában is magát. Ehez képest, arra-is vigyázni-kell, mikor az óltó ágacskát faragják; mivel a' külső heja, örömeft el-válk, az belső hejátúl: a' ki igen igen akadályos a' növésben. Azért, jó éles kéfecsskével éllyenek eb-

CXCI.

ben hogy mind a' két héj egy-máson maradjon, hogy a' nedveséget inkább magokhoz vonhassák. Az is igen segíti a' növésben az óltó ágacskát; ha minek előtte bé-ólttyák a' fát, annak környékit megkapállyák, és szépen meg-gyomlállyák: és ha szükséges, új földel fel-töltik. Noha némellyek azt taníttják: hogy a' cserefsznyét, más-féle fában kell óltani. De mind-azon által, közönségesen azt tarttyák; hogy jobb hasonló fára óltani: az az, cserefsznyét cserefsznyére, ha vad-cserefsznye-is, avagy magon-költ. Mert ezen-is ültetik, de bé-kell óltani, ha ki jól kíván,

CXCII.

Némellyek, ilyen módot jóvallanak a' cserefsznye óltásban: hogy Húfvét-előtt, vagy utánna négy nappal, az hóld-tólte előtt kilencz, és tíz óra tájban az ól ó ágacskát (a' kin három szemnél, nem-kellene többnek lenni) a' felől, a' melly felől fel-teszik, színt a' bélig kell meg faragni; más-felől pedig addig, a' még belé kell dugni, a' külső temérdek heját le-kell faragni: de a' fejár hárttyáját rajta hadgyák. És így ólthattják a' fa, és heja-közzé, valami szép sima cserefsznye-fára: de nem-feketére, hanem verefre. Az ágakat, hóld fottára kellene törni, mikor még harmad-napi, dél-után; és ugy-kell tartani, az miot oda fel az óltó ágacskákról írtam. Némellyek azt kívánnyák: hogy ha a' tőkében ólttyák a' cserefsznye ágacskát, le-kell vonni a' pihet; mert ha rajta marad, meg-rothaszttya az ágat, minek-utánna meg-foganfszik. De efféle szorgalmatossággal, nem igen élnek az Magyar óltó emberek: ugyan még is meg-foganfszik, és jól nő.

CXCIII.

Némellyek azt kívánnyák; hogy Novemberbe,
avagy

vagy tízen-eggyedik napjátúl fogva Decembernek, az első napjáig Februariusnak, ólták a' cseresznyét, de a' tél-előtt való óltással, mi-nálunk nem szoktak nyér; avagy semmit sem, az óltó ember (mindazonáltal, a' kit a' furcsaság fúrdal; meg próbálhatya) Hanem, leg-jobb a' cseresznyét Februariusban, s Martiusnak elején óltani, minek-elötte ki-fakad, a' mint egy-néhányszor meg-mondottam. Ezt szemre, pra-is ólthatták, mikor annak ideje van. A' cseresznye nem-ollyan jó, mikor az nevendék csemetéin ültetik: mint mikor óltták. Azt-is meg kívánják, hogy efféle gyökérből ki-nőtt ágacskát, és a' meg-száradott ágakat, szorgalmatosfan le-vagdallyák. Azt tartják némeltyek, hogy az apró cseresznyék, mindenkor több, és jobb cseresznyét hoznak; hogy sem mint más öreg, magos és vén-fák. Azért, ha ki az apró, és alacson fárúl tör óltani való ágat, és a' magos cseresznye-fában óltta, azt nyeri vele, hogy több és nagyobb cseresznyét hozzon: az ágai-is inkább meg-nőnek, hogy sem mint az öreg-fáknak, a' kiknek alá-hajolnak.

A' fiatal cseresznye ástványokat ültetni, hasznosabb őszfél, hogy sem mint tavaszal; mert az téli edvelséget, magokhoz vonják, és ha igen meleg nyár következik, inkább meg-maradnak. Noha ki-eletkor-is meg-lehet, minek-elötte ki-fakadnak. A' cseresznyének mély vermet kell ásni, és 30. vagy 40. lábnyira egy-mástúl ültetni, és gyakran meg-kapálni; úgy-kell pedig nevelni, hogy 8. vagy 12. lábnyira legyenek az ágai a' földtúl: hogy könnyen reá-c-mászhassanak. Ha a' cseresznye-fának teteje hegyesen

CXCIV.

gyesen fel-nő , és hofzan : fellyúl le-kell metélni. Mert egyéb-ként , ha ugy hadgyák nőnni , olly magofsan fel-nő , hogy a' gyümölcsöfhez nem-férhetni , és csak az madarak efszik-meg. Noha mi-nálunk , kajmocsfal szépen le-vonfzák , 's meg szedik. Kinek eleit vehetik , ha minek-előtte el-ültetik , el-vagdallyák a' hegyit ; és így , ki-terjed. Jól-lehet , ennek-is békét hagyhatni. Az cseresznye fiatal fák , hamar virágoznak , mikor el-ültetik. Azért , ha első efszendőben virágoznék , mind le-kell a' virágját fzedni ; mert csak el-vefzi a' fának erejét. A' cseresznye-fát , őfzfzel ki-ásfák , az után akkor ültethetni-el , a' mikor akafják. El-marad egész teletfzaka-is , csak a' gyökere a' földben legyen , és azt fris földel bé-hánnyák. És így , mihelt a' földben vermet áshatnak , akár mikor-is el-ültethetik. Hogy a' cseresznye idején meg-érjék , és mag-nélkül legyen : fel-találoed oda-fel , a' mesterséges óltáfokrúl. Mi-képen kell bé-cfinálni , és fokáig tartani : lásd ide-alább.

CXCXV.

A' cseresznyét nyersen , friffen , szárazon , főve is , 's a' tortákban-is efszik : de inkább élnek meggyel. Az orvósfágokban fem élnek vele : noha magában a' nyers cseresznye , hafat lágyit , és a' száraz , keményit. Ha a' fekete cseresznyének , kivált-képen az apró vadnak , vízét veftik , avagy diffillallyák , és fél-untziát , az az , egy latot adnak-bé az ollyan embernek , a' kit nehéség tör , el-hadgya , és meg-óltalmazza tüle. Gummit , avagy macska-mézet , melly a' cseresznye-fábúl folv ; ha borral , és vízzel elegyítve ereftik-fel , 's azt ízfák , a' régi hurutot meg-állittya ; az ábrázatnak színét meg-jobbittya ; az fze-me-világát

elefii :

lefiti : és az ételre való ízt szerez. Ha csak magá-
osan fejr-borba meg-főzik, 's azt ízzák, meg-ron-
ya a' vesében a' követ. A' ki azt akarja, hogy igen
urgállyon cserefsznyeje : fúrja-meg a' cserefsznye-fát,
annét-fellyül alá, és tegyen három, vagy négy lat
Mercuriumot belé, 's csinálja megint-bé ugy által-
tattya az egézf-fát, hogy ha ki annak cserefsznyéjiből
szik, el-nem állhattya : hanem el-csapja a' hasát, és
zaladni-kell. A' cserefsznye-fa, a' mint a' ganéjtúl
l-fajúl, ugy meg-jobbúl ha a' maga fattyú ágait, és
femetéit le-vagdaldván, a' gyökere-körül el-temetik,
is ott meg-rothad. A' cserefsznye-fa, a' felettébb való
medveségtúl meg-rothad: azért a' fáját meg-kell fúrni.

§. VI. A' Megy-fárúl.

A' Megy-fát, az Authorek, őszfe-keverik a' cse- CXCVI.
resznye-fával; azért a' Németek-is a' Meggyet,
léhant savanyú cserefsznyének hívják: és az Herbariu-
ok-is közönségesen. Ez egy-néhány-féle: fekete és
veres. A' fekete közönséges, apró; avagy közép-
szerű: savanyú, és valamennyire édes; hanem ha igen
meg-érik, akkor édeffebb, gömbölyű a' szeme. Má-
odik, fekete Spanyór-megy: az-is gömbölyű, a' szá-
a-is temérdekebb; de nagy, és némelly az öreg fe-
ete cserefsznyénél-is nagyobb, édeffebb is a' többi-
él, mikor jól meg-érik. Az ágain, sűrűen szoktak
virágjai nőnni, mint-ha bokréta módgyára kötöt-
ék volna reá; csak hogy nem-fok gyümölcs marad-
reg rajta. 3. Veres közönséges hályag-megy, a'
mint némellyek nevezik: közép-szerű, édeffebb a'
Z z z feke-

feketénél, igen leves, viz-ízű szabású. 4. Spanyol hályag-megy, a' kit mások Gundinak neveznek : nem-fokkal különb a' közönséges hályag-megynél; csak hogy fokkal nagyobb annál, és a' szára-is temérdekbebb, édesebb, húsoffabb. Ezek a' megy-fák, nem-fokban különböznek a' cserefsznye-fáktól, természetekben kivált-képen; mert a' mint amazok, hűveshelyt kívánnak : ugy ezek-is. Csak hogy a' cserefsznye-fa igen magofan nő, és jól el-terjed : ezek nem-annyira. A' fekete Spanyol-megy, inkább eggyez a' cserefsznyével, leveliben, és ágaiban; nagyobbat-is nő hogy sem mint a' több megy-fák; kiknek fok ritka, vékony ágai fűgnek-alá.

CXC VII.

Az óltásokban sem igen ellenkeznek : csak hogy a' közönséges fekete, és hályag meggyet nem-igen szokták óltani, hanem inkább a' gyökeres csemetéjeken el-ültetni; noha talám a' ki óltani akarná, igen kevéssel meg-jobbúlna a' gyümölcsfe. De a' fekete Spanyol megy, és Gundi, meg-kívánnák az óltást, az ágon a' fa közzé tartóffabb: de ha ki szemre és sípra ólttya a' Spanyol meggyet, hamarább, és majd szerencsésebben meg-foganszik, és gyümölcsöt hoz. Az Spanyol meggyet, és más-féle meggyet-is, jobb édesebb-is, ha cserefsznyében ólttyák; mert a' közönséges megyben, nem-leszen olyan jó. A' meggyet, ha azt akarod, hogy purgaló legyen: nem-csak ugy, a' mint ide-fellyebb a' cserefsznyéről írtam, végbe-viheted; de ugy-is, ha a' megy fához közel, bodza-fád leszen, a' ki alkalmas az óltásra. Fúrj azért egy likat a' megy, vagy cserefsznye fa közepin, és vond-által a' bodza ágat rajta; és kend-bé jól a' likát mind

mind két-felől óltó viafzfal, vagy tehén ganéjjal elegyített agyaggal, hogy ki-ne folyhasson a' fának leve: ha ugy egy-másban nőnnek, a' cserefsznye vagy meggy, magához vonfza a' bodzának tulajdonságát: s purgaló cserefsznyét, vagy meggyet hoz.

Mi-képen ólthatni az szóló-venyikét, megyben, vagy cserefsznye-ben, hogy ki-keletkor cserefsznyét hozzon: fel-találd a' mesterséges óltásokban. Há-sonló-képen, mi-móddal érhetik-meg idején a' cserefsznye, vagy az meggy; és mint lehet mag-nélkül való. Ha az meggy, vagy cserefsznye-fát, hangyák vesztegetik: Portulacanak, vagy Porcs-fűnek a' leveit kell belé tölteni, a' kit fele-eczettel elegyítettek: vagy bor-seprővel kennyék-meg a' fának tőkéjét, mi-kor virágozik. A' megynek, és cserefsznyének magyát, ha meg-török, és ki facsárják a' levit, avagy te-let csinálnak belőle, 's azt meg-íszfzák meg-töri a' vesében a' calculust. Az olaja is a' magvának (ha ki-facsárják, mint a' mondolábúl) az ábrázatot ékesíti: mocskot és szeplőt el-veszen: hasznos az ina-fzakadás, kőszvény, és kő ellen-is. Az macska mézének, olyan éreje vagyön, mint a' cserefsznye gummi-ának. Mind megy, 's mind cserefsznye-víz, a' felet-tébb való hévséget meg-ólttya. Az gutta ütésben, ha ki el-veszti szavát; és száját mossa, 's íszfza a' fe-lete-cserefsznyének égetett vizit, vízá-hozza a' sza-vát. Distillalyák pedig és égetik: vagy csak magát a' húsát, vagy mind magostúl meg-törvén. A' megy víz, igen hasznos a' hideg-lelésben: és a' pestisben-s meg-vastagittya az erőt: a' vér-has ellen is jó. Ha ki jól akarja égetni, törje-meg a' meggyet, és tegye

a' víz-égetni való edénybe, a' kit Balneum Marienak hinnak; töltsön bort reá, és égeffe-meg. Az-után abba a' vízbe, töltsön valami nyers-megyéből ki-facsart levét, hogy jobb íze, és ízebb színe legyen. A' száraz megyre pedig, némelyek mustot töltenek, és úgy égetik-meg. Ez a' víz, a' szivét és gyomrát, igen meg-erősíti embernek. Effele vizet, (fő-képen az édes, apró, fekete-cserefsznye vizét) ha csak szá-jában töltik is, a' nehézség-törő gyermeknek, mikor rajta van, mindgyárt meg-áll: noha bizonyos időben, megint reá-jön; de akkor-is meg-állithatni; fő-képen, ha hárs-fa virág vizet, meg annyit töltenek hozzá; a' pedig lehet egy-untia, avagy kettő, kinek-kinek idejéhez-képest.

A' megyéből, igen jó hűvesítő vizet csinálnak a' Fel-földön, nyárra valót, a' kit isznak. Azt pedig vagy meg-török, 's úgy fajtollyák ki, és bor-seprőre töltik a' hordóba: kiből csak egy keveset töltsenek is az iveg borba, szép-ízint ad neki, és megy ízet. Avagy csak meg-török, vizet töltenek reá, és úgy tarttyák: az-után ki-fajtollyák, és bor-seprőre vonnyák. Avagy, ha csak úgy hadgyák-is, igen jó ital. A' meggyel, miként élnek az étkekben, meg-lefzen írva a' szakács-könyvben. Mi-képen csinálják-bé mézbe, nád-mézbe, 's a't. ide-alább. Mint-kell jó meggyes bort csinálni: a' borokrúl írandó könyvben lefzen.

CXCIX.

A' vad-meggyel (a' ki alacson bokrocskán terem, imitt-amott az dombos út-félen, és szőlők megyéjben, keserű szabású) nem-igen élnek Magyar-Országban: hanem, néha az eczetben. Franciában,
a' mag-

a' magvábúl olajt csinálnak, és ayal szagofsá teszik a' kesztyüket, a' kesztyű-csinálok.

§. VII. A' Szilva-fárúl.

A' Szilva-fának, csak-nem olyan tulajdonsága va-
gyon, mint a' cseresznye-fának, abban: hogy CC.
könnyen által-ültethetik, és hamar nő. De inkább
szereti azt a' helyt, a' ki több meleggel, hogy sem
mint hideggel bővelkedik; Jobb földet-is kíván,
hogy sem mint a' cseresznye. A' ziroffabb földön,
nagyobb gyümölcsött nemz: hogy sem mint a' so-
vány földön, avagy közép-szerűn; noha ezt sem veti-
meg. De a' fris éretlen ganéj, ártalmas neki; mert
attúl férgek nevelkednek: hanem a' kapállás, és jó
ziros fris föld, igen hasznos, kivált-képen, az öreg
öltött szilva-fának. Mert akok, a' többi-közzött,
inkább kedvelik a' ziros földet, a' kit a' Napnak sú-
gára-ér: 's a' szorgalmatos kapállást, és puha földet.
A' hideget, a' nedves, és kövecses földet-is alkalma-
san jól el szenvedhetik.

A' szilva-fát, magúl vetik örömeft: és gyakran CCL
csak magátúl-is, a' hól a' szilva-mag a' földbe esik,
meg-nő. A' ki pedig, szánt-szándékkal akarja ültetni
a' magot: ültesse őszszel Novemberbe jó kapált, és
nyúgott földben. Avagy, a' mint oda-fel-is meg-
mondottam; elsőben, a' fazékban ültetésék: az-után
Martiusba, Aprilisben, a' kertbe ki-ültethetik. Né-
mellyek azt mondgyák: hogy hamarább ki-nő, ha
húst hagynak a' magva-körül; A' mint a' barack-
felől-is ítélik. Két, avagy kevessebb arasznyira ültet-

tetsék egy-mástúl. Meg-lehet ugyan, Februariusban ültetni: de akkor, mások ítélete-szerint, három nap lúgban kellene áztatni, 's ugy ültetni, két vagy kevessebb arafznyival egy-mástúl. Az-után, két-ézfzendő mülván, el ültetsék. Más-képen-is ültetik a' szilva-fát a' csemetéjirül, a' kik a' gyökérbül ki-nőnek; avagy a' fának hejábül, ugyan azon hólnapokban: de akkor, meg-kell ganéjal kenni a' csemetének végit. Ez a' fa, nem igen mélyly vermet kíván; mert nem-nő igen mélylyen alá a' gyökere: hanem inkább el-terjed. Nem-is igen nagy közt: mivel eggyik nem-akadályoskodik a' másíknak. Ha immár jól meg-nőt a' szilva-fa, a' kit el-akarnak ültetni: jobb leszen, ha el-vagdallyák az ágainak tetejit: és ugy szebben fog ki-vernü, és hamar gyümölcsöt hoz:

CCII.

A' *Szilva-fát* ölthatni, csak-nem minden-képen: de kívált-képen a' meg-hasított fába, a' ki-által hamarabb fel-nő. Nem-is igen kell aval gondolni; akár a' fzemnél, akár a' csomónál kezdgyék-el a' metzést: csak hogy, ha temérdekebb a' fa, a' csomónál kezdgyék, hogy a' szoritást jobban el szenvedhesse. Egyébként, ne-vegyenek hosszú ágacskát ehez; mivel akadályt szerez a' meg-foganásban, és nővésben: hanem, leg-jobb egy-újnyit, vagy valamivel hosszabbat, vagy rövidebbet, a' mint a' fának állapattya engedü: a' kin négy bimbónál ne-legyen igen több, ezt mind a' két-felől meg-kell faragni. Ölthatni a' szilvát, avagy szilva-fában a' ki leg jobb; avagy mondolába, avagy barácskba, dió-fába-is: de mind ezekkel az öl-táfokkal sem igen jobb a' közönséges szilvánál: a' kit vagy magon, vagy csemetén ültetnek. Söt ha más-fába

fába 6lttyák, el-fájúl, és apróbb lesz. Olthattják cseresznye-fába-is, és némellyek alma-fába-is. Jól lehet vannak, a' kik azt tarttyák: hogy ha szilva-fába 6lttyák, nagyobbak, és jobbak lesznek; hogy fem mint a' magon nőttek. Az ágacskát, törni kellene Farsáng-után, mikor a' h6ld ny6lczad napi. Az 6 6ltások, Februariusnak végén, vagy Martiusnak elején, leg-jobb. Szemre pedig, vagy fipra, Sz. Jakab nap tájban. Neha a' Beszterczei, vagy magva-váló kék, Durántzai, dobzodó sárga hofzúkás, és gömb6lyü-szilvát, nem-igen szokták mi-nálunk 6ltani; hanem inkább az öreg sárga, vagy fele-sárga, fele-
veres, avagy a' mint némellyek nevezik, 6k6r szemü, és apró, édes, gömb6lyü-szilvát, (a' kit némellyek Berény-szilvának neveznek: Németül: Bruner Zwetspen: Magyarül-is, édes k6kény szilva (6ltással jobb szaporítani. A' Beszterczei szilvát, kit a' Németek, Magyar szilvának neveznek, egy vagy két-nappal az újság-el6tt 6ltetik-el: hasonló képen h6ld-t6ltkor is, az csemet6jirül, avagy iffiú nevendék gy6keres ágairül. Mafok azt jovallyák: hogy efféle kemény, k6ves gy6m6lcs-fákat, ugy-mint *szilvát, cseresznyét, barackot, 's a' s.* még télbe 6ltessék el, mikor a' nedveség a' fának gy6keriben vagyon; ugy inkább meg marad. De fellyül a' hegyit meg görbitsek, ha elegend6 hofzszü.

Nem árt az szilva-fának, mikor ki-ásák; ha szinte némelly gy6kerét-is, a' ki hofzszü, el-vagdallyák: csak az-után, az öreg gy6keret, a' kit fejszével kellett el-vágni, ha a' ki-ásásban meg-törték, meg rontották, avagy meg-nyúzták; jó éles kéffel szépen el-messék,

CCIII.

mésék; mikor el-akarják ültetni. Az melly regulát, a' több fáknak ültetésekben-is, meg-kell tartani. Az fákról-is, minek-előtte el-ültetik, a' felettébb való ágakat le-kell metélni. Hasonló-képen a' hegyit-is, ha el-szenvedheti, és nem-igen temérdek, el-kell csapni: hogy egy-aránúsuk legyenek. Ha pedig nem egy-arányúak a' tetejek; az az, egy része kifebb az ágaknak, ugyan még-is mindenikből, el-kell egy kevesset vagdalni, hogy egy-aránúsúak legyenek: és ugy-kell a' földben temetni. A' kit körülötte jól meg-tapod-gyanak, és minden fűvet 's gyomot, a' gyökere körül ki-gyomlállyanak, szorgalmatos kapálással. A' fattyú csemetéit ki-írtsák, kik a' gyökérből ki-nötte-nek, azokon-kivül, a' kik egyenessebbek, és ültetni hadgyák. Ugy nevellyék pedig, hogy csak egy tö-kéje legyen: 's ne-igen magoffan emellyék a' föld-színétül. A' szilva fából, igen jó eleven sövényt csinálhatni, hamar és sűrűen nő: fő-képen, ha a' magvát rendel-ültetik. Az öntözés-is, igen hasznos nekik. Némelly szilva-fáknak, kivált-képen a' Durán-czainak, igen sűrűen nőnek az ágai: azért, irtogatni-kell.

CCIV. A' szilváknak fok-féle külömbségekről, fokot ír-nak némellyek: de mivel az mi-nékünk nem-igen használ, kivált-képen, fok-féle nevekről, hiában való versengéseket, és villangásokat szaporítani; azért én-is azoknak békét hagyok. A' mint azoknak is, mellyek más idegen Országokban, 's nem Magyar-Országban találtnak.

Közönségesen a' szilva-fa két-féle; a' ki magától nő: és a' kit óltanak. Ezek-közzül első helyt foglal magá-

magának a' Befztercei, avagy magva-váló kék-szilva: öreg hozzúkás, a' kit az Authorok, Magyar-Országí szilvának hinnak; azért, hogy Magyar-Országban legjobb, és egészségebb, 's édebb terem. Innen némellyek azt ítélik: hogy ama nevezetes szilva, a' kit régenten a' Deákok Prunum Damascenum-nak mondtak, nem-egyéb vólt: hanem, a' mi Befztercei szilvánk. Ezt, igen jó szárasztani, és fok eszten-deig el-áll: tenyészőbb-is a' többinél, és a' száj íznek kedvebb, savanyúcska. Az-után, a' Duránczai-szilva, kék jó öreg: és mikor jól meg-érik, igen édes kerekded. Vannak apróbbak-is: de ezek, el-nem válnak a' magvoktól. Vagyon más öreg sárga szilva, mint a' baraczk, kerekded: kinek fele veres; édes savanyú szabású; más megint egy kevesé kissébb, sárga-zöld, hozzúkás, leves. Vagyon bőven apró hozzúkás, és gömbölyű-is sárga, kit hideg-lelő, dob-zódó szilvának-is neveznek: azért, hogy ha valaki ebben sokat eszik, és vizet íszik reá, hideg-lelést szerez. Találkoznak apró hozzúkás, veres szilvák-is. Vannak apró gömbölyű, kék, kőkény szilvák-is, savanyú, és egy kevesé édes. Több efféle szilvák-is teremnek Országunkban, kiket nem-igen becsüllenek; Frantziában találhatik olyan szilva, a' kit ők, minden szilvánál nagyobra becsüllenek: ez *Perdigones* nevű, az az, fogoly-madár színű; mert egy-felől olly pettyezetett, mint a' fogoly-madár tolla, és ízében-is fellyül haladgya a' többit. De ilyen, az én tudtom-ra, nem találhatik a' mi Országunkban. Hanem, vagyon néhant egy idegen szilva-szabású, a' kit *Mirabolánának* nevezek, gömbölyű jókora, meggy-színű,

A a a

igen

igen leves édes, de víz-ízű : azért, nem-mindeneknél kedves ; hanem a' patikában, listariom formára, nád-mézben csinálják ; és felette igen hasznos, sok ideig az ember egészségit jó állapotban meg-óltalmazza. Az óltált, igen kedvelli, és hamar gyümölcsözik utánna. Nem-sokkal különböz a' több szilváknak munkájában ; a' mint fájában, leveliben, és virágjában-is.

CCV.

A' szilva-fának, egy-néhány *nyavalyái* vannak ; mert néha mintha meg-rühesednek, avagy varasodnak, olyan leszen. Annak pedig eredeti, attúl van : hogy a' macska-méz, a' melly belőlők ki-foly, meg-reked benne : avagy meg-rögzik, avagy a' *moh* elfogja. Azért azt a' macska-mézet, avagy gyantát, le-kell róla vakarni, mikor derek, és hidegek kezdnek lenni. A' mohot pedig, szüntelen valami czondrával, avagy temérdek 'zák-fóttal, le-kell dörgölni. Az ér-vágás-is, avagy köppölezés igen használ neki.

Más alkalmatlanság is éri a' szilva-fát : melly ; vagy abbúl származik, hogy nem-sok gondot viselnek a' gyökerire, és alkalmatos időben meg-nem kapálják ; avagy a' férges rothat ágait, le-nem vagdallyák, és meg-nem írtyák. Azért meg-repedez most egy-felől, most más-felől, imitt-amott egy-néhány felől ; az melly, olly veszedelmes nyavalya, hogy ha azzal nem-gondolnak, és gyökeret verhet a' fában : egyik helyről az másikban erefzkedik, és végre kivész miatta a' fa. Annak-okáért, ha láttya ember, hogy illyen-képen fel-fugorodik a' fának heja : és az ágak, egy-másban kötélödzenek, meg-is görcsösödnek : azt a' beteges ágat, a' fris egészséges áig le-vágják,

vágják, és a' gyökerit méllyen, 's elegendő-képen meg-kapállyák: hogy azt az ártalmas nedveséget, a' ki a' fát úgy meg-veztegeti, ki-vehefsék.

A' szilva-fák, gyakran némelly el-rejtett, és titkos okokból, úgy meg-erőtlenednek, és bódúlnak; hogy hirtelen meg-szűnnek a' gyümölcsözéstől. Annak-okáért, ha így történik. állapottyok, meg-kell őket vidámitani, és éleszteni a' gyökereknek ki-nyitásával: és az-után, olaj-seprőt vízzel őszsze-keverni, 's azt tölteni reájok, avagy tehén, akár ember vízzellettelt öntözzék. Venyike hamut-is, akár más kemenczében égetettet, kivált-képen forgácsból valót öntsenek reájok. Hogy le-ne húllyon a' gyümölcsfe, vad-olaj fából csinállyanak egy éket, 's azt kell a' meg fúrt gyökérbe verni. A' hangyák-ellen, veres-cretát törjenek-meg: azt meg olvaíztott gyantával keverjék őszsze, 's a'val kennyék a' fát; de ne felettébb, hogy meg-ne ártson a' fának.

CCVL

A' szilvát, orvótságúl-is veszik-bé kivált képen a' száraz szilva-levelt, ha folia Senævel eggyütt főzik, igen jó a' hideg-lelés ellen. Az édes szilva, úgy-mint Beszterczei, Duránczai, lágyittya a' hafat: a' savanyú ízű, szorittya. Es ha ki akarja, hogy jobban purgállyon; még mikor fiatal, egy részit a' fa bélinek, avagy egy jó ágból vájja-ki, és annak helyibe töltsön scamoneat. Ha álmat akar szerzeni a' szilvával; hasonló képen, töltsön húnyor levelt, avagy opiumot belé. Ha pézmat tesznek a' fába, szagos leszen. Ha a' szilva-fa levelit meg-főzik borban, és azzal néhánéha szájokat mosásák: a' nyak-csapot, és az ingyen való ízet, el-veszi. Ha abból ki-folyó macska-mézet,

CCVII.

A a a a

bor-

borban meg-főzik 's azt ízfűzák: a' követ meg-töri az emberben. Ha pedig eczetben főzik, és a' gyermek ábrázattját keüik vele: a' szeplőt el-vefzi rólok. Némellyek, éhomra esznek egy-néhány szem Beszterczei szilvát nyersen: igen leg tik vele gyomrokot. A' szilvát, nem-csak nyersen eszik: hanem főzik-is, levet, sását, licetariumokat csinálnak belőle, száraszttyák-is. Kinek módgyát, alább meg-írom.

A' szilva-fákból, ékes eszközüket csinálnak: igen alkalmas az Esztergáros mívre. Szép színt mutat, ha meg-áztattják vagy lúgban, vagy óltatlan méznek vízében: vagy ha a' lúghoz vízelletett töltenek.

§. VIII. A' Baraczk-fárúl.

CCVII.

A' Baraczk-fának, kivált-képen két-külömböző neme vagyon: úgy-mint, közönséges, és kajfzi-baraczk. Melly külömbiséget, magok is a' fák, mind levelekkel, 's mind állattyokban ki-nyilatkoztatnak. A' közönséges baraczk pedig, ki duránczai, ki magva-váló. Mind a' két-féle közzött, külömb-külob-féle színűek vannak. Némellyek belől olyan vereffek, mint a' vér; némellyek belől, csak a' heja-felől vereffek, a' magva-felé fejérek: a' kiknek hejok-is vereffes. Illyenek, mind duránczaijak, 's mind magva válók találkoznak. Némelly duránczaiaknak a' hejók, egy-felől piros, más-felől valamenyire sárga: a' bélek, fejer-szabású. Némellyek pedig, a' magvok-körül vereffek; ezek öregek, édessek, 's levesek; azért leg-jobbak-is. Vannak mind duránczaiak, mind magva-válók; a' kik mind kívül belől sárgák: de ezek egy kevesé kefernyések, avagy inkább

ább fojtosak. Vannak szőretlen sima baraczkok, a' kik inkább duránczaiak; egy-felől piroffak, más-felől őldes sárgák, közép-szerűek. Találkoznak apró duránczai-baraczkok, a' kik egy-felől vereffek; más-felől sárga szabásúak, jó édes leves, idején-érők. Azt némellyek, Sz. Iván baraczkjának is nevezik; mivel hamar utánna meg érik. Némellyek, tengeri baraczknak-is hívják: mivel a' tenger-mellől hozták ezeket a' Tartományokra a' magvát. De még igen keveset láttam, a' Mi-Országunkban: Noha itten, más apró kajzi-baraczkot neveznek tengeri-baraczknak, a' ki nem-óltott. A' kajzi-baraczk-felől szóllok ezután: most a' közönséges öreg baraczk-felől.

A' közönséges baraczk-fa, akár duránczai, akár nagyváltó, nem-igen tart tovább tizen-két, vagy tizen-három esztendőnél: hanem-ha ólttyák. De egyéb-ként, nem-fozták ezt igen óltani; mert ha a' nagván vetik is, avagy ültetik, nem-leszen igen aláb való az óltotnál. Noha némellyek azt ítélik, hogy ha a' duránczai-baraczkot meg-ólttyák; nagyobb, édeffebb, és leveffebb gyümölcsöt hoz. A' kit magam-is próbáltam: csak hogy, valóban nehezen fozanzik-meg; mert igen hoszszak az óltani való ágacskaí. Ólthattyák pedig őtet leg-jobban a' maga fájába: és hogy tovább tartson, *Mondola-fába Beszterczei szilva fába, Birs alma-fába.* Februariusnak végén, vagy Martiusnak elején; ólthatni szemre; s ipras, mikor annak ideje leszen. A' kit magon nevelnek, ugy bánnyanak vele, a' mint oda-fel írtam ennek az könyvnek 2. Rész. n. XII. XIII. XIV. Azt-is kívánnyák némellyek, hogy a' baraczk-magot, hegyi-

CCXIX.

vel alá a' földbe fordítsák. De erről Laurembergius ítélete szerint, mit írtam a' Vetem-kert, 5. Résziben, n. XLV. a' kinek inkább tetszik, úgy ölhet vele. A' barack-magot, a' mint oda fel is jelentettem, a' meleg tartományokban Novemberben ültethetni: a' többiben pedig, Januariusban. De akkor mi-nálunk, még igen fagyos a' föld; hanem jobb volna telet-ízaka, valami edényben jó földben ki-csírátatni, a' mint oda fel is meg írtam. Az-után Aprilisben, vagy Majusban el-ültetni. Mert ha a' magot, idején ki-keletkor el-ültetik: későre kell, és nő-ki. A' magot pedig, egy vagy két-lábnnyira ültessék egy-mástúl. Né-melleyek egy-nékány nap hamuval őszíze-kevert, porhanyós földben szárazttyák; de ez nem-szükséges. Sőt némelleyek inkább javallyák: hogy mihelt meg-eszik a' barackot, a' magon hagyván egy keveset a' húsából, még fris, mindgyárt el temessék a' földbe. Az-után két-éztendő múltán, mikor még nő, ki-ássák, és máshová ültessék; de nem-méllyebben, hanem két, vagy három arasznyira. Nem is igen távúl egy-mástúl: hogy egy-mást őltalmazhassák a' Napnak hévségitül. Mikor még fiatal, környős körül megkapályák, és a' fűvet szorgalmatoffan ki-szaggassák; mert nem-szereti a' pázintott. Ki-keletkor, alkalmatoffabban el-ültethetni, hogy sem mint őszízel; mert még igen gyenge ágai vannak, és hamar el-veszi a' dér. Azt sem szenved, hogy az által-ültetéskor, az ágainak hegyit el-vagdallyák; mivel a' több gyümölcs fák segittetnek.

CCX.

A' mi az eget és földet illeti, azt tarttyák némelleyek, hogy leg-jobb nekik, ha meleg eget, és főve-
nyes,

yes, 's nedves földet kaphatnak. A' felettébb való s szeles helyben, ki-veznek: hanem-ha valamely általommal ezeknek eleit vezik. Noha alkalmas hileg tartományokat el-szenvedhetnek inkább, hogy nem mint a' felettébb való hévséget; azért a' Napnak sugáritúl, meg-szárad a' baraczk-fa. Innét, gyakrabban meg-kell forgatni a' földet körülötte, és fris földel fel tölteni, 's az estvéli öntözéssel segíteni: söt nég valamely árnyékot-is kell neki csinálni. De ezt inkább az igen meleg, és száraz tartományokról értetni; mivel mi-nálunk a' mértékletes helyeken, nem-szükség az ilyen kivált-képen való szorgalmosság. Noha vannak olyanok, kik azt tarttyák; hogy leg-alább háromszor esztendőben, meg-forgassák a' földet körülötte. Az-után a' tél-előtt apró, de fő képen damácz ganéjjal meg trágyázzák. És így, sokkal nagyobb leszen a' gyümölcsfe: 's a' dértül-is meg-óltalmazza a' ganéjjal; avagy bor-seprőt vízzel elegyítsenek, avagy a' babot vízben főzzék, 's aval öntözzék a' fa-gyökerit. Ha meg-lankatt, és száradni-kezd a' baraczk-fa, ugyan ezen vízzel elegyített bor-seprővel öntözzék.

Ha a' fa férges, hamut keverjenek az olaj seprővel, 's azt hintsék reá: avagy tehén vizelletet közeiben, harmad-részt eczetet töltsenek. Ha a' gyümölcsfe le-kezd hullani, nyílsák-ki a' gyökerit: és terpentina-fából (a' kiből mastix nevű gyanta foly) csinált kelet kötszenek reá; avagy fúrják-meg a' közepin, és tűz-fából csinált szeget verjenek belé. Ha a' gyümölcsfe meg-tőporodik, avagy rothadni-kezd; a' tőre-ke-
 nek-

CCXI.

nek-utánna valami kevés nedveség ki-foly a' fábúl, kőlsék megint-bé a' sebet agyaggal, avagy porlyvával elegyített sárral. Nagy gyümölcsöt hoz a' baraczk-fa; ha mikor virágzik, harmad-napig, minden-nap háromszor mezelly kecske-tejet töltenek a' gyökere. Ugy-is, ha fok gyümölcsöt hoz, 's a' ki nem ollyas, egy részit le-szedik, minek-előtte meg-nó: a' többi, mellyek rajta maradnak, nagyobbak lesznek, a' mint más-féle gyümölcsökön-is próbált dolog.

CCXII.

A' baraczk-fának, gyakran száraz ágai vannak: azért azokat, szorgalmatoffan le-kell vagdalni, ki-keletkor a' nyers ágig; de a' fris ágat, Palladius ítélete-szerint, nem-kell le-metzeni: mert egyéb-ként, meg-afz a' fa. Noha mások külömbet tartanak, 's azt mondgyák: hogy ha a' zöld-ágnak alkalmatlan helyett nőttek volna, le kell metélni; így szebben, és jobban nő a' fa. Sőt mások többet írnak, 's azt tanácsollyák: hogy ha a' baraczk-fa ki-akar száradni, szintén ugy le-kell minden ágait vagdalni, mint a' füz-fának; 's az-után jobbak, és frissebbek nőnek. De én ezt, szintén annyira nem-mérészleném cselekedni: hanem inkább, a' meg-száradandó fa gyökerit, Martiusban ki-nyitnám, és az apró ágacskaít le-vagdálnám, 's megint fris földet hánnék reá; kitúl meg-újúl a' fa, és tenyésző leszén.

CCXIII.

Annak óltásában, azt tarttyák némellyek; hogy az óltó ágacskaít, nem a' fának tetejiről kellene venni, hanem azokból az ágakból, mellyek a' fához közel, a' föld-körül nőttek-ki, és tellyesek bimbókkal; mert ha a' tetejiről török, vagy meg nem fogansznak: vagy nem-lesznek tartosok. De én, a' tetejiről törtem

ága-

ágakat, mellyeket bé-óltottam; és jól esett, noha nem-mindenkor. Egyéb-ként; a' baraczk-fának mefsterséges óltásáról, a' ki akarja, eleget talál oda-fel.

4. Rész. §. VII. Elsőben, hogy idején meg-érjék a' baraczk, n. LXXIV. Veres-baraczkot nevelni, n. LXXIX. avagy akár-minéműt akarisz, n. LXXX. csak meg-nyitván a' kemény heját, akár mi-némű festéket belé-töltesz: a' két karaját-is máffal festheted meg, akár csak felit-is, ibid. Egy Costeus nevű Author, azt írja; hogy a' baraczkot, kápasztában-is ólttyák: de ezt, se maga nem-látta, se más. Nem-is ír senki a' felől: maga sem írja-meg a' módgyát; hanem-ha ugy lehet, a' mint Laurembergius az alma-fárul ír, kirúl oda-fel. A' mint hogy, a' magva édes legyen, és mondola, n. LXXXIII. Hogy mag-nélkül legyen. n. LXXXV. LXXXVII. Hogy a' magva, dió vagy mondola legyen, n. LXXXVI. Hogy kívül, írott legyen, n. LXXXIX. Hogy tellyes virágú legyen, n. XCII. Hogy nagyobb gyümölcsé legyen, n. XCIV.

A' baraczkot nyersen, főve, szárasztva-is eszik: és licetariumokat-is csinálnak belőle. Azt tarttyák némely Orvosok: hogy a' nyers baraczkot, étel-előtt kell-enni; étel-után, mert meg-vefztik a' gyomrot. De ezt a' szokást, hadgyúk az Olaszoknak, és finnyás embereknek: maradgyunk mi a' régi Magyar szokásban, a' kik étel után eszik. A' baraczk hűvesit, és nedvesit; azért, ha jól meg-értt, igen használ a' gyomornak, és az ételhez való kívánságot, fel-indittyá. Ha mind levelestül meg-törik a' gyenge ágait, és a' levit ki-facsarják, 's azt ízfűzák; a' gelesztát embernek hasából ki űzi. Ugyan azon ereje vagyon a' le-

B b b b

veli-

velinek ; ha azt meg-törük , és kívül kőtik a' köldökire. A' levelit ha meg-ízaráztyák , és porrá törük , 's a' fris véres sebre hintik , azt bé-zárja. A' macska-méze , a' gyomor folyáft meg-állittya ; ha borban elegyítve ízfűzák , a' követ-is meg-töri ; ha eczetbe , a' fzeplőt el-vezti. Ha sáffránnyal borban főzik ; a' torok dagadáft , és rekedéft meg-enyhíti ; a' melynek bé-zárt úttyát , meg-nyittya : a' tūdőt tisztittya , a' vér-pököknek igen hasznos , úti vagy porcs-fűnek vízében. A' baraczk magot ha Ró'fa eczetben 's olajban meg főzik , (némelleyek pokhálót-is tesznek hozzá) 's azzal kenvén , a' fő-fájáft el-vezzi. A' baraczk magnak olajja igen hasznos , a' fűlnek hideg *fájdalmi* ellen , ha aval kenik. A' leveliből ki-facsart lévből , ha egy-néhány cseppet eresztnek az ember fűlibe , meg-öli benne a' férget.

CCXV.

A' Baraczk-ételt , meg-engedik némelleyek , a' negyed-napi hideg-lelésben-is ; ha elsőben , borban áztatttyák , 's az-után nád-mézzel meg-hintik , avagy inkább , ha baraczk li-tariumot esznek. Ha foóval , eczettel , olajjal , faláta módra eszik a' virágját , purgál , és hányáfra indit : 's a' vízi-korságosokból ki-űzi a' vizet. A' kő-ellen a' reteknek , vagy a' lemoniának ki-facsart leviben vegyék : két drachma bort töltvén hozzá. Has-rágás ellen jó a' magva , ha eszik : ha hatot , vagy hetet meg-esznek , meg-gátollya a' részegséget. A' főből ki-húllott haját meg-neveli ; ha meg-törük , 's eczetben meg-főzik mind addig , még meg-alúszik mint a' kása , és aval kenik. Ha az ebek sebjebe féreg terem , a' leveliből ki-facsart vízzel kennyék. A' baraczk-magnak annyi ereje vagyon ,
mint

mint a' keserű gondolának. Ha a' baraczk-virágból égetett vízzel, mossa ember reggel és este az ortzáját: minden mocskot el-vefzen, és meg-izéppül tőle. Ha a' baraczk-magnak külső kemény hejéből, szenet égetnek, igen jó fekete tinta leszen belőle, kivel képeket nyomtatnak.

A' *Kajfzi-baraczké*, különböző a' közönséges baraczk-tól leveliben; mert annak szélesebb a' levele, és csak-nem olyan, mint a' nyár-fának. A' gyümölcsiben; hogy nem-olyan leves és kemény, mint a' duránczai; hanem, annál lágyabb, és kásább mint a' magva-váló. A' magva-is, nem-olyan rovácskos, hanem simább: az ágai-is nem-olyan hoszúkáfok. A' kajfzi-baraczkot, magúl-is ültetik 's ólttyák-is; de a' kit magúl ültetnek, nem-leszen olyan öreg és jó, mint az, a' kit óltottak. Noha meg-tarttyák annyiból az ő nemeket: hogy ha a' mag édes vólt, édes-magvú baraczkot hoznak; ha keserű, keserűt, ha gömbölyű, gömbölyűt; ha hoszúkás, hoszúkást; ha kerekded, kerekdedet, 's a' t. azért kellene efféle baraczk-magot, az óltott baraczk-ból venni. Vannak más apró sárga kerekded kajfzi-baraczkok; a' kit közönségesen, fő-képen a' Fel-földön, tengeri-baraczk-nak neveznek, mellyet csak magúl ültetnek. Ez, a' a' hideg helyet-is el-szenvedí: de az óltott kajfzi-baraczk, nem-igen kedvelli; hanem inkább, jó megkapált földet, és a' ház-körül való kertekben örömeft vagyton, csak a' Nap reá-szolgálhasson. Mert egyébként a' hideg idő, hamar meg-árt a' virágjának: a' ki ő szíze-sugorodik, és mind száraftól le-húll. Sőt néha még az új ágakat-is, mellyek nyárban ki-nöttek,

az erős tél ki süti. Az óltott kajfzi-baraczk körül, nem kell semmi fűvet hadni: mert igen ártalmas a gyümölcsöknek; azért a' kapált földet igen szereti, ha szinte agyagos föld legyen-is. A' fővenyes földet sem veti-meg, fő-képen télbe, csak hogy tél-előtt, jó régi kővér ganéjal kell segíteni; mert egyéb-ként, apró legyen a' gyümölcsfe. De talám inkább, a' hideg helyekre szolgálna efféle szorgalmatosság, hogy sem mint az meleg helyekre, avagy közép szerűekre.

CCXVII.

Az *óltással*, leg-jobban szaporithatni a' kajfzi-baraczkot: mert így, mind nagyobbakat, mind jobbakat nemez. Ennek az óltása, a' meg hasított fában, az óltó ágon álkalmatos: csak hogy, nem könnyen foganfzik-meg; és így is, a' maga-fájára (a' melly magon nőtt) óltásék. De még-is jobbnak tapasztaltam én, 's mások-is: ha szemre, vagy sípra ólttyák beszterczei szilva-fában, a' ki fiatal, és szép síma, mint oda-fel meg-írtam az szemre való óltáfról, 4. Rész. §. iv. Ha pedig sípra ólttyák, legyen azon nyáron ki-nőtt ágacska, a' mint azon Rész. §. v. Az ágacska-is, a' kirül le-metzik a' szemet, avagy le-vonzák a' sípot. Ezeknek a' módgyokat, az *elő-hozott* helyeken bőven fel-találok. Ennek az óltásnak ideje, leg-jobbnak ítéltetik Ur napjátúl fogva, Sz. Iván napig, két vagy három-nappal az újság-előtt, mikor alkalmassan meg-nőtt az új növés, és leveliben vagyon: avagy az-után hamar. Noha némellyek azt tarttyák: hogy hamarabb gyümölcsöt hoz a' kajfzi-baraczk, ha hasított fába ólttyák. De én külömbet találtam; mert közönségesen, mikor szemre vagy sípra óltottam, harmadik esztendőre gyümölcsözött. A' melly ne-
hezen

hezen történik a' hasított fába való óltással: mivel, négy 's öt esztendőre-is, alig hoz gyümölcsöt; ez pedig, egy nyáron-is jól meg-bokrosodik. Azt talám inkább meg-engedném, hogy tartosabb a' kajzi baraczk-fa, a' kit hasított-fába óltanak; hogy sem mint a' kit szemre, vagy sípra óltanak; mert ez sem tart tovább, az más-féle baraczk-fánál.

A' más-féle baraczk-fáról, azt írják némellyek: CCXVIII. hogy igen kedvelli, ha gyakran által-ültetik, és mindgyárt, mihent két-esztendő; de ez, nem-olyan kedves a' kajzi-baraczknak. Noha meg lehet ugyan, kivált-képen ha más tartományban vílzik; a' hól nincsen, és a' hová a' nyers ágat nehezen vihetik, kirül szemre vagy sípra ólthatnának. Az melly mód, nemigen régen találtatott-fel a' Mi-Országunkban. Sőt azt tarttyák némellyek; hogy ha magúl ültetik-is a' kajzi-baraczkot, oda-ültetésük mindgyárt, a' hól azután-is maradni-kell. Mert igen mélyen ereszti a' gyökerit, és a' ki-ásásban hamar meg-sértődik. Ha pedig effélét, ugyan el-kellene ültetni, mindgyárt első esztendőben, vagy másodikban ültetésük-el a' meleg helyeken őszfel: a' hideg helyeken ki-keletkor. Eleintén, nem-kell igen meg-nyesni a' kajzi-baraczk fiatal-fácskát; mert igen karcsú leszen a' fája, és gyakran ki-is vész. Az óltani való ágacskájának választásában áll leg-inkább, a' kajzi-baraczk óltásának mestersége: mivel az, közönségesen olly tenyésző, hogy némellyeken csak virágzó szemek vannak, a' kik örömeit hátra maradnak. Azért, azok leg jobb ágak, a' kik valamennyire bújnák, és több levelező szemek vannak rajta, hogy sem mint virágzók. Mert csak az

levelező szemek alkalmazottak a' növése; és így, a' mit más-fáknak óltásában távoztatni-kell, az a' kajsi-baracznak igen hasznos, és a' tenyészésre alkalmas. Kivált-képen, ha szilva-fában ólttyák, az melly örömeft bé-fogadgya a' kajsi-baraczkot. Mi-képen ímérhetni-meg pedig a' virágzó, és levelező szemet, meg-írtam oda-fel §. v. n. cxci. A' kajsi-baraczk, azért-is kedves, hogy idején érik; mert hamar az óltott cseresznye-után meg-érik, a' mondola-után pedig, mindgyárt virágzik: de az más-féle baraczk, idején virágzik, és késén érik; ugy-mint Augustusnak végén, és Septemberbe.

§. IX. A' Nyospola-fárul.

CCXLX.

NYospola vagy Nespola, Deákul Mespilus, vagy Nespilus: alacson-fa, és olyan színű mint a' Berkenye, csak hogy az kerekded, és fellyül mint-ha koronás volna; ez pedig hozzúkás, levefőbb és savanyúcska: amaz kásás, és édeffebb. Meleg eget, közép-szerűt, és hideget-is el-szenved. A' kövér és fővenyes, sőt kövecfes földet-is szereti, ha egy keves-sé agyagos lefzen. Gyökéren, és a' fa-körül ki-vert csermetéken ültetik: a' magván-is jó kövér földben, csak hogy, sokáig-kell reá várakozni még ki-nő, és nevelkedik. Ültethetni őtet akár őszfel, akár kikeletkor: kivált-képen, Sz. Gál napján, az az, 16. Oktobris; de leg-jobb, ha ólttyák. Azt pedig ólthatni, vagy magára az *Nyospola-fára*, vagy *Körtvélyre*, *Almára*, *Birs-almára*; de mind ezek-felett *Galagonyafára*. Noha némellyek azt mondgyák; hogy apróbbak

bak lesznek a' gyümölcssei, és a' fája-is, ha galagonyára ólttyák: de én, 's mások-is experialták, probalták, hogy jó öreg gyümölcsöt hozot. Ha pedig a' fája alacson akarna lenni, segiteni kellene ér-vágással, és gyakran való fel töltéssel. Az alma-fában nem igen ólttyák: de az óltó ágat, a' fának közepirül kell letörni, a' ki a' Napra szolgál; mert a' tetejirül nem olyan alkalmas. Ennek az óltáfnak, hasított fában kell lenni: mert ennek a' fának heja igen csekély, és száraz, 's nem-vólna annyi nedvessége, hogy a' befogadott ágat, elegendő-képen táplálhatná. Talám az szemre való óltást, nem-vetné-meg. Erre az óltványra, jól reá kell vigyázni, hogy a' kötelek meg-ne oldozzék, és a' czondra, vagy az moh le-ne esék róla: mert ha az eső-víz, és az Nap belé-szolgál a' hafadékban, könnyen el-vész a' fa tüle. Ha pedig az ág bönötte a' hafadékot, nem-szükség az-után a' befedés neki.

A' nyospola-fa, kedvelli a' nyesét 's kapállást, és CCXX. ha a' venyikébül égetett hamut a' gyökerire töltik, tenyészővé teszi. Ugy nevelik pedig, hogy ne-nőjön igen magossan a' földtül: holott a' nélkül-is inkább bokor, hogy sem mint derék-fa. Ha lehet, négy ágra terjeszszék-ki egy ember magosságnyira, vagy fellyebb-is. A' nyospola-fában vénségire, igen örömezt terem a' féreg: és nagyobb akkor, hogy sem mint más-fában. Azért, igen jól reá-kell vigyázni: és ha eszibe veszi ember azt a' férges helyt, mind férgetül eggyütt ki-mesék; és az-után óltó viazfal, vagy arra való agyaggal bé-kennyék, és az ér-vágással szorgalmatossan segítsék: és ha lehet, réz veszővel a' férget,

férget, a' likábúl ki-fúrják. Némelyek olaj-seprőt, vagy régi ember-vízelleget, akár mefzet töltenek a' gyökerire; Némelyek hamut töltenek, és a' fájára bor eczetet. De efféle erős öntözö szerfzámval, nem-kell felettébb a' fát meg-bántani: mert káros volna. Vannak, a' kik török-babot vízben főznek-meg, 's annak levivel öntözik; de azt ítélik felöle, hogy ez-is gyümölcsfteleenné teszi a' fát. Ha az hangyák vesztegetik: cretát, eczetet, és hamut ózfsze-elegyítvén, azzal kennyék. Ha le-esik a' fárúl a' gyümölcse, egy darabot messenek-el a' gyökeribül, 's azt verjék a' fának, avagy tókének közepibe.

XCCXL

A' nyospola-fa gyümölcsit, minek-elötte meg-lágyúl, akkor szedik: de jobb, ha a' fáján hadgyák, hogy egyszer, vagy kétszer meg csipje a' dér, 's édesfebb leszen. Ha elébb le-szedik 's a' szalmára rakják, ugy-is meg-lágyúl, és akkor eszik ötet nyersen; mert főve nem-láttam. Lictariumban-is igen ritkán élnek vele. Hanem, ha ki bé-akarná főözni mint az uborkát, szedgye-le mind csutkástúl, mikor még fél ért, és áztassa azt foós vízben ötöd-napig; az-után tegye edénybe, és egy kevesé nyomtassa-meg, hogy mindenkor fellyül legyen a' lév rajta. Tarthatni mézben-is, de elsőben, jól meg-kell hadni éni. A' nyospola hideg, és száraz természetű; azért, a' gyomrot megkeményíti, a' folyását meg-állittya, és a' hányást-is: hasonló képen a' leve-is. Jobb ha ötet az étel-elött eszik; mert meg-erősíti a' gyomrot. A' has-folyás, és vér has ellen jóvallyák: a' kiben, egy ereje vagyon a' berkenyével. Ha meg-főzik az éretlen nyospolat, és azzal mossa ember száját, torkát: meg-gatollya: torok-

torokra, fogra, és ínre való folyást. Ha porrá törrik, őszsze-forraszttya a' tris sebet: a' vér folyását meg-állittya, meg-erősíti. A' magvát ha porrá törrik, és fejer borba (mellyben petrefelyem gyökeret főztenek) íszak; igen ki-viszi az ember veséjéből a' fővenyet: a' vizeletet meg-indittya, sőt még a' hóljagban-is ugy meg-töri a' követ, mint a' port, és fájdalom-nélkül ki-viszi. Igen kedves ital leszen, ha négy vagy öt nyospolát vízben meg-főznek, a' a' ki jól meg-értt: jó ízű, és az szine hasonló a' fa-hejből főt vízhez, és igen meg-erősíti a' folyó hafat.

§. X. A' Berkenye-fárúl.

Berkenye-fa, kit a' Deákok Sorbusznak hinnak, a' CCXXII.
gyümölcsöt Sorbium; ennek a' levelei-is igen hasonlók a' kőris-fa levelihez, a' gyümölcse hozzúkás. Mikor még éretlen, csak-nem olyan mint az apró muskatál-körtvély: egy-felől sárga, más-felől piros, de akkor meg-nem ehetni, mert igen fojtós; hanem mikor meg-érik, meg-lágyúl, és szürke leszen mint az nyospola. Némellyek azt ítélik, hogy két-féle: egyik nőstyén, mellynek kerekded a' gyümölcse; a' másik hím, kinek hozzúkás, egy kevesé savanyúcska. Nedves és hives helyt szeret; a' hegyeken-is, avagy a' hegyekhez közzel-való helyeken inkább nő, hogy sem mint a' völgyekben. Igen kővér földet kíván. A' hideg helyeken Januariusban, Februariusban, Martiusban: a' meleg helyeken Octoberbe és Novemberbe ültetik a' berkenyét; ugy hogy, egész értt gyümölcset dugjanak a' földben, a' kiből ki-nőnek a' csemeték.

meték. Ezeket el-ültethetni a' meleg helyeken Novemberbe; a' mértékletesebben Januariusban és Februariusban: a' hideg helyeken Martiusban. A' fiatal-fát, mikor egy kevelsé meg-erősödött, akkor-kell által-ültetni. Jó mély vermet, és széleslet kíván, 's távúl egy mástúl; mert nagy magos-fa nő belőle, ha az szelek gyakran ingattyak. Aprilisben, vagy Martiusnak végén őltyák a' berkenyét, *Birs-alma*, és *Galagonya-fában*: de ezen apróbb gyümölcs leszen. Talám *Almában*, *Körtevényben*, *Berkenye* avagy *Köris-fában-is* meg-lehetne halított fában, és heja-közzé.

CCXXIII.

Száraz időben, az öntözésbe 's kapálásba igen gyönyörködik. Ugy-kell pedig nevelni, hogy csak egy tőkén mennyen-fel, tíz vagy tízen-két lábnyira magossan a' földtúl. Ha az féreg bánttya ezt a' fát, (mert közönségesen valami veres szőrös-féreg, szinte a' belső kérgéig szokta magát bé-váfni,) ha ki-vehetik a' fának bántodása-nélkül; vájják-ki, és a' fához közel égesék-meg, 's az-által a' többit-is el-ültethetni. A' berkenyét le-szedhetni, minek-előtte meg-érik, és szalmában rakhatni: ott meg lágyúl, 's ugy ehetni. Ezt miképen száraztyák: ide-alább szó leszen felőlle.

Az orvótságokban, külömben nem élnek vele: hanem a' vér-has ellen, mikor az száraz berkenyét meg-főzik, 's annak levit íszák; de ez alkalmatosabb a' gyermekeknek, hogy sem mint az öreg embereknek. Hasonló-képen használ, ha az éretlenét levelivel-együtt meg törrik, és vízbe főzik, 's feredőt csinálnak belőlle. Bort-is csinálnak az érett berkenyéből; az éretlenből pedig eczetet, ha ugy hadgyák a' borban: A' berkenye-fa, igen sűrű és merő fa: de ha-

mar

mar el-törlik, vagy el-pattan; hanem igen szépen, és fimán meg-gyalúlhatni, verhenyeges fája van.

§. XI. A' Barkócza-fárúl.

B Arkócza-fát, kit a' Deákok Sorbus torminalisnak nevezik, nem-igen ültetik a' kertekben, hanem a' magos hegyekben jó kővér földben, a' Bik-fák között terem. A' kőves földben, a' kertekben-is ha ültetik, örömeft terem: jó magoffan fel-nő, a' gyümölcsfe apró, hozszú csutkája vagyon, majd mint a' csereznyének, akkora mint a' közép-szerű csereznyeye: gesztenye színű mint a' berkenye, mikor meglágyúl savanyúcska, kőves belől. Ollyan csak-nem a' leve, mint az szőlőnek, de sokkal kifsebb. Késén érik-meg, 's nyersen ezik.

CCXXIV.

Igen jó orvótság a' vér-has, és annak fájdalmai ellen. Ez-is használ azon nyavallyák-ellen, mint a' nyospola és berkenye: csak hogy valamenyire alább való. A' fájából, igen jó orsókat és fűsüket csinálnák.

§. XII. A' Som-fárúl.

A' Som-fa sem kerti minálunk, hanem erdei, vagy mezei: mind-azon-által, a' kertekben-is ültethetik, avagy a' magván; avagy a' fa-körül kinőtt *esemeséjirül*, ha egy kevés gyökérrel el-szakasztják 's úgy ültetik. Nem-szokták óltani, mert igen kemény a' fája. Minden eget és földet, csak kővér legyen, el-szenved. Jó sövényeket, avagy bokros útakat belőle csinálni. Meg-értt a' gyümölcsfe, mikor

CCXXV.

veresből feketévé válik, és hamar le-húll a' fárúl. Lágy, mert egyéb ként igen fojtós, meg-nem ehetni. Ehez femmi bajmolódás nem-kell: sőt némellyek azt írják, hogy ha bajmolódnak vele, annál inkább el-fájúl. Noha némellyek a' nyesést, mikor fiatal nem-tiltтыak túle; fő képen ha öregebb-fát akarnak belőle nevelni,

CCXXVI.

Annak orvófsága, leg-inkább a' has-folyás, és vér-has ellen szolgál: melyet külömb külömb-féle módra készítenek-el. Az éretlen somot bé-sóózzák eczetben, mint az uborkát: 's ugy adhattyak az sült-höz mint az olivát. Ha az nyers levelit valami réztáblán, vagy ón-tángyéron meg-égetik, valami olaja leszen, a' kivel ha meg-kenik, el-vefzi a' szeplőt. A' som-fát, nem-kell a' méhek-körül nevelni; mert ha a' méhek meg-szijkák a' virágját, meg-halnak túle. Nagy sebeket őszsze-forrasztanak a' levelei: fő-képen a' kemény testűeknek; de az apróknak nem használnak, mert igen száraztanak. Ha a' gyenge ágaiból koszorút csinálnak, 's a' fejekre teszik: az hév góztúl, és nedveségtúl származott fájdalmat el-vefzi. A' Francziák, a' jól meg-értt somot, valami széles szájú edénybe rakják elég ritkán: ugy hogy egy-mást meg-ne nyomják. Az-után meg-töltik a' szájáig, és arra vefszőből fedelet fónnak, 's azt föliben teszik: ugy hogy, csak egy kevesfé nyomódgység-meg a' som. Arra mézet, vagy nád-mézet töltenek, és levet vér magának: a' mellyből innya adhatnak a' hideg-lelő embernek, fő képen ha vér-hassal vagyon. De ha levet vefznek-ki belőle, megint segíteni-kell mézzel, vagy nád-mézzel; hogy a' lév, éppen bé-fedgye a' somot, igen kedves ital. Némellyek mézzel, vagy nád-

nád-

nád-mézzel cfinállyák mint a' meggyet, vagy szilvát: és az-után, meg-száraztva adgyák a' vér-has ellen. Némellyek ki-vetvén a' magvát, listariumot cfinálnak belőle. Némellyek meg-főzik, és az-által meg-szárad, mint a' fényes listarium: 's ugy-is jó a' vér-folyás ellen, még az Aszfzonyoknak-is.

Mások bort-is cfinálnak-belőle: ugy hogy egy máza *veres-bort* vesznek, a' hoz jó értt somott **§. X.** vizet, a' kiben tüzes aczélt óltottanak-el **§. XII.** ezeket egy fa-edényben mind ószsze-keverik, és ugy hadgyák tízen-ötöd napig állani. Az-után más hordócskába töltsék-le a' bort; ez minden folyás-ellen igen hasznos. Ha a' száraz somot meg-törrik, és myrtus olajjal ószsze-keverik, 's flastromot cfinálnak belőle, és a' vér-has folyo embernek hasára kötik, meg-ál-littya. Igen jó eczetet cfinálhatni vele, ha meg-szárazttyák, meg-törrik, és erős eczettel ószsze-keverik: az-után pogácsa formára meg-sűtik; vagy jól meg-szárazttyák, 's ugy tarttják; és mikor élni akarnak vele, borral meg-eresztik. A' hól fok vagyon, damaszokat hizlalnak vele. A' kit a' dühös-eb meg-mart, el-távoztassák tüle ezt a' fát: mert ha sokáig keziben tarttja, hogy meg-melegül benne, megint újonan reá-jű a' nyavalya. Ez, mivel-hogy kemény-fa, felette jó a' malom-keréknek fogait belőle cfinálni; és a' Csapók veszejire, kivel a' gyapjat csapják.

§. XIII. A' Mondola-fárúl.

A' Modola-fa meleg helyt szeret, noha a' közép-**CCXXVIII.** szerűt sem veti-meg: Délre vagy Nap-keletre kell ötöt fordítani. A' dombocskán, avagy a' hegyek

és szőlők lábában, és ahhoz közzel örömeft vagyoni; száraz és köves földet kedvel, a' hól tenyészőbb lefzen, és jobb ízű gyümölcsöt hoz; de nem-kemény agyagos földet. A' mint nedves földet sem, se a' ganéjost; mert ott nem-csak ékeffen, és gyümölcsöffen nem-nő; de nem-is leszen tartós, hamar ki-vész. A' hideg helyt sem szereti: mivel idején virágzik, hamar meg-árt a' virágjának. A' mondola két-féle: egyik édes, az másik keserű. Evel ne-nélnek, csak szinte az orvótságokban; amaval az étkekben, és nyersen-is frissen, vagy szárazon. A' mondola-fát, nem-szükség óltani: hanem, vagy a' magván ültetik; vagy a' töviből ki-nőtt csemetéken. Januariusban, és Februariusban ültetik őtet az mértékletes helyeken; az meleg helyeken pedig Octoberbe, és Novemberbe mind magon, 's mind ágacsán. Az ültetni való magot, meg-kell választani, hogy jó fris öreg legyen, a' ki-nek fejr, és vékony heja van. Ezt, elsőben meg-áztassák, tizen-két óráig mézes vízben: vagy olyan vízben, a' mellyben lágy ganéjt áztattak. Az-után, négy-újni mélységre a' hegyivel-alá (de erről oda-fel-is írtam) temessék-el a' földben: és kétfér, vagy háromszor ganéjos vízzel egy-hólnapban öntözzék-meg, ha száraz idő jár. Az a' föld, legyen egy vagy két lábnyira meg-ásva: legyen ganéjos-is valamenyire, és ha lehet homokos, széles, a' ki mint akarja; gyakran ki gyomlállyá a' fűvet körülöttek.

CCXXIX.

Más-mód az, a' ki én-nékem inkább tetfzik, és oda-fel-is egy-néhányszor meg-mondottam: hogy elsőben, a' mondola magot teletfzaka a' pinczébe áfsák-el, nedves darabos fővenybe. Ugy hogy, egy tenyérnyire

nyire tegyenek fővenyet alól: az-után, rakják rendel a' magot reá; és ismét egy tenyéryi fővenyt hánnyanak reá, mind a' szerént, a' ki mennyit akar. De ugy, hogy teletszaka nedves legyen a' főveny: és így megnyílik a' hejok 's ki-csírázik. Akkor pedig ezeket a' magokat, így rakják valami edénybe, és a' pinczén kivül tartásák: hogy meg-ne fadgyanak. Az-után ezeket a' magokat, nyólczad-nappal Húsvet-előtt, vagy egy a' tájban hód töltére, ültetésék ki fa-mohos földben: de a' csíráját fellyül fordítsák, és eggyik magot a' másiktól, két-talpnyi szélességre, és három újni mélységre ültetésék: hogy egyszert-'s mind ki-vehetsék, 's el-ültethetsék. Az-után, vagy négy napig egy-más után, meg-öntözzék, hogy a' csírások ki-ne száradgyon: és így, valami ágakkal, vagy deszkákkal bé-fedgyék nyólczad-napig, hogy nedvesen maradgyon; így hamar ki-nő, és szépen nevelkedik. Minnek-utánna pedig két-esztendő múltán, efféle mag ültető helyben meg-erősödött, ki-kell ázni az meg-nevezet hólnapokban: 's oda ültetni, a' hó álhatatoffan maradgyon, Délre fordítván; 20. vagy 25. lábnyira legyenek egy-mástól.

A' mondola-fát, mondám oda-fel, hogy nem-szükség óltani: mind-azon-által, a' ki óltani akarná, ólthattya mondola-baraczk, vagy szilva-fában; és ha hasításban ólttyák, azt tarttyák némellyek, hogy őszfel: némellyek Decemberbe, és Januariusba, mivel idején virágzik; azért az ágát-is idejébben kell le-törni, minek-előtte ki-fakadgyon a' bimbója. De ugy tetzik, hogy mi-nálunk ez igen idején esnék: majd jobb volna Februariusnak elején, vagy közepin, minek-előtte bim.

CCXXX.

bimbózni kezdenek a' fák. Az|óltani való ágacskát, némellyek azt ítélik, hogy a' fának középirúl-kell törni: mások azt nem-jovallyák, hanem inkább hogy fellyúl a' tetejirúl törjék, a' kinek szép fris heja vagon, és tellyes belől. Ezt ólthatni a' heja közzé-is, és mikor annak ideje leszen, szemre és sira-is. Némellyek, csak ugyan ezen tetejirúl le-törtt ágat dugják a' földben gyökér-nélkül; és meg-foganfzik. Az mellynek módgyát oda-fel meg-írtam, 4. Réfz. §. vi. n. LXII. Noha az mondola-fának óltása, nem-olly igen hasznos, mint az ültetése; mert nem-foganfzik-meg olly hamar, se nem-lesz olly tenyésző. Sőt azt tarttyák némellyek, hogy ha sira, vagy szemre ólttyák a' mondola-fát, a' lágy hajú mondola, kemény hajuvá válik. Némellyek, gesztenye-fában-is ólttyák.

CCXXXI.

A' mondolat, póznákkal verik-le, mikor meg-érik: noha éretlen-is szokták az urak asztalára adni; ha teli, és kemény a' béli, mind hejástúl két-felé metfzik. Meg-érik pedig, mikor a' külső zöld heja, el-válik a' keménytűl, és hámlani-kezd. Ha meg-kopá-csollyák, 's az-után foós vízzel mosák-meg, szép fe-jér leszen, és fokáig el-áll. Ez illyen szorgalmatos-ság-nélkül pedig, jól meg-kell szárasztani, 's ugy el-áll. Ha nehezen hámlik, polyvába rakják, hamar el-válik a' hejástúl. Ha fokáig valami edényben akarod tartani, jól meg-fszárazszad elébb az edényt, és szellő helyen tartszad. Hogy a' mondola íratos legyen: nyisd-ki a' kemény heját, hogy a' magva épen maradjon, 's annak a' gyenge hejára írj a mit akarsz, és megint azon kemény hejával fed-bé; takard papirosba, és dísznő ganéjal bé-fedve, ted a' földbe, és a' mit arra írtál, ez-után-is meg-látfszik a' fának gyümölcsin. A'

A' nyers mondolát mind mikor fris, mind mikor száraz, eszik. Az étkekben igen élnek vele: fok külömb külömb-féle étkeket, leveket készítenek belőle, Marczafánokat, monda-tejet, monda-fajtót, és több efféle cfemegéket: mellyekre meg tanít a' Magyar szakács. Egyéb-ként természetiben meleg, és nedves. Az édes, meleg és nedves. A' keserű mondola pedig, meleg és száraz; azért hasznos a' fuladás, és húrut-ellen, ha nád-mézzel el-vefzik keserűségít. Mellyet tisztít, vér-pökést gyógyít. Ha étkekben eszik, hasznos a' tüdőnek, májnak, lépnek, vesének. Ha a' keserű mondolát meg-törik, és valansi étkekben keverik, 's meg-adgyák a' Rókáknak enni, meg-halnak tőle. A' macskák is hatoló-képen. Sőt még a' tyúk-ok is. A' keserű mondolának gyökerit ha meg-törrik, és meg-főzik akár borban, akár vízben, a' sömör-gőt, Nap-sütést, és mocskot ki-vefzi. Magával-is a' mondolával, azont viheted véghez, ha meg kenik vele az ábrázatot. A' fő-fájást meg csilapittya, ha rósa-eczetel őszfe-eresztik. Használ a' bor-italtúl való fakadékok-ellen, 's a' rothadandó febekre. Ha borba töröd a' mondolát: genyetséges köszt, és fakadékokat gyógyít. Ha mézbe kevered a' töröt mondolát: azzal az ebeknek marását meg-gyógyíthatod. Ha meg-eszik, fő-képen az édeslit: a' has-rágást el-vefzi, hafat lágyít, és álmet szerez. A' vízelletet meg-indittya. Őt vagy hat mondolát, ha ki éhomra eszik, vagy ital-közben, a' részegségnek ellene-áll. Mind magának, mind mondolának, mind hejának hamuja, ha lúgot csinálnak belőle; minden rút rúhet le mos, és igen tisztít. Még inkább, ha a' fonkolyát veftik,

a' kiből ki-facsarták az olajt, akár keferű, akár édes legyen: 's a val mo'sák kezeket, 's ábrázattyokat, nem csak le-mossa a' mocskot; de meg-is gyengíti, és ékesíti.

CCXXXIII.

A' mondola-fának gummija szorít, hevit; azért azoknak igen jó, a' kik vért pöknek, ha ízfűzák. A' régi hurútott, ha vízes-borral ízfűzák meg-állítja. A' fővény, és kő-ellen, ha tengeri-szőlővel ízfűzák, használ. Mondola olajt (melly igen hasznos) hogy könnyen csinálhas, rövideden meg jelentem. Végy egy mezely keferű jó száraz, és meg-tisztított mondolat: törd-meg fa-mozár törővel, valami gyenge mozáriban, hogy meg sűrűgyék valamennyire; az-után tölcs két-mezely forró vizet reá, és had fél-óraig rajta, hogy bé-igya. Ez meg-lévén, törd jobban meg: és így két-defzka hozzáott, vagy preleskében fajtold-ki. Az-után a' fonkolyára meg-annyi vizet tölcs, és ha bé-ítta, fajtold-ki. Ez az olaj fellelte igen jó, a' nyak-csapnak fájdalmi, torok-gyék, annak fel-dagadása, gyúladása, és minden-némű szorongatási-ellen. Ismét, a' fő-fájást meg-csilapítja. Fülnek nyavalyáit, csengését, zúgását, fájdalmi elveszi: ha egy-néhány cseppet eresztenek-belé. A' vesének fájdalmas fogyatkozást, és a' kiket kő, 's fővény bánt: a' kik nehezen vehetnek lélekzetett, és a' lép fájókat-is igen segíti. A' homályos szemet meg-tisztítja. A' sebnek folyását, ha borba töltik, meg tisztítja. Almot szerez. Az álmos betegeseknek pedig, és korságosoknak, ha fejeket meg-kenik vele, igen használ. A' farzábának-is.

CCXXXIV.

Az édes mondolának mind magva, mind olaja,
nem-

nem-fokkal alább való a' keferúnél: csak hogy ennek nagyobb az ereje. Azért, inkább élnek az orvósa-
gokban vele. De ez a' kolika-ellen igen jó, ha ma-
gánosan, vagy tehén-hús lévben, valami egy kalán-
nal vesznek. A' szelek-ellen-is használ: de frifnek
kellene lenni. A' kinek meg-keményedet a' hafa,
bizvást élhet vele. A' mellynek szárazságát, a' to-
rokniak, tüdőnek, és inaknak keménységét meg-lá-
gyittya. A' száraz betegség-ellen igen jó, meg hizik
tüle. Sőt a' melly ember el-szárad, azt egye 's igya,
kennye magát vele, meg gyógyúl. A' szomjuság-el-
len jó, az éhség ellen pedig, mondolábúl, 's annak
olajjábúl, pilulákat csinálnak, kivel fokáig el-tűrhetni
az éhséget. Egy-szóval, az apró gyermeknek, a' több
olajok-közzött, csak-nem minden nyavalyájok-ellen
leg-hasznosabb ez. Sőt még ha néha a' Dajka meg-
betegül is, hogy nem-szoptathat; csinállyanak mon-
dola-tejet, és Pápa-füvének vízával-eggyütt, adgyák
innya a' csecsemős gyermeknek: egy-néhany nap
szoptatás-nélkül el-él. Ha ki az édes mondolát rágja,
az inyinek fájdalmat el-vefzi.

§. XIV. A' Dió-fárul.

A' Dió-fa, semmi-féle földet meg-nem vet: noha **CCXXXV.**
a' zirofabb földbe nagyobbat nő. A' hideg
hejyeken, hamar meg-árt neki a' hideg; azért, ritkán
hoz gyümölcsöt. A' dió-fát inkább magúl ültetik,
hogy sem mint ölttyák: avagy a' gyökérből ki-nőtt
csemetén ültetik, noha ez sem rosz, azon-képen, és
azon időben, mint a' mondolát, Januariusban, Fe-
D d d d 2 brua-

bruariusban , Novemberben. A' kit novemberben akar sz ültetni , meg-szárazszad egy keveség a' napon ; hogy a' mérges nedveség ki-mennyen. A' kit pedig Januariusban , egy nap vízben áztasd-meg. Ha el-ülteted , oldalaslag ted a' földbe ; ugy hogy , északra fordítsad a' diónak hegyit. A' fiatalokat , által-ültetik a' meleg és száraz helyeken Otoberben : de jobb Novemberben , mikor a' levelek le-húllot , A' hidegekben pedig Februariusban és Martiusban. A' mértékletes helyeken , mind a' két idő elég alkalmas. Két esztendőös legyen a' fiatal-fa , a' hideg helyeken ; és három esztendőös a' meleg helyeken , mikor el-ültetik. A' gyökereket el-nem kell vagdalni. Vidámabb leszzen , ha gyakrabban által-ültetik : akkor pedig alól , egy kevés tehén ganéjt kellene alája-vetni ; de jobb volna , ha a' hideg helyeken , hamut öntenének a' verembe : és a' meleg helyeken ízapot , hogy a' ganéjnak melegsége , ki-ne sűtné a' gyenge dió-fácskát. Sőt még azt tarttyák , hogy a' hamú , a' dió heját meg-gyengiti : és tömött belül leszzen.

CCXXXVI.

Mély vermet áffanak a' dió-fának , és széleffet : mivel naggyá nő. Leg-alább , negyven vagy ötven lábnyira kell egy-mástúl ültetni ; mert ártalmasok a' víz cseppek , ha hasonló , vagy más-féle fára csepegnek : mivel igen ki-terjednek az ágai. Azért , jobb ötöt magánosan ültetni , és közönségesen az út-félen , a' hól nem-sök kárt tehet ; mert még az árnyéka-is olly mérges annak , hogy semmi vetemény , vagy fa , nem-nőhet alatta , még mellette-is. Mert ugy ki-terjeszti az ágait , hogy a' Napnak sugárit-is meg-gátolja : hogy a' közzel-való fára ne-szolgálhassanak.

Azon.

Azon-kivül, még a' gyökerivel-is, a' kit megszűre elnyújt; nagy kárt teszen a' szomszéd-fáknak, szőlőtöveknek, és szántó-földeknek. De kivált-képen, természet-szerint való ellensége neki a' Tölgy-fa; azért nem-kell ezt hozzá ültetni, annál-inkább abban a' veremben, mellyből Tölgy-fát ástak-ki. Annak-felette, a' Gazda-emberek azt tarttyák felőle: hogy a' hól fok dió terem, ott azon esztendőben, nagy szűke leszen a' roznak, és más-féle gyümölcsnek. A' dió-fát, meg kell néha-néha kapálni, hogy ürege ne legyen belől a' vénségtől. Ha pedig így meg-kezdené veszni, csinállyanak egy hoszszú csatornát, a' tökéjinek felső részitől-fogva az alsóig ki-keletkor: hogy a' Napnak, és szélnek ereje-által, meg-keményedgyék, a' mi rothadni kezdett vólt.

Némellyek az óltó emberek-közzül, ilyen vélekedésben vóltak: hogy se a' diót, se a' kővér gyántás-fát bé-nem ólthatni: se maga félében, se más-félében. Mind-azon által, a' szorgalmatos vizsgálás külömben találta; mert a' *Dió-fát, dió, silva, és serpentina fába* is ólthatni. Sőt *almában, poma granátban, fűz és kőrís fában-is*; noha igen nehezen foganszik-meg: és ha elsőben meg-nem foganszik-is, valami fogyatkozás miatt, azért meg-nem vetendő. Némellyek, ilyen modot-is találtak-fel ennek óltásában: hogy két vagy három esztendős fiatal dió-fát, mind gyökereitől kiásnak a' földből, és a' gyökeréig el-metzik, 's abba óltanak szokás-szerint: és megint a' földbe temetik, 's meg-foganszik. Mások egy esztendővel elébb, valami szép esztendős ágat választanak, 's azt meg-tekerítik: az-után, nagy béli leszen, és könnyen egyenesen

metzhetni; 's ugy el metzvéen bé-ólthatni, és megfoganfzik. Ennek óltása lehet Martiusban. A dió-fának olyan természetű vagyón: hogy mentül inkább minden esztendőben verik, annál inkább terem a' következendő esztendőben; ha szintén néha az ültetésben le-csapják is az ágait. Azért-is a' szorgalmatos gazdák, gyakrabban nyefik, és metélik ezt a' fát.

CCXXXVIII. A' diónak, sok fogyatkozási vannak; a' kiknek orvoslátírúl, és jobbitátírúl, noha immár oda fel-is alkalmatint írtam: mind azon-által, talám itt-is akad valami újság elé. Elsőben, némelly dió igen fás lesz; ugy hogy, a' bélit-is nehezen vájhatni-ki. Az-ellen, a' fának heját hörnyül-metélik; hogy az akadályos nedveség, ki-mehessen belőle. Némellyek, a' derék gyökeret vágják, melly a' közepin egyenesen alá-szolgál, és az előbbeni helyibül máshová ültetik, de ennek az el-vágása, másoknak sem igen tetszik. Némellyek, a' gyökerit fúrják-meg, és cruspánbül csinált szeget vernek belé: vagy réz, akár vas-szeget a' székiig. Némellyek, által-fúrják a' bélin-is a' fának közepit, és szil-fábül faragott éket vernek-által rajta. Némellyek, hogy gyenge hejú legyen, a' diót minek-előtte el-ültetik, meg-áztattják valami tiszta gyermek vizelletiben. De mások mind ezeket semminek tartják; azért a' ki nem-hízi, próbálja-meg. Miképen lehetne kemény heja-nélkül, meg-mondottam oda-felgyebb. A' hamuval, és gyakran való által-ültetéssel, majd többet nyerhetni: és ha egész esztendő által, minden hólnapban háromszor öntözik-meg lúggal. Hogy a' dió, a' fájárúl le-ne húllyon: azt-is, miképen vezthetik a' dió-fát, egy-néhány varásláffal

karják némelyek véghez-vinni, a' ki nem-ide való. Azzal talám meg-lehetne, ha tűzes szeget vernének a' gyökeribe, Tamariscus, vagy szederj-fából. Avagy nyisd ki a' gyökerit, és tégy dictamnus gyökeret hozzá: akár babot és ruhát, melly az Afzszonyok havi-betegségítül illetett. Mert az bizonyos, hogy efféle afzszony embereket, nem-kedvelli a' dió-fa, ha körülötte forgolódnak: hamar-is ki-száradnak tülök. Ha télben a' dió-fának ágait meg-vette a' hideg, nem-kell mindgyárt ki-vágni; mert nyárban ki-vér, és a' melly száron marad, azt ki-vagdalhatni.

CCXXXIX.

A' diót akkor verik-le, mikor meg-értt: akkor érik pedig meg, mikor a' heja és béli-közzött veres-fedik: avagy inkább, mikor a' zöld-heja el-kezd válni a' kemény hejátúl: ha mindgyárt nem-hámlik-is, csak rakásba hánnyák, egy-néhány nap múlván meg-hámlik. Az-után a' Napon az udvaron, vagy másutt szárazsák meg egy néhány napokon, a' mint a' nap szolgál. Ha pedig, minek-elötte a' Napra teszik, vízben meg-mosák, szebb lesz: és könnyebben el-adhatni. Ha a' padlásan, avagy árnyékban száraztyák, nem-kell garmadába rakni: hanem, ritkábban a' földön el-terjesztetni, hogy jobban meg-száradhasson, és gyakrabban meg-kell forgatni valami gereblyével, hogy meg-ne penészedgyék, és avasodgyék. Ha megszáradt a' dió, a' likacsosát, és férgessit ki kell válogatni hamar meg-törni, és a' ízékit ki-venni, 's ugy száraztani, és el-tenni olajnak. Mert ha a' hejában meg-maradott volna, éppen meg-emésztdött volna a' férgektül. A' ki frissen akarja tartani, fővenybe rakja. Egyéb-ként ha jól meg-száradott, akár-melly edényben.

ben-is el-tarthatni. Noha némelyek azt tarttyák, hogy dió-fából csinált ládában, leg-jobban el-marad; avagy maga száraz levelei-közzött. Avagy veres-hagyma közzött, a' kiknek keferűségit el-vefzi. Némelyek azt írják, hogy nyersen-is el-tarthatni a' diót, ha mikor meg-hánttyák, mindgyárt mézbe tefzik: így eszt idő múlván-is nyersen talállyák; és a' méz is, a' diótól olly orvótságos leszen, hogy a' ki abbú eszik, a' torkának, és arteriáknak, avagy élő-ereinek nyavallyait meg gyógyítja.

CCXL.

A' diót nyersen eszik, mikor a' béli keményedni kezd, meg tisztitván minden hejátúl. Azon-kivül, szárazon-is a' gyümölcs-közzött. Némely étkekben-is, de ritkán. Licariumot is csinálnak belőle. Kirül magános helyeken írok. A' dió-levéllal, mi-képen tarthatni-meg a' brenzát rothadástúl, fel-találod a' Kalend. n. 203. Mikor a' dió fának ágait le-metzik, nem kell egyenesen metzeni, hogy az első, és a' dér bé-ne férkezzék a' bélibe; mert így idő jártára, éppen addig meg rothaszttya a' fát; hanem óldalaslag, hogy a' kérgibe ne-szolgálhasson a' víz. A' dió hejából, jó hamut égetnek. A' fájának beliből mécslet a' lámpásban, a' hól dió olajal élnék. A' diónak kemény hárttyája, a' ki belől keresztül-áll a' béliben; ha az árnyékon meg-száraztatik, és porrá törtetik, 's azt a' port kástélyos borban meg-iszszak: meg-álittya a' gyomor fájást. A' dió, melegítő és száraz természetű: mentül régiebb, annál inkább. A' régi dióból, olajt égetnek, a' ki noha nem-ételre, hanem lámpásba, és orvótságnak való.

A' ki nem-igen régi, ha ollyanból egy kosárt meg-

meg-töltesz, a' ki öreg, annak harmad-része lefzen béli: a' kiből ha jó, 12. ű olaj lefzen. A' ki az ütésből, verésből való dagadásokat, kéküléseket, akárhól legyen, meg-gyógyit. Ételben-is igen jó: hanem az orvótságokban a' régi és avas olajjal, őszfze-keverhetni. A' dió, a' gyomorban sárt, és hurutot szerez: fő-képen a' a' kinek gyenge, és rozg gyomra vagon. De jó a' közép szerű gyomrúaknak, és azoknak, a' kiknek annyi hidegség vagon gyomrokban, hogy meg-emészthetsek a' diónak melegségit. Viszontag, a' meleg gyomorban tüzeiséget, és haragot indit, és fűstös nedveségeket: a' kik fő-fájást, és szemek forgásokat szédelgéseket vonsznak utánnok. Hanem, meg-kell a' diót áztatni vízben, hogy le-vonhassák a' heját, 's ugy ehesék mint a' frisset. Ha az étel előtt két száraz diót, három fűgét, hűz ruta-levelet egy kevés sóval őszfze-törsz, 's ugy eszed; étetéstül nefély azon nap: a' mérget-is el őszlattyá. Ha éhomra a' dió belet meg-rágod, a' dűhős-eb marását meg-gyógyityta. Hasonló képen, ha a' dió-bélt veres-hagymával, mézzel, sóval őszfze-töröd, és hastromot csinálsz belőle, reá kötvén, mind dűhős-eb, 's mind másféle marást, meg-gyógyit. Más-féle keliseket-is: fő-képen ha meg-égeted a' dió-bélt, és borba habarod, 's meg-íszod: a' tüzes fakadékokat meg-gyógyityta. Ha meg-rágnák a' dió-bélt; és a' Fene, avagy vad-húfra, vagy tüzes gugára teszik, igen hasznos orvótság.

A' torok-gyék ellen-is: ha olajját, és ruta-levit őszfze-keverik. A' fűlnek meg-gyúladásában, mézzel őszfze-kevervén, egy kevesfet bocsátanak belé. Az üres-fogat, a' diónak hejával sütögetik meg. Ugyan

ezen dió-hejét, ha meg-égetik, meg-törik, borral és olajjal őszsze-keverik, 's a val kenik a' gyermek fejét: igen meg-neveli a' haját. Ezzel élnek a' haj-folyás ellen is: a' kiknek hajok, szakállok el-megyen. A' diónak zöld-hejét ha le-vonják, és annak levit ki-facsiarják; azt elegendő mézzel, mint a' szederj-levet meg-főzik, 's a val a' torkát korogtattya ember, és ízfza-is: a' veszedelmes torok-gyéket, és nyelv-afapnak le-szálását, meg-gyógyítja. A' geleisztát, és fog-fájást-is meg csilapítja. Némellyek azt írják; hogy ha a' dió-fának gyökerivel, minden tizen-ötöd napon egyszer, a' fogait dörgöli ember; igen meg erőssíti elméjét, és élésvíti érzékenségit. A' dió-fának első csiráját, ha meg-főzik lévben, vagy borban, és azt ízfzák: igen jó a' kö, és colica-ellen. A' diót, ha meg-törik mákkal-eggyütt, ki-facsiarják 's emulsiót csinálnak belőle: álmot szerez. Az éretlen diót mind hejastúl, ha Sz. Iván nap tájban meg-fzedik, és abból vizet égetnek, a' kit kívül tesznek akár-minémű febre, és mérges meg gyúladott fekélyekre, még a' gugára is: igen-használ. És, ha két vagy három untiat meg ífznak belőle, igen hevesít, és a' mirigyét ellenzi. Hasonló képen, ha Septemberben ennek a' dió-hejának (ha szintén fekete leszen-is, csak rothat ne- legyen) vizét veszik, és abban nem-igen fokot vesznek-bé, mikor a' hévség kezdődik; kinek harmad-része eczet- legyen, és ha elébb eret vágattak; bizonyos és próbált orvótság a' pestis-ellen.

CCXLII

A' dió-levélnék is ha Majusnak végén vizét veszik, és a val minden nap reggel és este mosás a' sebeket, és ruhát mártván belé; azzal kötik: igen meg-ízarattya, és fris húst nevel. A' dió, a' hal-ételnek nedves nyálit

nyálát el-veszi ; azért a' halra diót szoktak enni. Némelyek a' dióból, és fog-hagymából, igen jó listariumot csinálnak ; a' kit pestiskor éhomra esznek. Más listariumot-is csinálnak ; a' nyers-dióból. Mellynek módgyát, ez-után írom. A' dió-fának olaja, a' siket-séget-is el-veszi : ha egy-néhány cseppet bocsátanak a' fülbe embernek, a' kit némelyek így csinálnak ; A' dió-fának gyenge csirájával, egy öreg kerekded iveget meg-raknak, 's azt a' ló-ganéjba, egész esztendeig el-átsák ; az után abból factárnak olajt-ki, és azt valami kevés más dió-olajjal ószsze-keverik ; és ebből egy-néhány cseppet bocsátnak az ember fülbe, hogy jól bé-hathasson. A' dió-fából, sok szép ládákat, szekrényeket, és egyéb-féle eszközöket szoktak csinálni ; mivel igen erős-fa, és szép simán meg-gyalúlhatni. A' zöld-dió hejából, ha meg-törik, és vas-fazékban meg-főzik, jó dió színű festéket csinálnak : kívül fát, és egyet mást effélett festenek. Tartóssabb lesz, ha kevés timsót tesznek hozzája. A' dió-heját ha porrá törik, és azt a' vízbe vetik ; az-után a'val a' vízzel a' földet meg-öntözik : számtalan féreg terem belőle, mellyel halat fognak. Némelyek, a' dió-fa gyökerinek heját le-faragják, azt bor-eczetbe meg-áztattják : az-után a' tenyeribe teszik a' hideg-lelő embernek, melly meg-ölttya a' felettébb való hévséget ; de a' tenyeriről el-megyén a' bőr. Egy vagy két diót, ha a' kappanba, vagy tyúkba tesznek : hamarább meg-fő tüle. Ha valakit az eb meg-mar, azon napon egy ó diót törj-meg, és ted a' marásra ; az-után, vesd valami éh-tyúknak, vagy kakafnak : és ha azt meg-eszi, 's meg-nem hal tüle, jele az, hogy a' kuvasz nem-vólt dühös ; ha pedig

meg-hal, dühös volt: Azért harmad-nap alatt eleit kell venni annak a' betegségnek. A' dió-fán termett gombából, jó tapló lesz, ha azt lúgban erőssen meg-főzik, az-után meg-szárasttyák: avagy a' ruha-főlibe rakják a' katlanba, mellyben lúgot főznek mikor szapálni akarnak; az-után jól meg-szárastván, igen megtörik. A' ki meg-akarja feketíteni a' haját, égelle-meg az ilyen dió-fán termett gombát, és olajjal ke-verje őszsze: 's kenne-meg vele. Pestiskor, ha fű-ftöt csinálnak efféle gombából; el-úzi a' dögleletésé-
get.

§. XV. A' Mogyoró-fárul.

CCXLIII.

A' Mogyoró-fát a' Deákok, Corylus-nak hívják: a' gyümölcsit pedig, avagy mogyoróját Avellana-nak. Két-féle ez, erdei és kerti: mellyek nem-igen különböznek egy-mástól, fő-képen a' gömbölyűk. A' kit a' kertben szoktak nevelni, inkább hozzákások. Azok-is némelleyek fejérek, némelleyek pedig veressek. Csak-nem minden eget szeret: a' földet a' ki nedves, hideg, sovány, sőt az agyagost, és iszapost-is ked-
velli. A' magván ültethetni, mint a' mondolát, ne-is mélyebben két-újnál: de jobb, ha a' fa-körül ki-nőtt csemetéken ültetik, a' kinek magános gyökere
vagyon. Meg-lehet más új növendéken-is, a' kin mind ó, 's mind új növés vagyon: de azt félen-kell metzeni, hogy a' víz a' bélibe ne-szivárkozzék, és meg-ne rothadgyon. Azt tarttyák némelleyek, hogy a' mogyoró-fát ha gyakran által-ültetik, tenyészőbb lesz, és jobb gyümölcsé. Mert ha csak ugy had-gyák, igen bokrossan nő, azért némelleyek azt tarttyák;
hoggy

hogy jobb ha nyelik, és a' teteit el-tarolják, mert több gyümölcsöt hoz. Ha pedig mind ki-vágják, a' körülötte ki-nőtt fiatal-csemetéket, nagy-fát nevelhetni belőle, de nem lesz ennyire tenyésző; mert a' nedveség, inkább mind a' temérdekségibe megyen, és azt táplálja. Mind-azon-által, értelmes kertész emberekül hallottam: hogy jobb, ha ki-irttyák a' körül ki-nőtt csemetéket, és magános temérdek-fát nevelnek. Mert noha valamenyivel, kevessebb mogyoró terem rajta: de annak mogyorója, nem lesz ennyire hamar férges, mint a' bokrosan nőtt mogyoró; a' ki közönségesen, minek-előtte jól meg-érik, jobb részire meg-száradt férgesedni. Mellynek, okát adgyák némelleyek, Aristoteles tanításából; hogy a' nedveség, a' rothadásnak annya, a' kitől származik a' féreg. Azért, ha felettebb való, mint a' friss mogyoróban szokott lenni: hamar meg-terem benne. Avagy hogy, kevés olaj vagyon benne: mert mikor immár meg-szárad, több olajossága van. Azért kevessebb férges-is találni abban, mint a' dőben is, kiben mindenkor meg-marad a' zirotság. Némelleyek olyan tanúságot adnak; hogy ha ki azt akarja, hogy jól gyümölcsözzen a' veres mogyoró, Sz. Lampert napján, az az, 17. Septembris, avagy egy kevesse élébb: avagy egy kevesse utánna ültesse-el a' mogyoró fiatal-fát; így, jó és szapora gyümölcsöt hoz: a' férgektől is ment lesz.

Mások, a' meleg és nedves helyeken Octoberben, CCXLIV. s Novemberben ültetik: néha Februariusban, és Martiusban-is meg-lehet. Jobbnak ítélik némelleyek, ha egy-néhány ágacskát hagynak együtt, mikor el ültetik,

tetik, hogy sem mint csak egyet; mert tenyészdö-
 bek lesznek. A' mogyoró-fát, minden esztendőben
 egyszer meg-kell kapálni, és a' környül ki-nőtt ágacs-
 kákat le-vagdálni, egy-néhányan-kivül; a' kik hofzú-
 kások, és egyenesen nőnek; azon-kivül, egy ágacs-
 kát se hadgyanak, a' ki három, vagy négy könyöknél
 hofzabb legyen: Ha a' mogyoró-fát gyakrabban le-
 velezik, avagy vástályák, avagy a' hejábül ki-nőtt á-
 gacskákat le-metélik, és meg-kapályák: annál egye-
 nessebben, és hofzabban nőnek, több gyümölcsöt-
 is hoznak. Mert ha azt nem-cselekszik, az egész táp-
 láló nedvesség csak a' fájába és levelibe száll. Ha ki
 a' mogyorót sokáig, és frissen akarja tartani; föld-
 edénybe tegye, 's úgy ássa-el a' földbe. Némellyek
 csak fris fővenybe tarttyák a' pinczében: és ha így-
 áll, nem-árt annyira, mint a' többi. Egyéb-ként,
 természetek szerint fő-fájást, és a' gyomorban gyúla-
 dást indit. Ha ki sokat eszik benne, vér-haft szerez:
 kivált képen Augustusban. Egyéb-ként meleg, és
 nem-igen száraz-természetű: de a' diónál hidegebb,
 és tömöttebb, inkább-is táplál. Szeleket indit az
 emberbe, kivált-képen ha az belső-hejával eszik: de
 ha azt le-vonnyák, könnyebben meg emészthetni.
 Az Spanyol Afzfonyok meg sűtik, 's úgy eszik.

CCXLV.

A' mogyoró-veszsző, nagy ellensége a' mérges-
 állatoknak; mert ha valahol a' házba, csak fel-füg-
 gesze-is az ember, oda bé-nem megyen se az scorpíó;
 se más-féle mérges-állat. És ha ott vagyon-is, mind-
 gyárt el-ízedi onnét magát. Azt-is írják, hogy ha
 ki éhomra rutával mogyorót eszik, annak azon a'
 napon se méreg, se mérges-állat nem-árthat; és a'
 scorpíó

scorpiók is elszaladnak tőle. Ha pedig száraz fűgével eszi, meggyógyítja a mérges scorpió-marását. A' parasztok azt tarttyák, hogy ha a' kigyót mogyoró-pálczával csak megütik-is, megmerevedik, és azután meghal. Az olajja, igen jó a' régi hurut-ellen. Ha megégetik a' mogyorót, és medve hájjal őszszeptörök, 's megkenik a' fejit vele, a' kinek a' haja elhullot; megint megneveli. Ha a' mogyoró hejét megégetik, és olajjal jól őszszeptörök, és elől a' fejére töltögetik: a' kék, avagy macska szemfényit a' gyermeknek, megfeketíti. A' mogyoróból kifacsart lév, igen használ a' vérhas ellen. Az étekben, nem szoktak vele élni; hanem nád-mézzel, vagy cukor-kandlival, confectet csinálnak belőle, mint a' mondolából.

A' fájából, jó abroncsot csinálnak. A' holt-szenivel, igen élnek a' Kép-írók, Kép-faragók, és más efféle Mester-emberek: mikor valamit rajszolni akarnak. Ezen holt-szénnel élnek, a' puska-por csinálásban-is. Végtére, a' mogyoró-vefészőnek, egy csudálatos tulajdonságát, és természetit akarják állítani az Authorok: hogy tudni-illik, az-által a' föld gyomrában, aranyat, ezüstöt, és más-féle értzet fel-találhatni, 's azoknak ereit; és azért, Isten vezejének nevezik. Az pedig, ha Isten hírével meg lehet-e', arról én itt nem disputálok. Mivel, se a' Philosophusoknak, se Theologusoknak tisztékben, nem akarok lépni; hanem, csak szintén a' Kertészeknek hasznos határookban akarok

maradni.

§. XVI.

CCXLVI.

§. XVI. A' Gesztenye-fárul.

CCXLVII.

A' Gesztenye-fa, magosan fel-nő: némelly őregebb, 's némelly apróbb gyümölcsöt hoz. A' külső heja, hegyes apró tövissekkal teli, mint a' sül-difznocskának bőre a' kiben fekszik a' gyümölcs. Ennek a' gyümölcsnek-is, még az-után egy keményebb heja vagon, mint a' pargamina gesztenye-fzinű mikor meg-érik: azon belől, egy hártvás bőre; 's az-után, fejjér tömött széki. Az öreg gesztenye, kit mi Olasz-gesztényének nevezünk, nem-igen terem a' Mi-Országunkban: ha szintén magúl ültetik-is-el, nem-lesz olyan nagy, és édes; noha valamennyire nagyobb leszen a' közönségesnél. A' gesztenye, hűves eget kíván, noha a' közép-szerűt sem veti-meg. Igen kedvelli az árnyékos, és meredek helyt 's a' hegy ódalt, melly az Eszagnak elleniben fekszik. A' völgyet-is; csak hogy, meg-ne fosztassék a' tápláló nedveségtől; mert örömesben nő a' nedves, hogy sem a' száraz helyen. A' szüntelen való Nap-fényt sem szereti: a' felettébb való Eszaki-szelet sem. Lány földet, de nem-fővenyest kedvel. A' fekete-föld, legalkalmatossabb neki. A' lapályon, kemény agyagos földben; akár kővecses és ifzapos-is, nem-örömeft terem.

CCXLVII₁.

A' gesztenyét, vagy a' magván, az az, a' gyümölcsin ültetik: avagy magátúl ki-nő. De mikor csemetén ültetik, ugy el-bádogyad a' fiatal-fa, hogy két esztendeig alig veszi-fel magát: és kétséges, ha meg-éled-e' avagy sem. Ültethetni azért mind magon, mind csemetéjin. Novemberben, Decemberben,

Janua-

Januariusban, Februariusban. De némelyek inkább jóvallyák Martiusban, jól meg-kapált, meg-ganéj-zott, és tisztított földbe idején. A' mag legyen szép öreg, jól meg-értt, és egészséges. Hogy pedig Februariusig meg-álljon, így kell vele banni. A' gesztenyét meg-száraszák az árnyékon ki-terjesztve: az-után, tegyék valami szoros és száraz helyre rakásba. Azt szorgalmatoosan, a' folyó-víz mellett ásat fővennyel fedgyék-bé. Harmintz-nap múlva, hánnyák-le róla a' fővenyet, és vessék hideg vízbe a' gesztenyét: a' ki alá-szál az jó, 's azt tartás-meg; a' ki fen leveg, az rosz, és vessék el. A' ki jó, azt megint fővennyel fedgyék-bé, és 30. nap-múlván, hasonló-képen próbálják-meg. Ezt háromszor cselekedgyék, 's háromszor ki-keletnek elejin: és a' mellyek jók válnak, azokat ültessék-el. Némelyek csak valami edénybe főveny-közzé rakják, mint a' több magokat: kirúl oda-fel-is egy-néhányszor emlékeztem. Mikor pedig el-ültetik a' gesztenyét azt akarják némelyek: hogy hármat, négyet, avagy ötöt 's hatot ültessenek egyű-vé, hegyivel-fel, egy lábnyi mélységre; és egy réfnyre távúl egy-mástúl. Az-után, két vagy három esztendő-múlva, mikor által-akarják ültetni a' fiatal növéseket: 40. lábnyira egy-mástúl ültessék a' lapály helyeken; mert a' hegyeken, és ódalban, sűrűben ültethetni. Mivel pedig ez a' fa, szélesen ki-terjeszti az ágait, azt is kívánnyák: hogy az ültetésben, kettőt kettőt ültessenek egy-más-mellé, kinek kinek magános gyökere lévén; azért jobbnak ítélik közönségesen, ha a' gyümölcsén ültetik. Mások, mást tartanak.

F f f f

A' Gesztenye

CCXLIX.

A' *Gesztenyét* *óltatni*, csak-nem mint más-fát: akár *bafításban*, akár *szemre*, akár *szupra* ki-keletkor mindgyárt, mikor a' Nap az Étszakával egyenlő volt, Némellyek Martiusban, Aprilisben, Majusban, az óltásnak külömbsege szerint. *Óltatni* pedig *Maga-fájába*, *Bik-fába*, *Dió-fába*, *Tölgy-fába*, *Füz-fába*: de ezeken későbbben érik, és nem-lesz olyan jó, hamar is el-vész. Ha valaki *szupra*, vagy *szemre* akarja *óltani* a' *gesztenyét*: nem azon esztendő-béli ágrúl-kell a' szemet le-metzeni; hanem, az-előtt való esztendő-béli-ből, és akkor, mikor a' nedveség belé-kezd ereszködni: és a' szem sem fokadott még ki. Mások el-mennek, 's egy szép fát fellyül el-metzenek: és esztendőre, mikor ki-fog nőnni, egy-néhány ágacskát le-metzenek, minek-előtte a' bimbó ki-vét: és azokat az ágakat, hideg és árnyékos helyen el temetik, avagy fővennyel bé hányják, hogy Aprilisben és Majusban élheffének velek, kikrül szemet, avagy sipot vonhafanak-le; mint az óltani való ághoz alkalmas. A' *gesztenyét*, mindenkor Martiusban, és Septemberben környül kell kapálni: az irtással és nyeséssel, inkább nevelkedik. A' hegyekben, alacsonyabban nevelhetni: a' sík helyen, magosabban. Ha az ember homlitással akarja szaporítani, meg-lehet: csak hogy máshová onnét nem-vihetni.

CCL.

A' *gesztenyét*, póznákkal verik-le, mikor meg-érik, mind tövissel hejával együtt. Akkor érik pedig meg: mikor vagy ki-húll a' *gesztenye*, a' tövissel hejából; vagy mikor ez meg-nyilik, és ki-kezd a' *gesztenye* belőle látszani őszszel. Jobb mindaz-által mind hejastúl le-vernii, minek-előtte ki-húllyanak; mert így tovább

tovább el-tarthatni frissen, még Martiusig-is, ha abban hadgyák. Ha pedig ki-fzedik a' töviffes hejából, tizen-ötöd napnál alig-áll tovább; hanem-ha valami meiterséggel élnek. Ugy-mint, némellyek frissen a' fővenybe rakják, 's a' pinczébe teszik. Némellyek, kosárba rakják, 's a' fűstön száraszttyák-meg. Azt leginkább jovallyak, ha ki fokáig frissen akarja tartani: vegye-ki a' töviffes hejából, és tartsa dió-közzött; avagy tölcse rakásba, és fellyül fedgye-bé dióval. Mert a' diónak olyan természete van, hogy minden felettébb való és penifzedő nedveséget meg-emészti; ha hől-d-fogytára fzedik. Mások, valami új cserép edénybe teszik, és száraz helyen, a' földbe áfsák: avagy affele kast fonnak, 's azt agyaggal meg-kenik, hogy a' szellő hozzá ne-férkezhesék; avagy polyva közibe rakják. De akár mi-képen tartsák a' gesztenyét, mind-az-által, arra igen-kell vigyázni: hogy frissen rakjábé, és ugy fedgyék, hogy a' levegő-ég meg-ne járhasa; mert hamar meg-vész. A' gesztenye-fából csinált edényben-is, inkább meg marad.

A' gesztenyének, meleg és szárasztó természete van, és könnyen meg-emészthetni: nem-igen keményit, jól táplál. A' kik Cholericusok, nád-mézzel egyek: a' kik Melancholicusok, mézzel. Ha meg-sűtik, 's mézzel éhomra eszik, igen jó a' hurut-ellen. A' hasnak, és gyomornak felettébb való folyását, meg-enyhíti. Az a' víz, mellyben gesztenyét főztek mind hejastúl, igen jó a' vér-has-ellen; és azoknak, a' kik vért pöknek, ha ísfzák. Hasonló-képen a' hárttyája, melly a' kemény heját el-választtya a' székítől, ha harmad résznyire meg-főzik vízben, 's azt a'

CXLI.

vízet ízfűzák, igen meg-csilapittya a' has-folyást: ugy, ha savanyú borba ízfűzák-is. Ha a' gesztenyét megtörlik, sóót, mézet tesznek közébe, 's a' dühös-eb marására kötik, felette igen használ. Ha pedig a' gesztenye-liszt közé, árpa lisztet-is kevernek, és eczetet töltenek, 's azt a' meg-dagatt, avagy keméyedett mellyekre kötik az Aszszonyoknak; azt el-íszélelzi. Némelleyek azt írják: hogy ízelet csinál az emberbe; némelleyek pedig azt tarttyák, hogy nem: *hanem ki-úzi*. A' gesztenye levelet, mikor a' fárúl frissen le-húll, ha fel-ízedik, minnek-előtte az első meg-esti: igen jó a' barom-alá hánni. Ha pedig az első meg-este, jó ganéj leszen belőle. Némelleyek a' tol helyett, *vánkos-hejat* töltenek vele; és jó rajta hálni. A' gesztenye-fának hamúja, nem-jó a' lúgba: mert ugy-meg-mocskollya a' ruhát, hogy ki-nem vehetni a' mocskot belőle: *hanem*, a' sahejának hamujából, jó lúgot csinálni, a' kívül élnek, mikor sárgával akarják a' szőrt festeni. Az ízene, jó a' kovácsoknak: mert hamar el-ólthatni. A' fája, igen jó a' ház-épületre: felette tartos mind a' földbe, mind azon-kivül az elsőben; azért, felette alkalmas a' karóknak.

CCLII.

Némelley Országokban, meg-örlik: *de elsőben*, meg-szárasttyák, és le-vonnyák a' heját, a' hárttyáját-is, 's kenyeret sütnék belőle; avagy kását főznek téj-jel a' lisztiből. Egészen-is meg-főzik disznó hússal. Egyéb-ként, Mi-nálunk nem-igen élnek vele az étkekben; *hanem*, az allaputredákban, leves pástétomokban, és mikor malaczo, lúdat, tyúkot sütnék, azt meg-töltik vele, 's jó ízt ad neki. Két-képen készítik el a' gesztenyét: vagy csak vízben meg-főzik, és jól meg-

meg-lágyúl; vagy meg-sütik. A' sütés-is, vagy páras hamuban legyen; vagy likas vas-serpenyőben, a' langnál: ki ezt, ki amazt jóvalya. Minek-előtte meg-akarják sütni, meg-kell egy kevesé a' heját metzeni, avagy nyitni; mert egyéb-ként ha neki hevül, ki-ugrik a' tűzből, nagy pattanással. Mikor enni akarják, némelyek mind hejastúl jó melegen adgyák-bé. Némelyek meg-hámozzák 's ró'fa-vízzel meg-öntözik, és nád-mézzel meg-hintik.

Elég eddig a' Gyümölcs-fáknak, mellyek Országunkban találtnak, Nemekről és Tulajdonságokról.

XII. RÉSZ.

A' Gyümölcsöző Csemetéről, avagy Bokrokról.

VAnnak némelly Bokros-Csemeték, mellyeket az CCLIII.
ő gyümölcsöknek hasznos vóltokért, mind étkekben főve, mind nyersen; a' kertekben szoktak nevelni. Noha az erdőkben, hegyekben, mezőkön magoktól is nőnek; ugy-mint, Egres avagy kőszméte, Vad som, avagy fái-sóska, Berberis Deákúl. Málna, Deákúl Rubus Ideus.

§. I. Az Egresről.

AZ Egres, egy alacson apró tövissel tellyes Bokron terem: kit a' Fel-földön, Kőszméteének hinnak. Néhunt a' hegyekben, és bokros helyeken is terem; de a' kertekben, kivált-képen azért ültetik,
Ffff 3 hog

hogy a' gyümölcsivel, mikor még zöld, és éretlen, igen jó ízű étkeket főzhetni mind húst, halat, leginkább tyúk-fiat. Leves pástétomban-is teszik, 's tortát-is töltenek vele: kire meg-tanít a' Magyar szakács. Eczet helyet-is élnek, a' gyümölcsinek ki-facsart levivel, kiról ide-alább. 2. A' kertet ékefti, mert igen alkalmas a' bokros útokra: szép zöld levelű, és sűrűen nő, jól meg-hadgya magát nyiretni, idején hoz gyümölcsöt, és mindgyárt Martiusban kezd levelezni. Mikor meg-érik, valamennyire meg sárgul, lágyul, és édes íze van: a' gyümölcs-közzött eszik nyersen. Két féle ez: egyik mezei, 's a' másik kerti. A' kerti, csak avar különbözik a' máfiktól: hogy ez, valamennyire nagyobb szemet hoz. A' kerti, némellyik szőrös, némellyik sima. Tiszta vereffek-is vannak, Ersek Urunk ő Natsága kertiben, Akár-miné-nő helyt sem vet-meg: hűves helyen inkább terem, hogy sem igen meleg tartományban. Nem-kéván fok munkát, csak egy íz, vagy kétszer esztendőben meg-kapállyák, és az aszfú ágaitól meg-szabadítsák; Szaporithatni, ha az ágakat egy-mástól egy darab gyökérel el-szaggattják, 's úgy ültetik-el: a' magon-is meg-lehetne, csak hogy igen késő.

CCLIV.

Az egresből, avagy köfzmétéből főt lév, igen jó ízt ad az ételre: és kedvet szerez. A' hideg-lelésben, ha szinte meg-nem főzik-is, hasznos: mert hűvesít, és szorit; azért, a' hasznak minden folyását meg-állítja, kivált-képen a' vér-hast, a' szomjuságot el-veszi, a' vért pókóknek felette használ, kivált-képen abból fajtolt-lév. A' fel-gyúladt tagra-is, kivált-képen a' tüzes folyásokra, avagy Csúzra, nagy haszonnal kötik.

Hason-

Hasonló haszna vagyon a' levelinek-is, de nincs olly nagy ereje. Ha éretlen eszik, meg-indittyja a' vizel-letet; és ki-viszi a' fővenyt, 's a' követ az emberből. Mi képen csinállyák-bé nád-mézben: és tétre egéfszen, avagy annak levit, ide-alá fel találod.

§. II. Sz. János Szőlőcskéjirül.

EZ apró veres, gömbölyű, leves szőlőcske, egy CCLV. csutkán fok fűg: azért némellyek, Tengeri szőlőnek is hívják: némellyek, Sz. János szőlőcskéjinek, vónén ezt a' nevet a' Németektül. A' Deákok, Ribofnek nevezik. Ezt-is a' kertekben nevelik, Bokros útakhoz élnek vele: de mivel-hogy gyenge, és hamar le-hajló ágai vannak; azért léczek-közzé kell-ökett venni, hogy egyenesen, és rendesen állyanak. A' leveleknek formája, hasonló a' szőlő levélnek formájához: csak hogy apró. Az íze, édes savanyúcska, mikor jól meg érik. Ugy ízaporittyák mint a' kőszmé-tét. Az étkekben, sült alá való leveket, és sásákat csinálnak, 's tortákat töltenek vele: Licariumokat, Syrupokat, igen jókat és hasznosokat, nád-mézzel eggyütt csinálnak. Egyéb munkát sem kévan az egrefnél.

A' gyújtovány hideg-lelésben, igen használ. A' CCLVI. gyomornak hévségit meg-hűvesíti: a' szomjúságot, el-ölttya: az émelygést, és hányást meg-csilapittyja: az ételhez való kedvet, fel-indittyja; Mind az meg-rekedteknek, 's mind a' hasa-folyóknak, igen nagy segítségekre van: És azoknak-is, kiket a' sár gyötör: és a' kiknek a' torkokra for, víz-á-veri azt. A' meggyúladdott-vért, meg-nyhiti: azért némellyek, bort presek-

prefelnek-ki belőle, 's esztendeig-is el-áll, és azt töltik az orvótságban, maga az Ribes-helyet. Az asztalhoz is adgyák nyersen, a' gyümölcsök-közzött. Ersek Urunk 6 Natsága kertiben, három-felét találni; veressét, fejét, mint a' gyöngy-szemek, és feketét. Ebben az útolsóban, az a' külömbség vagyón: hogy a' levelei nagyobbak, és jó szagúak; fő-képen, ha egy kevelsé az újja-közzött meg-tőri ember: de az erejek mind egy.

§. III. A' Fáji Sóskaarúl.

CCLVII.

A' Fáji sóska, vad-som, Deákúl Berberis egy bokor inkább, hogy sem valami derekas fa: sok tövifecs, egy újni, 's vékonyabb temérdekségre-is, egyenesen ki-nönek a' gyökeriből az ágait: a' kiken gerezdenként nőnek apró véres hofzúkás savanyú szőlőcskék, mint a' som; de közzel sem olyan nagy. Mikor meg-csipi a' dér, akkor meg-lágyúl; és édesecske: de nem-igen. A' levele-is tövifecs, és savanyú. Ez a' bokor, nem olyan kerti, mint mezei; mert ide mi-felénk a' mezőkön, út-félen, fő-képen Csáló-közzben; azonkivül, a' szőlők lábában, a' hegyeken magátúl elég terem. A' patakok partyán-is, mind vizes, mind száraz helyen. Hüves helyt szeret, noha a' meleg, és közép-szerű helyeket sem veti-meg. De némelly helyeken úgy-mint, a' Fel-földön ritka; azért ültetik a' kertekben. Igen alkalmas a' bokros utakra-is, és az eleven sövényekre. Mindgyárt ki-keletkor levelezni kezd; Aprilisben, 's Majusban virágzik; Septem-berben és Octoberben szép piros, akkor-is szokták le-szedni.

szedni. Némellyek, bort sajtolnak ki belőle, a' ki esztendeig-is el-áll: igen hasznos a' has-tójas ellen, melly a' melegségtől származik a' Caniculákban, és néha őszfel-is történik, ha szinte sokáig tartana-is.

CCLVHI.

Kivált képen való hasznát vehetni, a' tüzes, és dőgleletes hideg-lelés ellen, ha vijóla juleppel, és vízzel elegyítik, 's úgy adgyák innya a' betegnek: így, nem-csak meg-ólttya a' szomjúságot, de az epének, és sárnak dőgleletes páráját-is meg-fojttya. Azoknak is igen jó, a' kiknek émelyeg a' gyomrok, és meg-nem emészthetik az ételt. A' vér-has ellen-is szolgál, és mikor az epe, a' májból a' kis hasra forván, sár-vízi indúlatokat gerjeszt benne. Hasznos a' vér-pökés ellen: meg-erősíti az ingó fogakat, ha avar gyakran mosásák; azért, hasznos fog-vájókat csinálnak a' fájából. Az inyet is meg-jobbittya, ha azt a' torkában korogtattya ember. A' nyelv-csapnak gyúladását, és az oda szállott foós-nedveséget, meg-gátoltya. A' húson fellyúl-lévő friss sebeket, őszfe-forraszttya: és a' régieket, ki-szárazttya. Art azoknak, kiken a' hidegségtől, és szelektől gyomor-fájás vagyon, és nehezen vesznek lélekzetett. Némellyek, a' szem-fájás ellen-is egy-néhány cseppet eresztnek a' szemekben: de ezt máfok nem jóvallyák; mert igen erős nedveség, és inkább meg-indittya a' folyást. Hanem, ha ikarnak vele élni, kívül kössék reá: úgy hogy a' szembe ne-mennyen. Ha ennek a' fának hejét meg-főik, és a' levelit meg-török, 's a' levit ki-facsarják, és czettel elegyítik: a' hev fog-fájásban, szinte annyit nek vele, mint a' szőlőcskének levivel. A' hévségtől ármazot fő-fájás ellen is, ha reá-kötik, igen használ.

Gggg

Mikor

CCLIX.

Mikor meg érik, mind ágastúl le-törhetni, 's ugy szárashatni-meg az árnyékba vagy a' pinczeben tart-hattyák, és mikor szűkséges, egy kis lágy meleg víz-be hányják, 's meg-újúlnak: 's ugy élhetni velek, mint a' frissel. Egy-szóval, minden hévségbe, sár-víz hányásba, jó a' vad-som. A' levelei Majusba, mi-kor még igen gyengék, jók az sásákban, és miscu-lantia falátában. A' gyümölcse pedig őszfel, sültek-alá is lévben. Igen jó hűveffítő, és szomjúság óltó liétariumot csinálnak belőle: 's más-képen sem élnek vele az étkekben. Majusban a' leveliből, és virágja-ból vizet égethetnek: melly szinte ugy használ, az elé-számláltatott nyavallyák-ellen. Az sárga heja, hasznos a' száj cserepezese, és ajak dagadása, 's az to-rok rekedési-ellen: ha porrá törik. Ha lugba meg-főzik, fát, csontot, szőrt, és akármit-is sárgithatni vele: szép fényes leszen az ezköz, ha (mint a' Néme-tek nevezik) firnájjal kenik-meg, minek utanna meg-száradott. A' szaporitása és munkája, mint az egref-nek: avagy Sz. János szőlőcskéjinek. Meg-tarolhatni.

§. IV. Az Málnárúl.

CCLX.

A' Málna, avagy mint a' Tótok nevezik, Máljna: a' fáját néhant a' Magyarok, szederj-innek, a' Deákok, Rubus Ideus-nak nevezik, egy bokor, a' melly hasonló az mezei szederj-hez; csak hogy, nem-szinte olyan tövifés: az levelei is széleesebbek, a' vészzei kerekdedek; a' gyümölcse olyan ugan, mint az éretlen mezei szederj: de az mindenkor veres, meg-nem feketedik, mint ez. Szép illatú, mint a' vijóla;

vijóla; fellyül fejeérik egy kevesé, mint-ha a' harmat este vólna-meg; édes-is magában, noha kevesé fojtó-focska. Nem-nó olly bokroffan, mint a' málik: hanem, imitt amott egyenként az ágakon. Nagy hegekbe terem kivált-képen; de a' kertekben-is ültetik, hogy hamarább kaphaffa ember, mint az eperjet. Nyersen eszik, a' gyümölcs-közzött. Igen jó eczetet csinálhatni belőle, jó illatút mint a' ró'sábúl, vagy vijólabúl; az mel'y egészséges, hűvesítő. Eczet ágyat-is, magátúl csinál: ha mikor meg-érik, eczet-be hányják az-után, meg egy kevés bort töltenek reá, 's a' napra teszik. Az-után megint több bort, még meg-érik. Ha pedig csupa eczetet töltenek reá, még leg-jobb: egy akora kelletik leg-alább öt, vagy hat icze. A' meg-veszett eczetet-is, meg-jobbittya, ha belé-teszik. Júlepet, igen jót csinálnak belőle nád-mézzel, mind a' hévség, 's mind a' szomjúság-ellen. A' ki jól akar vele bálni, meg-kapállya kétszer vagy háromszor: a' hegyit-is el-vágja, mint a' rósának, csak hogy, nem-kell igen alacsonon hagyni. Léczek-közzé vegyék, mint a' ró'sát, ha útát akar a' kertész belőle csinálni; mert igen hajlandó veszfzei nőnek. Ennek a' gyümölcsit, igen szeretik a' medvék; azért mikor az meg-érik, leg-inkább foghattyák őket.

A' haszna ennek az orvótságokban, az leg-inkább, mint a' mezei szederjnek: hogy az száznak nyavallyája-ellen igen jó, ha csak rágiák-is a' gyenge leveleit. Az ágait ha meg-főzik, 's azt íszák, a' has-folyást meg-állittya: a' virágja-is ha borban íszák. A' kelifeket nem engedi, hogy tovább terjedgyenek, ha az gyenge leveleit reájok kötik: és meg-is gyógyittya. A' far-

zába ellen-is jó , ha meg-törvén kenik vele. Az Sz. Antal tűzét-is meg-ölttya. Más több ilyen bokros csemeték , nem-igen találkoznak , mellyeket a' kertben nevelnek.

XIII. RÉSZ.

A' Gyümölcs - fáknek közönséges munkáirúl.

CCLXI.

NOha imitt amott oda-fel , majd mind fel-jegyzettem ezeket a' munkákat , es kivált-képen 8. Rész. a' fiatal-fáknek nevelésirúl ; mind-azon-által , az Olvasónak könnyeségire , itt mind egy csoportba akarám azokat kötni , hogy könnyebben hozzá juthasson. Mert , hogy ha hozzá nem-látnak a' gyümölcs-fákhoz , hamar el-vadúlnak , es ki-vesznek.

CCLXII.

Elsőben azért , meg kell válogatni a' fákhoz ilendő Eget : mivel , némelleyek hideget ; némelleyek meleget ; némelleyek , közép-szerút szeretnek. *Másodszor* a' földet , mellyik mihez alkalmas ; mert , ki kövér földet , ki soványt és fővenyest , ki kövest , agyagofat , 's a' t. kedvel : mellyeknek tulajdonságit , fel-találod a' fáknek nemiben. Mind az-által , ebben minden-fák eggyeznek : hogy a' föld-szinén , száraz földet kívánnak ; annak gyömrában nedveset , a' melly felé a' gyökeret eresztik. Mert a' fáknek nagy volta , nagy táplálást kíván , tudnia-illik , a' kinek nagy , es bőven-kell minden esztendőben gyümölcsöt hozni. Mellyhez az-is szükséges : hogy jól óltásák , es ültetésék a' fákat. Ezekrúl-is oda-fel , elegendő-képen írtam.

írtam. *Harmadszor*, őszszel a' fáknek gyökereket ki-kell nyitni, és azokra ganéjos földet hánni; mellynek módgyárúl ide-alább. A' földet-is, hasonló képen timporálni-kell; és így-is meg-jobbitván táplálásokat, ők is meg-újjúlnak. A' mint hogy a' két-víz közzött, jól teremnek a' fák, és az partos helyen-is; simább is, és vékonyabb a' hejek: az ágok-is erősebbek, és magosfabbak: az lejtős helyeken-is, a' hová az hegyekbül ereszkedik a' nedves kövérség, ugyan eanek bővsége-miatt. Azért a' völgyekben-is, igen jól teremnek a' fák: csak hogy a' föld színén, a' gyökéren fellyül, sokáig rajta ne-legyen az ár-víz. Mert el-vész a' fa, a' felettébb való víztül. Mind azáltal, ha ilyen alkalmatósága nincsen embernek, azon legyen: hogy valami patakbül, avagy forrásbül, csatornákon ereszten néha-néha a' fáknek gyökereire vizet; hogy a' földnek gyomra, nedvesen maradjyon. Ha pedig ez nem-lehet, a' föld-is magában nem-olylas, hamar meg-rúhcsedik, és mohosodik a' fának heja: ki-miatt a' fáknek növése, és gyümölcsözése, meg-gátoltatik.

Negyedszer, A' fákat formálni-kell, minek-előtte el-ültetik: hogy ha a' vad-fa kicsiny, a' környül való ágak mind-le metélteffenek, csak szintén a' közép ágat meg-hagyván, úgy ültessék-el. Ha nagyobb a' vad-fa, minden ágait le-vagdallyák: csak szintén magát a' tőkét ültessék-el. Ha óltott a' fiatal fa, mellyben két ágocskát óltottak, a' ki leg-erőtlenebb, azt le-vághattják: hogy a' másik annál bújnábban, és erősebben nőhessen. Hanem-ha olly erős, és nedveséggel bőves volna a' fa, hogy mind a' kettőt

G g g g 3

kár.

kár-nélkül el-tarthatja. Minek-utánna pedig, effle fiatal ültetett-fa meg-foganzik, három esztendő-alatt, nem-kell ötöt a' nyeseffel igen kinezni; hanem-ha alkalmatlan helyen, olyan bújna ág nőne, a' ki a' fának magoflan nővére való (melly kévantatik) nedveségit el-vonná: akkor az ilyen ág, mint a' derék fának ellensége, le-vágattassék, a' többit meg-hagyván. Három esztendő múlván, minden részén a' fának nyeshetni; de illy okkal, hogy a' fának tőkéje, a' földtől fel-emeltessék magoflabban, vagy alacsonyabban; az mint a' fának természete hozta, és a' földnek cinnya. Ugy hogy, a' ziros földön magoflabban, és a' sovány földben alacsonyabban ereszék, a' hól az ágak illendő ki-terjedésre, akár melly felé el-öfzlattassanak.

CCLXIV.

Ha az fiatal-fa horgassan akar nőni, és nem egyenesen-fel, karóhoz kötözzék. Ha a' tőkén fellyül az ágak, imide-amoda öfzlanak, és valamellyik közzülök, nem-akarna egyenesen az Ég-felé fel-huzalkodni, abroncsot kössenek a' karók közzé, és arra kötözzék rendel a' nevendékeny ágakat, hogy egyenesen fel-nőjjenek. Ha ez sem lehetne alkalmas, az ágot ott-messék el, a' hól az horgadásra hajlandó: és a' honnét annak el-metzésével egyenes ágot remélhetni, a' kit a' karóra kötözhetni (ha nőni kezd) valami gyenge és puha kötelekkel; hogy így, a' melly felé szabadon nem-megyen, erővel igazítsák. Ha pedig más-felé hajol, a' hól más-ággal öfzfze-kötölözik: el kell egy-mástól választani, és különben kötözni. Ha az kövér nedveség, oldalaslag ki-nem veri az ágacsákat, hanem, csak egyenesen fel-vir-

az vir-

az virgoncz ágat : azon a' helyen metsék el a' tetejét, a' honnét ítéli ember, hogy más-ágakat ki-verhet. Es így nevellyék a' fát, kissebségitül-fogva, meg-állapodott koráig : hogy a' tőke az ágakra, és az ágak veszfzőkre igazittassanak.

Az-után, mikor az ereje a' fának meg-szakaszkozik, és a' fa vénhedni-kezd, 's a' fok gyümölcs miatt az ágak töredeznek : avagy a' nedveségtül meg-fosztatván, száradoznak ; és csak második esztendőben gyümölcsöznek ; le-kell vagdalni a' felettébb való, és el viselhetetlen terheket : hogy az egész nedveség, ne-csak az ágakban emésztdgyék-meg tellyeséggel ; hanem, egy része az ágakra, más-része a' gyümölcsnek táplálására fordittásék. De meg kell fontolni a' táplálásnak bővségit : mit mivelhet a' fa-nemzésének helye, a' honnet kell-fzinnia azt a' nedveséget. Azért több ágat és veszfzöt, nem-kell a' fán hadni ; hanem, a' menyit el-táplálhat. Mert ha úgy nem-bánnak vele, idő jártára nem telik kedve az óltó embernek, annak gyümölcsözésében. Ennek a' nyesésnek igazgatása, meg-lehet Novembernek kezdetitül-fogva, egész Martiusnak végezetiiig ; az az, mikor a' fának levelei le-kezdenek hüllani (a' kik leveleket elhánnyák) mind addig, még fakadni kezdenek, a' nagy csattagó hidegeken kívül.

CCLXV.

5^{ed}. A' hernyók fézkit télben, szorgalmatosfan le-kell fzedni : és arra való eszközzel le-tördelni, 's meg-égetni. 6^{ed}. Szorgalmatosfan-kell vigyázni, hogy a' barmok, és más állatok meg-ne rágiák az óltoványokat ; mert hamar ki-fzáradnak, avagy görcsösök lesznek a' fák : ki-miatt se nem-nőhetnek, se nem-gyü-

CCLXVI.

gyümölcsözhetnek. Azért, ha olyan helyen vagyon a' fiatal-fa, a' hól hozzá-férkezhetnek az állatok: a' fa-körülletit sövényvel bé-fonnyák, avagy töviffel bé rakják, hogy el-ne érhesék. 7^{md}. Az nagy kegyetlen széltül, meg-kell óltalmazni: fő-képen magos helyeken, a' kiknek ágait hamar le-veri, és el-töri. Azért, kihez-kihez külömb karocskákat kell-kötni, hogy erőffen állyon, vagy findelybül, vagy más pálczábül. Ha az óltás, a' hasitékban lett két tőkében, azon nyaratfzaka nem-kell támasztékkal bántani; hanem, a' kit a' fa és heja-közzé óltottak, bátorságosb azokat támaszték-alatt óltalmazni három esztendeig. 8^{vd}. Minden fára igen reá-vigyázzanak, hogy a' fattyú-ágokat le-vagdallyák, a' kik vagy a' gyökerekbül származnak; avagy a' fa-körül. Mert a' fának táplálását ki-sziják: és mikor meg-erősödnek, elsőben a' fának ágait ki-száraztтыák; az-után, magát-is a' fát. Azért, szükség ezeket mindgyárt idején le-metélni. A' száraz ágakat, és veszfzőket-is le-vagdallyák: hogy a' szomszéd ágakat meg-ne fojtsák. 9nd. Történik az is, hogy a' felettébb való, és meg-nem emésztett nedveség, a' fának oldalában a' hej alatt csomot-vér: az mint néha az emberekbe, és állatokba, kinek rothadása férget nemez, ki a' fának gyilkosa. Azért, mihent látod, hogy valamely részén a' fának afféle csomó, avagy dagadás vagyon: leg-ottan mesd-fel azt a' helyt, hogy a' veszedelmes méreg ki-veszfzen. Ha pedig immár meg-termett benne a' féreg: vas-veszfzővel vájd-ki belőle. És ha több helyeken lesf efféle fogyatkozás, attúl a' folyó nedveségtül, ki-miatt a' fának heja meg-vész; vony két vagy három met-

metzést, az ágaktól fogva, a' fának gyökeréig: hogy a' meg-rothasztó nedvesség, meg-keményedgyék.

10. Ha ugy meg-lankatt a' fa, hogy férges, a- CCLXVII.
vagy köves gyümölcsöt hoz, a' nedvességnek gonofz-
sága-miatt, melly a' földnek alkalmatlanságából szár-
mazik: el-kell vonni a' földet a' gyökeriről, és más
jobb földet kell reá-tölteni. Azon-kivül, a' föld-
szininél, meg-kell fúrni a' fának tőkéjét: és abban,
tölgy-fa szeget verjenek. Hasonló-képen bányának
a' fával, mikor olly bőv táplálása vagyon, hogy a'
termézet-szerint való nedvessége ki-vonattatván, az
meg-kisfebedett emésztés, a' fának levit meg nem
keményitheti; ugy hogy elegendő volna a' gyü-
mölcsnek nemzészire: hanem, csak kényszeríti a' fát,
a' leveleinek bújnán való növéfire, és az mohnak ki-
terjedéfire. Akkor, le-kell vakarni a' mohot, és az
varas-fa hejét, és azt-is, ha valami zöld-fű rajta ter-
mett. Gyakrabban-is meg kell trágyázni, az öreg
gyökereket: kövecskét-is kell az metzésibe tenni,
hogy első időben, jobban magához vonhassa a'
nedvességet: és el-ólthassa szomjúságát, mellyet a'
földnek szárazsága szerzett.

11. Ha a' föld igen meg-nyomódott, és kemén- CCLXVIII.
nyedett: ugy hogy, nagy és mély gyökerű fűvek
nőjjenek a' fa-körül, igen nagy alkalmatlanságot sze-
rez. Mert ha mód-nélkül meg-keményed'k a' föld,
nem-engedi, hogy a nedvesség le-szálljon a' gyökér-
re; és az ő sűrűségivel, a' gyökérnek nedvesség szivó
ikait bé-tölti: s nem-engedi, hogy magokhoz szí-
vasák a' táplálást. Meg-gátolja a' ki-párlást is, a' ki-
lól a' gyökerekre férkezik: hogy az erőtlen párának
H h h h meleg-

melegsége, a' földnek keménységét által-nem hat-hattya. Azért, ennek a' fogyatkozásának, kapállással kell ellejtenni, nem-szántással; mert az egyenesen fel-szántott barázda, nagy sérelmekre volna a' gyökereknek. Az nagy fűvek pedig, mellyek a' gyökereknek végeig által-hatnak: el-fogják a' fáknek táplálásokat. Mivel ezeknek gyökerek, lágyabbak és ritkábbak, mint a' fáknek. Azért, hamarabb magokhoz vonzák a' táplálást. Annak-okaért, gyökereitől kell azokat ki-vonni. Ha pedig el-vétnék a' földnek zöld ékessége, a' fák-alatt való meg-kopaszítás által; meg-hagyhatták környülöttek a' vékony, és gyenge fűveket, a' kik táplálásokat, csak a' föld-színiről vesznek; melly-által avagy kevés, avagy semmi kárt nem-tesznek.

CCLIX.

12. Gyakran történik az-is a' körtvély-fákban; hogy mikor meg-aggadnak, a' gyökereknek heja-is, úgy meg-keményedik, hogy elegendő eledelt ne-wonhasson magához, kivel az ágakat, és gyümölcsöket el-táplálhassa. Innét következik, hogy csak másodszor elegendőben, avagy ritkábban-is gyümölcsözök a' fa. Azert ez ellen, a' temérdekebb gyökereit hasítsák fell a' közepin; és a' hasítékban, a' folyó-víznél szedett kővecskéket tegyenek, hogy őszfe-ne forjon a' hejok. Hanem a' földben, elegendő-képen meg-emésztődött nedvesség, a' ki a' meg-átallott hejon által meg-nyitott hasadékon bé-mehessen. Az felettébb való ágakat-is, úgy le-kell vágadni, hogy az fel-fzit nedvesség, elegendő lehessen mind az ágaknak; 's mind az gyümölcsnek táplálására. A' gyümölcsöt úgy kell szedni, hogy le-ne törjék az ágokat; azért,

vagy

vagy lajtorjárúl, vagy kajmocs-által, az gyenge ágak-rúl szedgye-le a' gyümölcsöt.

13. Egy fát se mésznek, avagy mésznek-meg, mikor virágzik: mert akkor leg-gyengébbek. Hogy ezeket a' fák-körül való bajmólódásokat, világossabban meg-érthessük: szükségesnek ítélttem lenni, hogy magánosan, mindeniknek munkájáról rövideden írjak. Azért legyen.

§. I. A' Fáknek írtásokról, és tisztogatófokrúl.

A Lig-találkozik valami gyümölcs-fa, a' kinek nem CCLXX.
vólna szüksége az írtásra, avagy nyesésre. Noha azt írják, hogy ha a' Mondola-fát meg-írtyák, avagy nyesik: az édesbűl, keferű lesz. Ha a' Pomagrátot, keményebb lesz. Ha a' Gesztenyét, tellyel-éggel ki-vész.

Ezek pedig az írtásra való eszközök. 1. Egy fapöröly, a' kivel onnét fellyül le-csapják az ágat. 2. Metző-kés, az melly sarló-formára legyen. 3. Jó éles fejsze, a' kivel alól-kell fel-felé vágni az ágat, a' hasalék el-távoztatása ellen: melly gyakran meg-történik, na fellyül alá-vágják az ágat. 4. Fűrész, a' ki majd eg-jobb, a' közép-szerű ágaknak le-metzésekhez. Min-leneknek-előtte tudni-kell: a' fának mellyik résziről tévántatik, az ágak vagdalása. Itt nem-szólok a' sző-őrül, a' ki minden esztendőben meg-kévánnya a' mezést. Más fák közzül némelleyek második, 's némel-yeek negyedek esztendőben. A' több eszközök köz-ött, majd jobb az öreg éles véső; a' kinek nem-
H h h h 2 egye-

egyenesen, hanem, félen vagyon az éle: mellyet, valami erős sulykocskával vernek a' fában. Mert a-val, olly szép egyenesen metzhetik az ágat, mintha gyalútták volna.

CCLXXI.

Két dolog vagyon a' fában, mellyet kivált-képen vagdalni szoktak. Eggyik a' teteje: máfik, az oldalaslag való ágai. Ha azt akarjuk, hogy a' fa magofsan nőjjön: annak az oldalaslag való ágait vagdallyúk-el, békét hagyván az magofsan fel-növendő ág tetejinek. Mert az eledel, ha a' közepin meg-nem emésztetik: egyenesen fel-vízi a' fát. Viszontag a' kit kívánunk hogy ki-terjedgyen, annak a' hegyit vagdallyúk-el, 's nem-nő magofsat: és akkor a' táplálás, holott fellyebb nem-lehet, kételen hogy az ágakat szélesen ki-terjesze. Az olyan fáknak, mellyek természet-ízertint magofsan, és egyenesen fel-megyén, a' táplálásnak úttya csak egy: és ha annak fejit el-clapod, azon az úton mind hideg, 's mind meleg, egyenesen le-száll a' gyökérre; mivel ez-is csak egy, hamar el-veszti az egész-fát. Ha az fának tetejit éppen el-vagdallyák, az egész eledel a' gyökérbe ereszkedik, és csak azt neveli; ki-miatt a' fa, fel-nem veheti magát, és idő jártára-is, csak abban marad.

CCLXXII.

Az ágakból-is, nem-kell akár-mellyiket le-vagdálni: hanem, avagy az szárazat, avagy a' frisset. Az szárazat, melly immár ki-hólt, és semmi reménség nincs benne, hogy gyümölcsöt hozna, szorgalmatosan le-kell vagdalni: mert egy száraz ág, az egész fát ki-szárazttya; avagy leg-alább, akadályt szerez, hogy a' fa magofsat ne nőjjön. Az pedig meg-lehet akár télbe, akár nyárba: mind fiatal, 's mind öreg fáról.

Az

Az melly nyavallya, közönségesen az Nap'súgárjátúl származik; a' ki az helynek alkalmatlansága miatt, ki-súti az ágot. Avagy más-képen, a' háború időben meny-kötül, kö-efsötül, rogyátúl meg-veretett; avagy, a' gyökerit rágják-meg a' férgek; avagy, az oktan állatok a' heját, avagy a' ki-nyitásban, akár bé-ültetésben meg sértődött.

A' fris és zöld ágakat-is szűkség, hogy gyakran le-vagdallyák: azokat kivált-képen. 1. A' kik gyümölcsöt nem-hozhatnak. 2. A' kik a' többinek eledeleket el-vonszák. 3. A' kik a' Napot, és szelet meg-gátolják az ő sűrűségekkel, hogy nem-érheti jól, és egy aránt: se az anyai-fát; se a' többit. Mert ha se erőt, se fényt nem-vehet a' fa a' Naptúl: gyümölcsöt sem hozhat. Holott annyi fok ágakra, nem-öszthattya elégséges képen a' táplálást. CCLXXIII.

Azon-kivül, azokat az ágokat-is mind le-kell vagdalni, a' kik alól a' gyökérből nőnek-ki; avagy a' tókének közepirül. Mert mind ezek-is, akadályoskodnak a' fának növéliben. Jól-lehet amaszt, nem-szűkség mind egyszer-'s-mind ki-vagdálni: hanem, egy esztendőben egy részit, más-esztendőben más-részit; hogy csak egyre szolgálhasson a' táplálás. Hanem-ha kettőt, vagy hármat akarna ember meg hadni; hogy azokat, egy darabb gyökérrel el-szakasztván, máshová ültethetnék.

Még egy külömséget kell-tartani, a' fának vagdalásában, vagy irtásában. Tudnia-illik, hogy az öreg meg-rögzött fának ágait, nem-kell igen le-vagdálni. Mert a' ki-vágott hely, a' nedveségnek szűke-miatt (a' ki azon mindenkor apad) nem-veheti fel CCLXXIV.

magát: hanem inkább, meg-kezd rothadni. Az melly dolog, nem-történik; ha szintén némelly afzfú ágakat rajta hagynának-is: avagy leg-alább, egy részit le-vágnák-is. Az fiatal-fákat sem-kell felettébb nyefni, avagy vagdalni; hanem csak szintén azt-kell le-metélni, a' ki felettébb való ártalmas; avagy dísztele-áll. Azért az olyan fáknek, leg-alkalmatosabb az nyesés, és vagdalás, a' kik közép-szerű állapotban vannak. Mert azoknak, leg-inkább *szükséges*: és inkább-is el-szenvedhetik. Azokról, a' fellyül meg-írt ágakat; mikor annak ideje leszen, jó száraz időben le-kell vagdalni: és még azt-is, a' ki alól a' leg derekassabb ágon alá-áll, és le-függ; mert azon-kivül-is, magától el-vész. Az öreg ágakat sem-kell igen ki-nyefni; hanem csak szintén azokat, a' kik belől sűrűen nőnek, és a' Napnak sugárát el-fogják.

CCLXXV.

Az vagdalásnak, és irtogatásnak ideje: Elsőben, közönségesen az mikor a' fák erőfiek, és könnyebben el-szenvedhetik a' sebet. Az pedig történik, minekutánna le-fzedték a' gyümölcsöt rólok, és a' levelei le-hullottak; a' fűgén-kivül; mellyett akkor le-kell metélni, minek-előtte ki-fakad. Két időt rendelnek a' vagdalásra, avagy nyesésre: Ki keletet, és Ősz. De némellyek, inkább Januariusba, és Februariusba, és Martiusba nyefik a' fákat, minek-előtte ki-nem fakadnak, avagy bimbóznak. A' meleg országokban jobb őszfel, hogy sem mint ki-keletkor, a' fát le-metélni; mert ez-után, mindgyárt reájok jön a' hévség, és nem-engedi, hogy a' nedveség, ki terjeszthesse az ágakat. Őszfel pedig, nem-kell efféle ártalomtól tartani. Egy-szóval, Sz. Márton naptúl-fogva bőjtig,

bőjtig, mind vagdalhatni, mikor még a' gyökérben van a' nedvesség: csak hogy, ebben-is meg-tartsák a' hóldnak forgását. A' köz-kertészek, azt jóvallyák; hogy hóld-fogytára, mikor a' hóld a' vége-felé liet, legyen a' vagdalás. Mind-ázon-által, némellyek ilyen külömbiséget szabnak, hogy ha ki a' fának ágait le akarja vagdalni, hogy többször ne-nőjjenek: azokat hóld fogytára vagdallya-le, mikor kevés nedvességgel birnak. Mikor pedig csak a' tetejit, hogy ága-fabban nőjön a' fa: azt hóld nevelkedésire cselekedgye. Mert, mikor a' hóld nevelkedik, nem-csak a' fákban, de még a' fűvekben, és egyéb állatokban-is. Mikor pedig fogy a' hóld, a' nedvesség-is fogy benne.

Módgya a' vagdalásnak, ugy legyen; hogy mikor az ágat le-metzik, a' metzés legyen mindgyárt a' bimbónál vagy szemnél: hogy ezek egészen, vagy sértés-nélkül meg-maradgyanak az ágak végein. Egyeb-ként, a' hoízfú ágacskából a' kin szem nincsen, kifoly a' nemző nedvesség, mert a' természet ugy hozta magával, hogy minden ágnak végén izem legyen: hogy el-foglallya a' nedvességnek ki-follyását. Legjobb vólna, mindenik sebet óltó viafzal bé kenni, vagy tehén ganéjjal elegyített agyaggal bé-kötni. Mikor egész ágakat vagdalnak-le, alól-kell a' vágásnak lenni, ne fellyül alá: hogy le-ne nyúzzák a' fának heját, avagy valami hafadékot, és szálkát ne-tegyenek a' fában. Az ágakat, nem kell minden esztendőben, avagy bizonyos esztendőekben le-vagdalni: hanem, csak mikor szükséges. Azomban pedig a' bújna ágacskákat, a' kik mindgyárt első esztendőben, avagy másodikban a' le-vagdalás után ki-nőnek, le-metél.

CCLXXVI.

metélhetik. Mert egyébként, nagy ártalmára vannak a' fának. Nem-is kell egyszer-'s-mind a' fáról, fok ágat le-vagdálni : mert az-által csak bújnává, és nem tenyészővé teszik a' fát.

CCLXXVII. Ha a' fát télben akarod irtani, jó hozzan mesd-le a' mellette való ágat : az-után a' meg-hagyot réft, Martiusban és Aprilisben vágd-el. Ha pedig, a' régi fákat úgy akarod nyefni és vagdalni, hogy az-által meg-újullanak és iffiadgyanak : valahányszor látod, hogy meg-sárgúlnak, azokat mindigárt. Mind-sz, nap-után, mikor a' levelei le-húllanak, és minek-előtte megint a' nedvesség beléjek szál, irtani-kell. Mikor az öreg ágakat le-vagdald : hadgy a' fáján egy-néhány alkalmas nevendéket, a' kiket bé ölthats, hozzabbakat, közép-szerűeket, a' mint a' fának alkalmas. A' mellyek leg-rozabbak, mind le-vagdald ; hogy a' kik meg-maradnak, azoknak bővebb táplálások leheffen. Ha a' fa vénsége-miatt, avagy más valami ókból magtalanná leszen, nem-kell azt nyefni, avagy az ágait le-vagdálni ; hanem csak szintén a' mellyek meg-száradtak, és el-veztek. Ezen-kivül, annak a' gyökereit ki-nyífsák. Mind-sz, nap-után, és meg-nyefésék, 's a' mellyik leg-nagyobb, azt meg-hafítsák : és a' hafitékba, kemény kövecset ereszenek, mellyet a' patak-mellett szedtek : 's úgy hadgyák egy-ideig, hogy a' nedvesség, inkább hozzá-férkezhefsék. Utóllýára, a' télnek végén, leg-jobb földel megint fel-kell tölteni. A' többi-közzött, az alma és körtvély fát, úgy fel-kell eresztetni, hogy alatta szabadon járhaflon az ember, melly a' fa gyökereinek-is igen hasznos ; mert így a' Napnak súgára,
és a'

s a' levegő-ég, könnyebben hozzá-férkezhetik. Kivált-képen, olyan ágakat vagdallyanak-le, mellyek keresztül-állanak egy-máson: mert azok, a' szél-től való ingadozás-által, egy-másnak hejét el-cliszolják, s el-vesznek. Azok-közzül pedig, azokat vágják-le, mellyek leg-rozabbak, és dísztelenebben állanak.

A' fáknak tisztogatásában, elsőben a' mohra kell CCLXXVIII. vigyázni. A' moh pedig, a' fáknak heján terem; és az három-féle. Némelly zöld, némelly sárga, némelly veres, a' ki leg-latrabb a' többi-közzött; mivel egy gyötri a' fát, mint az ember testit a' ruh. Mert elsőben a' moh a' fának leg-jobb, és tisztább táplálását ki-vonza, a' honnét meg-erőtlenedik a' fa. 2. A' férgeknek csak hajlékot szerez: mellyek szinte befúrják az élő fáig magokat, és a' hejét meg-rágják. 3. A' fának külső ékecségit el-veszi, mint az emberi tagokban a' sennyedék, avagy kosz; azért, le-kell arról vakarni, mint oda-fel-is meg-írtam. A' mohnak eredeti, vagy a' földtől, vagy a' levegő-égtől vagy on; noha ez sem eggyez egy-mással, azért különböző munkát-is kíván, és szorgalmatos vigyázást. Mert néha történik olyan dolog, hogy a' fát rutól el-fogja a' moh; mind-azon-által bőven terem, úgy-hogy, ha azt az ő subáját tél-előtt le-vonnák, télbe meg-fagyja a' fa: hogy az-után nem- lenne olly tenyésző. Ez pedig a' földnek alkalmatlanságán-kivül, három dologból származik. Elsőben, a' felettébb való árnyéktól; másodszor, a' fok kegyetlen szelektől, harmadszor, mikor a' fa az erdőhöz közel fekszik.

Ennek leg-nagyobb orvósága az, hogy a' fiatal CCLXXIX. fáknak környületit, szorgalmatosan meg-kapállyák,

és jól meg-ganéjazzák. A' régi fákat pedig , a' meddig azokról az első csepegése ki-terjed , jó kővér ganéjjal meg-hintsek , és a' földel őszsze-keverjék : a' mellyet második , avagy harmadik esztendőben megint újítsák. Így a' mőh , magátúl el vész , avagy le-eszik : hogy más vakarás nem lesz igen szükséges. Ha a' fa mohos akar lenni , és a' külső hegyei meg kezdenek veszni : jele az , hogy nem-jó földé vagyon. Azt , így-kell segíteni : állanak mint-egy fél-lábnyi vermet a' fa-körül , hogy egy-újnyira legyen fellyebb a' gyökérnél ; az-után , töltsék-meg azt a' vermet jól meg-rothat ganéjjal : de úgy , hogy egy tenyérnyire távolyabb legyen a' ganéj a' fátúl. Mert egyébként , ha a' fát éri , alól meg-rothat a' heja : az-után , meg egy tenyérnyi földet hányyanak fellyúl a' ganéjra , és azt őszszel cselekedgyék ; így teletszaka a' ganéjnak zírja , a' gyökérre szolgál , 's megint meg-vidámodik. Ha a' fát , iffiantan meg-óltalmazod a' mohtúl : vénségire sem leszen mohos.

CCLXXX. Minek-utánna a' fát meg-nyesték , a' mohot levakarták : némelleyek minden esztendőben a' régi meg darabolodot , meg-cserepedet , és meg-hafadozot hejat-is ki-keletkor , hasznoson szokták le-vakarani , a' külső hejátúl-fogva , a' belső fris zöld hejaig ; de ezt , meg-nem kell sérteni. Ha pedig azt valaki meg-sértené , bé-kennye tehén ganéjjal. Efféle vakarásban , nem-tartanak mindenek képes módot ; hanem gyakran inkább ártanak , hogy sem használnak a' fának ; fő-képen ha a' kemény , és sanyarú hidegtélbe hámozzák a' fát. Hogy pedig ezt el távoztassák , ilyen regulát szabnak : hogy nem-kell könnyen
 ily

gy a' fát vakarni, hanem-ha goromba, és igen cserepes heja vagyon, a' mint kivált-képen a' körtvély-fán gyakrabban ki-tetszik. És így-is, csak szintén a' külső heját vakarják-le, a' belsőt semmi-képen ne-bántásák. Az ágat pedig, hogy igen ki-vakarják, az nem csak nem szükséges, de igen ártalmas-is. Ha ki azt akarja, hogy tenyésző legyen a' fája: utolsó napján annak a' haldnak, a' melly Januariusnak végén esik, az az, egy nappal előtte, a' Januarius végén lévő újságnak, vagdallya-le a' fának illendő ágait.

§. II. A' Fáknak Ér-vágásokrúl, és fúrásokrúl.

AZ ér-vágás a' fákon nem-egyéb, hanem mikor a' CCLXXXI heját meg-hasittyák, avagy kéffel imitt-amott meg-szurkállyák, és azt köppölyözésnek nevezzük: kirúl oda-fel-is egy-néhányszor tettem emlékezetet. Az ér-vágás, avagy köppölyözés a' fákon, néha olly szükséges: mint az embereken, avagy lovakon. Sz. Fábján és Sebestyén nap-után nem-fokkal, avagy Juniusnak elein; egy kis éles késcskével meg-hasittyák a' fának héját, az ágaitúl-fogva alá a' fának hoszattára egy, avagy két, vagy több helyen-is, a' mint a' fának temérdeksége kívánnya: de úgy, hogy le-ne törölyék a' nedvelséget, a' melly azon ki-csepeg. Néha meg-szurkállyák a' fiatal-fákat, a' mint az ér-vágás-is inkább azokra szolgál; mellynek két haszna vagyon. 1. Hogy a' magtalan-fák, tenyészővé lesznek. 2. Hogy a' fának tőkéje temérdekebb leszen, és meg-erősödik. Ha a' fának heján régi hasadékot látz, azt le-

Iiii 2 mef

meszed: hogy a' férgek az-alátt fézket ne-verhesse-
nek, és rothadásra okot ne-szerezzen.

CCLXXXII. A' gyümölcstelen fákat, a' mint azokat-is, a'
mellyek férges gyümölcsöt hoznak, segithetni gyak-
ran a' fúrással: a' mint oda-fel, 's ide alább-is egy-
néhány helyett jelentettem. Tudnia-illik, mikor Mar-
tiusban, Aprilusban, Majusban egy fúróval meg-fúr-
ják a' fát (mellyhez leg-jobb a' Franciai fúró a' ki be-
lől üres) a' közepin, avagy egy kevesé a' gyökerein
fellyül a' béliig, de ne-tovább: és azon ki-folly a'
hafzontalan nedveség, a' mellytül nagy gyötrelme
vólt a' fának. Az-után harmad-nap múltán, bé ver-
jék a' likát varjú tövis avagy inkább galagonya-fából
csinált szeggel, a' melly fris, és leves. Az-után,
meg-is hafithatod a' fának hejét, a' mint ide-felnyebb,
de a' zöld hejét által ne-mesd: és így, jó és kedves
gyümölcsöt hoz a' fa. Ha pedig a' fát, avagy annak
hejét fejszével, vagy más-képen meg-sértették: óltó
viaszal vagy ganéjal, mellyekről oda-fel írtam, köf-
sék-bé. Ha pedig a' hejában likak vólnának, mellyek-
ben férgek lesznek: elsőben, ki-kell a' férgeseket vas-
veszővel vájni, és meg-tisztítani; az-után, a' szurkot
meg-ólvasztani, és tehén ganéjjal ófsze-keverni, és
ruhával reá-kötni. Némelylek ember ganéjt, jó föld-
del ófsze-kevernek, 's azzal kötik.

§. III. A' Fáknak kapállásokról, és Ganéjozásokról.

CCLXXXIII. **M**inden esztendőben egyszer kétszer, és néha há-
romszor-is, más-fél lábnyira a' fa környékit
meg-kapállják, hogy a' gyom elveszen alóla, és az
első

első annál-inkább a' gyökérihez hathasson ; de ne igen mélyen , hogy a' gyökerit meg-ne firtsék , hanem csak hogy a' fűvet ki-vezessék. Elsőben , némelyek 15. Februarij kapállyák : másodszor , 14. Maji : harmadszor , 19. Auguszt ; és akkor jól ki-gyomlállyák a' fűvet , hogy semmi gyom ne-maradgyon körülötte. Mert affele gyom , csak ki-szija a' földnek zírját. A' fiatal-fákat , nyolcz-nappal Húsvét-után , némelyek ovallásábúl ; a' földtül-fogva az ágaiig , szorgalmatosán bé-kennyék tehén ganéjal. Hasonló képen Pünkösöd-után nyolczad-nap múltván , és úgy hadgyák nyaratfzaka. Mert az alatt , szép simán marad a' heja : mivel a' tehén ganéj hűvesíti , hogy a' nagy hévségben , a' fának heja meg-ne fonnyadgyon , avagy meg-ne égjen. És ha valami repedezések , avagy likacszák vólnának a' fának heján ; azokat , mind ilyen ganéjjal kellene bé kenni.

Minek utánna környül-kapálták a' fát , mellynek CCLXXXIV. deje leg-jobb a' November : akkor szép gyengén elvonnyák a' földet a' fának gyökerirül , két vagy három lábnyira , a' mint a' fának nagysága van. Dé szorgalmatosán reá-vigyázzanak , hogy meg-ne firtsék a' fa gyökerit : hanem egy kevés földel fedve hadgyák. Az-után , tehén ganéjt töltfenek reá , és úgy hadgyák , még a' nedveség alá-izál : és a' ganéj csaknem földé válik. Az pedig hamarabb meg-történik , ha első jó reá. Az-után , lassan lassan reá-kell a' földet hánni , hogy a' kemény téli-hideg , ne-ártson a' gyökerinek. Arra-is igen-kell vigyázni , hogy a' ganéj a' fának heját , avagy gyökerit meg ne érje : mert ki-égeti , és a' föld színinél a' fának kérgit meg-rothasztja.

tya. Ne-is igen magoflan töltsék-fel, kivált-képen a' fiatal-fákat; mert azok nem-kedvellik, ha igen mélyen fekszenek a' földben. Azt-is tanácsollják némellyek, hogy efféle kapállás ne-legyen Sz. Gál-nap előtt, vagy mindgyárt utánna való hóld-töltére: hanem inkább az újságra. Mert akkor inkább meg-puhúl a' föld, és a' ganéj-is jobban meg-rothad, hogy sem hóld-töltire: a' melly igen alkalmas a' fának.

CCLXXXV. Noha némellyek azt tarttyák, hogy mikor igen meleg sút a' Nap nyárba, nem-kell a' fát kapállással bolygatni; mert ki-égeti a' gyökerit, fő-képen ha ganéjoznak. Hanem inkább, apró ziros földel kell meg-újítani az allyát. Mind-az-által a' fiatal-fák, meg-kévánnyák nyárba-is a' kapálgatást: fő-képen mikor fok fű nő körülöttek, hogy azt ki-írtsák, és a' földet-is meg-újítsák, a' mint oda-fellyebb mondtam. Őszfel megint ugy bánnyanak velek, valamég a' fiatal-fa, jól meg-nem nevelkedik; mert ez-által, hamarább meg-nő, hogy sem ha ugy hadnák: a' gyümölcsök-is jobb leszen. Sőt ha ki azt kívánnya, hogy szép fiatal-fáji legyenek: minden hólnapba meg-kapállya, Martiustúl-fogva egész Oöttoberig, valamig meg-nem öregbednek. Télbe pedig, avagy inkább ősznek vége felé, mind az öreg fákat, s mind a' fiatalokat meg-kell kapálni: és a' földet ganéjal elegyíteni. Az-után megint azon ganéjos földel, bé-kell a' vermet tölteni hogy így jó nedves, és lágy eget vehessenek.

CCLXXXVI. A' fának gyökerihez, nem-kel goromba, éretlen ganéjt hánni, mert ártalmas neki: mivel fok féreg terem benne. Azért a' fiatal-fákhoz, jó régi meg-ért ganéjt vegyenek. Jól-lehet a' régi meg-rögzöt fák,

el-szenvedhetik a' gorombát-is ; mert azok-körül, csak szintén a' pázintra hánnyák, és még a' ló ganéj-is használ nekik, ha tél-előtt töltik reájok : a' melly mind a' földet, mind a' fát meg óltalmazza az fanyargató hidegtől. Micsodás ganéj legyen leg-jobb, és alkalmatosabb a' fákhoz : noha erről-is bőven írtam oda-fel, de ugyan még is kell itt valamit jelentenem, a' fákhoz illendő ganéjról. Azt ítélik némellyek, hogy a' galamb ganéj leg-jobb volna : mert az a' földet igen meg melegíti, és zírosítja, a' mint a' gyümölcsfelen fákön, sokszor próbáltatott nagy haszonnal ; de azt az ő hévsége-miatt, a' tél-előtt kell egy kevesé a' fák-alá hánni. Ez-után következik a' póka ganéj, a' ki jobb a' közönséges tyúk ganéjnal. Ezt a' juh, és kecske ganéj követi. Ez-után az ember ganéj, csak hogy sűrűen nem-kell a' pázintra hánni : mert ki-égeti azt. Hasonló-képen, más efféle trágya is töltésék az alma-fára : mert hamar ki-száraztja azt. Hanem inkább, a' régi meg-rothat, és meg-értt tehén ganéj minden fára kelemetesb, a' melly természeteszerint kedvelli a' ganéjt.

Az ilyen erős, és meleg ganéj, noha használ va-OCLXXXVII
 amit az igen hideg tartományokba, a' hól hamar meg-árt a' téli hideg a' fák gyökerinek : de a' Mi-Országunkba, mellynek nagyobb része mértékletes, (az is vékony ítéletem-szerint) nem-csak nem-használ, őt ártalmas-is ; Mert az ő hévsége-által, ki-súti a' gyökereket : mivel a' ló ganéj, nem-azokhoz való az nagy hévsége-miatt. A' tyúk ganéj a' kertbe, és a' étekre szolgál, a' disznó ganéj, a' szántó földekre ; a' lúd ganéj, a' káposztás kertbe, a' hová fejes káposztát

tát ültetnek. Azért, leg-inkább jóvallyák, a' jól meg-
 értt apró tehén ganéjt. Noha találkoznak olyan Au-
 thorok is, a' kik semmi ganéjt nem-jovallanak a' fák-
 körül; hanem, csak színtén azt a' sárt, mellyet az út-
 czán őszfe-hánnak, és ha azt ott hadgyák meg-érni,
 's az-után hordgyák a' fák-alatt való fel-kapált földre,
 Egy-szóval, a' mint oda-fel-is meg-mondottam; mikor
 a' fát ganéjozni akarják, ne-hánnják a' ganéjt olly-
 kózzal a' fához, hogy azt meg-érhesse: se a' földet,
 ugy el ne vonnyák a' gyökerekről, hogy azt illetheffe;
 se pedig ugy fel-ne töltsék, avagy mélyebben a' föld-
 del, avagy ganéjal, hogy fél-lábnyinál magosabb le-
 gyen, hogy sem az-előtt vólt. Mert egyébként, ha
 fellyebb töltik a' földet a' gyökerire; alól a' föld zsi-
 nyinél, meg-rothad a' fának heja, a' melly által meg-
 erőtlenedik a' fa; meg hervadnak levelei; el-vesznek
 a' fának leg-végső hegyei. Azon-kivül, efféle fának
 kérge öreg lesz, és meg-feketül, 's férges terem-
 nek benne: és esztendőnként, eggyik ág a' másik-után
 el vész, még végtére, maga-is az egész-fa oda-lesz,
 ha az meg-írt segítséggel nem-gyámolittyák: fő képen
 mikor a' fa valami nedves, és vízes helyen, mélyen
 ültettetett. Akkor azon-kell szorgalmatoskodni, hogy
 a' mint lehet, a' vizet el hajtsák a' fáról: és mindenek
 felett a' meg-írt jelekre, avagy fogyatkozásokra vi-
 gyázzanak. Mert ha ezek a' fában találatnak, leg-
 ottan a' gyökerit kell meg-tekinteni, a' földet el-von-
 ván róla: és ha mélyebben vagyon, több földet ne-
 hánnyanak reá; hanem, a' mint fellyebb meg-íram.

CCLXXXVIII. A' fának heját-is alól gyakrabban meg-nézzék,
 hogy ebben, avagy gyökeriben valami kár ne-legyen.

Azért

Azért alól a' gyökérnél, egy kis metző-késsel, a' fának heját megint reá-vonnyák a' földet, és irtogassák, kapallyák, ganéjazzák, mikor annak ideje leszen. Ismét a' hejára jól figyelmezzenek, ha nem-szállott-e' belé az égés: mert ha a' fában égés van; a' feketét éppen ki-messzed; de nem-ollyan késsel, mellyel kenyeret metzettek, hanem kertész-késsel, szintén a' zöldéig. Az-után a' fellyül meg-írt kenővel, avagy ehén ganéjjal kenység-bé; és hogy az első le ne mosssa oly hamar, kössenek föliben egy darab kérget; és ennek-utánna a' nedveség a' fában erezkedett az égés körül, mellyet ki-metzettek, egy késsel csinállyanak valami hasítált, hogy a' nedveség a' sebre folyhasson, és megint bé nőhessen, 's új-hejat kaphasson. Ha csak egy része fekete; avagy meg-rothatt, le-kell metzeni, és úgy banni vele, a' mint fellyebb. Ha pedig éppen mind az egész-fát el-fogta az égés, avagy othadás, nem-segíthetni immár azt a' fát. A' hól pedig a' fának alól a' gyökerinél, bár csak egy újni szélességre, zöld és fris heja van, hogy a' nedveség alól az egész-fában fel-erezkedhesék; bé-kell kenni a' megvezet kenővel, hogy a' nedveség munkálodhassék, mert a' hejának, és gyökerinek kell az egész-fát el-irtani; azért, mind a' kettőre vigyázni-kell, hogy valami kár, vagy veszedelem ne-jőjön reájok.

Más ezközti-is találtak némellyek, hogy a' fiatal-CCLXXXIX. fákat segítsék ganéj-nélkül. Elsőben, Barány, Juh, ecske, Bak, 's több efféle szarvat vesznek, és a' fából el-ássák a' földben, a' széleffebb részivel fel: mert az elsőül származot nedveséget, inkább ma-hoz szija, és meg-tarttya nagyobb vidámságára a'

K k k k

fács-

fácskának. A' mellet, magában-is a' szarv ziros, és jól ganéjoz : egy-néhány éztendeig-is el tart. Né-melleyek, tehén 's dísznó vízellettel akarják a' fiatal-fákat, cseppenként ganéj helyet zírozni, de nem-igen fokáig ; hanem csak addig, még a' melegség ki-kelet-kor a' fában, munkálkodni kezd. Az öreg fában tovább-is egy kevesé élhetni. De én az ilyen soós ganéjozást, mint oda-fel-is meg-írtam, nem-igen jo-vallom. A' ganéjozásban, a' fának idejire-is kell vi-gyázni ; mert a' régi meg-rögzöt fákra, többet kell hánni : a' fiatalokra kevesebbet.

§. IV. A' Fák Gyökereinek ki-nyitáfokrúl, és öntözésekrúl.

CCXC.

Nem-csak azzal fegetti ember a' fákat, hogy azok-nak részeit, melleyek a' földön-kivül vannak, óltalmazza és gyámolítja : de kivált-képen azzal-is, a' melleyek a' föld gyomrában-is fekúsznek, ugy-mint a' gyökerek, hogy azokat fegitse, és minden fogyatko-zások-ellen meg óltalmazza. Mivel, szinte olyan nyavallyák érik a' gyökeret, mint a' fákat magokat ; mert a' felettébb való melegsége a' földnek, és ganéjnak, meg-férgesíti a' gyökereket, és el-vefznek. Avagy, a' felettébb való nedvesége, a' fa-körül ki-veri a' fatyú csemetéket, és gyökereket : hogy nem-csak magok magtalanok, de még a' szomszéd fákat-is azzá teszik, és meg-vefztegetik ; mivel azoknak tápláláfokat magokhoz vonszák. Azért, szükség télben, avagy inkább őszfel, hogy a' gyökerekig ki-nyífsák, és valami a' gyökérnek ártalmas, el-vonnyák tüle. Az-után,

azon gyökérből ki-rótt csemetéket, avagy le-vagdalyák, avagy egy kis darab gyökérrel le-szaggatásák; így-mint, *Alma, Körtvély*, 's effele gyümölcs-fákról; és máshová ültetésék, a' mellyeket három esztendőnülván, bé-ólthaffanak. Ezen-kivül ezt-is jól eszbe-vevni: hogy a' *Mogyoró-fát*, ha gyakrabban így el-szaggattják, és ültetik; jobb és szebb gyümölcsöt hoz.

Azért-is kell a' fának gyökerit meg-nyitni néha télbe; hogy minek-utánna a' gyümölcstől meg-fáradtanak, valamennyire meg-nyúgodván, lankat erejeket meg-újítsák: és a' gyökereket megtisztítsák: az esőt és havat reájok bocsásásák; fő-képen a' hól meleg, száraz, és nap-fényes helyen vannak; hogy meg-nedvesedgyenek, meg-újuljanak, és némű-némű-képen meg-zírosodgyanak. Ha pedig a' heja-is meg-kezdené száradni, mint-ha valami fogyatkozás vólna táplálásában; akkor egy holt ebet, avagy más-féle állatot kell a' fának alsó részire tenni, és azzal meg-hűvesíteni; avagy jó apró ganéjjal meg-melegíteni. Ollyan helyen pedig, a' hól a' föld igen zíros, avagy férgekkel bővelkedik; hamut és lúgot, avagy csak közönséges hamut töltsenek reá. A' régiek, a' fának gyökerit ki-nem nyitották; hanem, csak likakat, és egy-néhány barázdákat csináltak: mellyek-által, mint-egy lélekzetet, és nedveséget vettek; és azokat, megint bé-vonták a' tél-után. Mind a' két ki-nyitást, soztan a' kertészek közzül nem-tarttyák szükségesnek lenni; mert a' kápával, könnyen meg-sértődik a' gyökér, mikor ki-nyittyák: a' kegyetlen hideg-is igen ártalmas neki, és el-veszti őtet. Hanem, elegedendő-

CCXCI.

K k k k 2

nek

nek ítélik az oda-fel meg írt kapállást. Noha mások, ezeket az alkalmatlanságokat el-távoztatták: ha idejében, és módgyával élnek a' ki-nyitással.

CCXCII.

Az ideje annak Novemberben vagyon, ha gyengén a' földet el-vonzák a' gyökérről; hogy meg-ne lirtsék, se ki-ne lássék a' földből; és mindgyárt ganéjt hánnyanak a' föld helyet reá, 's ugy hadgyák teletszaka, ki-keletig. Nyarba, nem-kell ilyen ki-nyitás; mert, igen könnyen ki-súti a' nap a' gyökeret. A' módgya az, a' mint meg írák; és ha a' fű nem-igen gyenge rajta, hanem egy kevelsé meg-őregbedet.

CCXCIII.

Némellyek azt-is cielekzik; hogy a' fának gyökerire apró kövecskéket, és csigák tekenőit hánnak, 's azzal hűvesítik-meg, mellyet igen kívánnak a' fák.

A' fának az öntözés, nem-felette szükséges: mind-azon-által, meg-kévánnák néha, fő-köpen az újjonnan ültetet fiatal-fák. A' melly fák, közelgetnek a' gyümölcsözéshez: azoknak, bővebb nedveségre van szükségek. Minek utánna el-virágoztak a' fák, azoknak táplálást, és őregbülést hoz a' nedveség. A' mellyek későn gyümölcsöznek, azoknak a' késő első-is, idején van. Vízontag idétlen, és ártalmas az első a' fának, mikor virágozni kezdenek, és virágzásokban vannak; mert az-által, minden el-vész, és meg-rothad; a' virágok-is, mind zengéjekkel egygyütt le-húllanak. Ha pedig nagy szárazság volna, akkor kívántatik a' kertésznek szorgalmatofsága; hogy alkalmas hónapokban, napokban; órákban; öntözéssel segítse a' fákat. Az újjonnan ültetett fiatal-fának, gyakorta kevés elő-menetelek vagyon, és mint valami első böcsőjökben, betegeskedni kezdenek:

nek: azért azokat Martiusban, Aprilisben, illendő öntözéssel kell gyámolítani; vagy a' folyó-vízből meritet vízzel, vagy a' mellyben ganéjt keverték. Gyakran Juniusban, a' napnak állapotására, és a' mint a' Deákok mondgyák, Solstitium-ra, száradni kezdenek a' fák; akkor kapallással, öntözéssel, zöld hantal befedvén kell őket segíteni. Az-is meg történik néha; hogy mikor a' száraztó szelek fújnak, hézagos, él likas leszen a' föld, a' gyökér-körül: ki is száradnak a' fák, ha öntözéssel nem-érlelik. A' gyenge fiatal-fáknak, mellyeket újjonnan ültetik kivált-képen, igen használ az az öntözés, mellyről oda-fel-is írtam egy-néhány helyett: hogy a' fazakat teli töltsék vízzel, és a' famellé helyeztessék: abban egy darab ruhát, vagy foltot függessenek, a' mellyen a' fának gyökerire clepghessen a' víz; de azt, egy kevesé magofabbra kell tenni. Mikor, és micfodás vízzel kellelsék öntözni, fel találod a' Virág. Könyv. 15. Rész. §. III. n. CLIX. A' foós vizet nem-szeretik: azért, nem-tudom miként dicfirhetik némelleyek, a' barnok vízelleit (mellyről egy kevesé fellyebb írék) hanem-hogy keveset vesznek, és cseppenként élnek vele.

XIV. RÉSZ.

A' Gyümölcs-fáknak Nyavalyáirúl, és azoknak Orvótságirúl.

A' Gyümölcs-fáknak, sok külömb külöb-féle nyavalyái érkeznek; de kivált-képen, három legveszedelmesebb. Ugy-mint Rák, avag Kigyó,
K k k k 3 avagy

CCXCIV.

avagy Farkas. A' második, Féreg. A' harmadik, Egés. Az elsőt, a' Magyarok nehunt *Iznek* hiják, és *Csúznak-is*.

A' Rák az, mikor a' fának heja meg-feketedik, és a' gyökeritül-fogva, szinte a' tetejéig fel-mász, és ezen heja-is meg dagad: néha az a' csomó, a' fa-között terem, melly a' fát gyümölcsstelenne teszi; és végtére, tellyességgel ki-fojttya, ha eleit nem-veszik. Az pedig, gyakran attúl származik; hogy a' fát, a' meg-tiltot égi *Jeleekben ültetik*: úgy-mint a' *Scorpióban*, és *Rákban*. Azért azokban a' jelekben, semmi-némű munkát nem-kellene tenni a' fa-körül: se ne ültetni, se ne óltani, se ne kapálni, se ne irtani, se ne ganéjzani, se akár-minémű bajmólódással bántani. Még a' gyümölcsöt sem-kell róla le-ízedni; egyébként, meg-terem a' hejában a' Rák, avagy csúz. Afféle fákban szokot leg-inkább teremni, mellyek a' fővenyes, és sovány földön vannak.

CCXCV.

Ennek a' nyavalyának orvolsága az, hogy mikor azt ezibe veszi ember; meste-ki a' fekete heját szinte a' földig; az-után óltó viafzal, vagy agyaggal elegyitet tehát ganéjjal (a' mint egy-néhányszor írtam) kennyék-bé, és kenderrel, vagy tiszta ruhácskával kólsék-bé; hogy az első, avagy más nedveség, hozzá ne-férkezhesék. Azon-kivül Februariusba, mikor a' fákat tisztogattyák; fúrjanak valami fúrocskával, egy kis-újniy temérdekségre likakat a' fában (a' honnét ki-metzették a' Rákot) valami hármát, szintén a' béliig. Ahoz faragjanak gyalog fenyő-fából akkora ékecskét, vagy szegecskét a' melly belé illyen a' likba, és verjék-bé: minden fában hármát vagy négyet; de

nem

nem egy részin, hanem mind a' négy részin a' fának; az-után, nem-nő semmi csúz a' fában. Csak hogy, előbb ki-mésék a' rákot, minck-előtte a' szeget bé-rezjék. Ezzel az orvóssággal, némellyek Aprilisben is Juniusban élnek, mikor a' búza virágozik, három vagy négy nappal Sz. Ulrik nap-után. Mikor a' tehén ganéjt elegyítik az agyaggal, három részt kell venni a' ganéjbúl, és egy részt az agyagból; 's azt jól őszte-veverni, hogy olyan legyen mint a' tészta, vizet-is öltsenek hozzá hogy higabb legyen. Némellyek a' si-metzet helyt, tűzes vaffal sűtőgetik-meg.

Máfodik kivált-képen való nyavalyája a' fának, a' *Féreg*: mikor a' fának heja meg-dagad, és alatta féreg terem, a' melly bé-eszi magát a' fában. Ez a' féreg, sok fának ellensége, kivált-képen az *Alma*, és *Körvély-fának*, és más fának-is: a' kiknek belső éleltségek vagyon. Az ilyen féregnek eredeti, szárnazik néha a' fának vénségitül; néha valami kemény itéstül; avagy, mikor a' fák télbe a' hidegtül igen meg-fagytak: melly miat, el-válik a' kérge a' fájátül, s meg-hasad; allatta pedig féreg terem. Némellyek, olyan ítéletben vannak: hogy mikor mosdatlan kézel, avagy sebessel munkálkodnak a' fa-körül. Sőt, még olyan kéffel sem kellene irtogatni, a' mellyel enyeret metzettek; mert ártalmas a' fának. Azért, jól reá-kell vigyázni a' fának hejára; ha meg-dagad, s fel-áll, mészék-fel a' fának heját, és mészék-ki a' érget belőle: avagy réz, akár vas-vezfzövel vájjak-i, és kenyek-bé a' seb helyt, a' mint oda-felgyebb. Örténik néha *efféle dagadás, a' felettébb való nedves-gtül is*, a' melly ki-vér a' fákon, mint az emberekben, és ál-

CCXCVI.

és állatokban, a' bőr és hús-közzött: és mikor meg-rothad, féreg terem benne. Azért, ha a' fának csak egy részén dagadot a' heja, nyisd meg, hogy ki-fol-lyon a' méreg belőle; ha pedig immár bene van, fúrd-ki belőle; ha egy-néhány helyett vagyon ilyen daga-dás: vony két vagy három hasítást, a' fának ágaitúl a' földig, a' fának hehában. Azon-kivül vond-le a' földet a' fának gyökeriről, és tölcs más fris földet reá: a' fában-is fúrj jó öreg likat a' béliig, és verd-bé tölgy-fából csinált ékkel.

CCXCVII.

Némellyek, más mesterséggel-is akarják a' férget a' fából ki-vefűteni: borsot, babért, rutác borral ősz-sze-kevernek, és a' fát egy fúróval meg-fúrják fellyül alá a' béliig; és a' meg-nevezet timporálást belé-töltik. Az után, galagonya-fából csinált szeggel, bé-verik. Avagy hamut, és fa-olajt kevernek-őszsze: és azzal kenik. Avagy két-rész tehén vízelletet vesznek, és harmadik részt eczetet: 's azzal kenik-bé a' fát. De e' két útolso, nekem nem-igen tetszik. Mások, mi-kor immár ki-vájták a' férget: tehén avagy dióznó ga-néjt vesznek, zályát meg-törnek, 's egy kevés óltat-lan meszet; azt őszsze-keverik, flastromot csinálnak belőle, azzal bé-kötik a' fának sebit, 's rajta hadgyák, a' még rajta maradhat. Vannak, a' kik a' féreg-ellen, mikor a' fát rágja; a' Patikából egy gyümölcsöt vesz-nek, mellyet ők *Mirabolanának* neveznek, hasonlő az Anis-maghoz: azt porrá törik, egy likat fúrnak a' fában a' béliig, és abban töltik a' port, 's azt jól bé-verik galagonya-fából csinált szeggel.

CCXCVIII.

A' gyökérbe-is, hasonlő-képen meg-nő ez a' fé-reg: azzal-is ugy-kell banni, mint a' fájával. A' féreg,
örömeft

örömeft terem az olyan fákön, a' kik kemény magvú gyümölcsöt hoznak, mikor nedves idő jár. Azért, közel a' gyökerihez, meg-kell a' fát fűzni: hogy a' veszedelmes nedveség, mellyből a' féreg terem, kifolyhasson. Az olyan fának gyümölcsiben, *nem-terem féreg*, mellyet Februariusba, az az Böjt-elő hóban, Martius-előtt, az az Böjt-más hó-előtt óltottak. Ismét, nem-lesz férges a' gyümölcs: ha temjént törnek-meg, 's azt a' port, mikor a' fát ólttyák, annak heja-köziben töltik. Más orvótságokat-is írnak, hogy a' féreg a' fát ne bántsa.

Ha veres cretát, fekete gyopárt meg-törnek; és vízzel öszsze-keverik, azzal a' fának gyökerit meg-kenik; és *squillas*, az az, tengeri veres-hagymát a' fa körül ültetnek: semmi-féle féreg nem-teszen kárt a' fában. Ismét, ha karocskákat csinálnak fenyő-fából, 's azokat a' fa-körül verik; mind el-vesznek a' férgek. Megint, ha disznó ganéjt, és szamár vízelletet öszsze-kevernek, 's a' fának gyökerit meg-öntözik vele: nem-bánttyák a' férgek a' fát. Didymus azt mondgya; hogy ha a' fának gyökerit, tehát epével meg-kenik: nem-hamar vénhedik-meg a' fa, és semmi kárt nem-teszen neki a' féreg. Hasonló-képen; ha a' fának gyökerit ki-nyittyák, és arra galamb ganéjt töltenek. De ezt úgy érted: a' mint oda-fel jelentettem.

Harmadik nyavalyája a' fának az égés. Ez leg-nakább a' fának felettébb való nedveségitül, és levitül származik, mikor tudnia-illik, a' fán eret nem-vágnak; a' nedveség meg-reked, és meg-torlik a' fában, 's a' heja fel-válik, és alatta égés leszen: ki-miat a' fa ki-szárad. Errül-is tettem oda-fel emlékezetet,

CCXCIX

CCC.

de itt egy kevesse jobban meg-magyarázom. Azt, fel-kell halítani egy kertész késsel Juniusban ; mikor teli a' hód, dél-után hat óra-tájban, és a' nagy hév-ség-is meg-súnt : mert egyébként, igen fel-szakad a' hej. Legyen tehát a' halítás, egy ember magofságnyira a' tőkén, a' heján-által, a' fajáig. Ennek a' haladéknak, Északra kell-lenni egyencien a' fán ; az-után szép új heja nő, a' hól a' haladék eset : és a' fának *ér-vágása*, a' mellyen a' felettébb való nedveség ki-foly. Más esztendőre, megint egy halítást tegyenek rajta, két-újnnyira az elébbeni haladéktúl egyencfen-alá : 's így bányanak minden esztendőben vele, még mind környős-környúl meg nem újjúl a' heja. Mert ez-által, meg-emészttódik a' felettébb való nedveség : a' fa meg-szabadúl az égéstúl, és egészséges leszen. Ezt a' módot meg-tartsák, ha a' fában meg-reked a' nedveség, és a' heja meg-feketedik.

CCCI.

Másodszor, az égés származik a' nagy bévesség-túl is ; olyankor meg-kell halítani a' fát, a' mint ide-felnyebb, és tehén ganéjal bé-kenni ; mert ez hűvelit, és azzal szép sima heja leszen : ha nyolczad-nappal Pünkösdelőtt, vagy utánna cselekefzik. *Harmadszor, abbúl is támad az égés, a' mint ezt is meg-jelentettem : ha olyan késsel nyestik, metélik, írttyák a' fát, mellyel kenyeret szoktak metzeni.* Noha, ezzel sem igen gondol a' szegény Magyar óltó ember : mind egyaránt ólt ő olyan késsel-is, 's még-sem vész-el a' fája. Mind-azon-által, ha az ember azt is meg-jobbithatya : ez se legyen meg-vetendő. Egy-szóval, ha ki szép fát akar nevelni kertiben : alkalmas időben ültesse, óltsa, írtsa, kapállya, ganéjozza. Mert ha eg-
gyikbe,

gyikbe, vagy másikba fogatkozás leszzen; meg-fzakzkodnak a' fák, el-vezttik erejeket, és végtére, tellyeséggel el-vezznek.

Mikor láttya ember, hogy a' fa el-akar vezzni; tegyen tehén ganéjt a' vízbe, keverje jól-meg, csinállyon egy pálczával, vagy karóval egy likat a' földben, a' fának gyökeréig: és azon tölcse-belé. Ezenkívül csinály egy vermet a' fa körül; tölcse ökör, borjú, avagy tehén vért belé; azzal meg pirossodik a' gyümölcs, és a' fát meg tarttya erejiben. Ha a' fának levelei meg sárgúlnak, és a' fa meg kezd erőtlenedni: töltsenek olaj seprőt a' gyökerire, avagy borral öszsze-kevert borjú vért. Az égés-ellen, az-is jó: ha ki-keletkor polyvával a' fát, környös-környűl megfűstölük. A' rothadás-ellen, végy hégyes úti-fűvet: főzd-meg eczetbe, keverd-öszsze földel, és éget agyaggal, tégy egy kevés eleven kénesöt hozzá; kend-meg vele a' rothadást, és el-múlik. A' tehén vizellettal-is, meg-kenhetik a' rothadást. Noha az ellenkező a' fákkal.

CCCII.

Ha a' fa meg-vénhedet, és gyümölcstelenné válik; 's ha megint vizá akarnák a' régi tenyészésre hozni: vonnyák el a' földet a' gyökeriről, egy jó arasznyira a' fájátúl, és hafítsák-meg az öreg gyökereket; 's tegyenek két vagy három galagonya bimbót belé. Azután, tegyenek juh, vagy disznó ganéjt hozzá, és vonnyák-reá megint a' földet: így, ismét gyümölcsözni-fog. Ha pedig meg-akar száradni, ugyan azon vénsége-miat: jele az, hogy a' derék gyökérbe fogatkozás vagyon, és meg rothadot, melly-miat nem lehet táplálása a' fának: mivel eget nem-

CCCIII.

vehet magához, hanem az ő módgya-szerint, megfűlad. Mert elsőben a' táplálás a' gyökérbe ízal, a' honnét fát ki-szija; ebből, az ágakra terjed. Azért, arra igen jól-kell vigyázni: hogy télbe a' fának gyökerit, meg szabadítsák a' földtől, hogy szellőt vehessen. Ha pedig veszi esziben az ember, hogy a' *fa meg-akarna száradni*: vegyen egy jó öreg fűrót, 's fűrjön azzal egy likat a' fában, szintén alatta annak a' helynek, a' hól a' fát óltották, olly mellyen, hogy a' fának közepit érje, az az, a' béliig; és annak Szent Márton nap-tájban, vagy inkább, a' mint mások jóvallyák, Karácson nap-tájban kell-lenni. És ugy, nyitva hadgyák hat-hétig: 's meg-újúl megint. Mellyet észbe vehetni nyárba: mikor új veszei nőnek. Minek-utánna nyitva álván hat-hétig, (noha meg-is rövidichetni ezt az időt, a' mint a' hidegnek nagysága szolgál: mert ezzel, leg-nagyobb hidegben kell-élni, mikor nincsen nedvesség a' fában) az eget magához szita; verje-bé jó erőssen, galagonya-fábúl csinált ékkel, vagy csappal a' likat. Mert más-fa nem-igen alkalmas ehez: de ugy, hogy ne-érje szinte a' béliit. Minek-előtte pedig, bé-verjék ezt a' *fa-szeget*, ha ki szagos gyümölcsöt kíván; tegyen a' likba *fa-hejat*, *szekfűvet*, fél-annyi nád-mézzel elegyítve: és a' minémű szagot akarna, minden-féle fűszerfzámot, nád-mézzel elegyítsék. Ha a' *szeget*, a' fával egyenesen verik-bé: megint új hej nő rajta.

CCCIV.

Ha a' *fa nem-gyümölcsözik*: tisztogasd meg gyakran, és vakard-le rolla a' mohot; megint tenyészölészen. Ismét, a' ki Aprilisben likat fűr a' fában, a' gyökereken fellyül a' béliig: és azt, nyír-fábúl csinált

szeg-

szeggel bé-veri, gyümölcsökkel ékeskedni-fog. Ismét, ha a' fa virágzik, és gyümölcsöt nem-hoz; fúrjanak egy likat a' fában a' béliig, keverjenek eleven kénesöt agyaggal eggyüvé, tegyék a' likba, verjék-bé galagonyával: 's azt ítélik, hogy alkalmas leszzen a' gyümölcs hozáshoz. A' kit én, nehezen hitethetek-el magammal: holot Laurembergius azt vallyá; hogy, *Hortic. l. 1. c. 34. n. 5e* nincs erősebb mérge, mellyel akár-minémű nagy vastag fákat is könnyebben ki veszessenek, mint az eleven kéneső: ha azt, olajjal őszsze-keverik, és a' béliig meg-fürt fában eresztik; 's a' likat viafzal, és cretával bé-kenik. Ezen-kivül, a' magtalan-fát, tenyészővé teszik némellyek: ha a' bab szalmábúl húllot polyvát, a' fa-körül töltik. Hogy pedig jobban gyümölcsözzék; törj Porcs-füvet, Deákúl Portulacat: és más füvet, mellyet Eb-téjnek hinnak; keverd őszsze, 's kend-meg vele a' fát: több gyümölcsöt hoz. Használó-képen, ha galamb ganéjt töltenek a' gyökerekörül.

Ha ki azt akarja, hogy a' fa jól virágoszzék, és mind meg-tartsa a' virágját: Decemberbe, vagy Februariusba, kapállya-meg a' fának gyökerit, és öntsön vizet a' verembe, hogy a' víz meg-fadgyon benne. Az-után, vonnya megint a' jégre a' földet, Sz. György nap-tájban, vagy Majusban: vonnya megint-el a' jeget a' gyökérül: és jól virágzik, meg-is tartja a' virágit. Hogy pedig a' fa-virágjának, ne-ártson a' hideg: gyakran öntözd-meg a' fa-gyökerit. Ehez eg-könnyebben juthacz, ha egy fazékban vizet töltesz, 's egy ruhán-által arrúl csepegeted a' gyökérre: mellyet egy-néhányszor meg-írtam a' Kalendariumban,

n. 124. Ha a' *fáról örömeft le-ből a' gyümölcs*: vas-
veszéből, avagy ónból való övet csinállyanak, és az-
zal kőssék-által a' fát; avagy a' ki még jobb, nyírsák-
meg a' gyökerit, és fúrják-által, verjenek Spanyol
megy-fából csinált szeget belé. Ha melly fának a' vi-
rágjai, avagy levelei igen húllanak: nyírsák-meg an-
nak a' fának gyökerit, áztassanak bab polyvát a' víz-
ben, és azt rakják a' gyökere-körül. Ha a', *fa feles-
sébb sok gyümölcsöt akar hozni*, alól meg nyírsák a' fát,
és minden gyökereit, az öregén-kivül meg-hafitsák:
hogy ha melly víz, avagy nedveség benne meg-tor-
lot volna, ki-folyhasson. Es ez, szinte olly hafznos
és egészséges a' fának, mint az embernek a' szükséges
ér-vágás; mert ez orvótság-által, meg-újúlnak a' fák.

CCCVI.

Ha ki azt akarja, hogy a' *késén-erő gyümölcs ide-
jébben érjék*; tehát a' leg-nagyobb gyökeribe egy likat
fúrjon, verjen egy éket belé, kenney-bé viafzal, és
megint fris és jó földel fedgye-bé a' gyökerit; ezten-
dőre idején-fog gyümölcsözni. Hogy a' *fán a' gyü-
mölcs meg-ne rothadgyon*, azt írja Gesnérus: hogy ha
a' gyümölcs-fának tőkét, a' zöld gyéknek epéjével
meg-kenik; meg-nem rothad annak a' fának gyümöl-
cse, nem-is leszen férges. Némellyek az-ellen, *hogy
az alma le-ne hiúlljon a' fájáról*: a' konkolyt, melly a'
búza és roz-közzött terem, mind gyökereftül ki-von-
ták a' földből, 's azt kötötték a' fának tőkété-körül.
Ez-ellen az is jó, ha a' fának gyökerit meg hafittyák,
és kövecskét tesztek köziben, a' mint oda-fel-is meg-
írtam. Ha a' *fa el-akar veszni, és száradni*: vonnyák-
le a' földet a' gyökeriről; az-után fzedgyenek a' réten
ollyan harmatos ökör nyálat, melly a' fűven fekszik
mint

mint egy pók-háló, reggel minek-előtte a' Nap megszárazttya, és azzal fedgyék-bé a' gyökereket: 's azután reá vonnyák a' földet, avagy jobbat töltienek földiben, és meg-újúl.

A' gyümölcs-fáknak-is sok külső ellenségi vannak: mellyekről írtam oda-fel a' Vetem. kert. fe XIV. Rész. mivel azok jobb részire köz-nyavalyák, a' fáknak nyavalyáival; mind-azon-által, a' mellyeket ott fel nem jegyzettem volna, itt fel-találja a' kertész. A' Ragya-ellen való orvótságokat, keressé a' meg-nevezet helyen: de kivált-képen, az állatoktól szenvednek a' fák. A' kecskék, 's a' nyúlak, igen meg-rágják a' fának hejét, kivált-képen a' fiatal-fáknak: sőt még a' gyenge hegyeket-is el-csipik. Azért, ha a' fát meg-kenik kecske-ganéjal, avagy vízellettel; annak a' kergit meg-nem rágja a' kecske. Hasonló-képen ha nyúl ganéjal, avagy vízellettel meg-kenik a' fát: a' nyúlak azt nem-bántják. Nem-külömben, ha étel-előtt az nyállal meg-kenik a' fát, akár az óltó ágacskát. Ha a' kecske meg-rágja a' fának hejét, nem-árt mindgyárt a' fának, csak környős-környűl ne-hámozza-le: mind-azon-által a' hól meg-rágja, ott agyaggal elegyitet tehén ganéjal bé-kell kötni. Ha azt akarod, hogy egy állat se rágja-meg a' fát: ved annak az állatnak jól meg-szárat ganéját, egy kevés agyagot, törd-ószsze, tégy ahoz két vagy három gerezd foghagymát, mellyet jól apróra törtél, és keverd ószsze, tölcs vizet reá, kend-meg azzal a' fát: egy-sem rágja-meg azok az állatok-közül. Ismét ha ószszel, valami rút dísznő hájal meg-kenik a' fának tőkéjit; ne-féltsék a' nyúlaktól. Ismét, hogy az állatok ne-ártsanak a' gyümölcs-fáknak: ökör
avagy

CCCVII.

avagy tehén ganét ember vízellettel őzfze-kevernek, és azzal öntözik a' fiatal-fákat. Avagy eb-ganéjt törnek-őzfze, régi büdös ember vízellettel: és azzal öntözik környös-környül a' fiatal-fákat. Ismét, tehénganéjjal, mellyben ökör epét tettek, avagy úrómlvet, kennyék-meg a' fát: se nyúl, se kecske nem árt neki. Télben, a' fiatal-fák körül: zúp szalmát kösse-nek a' nyúlak-ellen.

CCCVIII.

Más több öreg állat, nem-igen ártalmas a' fáknak; hanem, inkább szenvednek az apró állatoktól mint a' vetemények-is, (Mellyeknek orvóságát fel-találad a' Vetem. kert. 14. Rész. n. CCCIX.) ugy-mint a' hangyáktól: mellyeket nem-kell engedni, hogy fel 's alá járjanak a' fákon; mert el-veztegetik a' fát, mikor annak levelit ganéjokkal, vagy más nedveséggel meg-rutitják: és őzfze-sugorodik, 's meg-szárad. Affélét le kell metélni, és a' mit az őzfze-sodrot levelek-között meg-rutítottak 's undokitottak, azt kézzel meg kell dörgölni: hogy meg-ne veztegeffe a' több leveleket-is. És ha így meg-szabadították a' fiatal-fákat: ugy nőhetnek magofat. A' több orvóságokat, fel-találad a' fellyebb meg-nevezet helyen.

CCCIX.

A' *Hangyák-ellen*, vegyen ember óltatlan méz-követ, mellyet immár meg-égettek, annyit mint háromszor az ökle: áffá-bé a' hangya-fészkekbe, töltsön vizet reá, és meg-hevül a' méz, 's el-romlik egymástúl; így a' hangyáknak egy része, meg-égeti magát, a' többi el szalad előtte. Más orvóságokat-is gondoltak ezek ellen; ama fekete fzekér-kenőt veznek, és alól egy lábnyi magofásra a' földtől, környös környül a' fát bé-kenik vele. Az-után, mint-egy réfnyirt
a' ke-

a' kenőn fellyül, jűh gyapjűval kőrnűl tekerik a' fát: ugy hogy, alól el-érje a' kenőt; de igen vékonyon meg-kell tipni. Az-után, mikor a' verő-fény szolgál, fel-futnak a' hangyák a' fára 's bé-mázollyák a' lábokat, hogy ragadóffak lesznek: így mind a' gyapjűra ragadnak, és ott maradnak.

A' Hangyáknál, inkább meg-vefztegetik a' fát a' *Hernyők*. Ezekrűl is bőven írtam a' meg-nevezet helyen, n. ccciv. Azért, itt nem-terhelem a' kertészet vele, hanem a' kinek szűksége leszen reá, vála-
zozzon azokbűl.

Ezeknek a' férgeknek ki-vefztésire, hafznosb módot nem-találtak a' kertészek annál: hogy mikor a' fáknak ágain, hernyó-fészket látnak, azt szorgalmasan télbe Januariusban, vagy Februariusban le-szedgyék kézzel, és ha ugy el-nem érhetnék, arra-való ollóval le-tőriék, avagy csűpiék, a' mint a' Vete. kert. n. cccv. és ottan citált Kalend. fel-találod. Az ollónak pedig, a' ki leg-alkalmatossabb, annak oda-fel az éli, egyen valamennyire horgas, de jól őszsze-menyen; a' nyele egy felől hosszabb, kinek a' vége-felé egy vas forgó karikácska, a' végin űres legyen a' vas, hogy azt a' póznába vonhassák és szegezhefsék; a' más nyele rövidebb legyen, és abban egy madzagot vonnyanak, melly a' kerékre szolgállyon, és a' póznán lá-érjen, ugy hogy mikor meg-vonfsák a' madzagot, őszsze-menyen az olló, és le-messe az ágat. De a' két-nyel között, meg egy hajlandó vasnak kell lenni, hogy mikor meg-vonnyak a' madzagot, engedgyen; mikor pedig meg-eressztik, ki-nyissa az ollót.

Más egyéb állatok, a' fáknak ellenségi alig talál-

M m m m

koz-

CCCX.

CCCXL

koznak, mellyekről imitt-amott nem-írtam volna. Kivált-képen a' Vetem. kert. és Kalend. A' *fán termő gombák*, 's a' *göres-is* ártalmas a' fáknak: az-is igen veszedelmes, ha minek-utánna el-virágzot a' fa, kő-első meg-veri, avagy hideg zápor-első, avagy erős szél-től meg-fúvatik, avagy hideg kőd, akár hó-harmat esik reá. Ez az útolsó leg-gonoszabb: mert a' hová esik, olly vastagon rajta marad, hogy nehezen vész-el róla. Ezeknek-is orvótságát a' mint lehetet, *oda-fellyebb fel-jegyzetem.*

XV. RÉSZ.

A' Gyümölcsnek le-fzedésiről, és tartásáról.

CCCXII.

Minden dolognak bizonyos ideje legyen, a' Bölcs mondása-szerint; azért a' gyümölcs le-fzedésire-is, egyik idő alkalmatosabb a' másikkál. De kivált-képen, a' hőd forgására kell nézni: mivel annak egy résziben, hamarabb meg-rothad akármi-is, hogy sem más résziben. Melly dolog nyilván ki-tet-szik, az épületre való fáknak le-vágásában. Azért ebben a' dologban, nem-értenek minnyájan egyet; mert némelleyk azt kívánnyák, hogy új-hődra fzed-gyék a' gyümölcsöt, némelleyk hőd fottára, avagy töltére. Mert új-hődra, minden gyümölcs nedves-ebb, hogy sem fottára, avagy töltére; azért hamarabb-is meg-rothad. Noha fokan inkább okkor fzedik-le az álló gyümölcsöt, mikor a' hőd nevelkedik. A' régiek őszel, mikor a' nap az étizakával egyenlő volt,

ólt, örömesben szedték a' gyümölcsöt: de nem ebből, hanem tizen-ötödik napja-után a' hóldnak, mind-azon-által ebben-is, a' tartományoknak, égnek, s fáknak természetéhez szabja ember magát.

Arra-is jól reá-kell vigyázni, hogy minek-előtte le-szedgyék a' gyümölcsöt, meg-hadgyák azt illendő-épen érni. Ezt pedig mind idején, 's mind késén-rő gyümölcsbe meg-kell tartani. A' meg-érésnek ez az, ha a' gyümölcsnek magva fekete. A' mi a' késén-érő, és tartani való gyümölcsöt illeti, azt szép időben, (és némelyek-ítéleti-szerint) mindgyárt föld-tölte után, tiszta kézzel kell le-szedni. Némelyek 'zákba szedik, de jobb öreg kosárba, melyet ajmócfon fel-függesztenek az ágra: és mikor meg-óltik, kötelen bocsáttják-alá, hogy ne-legyen szükség olly gyakran fel 's alá hágni a' fára, úgy hogy meg ne törődgyék a' gyümölcs: mivel mentül kevesebbet törődik, annál tartóffabb. Noha a' Fel-földön: némely más helyeken-is Magyar-Országban, a' hóldok terem, és nem-érkeznek a' kézzel való szedéshez: csak le-rázzák jobb 'részt a' fáról, kivált-képen a' kit ottan kormos-almának hinnak, és más kemény gyümölcsöt, 's még-is el áll. De még-is jobb, ha kézzel szedik. Némelyek, valami hosszú poznának végén, egy kerekded deszkácskán, kerekded kosárocskát, vagy sövényecskét csinálnak, 's alól két vagy három szöregre meg-fonnyák: a' több részt a' karócskáknak kiadgyák, 's azzokkal közbe-vévén az almáknak szárát, szép gyengén eggyenként le-törik, és a' kosárba marad. De efféle eszközzel Magyar-Országban, kevés almát szednénk: nem-is érkeznek reá. Mind-azon-

M m m m a

által

CCCXIII.

által nem-árt a' kertésznek ollyat tartani, hogy mikor az éretlenek-közzött, valami értt gyümölcsöt talál: azt le-fzedhesse.

CCCXIV.

Minek-utánna le-fzedik a' gyümölcsöt, nem-kell mindgyárt a' pinczébe, avagy börtbe tenni: mert eleintén igen izzad, az-után a' rothadásra hajlandóbb; hanem elsőben, vagy a' kertben rakásban hadgyák tizta időben egy-néhány nap, vagy valami száraz helyre töltsék a' hezat alatt, akár szellős kamarába, még meg-fzikkad. Az-után, vigyék a' pinczébe, avagy börtbe. Némellyek hordókba verik mindgyárt, mihent le-fzedik, és a' kertben hadgyák egy, vagy több hétig is, hogy meg-fzelidüllyön a' gyümölcs; s az-után teszik a' börtben. A' börtnek pedig, avagy gyümölcs-tartó helynek, nem Délre, hanem Eszakra kell lenni, az melly leg-jobb; mert ugy, fokkal tovább tart a' gyümölcs. Csak hogy, ne-legyen Birs alma közte; mert az, az ő erős szaga-miat, ártalmas a' több gyümölcsnek. Ha ki azt akarja, hogy tovább tartson, ki-fzedgye eléb közzüle a' rothattyát, férgessit, törődöttit: és ugy rakja szalmára. Némellyek ritkán rakják, hogy egy-mást ne-érjék, és meg-ne rothadgyanak egy-mástúl. Mások, csak a' földre hánnyák a' szalmát, és arra garmadába rakják a' gyümölcsöt.

CCCXV.

Mások állásokat csinálnak deszkából, arra szalmát, vagy a' nélkül rakásba rakják; és néha-néha ki-fzedik a' rothattyát. Mások dió-levellet raknak alája. A' Felföldön Bodrok-közbe, Szamos-közbe, a' Tisza-mellet, a' hól fok gyümölcs terem: egy övedzőig való vermet ásnak ott-kin a' kertbe, száraz helyen és szelön; annak szélesége majd más-fél ölnyi, hosszúsága
három

három vagy négy, és a' ki mint akarja. Azt alól meg-rakják szalmával vagy sással, az oldalát pedig nád-dal minden felől: 's meg tötik tetézve almával jól a' vermen-fellyül. Az-után sással jól bé-fedik, hogy a' víz belé ne-szivárkózzék, és ha a' hó meg-eji, szépen meg-marad alatta az alma, igaz hogy fellyül valamennyire ősfze-fagy: de azon alól igen frissen meg-marad. Más Országokba, szecska vagy polyva közzé is csinállyák hordóba.

A' Régiek azt kívánták, hogy a' gyümölcs-tartó hely hűves legyen: és annak észak-felé ablaka legyen, úgy hogy, ha szép tiszta idő szolgál, azt ki-nyithassák; de a' meleg Déli-szelet bé-ne bocsássák. Mert az által meg-tőpörödik, és fonnyad a' gyümölcs; mivel a' hideget inkább szereti, hogy sem a' meleget, csak hogy ne- legyen olyan hideg, melly-által meg-fad-gyon. Noha némelyek nem-szeretik, ha a' szél igen által járja. Ugy-is tarttyák a' gyümölcsöt, hogy kicsiny átalagba rakják, és a' ki akarja, hasonló fának leveleit hány közbe-közbe: és jól bé-keni szurokkal a' hordócskát akár kívül, 's akár belől; hogy víz a-vagy levegő ég, által ne-hassa. Az-után, száraz fő-venyes földben el-ássa térdig, vagy mélyebben-is, és földel fel-tölti, avagy a' kútba bocsáttya, 's ott-áll télbe a' még-akarja; de ha egyszer meg-kezdik, el-kell az-után kőteni. Így csinálhatni-bé nyers cserefsznyét, meggyet, baraczkot, szilvát, és többet.

Vannak más fok aprólékos módok, a' gyümölcsök bé-csinálásában, hogy fokáig frissen, és nyersen el-álhassanak. De nem-annyira haszonra, mint pipeskedésre, és újságul való mutogatásra. Ugy-mint mi-

CCCXVI.

CCCXVII.

kor cserép edénybe teszik, a' mellyet kívül jól békennek vizzal: az-után, a' száját-is erőssen bé-csinálják. Ha dió-levelet tesznek alája, mind színét, szagát meg tarttya; még jobban, ha mindeniket nyers dió levélbe takarják külbömben, és leveles dió ággal bé-fedik: hasonló képen füge levéllel is, és szőlő levéllel. Mások, fejer agyagba takarják, 's a' Napon meg-száraszttyák, és frissen marad. Némellyek, csak a' szarát takarják fazakas agyagba. Némellyek, olvasztot szurokba márttyák azon szarát, 's úgy tarttyák a' deszkán. Némellyek, minden almának külbömb ládácskát csinálnak; de ez, nem a' Mi-Országunkba való. Vannak a' kik mézbe tarttyák, és igen egészséges: kivált-képen a' Birs-alma. Azt-is jól éfzbe kell venni, hogy egy féle almát, eggyüvé rakjanak; más-félét máshová. Mert, ha mind öfzfze-zavarják; hamarabb meg-rothad eggyik a' másiktúl. Ha búza, árpa, roz, és több afféle-közzé rakják az almát: frissen meg-marad. Hasonló-képen, ha mustba hánnyák, nyersen meg marad a' seprőjiben.

CCCXVIII.

Ezen mesterségekkel tarthatni-meg frissen, a' körtvélyt-is. Némellyek, a' fábúl fűrészflet hulladékba tarttyák: avagy, a' dió-fának száraz levelei közzé rakják; avagy szőlő-mag közzé, mellyet édes szőlőből ki preseltek: úgy hogy egy mált ne-érjék. Vannak a' kik cserép edényben teszik, és egy kevés foót, bort, mustot töltenek-reá, 's úgy tarttyák. Ha fel-függesztik czérnára, vagy kákára, sokáig meg-áll, az alma is. A' *Birs-almát is*, a' meg-írt mesterségekkel el tarthatni frissen: a' bornak-is jó szagot ad. A' *Szilvát*, tiszta és új-edénybe tegyék, édes bort töltsenek reá, és az edényt

edényt jól becsinállyák: 's ugy hadgyák, még élni-akarnak vele. A' *Cseresznyét* szedgyék-le, minekelőtte a' Nap fel-kell, és tegyék egy edénybe, melynek a' fenekire bors-füvet, az az, clombort rakjanak: annak föliben cseresznyét avagy meggyet; erre megint füvet, arra ismét cseresznyét, mind addig még meg-telik az edény. Az-után, töltfenek Oximelt reá, az az, olyan mézet, melyet eczettel-eggyüt főz-tenek. Nádiban-is tarttyák. Efféle leves-gyümölcsöket, azoknak ki-facsiart levekben-is tarthatni nyersen, ki-vált-képen a' szederjet.

Barackot, nehéz frissen tartani; mind-az-által, némellyek kölesbe tarttyák, avagy félig el-forrot mustba, avagy gyantás-edénybe, és a' mint fellyebb meg-írák. A' Nyospora, sokáig el-marad a' fáján, avagy szurkos edénybe, félig főt mustba. Tiszta időben dél tájba szedgyék: szecskába, vagy polyvába tartják, hogy egy-mást ne-érjék. Ha a' szárával szedik, mikor még éppen meg-nem értt, és öt-napig foós vízben áztat-tyák, az után félig-főt mustba hányják, hogy úszkál-lyon benne; jól meg-marad. A' mezben-is el-tartha-tod, ha éretlen szeded-le: a' szalmán-is. A' Berkenyét szedgyék-le, mikor még kemény, és ha lágyúlni kezd, rakják cserép-edénybe még meg telik: fellyül csinállyák jól-bé gypsuffal, áffanak két-lábnyi vermet záraz helyen; temesék-el abban a' szájával alá, és ti-porják jól meg a' földet rajta. Egyébként száraz he-lyen, akár hól-is el-áll a' Berkenye. Némellyek nyersen, mind ágastúl függesztik-fel egy hordóban, nellyet szurokkal kentek-bé, az ágait is azzal szokták be-kenni; az-után, be-verik, és hogy semmi levegő-ég ne,

CCCXIX.

ég ne-férkezhesék hozzá, gypsfal jól bé-kenik a' dugóját: és a' víztől, avagy akár-minémű nedvesség-től jól meg-óltalmazzák.

XVI. RÉSZ.

Miképen-kell a' Gyümölcsöket mézbe, vagy nád-mézbe csinálni Ličtarium formára.

CCCXX.

A' Melly méz az orvosságokra, és bé-csinálásra leg-alkalmasabb; annak elsőben ismérése a' szaglásban-áll, ha édes szaga van: az íziben, ha valamennyire erős, csipős, nem-igen keserű, szép arany-szinű sárga, világos, kővér. A' ki-keleti méz leg-jobb; az-után a' nyári, a' téli leg-alább való. Minek-előtte pedig a' mézzel ličtariumban, vagy más orvosságokban éllyenek: meg-kell azt tisztítani, és a' tajtékját le-hánni, ahoz pedig így juthatz. Végy olyan mézet, a' minéműt oda-felnyebb le-írtam, ted tiszta réz edényben, vagy más fazékban, akár mázos serpenyőben: tölts fél-annyi vizet reá, had főjön jól meg eleven szénnél, vagy jó száraz-fából csinált lán-gon, a' melly nem-füstös, se szagos; hánd-le szüntelen a' tajtékját mind addig, még meg-emésztdődik a' víz. Az-után, szúrd által a' meg-tisztított mézet, egy tiszta fejer ruhán: és tarcs-meg, még szükséges.

CCCXXI.

A' nád-mézet-is, hasonló képen meg-kell tisztítani, minek-előtte valamit bé-csinálnak vele. Végy nád-mézet, a' mennyivel akarsz élni: törd apró darabokra, tölcs vizet reá, ted lašú eleven-szénre, hogy
olvad-

olvadgyon-el. Az-után, végy egy-néhány tyúkmany fejérit, a' mint több vagy kevefőbb a' nád-méz, a' vagy tisztább; ugy-mint egy-fonthoz; végy két tyúkmany fejérit, ted egy tiszta edényben, tölcs fris tiszta ízet reá, verd jól őszsze a' lodró-fával, avagy apró ízta veszőcskékből csinált seprűcskével azt a' tajtérot, 's önts a' forrot nád-mézre: minden rútságot nagához vonfzon, had főjön mind-együtt jól-bé, zúrd-által egy tiszta ruhán. Ha pedig, még ez sem ólna elegendő tiszta, ted megint a' tűzhöz, és tölts ízta vizet reá, had forjon meg-ismét, és más tyúkmany fejérit verj a' forró nád-mézhez, szúrd által, e' lépen bányál mind addig vele, és hánd-le a' tajtékat, még szintén meg-tisztúl. Az-után főzd-meg, hogy olly sűrű legyen mint a' közönséges méz mi-
or meg-sűrűdik magátúl: azt tartsd-meg, 's mikor zúkséged leszen, ély vele. Ezzel a' tyúkmany fejé-
ivel, élhetz a' mézben-is.

Ha azt akarod tudni, ha elegendő-képen meg-
őte' a' méz; végy egy egész tyúkmanyat, vesd belé
' mézbe, és ha alá-megyen a' fenekire: nem-főt elég-
é-meg. Ha fellyül leveg, szinte jól vagyon a' gyü-
nőlcsök bé-csinálásához. CCCXXII.

Ha ki gyümölcsöt akar bé-csinálni, elsőben há-
nozza meg. Némellyeket elébb meg-kell főzni, ugy-
nint almát, körtvélyt, és más effélét. Némellyeket,
egy-mint meggyet, cseresznyét, és több hasonló he-
úkat: nem-kell hámozni, avagy elébb meg-főzni.
A' mellyeket elébb meg-főznek, azokat egy szítán jól
meg-kell szárasztani, és az-után mézbe főzni, 's a' taj-
éket szüntelen le-hánni. Ha azt akarod tudni, meg-
N n n n főt.

főt-e' elégségesen? végy egy ón-tángyért, cseppents a' levbül egy-néhány cseppet reá, fordítsd-félre a' tángyért, és ha meg-áll rajta a' cseppentet lév: jól vagyon: Ha pedig le-foly: tovább-kell főzni. Így csinálhatsz-bé, minden gyümölcsöt mézben.

CCCXXIV. Ha mustba akarod csinálni, végy három részt édes mustot a' kádbúl, vagy pres-alól: ted egy vas-fazékba, főzd-meg jól eleven szénnél, vagy lángnál, (de meg-ne égesd, vagy kozmáfitfad) had főjön-bé két-része, és a' harmadik a' melly meg-marad, olyan sűrű legyen, mint az ide-felleyebb le-írt méz. Ezzel mind gyümölcsöt bé-csinálhatsz, mind méz helyet élhet vele az étkekbe. Azt-is akarám eszékbe juttatni a' kertészeknek; hogy én nem-akarok igen mesterséges, és drága listariumoknak csinálásárúl szólani; hanem, a' mint ezen könyvnek alkalmatossága hozta, némelly gyümölcsöknek mézbe, vagy nád-mézbe eggyügyű bé-csinálásárúl: melly-által, útat akarék mutatni, hogy belleyebb-is meheffen a' kinek kedve tarttya, a' mesterséges listariumoknak főzésire.

CCCXXV. Az almát, nem-szokták igen listarium formára bé-csinálni, hogy sokáig tarthassák: hanem, fényes listarium módgyára főzik néha a' levit, és magát-is egészzen, mint a' birs-almát. Végy apró egész almát mind hejastúl, csak a' csutkáját mesd-ki, és a' szára-körül egy kevesé a' kés hegyivel, had forjon egy kis ideig; az-után szárazd jól-meg, minek-előtte a' vas-fazékba teszed. Egy-font almához, három-fertály nád-mézet végy, más jó almának hejét főzd-meg, saj-told jól-ki, avagy facsard-ki a' levit, akár egy fzitán verd-által. Az-után, töltsd azt a' levit az almára,
forrald-

forrald-meg az almát eleven szénnél, (mert a' fa avagy láng nem-alkalmas a' nád-méz főzésre, melyet jól efzedbe-kell vened) hogy a' syrup avagy lév, a' gyümölcsön fellyül legyen: azt szüntelen keverjed a' kalánnal, és a' tajtékját le-hánnnyad, hogy meg-ne égjen. Minek-utánna eléggé meg-főt, ved-el a' tűztől, had hűllyön-meg hamarjában; és minek-előtte ki-vezzed az almát, mindenkor gyengén meg-keverjed, még meg-hidegül. Ved-ki a' lévből, és ragd egy ritka szitára, hogy egy kevesé meg-száradgyon, ted az almát ón vagy ezüst tálba, a' mint akarod; a' levet pedig, avagy syrupot, főzd megint jól-meg, valamég olly sűrű nem-leszen, mint az ég lév: de szüntelen keverjed, hogy meg-ne égjen. Az-után, tölcs egy kalánnal az almára. Ha öreg az alma, két-felé, avagy négy felé-is mesheted. Mikor fel-akarod adni, metély igen vékonyon, czitrom vagy fris lemonya hejat, és hints reá. Fa-hejat, és szekfüvet-is dughatz belé. Ha bort akarsz a' lévbe tölteni: végy veres-bort fa-hejal, és törd szekfüvel egyűr. Ha fejr-bort töltesz hozzá, olasz-kömént tégy belé.

Sűrű listariumot-is csinálhatni az almából tudnia-
 illik a' hejából, és csutkájából; de a' feketéjit, a' csut-
 kájából ki kell metzeni, ha azokat vízben jól meg-fő-
 zód. Az-után, egy szitán verd-által, tégy nád-mézet
 hozzá, a' mennyit akarsz, ted a' tűzhöz, főzd-meg
 mint a' syrupot, mindenkor keverjed, szürd megint
 szór-zacskon-által, ted iskatolába, vagy más edénybe
 ha meg akarod tartani. Mikor meg-alúszik, vagy
 keményedik, minden formára metélheted, és a' Con-
 fectet a' tálacsának karajára rakhatod, mikor azt fel-
 N n n n 2 adod,

adod. Avagy ha akarod, formában öntheted, mind a' több listariumot.

CCCXXVII.

A' körtvélyt, szinte ugy bé-cfinálhatni, mint az almát. Szép tisztán meg-hámozzák a' körtvélyt, a' mint lehet: a' csutkáját ki-kell metzeni, és a' szárát rajta hadni, 's egy késsel meg-vakarni, hogy fejer legyen. Ha nagy a' körtvély, két-felé metzhetni, és magvát ki-kell a' közepiből metzeni: mikor hámozzod, hánd hideg vízbe, hogy meg-ne feketedgyék. Azután a' vízbe, had forjon-fel egyfzer, hogy a' nád-méz inkább által-hathassa. Ved-ki a' vízből, és egy fztán, avagy tizta ruhán, szárazd jól-meg. Minek-utánna meg-izáradot, mérd-meg: és valamenyit nyom a' körtvély, annyi font nád-mézet tégy hozzá: törd darabokra azt, ted vas, vagy réz-fazékba a' körtvélyt, ted-reá a' nád-mézet, tölcs egy kevés hideg vizet hozzá, hogy a' nád-méz inkább el-olvadgyon. Ted a' tűzhöz, és főzd-meg, ugy hogy a' lév, avagy nád méz, mindenkor a' körtvélyen fellyül legyen: hogy mind egy-aránt főjjon. A' tajtékját szüntelen hánd-le, és gyengén meg-keverjed, hogy a' körtvély ne-maradgyon csak mind egy helyen; de elébb le-ne ved a' tűzrül, hanem mikor itéled, hogy elegendő képen meg-főt. Mellyet, arrúl vehetz es .edben, ha a' lév nem-eme-lődik annyira immár-fel; avagy a', ha az óa tánygyéron a' csep el-nem foly, a' mint oda-fel.

CCCXXVIII.

Ha elegendő-képen meg-főt, ved-el a' tűztül, ted cserép edénybe, (mert egyébként, a' réztül olyan szint és izet vonfzon magához,) had állyon három, vagy négy napig egy helybe, hól a' por nem-éri: hogy minden nedvesége a' körtvélynek fellyül leveg-

levegjen, és a' nád-mézet magához vehesse. Negyednap-múlván tekintsd-meg, ha nincs-e' valami víz a' syrupon-fellyül; ha van töltsd-le róla, és töltsd a' levét vas, vagy réz-fazékba, és főzd megint-meg. Azután hidegítsd meg egy kevelsé cserép edényben, minek-előtte el-akarod tenni: had álljon fedetlen, négy vagy öt nap'ig. Ha azomba megint víz volna rajta, merd-le róla, fed bé egy papiroffel; de az edénynek olly telinek kell-lenni, hogy a' papiros elérje a' syrupot.

Más-képen-is csinálhatod-bé a' körtvélyt: refzeld-meg a' körtvélyt mind hejastúl, ted egy zacskóban, facsard-ki a' levit; hámoz más körtvélyt, metéld igen vékonyon, és apróra, ted a' ki-facsart lévben, had főjjon együt, 's keverd jól-meg egy fa-kalánnal. Ha édeszen akarod, ne-főzd sűrűen; ha nincs nád-mézed főzd sűrűbben. Ha birs-alma leved vagyon, töltsd-hozzá, 's jobb leszzen, el-tarthatod tovább-is. Ha akarod, végy körtvély levét, és semmi nád-mézet hozzá, had főjjon még ítéled, hogy valami formában öntheted, és iskatolában teheted; szép és jó leszzen. Efféle körtvély levét, ha ki akarja, étekben-is teheti méz helyet: és apróra tört fa-hejat, 's szekfűvet-is tehet belé.

Némellyek a' körtvélyt, borban-is csinállyák: ha azt szép tiszta időben le-szedik kézzel, a' melly nem-férges, 's nem törődöt. Ha jól meg nem ért volna, rakják valami meleg helyre (a' hól szél nem-éri, és a' levegő-ég) deszkara avagy asztalra, hadgya ugy állani majd egy hólnapig: de kézzel nem-kell sokat illetni; mert attúl hamar meg-rothad. Minek-utánna az il-

lyen állástúl jól meg-értt a' körtvély; az-után rakd rendel egy öreg edényben, akár cserép, akár fa, akár ónbúl legyen: 's tölcs jó erős ó bort reá, és nyomtasd jól-meg, hogy ne-levegjen a' körtvély benne. Némellyek, szőlő levelet is tesznek közébe. Mások, a' kik nem-igen bővelkednek borral, a' meg-írt módon le-szedik; és jól meg-érvén, edényben rakják. Csak hogy elsőben, nyers dió levelet, melly egy kevelsé meg-lankat, a' szárárúl le-szakasztanak, 's azzal az edény fe-nekit bé-fedik, és azon fellyúl rakják rendel a' körtvélyt. Az-után ísmét dió levelet, arra egy rend gyümölcsöt: és mind így, még meg-telik az edény. Meg-nyomtatván, fris vizet töltsenek reá; 's el-áll szépen, és a' ki mi-képen akarja, úgy élhet vele. Hogy pedig jobb szaga legyen, a' fejer gyömbért tisztán meg-vakar-ják, apróra metélik; és abbúl tesznek minden rend közöttiben egy-egy kevelset.

CCCXXXI. A' birs-alma leg-alkalmatosabb a' kü!ömb kü-lömb-féle licariumok csinálásához: mert az, példája a' többinek. Azért, valamennyire hosszabban nyújtom arrúl való írásomat: hogy a' több licariumok csinálását-is, ahoz alkalmaztathassák. A' birs-almát, egy-néhány-képen csinállyák-bé. 1. Vagy egészen maga levében; akár ketté-mesék, 's akár négy-felé; 2. Meg reszelik, szítán által-verik, vagy ki-prefelik; és azt akár keményen, akár fényesen, és lágyan csinállyák; avagy syrupot főznek belőle. 3. Keményen fűszerzámmal: és azt, birs-alma kenyérnek hívják a' Németek.

CCCXXXII. A' mi az elsőt illeti, azt így csinálhatod-bé; ha birs-almát vészef, azt szépen meg-hámozd, négy vagy ket-

tét-felé-metzed : a' magvát és csütkáját-is ki-kell met-
zeni, és mindgyárt tiszta hideg vízbe hánni : hogy
neg-ne feketedgyék. Ha akarod egészen hagyhatod :
le akkor a' csütkáját, szarát, éles vassal ki-kell metze-
ni, és a' magvát-is ki-vájni, hogy üres legyen, és e-
gészen maradgyon. Ezt ted-fel hideg-vízben, és főzd-
neg, még jól meg-lágyúl. Az-után töltsd-le a' vizet,
s ha akarod, bort tölthetz reá : főzd megint-meg,
valamig látod hogy jó lágy. Az-után ved-el a' tűz-
úl, ted egy szitára, vagy deszkára, hogy meg-szárad-
gyon ; dugj székfűvet és fa hejat belé. Ted birs-alma
évben avagy syrupban, mellyet tisztán és sűrűen főz-
ek, had legyen benne még a' syrup meg-ritkúl a' birs-
almán : had főjjön megint mind egyűt. Minek-után-
ia jól meg-főt, ragd az almát a' szitára, és a' levit ted
negint a' tűzhöz, főzd szép lassan még nem-tajtéko-
ik többet ; az-után ragd egy edényben, 's töltsd-reá
'syrupot, hogy a' birs-almán fellyül legyen, és meg-
e peniszedgyék. Ha pedig meg-akarna peniszedni,
negint le-kell tölteni a' levit, 's újonnan főzni. Eb-
en a' listariumban, három-fertály nád-mézet vesz-
ek, egy-font birs-almához.

Fényes listariumot, birs-almából csinálhatz e'-ké-GCCXXXIII.
en : végy birs-alma heját, és a' magjának fészkit ted
pép tiszta vízbe, had főjjön : tégy megint egy kevés
ummit más tiszta fényes vízben, hogy el-olvadgyon,
csford egy ruhán-által, minek-előtte a' birs-alma he-
jához teszed. Ha egyűt jól meg-főt, szurd-által a'
után : főzd-meg az után a' levit, valamig meg-nem
sűrűdik : tölts egy kevés tiszta fejer bort hozzá, (kő-
önségesen nem-töltenek) tégy nád-mézet belé, had
főjjön

főjdon közép-szerű tűznél. Hand-le szüntelen a' tajtékját, és mindenkor keverjed, hogy a' vas, vagy réz fazékhoz ne-égjen: és mikor látod, hogy meg-ál, ved-el a' tűztűl, és szűrd egy ruhán-áttal ón formában, mellyben külön külön-féle figurák vannak; avagy egy alacson kerekded iskatolában, had álljon abba jobban meg. Minek-utánna jól meg-hűlt, ved-ki a' formábúl ilyen-képen: végy meleg vizet, tartsd reá a' formát, de ugy, hogy semmi víz ne-mennyen belé: fordítsd az iskatolába, két-nap had fedetlen, az-után fed-bé; és ted száraz helyre. Ha az-után idő-jártára meg-pen-niszednék, végy tiszta vizet, melegítsd-meg 's töltsd-reá: minden rutságot el-vefzen, töltsd megint-le ró-la, ismét szép leszen.

CCCXXXIV. Némellyek, más-képen-is csinállyák; ugy-mint, nyolcs-lat fris birs alma magot vesznek, egy-nap fris kút-vízben meg-lágyittják, és annak nyálát ki-facfar-ják egy ruhán-áttal; ahoz vesznek négy-font ki-facfar-t birs-alma levét: avagy a' magot, ugyan azon meg-írt birs alma lévben áztattják, de nem-réz, avagy vas-fazékba, hanem tiszta cserép mázos edényben egyűt főzik, de nem-felettébb; hanem, csak hogy által-szűrhesék a' ruhán, Az-után, két-font szép fejer tisz-ta nád mézet vesznek, mellynek tajtékját jól le-hán-ták, a' mint oda-fel: és meg-főzik egyűt, hogy il-lendő sűrű legyen; és az iskatolába, vagy ivegbe töl-tik. Hasonló képen készithetik-el mézzel-is, a' mel-lyet nád-mézben csinálnak. Azt-is észbe kell venni, hogy ha ki effle birs-alma levét akar csinálni, meg-resszelle az almát mind hejastúl a' túró reszelón, szinte a' torzájáig, még mikor nyers; az-után tegye

egy zacskóban facsarja, avagy fajtolya jól-ki ahöz való efzközben, akár réz-veizfzövel tekerje jól-meg a' zacskót.

Más-képen : minek-utánna meg-refzelted, ki-fa-
 csartad ; apróra metélt birs-almát tégy hozzá , had főj-
 jön mind együt , tizta fa kalánnal keverd még meg-
 keményedik , és jól bé-föt : akkor tégy meg-tisztitot,
 és el-tajtékozot nád-mézet hozzá , had főjjön-meg , jó
 sűrű leszén. Az-után , ted tizta iskatálába , avagy
 alacson kerekded ivegbe , avagy ted elsőben formába.
 A' ki jó édesen akarja , tegyen egy-font birs-almához,
 két-font nád-mézet ; a' ki pedig közönségesen kíván-
 nya , két-font birs-almához , egy-font nád mézet te-
 gyen. Ha a' formába meg-száradot , ved-ki 's ted papi-
 rosra , had száradgyon jól-meg : ugy iskatola nélkül-is
 el-áll , ha jó mértékletes helyen tarttyák , a' hól nyár-
 ban nincsen igen meleg ; és télben nem-igen hideg ,
 avagy igen nedves , nyárban se legyen igen száraz.

A' fényes listariumot , nem-szükség keményeb-
 ben főzni elsőben , hanem mint a' syrupot : ugy hogy,
 ha az ón tángyérra cseppentik , meg-állyon rajta , és
 el-ne follyon. Némellyek , két-font jó nád-mézet ,
 szép tizta Ró'sa vízben tisztitnak-meg : és mikor meg-
 tisztúlt , két-font metélt birs-almát tesznek belé : 's ad-
 jig főzik , még meg lágyúl az alma. Az-után , meg-
 főrik tizta fa-kalánnal , és az eleven szénre teszik , hir-
 telen meg-főzik , valamég a' materia el-válik a' réz-
 székétül. Tölsék a' mi-némű edényben akarják. Má-
 sok meg nem hámozzák , hanem szép tisztán meg-tö-
 főlik , és mind hejastúl főzik (mert a' heja szép szagot
 id neki) hogy meg-lágyúllyon , és akkor vonszak-le

O o o o

a' kül-

a' külső hárttyáját, hogy a' zacskó-által ki-nyomhasák.

CCCXXXVII A' birs-almából mikor listariumot csinálnak, és főznek; némellyek jó tavalyi bort töltenek reá, de nem-fokat, csak hogy meg-párállyék benne, és olyanná legyen mint a' kása: némellyek csak fris kút-vízet, némellyek ki-fajtott birs-alma levet, a' melly leg jobb: és egy mázos cserép edényben főzik, és úgy verik vagy tiszta szitán-által, vagy szőr-zacskon. Akár tiszta ruhán által-facsarják, hogy a' heja és koves része külön maradgyon: a' húsos rézihez pedig, mellyet ki-facsartak, ha három-font, vegyenek 4. font szép tiszta le-tajtékozot mézet, had főjjön egyút: de szüntelen keverni-kell, a' mint oda-fel. Mikor elegendő sűrűsége van, ha ki akarja, e' következendő fűszerzámot belé-teheti igen apróra törve, és főzze egyút: úgy-mint, válókatot fejer gyömbért 2. lat közönséges fekete borsot 's a' t. lat, ízekfüvet szerezsen-diót, mindenikből három-nehézet: szerezsen-dió virágot, Paraditsom-fáját 's a' t. mindenikből fél-latot. A' mézzel, alkalmasabb a' betegeknek; a' nád-mézzel pedig az egészségeknek; de akkor 3. font által-vert birs-almához, két-font megtisztitot nád-mézet vegyenek, és lassú tűznél, főzzék-meg elegendő-képen. Az-után, iskatolába vagy ivegbe töltsék. A' ki akarja, a' fűszerzámot csak egy ruhács-hában köti, 's úgy áztattya a' ki-facsart lévben, mikor fő: és gyakrabban ki-facsarják. Ez, mellyet a' Patikában Miua Cydoniorum compositanak neveznek, igen hasznos a' gyomor erősfítésre: az ételhez való kívánságot fel-indittya; a' meg-emésztést segíti, a'
sérvel.

ervéstől, és torhátul való hányást le-csilapittya: az
 lébbeni melegséget és színt, vízfá-hozza: a' szeleket
 l-úzi 's a' t. ha a' hidegségtől származnak; ha pedig
 melegségtől, nem-kell ilyen fűszerfzamos listariu-
 mot venni, hanem, a' nélkül. Azért, jobb a' fűszer-
 ámos a' véneknek: a' nélkül csinált, az ifiaknak,
 ffele listariumból, igen jó és kedves purgatio listari-
 umot csinálnak: végy a' fényes listariumból 20. un-
 at, az az, 40. latot: Scamoniát 2. untiát, az az, 4.
 tot; de jobb Diagridit vened, egy kevésé többet,
 vagy Rebarbarumot. Az-után tegyék ezt, avagy a'
 camoniumot: a' borból ki-vont spiritusban kétizer;
 után, főzzék mind a' spiritust, mind a' listariumot
 együt: még meg-emésztődik a' bornak spiritusfa-
 ltollyára, 10. vagy 12. untiát ró'fa vízből adgy hoz-
 í, hogy főjjon, még jól meg-állapodik. Ha akarod,
 hetz fűszerfzamoto-is hozzá valamit a' fa-hejából,
 orsból, szekfűből, 's a' t. Ennek a' dosiffa két-drach-
 na. Ha nincs fényes listariumod, keményből-is meg-
 csinálhatod: avagy szilvából, megyből, 's a' t.

Némellyek, az egész birs-almához, három-fer-
 ily nád-mézet tesznek egy-font birs-almához. Né-
 mellyek, nyólcz-font ki-facsart birs-almához, három
 ont igen szép fejér, el-tajtékozot tiszta nád-mézet
 tesznek. Némellyek, hogy egy kevésé favanyúcska
 gyen, valami kevés fris lemonia levet facsarnak be-
 , és főzik-meg a' mint oda fel. Azt-is észben-kell
 enni, hogy minek-utánna ki facsarták a' levet, azt a'
 onkolyát, melly még a' zacskóba maradot, sem kell
 -vetni: hanem, egy kevés nád-mézet, vagy más-féle
 ézet hozzá tenni, 's megint meg-főzni. Az-után,

O o o o 2

golo-

golobis formára őszsze-nyomni, 's jól meg-száraztani; igen jó a' gorombáknak, 's még a' gyermekek is meg-ezik. A' keményen csinált ličtariumban, a' fűszer-fzámon-kivül, némellyek apróra-metélt czitrom ličtariumot, bé-csinált naracs-hejat, és több effélet tesz-nek; igen jó a' gyomornak. A' fényes ličtariumban pedig, hogy hamarább meg-alugyék, viza-hóljagot tesznek némellyek.

CCCXXXIX

Mások, vízbe meg-főzik lágyan; az-után, tizta defzkan meg-hűvelítik, és szépen meg-hámozzák, le-metélik a' torzárúl, és egy Alabástrom, vagy márván-kóbúl csinált mozar-törővel meg-török; és mennél tovább török, annál fejebb leszen. Az-után, meg-tisztitot nád-mézbe teszik, a' melly jó sűrű, és nem-fokáig, hanem hirtelen főzik, és szüntelen keverik, hogy meg-ne perzelődgyek: és mennél hamarább bán-nak vele, annál szebb és frissebb leszen. Illyen fé-nyes ličtariumot csinálhatz más-féle leves gyümölcsök-bül-is, ugy-mint szilvábúl, cseresznyébül, megybül, mirabolánábúl, 's a' t. Ha ki azt akarja, hogy a' birs-alma lév, szép piros legyen: szép lassan főzze őtet, és mennél tovább főzi, annál veresebb leszen. Ha ki a' czitromnak a' leves bélit ki-metzi, ki-facsarja, és a' birs-alma levivel-eggyút főzi, és nád-mézzel meg-édesíti: igen jó ličtariumot csinál. Hasonló-képen, fris lemonia levét: birs-alma, baraczk, és alma 's más lével-is főzhetni.

CCCXL.

A' birs-almábúl fyropot és julepet csinálnak. A' fyrop, nem-igen külömböz a' juleptúl: hanem hogy amaz, sűrűebb ennél. Amazt, ugyan azon ki facsart lévbül főzik: ha két-fontot vesznek: ahhoz le-tajté-kozt

kozot mézet, vagy nad-mézet 4. fontot, fris kút vizet 6. fontot, 's együt meg-főzik lafsú tűznél; mindenkor le-hányván a' a' tajtékját, még képes keménysége lesz, a' mint oda fel. Az-után, hogy megtarhaissák esztendeig-is, egy ivegbe töltik, mellynek hosszabb a' nyaka, és szoros szája vagyon: töltenek azon-fellyül két újnvi széleségre, jó édes fris fa-olajt, hogy meg-ne peniszedgyék. Ezent cselekedgyed minden syrupal, ha fokáig akarod tartani; az-után, csináld-bé a' száját, hogy ki ne mennyen az illattya, és ted negyven napig a' verő-fényre. Ennek mértéke az, hogy 3. font lévőhez, 4. font tisztitot nád-mézet vegyenek. A' melly lévő savanyú, avagy borból és eczetből csinállyák, nem-kell azt semmi réz, vagy vas fazékba főzni; mert ízetlen leszen tőle, hanem mázos cserép edénybe. Efféle syrupot, avagy magánosan ízfűzák kalánkával; avagy szomjúság ellen, fris hideg vízben jól őzfűze habarják: és ha igen édes, egy-néhány csep spiritus vitriolit, avagy spiritum sulphuris tesznek belé, és atrúl meg savanyodik.

A' ki akarja, más gyümölcsfel-is őzfűze csinálhatya a' birs-almát: ugy-mint nyospolával, kőkénnyel, csipkével; de ezeknek ki-kellene a' magvokat hánni. Elsőben, a' leg-szebb és jobban meg-ért birs-almát hasítsák két-felé egy jó kéffel, a' magvát, és belső köves torzáját tisztán ki-vegyék: minden birs-almát, hét vagy nyolcz-felé metéllyök, a' mint annak nagysága engedi. Az-után, fonnyaszűzák avagy főzzék-meg, mint a' listariumnak, hogy meg-lágyúllyon; az-után, had száradgyon jól meg dugjanak székfüvet és apróra metélt fa-hejat belé, töltsenek tajtékjátúl

CCCXLI

O O O O 3

meg-

meg-tisztított mézet, vagy nád-mézet reá, a' kinek képes keménysége vagyon: de ne- legyen meleg, mert meg-keményedik a' birs-alma tőle, ha a' birs-alma jól meg nem értt. Efféle almához, nyers nyospolát 's kőként vehetnek: dugjanak fűszerzámot belé; rakja az almával tiszta mázos edénybe, nyomtassák-meg jól, hogy fellyül ne-levegjen, hanem a' méz legyen fellyül; ha a' syrup avagy méz, valami vizet vet volna magához, megint le-töltsék, és keményebben meg-főzzék, még elégséges kemény legyen. Né-melleyek a' mézhez, meg-főt édes mustot vesznek, és azzal együtt főzik; 's el-veszi a' méznek szagát.

CCCXLII.

Cserefsznyét, Meggyet, Hályag-meggyet, egy-néhány képen csinállyák mézbe, és nád-mézbe. Né-melleyek, így bánnak vele, a' leg-szebb és nagyobb cserefsznyét, meggyet avagy hályag-meggyet, a' ki nem-igen lágy, hanem szép frissen és idején értt, ha mag-nélkül akarják meg-mérik, minek-előtte ki-veszik a' megot: az-után, igen gyengén ki-veszik és ki-von-szák a' magot, két-újal meg-nyomván a' gyümölcsöt a' szátánál: és mindgyárt az edénybe teszik, a' hól a' nád-méz vagyon, mellyet előbb meg-kell törni és mérni, úgy hogy, öt-fertály nád-mézhez, egy-font meggyet tegyenek. Hogy pedig a' nád-méz hamarabb el-ólvadgyon, egy kevés ki-facart más meggy, avagy cserefsznye levét kell hozzá tölteni: tegyék a' tűzhöz a' vas-fazakat, mellyet csak félig-kell meggyújtani, had forjon lassan egyfzer-fel, 's vegyék-el a' tűztől, had hűllyön jól-meg; az-után, tegyék ahöz készített edénybe. Bé kell ezt fedni papiroffal, hogy az a' levin feküdjék. Tegyék a' meggyet, vagy a'

cfe-

cserefsznyét belé: az-után két vagy harmad nap múlva, töltsek reá a' levét. A' meggyet, mellyet mind magostúl akarnak bé-csinálni; elsőben, a' kés hegyivel-kell minden felől egyszer meg-szurni a' végre, hogy meg-ne fakadgyon: ebben-is, mint az előbbeniben, egy-font gyümölcs-höz, egy-font nád mézet kell venni.

Ha ki syrupot akar meggyből, Spanyol meggyből, hályag-meggyből, vagy cserefsznyéből csinálni: az vegyen jól meg-értt meggyet, verje egy szitán, avagy ruhán-által 's facsárja ki, nád-mézet hozzá egy-fontot egy pint lévhez; főzzék-meg mint a' syrupot. Ha ki azt akarja, hogy szép fényes legyen, tegyen egy árkos folyó papiroft alája, és azon szivárkoztaffa-által (ez a' mód minden lévhez, és más vízhez, musthoz alkalmas mellyet kíván ember, hogy szép tiszta legyen) igen szépen meg-tisztúl; ezent nyeri-meg, ha egy tiszta és új darab szűrt veszen, 's azon ereszti-által a' levét, és még inkább meg-tisztúl, ha ennek föliben egy árkos folyó papiroft tesz: csak hogy késedelmeffebb a' le-folyása. Ha ki akarja, hogy szép piros és jó ízű legyen, harmad-részt Sz. János szőlőcskéjinek, avagy Ribesnek ki facsart leviből tegyen hozzá, és annak minden pintéhez fél-font nád-mézet; az-után, la'sú tűznél halkán főzd-meg, és keverd szüntelen, hogy az edényhez ne-égjen. Ha jól meg-főt, próbáld-meg az ón-tangyéron, mint oda-fel: az után, ted formába, vagy iskatolába, mint a' birs-alma listariumot.

CCCXLIII.

Némellyek, nád-méz-nélkül csinállyák-bé efféle meggyet, fő-képen a' szegények. Ehez alkalmas meggy, és Ribesből ki-facsart levét vesznek, és harmad-részt bé-főzik; az-után teszik-belé a' meggyet, melly-

CCCXLIV.

mellynek fele-szárát el-metzik, az-után egy új mázos fazékba (mellyet forró vízzel jól ki-öblitettek) tefzik, és tiszta deizkával meg nyomtatyák: hogy fellül ne-levegjen a' megy. A' ki akarja, hogy édesebb legyen, le-tajtékozot mézet tölthet hozzá. Az ilyen megy-hez, egész Sz. János szőlőcskéjét mind csutkástúl, 's vad-somot-is tehetni: de ehez nád-méz, vagy méz-is kell. Ez a' licetarium, felette jó és hasznos a' nagy hév-ségben, és gyúladásban, mikor igen száraz a' szája, nyelve, torka embernek: és nem-csak meg-nedvesíti, meg is hűvesíti: a' felettébb való szomjúságot el-ölt-tya a' forróságtúl el-lankat erejít meg-vidámittya: szája ízít, és az ételre való kívánságát, meg-élesíti.

CCCXLV.

Máfok borba-is főzik egészzen, a' szárát le-szaggat-tyák, nád-mézet, vagy mézet tefznek belé, és meg-nyomtattyák. Egyebek, egy-néhányat a' száránál őíz-sze-kötnek, meg-fonnyaszttyák egy kevesé, rendel őíz-sze-rajják az edényben: töröt fa-hejál meg-hintik, és nád-mézes bort töltenek reá, vagy meg-főt édes mustot. Megy és szilva-lével eggyüt, végy meggyeti szed-le a' szárát, ted egy vas-fazékba eleven szénre, had forjon jól-meg, mert magátúl elég levet ad. Ha meg-hűl, facsárd ki valamely szőr zacskóba, ted más vas-fazékba, mellyben halat szoktak főzni, had főjjon-meg; 's keverd gyakran, hogy a' fazékhoz ne-égjen: és ha felig bé-főt; végy töröt fa hejat és szekfűvet hozzá, nád-mézzel vagy mézzel csináld jó édesen, és had főj-jon eggyüt még meg-šürűdik, ted-ki az-után a' tűztúl had hűllyön-meg el-áll eztendeig-is. Így csinálhat-ni-bé a' bodzának ért gyümölcsit is, mellyhez nem-szükség fű-zerzám, hanem csak nád-méz: a' sem kíván-tatik,

tatik, ha orvótság gyanánt élnek vele; melly igen iz-
 zaszttya az embert. Minden-féle *szilvát*, *kökönt*, így
 főzhetni; mellyhez fűszerfzámot, 's nád-mézet ve-
 hetni. A' *Vad-somot*, akár egészen, 's akár a' ki-facsart
 levit főzhetni hasonló-képen: mellyhez nem-kell fű-
 szerfzám. Ha édeffebben akarod, több nád-mézet
 végy hozzá; ha savanyúbban, kevesfebbet. *Sz. János*
szőlőcskéjís-is, nem külömben. A' *somot-is* így, de ha
 ki higan akarja, mikor jól meg-érik, akkor főzze-meg
 jó veres-borral, mint a' kását: az-után, úgy verje-ál-
 tal a' szitán, és főzze-meg lafsú eleven szénnél, szün-
 telen kevervén, még a' vizes nedvesség meg-emésztő-
 dik, és mint annak a' módgya, sűrű leszen. Ezt, jó
 mázos edénybe kell tartani: igen használ a' vér-has,
 és has-folyás ellen. Nem-külobben csinálhatni-bé a'
espkét, avagy, *vad-ró'sának gyümölcsit*. Mikor leg-
 nagyobbak, és tellyesbek September-után, akkor
 fzedgyék, és a' belső szőrös magvátúl jól ki-tisztítsák:
 az-után fris vízben, avagy jó veres-borba főzzék jól-
 meg, hogy lágy legyen; úgy hogy a' szitán által-ver-
 hetsék. Az-után főzzék-meg lafsú eleven szénnél,
 szüntelen kevervén, még képes sűrűsége nem-leszen.
 Nád mézet tehetnek belé, a' mint oda-fel: igen jó a'
 vér-has, és folyás-ellen. Az ilyen licetariumokkal,
 náfa gyanánt-is élhetni a' sültek-mellé; nem-is szük-
 séges, hogy illy sűrű legyen. *Szederbül-is*, ilyen-
 képen csinálhatni.

Baraczkbül, úgy-is csinálhatni: ha a' veres-bélű CCCXLVI.
 baraczkot szép tisztán meg-hámozzák, a' magvát ki-
 zeszik, az-után valami kő-korsóba, avagy mázos e-
 denybe teszik, és jól el-tajtékozot 's meg-tisztitot
 P p p p mézet,

mézet, vagy nád-mézet töltenek-reá: mellyet syrup módgyára, jó sűrűen főztenek. Hasonló képen bánhatni, a' *kajszai és tengeri baraczkal-is*. Ha fényes licetariumot akarsz belőle főzni: veds-ki a' magvát, facsard-ki a' levit, ted syrupban, a' melly jól meg-főt; hamarjába főzzed, és keverjed szüntelen, hogy a' fazékhoz ne-égjen, ne-tégy igen sok nád mézet belé, és ha jól meg főt, tölcsd egy iskatolába: szép sárga és jó ízű leszen. A' vér has ellen igen jó. Más képen: végy baraczkot, és hámozd-meg, ted tizta meleg syrupban, és ha attúl meg-higúl, erezd tizta szítán-által: azomban főzd jobban-meg a' syrupot, még sűrűebb leszen, szép tisztán le-hánnyad a' tajtékját; azután, ted megint belé a' baraczkot, ha által-szürted a' syrupot. Így bánhatol minden féle gyümölcselel. Ha szárazon akarod, hámozd-meg a' baraczkot, mesd két-felé, és veds-ki a' magvát: hints-meg mind két-felől, szép apróra töröt fejer nád mézzel, és ragd tizta új-szítára, fed-bé vékony vászonnal, hogy a' legyenek reá ne-fzálhassanak: ted a' napra és gyakran forgasd-meg, szépen meg-szárad; így ted el, és szárazan adgyad az asztra. Így bánhatz más gyümölcselel-is.

CCCXLVII.

A' *szilvábúl-is*, keményebb licetariumot főznek: ha ötöt egy kevés vízbe meg-főzik elébb, de szüntelen-kell verni, hogy a' fazékhoz ne-égjen; az-után facsard egy zacskon-által, 's mérd-meg, hogy mindenfont szilvához, nyólcz-lat nád-mézet végy: az után, ted a' tűzre, és főzd mind-együt meg, és szüntelen keverd, 's mind addig főzzed, még a' tajték meg-eméftődik; és ha az meg-let, ted az-után olyan melegen a' nap-fényre harmad napig. Az el-múlván,

ved.

ved-el a' verő-fényről, és ted-el. Ha azomba megakarna peniszedni, avagy a' víz-főlötte leveg, tedd megint a' napra. Ilyen formán csinálhatni a' több gyümölcsökből-is kemény licariumot; csak arra-kell vigyázni, hogy mennyi, és melly nedves a' gyümölcs; hogy ahhoz alkalmaztathassa ember a' nád-mézet. A' Morvaiak, és más Németek-is, a' hól sok szilva vagyon, fő-képen magva-váló: ki-vetik a' magvát, és öreg katlanokban erőssen meg-főzik, és keverik. Mikor elégséges-képen meg főt, ki-vezzik 's el-teszik: és étékbe, bélesbe, tortába élnek vele. A' Fel-földön, az apró *k. s. én szilvát*, erőssen meg-főzik: az-után széles gyalult táblára ki-terjesztik temérdekebben, hogy sem az ökor-bőr; azt a' magvával körös-körül rakják, mint-ha meg-csipkéznék, és ki-teszik a' verő-fényre, hogy jól meg-száradgyon. Az-után le-vonzák a' tábláról, mint a' bocskor-bőrt, 's el-teszik: mikor szükséges, le-metznék egy darabot belőle, és jó ízű fekete-levet főznek.

Nyers dióból, igen jó és hasznos licariumot csi-CCCXLVIII. nálhatni. A' diót, Sz. Iván nap-tájban kell le-szedni, avagy két-héttel Sz. Margit Afszony napja-előt, mikor a' béle 's a' heja még lágy, nem-is kell meg-hámozni mint némellyek; szurj egy-néhány likat belé valami késcskével, mások azt tarttyák, hogy fácskával; mert a' vastúl meg-feketedik a' dió. Hánd mindigárt fris kút-vízbe, és áztasd-meg benne tizen-két nap, vagy két hétig; minden-nap kétszer háromszor változtasd a' vizet; vond-le az-után a' vékon hárttyáját fellyül, és tölcs le-tajtékozot nád-mézet, vagy mézet reá, és főzd-meg jó ideig benne, de ne-legyen igen

P p p p 2

lágý.

lágý. Azomban, gyakrabban tölcs nád mézet, vagy mézet reá: mert hamar bé-fő. Végtére, ha jól meg-főt, ted az edénybe, mellyben akarod tartani, és hints közébe fűszerfzámot, ugy-mint gyómbért, fa-hejat, szekfüvet; de a' szekfűbűl, nem-kell fokát belé tenni, mert meg-keferiti.

CCCXLIX.

Más-képen-is csinálhatni: minek-utánna meg-áz-tattyák, a' mint mondám, az után tizta vízbe meg-főzik, hogy lágý legyen, de ne-igen; az-után tizta ruhára, vagy szitára rakják; hogy meg száradgyon. Az meg-lévén, töröt fűszerfzámmal meg-hintik, a' mint oda-fel. Az után le-tajtékozot mézbe, vagy nád-mézbe rakják, 's egy kevés ideig meg-főzik; le-izárik a' levit, 's megint reá-töltik, és kövel meg-nyomtat-tják. Némellyek, minek-utánna elsőben meg-főzik, és meg-szárasttyák, fűszerfzámot dugdosnak belé; ugy-mint fa-hejat, szekfüvet, narancs-hejat: ez igen kedves szagot ad neki. A' dió listarium, az emész-tést meg-erősíti, a' gyomrot meg-melegiti, és a' fő-ben menendő gőzöket le-szállítja: a' méregtűl-is meg-óltalmazza embert. Némellyek el mennek: minek-utánna egy étszaka vízben állot a' dió, egy marok so-ót vetnek a' vízbe, és abban áztattyák. Avagy a' diót merő soós vízben áztattyák vagy négy napig: az-után ki-veszik, és három vagy négy tizta vízben ki-mosják, és megint három vagy négy étszaka meg-áztattyák, hogy a' soó ki-menyen belőle. Az-után főzik-meg, a' mint oda-fel: de elébb fűszerfzámmal meg-spékelik. Ha igen meg-vízefednék a' nád-méz, szűrjék és főzzék sűrűbben, tajtékozatsák-le tyúkmany fejéivel: szép tizta leszen.

Még

Még más-képen-is csinálják: le-kell fzedni a' mint oda-fel, és hoztattába három vagy négy metzést kell rajta tenni: hogy inkább meg-járhossa a' víz. Ezek mindgyárt meg-hámozzák, és leg ottan fél-meleg vízbe hánnyák, 's meleg hamuba telzik másod-napig; az-után ki-vezzik, és fris vízbe meg-főzik, és minek után-na el-vezzik a' tüztől, meg-szárasttyák, és megint fris vízben hánnyák mind addig, még a' keserűségit el-hadgya. Az-után, jó fejer-borba meg-főzik: így száz dióhoz, egy pint bort vesznek 's meg-annyi vizet, és akkor vetik belé a' foót. Mikor pedig láttyák, hogy elégséges-képen meg-főt, ki-vezzik a' diót, és jól meg-szárasttyák: meg-spékelik czitrom-hejával, fűszer-számmal, 's az-után főzik-meg nád-mézben. Ha egy kis vizet töltenek a' nád-mézben, hamarabb el-olvad. Három-fertály nád-méz, elég egy-font dióhoz. Ha jól meg-főt, ted egy edényben, és had egy-néhány napig fővetlen: de a' levét reá-kell tölteni. Az illyen diót, méz és nád-méz helyet, jól meg-főt édes mustban-is főzhetni; csak hogy nem-olly kedves mint a' méz, avagy nád méz.

CCCL

Nyers és éretlen mogyorót is, nád-mézbe csinálhat-ni mind hejastúl: ha meg-főzik vízbe, még meg lá-gyúl. Az-után, megint meg-szárasttyák, és nád méz-ből levét csinálnak reá, mint oda-fel; 's abban teszik, és főzik jó ideig a' mogyorót, és ugy hadgyák két-nap-ig benne. Az-után ismét főzzék-meg a' levit, tegyék a' mogyorót egy tiszta edényben, töltsék reá a' levét; és tartsák meg: igen jó a' vér-has ellen.

CCCLL

Egresből, éretlen szőlőből, Sz. János szőlőeskéjiből; és más-feléből: ha ki-facsarják a' levit, és ha ki akarja,

CCCLLl

meg-főzi egy kevelsé, 's meg-tisztítot nád-mézet te-
fzen belé: jó ízű licarium leszen. Meg-áll esztendeig-
is, ha egy kevés fa-olajt töltenek reá. Sása gyanánt, 's
étekbe-is élhet vele. Ha eczet helyet akarnak vele él-
ni, nem-szükség a' nád-méz belé. Az éretlen szőlőt,
egészen-is csinállyák, fő képen a' szagos szőlőt: de ne-
legyen igen kemény, hanem egy kevelsé lágy. Szed-
le ezt a' csútkájárúl, avagy had annak felit rajta, mesd
mindeniket hoztattába két-felé, hánd tiszta vízbe, had
tegyen egy forrást egy kevés vízbe, 's egy kevés sóval:
hogy meg-ne hadgya a' zöld színit. Minek-utánna
egy kevelsé fel forrot vólna, ved-el a' tűztúl és fed-bé
egy ruhával had hülljön-meg azon vízben, a' melly-
ben főt: az-után ved-ki a' vízbül, szárazd jól meg, ted
a' meg töröt nád-mézben, tégy egy kevés ki-facsart le-
vet hozzá, hogy a' nád-méz meg-olvadgyon. Főzd-
meg ismét egyszer jól, mert ha el-vefzed a' tűztúl, 's
meg-hozzá telzed, meg-változtattya a' színit. Ha jó
syrupba főzted, megint ved-ki a' tűztúl, ted mázos fa-
zékba, vagy más-edénybe. Egy font gyümölcs-höz,
egy-font nád-mézet végy: ha akarod, őt-fertály nád-
mézet-is vehetz egy-font gyümölcs-höz. Mikor a'
szőlőt meg-szeded, két-tál közzött-is az eleven szenen
meg lágyithatod, viz-nélkül. Fényes licariumot is
csinálhatz belőle: ha alma-hejábül ki-facsart levet töl-
tefz hozzá, és egy kevés gummit.

CCCLIII.

Csitrombül licariumot, egy-néhány-félét csinál-
hatni: mert annak magánosan a' hejät bé-csinálhatni;
magánosan a' fejer belit, akár a' hejával, akár a' heja-
nélkül; magánosan a' belső leves-belit; magánosan a'
magvát: de ezzel nem-igen élnek, hanem orvótságúl
a' Pati-

a' Patikába. A' hejat némellyek mézbe, vagy nád-mézbe áztattják: de nem-mind egy-formán. Mert némellyek elsőben; fris hideg vízben jól meg-főzik, hogy el-vegyék a' hejának keferúségit. Mátok, lúgba áztattják hogy lágyabb és puhább legyen, és egy részit keferúséginak-is el-hadgya; de nem-felette igen, hogy kedves illattyátúl meg ne foztassék. Készics az-után Syrupot, tiszta és le-tajtékozot mézzel, főzd képes keménységre; végtére a' heját-is, avagy belit, avagy a' mit akarsz a' czitromból csinálni, főzd-meg jól, alkalmas sűrűségre. Így csinálhatz narancs, és lemonia heját-is bé. Némellyek, a' czitromot hoztattára metfzik, ki-vefzik a' leves belit, a' heját-is le-metfzik a' fe-jér-beliről, azt meg-szurdallyák egy árral, hideg vízbe áztatván lágyittyák-meg, mellyben két vagy három marok foót vetnek, a' mint több vagy kevessebb a' czitrom; és három vagy négy étizakán, benne hadgyák a' czitrom-heját. Az-után, három vagy négy vízbe kimossák, és megint egy vagy két étizakán áztattják, hogy a' foót ki vonnyák belőlle. Az-után, egy ónos vas-fazékba, mellyben halat szoktak főzni, fris vízbe meg-főzik mind addig; még a' sárga-heját egy kevesse bé-nyomhatni. Az-után, tiszta deszkára rakják, mind fe-jér-belivel egyyűt, ha tudoi illik, egyyűt főzték. Mert a' sárga-hejának tovább-kell főnni; és ha ez egy kevesse fel-forrot, az-után teszik szép fe-jér tiszta le-tajtékozot nád-mézben, és négy napig benne hadgyák, 's megint meg-higúl a' nád-méz; azért ismég, tyúk-many-fe-jérivel meg-tisztittyák, és keményitik. Az-után szőr-zacskon által-szűrrik, és megint a' czitromra töltik; így cselekelznek háromszor vagy négyszer, melly jobb le-izen, és tovább tart.

Más-

CCCLIV.

Más-képen a' citrom-hejät bé-cfinálhatni, mikor azt szépen le-hámozták : kilencz-napig áztassák tiszta kút-vízben, ötödik-napon szűrjék-le a' régi vizet, és töltsenek más friss vizet reá. El-múlván a' kilencz-nap, vessék megint friss vízben, és áztassák addig benne, még meg-édesül a' heja, és minden keserűségét el-vesztette; el-annyira meg-is vékonyodot, hogy csak nem által-láthatni rajta. Az-után azt a' hejät, tegyék ónos réz, vagy vas-fazékba, töltsenek jó tiszta kút-vizet reá, és főzzék addig, még meg-lágyúl; ha mind bé-főt a' víz, töltsenek jó szirupot reá, akár birs-almából, mellynek egy-része nád-méz, és harmadik-része víz, 's tegyék eleven szénre, még meg-fő sűrűen. Töltsék-le az-után a' szirupot rólla, tegyék egy iverbe és töltsenek bőven levet reá, hogy meg-keményedgyék. A' ki akarja, drága fűszerfzámot-is tehet belé. Így mind narancs, lemonia-hejät, és több effélét, bé-cfinálhatni. Ha akarod; igen apróra és vékonyra metélheted a' citrom, avagy narancs-hejät.

CCCLV.

A' ki akarja, a' citrom-hejät áztassa-meg három-nap és három-éjjel friss kút-vízbe: hogy ki-vonnyá a' keserűségét. Az-után főzze-meg más friss vízbe, még valamennyire meg-lágyúl; szedgye-ki a' vízből, tegye két tiszta ruha-közzé, hogy ne-érjék egy-mást. Ha a' nedveség le-szivárkozot rólla, cfinállyon nád-mézből levet, mint oda-fel; hánnya belé a' hejät, és főzze-meg egy kevesé. Az-után, tegye egy edénybe a' hejät, és főzze-meg szirup formára, sűrűbben a' nád-mézet: ha meg-hűlt, tölcsd a' hejra, hogy két-újnyi szélefségre fellyebb legyen a' lév, had állyon benne négy napig; az-után még-egyszer forallya-fel a' levét. Effele cit-

rom

rom-hej, igen hasznos minden dögletettség-ellen, méreg-ellen, kívált-képen pestiskor: meg-erősíti a' szivet, és meg-vidámítja. A' narancs-heját-is szinte így csinálhatni-bé, csak hogy valami két-nappal továbbkell áztatni: mert keferűbb a' citrom-hejnél. Ez a' narancs-hej, igen jó a' gyomornak, a' szeleket ki-űzi, és a' has-rágást is meg-csilapítja. Ha szárazon akarod hadni, minék-utánna egy-néhány nap a' mézbe, vagy nád-mézbe vólt: szed-ki belőlle, rakd szép tiszta delz-kára, vagy medenczébe, ted meleg helyre, hogy száradgyon-meg; de gyakran meg-forgasd, hogy egymáshoz ne-ragadgyon, avagy meg-ne égjen. Így csinálhatz egészen-is narancsot-bé. Ha a' fejár-belit akarod bé-csinálni a' heja-nélkül; hámozd-le a' heját szép vékonyon, és a' belső leves belit-is mind magostúl, áztasd-meg fris vízben, kilencz vagy tíz-napig, tovább is ha szűkség lesz. Minden-nap meg-változtasd a' vizet, a' citromot-is minden-nap két tiszta ruha-közzöt meg-töröld, és ki-nyomjad egy kevesé a' vizet belőlle. Ha elégséges-képen meg-ázot, főzd-meg; a' mint oda-fel. E-képen, a' temérdek Görög-dinnye heját-is, avagy belit, bé-csinálhatni, ha a' külső kemény heját lemetzik, és a' magvát-is. Hasonló-képen az éretlen dinnyét-is, Uborkát-is, Tököt-is. Ha kinek kedve tarttya, egyút csinálhattya ezeket-is citrommal. Ezeket, hofzattára kell metélni. Némellyek, hat-nap áztattják jó erős eczetbe; azt le-töltvén, megint más eczetbe, meg-annyi ideig áztattják. Az-után, két ruha-közzöt meg-szárazttyák, és nád-mézben teszik, mint oda-fel. Ha ki egészen akarja bé csinálni a' narancs-heját, csinállyon fellyül, a' hól a' szára vólt, öreg likat: s azon von-

nya-ki mind magvát, belit a' narancsnak. Hogy a' heja igen vékonyon maradgyon, tegye meleg vízben; az-után vegye-ki, 's főzze fok vízbe, hogy el-vefzeffe a' keferúségit: egy-néhányszor más-más vizet töltsön reá, még semmi keferúséget nem-érezni rajta. Az-után ved ki a' tűztől, hánd lágy meleg vízbe: olvasd-meg a' nád-mézet lafsú eleven szönnél, de ne hirtelen: azomban rakd izitára a' narancsot, hogy meg-száradgyon. Ted az-után a' nád-mézben, had főjjon meg: jó sűrű fyrop lesz belöle. A' főzésben, szüntelen keverned-kell: ha meg-főt ved-ki, had folyon jól ki a' nád-méz; a' melly a' narancs-hejba vagyon, ted a' szobába, had száradgyon-meg. Egyébként, ha négy szegletűen metzed a' narancsot, elsőben mikor egéiz, a' sárga heját valami reszelő-vaffal le-refzellyed: és tartsd-meg Conservának.

CCCLVI.

A' leves belit a' citromnak, narancsnak, lemonianak ki-metzik, és ki-preselik, avagy fajtollyák, a' birs-alma lével meg-főzik, édesítik, és formába vagy iskatolába töltik 's kedves lesz: ha az asztalhoz adgyák, el-metélhetik. Ugyan ezent, csak ugy-is csinálhatni: ha szépen le-szedik a' belső hártványárul, és nád-mézzel bé-csinállyák, a' mint szokás. Ha higan, és fyrop formára akarod a' levit, facsard szép tiszta ruhán által, és főzd-meg igen lafsú tűznél, hogy harmad-része bé-főjjon; ha meg-főt, szűrd-átal, 's had ugy, hogy szállyon le. Ebből a' lévből más-fél fontot végy, és keverj egy font szép fehér nád mézet köziben; hogy elégséges sűrűsége legyen. Ha meg-főzöd, egy font citromhoz, fel-font nád-mézet vehetz. Nyári időben, mikor a' Nap igen sűt, nem-szükség meg-főzni a' levet:

levet: hanem csak ivegbe tölteni, mellynek a' száját jól bé-cfináltak, és ugy a' Napra ki-tenni, még a' vízféségit meg-emészti. Savanyú lemonia levét, birs-alma, baraczk, avagy alma lével kell-főzni. Narancs levét, baraczk lével.

Az *éreslen Mondolát:is*, szinte ugy bé-cfinálhatni, CCCLVII. mint a' Mogyorót oda-fel: ha le-fzedik, minek-előtte meg-keményedik a' kőves heja, és fris tiszta vízbe teszik, és egy kevés bor-követ tesznek közzibe, hogy a' vadságát ki-vonnyá; az-után egy tiszta ruha-közzöt, külön-külön meg törőlik és meg-szárazttyák, 's meg-főzik nád-mézbe, mint szokás a' több gyümölcsöket. Egy-font mondolához, egy font nád-mézet végy: avagy, ha melegen akarod fel adni, elég fél-font.

Eleven gyömbért, így kell készíteni: végy szép CCCLVIII. öreg gyömbért a' menyit akarsz, ted azt hat-napig szép tiszta lúgba, mellyet venyike hamuból cfináltak, és első vizet töltötték reá; az-után ásd-el ötet nedves fejer fővenybe, és had benne a' gyömbért, valamig jól meg-nem nedvesül. Az után, mosd-ki szép tisztán, és vond-le a' külső heját egy kéffel, főzd-meg vízbe lassú tűznél kétfzer egy-más-után: és minek-utánna jól meg-lágyúlt, és puha, femmi erősfégit a' lúgnak nem-érezvén rajta, rakd tiszta deszkára, vagy szitára, hogy le-follyon a' víz rólla, és ted valami kő, vagy mázos edénybe. Utólyára, végy két-annyi szép meg-tisztított mézet: a' mennyi a' gyömbér, meg-annyi nád-mézet. Cfinály ezekből, jó sűrű nád méz levét, 's töltsd azt a' gyömbérre; de ne- legyen meleg, meg-keményedik a' gyömbér. Had egy néhány-nap ugy állani: az-után, forrald-fel még egyfzer a' levét. Ez a' gyömbér, igen

jó a' hideg és nyálas gyomornak, melly miat ember, nehezen emésztheti-meg az eledelt: ha reggel éhomra egy darabot vesznek belőle. Mikor a' gyömbért fris vízbe jól ki-mostad, egy vékony késcskével szurd-által egy-néhányszor, hogy a' kemény ízeket által-metzhesed, és könnyebben meg-lágyúlyon a' gyömbér.

Miképen-kell a' Gyümölcsöt szárazon,
Lictariumnak bé-csinálni.

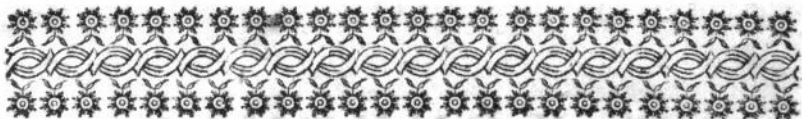
A' *Baraczkot*, hámozd-meg szépen, mesd két-felé, vesd-ki a' magvát, hintsd-meg mind két-felől, szép apróra töröt fejer nád-mézzel: rakd megint tiszta új szitára, fed bé valami vékony ruhával, hogy a' legyenek meg-ne esék, 's ted a' Napra: és gyakrabban forgasd-meg szépen; és szárazon adhatni-bé, minek-utánna meg-szárad. Más eggyűgyűek, meg hámozzák a' baraczkot, két-felé metzik, a' magvát ki-veszik, tiszta deszkára rakják; a' nyers diónak, vagy mondolának fejer-belin lévő heját le-vonnyák: az-után tiszta mézet vesznek, abban fűszerfzámot, borsot, gyömbért, szek-fűvet, fa-heját, vagy a' ki mint akarja, csak borsot-is tesznek, 's abban márttyák a' diót, vagy meg-hámozot mondolát: és ugy rakják a' Baraczk-közepiben, egy kis mézzel-eggyüt.

V É G E.

E'

E KÖNYVNEK BÉ-FEJEZÉSE.

E Des, Magyar Kertészem, és Gyümölcsös-fák körül sé-
rényül forgolódo Gazdám, inteni akartalak ez kis tol-
dalékommal 's kérni azon, bogy ennek a' Könyvnek
rövidségén, és kicsínségén meg-ne botránkozzál; ba fő képen
több írást vártál, és oktatást Kertészségednek, és Gazdasá-
godnak további elő-meneteledre. Mert imé véletlenül az ke-
gyetlen balal, mint-egy meg-bavagudván ez könyvnek Autho-
rára; bogy immár e' sok Gyümölcsös-fakkal, talám valami
Paradicsomi Élet fát-is hoz-bé ez meg-romlott Hazánkban,
mellynek Gyümölcse ételből erejít, és élezt a' Magyar Nem-
zet fulánkja-ellen ugy meg-vaslagitbassa, bogy vagy soba,
vagy igen későre halyon-meg, és így prédául nem-könnyen
esék ékező torkának: Otter magát, mint Téged igen szerető
Atyádot, és basznos írat foga-ellé az Trincsémi bé városban,
és Szent Iván havának második napján fojtá-meg nagy fűj-
dalmakkal az te keferúségedre. Kinek immár balála után,
bogy párt-fogója legyenek, mint szerelmes Atyám fíjának, és
kedves Bátyámnak, reá kényszerit az félbe-bagyott vása;
melly ba éppen meg leberet volna, az mint magában a' jó Pá-
ter elintézte volt, talám néked is édes Kertészem, nagyob-
basznodra, és gyönyörúségedre let volna. De ké-lek, vedd
ugyan jó neven ezt a' keveset-is, mint kedvedért örömeit fira-
doró Atyádnak Harmadik Könyvit; és mint bogy ezen a'
Világon meg-nem köszönheted neki ebéli fá-atságát, mondogy
érette a' más Világon lévő-re bár csak egy Mi-Atyá-íkot, és
ilyen bálaadást-rt tudom, bogy Leike meg-nyúgszák. Költ
Pofomba Mind-Szent napján. 1666.

RENDI EZ HÁROM KÖNY- VEKBEN FOGLALT FŐ RÉ- SZEKNEK.

ELSŐ KÖNYV.

I. RÉSZ.

AZ Kertnek becsületos, és gyönyörűséges, és hasznos munkáiról. fol. 1.

II. Rész. Az Kertnek helybezetetéséről, földnek csinnya, és az égnek részéről, a' melly felé kell azt fordítani. 5.

III. Rész. Az Kertnek kerítéséről, és kerteléséről. 12.

IV. Rész. Az Kertnek Osztásáról, Részeiről, Lugásokról, és útakról. 15.

V. Rész. Az Virágos kertnek Tábláiról, és azokban lévő ezifra formáknak rendeléséről. fol. 24.

VI. Rész. Az Formák kiültetéséről. fol. 32.

VII. Rész. Az Virágok ültetésének, és vetésének idejéről. fol. 37.

VIII. Rész. Az Gombólyú, és csomos gyökerű virágok ültetéséről, és ki-vételéről. 40.

IX. Rész. Az Gombólyú, és csomos gyökerű virágoknak Neme, és Tulajdonságiról. 46

X. Rész. Némely Virágokról, kiket jobb gyökéren ültetni, bogynem mint magúll vetni. fol. 74.

XI. Rész. Az ganejos ágyról, kiben idején mind virág, 's mind vetemény magokat veszetni. fol. 78.

§. I. Micsoda Virágokat kell az ganejos ágyban, boldtöltére vetni? fol. 80.

§. II. Miképen kell ezeket a' virágokat a' táblába, vagy más bővá plántálni, vagy által-ültetni. fol. 83.

§. III. Micsoda virágokat kell

- kell új hold után vetni, és
ültetni. fol. 92.
- XII. Rész. Más-féle Vi-
rágokról, kiket nem az gané-
jos ágyban, hanem az táblá-
ban vetnek, a' ből virágoz-
niak-kell. fol. 94.
- XIII. Rész. Micsoda Vi-
rágokat kell Tétre, a' Pin-
czébe vinni. fol. 98.
- XIV. Rész. Az Virágzó
Fák körül. fol. 108.
- XV. Rész. A' Virágoknak
közönséges munkáiról. - -
- §. I. Az Virágos földnek
ásásáról, vagy kapálásá-
ról. fol. 114.
- §. II. Az Virágos földnek
ganéjózásáról. fol. 117.
- §. III. Az öntözésről. 121.
- §. IV. Az Gyomlálásról. fol. 124.
- §. V. Az Virágoknak né-
melly őltalmazásokról. 126.
- §. VI. Miképen kell Tél-
be, a' virágokat, és idegen-
fákat, őltalmazni az bideg-
ről. fol. 128.
- XVI. Rész. Virágoknak
Mesterséges nevelésekről, és
munkáiról. - - -
- §. Hogy az Virágok ide-
jében, vagy későbben virá-
gozzanak, és sokáig meg-
radgyanak. fol. 135.
- §. II. Mi képen változ-
tatbatni az virágoknak szí-
neket? fol. 140.
- §. III. Mi móddal változ-
tatbatni a' virágok illattyo-
kat. fol. 146.
- §. IV. Mi képen változ-
tatbatni a' virágoknak Ter-
meteket? fol. 147.

MÁSODIK KÖNYV.

I. RÉSZ.

- A**Z Veteményes-Kertnek
alkalmas Helybeze-
téséről. fol. 149.
- II. Rész. Az Vetemények-
bez való földnek tulajdonsá-
gáról, és el-készítéséről. 150.
- III. Rész. Az Veteményes
Kertnek Nagyságáról, és
Osztatásáról. fol. 153.
- IV. Rész. Az V temény-
magok vetésének idejéről, és
azoknak ki-keeléséről. 156.
- §. I. Némelley vetemény-
magoknak tulajdonságok, vagy
Complexiojok. fol. 165.
- §. II.

§. II. Némelly veteményeknek, közönséges vetésekrül.	donságirül.	fol. 182.
fol. 166.	VIII. Rész. Salátáknak, főzni, és Sásáknak való fűvekrül.	fol. 207.
§. III. Némelly veteményeknek, kivált-képen való vetéseknak idejeokrül.	168.	IX. Rész. A' Káposztákrül.
fol. 168.	fol. 262.	X. Rész. Az Hagymákrül.
§. IV. Melly időben kelnek ki, az vetemény magok.	fol. 171.	fol. 274
fol. 171.	XI. Rész. Az Gyökerekrül.	fol. 288.
V. Rész. Miképen-kell az vetemény magokat le-szedni, el-vetni, és meg-oltalmazni.	fol. 173.	XII. Rész. Az Földi Gyümölcsökrül.
fol. 173.	fol. 311.	XIII. Rész. Némelly Veteményeknek, Gyökereknek, és Gyümölcsöknek savanyításárül, bé-sodzásárül, és cfinálásárül.
VI. Rész. Az Veteményeknek el-ültetésekrül, öntözésekrül, gyomlálásokrül, és metéltészekrül.	fol. 180.	fol. 354.
fol. 180.	XIV. Rész. Az Vetemények ellenségi ellen való Orvosságok.	fol. 369.
VII. Rész. Az jó szagú Konybára, vagy Asztalra való fűvek nemérül, és tulaj-		

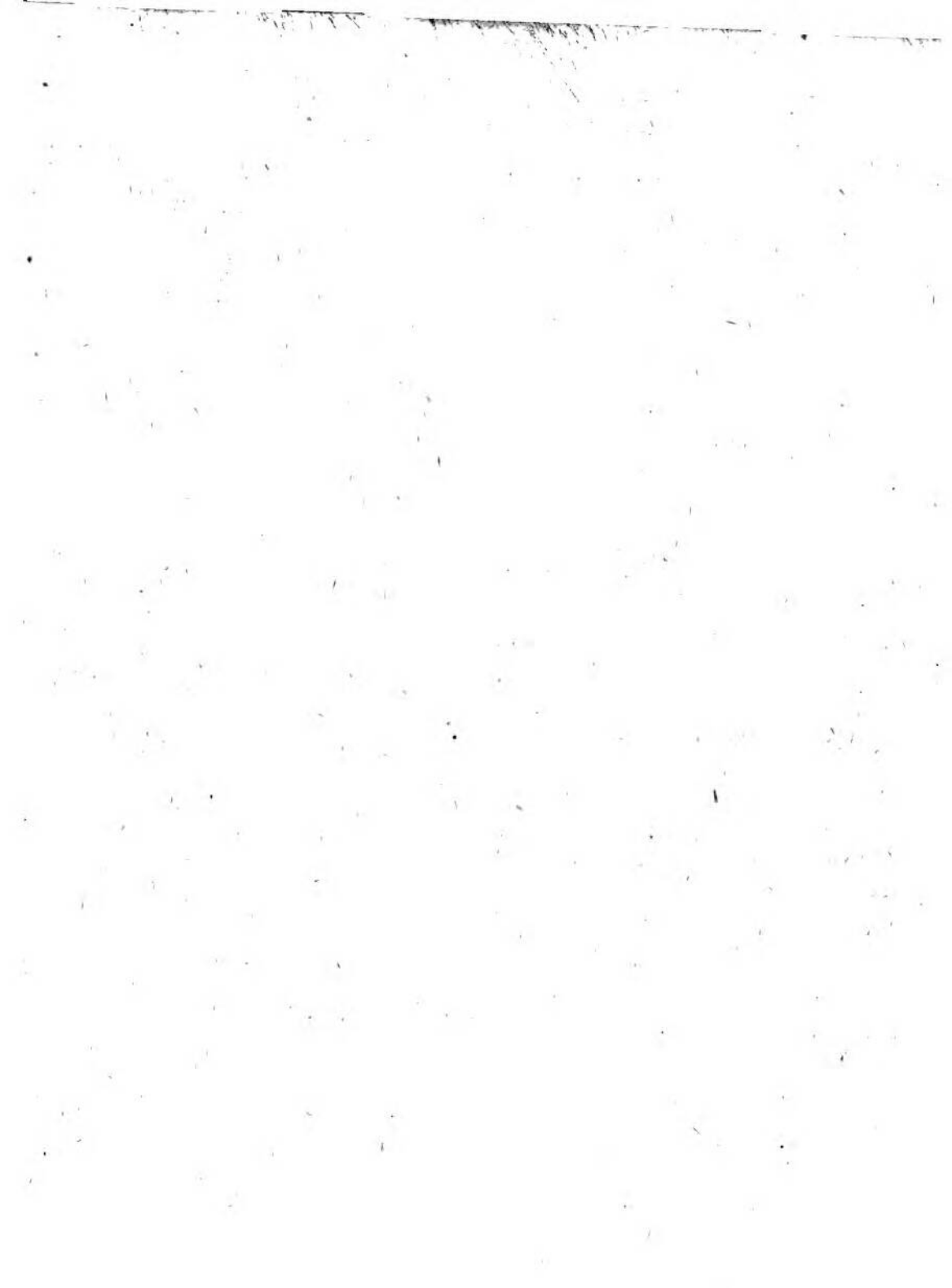
HARMADIK KÖNYV.

A' Gyümölcsös-Kertnek hasznos gyönyörűségirül, és annak alkalmas helybeztetésirül.	wad fákrül, azoknak ki-ásásárül, és plántáló helyrül, vagy Oskolárül.	407.
fol. 375.	IV. Rész. Az öltásrül közönségesen, és öltani való exkózókrül.	fol. 413.
II. Rész. A' Gyümölcsfáknak magül vetésekrül, vagy ültetésekrül, és a' csemetéjeknek fel-nevelésekrül.	fol. 400.	§. I. Miképen-kell öltani a' meg basított fában.
fol. 400.	§. II. Miképen-kell öltani a' fa-közze, és beja-köz.	427.
III. Rész. Az öltani való		§. III.

- §. III. Ezekhez az áltá- des ültetésekrül, és mesterse-
sókhoz való ágacsákákrül, és ges nevelésekrül. fol. 512.
mikor-kell azokat törni, és XI. Rész. Az Gyümölcs-
más-bonnet mi-képen bozni? fáknak Nemekrül. 524.
- fol. 430.
- §. IV. Miképen kell szem- §. I. Az Alma-fárül. - -
re áltani. fol. 434.
- §. V. Miképen kell szipra §. II. A' Körtvély-fárül.
áltani? fol. 442.
- §. VI. Más-féle áltások- §. III. A' Birs-alma fá-
rül, bújtatásokrül, és a' gyü- rül. fol. 541.
mölcs-fáknak szaporítások- §. IV. A' Szederj-fárül.
rül. fol. 446.
- §. VII. Az áltásnak ideji- §. V. A' Cserejsznye-fá-
rül. fol. 553.
- §. VIII. Némelly mester- §. VI. A' Megy-fárül.
séges áltásokrül, mellyekkel a' fol. 555.
fáknak gyümölcsjeit változ- §. VII. A' Szilva fárül.
tathatni. fol. 459.
- V. Rész. A' Gyümölcs- §. VIII. A' Barack-fá-
fáknak nemzésekrül. 478.
- VI. Rész. Melly fát, mi- §. IX. A' Nyospola-fá-
csoda fában áltatni. 480.
- VII. Rész. Az áltásboz- §. X. A' Berkenye-fárül.
való agyagnak, és viasznak fol. 579.
el készítésékrül. fol. 488.
- VIII. Rész. Miképen-kell §. XI. A' Barkócza fá-
tovább a' fiatal áltoványok- rül. fol. 581.
kal bánni. fol. 493.
- IX. Rész. Az áltoványok- §. XII. A' Som fárül. -
nak, és Gyümölcs-fáknak ül- §. XIII. A' Mondola-fá-
tetésekrül. fol. 496.
- X. Rész. A' Fáknak ren- rül. fol. 583.
§. XIV. A' Dió-fárül.
fol. 589.
- §. XV. A' Mogyoró fá-
rül. fol. 598.

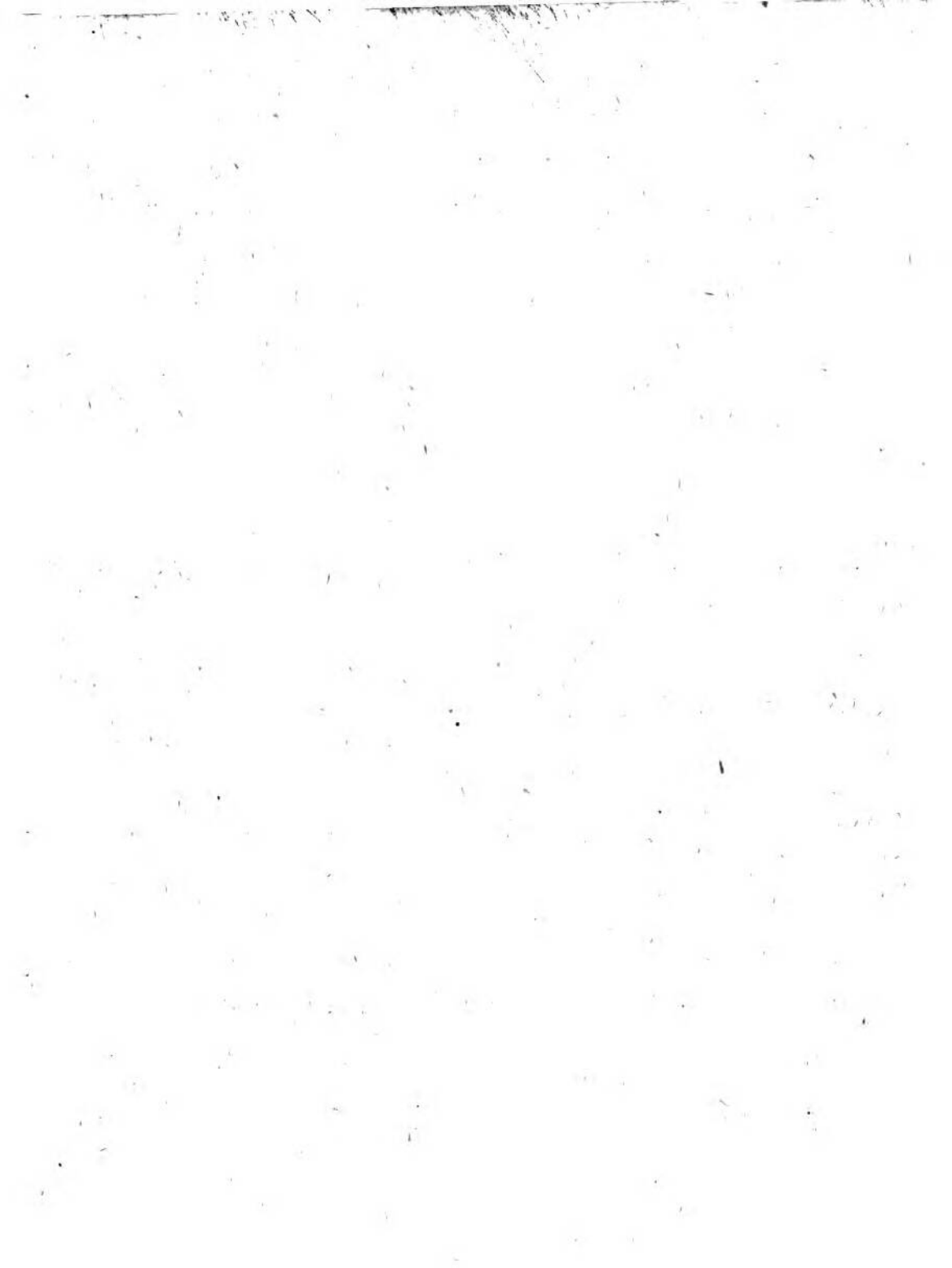
- §. XVI. A Gesztenye fá-
rúl. fol. 602.
- XII. Rész. A Gyümölcsö-
ző Csemestékrúl, avagy Bok-
rokrúl. fol. 607.
- §. I. Az Egrefrúl. - -
§. II. Sz. János Szőlős-
kéjirúl. fol. 609.
- §. III. A Fáji Sósikárúl.
fol. 610.
- §. IV. Az Málnárúl.
fol. 612.
- XIII. Rész. A Gyümölcs-
fáknak közönséges munkái-
rúl. fol. 614.
- §. I. A Fáknak irtások-
rúl, és tisztogatásokrúl. 621.
- §. II. A Fáknak ér-vágá-
sokrúl, és fűrésokrúl. 629.
- §. III. A Fáknak kapálá-
sokrúl, és gantéjozásokrúl.
fol. 630.
- §. IV. A Fák Gyökerei-
nek ki-nyitásokrúl, és öntö-
zésokrúl. fol. 636.
- XIV. Rész. A Gyümölcs-
fáknak Nyavalyáirúl, és a-
zoknak orvótságirúl. 639.
- XV. Rész. A Gyümölcs-
nek le-fszedésirúl, és tartásá-
rúl. fol. 652.
- XVI. Rész. Miképen-kell
a' Gyümölcsöket mézbe, vagy
nád-mézbe csinálni Liſtarium
formára. fol. 658.
- Miképen-kell a' Gyümöl-
csöt szárazon, Liſtariumnak
bé-csinálni. fol. 636.

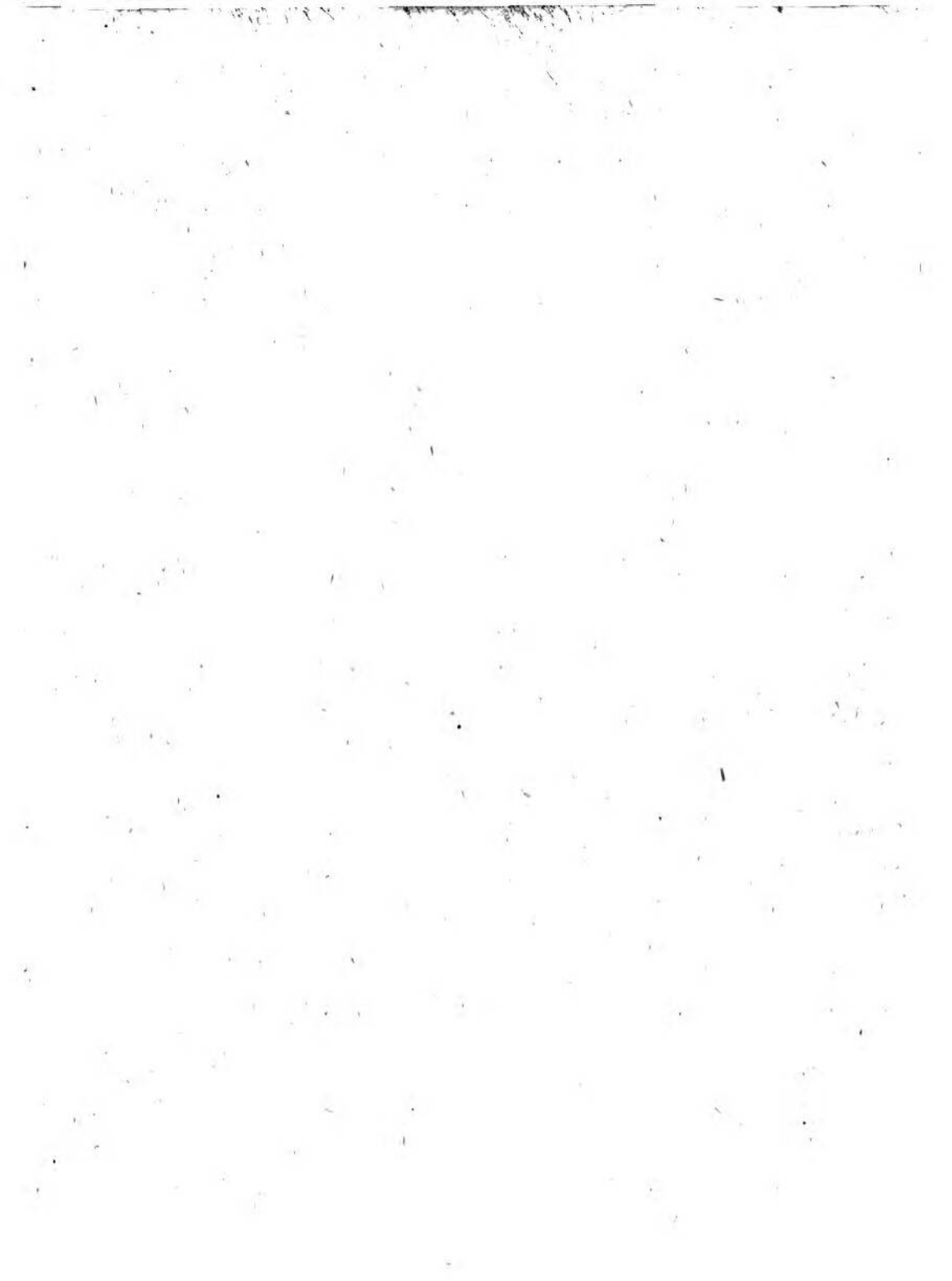
- §. XVI. A' Gesztenye fá-
rúl. fol. 602.
- XII. Rész. A' Gyümölcsö-
zö Csemetékéről, avagy Bok-
rokról. fol. 607.
- §. I. Az Egreéről. - -
- §. II. Sz. János Szőlős-
kéjiről. fol. 609.
- §. III. A' Fái Sósáról. fol. 610.
- §. IV. Az Málnáról. fol. 612.
- XIII. Rész. A' Gyümölcs-
fáknak közönséges munkái-
rúl. fol. 614.
- §. I. A' Fáknak irtásokról,
és tisztogatásokról. 621.
- §. II. A' Fáknak ér-vágá-
sokról, és fűrésokról. 629.
- §. III. A' Fáknak kapálá-
sokról, és ganéjozásokról. fol. 630.
- §. IV. A' Fák Gyökerei-
nek ki-nyitásokról, és öntö-
zéséről. fol. 636.
- XIV. Rész. A' Gyümölcs-
fáknak Nyavalyáiról, és a-
zoknak orvótságiról. 639.
- XV. Rész. A' Gyümölcs-
nek le-szedéséről, és tartásá-
ról. fol. 652.
- XVI. Rész. Miképen-kell
a' Gyümölcsöket mézbe, vagy
nád-mézbe csinálni Licarium
formára. fol. 658.
- Miképen-kell a' Gyümölcsöt
szárazon, Licariumnak
bé-csinálni. fol. 686.

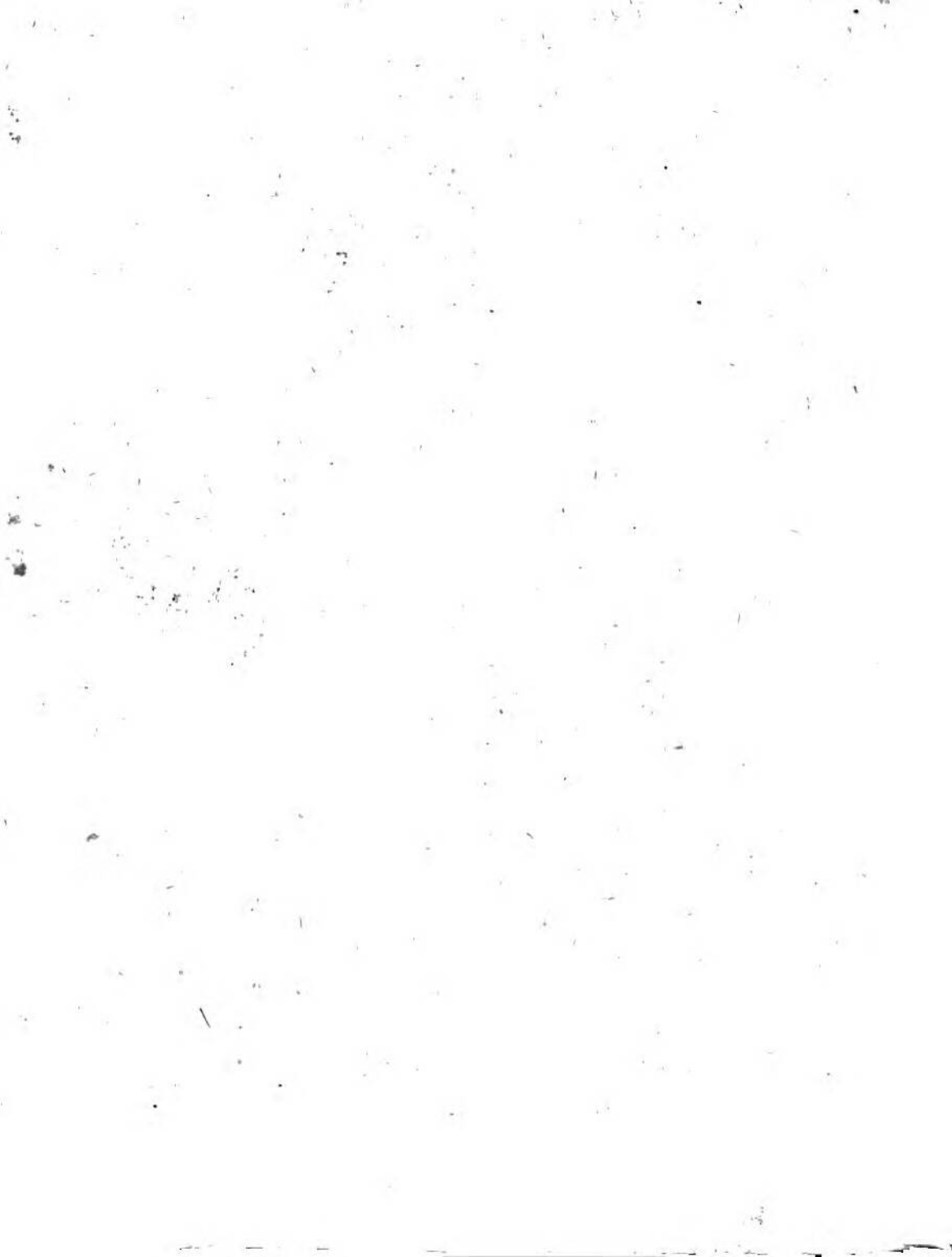

- §. XVI. A' Gesztenye fá-
rúl. fol. 602.
- XII. Rész. A' Gyümölcs-
ző Csemesékrül, avagy Bok-
rokrül. fol. 607.
- §. I. Az Egresrül. - -
- §. II. Sz. János Szőlős-
kéjirül. fol. 609.
- §. III. A' Fái Sós-kárül.
fol. 610.
- §. IV. Az Málnárül.
fol. 612.
- XIII. Rész. A' Gyümölcs-
fáknak közönséges munkái-
rül. fol. 614.
- §. I. A' Fáknak irtások-
rül, és tisztogatásokrül. 621.
- §. II. A' Fáknak ér-vágá-
sokrül, és fűrésokrül. 629.
- §. III. A' Fáknak kapálá-
sokrül, és gantéjozásokrül.
fol. 630.
- §. IV. A' Fák Gyökerei-
nek ki-nyitásokrül, és öntö-
zésokrül. fol. 636.
- XIV. Rész. A' Gyümölcs-
fáknak Nyavalyáirül, és a-
zoknak orvótságirül. 639.
- XV. Rész. A' Gyümölcs-
nek le-szedésirül, és tartásá-
rül. fol. 652.
- XVI. Rész. Miképen-kell
a' Gyümölcsöket mézbe, vagy
nád-mézbe csinálni Licarium
formára. fol. 658.
- Miképen-kell a' Gyümöl-
csöt szárazon, Licariumnak
bé-csinálni. fol. 686.

Österreichische Nationalbibliothek

+Z170335809

